VÖRÖSMARTY MIHÁLY ÖSSZES MŰVEI

VÖRÖSMARTY MIHÁLY ÖSSZES MŰVEI

SZERKESZTI

HORVÁTH KÁROLY ÉS TÓTH DEZSŐ

3

KISEBB KÖLTEMÉNYEK III.

AKADÉMIAI KIADÓ BUDAPEST

1962

VÖRÖSMARTY MIHÁLY

KISEBB KÖLTEMÉNYEK III.
(1840—1855)

SAJTÓ ALÁ RENDEZTE
TÓTH DEZSŐ

AKADÉMIAI KIADÓ
BUDAPEST
1962

Készült
A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
IRODALOMTÖRTÉNETI INTÉZETÉBEN

Lektorálta
BARTA JÁNOS
LUKÁCSY SÁNDOR

© *Akadémiai Kiadó, Budapest 1962*

ME Központi Könyvtára
523 871
MISKOLC

Printed in Hungary

Tiedge János fényképe 1854. Történelmi Képcsarnok

1840

699—714.

BORHŰTŐKRE

1.

E' poharat míg vígan ürítjük együtt, ím elfoly az élet;
Hadd folyjon, sok ezer társnak utána megyünk.

2.

A' rövid életben mit használ lenni komornak?

3.

Oh öröm el ne maradj s te ne légy velem, életölő gond!

4.

Kérded: az ész mi lehet? nézzed munkáit: öröklők.

5.

Kérkedik a hiuság botorúl, míg hallgat az érdem.

6.

Nem harcz s ellenség, fajulás dönt nemzetet és hont.

7.

Áld és sujt a szerencse vakúl; de nem árt az erősnek.

8.

Múltra, jövőre tekints s melly még tied, élj az idővel.

9.

Messze ne nézz üdvöt, szivedbe van oltva, csak ápold.

10.

A harag ártó tűz, megemészti a házat urastúl.

11.

Férfi erény jó és bal sorsban az állhatatosság.

12.

Tégy és tűrj: e kettő fog célodhoz emelni.

13.

Ébren légy magyar: őrt ki fog állni, ha nem te, hazádért?

14.

Napba tekint s nap iránt intézi a sas fia röptét.

15.

Nagy kincs a tudomány s nem fér rabló keze hozzá.

16.

A bús emlékezet szárnyas nyíl, mellyet az elmúlt
Boldog idők szaladó Pártusként vissza-lövelnek.

1832—1840

715—720.

[EMLÉKSOROK]

Emlékek nélkül nemzetnek híre csak árnyék.

*

A' múltat tiszteld a' jelenben 's tartsd a jövőnek.

*

A' múltat tiszteld, 's a' jelent vele kösd a' jövőhez.

*

Gyűjts, takaríts a' nemzetnek 's tudománynak egyenlőn.

*

Emlékek őrzik a nép' életét

*

A' népek' és országok' életét
Emlékek szentelik fel a' világnak

1840-es évek eleje (?)

721.

[A' VADDAL KÖZ ITALT...]

A' vaddal köz italt meg kezdé vetni az ember,
'S gőgje fejében kór, agg leve, és nyavalyás.
Priesznitz visszaadá a' víznek régi hatalmát,
'S ősi erőben kél ujra az emberi faj.

1839—1840

722.

SÍRVERS

Hol van a' gazdag erő, hol az élet' hajnala? Eltűnt,
'S egy fiatal szívnek hév dobogása megállt,
Sírjánál virraszt a' szülék' fajdalma: fioknak
Éltet előbb, most e' gyászkövet adni mi kín!

1840

723.

MISS PARDOE' EMLÉKKÖNYVÉBE

Mit kérjünk születendő nép, magas Anglia, tőled?
Harczi szerencsét, vagy békei műveidet?
Adj példát honn 's künn jól tenni az emberiséggel,
'S e' kis nép nyomodon küzdeni 's élni tanul.

1840. február

724.

[A KELLEM POHARÁT...]

A' kellem' poharát az erő' diadalma üríti!

1840. június előtt

725.

[BÁTRAN FUT, VERSENYT....]

Bátran fut, versenyt, kit Szépek' díja tüzel rá.

1840. június előtt

726.

[MIDŐN A' NAP...]

Midőn a' nap nyugodni tér
'S az esthajnal leszáll,
A' csillag és a' denevér
Fölkelnek bájinál,
A' csillag felderíteni
Jő csendes életét
A' denevér kísérteni
Repűl suhogva szét.

1840. augusztus 31. (?)

727.

LISZT FERENCZHEZ

Hírhedett zenésze a' világnak,
Bár hová juss, mindig hű rokon!
Van-e hangod e' beteg hazának
A' velőket rázó húrokon?
Van-e hangod, szív' háborgatója,
Van-e hangod, bánat' altatója?

Sors és bűneink a' százados baj,
Mellynek elzsibbasztó súlya nyom;
Ennek lánczain élt a' csüggedett faj
'S üdve lőn a' tettlen nyugalom.
És ha néha felforrt vérapálya,
Láz betegnek volt hiú csatája.

Jobb korunk jött. Újra vissza szállnak,
Rég ohajtott hajnal' keletén,
Édes kínja közt a' gyógyulásnak,
A' kihalt vágy 's elpártolt remény:
Újra égünk őseink' honáért,
Újra készek adni életet 's vért.

És érezzük minden érverését,
Szent nevére feldobog szivünk;
És szenvedjük minden szenvedését,
Szégyenétől lángra gerjedünk;
És ohajtjuk nagynak trónusában,
Boldog- és erősnek kunyhajában.

Nagy tanítvány a' vészek' honából,
Mellyben egy világnak szíve ver,
A' hol rőten a' vér' bíborától
Végre a' nap földerűlni mer,
Hol vad árján a' nép' tengerének
A' düh' szörnyei gyorsan eltünének;

'S most helyettök hófehér burokban
Jár a' béke 's tiszta szorgalom;
'S a' művészet fénylő csarnokokban
Égi képet új korára nyom;
'S míg ezer fej gondol istenészszel,
Fárad a' nép óriás' kezével:

Zengj nekünk dalt, hangok' nagy tanárja,
És ha zengesz a' múlt' napiról,
Légyen hangod a' vész' zongorája,

Mellyben a' harcz' mennydörgése szól,
'S árja közben a' szilaj zenének
Riadozzon diadalmi ének.

Zengj nekünk dalt, hogy mély sírjaikban
Őseink is megmozdúljanak,
És az unokákba halhatatlan
Lelkeikkel vissza szálljanak,
Hozva áldást a' magyar hazára,
Szégyent átkot áruló fiára.

És ha meglep bús idők' homálya,
Lengjen fátyol a' vont húrokon;
Legyen hangod szellők' fuvolája,
Melly keserg az őszi lombokon,
Mellynek andalító zengzetére
Fölmerűl a' gyásznak régi tére;

'S férfi karján a' meggondolásnak
Kél a' halvány hölgy, a' méla bú,
'S újra látjuk vészeit Mohácsnak,
Újra dúl a' honfiháború,
'S míg könyekbe vész a' szem' sugára,
Enyh jön a' szív' késő bánatára.

És ha honszerelmet költenél fel,
Melly ölelve tartja a' jelent,
Melly a' hűség' szép emlékzetével
Csügg a' múlton és jövőt teremt,
Zengj nekünk hatalmas húrjaiddal,
Hogy szivekbe menjen által a' dal;

'S a' felébredt tiszta szenvedélyen
Nagy fiakban tettek érjenek,
És a' gyenge és erős serényen
Tenni tűrni egyesűljenek;
És a' nemzet, mint egy férfi álljon
Érez karokkal győzni a' viszályon.

S még a' kő is, mint ha csontunk volna,
Szent örömtől rengedezzen át,
És a' hullám, mint ha vérünk folyna,
Áthevűlve járja a' Dunát;
'S a' hol annyi jó és rosz napunk tölt,
Lelkesedve feldobogjon e' föld.

És ha hallod, zengő húrjaiddal
Mint riad föl e' hon a' dalon,
Mellyet a' nép millió ajakkal
Zeng utánad bátor hangokon,
Állj közénk és mondjuk: hála égnek!
Még van lelke Árpád' nemzetének.

1840. november—december eleje

1841

728.

ÉJ ÉS CSILLAG

Éj vagyok, te csillag,
Fényes és hideg,
Én setét a' bútól
'S vágy miatt beteg.

Általad homályom
Fájva össze reng,
Míg fölötte arczod'
Istensége leng.

Szép sugáraidtól
El nem alhatom,
Még is éber kínnal
Hozzád álmodom;

Fel kivánom vinni
A' mit rejt a' hit,
A' föld' gyermekének
Édes titkait,

Mit nem esküdött szó,
Nem sugott ajak,
A' mit bánat és éj
Gondolhattanak.

ME Központi Könyvtára
523 877
MISKOLC

Fel kivánom vinni
Gyászos arczomat,
Hogy világosabb légy
Árnyékom miatt.

'S mint inkább leendek
Bútól fekete,
Annyival dicsőbben
Kezdj ragyogni te.

El kivánok veszni
Fényben általad:
Érezzem csak egyszer,
Egyszer lángodat.

1841. január 10 előtt

729.

AZ UNALOMHOZ

Holdvilág az arczod,
Kályha termeted,
Régi fejkötőtől
Boglyas a' fejed.

Épen nem mondhatni
Hogy szép dáma vagy,
Még is tisztelőid'
Száma vajmi nagy.

Válogatni nem tud
Tompa ízleted;
A' ki hozzád hajlik,
Azt mind szereted.

A' pimasz körökbe
Makkfilkózni jársz,
Lesben a' vadászszal
Sült galambra várs.

Régi duska társad
Minden jó uracs,
Kinek esze tálban
'S szíve a' kulacs.

'S a' mi ellen annyi
Finnyás nőke küzd,
Téged el nem hajt a'
Drága pipafüst;

Sőt, hol orrboszontva
Porzik a' tobák,
'S illatot, hiú fényt
Rejtnek a' szobák,

Ott is ásitozva
Gyakran megjelensz,
'S bűvös álomírral
Szájt szemet befensz.

Sok kis és nagy úrnál
Ülsz te pamlagon,
Karjaidba dőlnek
Nő és hajadon.

'S a' kik érdeketlen
Nézik a' hazát,
'S nyugton veszni hagynák
Legnagyobb fiát;

Kiknek embertársok'
Jaja puszta hang,
Mellyre nem csendűl meg
Lelkökben harang;

'S a' ki a' dologtól,
Könyvtől idegen:
Az mind édeleghet
Vaskos kebleden.

Sok munkás henyével
Írsz te verseket;
Hajdan így csináltak
Nálunk könyveket,

És mondák: „A' téli
Est' unalmiban
A' magyar nemzetnek
E' könyv írva van.

Olvasd el, magyar nép,
'S tartson meg az ég!"
Mert erő, egészség
Kell hozzá elég.

Íme, szép asszonyság,
Milly sok érdemed!
Ráadásúl hozzá
Adj még egy kegyet:

Valahára köztünk
Únd meg magadat,
'S hordd el más világra
Régi sátrodat.

Szállj, oh szállj el tőlünk
Túl a' tengeren:
Nyűg elég marad még
E' jó nemzeten.

1841. január 14 előtt

730.

PETIKE

Bús mogorván ül Petike,
Ha ha ha!
Péter és bú! a' mennykőbe,
Mi baja?
Anyja kémli hű szemekkel —
Jó öreg!

Azt gondolja, fiacskája
Tán beteg.
„Kell galuska, Peti fiam,
Eszel-e?"
„„Dehogy eszem, dehogy eszem,
Ki vele.""
„Kell bor, édes szép fiacskám,
Iszol-e?"
„„Dehogy iszom, dehogy iszom
El vele.""
„Kell-e sarkantyú csizmádra,
Petikém!
Kalpagodra toll 's mentédre
Rókaprém?"
„„Mit nekem toll, mit nekem prém,
Sarkantyú!
Ha szivemben, mint a' róka,
Rág a' bú!""
„Kell-e könyv, a' szomszéd könyve,
Biblia?"
„„Mit nekem könyv, a' beszéd mind
Szó'fia.
Egy barátom van nekem csak
A' halál;
Az, tudom, hogy innen onnan
Lekaszál.""
„Az egekre! Peti fiam,
Meg ne halj:
Annyi benned a' sohajtás,
Mint a' raj.
Átidézzem tán Juliskát?
Láthatnád?"
Szól mogorván Péter úrfi:
„„Hol van hát?""

Ármány-adta Péterkéje!
Még mi nem volt a' bibéje!
Sem kalapja, sem mentéje,

Sem a' sarkantyú' zenéje,
Nem kell neki róka' mája,
Sem a' szomszéd' bíbliája;
Nem kell neki bor, galuska,
De bezzeg kell a' Juliska,
Bár negédes és hamiska,
De, vidor, szép és piroska.
Sem ehetnék, sem ihatnék,
Csak Julcsával nyájaskodnék.

„Ej Petikém, szép fiam, hát
Ez a' baj!
Gondom lesz rá, hogy nagyot nőj
'S meg ne halj.
Most takarodj' iskolába
Rosz fiú!
Meg ne lássam, hogy pityergesz.
Félre bú!
Iskolában a' Juliskát
Elfeledd:
Isten éltet, tíz év mulva
Elvehet'd."

1841. január 19 előtt

731.

AZ ÉLŐ SZOBOR

Szobor vagyok, de fáj minden tagom;
Eremben a' vér' forró kínja dúl;
Tompán sajognak dermedt izmaim;
Idegzetem küzd mozdúlhatlanúl.

Szemeim előtt képek vonúlnak el
A' népemésztő harczok' napiból:
Véráldozók a' szent, örök jogért,
'S bérért ölők éjszak' csordáiból.

És látom gyermekimnek árnyait,
A' vég csatában elhullottakét,
Varsó' falán 's az égő falvakon
Vad üldözőmnek vérrel írt nevét.

És hallom a' vesztett csaták' zaját,
Az árulók' bal suttogásait,
'S fejökre hajh le nem zúdíthatom
A' megcsalottak' szörnyű átkait.

'S nem sírhatok, bár hő zápor gyanánt
Szememben a' köny százszor megered:
Midőn kiér a' zord világ elé,
Hideg, kemény jéggyöngyökké mered.

Agyamban egyik őrült gondolat
A' másikat viharként kergeti:
Szent honfitűz, melly áldozatra kész,
S' rút hitszegés, melly nyomban követi:

S' a' bal szerencse' minden ostora,
Melly népem' érte annyi vér után;
Magas dicsőség a' harcz' reggelén;
Inség, halál, gyalázat' alkonyán.

'S szívemben — oh mondhatlan szenvedés! —
Lázongva forr a' szent boszú' heve;
Gyúlt ház az, melly ön gazdájára ég,
Kit nem ragad ki szomszédok' keze.

'S holott örökké él a' fájdalom,
Nehéz mellem sohajjal van tele;
De rajta áll megbűvölt gát gyanánt
A' szenvedő szív' márvány fedele.

Nem szólhatok; nyögésem néma jaj;
Szó és fohász kihalnak ajkimon.
A' gondolat 's az érzés' ölyvei
Csak benn tenyésznek gyötrő lángimon.

Emelten függ a' harczra szomju kard,
De nem mozdúlnak a' feszűlt karok;
Dermedten állnak lépő lábaim,
'S nagy kínjaimtól el nem futhatok.

Oldódjatok, ti megkövűlt tagok,
Szakadj fel dúlt keblemből, oh sohaj!
Légy mint a' földrendítő éji vész
Bútól haragtól terhes és szilaj.

'S te elnyomott szó, hagyd el börtönöd',
Törj át a' fásúlt nemzedék' szivén,
Hogy megcsendűljön minden gyáva fül
Mennydörgésedtől a' föld' kerekén.

Kevés, de nagy, mit szólni akarok:
„Ember, világ, természet, nemzetek!
Ha van jog földön, égben irgalom,
Reám és kínaimra nézzetek!"

1839—1841. január 24.

732.

VILÁGZAJ

Dec. 1841.

Megmozdúlt egy sír, 's vele mozgani kezde a' tenger,
Ős koronáival a' földteke ingadozott;
'S újra düh, harcz 's mind a' mi viszály rettent vala egykor,
Szaggatták a' kór emberiség' kebelét;
Újra felállt a' nép osztozni világokon, és a'
Béke' derűlt arczán át vihar' árnya repűlt.
Honnan e' zaj és honnan e' vész? A' harczok' urának
Holttestét vitték által a' tengereken.

1840. december—1841. február 15.

733—739.

EMLÉKSOROK

1.

FÁY ANDRÁSNAK

A' kétes csillag milly sorsot küld le hazánkra,
Nincs bölcs a' földön jóslatot adni tudó;
De ha erős akarat fűz lánczot honfi szivekből,
És soha nem fordúlt arczczal az ügyre tekint,
Aggodalom nélkűl mehetünk a' sorsnak elébe:
Élni fog a' nemzet 's állni szilárdan a' hon.

1841. február 23 előtt

2.

B. WENCKHEIM MÁRIÁNAK

Ép legyen és lelkes, testben, szellemben erős faj,
Melly tőled létét nyerte, az új ivadék,
Hogy látásoknál mondhassa örömmel a' honfi:
A' ki szülé őket, szép anya, jó anya volt.

1841. február 23 előtt

3.

ADORJÁN BOLDIZSÁRNAK

Költő lenni ha vágysz, költs el búbánatot és bajt,
'S tartsd meg örömdíjúl a'mit az élet ajánl:
Én másoknak adám örömét rövid életidőmnek,
'S rajta nevet szerzék és örök életü kínt.

1842 őszén

4.

MÁSNAK

Sok, rideg álomként az egekben kergeti üdvét;
Más a' földi javak' kéjözönébe merűl:

Téged boldoggá lelkednek erénye avasson,
'S áldását szerelem' hű keze adja reá.

1842. október 18 előtt

5.

ÁLOM ÉS VALÓ

Álmodjál örömet, 's ha fölébredtél, ne csalódjál,
És ha: csalódásod szebb öröm' anyja legyen.

1842. október 18 előtt

6.

Álmodd ifjúság' szép álmait, és ha fölébredsz,
A' sejtett szerető' karjai fogjanak át.

1842. október 18 előtt

7.

BÚ ÉS ÖRÖM

Ismerj meg bút és örömet: rövid éj legyen a' bú,
És az öröm hosszú, boldog, aranykori nap.

1842. október 18 előtt

740.

VIRÁG ÉS PILLANGÓ

Szállj le, szállj le, szép arany pillangó,
Kebelemre szállj le, kis csapongó!
A' mezőnek én vagyok virága,
Kikeletnek zsenge ifju ága.
'S égek érted első fájdalommal,
Melly szivemből könnyet és fohászt csal.
És fohászom illat a' szelekben,
Gyenge harmat a' könyű szemekben.
Szállj le, szállj le, szép arany pillangó,
Kebelemre szállj le, kis csapongó!
Egy kis ég van a' könyű' csepjében,

Lelkem száll az illat' özönében.
Jer fürödjél e' köny-ég' árjában,
Vagy szunyadj el illat' mámorában.
Szállj le, szállj le, szép arany pillangó,
Kebelemre szállj le, kis csapongó!
Egy rövid nap' tüneménye létünk,
Elmulik, míg örömet cseréltünk.
Éljük át e' kort egy pillanatban,
Melly gyönyörtől 's üdvtől halhatatlan.
Jer, boríts el fényes szárnyaiddal,
Szídd ki lelkem' mézes ajkaiddal;
És ha édes életed kifárad,
Szemfedőd lesz hervadó virágod.

1841. március 11 előtt

741—758.

EGY POLITICUS KÖLTŐHÖZ

1.

Ócska tanácsokkal, köpönyeggel zápor után jársz,
A' szájtátó hadzajjal utánad üvölt;
'S új ivadékok előtt kezdődik a' régi mulatság:
Házi gerendáddal szálka hibákra nevetsz.

2.

Van hiba, van bennünk; de mi rajta segítni ohajtunk,
'S elhárítani mind, a' mi viszályra vezet.
Ám te gyülölséget gyújtasz 's polgári hasonlást:
Illy áron nem kell, bármi nagy, a'mit ajálsz.

FEKETESÉGEK

3.

Téged mint bölcset Priesznitz tintába' fürösztött,
És most versekben izzadod azt ki nekünk.
A' vers szép és jó. És nincs is benne igazság:
Nem csoda csak nyavalyát hajt ki az újkori gyógy.

4.

Amerikának hát vannak feketéi? Nekünk is;
Nálunk a' feketék' szóemelője te vagy.
Ott azokért sok tiszta kebel küzd szóval, irásban:
Téged méreg bánt hogy szünik a' botidő.

5.

„Volnánk bár kissé feketére születve." Nagyon szép
Volna; de nem mennénk Amerikába veled.
A' mi hazánk itt van, 's gondunk lesz rád is ezentúl,
És ha fehér nem lészsz, czimbora, mosni fogunk.

— — —

Moslékkal mosogatsz 's elszennyezed a' miket érintsz
Tálalj bár; az ebéd dús; de mi még sem eszünk

RÖVID TÖRVÉNYKEZÉS

6.

Gyors törvénykezetet nevezél „lámpára kötésnek":
Szólj magad: őszintén volt-e kimondva e' szó?
Illy tanokat terjesztve hizelkedel a' butaságnak,
'S elfeleded, hogy ez az, melly con amore akaszt.

MI KELL?

7.

„Nem kell hát takarékpénztár, lópálya, hanem más"
Illy bagoly úrfiakat hallani többeket is.
Mindig mást keresők, mint a' mi sikert mutat és van.
Napra ki! lássunk már tőletek is valamit.

SÁR, POR

8.

Mert nem adózunk, gyermekidet sár porba fulasztod;
Ez, ha boszú, legalább nagyszerü és igen új.

9.

Kell szavazat, 's gúnyolva beszélsz a' képviseletről,
Mert megvesztegetett 's részeg alapja inog.
Bölcsen! ez úton majd megnyerheted a' nemes osztályt;
Csúfold részegnek 's megteszi a' mit akarsz.
Vagy tán fegyverrel fogsz tőle csikarni? Apollo!
Adj neki lantja helyett üszköket és buzogányt.

VESZTEGETÉS

10.

Nem csak lélekadó bortól részegszik az ember,
'S nem csak ajándékpénz, a' mi megejti szivét,
Megveszlek szóval, hivatallal, félelem által,
S fondorságokkal lángba borítom agyad'.
Megveszek így ötvent, meg százakat; a' sok ezernél
Elfogy erőm: itt még a' borözön sem elég.
És ámítani nagy tömeget sok időre veszélyes,
Míg a' néhánynyal könnyü az alku nagyon.

AZ EGY ÉS SOK

11.

Emberek a' tömeg is, még inkább ember egy ember:
Gyarlósága nagyobb, 's ha van, erénye dicsőbb.
Nagy Caesarok után feltűnnek az ördögi Nerók,
És ki vesződik, küzd, vérzik alattok? A' nép.

ÁLDÁS

12.

Áldást, így szólasz, ne csikarjunk. Jó, legyen úgy bár:
A' kicsikart áldás nem lehet üdvöt adó.
De azután békén legyetek, ha ki isteni áldást
Önmaga szerzend, nem kérve az emberekét.

VONTATÓ

13.

Dícséred, hogy a' pór' terhén könnyítni törekszünk,
'S hogy vontatni szününk általa, nem javalod.
Szánod a' pórt 's még is rajtok szánkázni szeretnél:
E' szabadelműség szép, de felette gyanús.

ÖNKORMÁNY

14.

Üdvös az önkormány, a' hely' szükségeit érző,
A' főnek sok ezer kéz-segedelmet adó.
'S járni tanít jókor, mozdúlni szabályos erővel,
Hogy bízton tudjunk menni a' vész' idején.
A' koronás főért illy nép vért 's éltet ajánlott:
A' csak nyögni tanúlt nem teve, szólhata így.
'S még is ez intézvényt dacznak nevezed te megyénkben:
Józanság ellen dacz vala szólanod így.

— — —

Önkormányunkat ne gunyold; gyermek marad a' kit
Mindig más vezetett; jobb ha mi járni tudunk.

VILÁG

15.

Széchenyiről szólál, elkárhoztatva „Világát",
Mellyre, az éj kiderűlt 's kezd vala látni a' vak,
Mellyre megindúlt a rég pangó vér ereinkben
'S a' haza' szíve felélt százados álom után.
A' haza' hű fia ő, nem fog sűlyedni, ne féltsed:
Nagy munkájának bére a' nemzeti üdv.

BÚCSÚ

16.

Mit versben vétél, tettekben helyre hozandod,
Régi barátságból mondom el e' hitemet.

Verseiden tán még egy időig lesz ki kaczagjon:
Szebb díjt, mint kaczagást, tetteid által arass.

1841. április 21.—május 9.

759.

VÍZGYÓGY

A' víz kétes elem, a' földet elönti, de táplál;
Gát, de merészeknek pálya világokon át.
Gyötrelmes keserű, ha szemedből bú satolá ki;
Kéj, ha örömcsepként ömlik el arczaidon.
Árja megöl, de szelíd gyógyszerré lesz, ha beteg vagy,
'S szűz forrásaiból vissza jön életerőd:
Természettől nyert a' víz kétféle hatalmat,
Isteni áldássá tette az emberi ész.

1841. május 27 előtt

760.

A' KRIVÁNON

Itt állt egy távol népnek szabadelmü királya,*
'S a' föld' szépségén lelke gyönyörbe merűlt,
Vajha ne csak földét tudják bámúlni hazánknak:
Nemzete légyen erős, 's tettei' híre dicső.

1841. augusztus 4 előtt

761.

HÁLADATLANSÁG

Hazudság a' mit írtam
Lánykák' szerelmiről:
Ők engem nem szeretnek,
Nem egy a' száz közől.

Fridrik Auguszt szász kir. 1840. aug. 4.

De én szerettem egy lányt,
Sőt kettőt, sőt tizet,
Szeretni hajló voltam
Egész egy sereget.

Mint ége szívem értök,
A' hány van, öszvesen,
Oh mint szerettem őket
Olly hévvel, olly hiven.

'S a' háladatlan faj mint
Jutalmaz mindezért:
Csak egy sem adja szívét
Olly sok szerelmemért!

1841. augusztus 22 előtt

762.

AZ ÚRI HÖLGYHÖZ

Fürtidben tengervészes éj,
Szemekkel, mint a' csillagtűz;
Hol annyi gőg és annyi kéj,
Ki vagy te márványkeblü szűz?

Bírván az istenek' minden kegyét,
Imádva férfiaknak általa,
Szép és dicső, 's lélekben olly setét,
Millyen derűlt arczodnak hajnala.

Nincs hát remény? nincs semmi kegyelem?
Hiába minden esdeklés' szava?
Hiába kér a' leghőbb érzelem?
Nem olvadoz fel kő kebled' hava?

Egy eskü kell, egy néma fogadás:
„Szeretni e' mindent adó hazát!"
Mért hát szemedben büszke tagadás?
Mért áruló a' hang, mit ajkad ád?

Pedig nem mondhatod, hogy nincs szived.
Szeretsz pompát, hízelgő csapodárt,
Hintót, lovat, sőt hitvány ölebet,
És selymidért imádod a' bogárt:

Mind állat, és hívságos semmiség,
Hizelgőd is, ki hűséget hazud!
És még is, még is — oh türelmes ég! —
Kedélyed rajtok édelegni tud,

Míg a' könyűk hiába fénylenek
A' hon' szemén! — Hah, gőgös Goneril,
Megemlekezz', hogy vannak istenek,
'S még van kezökben bűnt torolni nyil.

Az apaátok teljesedni fog,
Az apaátok' súlya szörnyü lesz:
„Tennen fajodban éljen ostorod,
Csaljon meg a' kit legjobban szeretsz.

Hervadjon el szépséged! a' gyönyör
Váljék utálattá ha ízleled;
'S midőn panaszban bánatod kitör,
Legyen kaczaj reá a' felelet."

De nem, te nem vagy bűnös. Nevelőd
Jellemtelen kornak volt gyermeke.
Gyengéd szived hajlott a' kény előtt,
'S megvette a' szellemtél' hidege.

Mi vagy te most? Kérdezd meg magadat.
Angol talán? vagy német, franczia?
Igen, ha megtagadnák fajokat;
De ah előttök szentség a' haza!

Te azt nem ismered, — nincsen hazád —
Nincs nemzeted, — nincs mondható neved.
És a' mi van, gyalázat' szennye rád;
Mert esdeklő szülődet megveted.

Erényeidnek senki sem hiszen;
Mert a' mi fő, nincs meg sugári közt;
Csillag vagy, tündöklő és üdvtelen;
Félünk, csodálunk, mint az üstökös.

Asszony vagy, a' leggyarlóbb, semmi más!
Nemednek nincsen tiszteltebb neve;
Gyöngéd, hol annak lenni árulás,
Szivetlen, a' hol égned kellene;

Buzognod e' hon és e' nemzetért,
Mint égnek minden nemzet' hölgyei:
Nem kérünk munkát 's áldozatra vért;
Miért esdünk: részvéted' kegyei.

'S mindeddig ezt te megtagadhatád!
Láttad, miként küzdénk és epedünk,
'S csak egy enyhítő szót nem monda szád;
Könyed nélkül mi kín volt vérzenünk!

De még előtted áll egy új világ,
Anyára vár egy újabb nemzedék:
Akard 's erényed a' fő polczra hág,
Neved dicsőség' lángtüzében ég.

Mit szűz hevében égő szív teremt,
Költőt, müvészt, hőst és nagy férfiat,
És mindent, a' mi szép, jó, tiszta, szent,
Tőled, nemedtől várjuk hogy megadd.

Kezedben a' gyermeknek álmai,
Tündérvilága lelkes ifjunak,
A' férfi' boldogsága; játszani
Illy drága kincsek nem adattanak.

Emeld fel bájaidnak zászlaját,
Utánad kelnek a' hon' jobbjai:
Gyönyör lesz tűrni hosszu éven át,
Ha díjt szelíd kezed fog nyújtani.

Teremtsd elő azon dicső időt
Hol a' magyar szó 's név imádva lesz;
Midőn kegyelmet nem nyer szűd előtt
Ki e' kettőnek ellenére tesz.

A' kisdedeknek néma szája kér,
Hogy adj nekik hazát. Ne vond meg azt.
Áldás vagy átok vár e' válaszért:
Határozz, és kimondtad sorsodat.

1841. november—december (?)

1842

763.

A' SZOMJU

Szomjas vagyok; de nem bort szomjazom,
És szomjamat vízzel nem olthatom.
Nem oltaná el azt a' Balaton,
Nem a' mézes szőlőjü Badacson.
Én lángot szomjazom, lángot, tüzet,
Szemed' tüzében játszó lelkedet;
Szomjúzom a' hajnalt szép arczodon,
És a' mosolynak mézét ajkidon.
Szomjúzom édes és forró sohajt,
Mit kebled titkos szenvedélye hajt;
És szomjuzom kebled' hullámait,
Szivednek minden dobbanásait;
Szomjas vagyok, leánykám, bájaidra:
Hibád-, erényed-, 's minden titkaidra.
Jőj, lelkem várja édes ajkidat:
Ne hagyd elveszni szomjuság miatt.

1842

764.

LAURÁHOZ

Rád nézek, mert szeretlek,
Rád nézek, mert gyülölsz;
Míg bájaid veszélyes
Daczával meg nem ölsz.

Rád nézek, mert gyönyört ád
Szemlélnem arczodat;
Rád nézek, mert öröm lesz
Meghalnom általad.

Rád nézek, mert talán még,
Egy kisded perczre bár,
Gyülölség és szerelmünk
Cserében vissza jár.

Még akkor érzenéd csak
Mi a' szívgyötrelem,
A' mostohán viszonzott,
A' gyűlölt szerelem.

Még akkor sínlenéd csak
Kegyetlenségedet,
'S nem hagynád ennyi kín közt
Elveszni lelkemet.

1842. február 13 előtt

765.

NÉVNAPI KÖSZÖNTÉS
LAURÁHOZ

Kár hogy a' pap megkeresztelt,
Jobb volnál pogánynak,
Mert pogány vagy és kegyetlen
Híved' fájdalmának.

Vagy ha már meg kelle lenni,
Mondtak volna másnak,
Szép-, hamisnak, kellemesnek,
Csak ne Laurának.

Mondták volna: légy gyönyörré
Mindenek szemében,
És örömnek kútfejévé
Férfiak' szivében;

Vagy neveztek volna inkább
Fájdalom' napjának,
Gyötrelmemnek, bánatomnak,
Búm' okozójának.

Gyötrelem bár 's bánat és bú,
De az enyém volnál,
Már keresztségedtől fogva
Lelkemhez tartoznál.

Hát ha még jobb szíved volna,
Hátha még szeretnél,
Lelke lennél életemnek,
Drágább en lelkemnél.

Nincs, az a' kincs, nincs dicsőség,
Mellyért od' adnálak:
Egy életre elég volnál
Isten' áldásának.

1842. június

766.

NÉVNAPRA

Ugy áldjon meg isten neved' napján,
Hogy beérhesd vele minden órán.
Legyen élted mint a' virágos fa:
Remény 's öröm virágozzék rajta.
Melly sok szívnek keserű gyötrelem,
Legyen neked édes a' szerelem.
Igaz legyen, 's mindig hű, szeretőd,
Ki jobban szeressen, mint te szereted őt.
Bánat ha ér, legyen az rövid éj,
'S utána hosszú boldog nap a' kéj.
'S bárhová visz tőlünk a' szerencse,
Lépésidet emlékünk kövesse.
'S rokon érzet tartson köztünk hidat:
Te se felejtsd távol barátidat.

1842. június

FÓTI DAL

Oct. 5. 1842.

Fölfelé megy borban a' gyöngy;
Jól teszi.
Tőle senki e' jogát el
Nem veszi.
Törjön is mind ég felé az
A' mi gyöngy;
Hadd maradjon gyáva földön
A' göröngy.

Testet éleszt és táplál a'
Lakoma,
De a' mi a' lelket adja,
Az bora.
Lélek és bor két atyafi
Gyermekek;
Hol van a' hal, melly dicső volt
És remek?

Víg pohár közt édesebb a'
Szerelem.
A' mi benne keserű van,
Elnyelem.
Hejh galambom, szőke bimbóm,
Mit nevetsz?
Áldjon meg a' három isten,
Ha szeretsz.

Érted csillog e' pohár bor,
Érted vív,
Tele tűzzel, tele lánggal,
Mint e' szív;
Volna szívem, felszökelne
Mint a' kút,
Venni tőled vagy szerelmet,
Vagy bucsút.

Hejh barátom, honfi társam,
Bort igyál.
Víg, komor, vagy csüggeteg vagy,
Csak igyál.
Borban a' gond megbetegszik,
Él a' kedv.
Nincs a' földön gyógyerőre
Több illy nedv.

Borban a' bú, mint a' gyermek,
Aluszik.
Magyar ember már busúlt sok
Századig.
Ideje hogy ébredezzen
Valaha:
Most kell neki felvirúlni
Vagy soha.

Bort megiszsza magyar ember,
Jól teszi;
Okkal móddal meg nem árthat
A' szeszi.
Nagyot iszik a' hazáért
'S felsivít:
Csakhogy egyszer tenne is már
Valamit.

No de se baj, máskép leszen
Ezután;
Szóval tettel majd segítsünk
A' hazán.
Ha az isten úgy akarja
Mint magunk,
Szennyet rajta és bitor bűnt
Nem hagyunk.

Rajta társak hát, igyunk egy
Húzamost;
Bú, szerelmek, házi gondok
Félre most:

A' legszentebb-, legdicsőbbért
Most csak bort,
De ha kellend, vérben adjunk
Gazdag tort!

A' legelső magyar ember
A' király:
Érte minden honfi' karja
Készen áll.
Lelje népe' boldogságán
Örömét,
'S hír, szerencse koszorúzza
Szent fejét!

Minden ember legyen ember
És magyar,
A' kit e' föld hord' s egével
Betakar.
Egymást értve, boldogítva
Illy egy nép
Bármi vészszel bízton bátran
Szembe lép.

Ellenség vagy áruló, ki
Hont tipor,
Meg ne éljen, fogyjon élte
Min e' bor.
Áldott földe szép hazánknak,
Drága hon,
Meg ne szenvedd soha őket
Hátadon.

'S most hadd forrjon minden csep bor
Mint a' vér,
Mellyet hajdan frígyben ontott
Hét vezér;
'S mint szikrája a' szabadba
Felsiet,
Úgy keresse óhajtásunk
Az eget.

Légyen minden óhajtásunk
Szent ima,
'S férfi keblünk szent imáink'
Temploma.
És ürítsük a' hazáért
E' pohárt:
Egy pohár bor a' hazáért
Meg nem árt.

Érje áldás és szerencse
Mindenütt,
A' hol eddig véremésztő
Seb feküt.
Arcza, melly az ősi bútól
Halavány.
Felderűljön, mint a' napfény
Vész után.

Hű egyesség tartsa össze
Fiait,
Hogy leküzdje éjszak' rémes
Árnyait:
Künn hatalmas, benn virágzó
És szabad,
Bizton álljon sérthetetlen
Jog alatt.

'S vér, veríték vagy halál az,
Mit kiván,
Áldozatként rakjuk azt le
Zsámolyán,
Hogy mondhassuk csend 's viharban:
„Szent hazánk!
Megfizettünk mind, mivel csak
Tartozánk."

1842. október 5 előtt

MÁK BANDI

Esküszik Mák Bandi, a' szomszéd is hallja,
Hogy fejét szomorú bujdosásnak adja,
Földetlen földig megy, mert Böske megcsalta:
Vele nyájaskodott, szívét másnak adta.
Ballag, ballag, már is megy a' kertek alatt,
Játszik tóban a' hal, de ő nem fog halat.
Nehéz káromkodást kever sohajtással,
Szája keseredik sokféle adtával.

Ballag, ballag Bandi 's a' mint ott elballag,
Hol tó felé nyílik a' kis sötét ablak,
— Hejh sokat mulatott annak közelében —
Most harag és nagy bú forog elméjében.
Megáll, nagyot sohajt, nézeget befelé,
De Böske még nem jön a' kerten kifelé.
Bandi megindúl, de bundáját honn hagyta:
Haza kell még menni, ez a' gondolatja.
Megy, megjön 's a' bundát tó' szélén leteszi;
Hejh nehéz a' bunda, mert nagy bú terheli.
Csak sóhajt, csak búsúl, és csak néz befelé,
Hiába! Böske még nem indúl kifelé.
Mert a' felső színben a' tehenet feji,
Gyakran fohászkodik és hullnak könnyei.
Megint csak megindul Bandi, de nem mehet.
Czifra bokréta van tűkörfia megett;
A' hitetlen Böske még tegnap kötötte,
Nagyon megkívánja, haza megy érette.
Lassan megy, mint a' kit akasztani visznek:
Nem lehet több kínja vesztendő embernek.
Hiába, hasztalan, már megint csak itt van:
Föld is nyög alatta nehéz bánatjában.
De Böske csak nem jön a' kerten kifelé,
Akármint tekintget Mák Bandi befelé.
Harmadszor is Bandi még csak haza megyen,
Gondolja, valami tán még van a' szegen.

Van is; de nem egyéb, egy üres tarisznya;
Azt nagy szomorúan nyakába akasztja.
Most már nincsen többé, miért haza menjen;
Ideje, ha akar, hogy útnak eredjen.
Immáron megyen is végső elszánással,
Szárcsa, récze nézik vidor bámulással:
Egy szikrát sem félnek nehéz bundájától,
Lesütött fejétől, lassu járásától.
Ha ő velök együtt most madár lehetne,
A' tó' fenekére mélyen lemerűlne,
Megfogódznék a' nád' keserű torzsában,
Ott halna meg a' nagy víz alatt buvában.
De ő már csak megyen; mert nyakán az iga,
Bár szíve csikorog mint a' rosz talyiga.
'S mit látnak szemei? A' mint néz befelé,
Böske csakugyan már megindult kifelé.
Ólban és konyhában dolgát elvégezte,
Lépéseit ide jó isten vezette.
Fekete szép haját a' nap ragyogtatja,
Szálló sugárait rajta elnyugtatja.
Piros mint a' pipacs sírástól orczája,
Most is harmatozik két szeme' pillája.
S Bandi mint a' részeg nem jár egyenesen:
Utat kanyarodva Böske felé veszen.
Szerelem és harag és bú forrnak benne,
Ha rosz csupor volna, tán el is repedne.
„Hejh Böske, dolgodban úgy áldjon istened,
A' mint megszolgáltad és magad keresed.
Nézd, elbúsultomban lettem bújdosóvá,
El is megyek én még, isten tudja hová.
Háromszor, mert sokat otthonn felejtettem,
Elkezdett utamból vissza vissza tértem;
Addig a' fényes nap rajtam elnyúgodott,
Nagy bujdosásomban setétségnek hagyott.
Azt gondoltam, ha még egy kis szived volna,
Lejönnél 's előmbe szemed világolna:
Keskeny a' híd nagyon, meglátnám az utat,
Hozzád siettemben nem szegném nyakamat."

De Böske így felel: „Mit mondasz te nekem?
Hogy bürün mentedben világolna szemem:
A' tűz sem világít ha rá zápor esik,
Szemem mint a' sűrű zápor úgy könyvezik."
Így szól és lemegyen, megbotlik a' lába,
Estében Bandinak borúl a' nyakába.
Bandi sem aluszik, Böskét megöleli,
'S nagy elbúsulással tovább, tovább viszi,
Viszi és esküszik: „Bakony erdejébe
Elviszlek, galambom, világ' közepébe.
Magas hegyek között őz és szarvas legel,
Egy forrásból iszik szegény legényekkel.
Ott terem a' sok pénz vén zsidó' zsebében,
Kit zivatar kerget a' csere' szélében.
Ott sütöd te nekem ingyen kenyeremet,
Meg nem vett vászonból varrod rét üngömet.
Ott hallgatjuk együtt zöld erdő' zúgását,
Párja után nyögő gilicze' búgását.
Sátort üt fölöttünk minden fának lombja:
Te leszesz szivemnek szelíd vadgalambja. —
De Böske így felel erre szép okokkal:
„Jaj nem jó ott lakni dühös farkasokkal.
Zöld erdőnek lombja, száraz fának ága
Sok szegény legénynek lett rosz mulatsága.
Ne vígy tovább rózsám, látod úgy is megyek,
Neked oltár előtt nagy esküvést teszek:
Teljes életemben isten úgy áldjon meg,
Mint hozzád hű vagyok 's igazán szeretlek."
Erre nagy útjából Bandi vissza indúl:
Bakony' erdejéhez még képpel sem fordúl,
Szánt, vet, gazdálkodik szép feleségével,
'S megtelik a' kis ház sok apró gyermekkel.

1842

769.

VÉG

Égj tisztán, mint a' szent oltár' lángja hazádért,
Küzdj fel az érdemnek sziklatetője felé;
Mid marad a' lángból? tört szíved' hamva, 's fölötted
Tán emlék, mellyel csúfol a' hála 's halál.

1842. november 17 előtt

770.

V. P. KISASSZONYNAK

Nov. 20. 1842.

Szereted-e jó szüléidet
És barátid' és testvéridet?
Szereted-e forrón jegyesed'?
Szeretnek-e ők is tégedet?

'S boldogok-e ifju napjaid,
Elméd' gondolatja 's álmaid?
'S a' remény nem biztos kincs-e már,
Melly szivedben megváltóra vár?

A' ki nézi nyájas arczaid'
És szemeid', hol üdvvé lőn a' hit,
Megtalálja, a' mit kérdezett:
Rajtok él a' legszebb felelet.

Ugy szeretsz, hogy boldoggá tehess,
'S vagy szeretve, hogy boldog lehess:
Két szerencse, millyet sors nem ád,
Ten szived' mennyéből szálla rád.

'S volna bár olly dúsan örömem,
Mint e' szót alig hogy ismerem,
Örömidhez mit sem adhatok:
Érzeményid ollyan boldogok.

Jókivánat, a' mi még maradt;
Evvel tisztelem meg nászodat:
Élj soká és meg ne éld soha,
Hogy szerencséd hozzád mostoha.

1842. november 20 előtt

771—776.

SÍRVERSEK

NŐ 'S ANYA

1.

Emléket kérek síromba leszállva, 's ez emlék
Férjem' 's gyermekeim' szívbeli gyásza legyen.

2.

Hű nőért a' férj, az anyáért gyermekek, a' jó
Testvérért a' család búnak eredve zokog.
Őt a' halál' keze érinté, 's az előle futónak
Nem maradott más, mint e' könyöretlen öböl.

3.

Későn, vajha minél később lássalak ismét,
Kiktől válnom a' sír' néma parancsa idéz,
És ne legyen rövid életemért bánattok emésztő;
Emlékezni reám hű szeretetnek elég.

1842. december 11 előtt

KIS GYERMEK

4.

Játszám 's meghaltam; játékim' folytatom égben:
Nem lehet isten előtt játszva örűlni tilos.

5.

Ketté vált a' család; én mentem ölelni a' holtat:
Nem lehetett egyedűl hagynom az édes anyát.

6.

A' sírnak szentsége föd itt bú és bajok ellen:
Éltél volna soká, nem volna biztos e' sors.

1842. november 6 előtt

777.

AZ IFJÚ KÖLTŐ

Mi sürget mondanom
Nem hallott dolgokat,
A' lélek' mélyiben
Titkon fogantakat?

Nyugott és tiszta volt
Ifjú eszméletem,
Mint a' puszták' tava
Regényes keleten.

Bájlólag tűkröze
Rám csillagezreket;
Mikor látok megint
Olly tündér szép eget? . . .

Egy isten néze rám
A' csillagok közűl,
'S üdvömnek képe állt
A' jó isten körűl.

De angyal jött felém,
Illette a' vizet
És benne dúlatag
Szélvész keletkezett.

És csillagezreim
'S a' gyermekálom-ég
A' feldühűlt habok'
Árjában eltünék.

Most lelkem' szenvedély'
Hullámi verdesik,
Szemeim az eget
Hiába keresik.

'S szép csillagod', remény,
'S tiéd, oh szerelem!
A' vad vihar között
Alig hogy sejthetem.

'S milly óriási gond
Sorsod felett, hazám!
Hazámat gyermekűl
Dicsőnek álmodám.

Most látom rongyait,
Félig gyógyult sebét,
A' megkötött kezek'
És szózat' szégyenét.

Imádlak, féltelek,
Oh drága szent haza,
Mi adna még gyönyört,
Ha sorsod mostoha?

És kérdem, a' ki illy
Gondokkal ostoroz,
Csendrabló angyalom
Jó volt-e vagy gonosz?

Derűl-e még öröm,
Enyhűl-e fájdalom,
Ha éltemet talán
Hosszúra folytatom?

Vagy kétség, gyötrelem
Kisérnek síromig,
És semmi vágy után
Áldás nem érkezik?

Oh, adjatok nekem
Jobb álmot, istenek,
Vagy sírom' zártáig
Meg nem pihenhetek.

1842 őszén

778.

[TITKA TEREMTÉSNEK . . .]

Titka teremtésnek a' természetbe merült el:
Vizsgáld ezt 's jobban értheted egykor amazt.

1842 őszén

779.

[A' TERMÉSZET ÖRÖK KÖNYVÉT . . .]

A' természet' örök' könyvét forgatni ne szünjél:
Benne az istennek képe leírva vagyon.

1842 őszén

780.

[ELSZÓRTA TERHES FELLEGEIT . . .]

Elszórta terhes fellegeit az ég
Lehulladoztak végső csepjei
És elterűlt mosolygó fájdalommal
Mint egy kisírt szem a' világ fölött.

1842 őszén

781.

ŐSÖK

Mintha nem őstől származnál, légy tetteid által
Őse családodnak, 's a' haza áldani fog.

1842. december 18 előtt

782.

KI A' HAMIS?

A' sok leány között
Egy kettő ha van is,
Hazudtatok nekem
Hogy a' lány mind hamis.

Ím e' kis barna hölgy
Könnyű, mint a' madár,
Ne higye senki is
Azért, hogy csapodár.

Őszinte, jószivű,
Szemében lelke ég:
Illy szép világitást
Aligha láttam még.

'S ha néha rám tekint
— Az isten áldja meg! —
A' kéj 's öröm miatt
Még lelkem is remeg.

Nem érzek semmit is,
Csak azt, hogy szeretem:
Világnak gondjait
E' szóba temetem.

Mi gondom a' világ?
Ha őtet láthatom,
Ha lelkemmel szeme'
Egében lakhatom!

1842. december 18 előtt.

783.

FELEDÉS

Elfelejtenélek,
Ha tudnám
Hogy azután békén
Alunnám.

Álmodoznám fényes
Reggelig,
És mulatnék késő
Éjfelig:

De ha elfelejtlek,
Meghalok;
Innen új világra
Virradok.

'S van-e angyal ott is
Mint te, lány,
Kit szeressek olly hőn
'S igazán?

1842. december 18 előtt

784.

A' MAGYAR HÖLGYEKHEZ

Kell-e dal, szép és varázsló,
Kell-e szép rege,
Vészbe játszó és derűbe,
Mint hazánk' ege?
Van-e kedvetek figyelni?
Mondhatunk egyet;
És ha tetszik, és ha kedves
Mondunk ezeret.
Vérünk' lángja lesz dalunkban
Forrongó meleg,
Élet és világ regénkben,
E' nagy tömkeleg
Köny 's mosolyból összeszőve.
Víg, borús egünk,
Köny 's mosolyból, mellyeket mi
Tőletek veszünk.
És a' szőnyeg lesz kicsinded
Csarnokunk' falán
A' mit a' szív 's elme rajzol

Bűvös asztalán:
Nőerény és női szépség'
Angyalképei,
És az édes hitszegésnek
Szenvedései;
És a' szellem, mely szeszélyes,
Csínba öltözik,
'S önmagával 's a' világgal
Folyvást küzködik.
Egy hibázik műveinkhez,
Nyájas napvilág:
Az ti vagytok. — A' hol ez nincs,
Nincs szellemvirág.
Kis dolog lesz szép szemekkel
Ránk lenéznetek,
Csínos fejjel meghajolni
Hogy figyeljetek;
Kis dolog lesz, és nekünk nagy,
Meghallgattatás:
Kedvezéstek' drága kincsét
Hogy ne nyerje más.
És ha néha rosz hevünkben
Zordonak leszünk,
Mert talán a' féltés dúlja
Fájó kebelünk';
Mert talán az idegenben
Leltetek gyönyört,
Míg benünket elhagyottság'
Szégyenláza tört;
Megboszúlni könnyü mód van:
Haragudjatok;
A' haragban békülésre
Mindig kész az ok.
'S szép a' szép szemek' haragja,
Mint villám 's az éj.
Ah de édesebb a' béke,
Megbékülni kéj.
Hagyjatok, de térjetek meg

Mint a' kikelet,
'S dal, virág közt elfeledjük
Könnyen a' telet

1842 végén

785.

HARAGSZOM RÁD

Haragszom rád, mert fürtöd fekete,
Haragszom rád csalárd kék szemedért,
Melly rám olly bűvös lánczokat vete,
Haragszom rád kegyetlen ajkidért.

Haragszom rád, mert nyugtom elveszett,
Haragszom rád szilárd erényidér',
'S mert bájid elrabolták lelkemet:
És nincs remény hogy többé visszatér.

1842

786.

MESE A' RÓZSABIMBÓRUL

Bezerédy Flórikának.

„Nyílj ki, nyílj ki, rózsabimbó,
Nincsen már tél, elment a' hó:
Nyílj ki rózsaszál.
Szíjak csókot ajkaidról,
Részegüljek illatodtól:
Érjen bár halál.
Egy parányi percz az éltem,
És ha nálad kéjben éltem,
Kurta vígaság:
Meghalok nagy örömemben,
Meg, ha nem szeretsz, keservben:
Nyílj ki szép virág."

„Csak élj, te csapodár;
Ismerlek rosz madár.

Nem vagy te pinty, nem vagy te czinke,
Bár könnyü vagy 's nagyon piczinke.
Te mézes mázos lepke vagy,
És hitszegésid' híre szörnyü nagy.
Aranynyal hintvék szárnyaid
De alattok nincs egy szikra hit.
Virágról elreppensz virágra,
'S maradnak tőled árvaságra.
Megnyílnom nem szabad neked:
Vidd el tovább csalárd szerelmedet.'''
Igy szólt a' lepke és a' rózsaszál
Egy kis patak' zengő hulláminál.

'S hogy zöldült a' haraszt,
Szomjúzván a' tavaszt,
Kijött a' méh:
Elnézdelé
Hol van virág, hol van levél,
'S leszállt a' naptól enyhe dél.
És minden olly derűlt vala
Az új napon;
Döngött a' kisded méh' dala
Lassúdadon.
Üdvözle fűt fát réteket,
Minden határt,
'S a' lég örömben reszketett
A' merre járt.
„Mi lény? mi hang?
Mi lassú szózat reszket át a' légen,
Olly andalító, olly tünékeny?
Ki az, ki itt barang?
Ellenség, jó barát vagy-e?
Reszkessek-e? örűljek-e?''
Leszállt a' méh
Egy ág fölé
A' rózsabimbó ellenébe;
Megringatá magát a' kis galyon,
Kiváncsian hajlott elébe

'S így szólt kisértő hangokon:
„Kis virágom, szép virágom rózsaszál,
Mit vétettem hogy előlem elbuvál?
És itt hagysz a' szép tavaszban
Kínos-egyedűl,
Éhen, szomjan, fáradottan,
Szeretetlenűl!
Oh nyílj ki gyenge rózsa,
Nyisd meg szűz kebledet,
Bocsásd a' szomjuzóra
Mézes lehelleted.

Ha mézedet csak egyszer ízelhetném,
Illatba szálló lelked' érinthetném,
Éltemben szomjuságot
Többé nem érzenék;
Mézeddel egy világot
Megédesítenék."
„„Ah kicsi méh,
Olly szomju 's éh
'S olly fáradott vagy
És még szerelmes is,
Hogy szinte lelked elhagy,
Te kis hamis.
Ez ám csak a' keserves ének!
Olly éhen lenni,
Úgy szeretni,
Ez már csak sok baj egy legénynek.
Jer méhikém, enyhűlj e' harmaton,
Melly itt remeg koránzöld ágamon.
Az ég adá, a' nap nem vette el,
Neked hagyók, hogy szomjad' oltsa el.
De mézet, méhikém, nem adhatok;
Sem keblet én neked nem nyithatok:
Feldúlnád mézért keblemet,
'S hervadni hagynál engemet."'
Ivott a' méh
'S megrészegűlt

A' harmat' szellemétől.
Nem tűrheté
Hogy így megszégyenűlt
A' rózsa' kellemétől.
Féltés, harag gyújták föl szellemét,
És hallatott illy rémítő beszéd:
„Várj, meglakolsz még, csalfa, dölyfödért;
Bátor szivünk illy játékhoz nem ért.
Piros vagy most, te kis kaczérkodó:
Ijedtedben halvány lészsz, mint a' hó.
Ezren fogunk megvíni kebleden;
Ha kéjt nem enged, temetőnk legyen."

És a' méh távozék,
Mérgében sírva tört a' légen át.
Megismerék
Hangjának erejétől,
Melly jött szivének belsejéből,
A' méznek és gyiloknak bogarát.
Kitért előle légy és lepke had,
'S a' merre szállt, a' pók is megszaladt;
De reszketett a' rózsa' kebele,
Vad borzadással 's rémséggel tele.
'S szellőt küldött az ég;
Szelíd nyomán tündéri zaj
Emelkedék,
Mint egy sohaj,
Mellyet sohajtott kéj és fájdalom,
Kebel, mit édes kínnak terhe nyom.
És e' sohajban vágy volt és remény,
Mit kötve tartnak balsors, vagy erény,
És e' sohajban rejtezett vihar,
Mit évek' árnya még most eltakar:
Vak szenvedélyharcz, mely sírhoz vezet,
Vagy elvesz észt, szivet, becsűletet.
De e' vihar megengesztelve lőn
Könytől 's imától, mellyet anya tőn,
Ki síron túl kiterjesztvén kezét,

Megáldja élő árva gyermekét.
És e' szellő, bár vésznek magva volt,
Mint egy sohajba fojtott súgalom,
A' rózsaszál körűl hőn összefolyt
'S elaltatá varázsos hangokon.
A' rózsa mély szenderbe költözött,
És mondhatatlan édes álma jött,
Édesb a' mennynél, tisztább mint a' kéj
'S a' szerelem, bár ennek titka mély.
„Csak szenderedjél gyönge kis virág,
Neked még durva, zordon e' világ;
Kifejlenél, a' dér megsértene,
Idő előtt hervadnod kellene.
Csak szenderegj, míg egy szebb kikelet
Elűzi végkép a' bántó telet.
Midőn a' napnak engedend a' föld;
És áthevűl és lészen ifju, zöld.
Midőn előjön a' kis csalogány,
'S édes dalától fölzeng a' magány.
Ébredj te is, ha meghallandod azt,
'S egész kebellel szídd be a' tavaszt."

1842

787.

CS. M. KISASSZONYNAK

Mintha szívem' húrja volnál,
Melly ha reng,
Az örömtől lelkem' háza,
Mellyben eddig gond tanyáza,
Visszazeng;
Mintha lelkem' ága volnál
Tiszta 's ép,
Melly még ment minden hibától
És a' legdicsőbb sugártól
Égi szép:
Úgy tünöl fel szellememnek
Rokona,

Mintha volnál boldog álmom,
Mintha volnál boldogságom'
Jobb hona.
Azt beszélik, szőke, szép vagy
És deli;
És szemednek pillantása,
Mint az égnek megnyilása
Kéj-teli.
Szőke vagy-e, barna vagy-e?
Mit tudom!
De ha hallak és ha látlak,
Hogy szeretlek hogy csodállak,
Mondhatom.
Tiszta részvét és barátság
A' mit adsz,
'S adományod bármi drága,
Lelked' egyik szebb virága,
Dús maradsz.
Hát még a' kit dús szivedbe
Fölvevél;
Az lesz ám még csak szeretve:
Annak élte, lelke, üdve
Te levél.
A' legédesebb titokkal
Vagy tele,
Mint edény, melly mézzel árad,
'S édes lenni el nem fárad
Kebele:
Nekem is van nálad titkom
Zálogúl,
Hogyha jobb napom leszállna,
Él az angyal, a' ki állna
Pártomúl.
Mondj imát, oh angyal, értem;
Hő imád
Mint sugár, mely visszatére
Eredete' szent helyére,
Üdvöt ád.

És ez üdv nem lesz mulékony
Földi jó;
Isten adja, védi angyal,
Nem lesz illy üdv semmi sorssal
Rontható.
És míg életem' delének
Napja tart,
Bizton járok és vidámon
Nem rettegvén már pályámon
Több vihart.

1842

788.

SOK BAJ

Mi lelt engem, én nem tudom,
Hej nagyon sok az én bajom:
Szeretni kell a' rózsámat,
Tőle csókoltatni számat.
Karcsu testét átkarolnom,
Ölelését elfogadnom,
Nézni rá 's őt hagyni nézni
És szemétől el nem égni!
Van-e illy baj a' világon,
Mint az én nagy boldogságom?
Félek, félek, hogy mulandó,
Mint az asszony változandó,
És ha egyszer elenyészett,
Minek akkor már az élet!

1842

789.

[MÚLT, MELLY NEM VÁLTOZOL...]

Múlt, melly nem változol
'S úgy állsz, mint valaha
Voltál bár kedvező,

Voltál bár mostoha
Térithetetlenül
Örökre oda vagy

1842

790.

[SZÖG KATÓ . . .]

Szög Kató
Szeme kék
Keble hó
Szíve jég.
Ki látott valaha
Illy fiatal telet?
Havat hullámozva
'S kemény forró jeget?
Oh volnék bár tavasz

1842

1843

791.

LAURÁHOZ

Nagy szálka vagy szememben, kis leány!
Nem látok, bár szememben nincs hiány;
Nem láthatom miattad a' napot;
Hajh az nekem már rég lenyúgodott.

Nem láthatom miattad a' tavaszt,
Elégeté hő szenvedélyem azt;
Nem láthatok sem földet sem eget,
Csak tégedet, csak bűvös képedet.

És kérdezem, a' nap rajzolt-e le,
Hogy a' világ képeddel olly tele?
Ez jár velem, ez kísér mindenütt,
Mint üldöző mindenhol rajtam üt.

Nem látok mást, mint holló hajadat,
Hamis szemed' és kedves arczodat.
Szeretlek-e, vagy tán őrült vagyok?
Tudná az ég, nem szabadúlhatok.

Hozzád vagyon lánczolva szellemem,
'S e' szellemláncz legfájóbb szerelem;
Hozzád van az teremve mint az ág,
Letörve már, és még sem holt virág.

Eltépjem-e a' kínos lánczokat?
Megélhet-e az ág, ha leszakadt?
Sorsom te vagy, egy szód, lehelleted,
'S élek halok, a' mint te végezed.

1843. március előtt

792.

ÁBRÁND

Szerelmedért
Feldúlnám eszemet
És annak minden gondolatját,
'S képzelmim' édes tartományát;
Eltépném lelkemet
Szerelmedért.

Szerelmedért
Fa lennék bércz' fején,
Felölteném zöld lombozatját,
Eltűrném villám 's vész' haragját,
'S meghalnék minden év' telén
Szerelmedért.

Szerelmedért
Lennék bércz-nyomta kő,
Ott égnék földalatti lánggal,
Kihalhatatlan fájdalommal,
És némán szenvedő,
Szerelmedért.

Szerelmedért
Eltépett lelkemet
Istentől újra visszakérném,
Dicsőbb erénynyel ékesítném
'S örömmel nyújtanám neked
Szerelmedért!

1843. március előtt

793.

A' MERENGŐHÖZ
(LAURÁNAK)

Hová merűlt el szép szemed' világa?
Mi az, mit kétes távolban keres?
Talán a' múlt idők' setét virága,
Min a' csalódás' könnye rengedez?
Tán a' jövőnek holdas fátyolában
Ijesztő képek' réme jár feléd,
'S nem bízhatol sorsodnak jóslatában,
Mert egyszer azt csalúton kereséd?
Nézd a' világot: annyi milliója,
'S köztük valódi boldog olly kevés.
Ábrándozás az élet' megrontója,
Melly, kancsalúl, festett egekbe néz.
Mi az, mi embert boldoggá tehetne?
Kincs? hír? gyönyör? Legyen bár mint özön,
A' telhetetlen elmerülhet benne,
'S nem fogja tudni, hogy van szívöröm.
Kinek virág kell, nem hord rózsaberket;
A' látni vágyó napba nem tekint;
Kéjt veszt, ki sok kéjt szórakozva kerget:
Csak a' szerénynek nem hoz' vágya kínt.
Ki szívben jó, ki lélekben nemes volt,
Ki életszomját el nem égeté,
Kit gőg, mohó vágy' 's fény el nem varázsolt,
Földön honát csak ollyan lelheté.
Ne nézz, ne nézz hát vágyaid' távolába:
Egész világ nem a' mi birtokunk;
A' mennyit a' szív felfoghat magába,
Sajátunknak csak annyit mondhatunk.
Múlt és jövő nagy tenger egy kebelnek,
Megférhetetlen olly kicsin tanyán;
Hullámin holt fény 's ködvárak lebegnek,
Zajától felréműl a' szívmagány.
Ha van mihez bizhatnod a' jelenben,
Ha van mit érezz, gondolj és szeress,

Maradj az élvvel kínáló közelben,
'S tán szebb, de csalfább távolt ne keress,
A' birhatót ne add el álompénzen,
Mellyet kezedbe hasztalan szorítsz:
Várt üdvöd' kincse bánat' ára lészen,
Ha kart hizelgő ábrándokra nyitsz.
Hozd, oh hozd vissza szép szemed' világát;
Úgy térjen az meg mint elszállt madár,
Melly visszajő ha meglelé zöld ágát,
Egész erdő' viránya csalja bár
Maradj közöttünk ifju szemeiddel,
Barátod' arczán hozd fel a' derűt:
Ha napja lettél, szép delét ne vedd el,
Ne adj helyette bánatot, könyűt.

1843. február vége—március eleje

794.

KESERŰ POHÁR

(Bordal „Czilley 's a' Hunyadiak" szomorújátékból.)

Ha férfi lelkedet
Egy hölgyre föltevéd,
'S az üdvösségedet
Könnyelműn tépi szét;
Hazug szemében hord mosolyt
És átkozott könyűt,
'S míg az szivedbe vágyat olt,
Ez égő sebet üt;
Gondold meg és igyál:
Örökké a' világ sem áll;
Eloszlik, mint a' buborék,
'S marad, mint volt, a' puszta lég.

Ha, mint tenlelkeden,
Függél barátodon,
És nála titkaid:
Becsűlet és a' hon,

'S ő síma orgyilkos kezét
Befúrja szívedig,
Míg végre sorsod árulás
Által megdöntetik;
Gondold meg és igyál:
Örökké a' világ sem áll;
Eloszlik, mint a' buborék,
'S marad, mint volt, a' puszta lég.

Ha szent gondok között
Fáradtál honodért,
Vagy vészterhes csatán
Ontottál érte vért,
'S az elcsábúltan megveti
Hű buzgóságodat,
'S lesz aljas-, gyáva- és buták'
Kezében áldozat;
Gondold meg és igyál:
Örökké a' világ sem áll;
Eloszlik, mint a' buborék,
'S marad, mint volt, a' puszta lég.

Ha fájó kebleden
A' gondok férge rág,
'S elhagytak hitlenűl
Szerencse és világ,
'S az esdett hír, kéj s örömed
Mind megmérgezve van,
'S remélni biztosabbakat
Késő vagy hasztalan;
Gondold meg és igyál:
Örökké a' világ sem áll;
Eloszlik, mint a' buborék,
'S marad, mint volt, a' puszta lég.

'S ha bánat és a' bor
Agyadban frígyre lép,
'S lassanként földerűl
Az életpuszta kép,

Gondolj merészet és nagyot,
És tedd rá éltedet:
Nincs veszve bármi sors alatt
Ki el nem csüggedett.
Gondold meg és igyál:
Örökké a' világ sem áll;
De a' mig áll, és a' mig él,
Ront vagy javít, de nem henyél.

1843. augusztus 26 előtt

795.

HONSZERETET

Szeresd hazádát és ne mondd:
A' néma szeretet
Szűz mint a' lélek, mellynek a'
Nyelv még nem véthetett.

Tégy érte mindent: éltedet,
Ha kell, csekélybe vedd;
De a' hazát könnyelmüen
Koczkára ki ne tedd.

'S nem csak dicsőké a' haza;
A' munkás pór, szegény,
Bár észrevétlen, dolgozik
A' hon' derűletén.

Tűrj érte mindent a' mi bánt,
Kínt, szégyent, és halált;
De el ne szenvedd, el ne tűrd
Véred' gyalázatát.

'S ne csak veszélyben légy serény,
A' béke vészesebb,
'S mellyet vág álmos népeken
Gyógyíthatlanb a' seb.

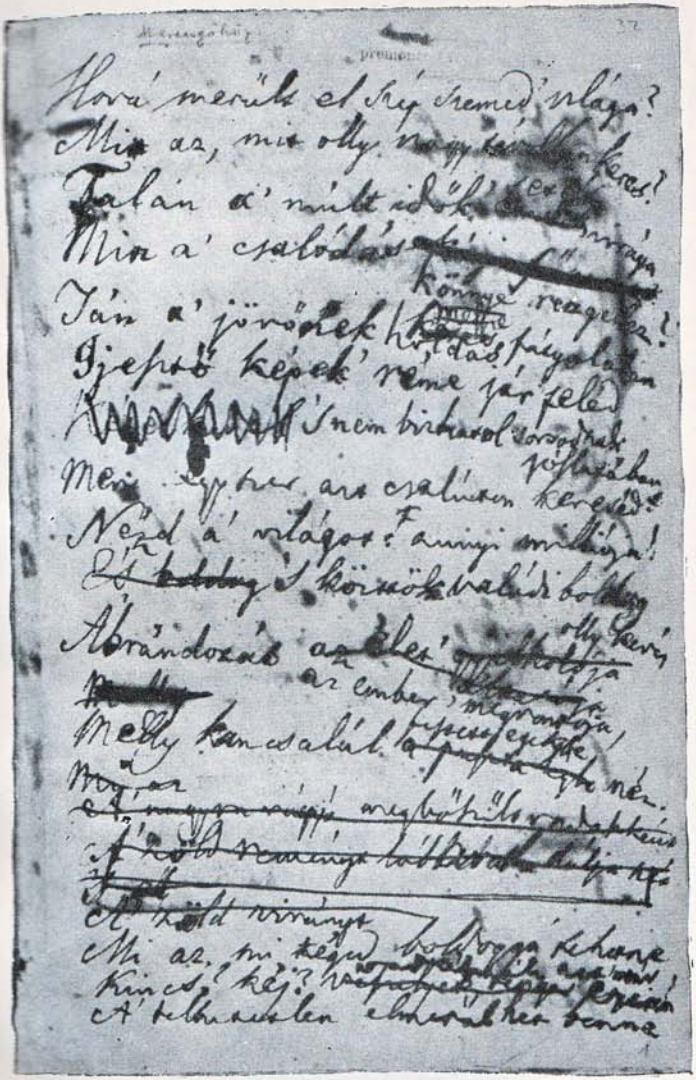

1. *A' merengőhöz* kézirata. MTA LK II. 32/r.

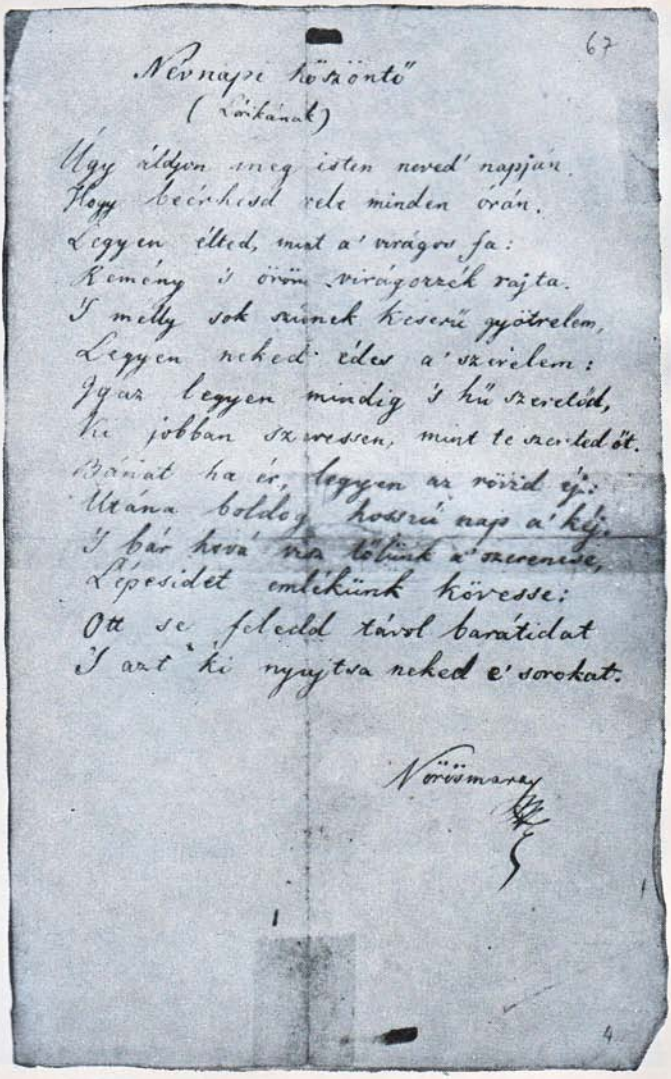

67

Névnapi köszöntő
(Lórikának)

Úgy áldjon meg isten neved' napján.
Hogy beérhesd vele minden órán.
Legyen élted, mint a' virágos fa:
Kemény 's örön virágozzék rajta.
I' mélly sok szünek keserű gyötrelem,
Legyen neked édes a' szerelem:
Igaz legyen mindig 's hű szeretőd,
Ki jobban szeressen, mint te szeretedőt.
Bánat ha ér, legyen az rövid éj:
Utána boldog hosszú nap a' kéj.
I' bár hová visz tőlünk a' szerencse,
Lépesidet emlékünk kövesse:
Ott se feledd távol barátidat
I' azt ki nyujtsa neked e' sorokat.

Nörösmarty

2. *Névnapra* c. vers kézirata. MTA LK I. 67/r (K_2)

Gondold meg, mennyit érsz: eszed,
Szived, pénzed, karod,
'S fukar légy, alkván a' honért,
Ha azt feláldozod.

'S midőn a' legtöbb emberek
Csüggednek várni jót
Családjok-, társaik- 's magokért,
Ha sorsok csalfa volt;

Midőn nem méltatott erény
És bűn, melly czélt nem ér,
Kifárad újra küzdeni
A' vágyott javakért;

Midőn a' legbuzgóbb anya
Remény- 's munkátalan,
'S a' veszni indult gyermekért
Csak sóhajtása van;

Te még, oh honfi, ébren állj,
Remélni, tenni hő,
Míg a' honból, kin lelked függ,
Van egy darabka kő.

'S midőn setét lesz a' világ
És minden tűz kiég,
A' honfiszívben fenmarad
Egy élő szikra még.

'S hol honfi húnyt, e' szikra ég
Fenn a' sírhalmokon,
Bal századoknak éjin át
E' lángban él a' hon.

'S kihűlt hamvából a' dicső
Göröghon újra kél,
Felhozza régi hőseit
E' szikra' fényinél.

E' szikra a' hon' napja lesz,
'S hol fénye hőn ragyog,
Az élet a' hon' kebelén
Ujúlva feldobog.

És újra felvirúl a' föld
A' merre a' szem néz,
És minden, a' ki rajta él,
Munkára tettre kész.

'S a' nemzet isten' képe lesz,
Nemes, nagy és dicső,
Hatalma, üdve és neve
Az éggel mérkező.

Oh honfi, őrizd e' tüzet
'S ne félj, ha vész borúl:
E' szikra fényt ad és hevet
S' ég olthatatlanúl.

1843. szeptember 1 előtt

796.

SZABAD FÖLD

E' ház, hová most lábamat teszem,
Fáradt fejem békén pihentetem,
Hol a' konyhán barátságos tüz ég,
'S mellette fürge gondos feleség;
E' honi föld, mit szántok és vetek,
Hol hőt fagyot gyakorta szenvedek,
Melly táplál engem 's kis szolgáimat,
'S keblébe végre híven befogad;
E' föld, e' ház, e' kert — megérhetém,
Akarta isten, hogy most mind enyém.
Nem ismerém e' szót mind e' napig:
A' puszta lélek volt enyém alig.
Most bizton állok itt sajátomon,
És áldlak érte kétszer drága hon!
Talán nem adtam vért, nem őseim;
De fáradoztak híven kezeim;

'S munkám után virító lett a' föld,
Isten 's embernek benne kedve tölt.
Szép a' vetés, dús volt az aratás,
Sok gond után kedves vigasztalás.
Most már enyém e' munkán vett örök,
Mit ím örömkönyűvel öntözök!
'S ne mondja senki, hogy henyén talált:
Szolgáltam érte országot, királyt.
Majd gyermekimre szállnak javaim,
Rájok maradnak tartozásaim;
Adónkat, legyen bár pénz, munka, vér,
Örömmel adjuk biztos napokér';
'S erős lesz országunk, nagy a' király,
Hol ennyi ember boldog hont talál.

1843

797.

[BECSŰLETES EMBER . . .]

Becsűletes ember
Derék emberekért
Korsóból ihatik
Még is senkit nem sért
Add ide feleség
Azt a' vászon korsót
Hadd igyam egy nagyot
Nem elsőt, utolsót.
Jertek ide fiúk
Ti is kiáltsatok,
Most egyszer egy csep bort
Bátran fel szíhattok
Isten tartsa soká
Szép Magyarországot
Adjon nekünk benne
Tartós boldogságot.
Isten tartsa őket
Kik érttünk küzdöttek

Örök válságunkban
Szívből megegyeztek
Sok boldog emberre
Leljenek utjokban
Boldog ember arczán
A legszebb hála van.

1843

798.

A' HAZAFI

Látogató ha keres, mondjátok, nem vagyok itt benn:
Lelkem a' kedves hon' messze határira szállt,
'S tartja ölelve hegyét, völgyét, és síkjait, és az
Országos folyamon tengerek' árjaig ér.
Fölhat a' trón' kebelébe szilárd, hűségteli gonddal,
Munkás szánat közt a' kalibákba benéz.
És megnyílnak előtte az elmúlt századok' évi,
'S a' mi jövendőt a' végzetek' árnya takar.
'S aggodalom 's szent érzelmek közt kérdi magától:
Mit kell szólnia, mit tennie érted, o hon!
De jön idő, mellyben süker éri a' fáradozó főt:
Akkor nyílt ajtóm látogatóknak örűl;
És a' barátságnak megnyílnak termeim újra,
Szívvel, lélekkel honn lesz a' gazda megint.
Még jön idő, mellyben poharat fogok ütni vidáman,
'S jobbom jó kezeket híven ölelve szorít.
Addig zárva vagyok, test, mellynek lelke kiszállott,
'S zöld ágat keres a' hon' koszorúja közé.

1843. december 16 előtt

799.

TÓT DEÁK' DALA

Ha kedvem elborúl,
Mert pénzem nincs, vagy nem is volt,
Nadrágom, csizmám csupa folt,
'S kapczám még is szorúl:

Csak rajtad bámulok,
'S tüstént kigyógyulok,
Roppant világ,
Dicső világ!

Mi szépek tájaid:
A' hegy, völgy és a' nagy terek,
Hol dús kalászok rengenek,
És zöld borág virít;
Melly drága gyűjtemény,
És ez mind nem enyém!
Oh szép világ,
Gazdag világ!

Akárhová megyek,
— 'S miért ne mennék? nem tudom --
Szép városokhoz visz a' nyom,
Hol megpihenhetek;
Pedig látá az ég,
Egy házat sem rakék.
Oh szép világ,
Pompás világ!

'S ha féktelen vizár,
Jég, tűz, vihar pusztítanak,
'S ház és mező megromlanak:
Mi gondom? semmi kár!
Az ég be nem szakad,
A' föld még megmarad.
Erős világ,
Szilárd világ!

'S ha itt ott éhezem,
Mi baj? van a' ki jól lakott,
És hány van, a' ki jót ivott!
Ha ezt elképzelem:
Étvágyam csöndesül,
A' sor majd rám kerül.
Oh jó világ,
Boldog világ!

'S nem ingyen süt-e rám
Az isten' napja mindenütt?
Kivévén, már ha lefeküdt,
'S akkor sincs éjszakám:
A' hold leszen napom,
Világát bámulom.
Arany világ,
Ezüst világ!

'S ha mindezt megunom,
Csak tőlem függ, mivé legyek.
A' legdicsőbb magyar leszek,
Mihelyt csak akarom:
Hazám nagygyá teszem,
Ki szólhat ellenem?
Dicső világ,
Magyar világ!

'S ha majd nagy úr leszek:
Ispán, alispán, potrohos,
Magam, cselédem aranyos,
'S mind rajtam függenek:
Ki hinné: én vagyok,
Ki most itt koplalok?
Oh szép világ,
Dicső világ!

1843

800.

AZ ELVESZETT ORSZÁG

Arczom, ne kérdjétek,
Miért olly halovány:
Legbátrabb fiaim
Elestek a' csatán.

A' fenmaradtakat
Vad ínség kergeti:
Nincs kő, hová fejét
Csak egy is teheti.

Hő keblemen, hol ők
Lágyan feküttenek,
Most a' kétségbesés'
Kigyói fürdenek.

És látni nincs remény
Többé jó napomat:
Boszút ki állana,
Nem szülhetek fiat!

1843

801.

AZ ANYÁTLAN LEÁNYKA

Hadd lássalak, te kis
Virágszemű leány;
Szemedben ég van-e
Vagy tavaszi virány?
Vagy ég és a virány
Úgy egyesültenek,
Hogy bájvilág gyanánt
Szemedben égjenek?
Anyádnak lelke tán
Virággá változott,
S a honbul, mellybe kelt,
Égszín ruhát hozott?
S most e világra vált
Kis mennyben itt mulat,
Folytatni üdv gyanánt
A földi napokat?
Nézz vígan kis leány,
Mosolygjon kék szemed;
Szent fény, mi benne ég:
Remény s emlékezet.

1843

1844

802.

A' KATONA

I.

A' SORSHÚZÁS

Sorba legény, sorba szép legénység,
Ide álljon, kit nem bánt a' vénség.
A' kit isten ép kéz- lábbal áldott,
Védelmezni tartozol hazádat.
Nem lesz önkény és nem lesz kivétel,
Nem fogunk már senkit is kötéllel:
Katona lesz, a' kit a' sors talál,
De a' katonaság még nem halál.
Katonának sokszor jól van dolga,
Sóra, fára többé semmi gondja;
És ha szenved, szenved országunkért,
Apja', anyja', 's mindnyájunk' javáért.
Majd ha harsog a' kürt, a' dob pörög,
Puska roppan, az ágyu mennydörög,
'S ló és ember alatt reszket a' föld,
Vész, sikoltás minden lelket eltölt,
Akkor tetszik majd meg, ki a' legény,
Kinek magyar szíve van a' helyén,
Mert nem csárdán terem a' vitézség,
Bornyeléshez nem kell nagy merészség;
De ki bátran halál' szemébe néz,
Az a' legény talpán, az a' vitéz.

Rajta ifjak! bátor ép legények
A' sorshúzást tí ne rettegjétek.
Ha talál is a' sors, nem a' világ,
Haza tértek, míg meg sem gondolnák.
Nyolczad évre ismét látjuk egymást,
Itt vagy máshol. Isten hozzád, pajtás.

II.

MÁRTON GAZDA

A' tánczban mért hányod fonákul lábadat?
Ha iszol, mért adod bánatnak magadat?
Mint kinek a' tyúkok ették meg kenyerét,
Vagy kinek borában légy találta vesztét.
Másszor ha legyet látsz, igyál előbb magad,
És a' kenyér helyett edd meg rosz tyúkodat.
Vagy tán szeretőd volt, majd szőke, majd barna,
És most nincs semillyen, ki levest habarna?
Ne aggódjál rajta, azt gondold, hogy gombház,
Példabeszéd' módja, ha leszakad lesz más.
Asszony nemzetséggel nem jó czimborálni,
Az ő mesterségök: csalni és darálni.
Csalni azt, ki bennök bizodalmat vetett,
'S eldarálni az ép tiszta becsületet.
„Endre, Endre! bizony félek, hogy megjártad,
Szíved' igaz pénzét könnyen kidobáltad,
És kaptál jó pénzért hamis rosz portékát,
Hordja el a' karvaly a' sok rosz asszonyát."
Így szólt Márton gazda búsongó Endréhez
Mellé telepedvén az asztal' végéhez.
Endre ült, könyökét asztalhoz szegezve,
Kalappal orczáját mélyen betemetve.
A' gyertya előtte búsan pislokálván
Gyászt látszott viselni elkonyúló hamván.
De hogy becsületes Márton gazdát hallá,
Felolvadott néma bánatja panaszszá.
„Mit beszél kend nekem légyről és tyúkokról,
Nem származik az én bajom állatoktól.

De hajh a' szerető, atyámfia Márton,
Szerető elég van széles e' világon;
Csak igaz szerető nincsen az ég alatt:
Minek rontsam vele szép ifjúságomat?
Miattam akár mind hordja el a' kánya:
Nem ér egy fakovát száz falu' leánya.
Katonává lettem, mert engem ért a' sor,
Azért nem vigasztal sem a' táncz, sem a' bor,
Itt kell hagynom apám', anyám' 's testvérimet
Ki mondja meg, hová hajtom le fejemet?
A' jó isten tudja megjövök-e vagy sem?
De már ha menni kell, azt nem is keresem,
Hátat fordítok a' falu' határának,
'S jó éjszakát mondok az egész világnak."
Ezzel a' palaczkot szájához emelé,
Míg nem feneke a' pallást fenyegeté.
Márton megfeddé őt a' mohó ivásért,
Hogy illy rosz kedvével istent, embert megsért,
'S addig tartóztatá szép vigasztalással,
Hogy Endre békűlni kezde új sorsával.

III.

A' KIS LEÁNY

Jött Márton gazdának tíz éves lánykája,
Függvén kis karjáról kézi kosarkája.
Szemes volt a' leány és nem bátortalan,
'S vidám, mint a' kinek nem rosz szándéka van.
„Anyám köszönteti kendet, Endre bátya,
'S kívánja, hogy legyen boldog utazása,
Fogadja jó szívvel e' kis útravalót,
Pogácsát, pecsenyét, és egy fehér czipót.
Azt is izeni még édes anyám kendnek,
Hogy rólam, ha elmegy, ne felejtkezzék meg,
Nyolcz esztendő mulva már nagy leány leszek,
Kendhez, ha megtetszem, feleségül megyek.
Addig megtanúlok szőni, fonni, varrni,
A' fáradt gazdának jó ételt habarni.

Megbecsűlöm kendet, a' mint kend engemet.
Vezesse az isten utjában kelmedet."
Márton gazda a' mint hallá a' beszédet,
Könybe lábadt szeme az örömtől égett.
Legifjabb lánykáját mert igen szerette,
De hogy illyen okos, azt nem is sejtette.
Endre szomorún bár, mosolygott a' lányra,
Mert neki is tetszett elmés indítványa.
„Ki tudja kis hugám, mi lesz még belőlünk,
Nyolcz esztendő múlva, ha akkor még élünk?
Addig meghalhatok nehéz szolgálatban,
Vagy te másba szeretsz, mert legény elég van.
De ha úgy tetszenék jóságos istennek
Hadi szolgálatból hogy visszajöhessek,
Majd szemedbe nézek nyolcz esztendő múlva,
'S meglátom nem vagy-e szívben megváltozva."
Így szólt 's kezet fogott jó Márton gazdával,
Vidám szemet váltott kicsi mátkájával:
Leönté a' holmit tágas szűrújjába,
'S a' bíró' házához útnak indúlt lába.

IV.

A' PUSZTA KÚT

Távol a' falutól
Nyugot felül
Nagy rónaság terjed
Végetlenűl.

Gyalogutja mellett
Mai napig
Egy száraz kútágas
Bámészkodik.

Míg jobb idők jártak
Feje fölött,
Kútjánál sok edény
Megtöltözött;

Sok ifjú és leány
Barátkozék,
Csendes tanujok volt
A' kút 's az ég.

Hejh sok szegény utas
Lelt enyhet ott,
'S keskeny árnyékában
Kinyúgodott.

Most a' kút elapadt,
'S gémetlenül
A' puszta kútágas
Áll egyedül.

Elátkozott fején
Nincs semmi dísz,
Rideg fájának a'
Madár se hisz.

Csak ünnep-estenként
Jön a' leány,
'S vígasztalást keres
A' puszta fán.

Tán olly boldogtalan
Ő is szegény,
Hejh mert soká késik
A' várt legény.

V.

A' JÖVEVÉNY

Ne várd, babám, ne várd
Legényedet,
Ki tudja merre jár
'S hová veszett?

Mit ér az olly legény
Ki el nem jő,
Ha rá várakozik
Hű szerető.

Lásd én tüzön vizen
Átszállanék,
Hogy tőle megtudjam
Szeret-e még?

De hajh, nincs olly leány,
Ki várna rám!
Ki kapna illy kopott
Rosz katonán?

Pedig habár ruhám
Ütött kopott,
Szivem azért még el
Nem száradott.

Szeress engem, babám,
Ha még lehet,
Ha még nem adtad el
Kis szívedet.

Ha nem igaz hozzád
Akaratom,
Ne legyen, míg élek,
Egy jó napom.

VI.

HADI ÉLET

Derék szál férfi volt a' szolgált katona,
'S a' leány a' falu' legszebb hajadona,
Ott álltak kettecskén a' kútágas mellett,
Mindenik magában sokat töprenkedett,
'S hogy megindult a' szó, 's szemök keveredett,

Beszélt a' katona sok czifra esetet:
Miként járt iszonyú magas hegyek felett,
Hogy hátával szinte dörzsölte az eget,
Tarisznyára szedett holdat csillagokat,
Mellyek mind megszöktek, mikorra felviradt;
Hogy sétált a' gönczöl' szekerén fel 's alá,
Bakkancsa' talpát a' tenger nyalogatá;
'S hogy végre kiült a' világnak szélire,
'S úgy lógatta lábát a' fakó semmibe.
De még e' dicsőség nem tartván örökké,
Hogy ideje lejárt, indult haza felé.
'S addig gyalogolt, hogy lába majd elkopott,
Fejében a' sapka összezsugorodott:
Csak szive ép 's egész, mint az isten adta,
Azt egy kis leánynál itt zálogban hagyta;
De a' kis leányból azóta nagy lány lett,
Azóta talán már férhez is mehetett.

VII.

VALLOMÁS

„Endre bátya, Endre bátya
Hát nem ismer engem?
Hogy hihette kend azt rólam,
Hogy tán elfeledtem.

Az esztendőt édes apám
Gerendára rótta:
Kendre vártam télen nyáron
Nyolcz esztendő óta.

Avval nőttem hajadonná,
Hogy ha kend még megjő,
Felesége leszek kendnek,
'S víg lesz a' menyegző!

Itt vagyok most Endre bátya,
Ha nem tetszem kendnek,
Adjon kend el 's vegyen rajta
Gyolcsot szemfödélnek."

„Tüzes-adta kis leánya,
Szivem lelkem' Katiczája,
Hát te szeretsz engem?
Már sok országot bejártam,
Illy csodára nem találtam!
Áldjon isten lelkem!

Alig akadok magadra,
Úgy megnőttél szépre, nagyra
Hogy nem győzlek nézni.
Nincsen ember a' világon
A' kivel most boldogságom
El tudnám cserélni."

Így szóltak egymással Katicza és Endre,
Tarka beszédjökben nem vigyáztak rendre,
Szívök sem dobogott most úgy miként máskor,
Pedig egyikét sem zavarta meg a' bor.
Még vizet sem ittak, mert a' kút elapadt;
De szerelmes szívök annál inkább dagadt.
'S Endre a' bakancsot könnyebben emelé,
Hogy a' szép Katiczát meg-megölelgeté;
Szórul szóra végűl kezet is nyújtottak,
Egymásnak újolag hűséget fogadtak.
A' fogadás közben összeforra szájok,
Hogy a' versiróknak nincs illy Katiczájok!
Így ballagtak el a' faluba kettecskén,
Útközben gyakorta egymásra tekintvén,
Beszédes szájok is elnémult mint a' hal,
Mert lelkök tele volt örömgondolattal.
A' kútágas pedig még szomorúbb fa lett,
Ösvénye is benőtt 's a' fűben elveszett.
Az üres egekbe nyujtózik hasztalan,
Neki a' világon már nem nagy becse van,
Hacsak a' boldog pár meg nem ássa kútját:
Fordítsa az isten jóra házok' dolgát.

1844

803.

[TARTSON MEG AZ ISTEN . . .]

Tartson meg az isten
Minden magyar embert,
Azután a többit
Ha roszban nem hevert.
Mert a' gazemberért
Még vizet sem adok
Gazt még földemben is
Tőből kiszaggatok.
Végre tartson isten
Épségben bennünket.
Mert sok terhes munka
Kivánja kezünket
Kezünk után legyen
Mezőnk virágzásban
Büszkén mutathassuk
Hogy szabad földünk van.
Jusson és maradjon
Termésünk' díjából
Igy osztozunk meg jól
Isten áldásából

1844

804.

ROSZ BOR

Igyunk, barátim, szomjas a' világ,
Kivált a' költő, a' ki tollat rág.
Hiszem mi írtuk a' jó Fóti dalt,
Igyuk meg hát ez átkozott italt.
Csapláros, méregkeverő!
Ne pislogj; jobb bort adj elő.
Czudar biz' ez, de ám igyunk,
Hiszen magyar költők vagyunk.

Gyalázatos bor! illyet iddogál
Magyar hazánkban ifju 's agg szakáll,
Kivévén a' bölcset meg a' papot:
A' költő versben lát csak jó napot.
Csapláros, méregkeverő!
Ne pislogj, jobb bort adj elő.
Czudar biz' ez, de ám igyunk
Hiszen magyar költők vagyunk.

Mondják: Egernél híres bor terem.
Verembe szűrik tán? nem ismerem.
Megénekeltem harczait, borát,
'S mind e' napig nem láttam áldomást.
Csapláros, méregkeverő!
Ne pislogj, egrit adj elő.
Czudar biz' ez; de ám igyunk,
Hiszem magyar költők vagyunk.

Mi szép vagy Kolna Ménes' oldalán!
Borod setét mint a' czigány leány,
És benne a' szív' édes lángja ég.
Kurucz, tatár! csak illyen kéne még.
Csapláros, méregkeverő!
Ménes' borából adj elő.
Czudar biz' ez; de ám igyunk,
Hiszem magyar költők vagyunk.

Ki láta bort, zöldet, mint drágakő?
És híg aranyt, melly nyakba önthető?
Somló, Tokaj, halljátok a' panaszt:
Fösvény hegyek! nekünk nem szűrtök azt.
Csapláros, méregkeverő!
Legjobb borodból adj elő.
Czudar biz' ez; de ám igyunk,
Hiszen magyar költők vagyunk.

Elég! elég! Fejünk majd megszakad,
Szemünk borúl és nyelvünk elakad.
Költődnek, oh hatalmas Hunnia,
Légy-étetőt engedsz-e innia!

Csapláros, méregkeverő!
Pusztúlj, ne adj több bort elő.
Nagyon czudar, de drága volt:
Izleld meg érte a' pokolt!

1844. június 29 előtt

805.

[HOGY BÚDAT GÁTOLJA...]

Hogy búdat gátolja Bugát, jó dinnyemagot küld,
Hogy van Sáp? tavain sápog-e kácsa, de vad?

1844. április 25.

806.

DESSEWFFY AURÉL

Kétes uton jártál, kevesektől értve, 's ha czélod
Nagy vala, elfedezé azt kor előtti halál.
Díjzatlan ha jeles, meg nem büntetve ha vétkes,
Élve, temetve talány hagytad el a' honi tért.
Nem veszténk-e nagyot? kérdjük most aggva magunkban,
'S a' szent nemzetiség' angyala súgja: Igen.

1844 nyarán (?)

807—808.

HAHNEMANN

1.

Eddig anyag harczolt anyag ellen a' bús beteg' ágyán,
'S durva csatájok közt kín vala élni tovább.
De te jövél, 's a' parányokból felidézted az alvó
Szellemeket, 's küldéd mesteri bűvöd alatt.
'S újra szelíd nemtők kísértik az emberiséget,
És a' halál retteg gyötreni áldozatit.

2.

Meghaltál, hogy kötve ne légy egy testhez örökké:
'S lelked az ős elemek' gyógyerejébe vegyűlt.

1844. július 27 előtt

809.

[FELESÉGEM SZÉP ÉS JÓ . . .]

Feleségem szép és jó
Hová lett a' pénztartó?
A' pénztartó megürült
Feltüzeltük, meg is hült.
Feleségem jó és szép
Hol van a' sok királykép?
A' királykép meg volna
Ha zsidóné nem volna
Feleségem szép és jó
Oh te semmirevaló.
Már látom hogy tönkre jutsz
Velem együtt kis kurucz.

1844 második fele

810.

[MIG ÉLTÉL, NEVETÉNK . . .]

Míg éltél, neveténk, sírodba könnyezve teszünk le:
'S most húnyt honfiaink szellemi népe nevet.

1844. szeptember 18 előtt

811—812.

MEGYERI

1.

Melly nevetés ez alant? mi öröm van a' síri világban?
A' komor árnyak közt Megyeri' szelleme jár.

2.

Eddig néma valék, bérczekbe temetve vadon kő,
Most szomorú emlék, gyásznak alakja vagyok.
Meg ne itéljetek e' víg arczért. Megyeri' sírján
Lelke van a' kőnek: élni 's kaczagnia kell.

1844. szeptember 18 előtt

813.

KÖLCSEY

Meg ne ijedjetek, a' hazaföldnek szíve dobog fel:
Kölcsey' sírjától keble örökre sebes.

1844. szeptember 18 előtt

814.

KÖLCSEY

Nap vala értelmed, jó szíved, csillagok és hold:
Egy nagy természet' fényköre húnyt le veled.

1844

815.

[DÉL VALA ÉRTELMED . . .]

Dél vala értelmed, jó szíved csillagos éjfél
A' hon egén egy szép nap' köre húnyt le veled.

1844

816.

TÓTH LŐRINCZ' EMLÉKKÖNYVÉBE

Hosszú életet élj, hogy elérd, a' mit mi reméltünk,
'S a' mi reményünkön túl vala, érni reméld
'S mondhassad, ha porainkat jősz üdvözleni: küzdők
Hamvai, bék veletek; a' haza boldog, erős.

1842—1844

817—818.

HUBENAYNÉ

(1844. nov.)

I.

Illy hamar, oh anyaföld, mért süllyedtél el alatta?
Nem lehetett neked e' szellemi nőke nehéz.

II.

Élni, örülni az életnek — fiatal vagyok és nő —
Élni kivánok még, hagyjatok élni tovább.
Oh hagyjátok a' hon' levegőjét színom örömben,
Bánatban, bármilly végzetek' árnya alatt.
Hagyjátok meg az álarczot 's a' szinpadot és az
Élet' játékát, nemzetem, isteneim!
Szinésznő vagyok, életemért reszketve könyörgő,
Hagyjátok végig játszanom életemet.
Éltem kettős bár, nem enyém: de az a' mi nyomasztó
Benne, mi fáj, ég, az kétszerezetten enyém.
És mégis mi öröm szolgálnom tégedet, oh hon,
És mégis mi öröm látni virúlatodat!
Ah de mi balsúgót hallok! szerepembe ijesztő
Szózatokat súg a' végtelen álmu halál.
A' függöny leesik, tündér képeinek alatta
Fekszik az éj' rémes tábora zajtalanúl;
És a' díszítmény négy puszta fa, mellynek ölében
A' ki bezárkózott, nem szabadúl ki soha.
Vagy játék-e ez is? 's csak most kezdődik az élet
És e' függöny után feltünik, a' mi való?
'S a' kirepült lélek szabadon megy vágyai' szárnyán,
Merre hiába vivott földi hatalma szerint?
Vagy tán szellemem az, mi nemesb élvekre tanítva
Általszáll e' nép' ifjai- 's lányaira?
'S a' haza' napjában, melly fel fog jőni bizonnyal,
Gyenge sugárként hű lelkem is élve marad?
És tán lesz, ki poraim' így üdvözlendi: szelíd nő!
Tiszta kebelbeli hang, hajnali tiszta sugár!
Eltüntél, elhangzottál; de mi hű szíveinkben
Még sok időkön túl hallani, látni fogunk!

1844. augusztus vége—december 3 közt

819.

[HÁNYSZOR HALLÓK ÉLETET...]

Hányszor hallók életet, vért
Megtámadt hazánkért
'S ősink néha meg is adták
Dúsan e' nehéz bért
Fennmaradt a' szenvedő hon
Megrongálva vésztől
Kór, szegény, bús és pirongó
Önnön szégyenétől.

1844 végén

820.

MIT CSINÁLUNK?

Mit csinálnak Magyarhonban?
Esznek, isznak és danolnak.
Semmi baj sincs? semmi gondrém
Hogy majd érte meglakolnak?
Van biz' itt baj; de hiába
Enni csak kell az embernek;
'S inni hogy ne kéne, a' hol
Olly dicső borok teremnek;
Csakhogy aztán,
Majd ha ember kell a' gátra,
Korhely-gyáván
Ne maradjon senki hátra.

Mit csinálnak Magyarhonban?
Esznek, isznak, álmodoznak.
Semmi baj sincs? semmi gondrém
Hogy az álmok megszakadnak?
Van biz' itt baj; de hiába
Ollyan édes álmodozni!
'S néha tán jobb, mint fejünkkel
Faltörősdit játszadozni:

Csakhogy aztán,
Majd ha ember kell a' gátra,
Álmos gyáván
Ne maradjon senki hátra.

Mit csinálnak Magyarhonban?
Esznek, isznak, gondolkoznak.
És miről az istenadták?
Hogy tán élni kén' a' honnak!
Kár biz' az; de már hiába,
Gondolatnak nincsen gátja,
És ha úgy van, a' mint mondják,
Gondolat a' tettek' bátyja:
Csakhogy aztán,
Majd ha ember kell a' gátra,
Méla gyáván
Ne maradjon senki hátra.

Mit csinálnak Magyarhonban?
Esznek, isznak, hadakoznak.
Szörnyüség! — No nem kell félni,
Csak szavakkal kardlapoznak.
Kár a' szóért; de hiába
Szóból ért a' magyar ember,
'S gyakran a' szó dolgokat szül,
Gyakran a' szó éles fegyver:
Csakhogy aztán,
Majd ha ember kell a' gátra,
Nyelves gyáván
Ne maradjon senki hátra.

Mit csinálnak Magyarhonban?
Esznek, isznak 's tán dolgoznak?
Félig meddig; mert nem tudják
Másnak lesz-e vagy magoknak.
Ennyi is kár; de hiába
Munka jobb a' koplalásnál,
'S jobb az edzett kar, ha ép vagy,
Mint ha selymen sántikálnál.

És hogy aztán,
Majd ha ember kell a' gátra,
Gyenge gyáván
Ne maradjon senki hátra.

Mit csinálnak Magyarhonban?
Szőnek, fonnak és akarnak —
Tán vakarnak? semmi tréfa!
Posztó is kell a' magyarnak.
Hát takács-e a' magyar nép?
Nem szégyenli a' vetéllőt?
Semmi baj! tán összefűzi,
A' mit a' sors egybe nem szőtt:
Csakhogy aztán,
Majd ha ember kell a' gátra,
Gépi gyáván
Ne maradjon senki hátra.

És, pedig — mit is beszéltem?
A' vadásznak jó a' cserje;
A' költő hadd álmodozzék;
A' kovács a' vasat verje.
Minden ember a' mihez tud,
Ahhoz lásson télen nyáron,
'S a' paraszt borbély' helyében
Úr' szakállát ne kaszáljon.
És hogy aztán,
Majd ha ember kell a' gátra,
A ki hitvány,
Félre tőlünk, menjen hátra!

1844. október—november 10

821.

HYMNUS

Isten segits! királyok istene!
Emeld fel hozzád a' király' szivét,
Értelme légyen mint napod szeme,

Hogy végig lássa roppant helyzetét,
Hogy a' ki fényben milliók felett van,
Legyen dicsőbb erényben, hatalomban.

Isten segits! népeknek istene!
Tedd jóra munkássá e' nemzetet,
Hogy a' mihez fog óriás keze,
Végére hajtson minden kezdetet.
Add, hogy mit emberész és kéz kivíhat,
Ne várja mástól mint szerencsedíjat.

Isten segits! országok istene!
Ruházd fel áldásoddal e' hazát,
Hogy mint az őskor' boldog édene
Dúsan viritson bérczen, sikon át,
És míg keblén a' hűk örömben élnek,
Pallost mutasson fondor ellenének.

Isten segits! szabadság istene!
Add, hogy megértsük e' nagy szózatot,
Adj csüggedetlen szívet is vele,
Hogy tűrni tudjuk, mint szent közjogot:
Tiszteljük azt a' törvény' ércz szavában,
'S ha víni kell, a' vérnek bíborában.

Mindenható egyesség istene,
Ki össze tartod a' világokat!
Engedd, hogy bármi sorsnak ellene,
Vezessen egy nemes 's nagy gondolat,
Hogy nemzetünknek mindenik nyomára
Ragyogjon emberméltóság' sugára.

1844. július 30.—november 20. közt

822.

GONDOLATOK A' KÖNYVTÁRBAN

Hová lépsz most, gondold meg, oh tudós,
Az emberiségnek elhányt rongyain
Komor betűkkel, mint a' téli éj,
Leirva áll a' rettentő tanulság:
„Hogy míg nyomorra milliók születnek,
Néhány ezernek jutna üdv a' földön,
Ha istenésszel, angyal érzelemmel
Használni tudnák éltök napjait."
Miért e' lom? hogy mint juh a' gyepen
Legeljünk rajta? 's léha tudománytól
Zabáltan elhenyéljük a' napot?
Az isten' napját! nemzet' életét!
Miért e' lom? szagáról ismerem meg
Az állatember' minden bűneit.
Erény van írva e' lapon; de egykor
Zsivány' ruhája volt. 'S amott?
Az ártatlanság' boldog napjai
Egy eltépett szűz' gyönge öltönyén,
Vagy egy dühös bujának pongyoláján.
És itt a' törvény — véres lázadók,
Hamis birák és zsarnokok' mezéből
Fehérre mosdott könyvnek lapjain.
Emitt a' gépek' 's számok' titkai!
De a' kik a' ruhát elszaggaták
Hogy majd belőle csínos könyv legyen,
Számon kivül maradtak: Ixion'
Bőszült vihartól űzött kerekén
Örvény nyomorban, vég nélkül kerengők.
Az őrült' ágyán bölcs fej álmodik;
A csillagászat egy vak koldus asszony'
Czondráin méri a' világokat:
Világ és vakság egy hitvány lapon!
Könyv lett a' rabnép 's gyávák köntöséből
'S most a' szabadság és a' hősi kor
Beszéli benne nagy történetét.

Hűség, barátság aljas hitszegők'
Gunyáiból készült lapon regél.
Irtózatos hazudság mindenütt!
Az írt betűket a' sápadt levél'
Halotti képe kárhoztatja el.
Országok' rongya! könyvtár a' neved
De hát hol a' könyv, melly czélhoz vezet
Hol a' nagyobb rész' boldogsága? — Ment-e
A' könyvek által a' világ elébb?
Ment, hogy minél dicsőbbek népei,
Salakjok annál borzasztóbb legyen,
'S a' rongyos ember bőszült kebele
Dögvészt sohajtson a' hír' nemzetére.
De hát ledöntsük a' mit ezredek
Ész' napvilága mellett dolgozának?
A' bölcsek és a' költők műveit,
'S mit a' tapasztalás arany
Bányáiból kifejtett az idő?
Hány fényes lélek tépte el magát,
Virrasztott a' sziv' égő romja mellett,
Hogy tévedt, sujtott embertársinak
Irányt adjon 's erőt, vigasztalást.
Az el nem ismert érdem' hősei,
Kiket — midőn már elhunytak 's midőn
Ingyen tehette — csúfos háladattal
Kezdett imádni a' galád világ,
Népboldogító eszmék vértanúi,
Ők mind e' többi rongykereskedővel,
Ez únt fejek- 's e' megkorhadt szivekkel
Rosz szenvedélyek' oktatóival
Ők mindegyütt — a' jók a' rosz miatt —
Egy máglya' üszkén elhamvadjanak?
Oh nem nem! a' mit mondtam fájdalom volt,
Hogy annyi elszánt lelkek' fáradalma,
Olly fényes elmék a' sár' fiait
A' sűlyedéstől meg nem mentheték!
Hogy még alig bír a' föld egy zugot,
Egy kis virányt a' puszta homokon

Hol legkelendőbb név az emberé,
Hol a' teremtés' ősi jogai
E' névhez ‚ember'! advák örökűl —
Kivéve a' ki feketén született,
Mert azt baromnak tartják e' dicsők
'S az isten' képét szíjjal ostorozzák.
És még is — még is fáradozni kell.
Egy újabb szellem kezd felküzdeni,
Egy új irány tör át a' lelkeken:
A' nyers fajokba tisztább érzeményt
'S gyümölcsözőbb eszméket oltani,
Hogy végre egymást szívben átkarolják,
'S uralkodjék igazság, szeretet.
Hogy a' legalsó pór is kunyhajában
Mondhassa bizton: nem vagyok magam!
Testvérim vannak, számos milliók;
Én védem őket, ők megvédnek engem.
Nem félek tőled, sors, bár mit akarsz.
Ez az, miért csüggedni nem szabad.
Rakjuk le, hangyaszorgalommal, a' mit
Agyunk az ihlett órákban teremt.
'S ha összehordtunk minden kis követ,
Építsük egy újabb kor' Bábelét,
Míg olly magas lesz, mint a' csillagok.
'S ha majd benéztünk a' menny' ajtaján
Kihallhatók az angyalok' zenéjét,
És földi vérűnk' minden csepjei
Magas gyönyörnek lángjától hevültek,
Menjünk szét mint a' régi nemzetek,
És kezdjünk újra tűrni és tanulni.
Ez hát a' sors és nincs vég semmiben?
Nincs és nem is lesz, míg a' föld ki nem hal
'S meg nem kövűlnek élő fiai.
Mi dolgunk a' világon? küzdeni,
És tápot adni lelki vágyainknak.
Ember vagyunk, a' föld 's az ég' fia.
Lelkünk a' szárny, melly ég felé viszen,
'S mi a' helyett, hogy törnénk fölfelé,

Unatkozzunk, 's hitvány madár gyanánt
Posvány iszapját szopva éldegéljünk?
Mi dolgunk a' világon? küzdeni
Erőnk szerint a' legnemesbekért.
Előttünk egy nemzetnek sorsa áll.
Ha azt kivíttuk a' mély sülyedésből
'S a' szellemharczok tiszta sugaránál
Ollyan magasra tettük, mint lehet,
Mondhatjuk, térvén őseink' porához:
Köszönjük élet! áldomásidat,
Ez jó mulatság, férfi munka volt!

1844 vége

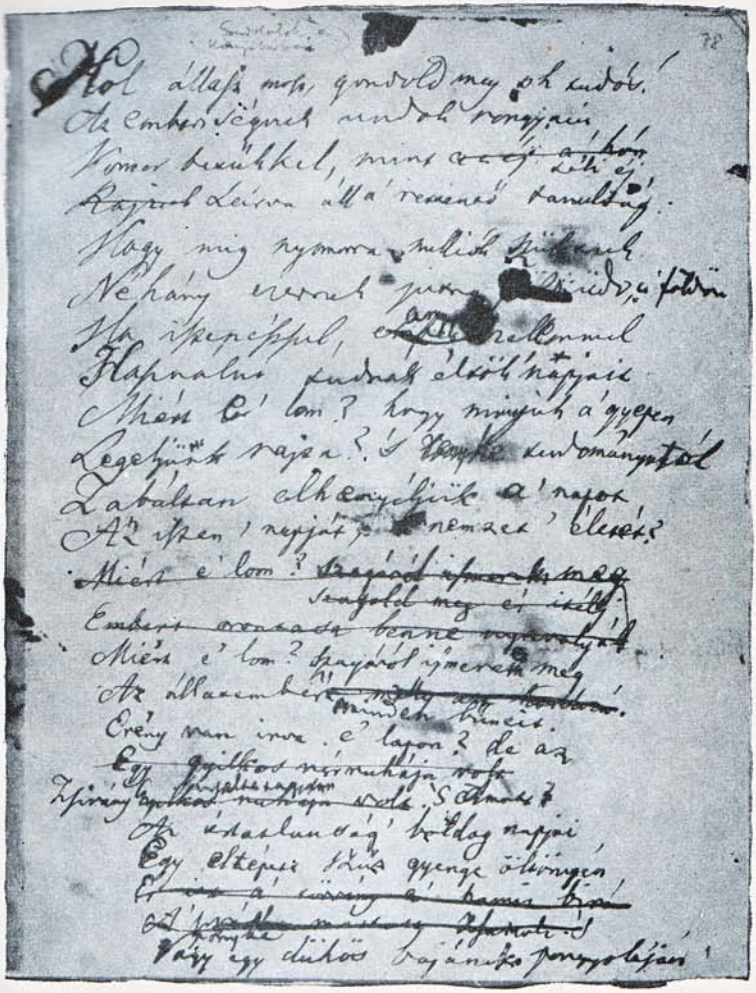

3. *Gondolatok a' könyvtárban* kézirata MTA LK I. 78/r

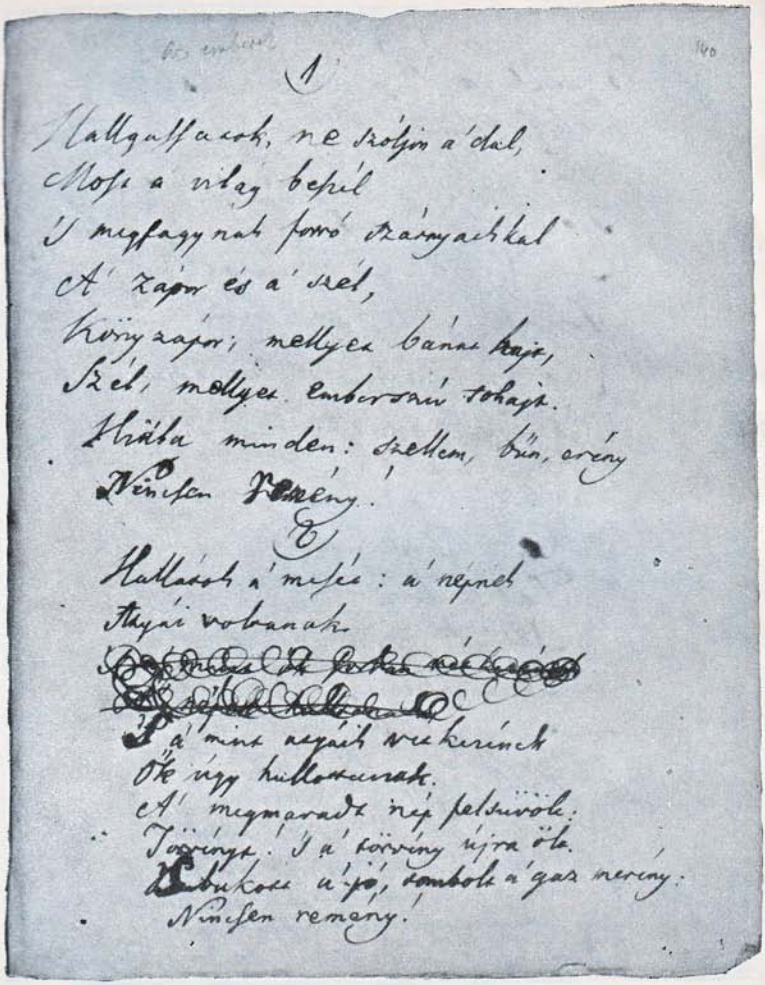

4. *Az emberek* kézirata MTA LK I. 140/r

1845

823.

MADÁRHANGOK

Szól a' pacsirta fönn lebegvén
'S az égiekhez közeledvén:
Érzem szelid lehelleted'
Üdvözlek, oh szép kikelet!
A' tél- 's nyomornak vége már,
Derűlt az ég, nyilt a' határ.
Már búvik a' fű, melly felett
Rakandom kisded fészkemet.
'S melly ifjan olly szép, enyhe, zöld,
Terített asztal lesz a' föld,
Oh kéj, öröm!
Oh kéj, öröm!
Gyönyörtanyánk leend a' föld.

Jön a' veréb a' nagy faló,
Röptében ígyen szólaló:
Csip, csep!
Csip, csep!
Nem kell egyéb, mint hulladék,
Csak sok legyen, tüstént elég.
Paraszt betyár vagyok,
Éhségim olly nagyok,
Mint senkié.
Sem szántok, sem vetek,
Mégis kitelelek,

Mint bármi méh.
Fáradjon más, én majd eszem,
Mit lophatok, meg nem veszem.
Csip, csep!
Csip, csep,
Nekem nem kell nagy élelem,
Csak egy kis elhullt búzaszem.

És jőnek a' zenészek:
Pintyőke és a' csíz,
A' czinke és rigófaj,
'S a' czifra tengelicz;
'S a' merre csak tavasz van,
Erdő, mező, berek,
Víg énekök' zajától
Harsogva fölzeneg.
Mind boldogok, 's vigadnak
A' nyár' utoljaig,
'S öröm 's a' dal' hevétől
Reszketnek tollaik.
Csak egy, a' főmüvészné,
Egy gyönge csalogány
Csattogja gyász zenéjét,
A' cserje' vad bogán.
És annyi fájdalom van
És annyi kín szivén:
Embert megölne százszor
Illy gyilkos érzemény:
Hol éjeim?
Hol napjaim?
Szerelmeim?
Vigalmaim?
Ah messze más vidék' határain
Lekötve vannak
Mély bánatomnak
A' hitszegő társ' könnyü szárnyain.
Ki hallja meg,
Hogy szenvedek,

Hogy szüm beteg?
A' rengeteg!
A' rengetegben hang viszhangra lel,
Nekem magamnak egy hang sem felel.
Ha sas vagyok
'S vad keblem ég,
Fenn szárnyalok,
Fenn mint az ég,
'S a' nap' tüzéhez adva lángomat,
Felgyujtom e' hitetlen lombokat.
De én, de én
Csak sírhatok,
Oh én szegény!
'S meghalhatok.
Szakadj ki lelkem 's zengj el mint dalom;
Mi vagy te más, mint hangzó fájdalom!

Igy énekelt a' cserje' vad bogán
Az erdő' szíve, a' kis csalogány,
'S ki szólna, míg az erdő' szíve fáj?
Búsan merengve hallgatott a' táj.

1845. január 30 előtt

824.

HÁROM REGE

B. E. ifju grófnőnek ajánlva
1845-ben.

A' FA ÉS A' MADÁR

A' tavaszban elhullván virága,
Őszi dértől lévén lombja sárga,
A' szedett fa búsan állt magában
'S kis madárhoz igy szólt bánatában:
„Szállj le hozzám, szállj le hozzám,
Repkedő kicsiny madárkám,
Szállj le rám, szerelmem!
Látod, éltem millyen árva,

Télnek és a' vésznek tárva;
Vígasztalj meg engem!
Ékesíts fel tollaiddal,
Zengj, hogy felderítsen a' dal,
És, felejtve mindent,
Boldog álmokkal pihenjek
  Karja köztt a' zord hidegnek,
  Mig a' sors ki nem ment.
  Szállj le, bár egy pillanatra;
  Felvirúlok a' tavaszra,
  'S lombom' sátorában
  Kéjre és örömre várlak,
  És tied lesz a' kicsiny lak,
  Míg rajtam levél van!"
Gyökerétől legfőbb sudaráig
A' szegény, szedett fa reszket, fázik,
És hiába vár a' kis madárra, —
Az tovább száll, boldogabb tanyára,
'S mellyet olly hőn esdekelve kére,
Hasztalan vár bájos énekére:
Száraz ágán, búsabban nevénél,
Dérporos hajával dermed a' tél....
  Ifju sugaraktól átkarolva
Új öröm' hevében reszket a' fa
Gyökerétől legfőbb sudaráig,
'S életdúsan újra felvirágzik,
Ékszerűl az ébredő tavasznak,
Ágain gyöngy-harmatok ragyognak,
'S hol nap és lég kéjek közt enyelge,
A' rügyekből fejlik zöld levelke.
És a' felvirult fa áll dicsően,
Gazdag fürtözettel a' mezőben....
  Most ki az, ki lombja sátorában
Fenn tanyázik bizton és vidáman?
A' madárka fészkét oda tette,
És kicsinyke párja van mellette;
Nap' nyilától és a' vészek ellen
Óva élnek boldog kényelemben.

Hajlik a' fa, érik szép gyümölcse,
Hol van a' nép, melly azt majd elköltse?
A' madárka hozza kis családját,
'S hűs galyak köztt gazdag lakomát ád.
Gyökerétől legfőbb sudaráig
Reszket a' fa 's illy szózatja hangzik:
„Most belőlem bánat és öröm szól,
Ments meg isten a' bal jóslatoktól!
Majd ha tél jön és a' fergeteg tép,
Nem hagyand-e mind el e' vidám nép?
Tűrni kész-e bal szerencse' napján,
Hogy vigadjon jobbra fordulatján?
Vajha volnék az örömnek fája,
Melly virágát soha el nem hányja!
Vajha volnék gazdag és erős fa,
Vészszel és a' villámmal daczolva!
Vajha volnék lelkes nép' hazája,
Mellynek értem zengne dalimája:
Úgy nem kéne félnem jóslatoktól....
Most belőlem bánat és öröm szól."

A' RÉT ÉS A' VIRÁG

„Borúlj reám,
Kis violám:
Hagyd e' kéjt érzenem.
Ên szültelek,
Neveltelek;
Pihenj meg keblemen.
Ha szép fejed'
Rám fekteted,
Mi kéj 's öröm nekem!
Ha harmatod'
Rám hullatod,
Megifjúl életem."
Kis virághoz így könyörge a' rét;
A' virág nem hallgatá beszédét.
Kék fejét, zöld bokrának felette,

A' kis álnok büszkén fölemelte,
És a' naphoz, harmatgyöngy szemével,
Édes epedezve nézegélt fel. —
Fél világot lángjával boritván
Mind fölebb ment a' nap égi útján,
'S gyenge szirmai a' kis violának
Égető hevétől fonnyadának.
Bús fejével ekkor a' kis árva
Meghajolt a' rétnek pázsitára,
'S a' beteg virágnak a' szelid rét
Szeretettel által adta keblét.
Lágy füvekből párnát szőtt fejének,
'S hogy ne ártson semmi szenderének,
Pára-fátyolt készített körűle,
Melly sohajtól néha megrendűle. —
Anyja volt a' rét a' violának —
A' fohászok *tőle* származának!
'S mig sohaj köztt szólni kezde a' rét,
Minden fűszál hallgatózva eszmélt:
Szép virágom, mondd el mi bajod van,
Hogy reám hullsz illyen fáradottan?
Kérsz-e ágyat, hogy pihenj ki rajta?
Kérsz-e sírt, hogy hamvadat takarja?
Száraz emlőm' vére kell-e? ébredj,
Vedd el azt is, csak halált ne szenvedj!
Vagy csak, — oh kín! — akkor vagy sajátom,
Bájaid' ha hervadozni látom?
És ha szirmai fonnyadó kelyhednek
Gyász fedélül szívemen hevernek? ....
Élj, virúlj fel kis beteg virágom,
Életedtől én is felvirágzom.
Élj, virúlj fel, és mutasd háládat —
Kit szeretnél inkább mint anyádat?

A' FORRÁS ÉS A' PATAK

Hegy' oldalában
Mi zúg, mi hangzik?
Forrás buzog fel

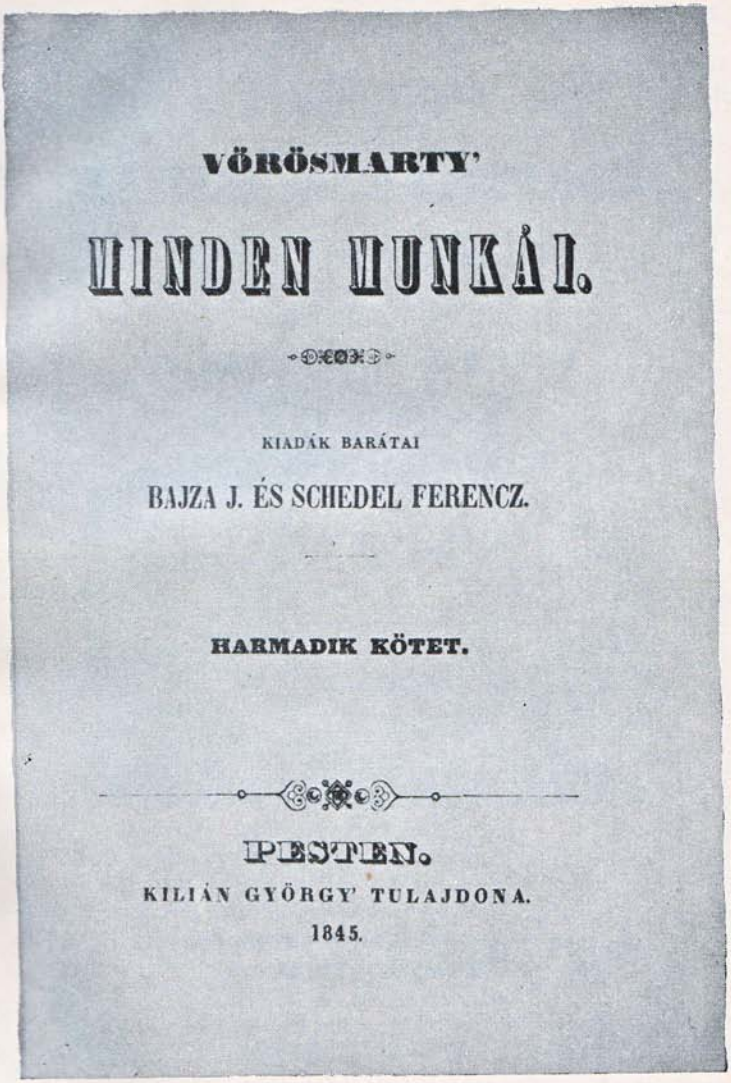
VÖRÖSMARTY'

MINDEN MUNKÁI.

KIADÁK BARÁTAI

BAJZA J. ÉS SCHEDEL FERENCZ.

HARMADIK KÖTET.

PESTEN.

KILIÁN GYÖRGY' TULAJDONA.

1845.

5. MM 1845—48. III. kötetének belső címlapja

6. MM 1847. belső címlapja

'S tovább patakzik.
'S forrás 's patakhang
Mint bűvös ének
Zeng, mintha titkon
Versengenének:
„Ne menj el innen,
Ne menj el messze,
Fogyó erőd' hogy
Erőm növeszsze!
Maradj e' völgyben:
Tengerre gyűlve
Maradjunk együtt
Hevűlve hűlve,
Hogy minden cseppem
És minden csepped
Együtt legyen víg,
Együtt, ha szenved.
Te fenn a' fényben
Tündérkedendel,
Egekbe nézvén
Hullám szemeddel,
És felhevítesz
Hő habjaiddal,
Míg engem itt lenn
Nap nem vigasztal.
És én viszontag,
Midőn nap éget,
Hűs nedveimmel
Vidítlak téged.
'S leszünk hatalmas
Hullámok' árja:
Képét a' menny is
Bennünk csodálja.
Maradj, ne hagyj el,
Ne menj el innen,
Nehogy szeszélyed
Eltévelítsen, —
'S *te* vészes úton,

Én elhagyatva,
Vesztünket érjük
Búnak miatta!"
Esdett a' forrás;
De a' patak ment,
Kőről kavicsra
Tánczolva szökkent.
Mint a' szilaj vér
Ifjú erekben
Futott a' völgyre
Mindig sebesben,
'S mint ifju vérben
Víg érzemények,
Benn gyors galóczák
Szökdécselének;
Pajzán gyönyörrel
Körül futosván
Kéjekre gyúlt a'
Vadrózsa' lángján;
Tovább tovább ment,
És minden bokrot,
Minden virágot,
Hajába fodrott;
Örűlt a' napnak,
Örűlt az éjnek,
Az árjain kelt
Szellőzenének.
'S vidor zajától
Hangzott a' völgység,
Utána bájos
Viszhang huzódék . . . .
De fenn a' forrás
Hegy' oldalában
Bús aggalommal
Zúgott magában.

*

A' kis völgy megszakadt;
Alatta rónaság
Elérhetetlenül
A' láthatárba vág:
De a' völgyet hiven
Elzárja sziklagát,
Melly a' térség fölött
Mereszti föl falát.
Könnyelmün a' patak
A' sziklához rohan,
Morgása hirdeti,
Hogy tiltó őre van;
De húzza őt varázs-
Erővel a' veszély,
Mint ember' életét
Az első szenvedély.
'S a' mint mohón alá
Indúl sikamlani,
Függvén a' mély felett
Rémült hullámai:
Fel fel sivalkodik
A' sziklagáton át
'S iszonynak hangjai
Töltik be a' magányt.

*

A' rónán délibáb
És szellő lengenek,
Közöttük felmosolyg
A' tündér tömkeleg;
Az összetört patak
Még egyszer föltekint,
Hol csábosan felé
A' rónatávol int;
Még egyszer élni vágy,
Még egyszer útra kél;
A' szenvedés után

Megnyugovást remél.
Fakó füzek között,
A' puszta téreken,
Beteg hullámival
Megy némán, ridegen.
Utjában egy virág
Még néhol felvirít,
De ő ábrándosan
A' tündérhonba szít.
'S a' mint megy zajtalan,
Bozontos part alatt,
A' csalfa déli hölgy
Tovább tovább halad,
És tündérkerteit,
És lenge sátorát
Láthatlan kezei
Mélyebbre helyzik át. —
Lomhán, erőtlenül
Alább megy a' patak,
'S mind inkább elvadúl
A' szürke sivatag;
Zord sásnak élei
Hasítják a' szelet,
Kísértő zene szól
A' halvány nád felett;
Már a' szegény patak
Nem látja partjait,
A' tündérképeket,
Mellyeknek álma hitt;
Vad puszták kebelén
Ott áll védetlenül:
'S a' csalfa délibáb
Szélszárnyon elrepül . . .

*

Mint emlő, honnan az
Édes kis gyermek leszakadt,

A' *forrás* a' hegyen
Kiszárad terhes bú miatt . . .
'S a' szomjazó *patak*
A' róna' sik csészéiben
Pang, romlott vér gyanánt
Ál csillogással, betegen.
Nézd vad növényzetét,
Hajának zordon szálait,
'S a' kór virág alatt
Zaj nélkül fekvő árjait!
Benn undok állatok
Tenyésznek számlálhatlanúl,
Mint a' rosz szenvedély,
Midőn az emberszív elaljasúl.
Még a' szabad madár
Pihenni megszáll özönén,
Mint rosz kebelbe is
Száll néha tisztább érzemény;
De mint *ez*, úgy *az* is
Jő és megy kérlelhetlenűl,
'S az elhagyott mocsár
Mindinkább elkietlenűl.
Most gyász felhőt sohajt
Kínjában a' hév nap alatt,
'S kerűlni szégyenét
A' földkebelben váj utat.
A' felhő szárnyra kél,
'S a' néma föld alatt az ér
Felküzdve a' *hagyott*
Anyához ismét visszatér;
'S míg az hő könyeit
Hullatja rá fájdalminak,
Hozzá a' titkos ér'
Sugári felszivárganak.
És újra élni kezd
A' forrás 's elpártolt patak;
Zajokra vidoran
Hegy és völgy visszahangzanak.

Mezőben egy szép kis leányka jár,
Szép mint virág, szabad mint a' madár,
És tiszta mint a' szirtből kelt patak,
Mellyben átlátszó gyöngyök habzanak.
Körűle a' madár vigan zenél,
De ő haraggal hozzá igy beszél:
„Te csúf madár! hogy' mersz megszállni fát,
Hogy rajta élj, mig enyhet 's tápot ád;
Tettél-e értte valamit? soha!
De elhagyod, ha sorsa mostoha.
Ha én fa volnék, megráznám magam',
Tudom, nem volna több illy madaram."
Aztán lement, hol búsongott a' rét,
'S a' kis virághoz illyképen beszélt:
„Te rosz virág! ez hát a' szeretet?
Anyád' míg ép vagy, büszkén megveted;
Bágyadtan rá borúlsz, ha fogy erőd,
Hogy búval és nyomorral verd meg őt.
Tudod mi vár hervadt hűségedért?
Kettős halál ad értte gyászos bért."
'S végül, hogy a' patakhoz eljutott,
Feddőleg illyen szókat hallatott:
„Boldogtalan, te későn hű patak!
Hullámaid szörnyen lakoltanak!
Eltávozál név nélkül, idegen
A' csalfa báju messze téreken.
Mi tarthatandott fel? a' *szeretet*,
'S te szűtlen hagytad el honföldedet." —
Megszégyenűlten ekkor a' patak,
'S virág, madár illykép áldoztanak:
Tollat, levelkét és egy *cseppvizet*.
A' kis tündér oltárhoz lebegett;
Hogy feltevé a' *tollat*: rohanó
Szárnyak' verése lőn kihallható.
Szárnyak, minők felkérik az eget
'S födözni képesek egy nemzetet ....
'S hogy a' *levelkét* nyujták kezei:
Tavaszvirány kezdett kifejleni,

Tavasz, minőnek gazdag és szegény
Örűlt egy hervadt ország' kebelén . . .
'S hogy végre feltevé a' *cseppvizet :*
Forrott a' csepp és tenger' árja lett,
És a' tenger gazdag folyamba vitt
Nem egy világrész' drága kincseit.
És a' folyamnál dús várost talált,
Mellynek csodáján a' nap is megállt.

*

Mi volt a *cseppviz,* a' *levelke* 's *toll?*
Az a' mivel *hazádnak* tartozol:
Mindenből, a' mivel bírsz, egy parány,
De *összetéve* roppant adomány.
Mi volt az oltár? Kárpát' bércfala;
'S a' kis leány? honunk' jobb angyala.

1845. január—február (?)

825.

A' SZENT EMBER

I.

Vészek ellen
Szirtbe öltözött
Kis szigetben
Tengerzaj között
Egy virító völgykebel nyilik meg
A' tavasznak és a' szerelemnek.
De tavasznak, szerelemnek
Nem jut ember, mert csak egy van;
És neki már nem teremnek
A' virágok e' kis honban:
Ősz szakálla, mint a' tél
Zöld tavaszba szőve,
Átvilágol merre kél
A' kies mezőbe.

A' mit vár, nem földi jó;
Lelke túl jár a' világon,
Ajkiról szent imaszó
Száll az égbe hálaszárnyon.
Élte hányszor volt veszélyben,
És családa,
És hazája!
Védelmezte a' nagy isten.
'S ő megérte, hogy körűle
Vére' ifju koszorúja
Felzsendűle;
'S a' szabaddá lett hazát
Már nem dúlja
Ellenség és álbarát.
És a' hála
Érttök szálla
Évről-évre a' nagy éghez,
A' nagy égnek isteléhez.

Itt az ősz, bár lelke gazdag,
Elfelejte már beszélni:
Ő imában tud csak élni,
És azontúl ajka hallgat.
És imája vad, kegyetlen;
Gondolatban tiszta, szent bár,
De szavakban isten ellen
Lázadást és pártütést zár:
Mintha benső érzemény,
'S a' hazudni termett szó,
Váltig meg nem egyezvén,
'S mindenik bizván ügyébe',
Mint makacs két osztozó,
Felvinnék a' pert az égbe.
'S szent imája',
Vad danája
Hangzott messze, hangzott így en:
Légyen átkozott az isten!

Csengve húll az ér a' tóba 's lenn
Partvirány közt függ a' menny,
Változékony lenge kép,
Lomb közé zárt végtelenség,
Melyben hüvös napsugár ég,
'S így is melly dicső, mi szép!
Fenn, a' lombok' sudarán
Ringadozva játszik a' szél;
Könnyű, lengeteg nyomán
Halk, varázsos suttogás kél;
'S a' madárszó' esti fuvolája
A' vidéket álommal kínálja.
Ennyi báj közt, ennyi kéjben
Zeng a' szent ember danája,
Fáradatlan mondja szája:
Légyen átkozott az isten!

És ha vész jön,
'S a' föld vérét, a' nagy tengert,
Mellyen szárnya tajtékot vert,
Az egekre feldobálja,
'S mint itélet harsonája
Átüvölt a' habmezőkön,
'S a' szigethon rejtekében
Mint farkas, melly kútba lépett.
Zsarnok, a' ki már nem véthet,
Megszorulva sír mérgében:
A' szent férfi égre néz,
'S hangosabban mint a' vész,
Mint a' tengerek nyögése,
Harsog hálakitörése;
Zengi folyton, csüggedetlen:
Légyen átkozott az isten!

II.

Vész elől a' szirtöbölbe
Útazók jövének.

És előttök megnyílt enyhe
A' völgy rejtekének.

Ott az ősz szent, térdenállva
Kis kereszte mellett,
Súlyos átkot isten ellen
Hőn imádva zengett.

Bámulattal körbe fogják,
'S hallva, melly imát szól:
Jobban mint a' fergetegtől,
Félnek az imától.

Csak Gerő, a' jámbor püspök,
Nem csalódik benne,
Mert nem függ a' szóbeszéden
Egyedül figyelme.

Ő ez eltévedt szavakban
Legbuzgóbb imát ért,
'S oktatólag közbeszólal
Isten szent nevéért.

És az ősz, hogy embert szemlél,
Emberszózatot hall:
Szemre főre nézve hallgat
Boldog ámulattal.

'S mintha lelkét föltalálná,
Szíve újra élne:
A' megjobbított imára
Ébred szenvedélye.

'S a' mint zengi, szóról szóra
Magasabb lesz kedve:
Légyen áldott a' nagy isten!
Mondja lelkesedve.

'S száraz arczán, napvilága
Mellett az örömnek,
Tiszta fényes gyöngy szemekben
Szent könnyűk ömölnek.

III.

Lassan, mint a' bőszült ember
Indulatja,
Szűnik a' vad tenger'
Magas áradatja.
'S olly sok élet, 's kincsszerek
Temetői:
Nyájasodni kezdenek
Arcza mély redői.
'S a' hajós nép
Vigan fellép
Lenge hajlakára;
Eljutandók nemsokára,
A' hol a' hon
Vár fiára,
'S túl a' csalfa tengeráron
Leng elébe
Szép határa,
Tünde képe.
Még is a' szigettanyára
Vissza-visszanéznek.
'S míg regélnek
Egyre másra,
Bámulattal a' szent férfit,
Kit, mint vélték, őriz a' hit,
Épen a' hajóval szemben,
Futva látják 's rémületben.
A' hol a' part víz felé lejt,
'S a' tengerbe
Hosszu keskeny nyelvet ölt be,
Mintha versenyt futna széllel, habbal:
Ott szalad nagy sebbel lobbal.

Most iszonnyal felsikolt a' nép:
A' remete a' tengerre lép.
Őrületnek látszik vak merénye,
'S hogy halált kér olly szilárd erénye.
'S ím csodák csodája!
Elsimúl a' hab dagálya;
'S mint egy óriási szem,
Bámulattól megmeredve,
Mintha jéggé fagyna nedve,
Áll a' roppant vízelem.
'S már a' sík mélynek felette
Jár a' puszta honnak szente,
'S egy rövidke pillanatban
A' födélen, a' hajón van.
Ott rebegve
Hőn esengve
Mit kereshet, mit akarhat?
Mért tevé e' vészes útat?
Visszakéri szívnyugalmát:
Elfelejté jobb imáját.
Bölcs Gerő e' nagy csodára,
Igy szól a' nép hallatára:
Embereknek hangzik a' szó,
Isten szív után ítél:
A' ki hisz, szeret, remél,
Az jobbjához feljutandó.
Csalfa szívre, czifra szóra,
A' szerencsés hazudóra
A' világ hallgat bolondúl:
A' magas menny meg nem indúl.
Téged isten
Jól megértett,
Életedben
Angyallá tett:
Mondd tovább is bátran szent imádat,
És ne rettegj semmi földi vádat.

1845 eleje (?)

826.

JÓ BOR

Kit illet e' pohár,
Melly kézről kézre jár?
A' hős Egert, Hevesnek fiait.
Te vagy Heves, kit felköszöntök itt.
Boldog vidék! egy holló szálla le,
'S nem láttam: földed ollyan fekete.
Te hogy derítsd a' költő' asztalát,
Hozzá borodnak fűszerét adád
Mégis van egy panasz; melly szívre hat:
Mért látom vérbe mártott tolladat?
Tollaidra — bár fehér vagy feketék —
Ellenség vére jobban illenék.
Ki a' magyar, ha még Heves sem az?
Mégis közöttük gyűlölség hadaz.
De mit beszélek? itt a' bor,
Csepjeiben hősök' vére forr,
Igyunk: javuljon a' beteg!
Ki ép, az isten tartsa meg!

'S e' második pohár
Kinek nevére vár?
Egy új világ van Méneshegy alatt,
Melly gyors erővel czél felé halad.
Hegyen és síkon annyi ott a' kincs:
Azt kérdezhetnéd, hogy még mije nincs?
Végig fut rajt' a' jövevény Maros,
'S bár nem mind üdvös, mit vad árja hoz,
De büszke fejjel termő partinál
Egy ifju város' tündérképe áll.
Tüzpont gyanánt függ e' város' szeme
'S alatta áll az alföld' szelleme.
Magyar szellem! lobogj e' városon:
Magas reménynyel néz felé a' hon.
Csordultig a' pohár, igyunk,
'S az istenekkel álmodunk:

Éljen! ki hátra nem marad!
Virulj fel ifju szép Arad!

Kiért e' lángpohár,
Fényes mint napsugár?
Nem folyt-e vér az ős Tokaj körűl,
Hogy e' bor végkép meg nem feketül?
Vagy tán arany jövendőt vár hazánk,
Azért mosolyg Tokajnak nedve ránk?
Arany borod, tűzlelkűk fiaid:
Hárítsd el éjszak' rémes árnyait.
'S mért itt e' tenger? Bodrogod, Tiszád
Törvényt nem ismer, és ez nagy hibád.
Sok víz ez ennyi borhoz. Ébren állj,
Hogy el ne rontson a' víz és viszály.
De mit beszélek? itt a' bor,
Benn a' világok' kincse forr;
Nap a' jövő, a' múlt csak hold:
Több jó napot, mint mennyi volt!

Kit illet e' pohár,
Melly hű ajakra vár?
Szivemnek vére egy pohár borért,
És e' pohár legjobb barátimért!
Rideg Somló, térföldi remete,
Reád száll a' mezők lélekzete.
Körűlfoly a' nap, mint hű szerető,
Osztatlan hévvel téged ölelő.
A' távol Marczal szellőt küld feléd,
Hogy illat és fény olvadjon beléd.
Mégis Somló benned nincs érzelem,
Tőid' levét hiába szeretem:
Megszégyenítni fösvény kebledet,
Baráti kéz tölté e' serleget.
De mit beszélek? itt a' bor,
A' hány csep, éljen annyiszor
A' hű barát 's a' szeretet,
Rideg Somló! isten veled!

Ismét egy új pohár,
Melly tiszta vágyat zár.
Egy régi és egy új barát kezén
Került hozzám e' távol szerzemény,
Érmellék' drága nedve. Volna bár
Tengernyi, érttük folyna e' pohár.
Biharnak vére forróbb mint te vagy,
Szelíd bor! tán azért hogy enyhet adj
A' honfi szívnek annyi baj után,
Midőn kifárad nyert 's vesztett csatán.
Enyhítsd a' jót, égesd az árulót,
Ki elforgatni kész a' férfiszót.
Légy tiszta forrás tiszta keblünek,
'S zavart, ha korcsok rád tekintenek.
De mit beszélek? itt a' bor,
A' drágagyöngyös bakator
Baráti kézzel áldozunk:
Biharnak jobb időt: igyunk!

'S e' végpohár kiért?
A' tiszta szűz borért!
A' mint leszállt fajunknak érdeme,
A' hon' borának úgy szállott becse.
Becsület, minden szennytől tiszta kéz,
Hű szorgalom, munkában éber ész,
Ész és erény lát víg 's bő szüretet:
Butúlt gazság ad mérget bor helyett.
Dicső hegyek! hány ronda kéz habar
Gerézditekből bort, melly visszamar,
Mint a' dühödt eb, vagy kábít 's gyötör,
Hogy kínba fúl a' tőle várt gyönyör.
Istennek büntetése rajtatok:
Nem iszsza senki maszlag borotok'.
De mit beszélek? jó bor ez,
Magyar kezekből csörgedez.
Kerüljön egyszer már a' sor:
Magyar hon! és a' tiszta bor!

1845. április 15.—július 28 közt

827.

KIS LEÁNY' SIRJÁRA

I.

Mit jelent a rózsafelhő
E' zöld sírhalomnál?
Kis leánynak lelke az, melly
Az egekbe felszáll.

Mit jelent a' forró harmat
Gyászvirágok' hamván?
A' szülői köny omolt le,
Sírba vágyakozván.

Szállj fel harmat, és ne égesd
Földben a' halottat:
Fényes, szűzi szelleméhez
Menny felé van útad.

II.

Mint szeretél, oh drága szülőm, én mint szeretélek!
'S most ketté szakadott volna örökre szivünk?
Nem vagyok-e most is lelked' fájdalma? szemednek
Gyöngyeiben nem hű képem-e a' mi ragyog?
Szellememet nem hallod-e visszasohajtani hozzád?
Napjaid' álma csak én! álmaid' élete én!
Az vagyok, ah, az lőn lányodnak sorsa, hogy annyi
Szeretetért bút és bánatot ád örökűl.

1845

828.

DEÁK FERENCZ

Alkudtál, 's mondtad: „nem kell, a' mit ti szerettek,
Vagy nem kell úgy mint élni szeretni szokás;
Munkabiró lelket kívánok, félni tudatlant,
'S félni merőt: a' mint a' haza' jobb ügye hí.
És emberszerető szívet, ha vad indulatokkal
És ál eszmékkel küzdeni síkra kelek.

Tűrni viszályt és pártharagot, 's ha kerülni lehetlen,
Régi baráttól is tűrni a' néma döfést.
'S a' mit kezdettem fiatalkori lelkesedéssel
Arról hálaimát mondani vég napomon.
Mind ezekért a' díj, a' mellyet elérni reményem:
Vajha kicsin legyek a' nagy haza' hősei közt."

1845. április 20.—augusztus 19 közt

829.

A' ZALAMEGYEIEKNEK

Nevet kerestek jó ügynek baráti,
Van név, az egy, az osztatlan Haza,
Ezzel betelnek szív és ész határi,
Ki hallott ennél szebbet valaha?
Csak hogyha név, őszinte név legyen,
Ki milly nevet hord, a szerint tegyen. —

Viszály ne csapjon a jók táborába
Habár egy uj czim jobbnak tetszenék,
Nevet cseréljen a gaz, és a kába;
Becsületesnek egy jó név elég,
'S ha egy a czél is, Zala fiai
Minek két név, legény és atyafi? —

Egy név egy elv Zalának büszkesége,
Olly férfi, millyen ritkán születik,
Mi kell egyéb mint a jók öszvesége,
'S a vész hatalma rajtunk megtörik,
És ujra ember lesz a gáton ott
Hol eddig a viszály uralkodott. —

1845 nov. 9, előtt

830.

[NEM FÁRADSZ-E . . .]

Nem fáradsz-e reám mosolyogni, ha csüggedek és ha
Megszédít a' gond, tűrni szeszélyeimet?
Nagy feladás vár rád: fiatal szívednek erényét
Tenni napúl megtört életem' árnya fölé.

1845

1846

831.

A' SORS ÉS A' MAGYAR EMBER

(Rege)

A' sors előtt (ki légyen
E' nagy szeszélyü nő,
Jól tudja minden jámbor)
Áll egy esedező.

Fél vállán ócska mente,
Rezes kard oldalán,
Az üstök hátra kötve
Lóg, mint egy buzogány.

Lóháton rég nem ült már,
De vén bokáiról
Az elpártolt időknek
Vas sarkantyúja szól.

Azonban drága kedve
Már jócskán oda van:
Sirásra ferdűlt szája,
Beszéde súlytalan.

De sors asszonyt (szerencse!)
Épen vígan lelé,
Mert egy nagy égő várost
Pöfékelt felfelé.

Forógszél-pipaszára
Füstölt, mint a' pokol,
Míg lenn az árva ember
Veszettül bőg 's dobol.

„Mi baj, szívem magyarkám?
Beszéld el szaporán,
Mi kéne még, ha volna?
Kell egy pipa dohány?

Már adtam gazdag földet,
Csatákat, diadalt,
Sok őst és czifra köntöst
És mennyi hivatalt!

De szólj, mi kell? legyen meg!"
Szólt sors és úgy pipált,
Hogy egyre-másra nap hold
Tüszkölve felbakált.

De a' magyar — mit tudna,
Ha még pipázni sem? —
Csak nem is hunyorított;
(Ez már aztán a' szem!)

Sőt mintha észre jőne
A füst hullámiban,
Panaszszal elsorolni
Kezdé, mi baja van.

Kért hosszu békeséget
És csendes háborut
Olly félét, mint a' permet,
Melly kár nélkül lefut.

Egy kis reszelt alkotmányt,
És hű jobbágyokat,
Lengyelnek pénzt, Tokajnak
Jó bort, pedig sokat.

Sőt híreért kiványta,
Hogy tenger is legyen,
Hallá: mi ritka látvány
A' tenger a' hegyen.

'S hogy veszszen a' pityóka,
Teremjen csak buza,
Juhának gyapja nőjön,
Mellyet már megnyuza.

'S hogy lenne télen, nyáron
Jó utja (majd ha fagy!)
Mert hejh, Ráró nem indít,
Bár buzgósága nagy.

'S kivána sok bolondot
És jókat is vegyest,
Míg a' beszélgetőket
Megcserkelé az est.

Sors istennő megunta
E' hosszu dolgokat,
Ásít mint egy repedt ég,
Olly szörnyü nagyokat.

'S már jobbadán igérget,
Mit ád és mit nem ád,
Csakhogy lerázza végre
A' rozsdás daliát.

S borzasztó! miglen alkvék,
Ásíta, nyöge, fútt,
Elejté pipaszárát,
Pipája kialutt.

A' gaznép ott a' földön
Kioltá a' tüzet.
Mondják, egész cseberrel
Hordták rá a' vizet.

Ez aztán már boszúság!
Lőn szörnyü végezet:
„Legyen meg, a' mit kértél,
Csak hogy hasznát ne vedd."

* * *

Az ócska honfi ekkor
Nagy búsan haza ment,
Sok üdvös éven által
Eszméletlen pihent.

Meglőn a' hosszu béke,
De ő nem dolgozott:
A' gaztól parrag földe
Farkasbundát kapott.

Tanulni nem volt kedve.
Miből, ha könyve nincs?
Könyvet csinálni szégyen,
Hol kutyabőr a' kincs.

És könyvet venni? kölcsön!
Úgy már megengedem;
A' sógor bőven szolgált
'S lőn újabb gyötrelem.

A' sors-üldözte fajnak
A' tudomány is árt:
Korcscsá lett, mint az öszvér,
Hazája ellen párt.

És már tanult, tudott is
Sok tarkát és keselyt:
Elméje, szíve, nyelve
Külföld után delejt.

Hát még a' többi tréfa!
Ha tán kapált vetett,
A' szomszéd* elseperte
A' gabnát 's szüretet.

'S a' lengyel a' zsidónak
Fizetne örömest,
De annyi bal esethez
Nem óhajt eczetet.

'S az ország vísszafordúl
Úgy, mint Árpád lelé:
Regényes szép vadonság
Ásít az ég felé.

'S dágványos út, kidölt ló,
Száz tenger egy helyett:
Rút posvány és morotvák,
A' föld rongyolt sziget.

Van csendes háború is:
Saját vérén vitéz,
Megvásárolt kezekkel
Egymást kiölni kész.

Szegény magyar! tulajdon
Vérébe vert csapot,
Hogy rajta német és tót
Két fülre kaczagott.

* * *

„Sok a' mi sok! megálljunk"
Kiált sors: „halld magyar!
Ezt még sem így gondoltam."
'S új alkuvást akar.

* MM 1847-ben Vörösmarty sajátkezű bejegyzése: Jegyzet. A' zsidót nevezi a magyar szomszédnak

De a' magyar föleszmélt,
Szégyennel homlokán,
Szivében mély keservek,
Haragtól fél pogány.

Lehányja régi bőrét
'S pusztán, de ifjan áll,
Bevárni a' csalárd sors
Honának mit ajánl.

Sors asszony a' belépőt
(Tetszett az új legény)
Kéjtelve súlyogatta
Szemének mérlegén.

És szóla: „Mit kivánnál
Ifjú hűségedért?"
„Semmit!" szólt eltökélten
A' honfi: „semmi bért!

Asszonyszeszélyre többé
Hazám' nem bizhatom:
Mit tenni hátra van még,
Magamra vállalom.

Kiolvasom szeméből,
Mi az, mit tenni kell,
'S megváltom őt szivemnek
Legtisztább vérivel.

'S élek halok: de többé
Vak ámításaid
Nem fogják fátyolozni
E' honnak napjait."

* * *

Azóta foly a' munka
Jól, rosszúl, mint lehet:
A' sors borongva néz el
A' küzdő hon felett.

1846. március 7 előtt

832.

CSÍK FERKE

Csík Ferk énck elfogyott a' telke,
Annál inkább haza jár a' lelke,
De a' lélek bundát visz a' hátán:
Így jár haza éjnek éjszakáján.
Csík Feri, ha végig megy az utczán,
A' kuvasz nyí visszahunyászkodván.
Csík Ferit ha valaki meglátja
Keresztet vet; olly sápadt orczája.

Most jött haza hosszu bujdosásból,
Híre hamva eltünt a' határból,
Azt csak ő és a' jó isten tudja,
Milly keserves lehetett az útja.
Jó fiú! már tíz év óta árva
És ezért lön telkéből kizárva.
De fejét ő addig le nem hajtja,
Míg az udvart végig nem kutatja.

Legelőbb benéz az ablakrésen:
Apja, anyja ott tanyáztak régen.
Félve néz be, mintha búját lopná,
Hajh, pedig be örömest odadná!
Most leül a' lóczán a' tornáczban,
Itt ült egykor ünnepi ruhában.
És előtte gyermek-ifjusága
Áthuzódék, mint a' hold' világa.

Majd tovább megy 's a' Kajlát az ólban
Ott találja egy almos zugolyban.
Míg ki nem hült apja' örökéből,
Jó izűket hörpölt a' tejéből.
Csík Feri most a' kertet vizsgálja:
Megvan-e még három szilvafája?
És a' méhek ott a' kert mélyében
Mit beszélnek a' komor éjfélben?

Csík Feri hogy megvizsgála mindent,
Félre vetve bundáját, körülment,
És kapált, és seprett, árkot ása,
Ámbár csak sohaj volt áldomása.
Gyakran egy kis elhagyott kamrában
Mécsvilágnál fúr-farag magában,
'S mintha vész-zaj dübörögne távol,
Szomorú dal hangzik ajakáról.

Így jön ő nagy későn, mint az éjfél,
És korán megy, míg a' nap fel nem kél,
'S a' lakosság sok kísértetet lát
Elkerűlik rosz szomszédjok' házát.
De a' gazda reggel hogy felébred,
Szeme háza' környékén megtéved,
Alig ismer görbe boglyájára,
Tört szekere 's betömült árkára.

Folytonos, bár lassu működéssel
Ferke végez minden munkát éjjel.
'S hétről hétre szépen van látszatja,
Hogy magát itt valaki mulatja.
És a' fösvény, kit keresztfiának
Háza, telke felgazdagítának,
Félelemmel és gyanúval nézi,
Dolgait hogy más' keze intézi.

De a' háznál még több ember is van.
Nyugtalan vágy ébred Sárikában;
Mintha látott kép után epedne,
Titkon ébred tündéres szerelme.
„Hátha ő az?" szól a' vétkes gazda,
Kit gondolt, azt mással nem tudatta.
„Hátha értem jő?" szól szép leánya,
A' vidéknek legszebb Sárikája.
„'S haljon! éljen!" volt a' két kivánat,
Mellyet súga rögzött bűn és szánat.
„Haljon, éljen!" s jórészt úgy van dolga,
Mintha élne 's mégis meghalt volna.

Így megy egykor félhold' éjszakáján,
Egy törött szántóvas van a' vállán,
És megáll egy künfelejtett háznál,
Mintha vendég volna önmagánál.
De utána egymást nem gyanítva,
Megy a' gazda és a' gazda' lánya.

És mikor a' házhoz lopakoznak,
Hangját hallják rémséges zajoknak:
Mély sohajtás hallik, mintha vadkan
Fúna mérget 's vért habzó kinokban;
Felvilágol a' ház és utána
Csengő 's tompa hangok' zuhanása.
Rémülés száll a' közelgetőkre,
Vissza is mennének nyakra főre,
De erős a' jó és rosz kivánság:
Nem lehet, hogy titkát meg ne lássák.

Áll a' gazda az ajtóval szemben,
Vad merénytől izzó félelemben.
Borzadozva, 's mint a' fal, fehéren,
A' leányka az ablakhoz mégyen.
Csík Feri meg lángot szít kohában,
'S csüggedetlen pőrölyöz magában.
Azt reményli jámbor, jó hitében,
Hogy jót várhat a' jótét' helyében.

És látá a' gazda, kit talál itt —
Gyámfiát, kit régen elholtnak hitt.
Félre állott, mintha tanakodnék
Mit tegyen, hogy meg ne károsodjék.
„Mennyit fáradt 's mégis mind hiába!
E' gézenguz üljön birtokába?"
Gondolá és gyorsan eltökélve
Monda: innen nem szabadul élve.

'S míg a' lányka nézi ábrándozva,
Csík Feri a' pőrölyt mint hordozza,

Ropog a' nád a' ház' tulsó sarkán,
Szél és a láng' bele harapozván.
És az ajtó hirtelen csapással
Elzáródik egy kulcsfordulással.
Ferke hallgat 's gyors lábak' futását
Hallja 's lát egy arczot ablakán át.

Csík Ferkének hűl a' vér erében:
Mi lelé? nem tudja hevenyében.
Majd az ajtót kémli, 's látja végre,
Hogy bezárták vég veszedelmére.
„A' kovácsot zárni műhelyébe
Csak bolondnak juthatott eszébe."
Monda Ferke 's csapkod pőrölyével,
Hogy a' vas zár darabokra hull el.

„Hol vagy, gyilkos?" szól most kirohanva,
A' szegény lányt csaknem eltapodva:
A' lány nyitni jött elé az ajtót
És elájult, hogy kulcs benne nem volt.
Csík Feri most észre jött egészen,
A' leányt hogy látta szépségében,
Vagyis inkább úgy megháborodék,
Elfelejté, hogy fején a' ház ég.

Ők azonban, egymást jól megértvén,
Nem mulattak a' veszély' vidékén,
Ferke a' kész vassal ment terhelve,
Sári Ferke' sorsán epekedve;
Mentek, mendegéltek és nem volt vég
A' panaszban, míg a' házat érék:
Olly sok roszat tőn a' fösvény gazda,
Hogy mind csaknem elvesztek miatta.

Múlt az éj, és a' hajnal közelgett,
Állt a' gazda egy nyilt szekrény mellett,
Egy nagy kulcsot forgatott kezében
És sokáig ránézett merően.

„Ide zárjam vagy a' kútba vessem,
Bajba, vagy gyanúba hogy ne essem?
Ezzel zártam őt a' más világra,
Hogy ne vágyjon többé birtokára.
Ez felérhet száz koporsószeggel,
Vissza nem tér, a' kit ez rekeszt el."
'S rejti kulcsát a' szekrény' mélyére,
Mélyebben még, majd ha reggelt ére.

És alunnék; de az éj kietlen,
A' hold bujkál úszó fellegekben,
És az alvó, gyakran felijedve,
Képeket lát, millyekhez nincs kedve:
Látja halvány képét az árvának,
Hajai mint égre borzadának.
'S a' mint öntanyáján csontig égett,
Hogy nem látni rajta emberképet.
Föl-fölkelne, de hová vonúljon?
Vele jár e' kínkép minden úton.
Nincs menekvés, virraszt álmodozva,
'S alszik egy jó perczet sem nyugodva.

Most felugrik 's rohan a' kamrába,
Belemarkol Sárika' hajába:
„Nem láttál egy embert? szólj, ki volt az?"
Sári felriad 's szól: „„ég, irgalmazz!""
„Nem láttál egy embert, egy halottat,
Egy elégett- és feltámadottat?
Halavány volt, mint a' hold' sugára,
Melly lesütött rémes orczájára.
Ő volt, ő volt!" és választ nem várva,
Vasvillával rohant udvarára.

És az udvart és kertet bejárván,
Megbotlott egy feldőlt eke' szarván,
'S hogy ráismert új szántóvasára,
Visszahökkent 's köd borúlt agyára.
„Hát ez a' vas, mellyet ő kovácsolt,
Ő, ki régen és most újra megholt?"

Nem lőn maradása; menni kezdett,
Elhagyá, a' házat, udvart, kertet,
Bujdokolva ment a' faluvégig,
Késő bánat és iszony kisérik.
„Elmenjen hát, soha meg ne álljon,
Hátha, a' mit láta, csak vad álom?"

Még megfordult egyszer 's visszanézett,
'S im fehéren ott állt a' kisértet:
A' rettentő pőröly csontkezében,
'S barna szeme villogott setéten.
Most már nincs a' földnek urodalma,
Mellynek birtokáért megfordulna:
Megy, mint kóró, mellyet fölkergetnek
Szárnyai a' zúgó förgetegnek.

*

Évek mulva már, midőn az árva
Mint nejére nézett Sárikára,
'S gyermekekkel népesült meg a' ház:
És volt rajta minden istenáldás:
Egy agg ember jött koldulni reggel
Dúlt hajakkal és őrült szemekkel,
És kiült az útárok' partjára,
Mintha várna gazdag adományra.

'S íme fürgén és vidám orczával
Két kis gyermek jött ki nagy lármával,
És örült és játszott fáradatlan:
Két boldogság testesült alakban.

Néz az őrült, mintha most eszmélne,
Ajka reszket, mintha szólni félne,
'S szemein egy régi fájdalomnak
Jégsziklái könyre olvadoznak.

Így ül estig és sír, mint a' gyermek,
Valahányszor a' fiúk közelgnek;
Néha suttog 's láng fut el orczáin:
„Jertek hozzám, szép kis unokáim."

Félve néznek hozzá a' gyerkőczék,
És vigyáznak, hogy tán meg ne sértsék.
Végre álmot hoz rájok az estve:
Elvonulnak, jóizün lihegve.

Támaszkodván földbe fúrt botjára
Az agg koldus vár az éjszakára,
Éjszakára, melly sötét határt von
Közted, élet! 's félve várt örök hon!

Arczain az eldühöngött észnek
Vad redői holtra dermedének,
És midőn a' reggel ismét eljő
Némán ül az őrült mint a' sírkő.

1846. április 4 előtt

833.

AZ EMBEREK

I.

Hallgassatok, ne szóljon a' dal,
Most a' világ beszél,
'S megfagynak forró szárnyaikkal
A' zápor és a' szél,
Könyzápor, mellyet bánat hajt,
Szél, mellyet emberszív sohajt.
Hiába minden: szellem, bűn, erény;
Nincsen remény!

II.

Hallátok a' mesét: a' népnek
Atyái voltanak,
'S a' mint atyáik vétkezének,
Ők úgy hullottanak:
A' megmaradt nép fölsüvölt:
Törvényt! 's a' törvény újra ölt.
Bukott a' jó, tombolt a' gaz merény:
Nincsen remény!

III.

És jöttek a' dicsők, hatalmas
Lábok törvény felett.
Volt munka: pusztított a' vas!
'S az ember kérkedett.
'S midőn dicsői vesztenek,
Bújában egymást marta meg.
'S a' hír? villám az inség' éjjelén:
Nincsen remény!

IV.

És hosszu béke van 's az ember
Rémítő szapora,
Talán hogy a' dögvésznek egyszer
Dicsőbb legyen tora:
Sovár szemmel néz ég felé,
Mert hajh a' föld! az nem övé,
Neki a' föld még sírnak is kemény:
Nincsen remény!

V.

Mi dús a' föld, 's emberkezek még
Dúsabbá teszik azt,
És mégis szerte dúl az inség
'S rút szolgaság nyomaszt.
Így kell-e lenni? vagy ha nem,
Mért olly idős e' gyötrelem?
Mi a' kevés? erő vagy az erény?
Nincsen remény!

VI.

Istentelen frígy van közötted,
Ész és rosz akarat!
A' butaság dühét növeszted,
Hogy lázítson hadat.
'S állat vagy ördög, düh vagy ész,
Bár mellyik győz, az ember vész:
Ez őrült sár, ez istenarczu lény!
Nincsen remény!

VII.

Az ember fáj a' földnek; olly sok
Harcz- s békeév után
S' testvérgyülölési átok
Virágzik homlokán;
'S midőn azt hinnők, hogy tanúl,
Nagyobb bűnt forral álnokúl.
Az emberfaj sárkányfog-vetemény:
Nincsen remény! nincsen remény!

1846. május előtt

834.

[HA GONDOLOK REÁD . . .]

Ha gondolok reád én
Nemzetem
Hogy egykor sírba szállok
Magamtól kétségbesve
Kérdezem, mit tettél.

1846

835.

ORSZÁGHÁZA

A' hazának nincsen háza,
Mert fiainak
Nem hazája;
Büszke fajnak
Küzdő pálya,
Mellyen az magát rongálja,
Kincsnek vérnek rosz gazdája.
És oh szégyen! roszra jóra
Még szavazni jár dobszóra.
Ura 's rabja millióknak
Kik gyülölnek és daczolnak;
Zsarnok, szolga egy személyben
Ki magával sincs békében.
'S vas eszével
Jég szivével

Fölmerűl a' külfaj' árja,
A' meleg vért általjárja,
És a' nemzet áll fagyottan
Tompa, zsibbadt fájdalomban.
Nincsen egy szó
Összehangzó
Honfiaknak ajakáról,
Nincsen egy tett
Az egygyé lett
Nemzet' élete' fájáról.

A hazának nincsen háza. Mért?
Volt idő, midőn nevére
Fölkelének, 's a' mit kére
Nem keresvén czifra szóban,
A' mi a' szív legmélyén van,
Adtak drága bért,
Adtak érte vért.
Most midőn leszállt a' béke
'S a' vérontó harcznak vége,
'S a' hazának
Mint anyának,
A' ki gyermekei' körében
Áll ragyogva örömében,
Földerűlne boldog napja:
Most fejét szenny 's gyász takarja.
Földön futva,
Bujdokolva,
Mint hivatlan vendég száll be
A' szegény 's kaján telekbe,
Hol nevét rút ferditésben
Ismerik csak átokképen.
Neve: szolgálj és ne láss bért.
Neve: adj pénzt és ne tudd mért.
Neve: halj meg más' javáért.
Neve szégyen, neve átok:
Ezzé lett magyar hazátok.

1846. június—augusztus (?)

836.

FELIRAT

Á szerencse jelképü karikára a lövöldében

Félszázados nádort köszönt e hon:
Forgó szerencse állj meg e napon!
Te meg nem állsz, tudom, mert nincs szived,
Repűl golyóm megszegni röptödet.

1846. november 12 előtt

1847

837.

A' NEFELEJTSHEZ

Nefelejts! te gyáva kékszemű virág,
Kit birkaképpel néz a' kábaság,
Kit annyiszor megemlít szerelem,
És a' barátság, két hős érzelem,
Kit sírra és kebelre egyiránt
Tűzdelnek gyengéd búcsújel gyanánt,
Mi vagy te jámbor gyom, hogy tégedet
Segédül hí a' hű emlékezet?
A' síron fázol, hervaszt a' kebel,
Élet, halál rád egy romlást lehel,
'S te hű emlék vagy? melly nem változik?
Míg a' hűség tart — egy pillantatig.
Igen! szemed ha volna fekete
Mint a' korom, hogy írhatnál vele,
'S a' jókkal szembe néző álnokot
Lefestenéd, hogy rútúl hazudott,
Az élet' fényben úszó árjain
Átrémlenél, mint feddő durva szín:
Ne felejtsd el szent nagy esküdet, király!
Ne felejtsd a' hálát, nép, ha feljutál,
Ne felejtsd el, gyermek, ősz szülőidet,
Szülő, ne hagyd elveszni gyermeked',
Ne felejtsd a' munkát és becsületet,
Hogy a' jutalmat a' szerint vehesd,
Ne felejts el lenni ember 's hű barát,
Soha ne felejtsd el, honfi, a' hazát!

Ha erre intenél, szelíd virág,
'S hervadna, nem te, a' ki bűnbe vág,
Akkor volnál valódi nefelejts,
Most vagy, hogy gyarló lelkeket megejts.

1847. március 14 előtt

838.

A' SZEGÉNY ASSZONY' KÖNYVE

Egy szegény nő, isten látja
Nincs a' földön egy barátja,
Agg, szegény és gyámolatlan
Ül magán a' csendes lakban.
Gyásza nincsen, gyásza rég volt,
Még midőn jó férje megholt;
De ruhája még is gyászol:
Szíve fél a' tarkaságtól.
Dolga nincs, hogy' volna dolga?
Kis ebédhez nem kell szolga.
'S az ebédnél nincs vendége
Csak a' múlt idők' emléke.
A' ki maga néz a' tálba,
Azt az étel nem táplálja:
Több annak a' gondolatja,
Mint a' mennyi jó falatja.
Gondol vissza és előre
A' sok jó és bal időre.
'S félig étel, félig bánat:
Mindkettőbe bele fárad.

Hejh nem így volt hajdanában
Mig nem járt özvegyruhában:
Tele kamra, tele pincze
'S mindig kézben a' kilincse,
És szegénynek és boldognak
Udvar és ház nyitva voltak.
Vendéget nem kelle kérni:

Önként szoktak ők betérni,
Víz' dicsérni, bor' fecsélni,
És a' gazdát nem kímélni.
A' szegény, kit isten küldött,
Ide gyakran beköszöntött,
És azon mit innen elvitt,
Lelkében nem tört meg a' hit:
Nem hideg pénz, hideg arczok,
Eleség volt az ajándok.
És ha néha úgy történék,
Bár nagy ritkán, nem jött vendég,
Akkor sem lön üres a' ház,
Bőven volt az istenáldás:
Jobbra, balra a' sok gyermek
Játszottak és verekedtek,
'S gondjaiért az anyának
Sok bajt, örömet adának.

Hajh azóta csak bút látott,
Hogy a' gazda sírba szállott:
Gyermekei szétfutottak
Napkeletnek, napnyugotnak,
'S a' szegény nő elhagyatva
Úgy maradt mint a' szedett fa.

Az idő jár, 's ő csak megvan,
Hol reményben, hol bánatban.
Szűken teng kis vagyonából,
És ha néha sorsa fordúl,
Gazdálkodni még most sem tud,
Ha neki van, másnak is jut:
Jobb időkből rosz szokása,
Hogy a' könyeket ne lássa,
Megfelezni kis kamráját,
'S maga gyakran szükséget lát.

Most ott ül az asztal mellett,
Imakönyvében keresget.
Könyvét híják Rózsáskertnek,
Mellyben szent rózsák teremnek.
Régi, jó, de kopott jószág,
Mellyet még csak a' barátság
'S egy pár ernyedt szál tart öszve,
Olly igen meg van viselve.
'S ím kopognak, és köhentve
Az öreg jó Sára lép be:
„Isten áldja meg, nagyasszony!
Most ugyan csak legjobb itthonn.
Jó hogy illyenkor ki nem jár,
Majd elvesztem olly nagy a' sár."
,Hát mi jót hoz Sára néni?'
„Istenem! bár tudnék hozni.
Egy kéréssel jöttem volna,
Ha miatta meg nem szólna.
Olly nehéz most a' szegénynek,
Tán jobb volna, ha nem élnek.
Imádságos könyvet kérnék,
Higye meg, most olly jól esnék.
Mert hiszen ha már az ember
Szépszerint jól lakni sem mer,
Már ha szűken él kenyérrel,
Éljen isten igéjével,
Így legalább árva lelkünk'
Az imádság tartja bennünk.
Itt, tudom, van heverőben:
Adjon az isten nevében."

,Jó asszony', felelt az özvegy,
Könyvem nincs több, csak ez az egy.
De ha már úgy megkívánta,
És ettől függ boldogsága,
Vegye egy felét jó névvel,
Én beérem más felével.'

'S fele ide, fele oda,
Könyvét két felé osztotta.

Most a' két jó öreg asszony
Hogy semmi jót ne mulaszszon,
Fél könyvből de nem fél szívvel,
Imádkoznak este regvel,
'S ha van isten mennyországban,
Nem imádkoznak hiában.

1847. április 27 előtt

839—840.

VÁSÁRHELYI PÁL' SÍRKÖVÉRE

I.

Mértem az országot, vizeinek kísérve futását,
És utat a' csüggő sziklafalakba törék.
Elfeledém, hogy utam bizonyos, 's hogy a' mennyi nekem kell,
A' mint megszületém, mérve lön a' kicsi föld.

II.

Hallom-e még zúgásaidat, Tisza' féktelen árja!
Látom-e, zöld koszorús róna, virányaidat?
Eljön-e a' délbáb tündér palotáival álmom'
Képeihez, szebbnek festeni a' honi tért?
Oh siket és vak a' föld. De ha nemzetem egykor idézné
Hű nevemet, lelkem hallja 's megérti e' szót.

1847. április 12 előtt

841.

MI BAJ?

Mi ok, hogy tégedet
Kell féltenem,
Mi kéne még neked,
Én nemzetem?

Földed bort és buzát
'S aranyat ád,
Még is szegény fejed
Szükséget lát.

Az arany kirepül
Fejed felett,
Vad éhség néz veled
Farkasszemet.

Kit egykor gyűlölél,
Most kedvesed,
Még a' pityóka is
Rajtad veszett.

És pénzed soha sincs,
Csodálatos!
Pedig még vized is
Aranyat hoz.

Gondolkozál-e már
Mi adna pénzt?
Tégy mint más nemzetek:
Végy kölcsön — észt.

Szabadságod dicső,
De magtalan;
Üdv nem terem sötét
Árnyékiban.

Törvényid száma nagy,
Ki tartja meg?
Betegség ez a' sok
Törvény neked.

És volna szép Dunád,
De berekedt,
Végén egy jó barát
Hurkot vetett.

Széles határod is
Görcsöt kapott,
Mind inkább befelé
Vonogatod.

Mi lelt, beteg vagy-e,
Mi kéne még,
Mit adjon, hogy üdülj,
A' kegyes ég?

Rosz gazda vagy, szegény
Jó nemzetem,
Gazdálkodásodat
Nem szeretem.

Kívánod a' mi nincs,
'S nem kapható,
'S mid van, kezed között
Olvad mint hó.

Hol a' hű szorgalom
'S szent indulat,
Emelni 's védeni
Országodat?

Helyt adni másnak is
A' jog' terén,
'S nem tűrni a' jogot
Bitor kezén?

De mindez még sebaj,
Ha lelked van,
Ha lelked csábokért
Nincs áruban;

Ha lelked ébren áll
Jó 's rosz napon,
Világol és hevít
Munkáidon.

Ha ezt is eladod,
Jó éjszakát,
Nincs isten, a' ki le
Tekintsen rád.

1847

842.

FORGET NOT THE FIELD

(Szabad fordítás)

El ne feledd a' mezőt, a' hol ők elhulltanak, a' hűk
És a' legvégsők a' haza' jobbjaiból
Mind oda vesztenek, és oda van nagy fényü reményünk,
Mellyet tápláltunk: sírba merűle velök.
Vajha ama' szíveket a' haláltól visszavehetnők
Teljes erőben, úgy, mint dobogának elébb,
Még egyszer vérharczaidat megvíni, szabadság,
A' magas istennek színe világa előtt.
Vajha e' láncz egy piillanatg meg tudna szakadni,
Mellyet a' zsarnokság' vas keze fűze reánk.
Oh sem az ég, sem a' föld nem képes tenni, hogy azt a'
Zsarnok még egyszer vissza csatolja reánk.
De meg van. 'S ámbár győzőnk' neve büszke nyomokban
A' történetirás' lapjain égve ragyog,
Átok ül a' szabadok szíveit gázolta dicsőség'
Hadjárása fölött, átok örökre 's boszú.
Sokkal drágább a' sír, a' börtön, mellybe világot,
Eltapodottan bár, önt el a' honfi' neve,
Mint minden diadaljeleik, kik hírre jutottak
Ősi szabadságunk' gyászteli romja felett.*

1847

* E' vers Moore Tamás „Irish Melodies" czímü költeményei közt van. Nem inyem szerint van igy fordítani, de miután az eredetinek versmértékét nem követhetém, kénytelen valék e' tágabb versmértéket némi apróbb toldásokkal betölteni, azon ügyekezve mindazáltal, hogy az eredeti eszméket méltóképen kifejezzem.

843.

JÓSLAT

Ki mondja meg, mit ád az ég?
Harag, káromlás volt elég;
Gyülöltünk mint Kurucz, tatár,
Bánkodtunk mint a' puszta vár;
Ügyünk azért
Sikert nem ért.
Pedig neked virulnod kell, o hon,
Lelkünk kihalna hervadásodon.

Hát félre bú és gyülölet!
Vagy bár gyülöljünk szellemet,
Azt, melly közöttünk lakozott,
És egygyé lenni nem hagyott:
E' gyülölet
A' szeretet.
Mert még neked virulnod kell, o hon,
Túl és innen sok késő századon.

A' gyülöletnél jobb a' tett,
Kezdjünk egy újabb életet.
Legyen minden magyar utód
Különb ember, mint apja volt.
Illy áldozat
Mindig szabad.
Mert még neked virulnod kell, o hon,
Vagy szégyen rögzik minden fiadon.

Mi tilt jobbakká válnotok?
Ha eddig pazaroltatok,
'S idő, ész, pénz elszóratott
Megvenni a' gyalázatot:
Elég az ok
Javulnotok.
Mert még neked virulnod kell, o hon,
Bár bűneink felhőznek arczodon.

A' verseny nyilt, a' nemzet él,
Ha egy jobb tagja sem henyél,
Jut ember és kéz, munka, vér;
Mi volna az, mit el nem ér?
'S legyen dicsőbb
Ki' tettre főbb.
Mert még neked virulnod kell, o hon,
Ragyogva hírben büszkén, szabadon.

Itt még e' föld, mély sírjaiból
Az elhúnyt ősök' lelke szól.
Munkát reá 's szabad kezet:
Dicső kert lesz a' sír felett,
Zöldelni fog
Bércz és homok.
Mert még neked virulnod kell, o hon,
Miért volnál az éggel olly rokon?

Mit a' müvészet, tudomány
Csodásat, üdvöst hagy nyomán,
Adjuk meg e' hazának azt
A' hervadatlan szép tavaszt.
Mult és jövő
Igy egybe nő.
Mert még neked virulnod kell, o hon,
Fölül időn és minden sorsokon.

Vagy nincs erőnk? Az nem lehet:
Ártunk egymásnak eleget.
Lesz költő, szónok és vezér,
És tudomány, melly eget ér;
De tisztelet
A' gúny helyett!
Mert még neked virulnod kell, o hon,
A' szellemek' kincsével gazdagon.

Fut, fárad a' sok idegen.
Miért? hogy tápja meg legyen,

'S mi tőlük várjuk a' csodát,
Fölékesítni e' hazát?
E' jog nekünk
Szent örökünk.
És még neked virulnod kell, o hon,
Vérünknek lángja ég oltárodon.

Kié e' hon, ha nem miénk?
Ha érte mindent megtevénk,
Ha tiszta kézzel áldozánk,
'S lettünk, mi eddig nem valánk:
Nincs hatalom,
Melly visszanyom.
És még neked virulnod kell, o hon,
Mert isten, ember virraszt pártodon.

1847

844—848.

[ISTVÁN NÁDORNAK]

1.

Itt születél, a' föld örömében reszket alattad,
Mint anya, melly kebelén érzi repesni fiát.
És itt őrzi szived legdrágább kincseit a föld:
Nem vagy e mindenkép gyászra örömre, miénk?!

2.

Mit várunk tőled, kérdezd meg atyádat a' sírban.
Mint bízunk benned, halld ez örömriadást.

3.

Itt születél, fia vagy minden csep vérrel e' honnak
Minden csep vérünk, így rokonulva, tiéd.
El ne feledd a' jogtalanok sorsára tekintvén
Hogy ten véreidet nyomja az ősi iga.

4.

Jobban mint mi birók nappallá tenni ez estét
Bird te világossá tenni a' szellemi éjt

5.

Hogy nem egyenlő hang üdvözl országos utadban,
Vádat azért, fenség, honfiaidra ne tégy
Szólnának; de kezök, nyelvök van régi bilincsen
Oldd meg 's tapsaikat hallani fogja az ég.

1847. augusztus vége—szeptember eleje

849.

B. K... P.. SÍRKÖVÉRE

(Meghalt 16-ik évében)

A' ki fiának örűl, mert szép, jó, ritka tehetség,
Mert delien serdűl 's lelke nagyokra törő,
Mert íhletve van a' nagy erények örök hite által
'S szent akarattal lép a' komoly élet elé:
El ne beszélje nekünk örömét. Mi egy életi üdvöt,
Vérünk büszke faját e' kora sírba tevők.

1847. november közepe előtt

850.

[VÉG IVADÉK VAGYOK...]

Vég ivadék vagyok, a' hős Kray Pál' unokája
Drága szülőimnek gyásza, keserve, korán.
Éltem volna, erős szándék lángol vala bennem
Lenni dicsőségök a' haza jobbjai közt.

1847. november közepe előtt

851.

[E' KÖVET A' VÉGSŐ...]

E' követ a' végső ivadéknak egy ősi családból
Adjuk, a' gyermeknek fájdalom érte szülők
E' kő mind végig nehezen fog nyomni szivünkön
E' követ onnan csak egy teszi félre — halál.

1847. november közepe előtt

852.

[CSERHALOM EZ MELLYEN...]

Cserhalom ez, mellyen a' hír' örökifju kezében
A' nagy idők rémes lángu szövétneke ég.
Itt küzdött Salamon, bölcs Géza 's az isteni László
Híván fenndörgő hangon a' büszke vezért;
A' hölgyrablót itt sujtotta halálra 's leányát
A' szomorún vívó aggnak ölébe tevé.
'S elhulltak mind, kik dúlni jövének orozva
Véres sírhalomúl nyerve a' harcz mezejét
Nagy diadal volt ez 's ha viszály nem jő vala közbe
A' szent hon' kebelén nem terem annyi Mohács.

1847. november 16 előtt

853.

[HONFI! HA GYŐZTES APÁK...]

Honfi! ha győztes apák emlékét látni kivánod:
Itt áll Cserhalom is, mint diadalmi szobor.
Rajta a kun sereget Salamon, s két ifju levente
László, Béla fia s Géza tiporta alá.
László megmenté az elorzott püspöki szűzet,
S megmentvén a leányt: megszabadult az anya.

1847. november 16 előtt

1848

854.

SZABADSAJTÓ

Kelj fel rab-ágyad kőpárnáiról,
Beteg, megzsibbadt g o n d o l a t!
Kiálts fel é r z é s! melly nyögél
Elfojtott, vérző szív alatt.

Oh, jőjetek ki, lánczra vert rabok,
Lássátok a boldog, dicső napot.
S a honra, melly soká tűrt veletek,
Derűt, vigaszt és áldást hozzatok.

1848. március 15—16.

855.

HARCZI DAL

Azért, hogy a szabadság
Vérben fürészti zászlaját,
Azért, hogy szent nevére
Hálátlan és gaz vészt kiált,
Ne lássam, oh dicső hon!
Halványan arcodat,
Vagy drágán megfizessék
E halványságodat.
A sikra, magyarok!
Fegyvert ragadjatok.
Hazánkat ujra meg kell váltani.

E drága föld szinét
Boritsák szerte szét
A pártütőknek véres csontjai.

A fondor hatalommal
Rabló, zsivány szövetkezett,
S a nép szivébe mérget,
Undok koholmányt ültetett.
S a nép, mellyet szabaddá
Emeltél föl veled,
Most irtó háborut kezd
Oh nemzet, ellened.
A sikra, magyarok!
Fegyvert ragadjatok.
Hazánkat ujra meg kell váltani.
E drága föld szinét
Boritsák szerte szét
A pártütőknek véres csontjai.

Alant apáink sirja.
Itt minden rög, fűszál miénk:
Egy ezredéves harczban
Véráldozattal öntözénk.
Magyarnak lelke áll őrt
Minden fűszál felett,
Magyarnak lelke, karja
Véd minden porszemet.
A sikra, magyarok!
Fegyvert ragadjatok.
Hazánkat ujra meg kell váltani.
E drága föld szinét
Boritsák szerte szét
A pártütőknek véres csontjai.

Isten, világ itéljen!
Ha vétettünk is valaha,
Kiszenvedénk, s megadtuk
Embernek, a mi ős joga.

Zászlónkon a szabadság
S függetlenség ragyog,
Vész és halál reá, ki
Ez ellen fegyvert fog.
A sikra magyarok!
Fegyvert ragadjatok.
Hazánkat ujra meg kell váltani.
E drága föld szinét
Boritsák szerte szét
A pártütőknek véres csontjai.

1848. július—augusztus (?)

856.

[LÉGY BUZGÓ, DE...]

Légy buzgó, de szerény, birónak még te kicsin vagy,
Élj, küzdj és munkálj s várd el itéletedet.

1848. augusztus 27.—szeptember 6.

1849

857.

[SETÉT ESZMÉK BORÍTJÁK...]

Setét eszmék borítják eszemet
Szivemben isten-káromlás lakik
Kivánságom: veszszen ki [a] világ
'S e' földi nép a' legvégső fajig
Mi a' világ nekem ha nincs hazám?
Elkárhozott lélekkel hasztalan
Kiáltozom be a' nagy végtelent:
Miért én éltem, az már dúlva van.
Illy férfitól nemes hölgy mit kivánsz
Emléklapodba? Inkább adj nekem
Hitet, sejtelmet egy reménysugárt
Hogy el nem vész, hogy él még nemzetem
Koldulni járnék illy remény-hitért
Megvenném azt velőm- és véremen.
Imádkozzál — tán meghallgattatol —
Az még segíthet illy vert emberen.

1849. október 10.

858.

ÁTOK

1849. oct. 10.

Görgeinek híják a' silány gazembert,
Ki e' hazát eladta czudarúl.
Kergesse őt az istennek haragja
A' síron innen és a' síron túl.

O száz ezernyi hős fiak' vezére
Dicső ha győz, dicső, ha elesik,
Ki úr leendett, millyennél nagyobb nincs.
Meghajlott a' lábtúrta fövenyig.

Kezében volt az ország' szíve, kardja,
'S ő mint pofon vert, megrugdalt inas,
Feladta gyáván mind e' drága kincset,
Béréft vagy ingyen, mindenképen gaz.

Hallgatnak ágyuink, a' puska nem szól.
E' némaság oh milly réműletes!
A' hajdu nem küzd, a' megjött huszárnak
Kardján most nem vér — csak köny csergedez.

Harcz nélkül, alku nélkül így elesni!
Egymásra néznek a' bús harczfiak
'S a' hitszegő vezérre szíveikben
Kihalhatatlan átkot mondanak.

„Isten vagy ördög — így kérdik magokban —
Mellyik teremté ezt a' Görgeit?
Illy férget isten soha nem teremthet,
Ezen megtörnék emberben a' hit.

Hervadjon a' fű, ahol megpihenne,
Akadjon fel, midőn a' fára néz,
Enyhet ne adjon éhe szomja ellen
A' föld, 's ne nyujtson soha emberkéz . . .

Kergesse őt a bal szerencse, mint
Szilaj kutyák a' felriadt vadat.
Éljen nyomorból kínból mind halálig
'S ha elhal, verje meg a' kárhozat."

1849. október 10.

1850

859.

ELŐSZÓ

Midőn ezt írtam, tiszta volt az ég.
Zöld ág virított a' föld' ormain.
Munkában élt az ember mint a' hangya:
Küzdött a' kéz, a szellem működött
Lángolt a gondos ész, a' szív remélt
'S a' béke izzadt homlokát törölvén
Meghozni készült a' legszebb jutalmat,
Az emberüdvöt, mellyért fáradott.
Ünnepre fordúlt a' természet, a' mi
Szép és jeles volt benne, megjelent.

Öröm- s' reménytől reszketett a' lég,
Megszülni vágyván a' szent szózatot,
Melly által a' világot mint egy új, egy
Dicsőbb teremtés' hangján üdvözölje.
Hallottuk a' szót. Mélység és magasság
Viszhangozák azt. 'S a' nagy egyetem
Megszünt forogni egy pillantatig.
Mély csend lön, mint szokott a' vész előtt.
A' vész kitört. Vérfagylaló keze
Emberfejekkel lapdázott az égre,
Emberszivekben dúltak lábai.
Lélekzetétől meghervadt az élet,
A' szellemek' világa kialutt
'S az elsötétült égnek arczain

Vad fénynyel a' villámok rajzolák le
Az ellenséges istenek' haragját.
És folyton folyvást ordított a' vész,
Mint egy veszetté bőszült szörnyeteg.
A' merre járt, irtóztató nyomában
Szétszaggatott népeknek átkai
Sohajtanak fel csonthalmok közől;
És a' nyomor gyámoltalan fejét
Elhamvadt városokra fekteti.
Most tél van és csend és hó és halál.
A' föld megőszült:
Nem hajszálanként, mint a' boldog ember,
Egyszerre őszült az meg, mint az isten,
Ki megteremtvén a' világot, embert,
E' félig istent, félig állatot,
Elborzadott a' zordon mű felett
És bánatában ősz lett és öreg.

Majd eljön a' hajfodrász, a' tavasz,
'S az agg föld tán vendéghajat veszen,
Virágok' bársonyába öltözik.
Üveg szemén a' fagy fölengedend,
'S illattal elkendőzött arczain
Jó kedvet és ifjuságot hazud:
Kérdjétek akkor ezt a' vén kaczért,
Hová tevé boldogtalan fiait?

1850—51 telén (?)

1851

860.

[MÉRT HAGYTÁL EGYEDŰL...]

Mért hagytál egyedűl testvér e' puszta világban
Hol megdermed a' szív 's végre kifárad az ész
Nélküled én most két életnek hordom igáját
Gyászodon a' tiedet, lelkemen a' magamét.

1851

861.

[ÁLLITSÁTOK AZ EMLÉKET...]

Állitsátok az emléket hideg észszel azoknak
Kikre az életben nem vala gond 's ügyelet
Ên vérző szívvel teszem e' követ a' szeretetnek:
Testvér 's lelkemnek szebb fele nyugszik alant.

1851

862.

[ÉPITÉK 'S MELLYET...]

Épiték 's mellyet titkon képlettem, az eszme
Kezde szilárd testté nőni hatásom alatt
De beleszólt a' halál: lefelé épitsetek, ugymond
'S e' fekete házat adta örökre lakúl

1851

863.

[ÁLOM VOLT-E HOGY...]

Álom volt-e hogy olly hamar eltünt életök? álmot,
Melly kedvesb 's gyönyörűbb volna, nem adhat az ég.

Oh mért kelle fölébrendnünk! a' gyenge leánykák
Mint a' virág, elhervadtak időnap előtt.
Szellemök illatként szállott fel 's vissza esőben
Harmat' gyöngye gyanánt hév könyeinkbe vegyűl

1851

864.

[VÉRE SZERINT NEM...]

Vére szerint nem anyám, nagy anyám is mostoha. Oh de
Legjobb lelke szerint volt igaz édes anyám
Mint árvát 's gyengét táplált jósága' tejével,
'S meg nem szünt gondos 's jó anya lenni mig élt,
Tisztelem, szeretém, hálám kísérte a' sírba,
Drága porát még a' sírban is áldja szivem.

865—867.

SÍRVERS

1.

Hol van atyánk, hol anyánk 's szeretett testvére atyánknak?
Mind meghaltak-e? mind porba hajolt-e fejök?
Mind itt nyugszanak ők! Hogyan is válnának el, a' kik
Boldog egyességben éltek egy életen át.

2.

Hő szeretet' lángján férj 's nő 's a' jó rokon éltek:
Fél század nem volt képes eloltani azt.
A' szerető rokonok sírján mért olly hideg e' kő?
A' szeretet' lángját szellemök égbe vivé.

3.

Mit nyujtsunk néktek, lemenőknek az ősi porokhoz,
Drága szülék 's rokonunk, élve 's halálban egyek?
Annyi kegyért hideg és sikeretlen ajándok az emlék,
Még is örök hálánk' temploma sírotokon.

1851. augusztus 28 előtt

1853

868.

MINT A FÖLDMIVELŐ

Mint a' földmivelő jól munkált földbe magot vet
'S várja virúlását istene 's munka után
Úgy a' sírokkal felszántott földbe halottait
Hordja koronként a' végtelen emberiség.
És halványon a' dús a' szegény és a' koronás fők
Mennek alá, víg bús, balga, mogorva vegyest.

1853 (?)

1854

869.

AZ EMBER ÉLETE

Mint az érett gyümölcs,
Az élet fájáról
Hull a fáradt ember,
Midőn órája szól.

S erény vagy bűn, öröm
Vagy bánat, miben élt,
Sírjánál irva lesz,
A nép itéletén.

De mint dúlt lant után
A megtört zengemény:
Úgy vész el sok derék
Pályája közepén.

Hiába volt dicső
Ifjú, szép és erős:
A társaságban gyöngy,
A pályán elszánt hős.

Hiába volt gyönyör
Hölgynek, ki látta őt,
Maga, merész öröm
A honfiak előtt.

Míg más kincset sovárg:
Ő boldogságban élt,
Ha fensőbb vágyakért
Adhatta mindenét.

Önzetlen áldozat
Volt tiszta élete:
Az embereknek üdv,
Magának dics köre.

S ha lelke húrjait
Az élet megüté,
Oly kedves volt a hang,
Mint a legszebb dalé.

Hiába! mennie
Kellett idő előtt,
Kérlelhetetlenül,
A sír lehúzta őt.

De a ki ennyit élt,
Sír el nem temeti,
Sírját a hála szent
Kezekkel öleli.

Emléke oltva van
A földbe, melyen élt,
Mélyen bocsátja le
Megáldott gyökerét.

S midőn magasra nőtt,
A fának sudarán
Ragyognak tettei
Arany gyümölcs gyanánt.

S idő és a világ
Bevégzik a müvet,
Mit véghez jutni sors
S élet nem engedett.

1854. július 12.—szeptember eleje közt

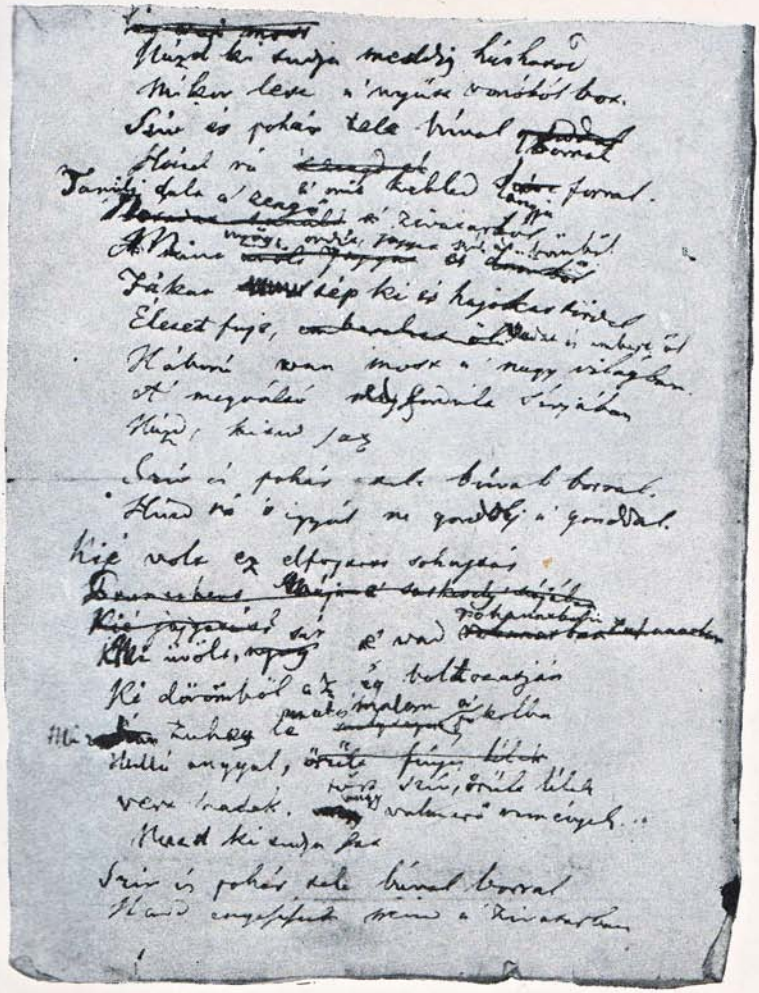

7. *A vén cigány* kézirata MTA LK I. 176/v.

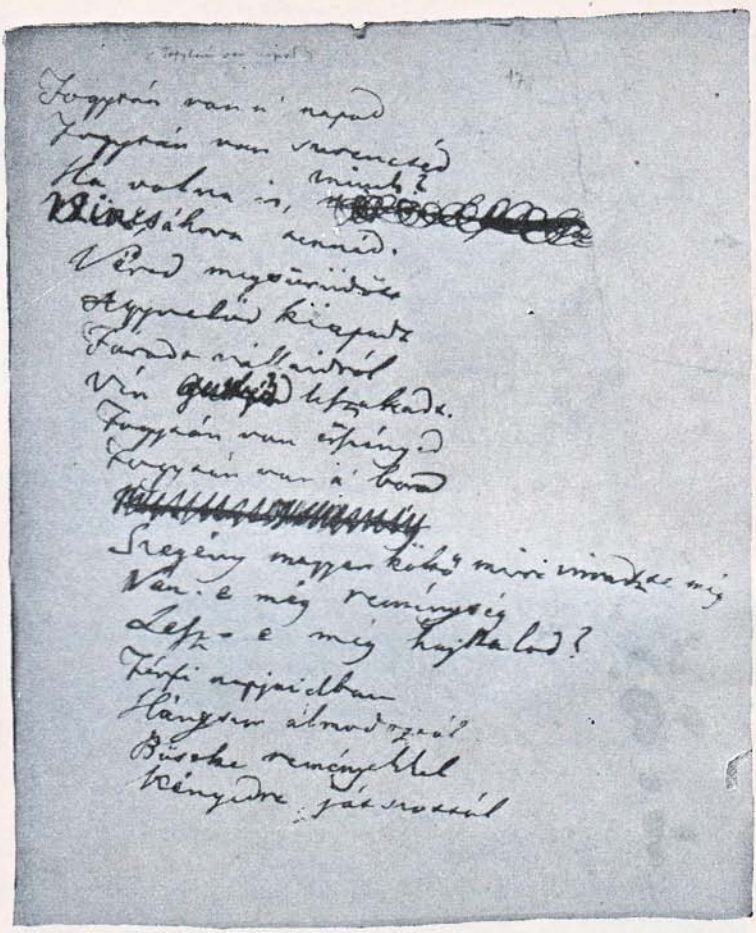

8. [Fogytán van a' napod] kézirata MTA LK I. 178/r.

870—872.

[EGY FŐÚR SÍRKÖVÉRE]

1.

Mit mond itt e' sír, e' nemes föld és e' dicső ég?
Némán így szólnak: íme a' számüzetett.
Számkivetette magát: nem akart honn szolga maradni:
Honn ha maradhata még, a' haza volna szabad.

2.

A' sírból ne nagyot, ha szerénységére lesz emlék;
Egyszerü 's önzetlen hazafi' hamva van itt,
Ám ha erénye' becséhez akarjuk mérni a' házat,
Templomot épitsünk jelleme' képe körűl.

3.

Gróf Battyányi vagyok, úr még siromban is: engem
Nem verhet le vihar, meg nem avíthat idő
Én uraságomat a' nép köztt osztám meg egyenlőn:
A' mit adék, örök és trónom' alapja marad.

1854. július 12.—szeptember eleje

873.

[GRÓF BATTYÁNYI VAN ITT . . .]

Gróf Battyányi van itt magas ősök gyermeke, méltóbb
És magasabb önnön érdeme 's szíve szerint.

1854. július 12.—szeptember eleje

874.

A VÉN CZIGÁNY

Húzd rá czigány, megittad az árát,
Ne lógasd a lábadat hiába;
Mit ér a gond kenyéren és vizen,
Tölts hozzá bort a rideg kupába.
Mindig igy volt e világi élet,

Egyszer fázott, másszor lánggal égett;
Húzd, ki tudja meddig húzhatod,
Mikor lesz a nyűtt vonobul bot,
Sziv és pohár tele búval, borral,
Húzd rá czigány, ne gondolj a gonddal.

2

Véred forrjon mint az örvény árja,
Rendüljön meg a velő agyadban,
Szemed égjen mint az üstökös láng,
Húrod zengjen vésznél szilajabban,
És keményen mint a jég verése,
Oda lett az emberek vetése.
Húzd, ki tudja meddig húzhatod,
Mikor lesz a nyűtt vonobul bot,
Sziv és pohár tele búval, borral,
Húzd rá czigány, ne gondolj a gonddal.

3

Tanulj dalt a zengő zivatartól,
Mint nyög, ordít, jajgat, sír és bömböl
Fákat tép ki és hajókat tördel,
Életet fojt, vadat és embert öl,
Háboru van most a nagy világban,
Isten sírja reszket a szent honban.
Húzd, ki tudja meddig húzhatod,
Mikor lesz a nyűtt vonobul bot,
Sziv és pohár tele búval, borral,
Húzd rá czigány, ne gondolj a gonddal.

4

Kié volt ez elfojtott sohajtás,
Mi üvölt, sir e vad rohanatban,
Ki dörömböl az ég boltozatján,
Mi zokog mint malom a pokolban,
Hulló anyagyal, tört szív, őrült lélek,
Vert hadak vagy vakmerő remények?
Húzd, ki tudja meddig húzhatod,
Mikor lesz a nyűtt vonobul bot,
Sziv és pohár tele búval, borral,
Húzd rá czigány, ne gondolj a gonddal.

Mint ha ujra hallanók a pusztán
A lázadt ember vad keserveit,
Gyilkos testvér botja zuhanását,
S az első árvák sirbeszédeit,
A keselynek szárnya csattogását,
Prometheusznak halhatatlan kinját.
Húzd, ki tudja meddig húzhatod,
Mikor lesz a nyűtt vonobul bot,
Sziv és pohár tele búval, borral,
Húzd rá czigány, ne gondolj a gonddal.

A vak csillag, ez a nyomoru föld
Hadd forogjon keserü levében,
S annyi bűn, szenny s ábrándok dühétől,
Tisztuljon meg a vihar hevében,
És hadd jőjjön el Noé bárkája,
Mely egy uj világot zár magába.
Húzd, ki tudja meddig húzhatod,
Mikor lesz a nyűtt vonobul bot,
Sziv és pohár tele búval, borral,
Húzd rá czigány, ne gondolj a gonddal.

Húzd, de még se, — hagyj békét a húrnak,
Lesz még egyszer ünnep a világon,
Majd ha elfárad a vész haragja,
S a viszály elvérzik a csatákon,
Akkor húzd meg ujra lelkesedve
Isteneknek teljék benne kedve,
Akkor vedd fel ujra a vonót,
És derüljön zordon homlokod,
Szűd teljék meg az öröm borával,
Húzd, s ne gondolj a világ gondjával.

1854. július—augusztus (?)

875.

[FOGYTÁN VAN A' NAPOD . . .]

Fogytán van a' napod
Fogytán van szerencséd
Ha volna is, minek?
Nincs a' hova tennéd.
Véred megsürüdött
Agyvelőd kiapadt
Fáradt vállaidról
Vén gunyád leszakadt.
Fogytán van erszényed
Fogytán van a' borod
Szegény magyar költő
Mire virradsz te még
Van-e még reménység
Lesz-e még hajnalod?
Férfi napjaidban
Hányszor álmodoztál
Büszke reményekkel
Kényedre játszottál

1855. (?)

JEGYZETEK

Akad. Ért.	Akadémiai Értesítő
Ak. kiad.	Akadémiai kiadás
Ath	Athenaeum
áth.	áthúzva
Aur	Auróra (1831-ig a *Kisfaludy Károly*, 1832-től a *Bajza* szerkesztette Aurórát jelöli!)
Babits	Babits Mihály: A férfi Vörösmarty. (A második és a harmadik) *Nyugat* 1911. dec. 24. 1041—1061. l.
BpSz	Budapesti Szemle
BH	Budapesti Hiradó
Czapáry	Czapáry László: Vörösmarty Emlékkönyve. Székesfehérvár, 1900.
ELTE NyIK jegyzet	Eötvös Lóránt Tud. Egyetem Nyelv és Irodalom tudományi kara (jegyzet)
EPhK	Egyetemes Philologiai Közlöny
Erdélyi	Erdélyi János: Vörösmarty Mihály. Pályák és pálmák Bp. 1886. — A tanulmány 1845-ben az Irodalmi Őr-ben jelent meg
Életk.	Életképek
én.	ének (kotta)
é. n.	év nélkül
FL	Fővárosi Lapok
fkar	férfikar (kotta)
Figy.	Figyelmező
Ford.	Fordító
h.	hasáb
Horváth J.: Népiesség	Horváth János: A magyar irodalmi népiesség Faluditól Petőfiig. Bp. 1927.
I. h.	Idézett helyen
I. m.	Idézett munka
idj. n.	idézőjel nélkül
I. OK	Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei
Irod. Őr	Irodalmi Őr
It	Irodalomtörténet

ItK	Irodalomtörténeti Közlemények
jav.	javítva
jelz.	jelzet
jegyz.	jegyzet
k. n.	közékezés nélkül
KazLev	Kazinczy Levelezése
K	kézirat
$K^1K_2K_3$ . . .	első, második, harmadik . . . kézirat
k.	kötet
Koszorú	A Tudományos Gyűjtemény Szépirodalmi melléklapja
K. T. É.	Vörösmarty szerkesztésében. A Kisfaludy Társaság Évlapjai
Krit. L.	Kritikai Lapok
l.	lap
LK I. II.	Vörösmarty Mihály: Lirai Költemények. I. II. kötete. Kéziratkötetek az Akadémia kézirattárában
Lukácsy—Balassa	Lukácsy Sándor—Balassa László: Vörösmarty Mihály 1800—1855. Bp. Magvető 1955.
M 1833. I—III.	Vörösmarty Mihál' Munkái. Pesten, 1833. I—III. kötet
MéJ.	Mult és Jelen
MM 1845—48. I—X.	Vörösmarty' Minden Munkái. Kiadák barátai: Bajza J. és Schedel Ferencz. Pesten, 1845 és 1848. között. I—X. kötet. Az ú. n. „kézi kiadás"
MM 1847.	Nemzeti Könyvtár. Vörösmarty Mihál Minden Munkái. Kiadák barátai: Bajza J. és Schedel F. Pesten, 1847. Az ú. n. „nemzeti kiadás"
MKK 1851.	Magyar Költők Könyve. Pest, 1851. Geibel Ármin
MM 1863—64. I—XII.	Vörösmarty Minden Munkái. Rendezte és jegyzetekkel kisérte Gyulai Pál. Pest, 1863—64 I—XII. kötet. A jegyzetekre vonatkozó lapszám zárójelben
MTA	Magyar Tudományos Akadémia könyvtára vagy kézirattára
M. Tud. Társ. Évk.	A Magyar Tudós Társaság Évkönyvei
Nagyv. prem. főgimn.	A Nagyváradi premontrei főgimnázium pecsétje a kéziraton. Nagyváradra kerültek egy időre a Vörösmarty-kéziratok a Zádor-hagyatékból. Majd Bernriederné adományából az Akadémia tulajdonába jutottak az 1920-as években. Addig nem voltak ismeretesek.
NU	Nemzeti Ujság
No.	numero — szám (idegen nyelvű fordításoknál)
OSzK	Országos Széchényi Könyvtár
ÖM 1884—85.	Vörösmarty Összes Munkái. Rendezte és jegy-

I—VIII.	zetekkel kísérte Gyulai Pál. I—VIII. kötet. 1884—85. A jegyzetekre vonatkozó lapszám zárójelben
ÖV 1955. I—II.	Vörösmarty Mihály Összes Versei. Szépirodalmi Könyvkiadó. 1955. I—II. kötet
PD	Pesti Divatlap
PH	Pesti Hirlap
PN	Pesti Napló
PETRIK	PETRIK: Magyarország bibliográfiája
p.	pagina (lap, idegen nyelvű fordításokban)
r	recto (a lap első oldala)
RIEDL	Vörösmarty Mihály élete és művei. Magyar Irodalmi Ritkaságok 37. sz. (Az 1906-os egyetemi előadások alapján.)
RMKT	Régi Magyar Költők Tára
RMKtár	Régi Magyar Könyvtár
RPD	Regélő Pesti Divatlap
rv.	recto és verso (a lap mindkét oldalán)
sz.	szám, számú
TATAY: Remekek 1847	Költészeti és szónoklati Remekek . . . közrebocsátja: Tatay István. Pest, 1847.
TOOTH: Szavalmányok	Szavalmányok, tekintettel a költői nemekre közrebocsátja: Tooth István. Pest, 1848.
TÓTH D.	TÓTH DEZSŐ: Vörösmarty Mihály. Bp, 1957.
Tud.Gyüjt.	Tudományos Gyüjtemény
U. az	ugyanaz
uo.	ugyanott
UM 1840. I—IV.	Vörösmarty Mihál' Ujabb Munkái. Budán 1840. I—IV. kötet.
v.	verso (a lap hátsó oldala)
Vál. Műv. 1950. I—III.	Vörösmarty Mihály Válogatott Művei. Magyar Klasszikusok. I—III. kötet. 1950.
VCO	Vörösmarty Mihály: Vázlatok. Cikkek. Okmányok. Kézirat-kötet az Akadémia kéziratárában
Vkar	vegyeskar (kotta)
Vty Akad. kiad.	Vörösmarty Mihály Összes Munkái. Akadémiai Kiadás. (Jelen kiadásunk.)
Vty Életr.	GYULAI PÁL: Vörösmarty Életrajza. Gyulai Pál Válogatott Művei. Magyar Klasszikusok. II. k. Bp. 1956.
Vty Lev.	Vörösmarty Levelezése. Kéziratgyűjtemény az Akadémia kézirattárában.
VU	Vasárnapi Ujság
zg.	zongora (kotta)

*

A szöveg és szövegváltozatok jelölési rendszerét l. Vty Akad. kiad. II. k. 267—69. l.

IDEGEN NYELVI FORDÍTÁSOK

Vörösmarty költeményeinek idegen nyelvi fordításait az egyes versekre vonatkozó jegyzetekben jelöljük meg. Ott közöljük a fordítás könyvészeti adatait is, kivéve, ha olyan gyűjteményben, antológiában jelent meg, mely több Vörösmarty-vers fordítását is tartalmazza. Ilyenkor rövidítjük a címet, csak a fordító és az antológia szerkesztőjének nevét tüntetjük fel (ha a kettő nem azonos), a kiadóét elhagyjuk, éppúgy az egyéb könyvészeti adatokat is. Ezeknek a gyűjteményeknek — köztük több kizárólagosan Vörösmarty-antológiának könyvészeti adatait l. e kiadás II. k. 270—72. l.

BEVEZETÉS A KISEBB KÖLTEMÉNYEK HARMADIK KÖTETÉNEK JEGYZETEIHEZ

Vörösmarty műveinek kiadástörténetét, valamint e kiadás általános alapelveit l. Vty Akad. Kiad. I. k. 315—358. l.

E kötet jegyzetei a kisebb versek első két kötetének jegyzeteitől jellegben némileg elütni látszanak. Ez azonban korántsem a szerkesztési elvek vagy a szerkesztő személyének, hanem a versanyag természetének megváltozásával függ össze. Már az első két kötet jegyzetelésekor érvényesült az a szempont, hogy Vörösmarty legnagyobb verseire vonatkozó legjelentősebb véleményekről — korántsem teljességre törekedve — de számot adunk. Nos, ez a kötet bizonyos értelemben a költő lírai művének gerince, a Vörösmarty-líra nagy vonulatának legtöbb csúcsa itt (az 1840-től haláláig írt versek közt) magasodik. A róluk szóló vélemények változásai az eltelt évszázad alatt a Vörösmarty-értékelés majd egész történetét is körvonalazzák. Tudjuk, hogy a kritikai kiadásnak nem feladata az eszmei-esztétikai értékelés történetének tükrözése. Mégis — s elsősorban ennek a kötetnek anyagát szem előtt tartva — két meggondolás vezetett. Egyrészt — s itt mindég a legnagyobb versekről van szó — az elemzések, vélemények igen sokszor *értelmező* jellegűek, olyan elemeket tartalmaznak, amelyek a puszta szövegmagyarázattal sokszor igen rokonok: ezek rövid ismertetése vagy kivonatos idézése a versek közvetlen megértéséhez segít hozzá. Másrészt: egy-egy nagy vers értelmezésének története olyan ideológiai, tudomány- és kritikatörténeti tanulságokkal jár, amelyeknek felvillantásáról a marxista filológia egy kritikai kiadás keretében sem mondhat le teljesen. Bizonyos jelenségek abszolút figyelmen kívül hagyása a formális filológia objektivizmusának folytatását jelentené. Összegezve: ennek a kötetnek a jegyzetei — ugyanakkor, mikor minden keletkezéstörténeti, szövegkritikai adatot igyekeznek teljességben összefogni — a korábbi kötetekéhez viszonyítva oldottabbak is: ugyan minimális, de erkölcsileg-ideológiailag kötelező mértékben jelzik a vers-értékelések történetét is. Ismételjük, nem a módszer változott (a *Szózat* szinte tanulmányszerű jegyzete is ezt a szempontot vette figyelembe), — hanem az utóéletmegvilágítást igénylő nagy versek száma szaporodott.

E kötetben közölt versek túlnyomó többsége a MM 1845—48-ban jelent meg, részben annak II. kötetében (200—318. l.) és *Legújabb költemények (1842—1847)* cím alatt a IX. kötetben (211—269. l.).

Mindezen verseknek szövege a kiadás alapelveinek megfelelően a MM 1845—48. szövegén alapszik. E versek kronológiai sorrendjét illetően ugyancsak a MM 1845—48-beli besorolást vettük kiindulópontnak. Ezt azonban az egyes versek keletkezéstörténeti adatai, a kéziratok vallomásai, a folyóiratokban való megjelenés időpontjai alapján értelemszerűen módosítottuk. Ezúttal azonban a MM 1845—48-ban közölt versek sorrendje a szokottnál is kevesebb támaszt nyújtott. A IX. kötetben *Legújabb költemények (1842—1847)* cím alatt megjelent költemények ugyanis közelebbről nincsenek keltezve, a kiadásban általános év szerinti csoportosítás elvét a szerkesztők itt nem alkalmazták. Ezeknek a verseknek a IX. kötetbeli sorrendje a következő: *Névnapra* (Úgy áldjon meg . . .), *A merengőhöz (Laurának), Mit csinálunk?, Hubenayné (1844 nov.), Gondolatok a könyvtárban, Hymnus, Jó bor, Madárhangok, Kis leány sírjára, A sors és a magyar ember (Rege), Csik Ferke, Az emberek, Országháza, Deák Ferencz, A nefelejtshez, A szegény asszony könyve, B. K. . . P. . sírkövére (Meghalt 16-ik évében), Vásárhelyi Pál sírkövére.* — E sorrend a címben megjelent évkörön belül azonban nem jelent egyszersmind időrendi egymásutánt is: a nyilvánvalóan 1846-ból való *Az emberek, Országháza* c. költemények pl. megelőzik az 1845 augusztusában megjelent *Deák Ferencz* című verset.

Ami a költemények egyéb megjelenési helyeit illeti. A negyvenes években az irodalmi élet megelevenedésével, főleg a divatlapok megindulásával a versek publikációs lehetősége is bővült. Az évtized elején az Ath fennállásáig Vörösmartyt természetszerűen továbbra is kötelezte az Ath-hoz és szerkesztő barátaihoz fűződő kapcsolata, jelentős versei az Ath-ban jelentek meg. Sőt: ebben az időben az Ath háttérbe szorulásának, hanyatlásának idején, mikor előfizető- és olvasótábora is megcsappant, éppen Vörösmarty versei voltak a folyóirat életbentartásának, népszerűsítésének legfőbb eszközei. Egy-egy nagysikerű versének másutt-közlését Vörösmarty a lap érdekében akadályozta meg, s ezzel ki is hívta a konkurrencia gúnyos megjegyzéseit (l. pl. a Fóti dal esetében a vers jegyzetét).

Az Ath megszűnésével a legkézenfekvőbb közlési lehetőséget a divatlapok nyújtották. Ezek közül legtöbb versét a Honderü közölte — ambiciózus és jól fizető szerkesztője, Petrichevich Horváth Lázár mindent elkövetett, hogy megnyerje Vörösmarty támogatását. Az ő versével *(A magyar hölgyekhez)* indította útnak vállalkozását, s később is minden módon igyekezett Vörösmarty-versekhez jutni. *A merengőhöz* c. versről pl. a Vörösmarty-rokonság valamely tagjától értesült, s így — Vörösmarty tudtával, tudta nélkül? — kérte azt el Laurától; ugyanígy kunyerálta el 1847-ben a még 1842-ből származó, ugyancsak Laurához szóló *Névnapra* c. verset is stb. A Honderü finomkodó, arisztokratikus tónusához való alkalmazkodás Vörösmarty lírai stílusában is hagyott némi nyomot, az ide küldött versek egy részét bizonyos keresettség, becéző-bókoló lovagias tónus is jellemzi — természetesen itt is a költői forma szellemessége, változatossága, a gondolati tartalom emelkedettsége mellett. Hogy Vörösmarty ennyire

támogatta a Honderüt — egyeseknek fel is tűnt: a PD egyik kritikusa a Honderü egy számáról szólva a *Deák Ferencz* c. versre utalva megjegyezte: „Kár, hogy hazánk első költője illy alacsony szellemű lapba dolgozni nem vonakodik" (PD 1845. aug. 28. II. fé. 22. sz. 700. l.). Vörösmarty azonban idővel elhidegült a folyóirattól, annak egész szellemétől: míg 1843-ban nyolc, 1844-ben hat, 1845-ben már csak három, 1846-ban egy, 1847-ben két verse jelent itt meg. — Ugyanakkor 1844-től kezdve az Életképeket részesítette előnyben (1844—46 közt kilenc verse jelent itt meg), kisebb mértékben a PD-t (1844—48 közt öt versét közölte). Elszórtan jelentek meg ezenkívül versei a Jelenkor-ban, PH-ban, PN-ban s egyet-egyet valószínűleg híre-tudta nélkül átvettek periférikusabb organumok. — Több verset írt a Mezei Naptár számára is.

A kötet verseinek kéziratai az Akadémiai és OSzK kézirattárában találhatók. (Részletesen l. e kiadás II. k. 273—274. l.) Van Vörösmarty vers-kézirat a Román Tudományos Akadémia Cluj-i könyvtárában, a Wesselényi család levelezése közt *(Jóslat)* és magánkézben is *(Keserü pohár)*.

*

Kiadásunk első kötetének bevezetésében kifejtettük, hogy a kézi és a nemzeti kiadás (MM 1845—48. és MM 1847.) kronológiája nem mindig megbízható. Ebben a kötetben is több esetben eltértünk e gyűjtemények sorrendjétől.

Eltérések MM 1845—48. anyagától és időrendjétől:

1840. Elhagytuk a korábban (1838—39-ben) keletkezett, tévesen ide sorolt verseket: *A Guttenberg-albumba, Emlékezet, Vashámor, W. G. emlékkönyvébe, A hű lovag* c. verseket. — Ide soroltuk viszont a Széchenyi borhűtőire szánt epigrammokat, a ma már meghatározhatatlan célú *Emléksorok*at; *[A vaddal köz italt . . .]* kezdetű epigrammot; *[A kellem poharát . . .], [Bátran fut versenyt . . .]* kezdetű lóverseny-serlegfeliratokat; a *[Midőn a nap . . .]* c. töredéket tárgyi indokok, ill. kézirat elhelyezkedés tanúsága alapján, valamint a MM 1845—48-ban az 1841-ben írt versek közé sorolt *Liszt Ferenczhez* c. költeményt, amely a Bártfay napló tanúsága szerint már 1840 dec. elején kész volt.

1841. Kiadásunk itt majdnem megegyezik a MM 1845—48-al, Bajza, Toldy is az első megjelenés dátumai szerint alakították ki a sorrendet. Felcseréltük azonban az *Emléksorok* és a *Világzaj* egymásutánját: az utóbbi korábban jelent meg, mint az egyébként is 1841—44 közt napvilágot látott epigrammok közül az első. A *[Titka teremtésnek . . .], [Elszórta terhes fellegeit . . .]* című verseket kézirati elhelyezkedésük alapján soroltuk be.

1842. Ide iktattuk a MM 1845—48-ban az 1843-ban írt versek közé sorolt *Névnapi köszöntés* c. verset, amely külső és belső okok alapján Laura 1842. évi népnapjával hozhatók csak kapcsolatba; kézirati elhelyezkedése is nyilvánvalóvá teszi, hogy a *Névnapra* c. (Kár hogy a pap . . . kezdetű) vers előtt készült, ez pedig a MM 1845—48. IX. kötetében a *Legújabb költemények (1842—1847)* cím alatt közölt versek élén áll. A *V. P. kisasszonynak* c. verset — mivel 1842. nov. 20 előtt készült — a csak (decemberi) első megjelenés szerint sorolható versek elébe tettük. *Az ifjú költő* és a *Ki a hamis* c. verseket kézirati elhelyezkedésük miatt soroltuk a MM 1845—48-tól eltérően, s hasonló indokokból helyeztük itt el a *[Mult mely nem változol . . .]* és a *[Szög Kató . . .]* c. töredékeket.

1843. Az ebbe az évbe sorolt versek szintén megegyeznek az MM 1845—48-beliekkel, beleértve a IX. kötetben közelebbről nem keltezett *A merengőhöz* címűt is. — A sorrend azonban megváltozott: *A merengőhöz* 1843. márc. első feléből való, s ezt tartalmi okokból meg kellett előznie az *Ábrándnak*. A *Szabad föld* c. (s kézirati elhelyezkedése alapján a *Becsületes ember* c. vers) pedig — figyelembe véve, hogy már az 1843. év végén terjesztett Mezei Naptárban jelent meg — nagy valószínűséggel korábbra tehető, mint a dec. közepén megjelent *A hazafi*.

1844. A kiadásunkban szereplő verseknek csak kis részét teszik ki a MM 1845—48 II. kötetében is erre az évre besorolt versek. Más részük a IX. kötet közelebbről nem datált pótlékából került ide. *(Mit csinálunk? Hubenayné (1844. nov.), Gondolatok a könyvtárban, Hymnus)*. — A sorrend azonban ezeknél is megváltozott: Hubenayné 1844 augusztus végén halt meg, a költemény az alkalom ihletében fogant, így ha később jelent is meg, mint a *Mit csinálunk?* sorrendben elébe helyeztük; hasonlóképpen megcseréltük a *Gondolatok a könyvtárban* és a *Hymnus* IX. kötetbeli sorrendjét is: a *Hymnus* megírására ui. Vörösmarty 1844. júl. 30-án kapott megbízást s november 20-án már beküldte a kész verset, míg a *Gondolatok a könyvtárban* elkészítésére nagy valószínűséggel csak ez után került sor.

Mindezen időrendi besorolás részletes indokait l. az egyes versek jegyzetei közt.

A további időrendi csoportosítás már a MM 1845—48-tól lényegében függetlenül, kiadásunk általános szempontjai szerint történt: mint már említettük, a IX. kötet 1842—47 közé helyezett verseinek sorrendje csak kismértékben lehetett irányadó.

*

Az idegen nyelvi fordításokra vonatkozó adatok túlnyomó részét *Demeter Tibor*nak, a Magyar Irodalomtörténeti Intézetben őrzött bibliográfiájából vettük *(Magyar Irodalom Idegen Nyelven)*. A zenei

feldolgozások című rovat *Sonkoly István* debreceni tanár, zenetörténész munkája. Nekik, valamint *Bartha Jánosnak*, *Lukácsy Sándornak*, *Kiss Józsefnek*, *Erdélyi Ilonának*, *Somogyi Sándornak*, akik lappangó versekre, ill. számos verstörténeti adatra hívták fel a figyelmet, ez úton fejezi ki a szerkesztő hálás köszönetét. — E kiadás első három kötetének cím- és kezdősormutatóját Dolmányos Istvánné állította össze.

JEGYZETEK AZ 1840–1855. ÉVEKBEN ÍRT KISEBB KÖLTEMÉNYEKHEZ

699–714. BORHŰTŐKRE

Megjelenés

BpSz 1904. jan. 117. k. 325. sz. 122–123. l. Kiadásunk alapja. E verseket Gyulai Pál mint a BpSz szerkesztője közölte folyóiratában. A szöveget teljesen az ő közlése szerint adjuk, nem küszöbölve ki a helyesírási ellentmondásokat sem (pl. az első két epigrammában az *a* névelő hiányjellel szerepel, a többiben hiányjel nélkül). Gyulai csillag alatt a következő megjegyzést fűzte a versekhez: „Vörösmarty e feliratos epigrammái a Széchenyi iratai között találtattak. Minthogy nem volt mellettök levél, úgy látszik, Vörösmarty személyesen adta át a kéziratot valamelyik akadémiai ülésen Széchenyinek, aki őt erre felkérte. Nem tudhatni, vajon Széchenyi rávésette-e a föliratokat borhűtőire. Vörösmarty kézirata saját kezű névaláírásával az Akadémia Széchenyi-múzeumában őriztetik. *Szerk.*"

Az Akadémia Széchenyi-múzeumában azonban hiába kerestük a versek kéziratát. Viszota Gyula 1905-ben kiadta a Széchenyi-múzeum katalógusát, ebben sincs rájuk semmiféle utalás; az OSzK-ban, a Gyulai hagyatékában sem találhatók.

A versközlés polémiát robbantott ki Simonyi Zsigmond és a BpSz között. Simonyi (Veszprémi Bódog álnéven) a Nyőr 1904 januári számában (45. l. jegyz.) így ír: „Gyulai Pál kritikus létére oly kevés kritikával adta ki Vörösmarty újonnan felfedezett epigrammáit, hogy elsőnek egy hétméretű hatméretűt közöl, s egy szótányi szövegkritikai megjegyzést se tesz rá." A szóban forgó vers (E' poharat míg vígan ürítjük együtt, ím elfoly az élet;) heptameter-volta Simonyi szerint onnan eredhet, hogy Gyulai nem vette figyelembe Vörösmarty javításait. Simonyi szerint a *vígan*-t utólag írhatta bele a költő, az *együtt*-et alighanem ki akarta húzni, az *im* rövid lehet a költő szándéka szerint (E' poharat míg vígan ürítjük, im elfoly az élet).

Simonyinak Lehr Albert válaszolt a BpSz 1904. évi folyamában, a 117. kötet 491–492. lapján. Szerinte Simonyi nem nézte meg a kéziratot, különben tudhatná, hogy azon nincs semmiféle törlés vagy javítás. (Ezek szerint Lehr is látta Vörösmarty kéziratát!) A szóban forgó vers Vörösmartynál valóban hétméretű, de ez nem meglepő:

a *Zalán futásában* és *A két szomszédvárban* is találunk heptametereket. Gyulai helyesen járt el, mikor nem módosította a szöveget, a kiadónak nincs joga változtatni.

Gyulainak ez a versközlése valahogy kimaradt a Vörösmarty-kiadásokból. Újabban CSATKAI ENDRE (Alkalmazott költészet és egy ismeretlen Vörösmarty-verssor ItK 1961.) hívta fel rá a figyelmet. Csatkai arról is közöl adatot, hogy akkoriban milyen díszes és nagyméretű borhűtők voltak divatban. A Hasznos Mulatságok 1829-i második félévében (10. sz.) olvasható pl., hogy az angol udvar akkora ezüst borhűtőt készíttetett, hogy benne hat ember elfért. Széchenyi is, ha nem is ilyen méretű, de valószínűleg díszes borhűtőket készíttethetett, melyekre — mint a lóversenyek jutalom-serlegeire — verseket akart felvésetni.

A kézirat lappang, Gyulai adatai datálási támpontot nem adnak, így a versek keletkezési időpontját nem tudjuk megállapítani. Valószínű, hogy 1832 és 1840 közt keletkeztek — Vörösmarty ezekben az években volt szorosabb kapcsolatban Széchenyivel.

715—720. [EMLÉKSOROK]

Kézirat

PN 1926. dec. 25. 294. sz. 58. l. Fotokópia. Összefoglaló cím nélkül, egymástól csillaggal elválasztva, *Vörösmarty* aláírással.

Megjelenés

PN 1926. dec. 25. sz. 58. l.

A kiadás alapja a kézirat fotokópiája.

E sorokat fotokópiában és nyomtatásban Mikes Lajos tette közzé a PN 1926. évi karácsonyi számában egy *Vörösmarty ismeretlen kézirata* c. cikk keretében. A kéziratról mindössze annyit mond: „az véletlen szerencse folytán néhány hónappal ezelőtt került birtokomba, egy pesti régiségkereskedésnek a hányódó írásai közül." — A szöveget többek közt így kommentálja: „... a hét sor egyetlen gondolatnak hatféleképen kifejezett változata. A gondolat az, hogy minden nemzet életének az emlék — a mult — adják meg jelentőségét az emberiség és a jövő szempontjából. Ezt a gondolatot próbálta kifejezni Vörösmarty hatféle változatban: négyszer egy-egy önálló hexameteres sorban, s egyszer egy, egyszer pedig két jambikus sorban ... Valamennyi változat tömör, értékes, igazi Vörösmarty axioma.

De mit következtethetünk ebből a különös kéziratlapból, amelyet Vörösmarty szokatlanul tisztán írt le — valószínűleg letisztázott — s végül alá is írt? Nyilván azt kell feltételeznünk, hogy Vörösmarty megbízásból írta ezeket az emlékmondatokat. A gondolat azt sejtteti, hogy nem sírfeliratról volt szó, hanem valami emlékműről, középületről, vagy emléktábláról, amelyre jelmondatot kértek a költőtől."

— A cikk alcíme fel is szólítja az olvasókat: „próbálják megállapítani: nincs-e rajta az ország valamelyik középületén, emlékművén, vagy emléktábláján az ismeretlen jelmondat valamelyik változata." — A felhívás azonban úgy látszik nem járt eredménnyel, s azóta sem került elő adat, amely közelebbről megvilágítaná a sorok rendeltetését. Mindössze a sorrendben negyedik epigrammnak a tudományra való utalása szorítja meg kissé a jelmondat különben általános értelmét. — Tartalmukból leginkább arra lehetne következtetni, hogy valamilyen múzeumra voltak szánva (a negyvenes évek elején foglalkoztatta a közvéleményt egy kolozsvári Nemzeti Múzeum alapítása — NU 1841. márc. 20., 23. sz. 88. l.). — A keltezés idejére vonatkozóan sincs közelebbi támpont. Csupán az írás jellege s ama meggondolás alapján helyeztük itt el, hogy Vörösmarty ez idő tájt bírhatott olyan tekintéllyel, hogy valamely emlékmű szövegének megírásával megbízzák. Más, ilyen rendeltetésű versei *(Cserhalom ez . . ., Honfi, ha győztes . . .)* is a negyvenes évekből valók. Ilyenfajta emlékoszlopok-, művek- tábláknak is nagyobb divatja volt a negyvenes, mint a harmincas években. Mivel azonban mind e feltételek a harmincas évek második felére is éppúgy állanak, s mert a tudományra való utalás esetleg Vörösmartynak ez időben legintenzívebb akadémiai tevékenységével is összefügghet — tettük e sorokat a két évtized fordulójára, 1840-re. — E sorok első közlésére Lukácsy Sándor hívta fel figyelmünket.

721. [A' VADDAL KÖZ ITALT . . .]

Megjelenés

Életképek 1847. jún. 23. I. f. é. 25—26. sz. 829. l. Nyiregyházi Móricz: Kirándulás Graefenbergbe c. cikkében cím és Vörösmarty nevének megemlítése nélkül. Életképek 1848. aug. 6. II. f. é. 180. l. Tompa Mihály: Graefenbergi levelek c., folytatólagosan megjelent írásában, cím és Vörösmarty nevének említése nélkül.
MM 1863—64. II. k. 73. l. (286. l.) — ÖM. 1884—85. I. k. 210. l. (419—20. l.)

A kiadás alapja az Életképek 1847. évi szövege.

A verset Vörösmarty — lehet, hogy feledékenységből — nem vette fel gyűjteményes kiadásába; először Gyulai közölte (MM 1863—64.) Az általa önkényesen adott *Priesznitz* címet e kiadásban elhagytuk.

Vinzenz Priessnitz (1799—1851) a hidegvízkúra kezdeményezője, egyszerű földműves, aki közvetlen tapasztalatai alapján vette észre a hideg víz gyógyító hatását, s az előítéleteket leküzdve Graefenbergben létrehozta az első vízgyógyintézetet. A vízgyógyászat általa kidolgozott módszerei, általában tanai, kitűnő eredményei világszerte ismertté tették nevét, s intézetébe a legkülönbözőbb országokból özönlöttek a betegek, köztük nagyszámban magyarok is. — Ahogyan Tompa 1848-ban írja, különösen az 1839. évben voltak „emlékezetesen

soknak", a fáma szerint „száznál is többen". — Valóban: ebben az esztendőben az Ath két ízben is hozott alkalmi tudósítást az ottani viszonyokról, érdekességekről, mindkétszer az *Egyveleg* rovatban. (Ath 1839. júl. 25. II. 7. sz. 112. l., és szept. 26. II. 25. sz. 400. l.); 1840 nyarán pedig Vachott Sándor fiktív levélben számolt be az olvasóknak igen részletesen a graefenbergi életformáról, környezetről. (Levél Irmához. Ath 1840. jún. 14. I. k. 48. sz. 759 — 63. h.) Ez idő tájt kb. ápr. közepétől kezdve tartózkodott ott Wesselényi Miklós is, aki elitéltetése után engedélyt kapott, hogy gyógykezeltesse magát. Az árvízi tevékenysége s politikai meghurcoltatása miatt oly népszerű báró az ottani népes magyar társaság központja lett — sőt — ahogyan az egyik tudósítás beszámol róla: „ittléte nemcsak figyelemmel, hanem tisztelettel tölti el a vegyületes (t. i. nemzetileg vegyes, nemzetközi) kortársak jobbjainak keblét." (Ath 1839. szept. 26. II. 25. sz. 400. l.) — A gräefenbergi beszámolókból általában kitűnik, hogy az egyik legfontosabb kérdés az volt: az ottani magyar „kolónia" hogyan állja meg műveltségben, modorban, kulturáltságban a helyét a nemzetközi társaságban, mennyire lépnek fel „a műveltebb polgárosodás avatottjaiként", mennyire tudják megcáfolni a „külföld vastag előítéletét". — (Ath i. h.) Az is kitűnik, hogy az ott gyógyulást keresők — nemzeti csoportonként — számos emléket, főleg kutakat emeltek Priessnitz, sőt családja tagjai tiszteletére. Ilyen emlék-kútjuk volt pl. a poroszoknak, franciáknak, angoloknak stb. (Életképek 1848. aug. 6. II. 6. sz. 180. l.) Minden valószínűség szerint ennek a mintájára, a nemzeti reprezentáció kötelezettségének téve eleget, került sor a magyar emlék, a „vas oroszlán" felállítására. Kezdeményezője Wesselényi volt, aki, amint Vachott beszámol róla, nagy tetterejét egyébként is igyekezett a fürdőtársadalom javára fordítani: a szomszédos Freiwaldau piacán az ő indítványára „a fürdőtársaság összetett költségén" két márványkút készült, s a freiwaldau-böhmischdorfi völgyben „szinte a báró indítványára, saját felügyelete s kézi munkálata mellett . . . egy igen szép kert készült el." — A magyar emlék vas-oroszlánjának öntésével Ludwig Schwanthallert — 1802—1848 közt élt, számos emlék — mellszobor, dombormű korában népszerű alkotóját — müncheni szobrászt bízták meg, Wesselényi pedig barátját és tisztelőjét, Vörösmartyt kérte fel a felvésendő epigramm megírására. — Az emléket a Graefenberget Freiwaldautól elválasztó hegy keleti oldalán, Magyarország felé nézve állították fel, talapzatán elől Vörösmarty verse olvasható, baloldalon az évszám: 1839—40, a jobb oldalon pedig ez a felirat: „Priesznitznek az emberiség jóltevőjének érdemeit hálásan méltató magyarok üdvezlik Graefenberg életújító forrásainál a későbbi évek fiait hazájokból." (Gyulai jegyzetei, valamint a jelzett leírások alapján.) — Hogy maga a vers pontosan mikor keletkezett, nehéz eldönteni. Vachott 1840. május 26-án kelt, idézett levelét így végzi: „A Priesznitz magyar emlékről, mihelyt állani fog, értesítendi önt változatlan barátja . . ." — eszerint tehát csak 1840 közepe táján készülhetett végleg el. Tompa viszont úgy emlékezik, hogy a vas oroszlánt az „1839-ben itt mulató magyarok öntették",

s másutt is az 1839-ben itt időző magyarok nagy számát emlegeti. — Magán az emlékművön pedig az 1839—40. évszám áll. — Mindebből nyilvánvaló, hogy a felállítás egész folyamata a gyűjtéstől az emlék teljes elkészültéig 8—10 hónapot vagy akár egy évet vehetett igénybe. Hogy ennek a processzusnak melyik időpontjában született Vörösmarty verse, adat hiányában nem tudjuk eldönteni. Az valószínű, hogy a terv megfogamzásával szinte egy időben, tehát még 1839-ben merülhetett fel Vörösmarty felkérése — de hogy őt, nyilván sejtve az öntéssel kapcsolatos hosszas procedurákat — mennyire sürgették, s főleg hogy ő mennyire sietett az epigramm megküldésével — nem tudhatni. Ezért a verset — átvéve Gyulai datálását — meghagytuk a két évtized fordulójának esztendejében, az 1840. évben készült versek között. —

A fiatal Tompa — mind az emlékről, mind a versről némi iróniával számol be:

„Múlt levelemben elfeledtem a „vas oroszlán"-ról szólani, melyet az 1839-ben itt mulató magyarok öntettek Schwanthallerrel. Azonban nem csoda, hogy elfeledtem, mert a különben remek mű a legkevésbbé járt helyen úgy el van dugva, mintha éppen barlangjában volna az állatkirály . . . Igazán megvallva: én az oroszlános eszmét nem értem. Graefenbergben minden nemzet olly emléket állít: mely Priesznitzhez legméltóbb és legjellemzőbb, például: Forrásemléket. Mi magyarok nem. Mi Lisztnek kardot adunk, Priesznitznek nagy feszes oroszlánt állítunk. Mi összeköttetése van már Priesznitzel az oroszlánnak? vagy a víznek kizárólag az oroszlánnal? nem értem! Képzelem mint rágta tollát a versíró, e három eszme összekötésében, míg készen lett, hogy (s itt következik az epigramm szövege, majd így folytatja:) Vagy tán magunkat, tán az oroszlán-nemzetet példázza az öntvény? No, már az más!" (I. h. 179—80. l.)

A költeménnyel kapcsolatban, jóval később, Szerb Antal Riedllel Vörösmarty költészetének „magasztosságáról" vitázva, így ír: „Igaz hogy Vörösmartynak a tárgyai és még inkább a magukban közömbös tárgyakhoz vett hasonlatai többnyire a magasztos köréből valók, mégis ez a stílus-sajátság a tárgyi mozzanatokon túl, az egész nyelvhasználatot determinálja: mert a nyelvhasználatot előidéző asszociációk, mert Vörösmarty egész költői világa a magasztos körébe tartozik. Annál nyilvánvalóbb ez, minél inkább olyan verset nézünk, ami témájánál fogva egyáltalán nem magasztos. Épp ezért például egy rendkívül prózai, alacsony tárgyú verset idézek (itt következik az epigramm szövege, majd így folytatja): A vizet, a versnek legtárgyibb tárgyát, nem nevezi meg az elején, hanem metonimiával mindjárt tág perspektívát ad neki: a vaddal közital képében lappangva benne vannak az erdő nemes állatjai, amint a vízhez járulnak, esetleg az oroszlán is a sivatagban, mindenesetre az állatvilág bevonása a verset mindjárt az intonációjában a hétköznapi kútvizek és vizespoharak fölé emeli. A harmadik sorban említi a vizet, de olyan birtokos szerkezetben, mintha például a régi parthusokról, a romlásnak indult hajdan erős magyarról, vagy a lelán-

emlí titánokról lenne szó. Az ember is ennek megfelelően helyezkedik el a versben: nem egy szegény torokfájósról van szó, akinek vizes borogatással csökkentgetik a lázát, hanem nem csekélyebb dologról, mint az emberi fajról, mi Vörösmarty legkedvesebb és preromantikus visszafordultságára annyira jellemző „ősi" jelzőjével ellátott „erőben" (Vö. a hatalom az előző sorban) kel fel." (Minerva 1930.) — Marxista irodalomtörténetírásunk más, ez idei epigrammokkal együtt, ezt is Vörösmarty felvilágosult világszemléletének megnyilatkozásaként tartja számon. „A természetnek emberi célokra való felhasználását, átalakítását, a vashámor munkáját, a gyógyításra felhasznált víz erejét hirdető epigrammák is a felvilágosodás örökségét képviselik a polgári átalakulásért folyó harc új szakaszában" — írja WALDAPFEL JÓZSEF (Gondolatok Vörösmarty halálának centenáriumán. Csillag 1955. 2501. l.) — TÓTH D. pedig a verssel s a Hahnemann emlékére írt epigrammokkal kapcsolatban „természettudományos, humanista optimizmus"-t említ (327. l.).

722. SÍRVERS

Megjelenés

Ath 1840. okt. 1. II. f. é. 27. sz. 426. h.
MM 1845—48. II. k. 200. l. — MM 1847. 192. h. — MM 1863—64. II. k. 73. l. (286. l.)
ÖM 1884—85. I. k. 211. l. (420. l.)

Hogy kire írta, nem állapítható meg. Sírvers készítésére — valószínűleg anyagi indokokból is — nemegyszer vállalkozott. — A verset Vörösmarty az 1840-ben írtak közé sorolta (MM 1845—48); Gyulai is meghagyta ezek közt, de jegyzetei szerint a vers először az Ath 1839. II. félév, 28. számában jelent meg. Gyulai e jelölése tévedésen alapszik.

Szövegváltozatok

1. Ath erő? Eltünt; **2.** Ath megállt; **4.** Ath gyász követ

723. MISS PARDOE' EMLÉKKÖNYVÉBE

Kézirat

MTA LK I. 53/r. — Egy 19×11 cm nagyságú fehér lapon, *Angol és magyar* címmel, *Vörösmarty* aláírással a vers autográf tisztázata. A v. üres.

Megjelenés

Ath 1840. okt. 22. II. f. é. 33. sz. 519. h. *Miss P. emlékkönyvébe* címmel, *Vörösmarty.* aláírással.
MM 1845—48. II. k. 201. l. — MM 1847. 192. h.

MM 1863–64. II. 74. l. (286–87. l.) – ÖM 1884–85. I. k. 211. l. (420. l.)

Julia Pardoe (1806–1862) angol írónő, egy verseskötet és számos történelmi regény, ill. elbeszélés szerzője, akinek nevét főleg közelkeleti útleírásai tették ismertté. 1835-ös Konstantinápolyi utazása nyomán születtek színes útiképei *(City of the Sultan* 1837, *Romance of the Harem* 1839 és *Beauties of the Bosphorus* 1839); ezek egyikéből *Sztambuli képek* címmel az Athenaeum magyar átdolgozást is közölt (Ath 1838. ápr. 15. I. f. é. 30. sz. 465. l. – A cím alatt: *Miss Pardoe után)* – úgy, hogy mikor 1839–40-ben Bécsből jövet Magyarországon is töltött néhány hetet, neve már nem volt ismeretlen. Itt-tartózkodásáról – életrajzát és műveit is ismertetve – a Társalkodó így emlékezett meg: „Miss Pardoe már huzamosb idő óta hazánkban tartózkodik, ő meglátogatá Pozsonyt s az országgyűlést, nem különben Nyitrát, a Vág völgyét, Trencsényt, Selmecz és Körmöczbányát, most pedig Budapesten tartózkodik, vizsgálatit folytatva s jegyzeteit papirosra téve." (Társalkodó 1839. nov. 9. 90. sz. 359. l.) Magyarországi benyomásait *The city of Magyar or Hungary and its in instutions in 1839 and 1840.* c. munkájában a magyarok iránti rokonszenvvel foglalta össze.

Ittjártakor élénken érdeklődött a magyar intézmények, s különösen a magyar irodalom iránt. A Kisfaludy Társaság 1840. febr. 6-i harmadik közgyűlésén, amely „teli terem mellett, a hallgatóság szives részvételének jelei között" zajlott le, „számos nő vendégek közt az ismeretes angol utazó-irónő *Miss Pardoe* is észrevehető volt." (KTÉ I. k. 152. l.) Ez alkalommal mutattatta be magának – mint a legnagyobb élő magyar költőt – Vörösmartyt, s valószínűleg ekkor kérhette meg arra, hogy írjon néhány sort emlékkönyvébe. (L.: Jakabfy László: Az angol irodalom és Vörösmarty 49. l. – The Encyclopaedia Britannica XX. k. 800. l.)

Szövegváltozatok

3. K. honn, 's künn jót tenni az emberiséggel 4. K. tanúl. Ath tanúl

724. [A KELLEM POHARÁT . . .]

Megjelenés

Jelenkor 1840. jún. 10. 47. sz. 185. l. Hirnök 1840. jún. 15. 48. sz. Az idézőjelbe tett sorok után mindkét helyen *Vörösmarty.* aláírással.

A kiadás alapja a Jelenkor szövege.

1838-ban jelent meg Széchenyinek Néhány szó a Lóverseny körül c. könyve, amelyben már megállapíthatta: „kezd már egy kissé megalapulni s egészséges, okszerintibb lábra kapni a pesti lóverseny". (1. l.) Már korábban hirdetett, a gazdasági és társas életet egyaránt

fejlesztő eszméje ez időben kezdett valóra válni — az ellenzőkkel, aggályoskodókkal vitázó könyve újabb lökést adott kezdeményezésének. — Az egyre jobban szervezett, fényesebb külsőségek közt tartott, gazdag jutalmakat osztó lóversenyek előkészítését szolgálta a Hirnök 1839. jún. 10. számában megjelent felszólítás, mely „honi költészeinket" arra kéri „sziveskednének a pesti gyepen évenkint versenydijul kitétetni szokott billikomokra, ú.m. asszonságok billikomára, nemzeti serlegre, Pest-városi dij serlegére, Széchenyi billikomra stb. illő rövid verseket a pesti n. casinóba „verseny-választmány" czim alatt beküldeni." Ez azonban nem az első alkalom lehetett, mert az 1838-ban elhunyt Kölcseytől is ismerünk ilyen sorokat, ezek közül az első Széchenyinek igen tetszett: „Nemzeti fény a cél, hogy elérd, forrj egybe magyar nép!" (idézi BEÖTHY ZSOLT: Széchenyi és a magyar költészet Bp. 1899. 33. l.) „Önérzés, te vagy a diadalmas bére, nem a dij." (Regélő 1840. jún. 18. 49. sz. 399. l.) — A Széchenyi-eszmét szolgáló s nyilván némi anyagi haszonnal is kecsegtető jelmondat írására Vörösmarty is vállalkozott: az 1840-ben tartott versenyek két jutalomserlegére az ő sorait vésték (l. a *Bátran fut, versenyt . . .* kezdetű vers jegyzetét is). Az 1840. jún. 6-án tartott ún. I. pesti versenyről a Jelenkor és Hirnök részletesen beszámol, ismertetéseik végén közlik a sort a következő megjegyzéssel: „A nemzeti díj serlegen e felirás van:" — E sorok sokáig ismeretlenek voltak, sem Vörösmarty, sem Gyulai nem vették fel — s így kimaradtak a későbbi gyűjteményes kiadásokból is. Hosszú idő után először az ÖV 1955-ben jelentek meg; meglétükre a szerkesztők figyelmét Lukácsy Sándor hívta fel. — E jegyzetet v. ö. Vty Akad. kiad. II. k. 669—71 versek jegyzetével. 685—86. l.

Szövegváltozatok

1. Hirnök üríti.

725. [BÁTRAN FUT, VERSENYT . . .]

Megjelenés

Jelenkor 1840. jún. 10. 47. sz. 186. l. Idézőjel közt, *Vörösmarty.* aláírással. Regélő 1840. jún. 14. 48. sz. 384. l. Idézőjel közt, *Mericzay A.* aláírással. Hirnök 1840. jún. 18. Idézőjel közt, *Vörösmarty* aláírással.

A kiadás alapja a Jelenkor szövege.

A jutalom-serleg feliratairól l. részletesen: *[A kellem poharát . . .]* c. vers jegyzetét. — E sorral kapcsolatban feltűnő, hogy a Regélő-beli közlés után nem *Vörösmarty*, hanem *Mericzay A.* név, — minden valószínűség szerint *Meritzay Antal* (1788—1854) papköltő neve — szerepel, akinek versei a húszas évek közepén — második felében — a Szépliteraturai Ajándék-ban és az Aurórában jelentek meg. (Szinnyei VIII. k. 1112—13. h.) Semmi okunk, hogy a másik két, szerzőül Vörösmartyt megjelölő közléssel szemben ennek adjunk hitelt.

E sor a június 8-án tartott, második pesti lóverseny egyik díjserlegén szerepelt. A Regélő a Pesti vizsgáló rovatban így ír: „A II-ik lóverseny jun. 8-án délután 5 órától 7½-ig, szép időben a budapesti ékes világ s tömérdek minden rangu és rendü néző jelenlétében ment végbe. — 1. (Asszonyságok pályadija, 1600 öl ismételve. 100 aranyat érő gyönyörü serleg az első, a dijból fennmaradt aranyok 50-ig a második lóé, azon felül ismét az elsőé . . . A gazdagon aranyozott serlegen a következő felirat volt olvasható . . .'' — s itt következik a Vörösmarty-sor, amelyet a másik két lap is mint „Az asszonságok billikomára'' vésett jelmondatot közöl.

Szövegváltozatok

1. Regélő Bátran fut versenyt, kit *szépek dijja* tüzel rá Hirnök *szépek*

726. [MIDŐN A NAP . . .]

Kézirat

MTA LK I. 180/r. — Két 19×25 cm nagyságú fehér lap első oldalán a töredék cím nélküli, szakozatlan, törlésekkel tele fogalmazványa. A vers fölött, jobbra irónnal, nem tudni kitől származó bejegyzés: *184) bol* alatta *VIII. 31.* Az első lap versoja s a második lap mindkét oldala üres.

Megjelenés

ÖM 1884—85. VIII. k. 31. l. (380. l.) *Lyrai töredékek.* [alatta:] *184) körül* gyűjtőcím alatt a *Felforgatott menny* kezdetű töredékkel együtt I. számmal, négysoros versszakokban, a kéziratban törölt utolsó négy sorral együtt.

A kiadás alapja a kézirat.

Szövegváltozatok

1. K [Az első sorokra merőlegesen a margón áth. sor:] ⟨*Midőn az est leszáll*⟩ **2.** K [A sor fölött áth.:] ⟨*'S az est a' földre száll*⟩ ⟨*'S az est . . . . . .*⟩ ⟨*A csillag és a' denevér*⟩ **4.** K Fölkelnek [jav. olvashatatlan szóból] **5.** K [A sor fölött áth.:] ⟨*A' csillag, hogy derítse fel*⟩ ⟨*Magányos életét*⟩ ⟨{. . . . . } *A' denevér rabló gyanánt*⟩ ⟨*Kísértetes sötét,*⟩ A' csillag ⟨*jó felderíteni* [jav. ebből: *felderitni*] *jó*⟩ felderíteni **6.** K Jó csendes ⟨*Magányos*⟩ életét **7.** K A' denevér ⟨. . . . . ⟩ kísérteni [A sor alatt a következő áth. sorok:] ⟨*Repül suhogva szét*⟩ ⟨*Repül suhogva szét*⟩ ⟨*'S fel fel csap a' csillag felé*⟩ ⟨*'S mig az magas {pályáiról} sugariban*⟩ ⟨*Ragyogva néz alá*⟩ ⟨*Fel-fel Rém szárnyán ez mint {fel-} fel rohan*⟩ ⟨*R Fényét ki {. . .} oltaná.*⟩ ⟨*De*⟩ [A lap felső jobb sarkában bejegyzés:] *Uj piacz Almás* [?] *ház. Molnár és Whon szkr* [?] [Lent, irónnal:] *Andnak* [mellette tintával:] *Kedves*

727. LISZT FERENCZHEZ

Megjelenés

Ath 1841. jan. 3. I. f. é. 1. sz. 6—8. h. *Vörösmarty.* aláírással.
MM 1845—48. II. k. 215—18. l. — MM 1847. 198—200. h.
MM 1863—64. II. k. 86—89. l. (288. l.)
ÖM 1884—85. I. k. 219—222. l. (421. l.)

Liszt 1839. december 17-én indult el Bécsből barátjának, Festetich Leó grófnak, a magyar hangászegyesület elnökének társaságában és meghívására Magyarországra. — Liszt a hosszú távollét ellenére mélyen átérezte, hogy hazájába tér. — „Welche Freude und welches Glück wird es für mich sein, mich wieder in meinem Vaterlande zu befinden, mich von solch edlen und starken Sympathien, deren ich mich Gott sei Dank in meinem unsteten Leben in der Fremde nicht unwürdig gezeigt habe, umgeben zu sehen . . . Es genüge Ihnen zu wissen, dass das Gefühl für mein Vaterland, mein ritterliches und herrliches Heimatland, im Innern meines Herzens lebendig geblieben ist, und dass diese Empfindungen, wenn ich auch bisher in meinem Leben leider selten meinem Lande zeigen konnte, wie sehr ich es liebe und verehre, nichts destoweniger unveränderlich geblieben sind." — írta látogatását megelőzően Festetichnek. (Idézi: Dr. Julius Kapp: Franz Liszt, Leipzig 1909. 123. l.) A magyar közvélemény Lisztet nemcsak mint nagy zenészt, de — különösen, hogy a pesti árvízkárosultak javára 1838-ban Bécsben hangversenyezett — mint színvalló hazafit, a magyar nemzet külföld előtti reprezentánsát tartotta számon. Most, hogy jövetelének híre s idézett sorai is futótűzként terjedtek — egy egész ország várta lelkesedéssel. Pozsonyban, ahová december 18-án érkezett, hatalmas tömeg élén az ülésező országgyűlés küldöttsége fogadta, s valóságos diadalmenet kísérte a városba. Pozsonyi tartózkodása alatt Pest már készült méltó fogadtatására. „Az itteni hangászegyesület ünnepélyes elfogadással készül meglepni a világhírű művészt. Nádor vendégfogadóban több szobát készítettek számára, megjelentekor azonnal esti zenével fogják őt megtisztelni" — írta a Jelenkor (1839. dec. 21. 102. sz. 1. l.), s ettől kezdve a magyar sajtó Liszt itt-tartózkodásának eseményeit olyan részletességgel és lelkesedéssel kísérte, amilyen elvben csak királyi fenségeknek járt ki — amilyenben azonban gyakorlatilag nem részesült senki. Liszt fogadtatása, az őt körülvevő lelkesedés nemcsak a mi kultúrtörténetünkben, de az ő elismerésekben és diadalokban oly gazdag pályáján is egyedülálló volt. A határtalan lelkesedés nem csupán a gyermekkora óta először hazájába térő nagy művésznek szólt — a hangos, külsőségekben bővelkedő ünneplésnek tulajdonképpeni alapja a reformkori nemzeti kibontakozásnak, az 1839/40-i országgyűlés viszonylagos eredményei miatt optimista pillanata volt. Ugyanekkor Lisztben is élt egy mély, tiszteletre méltó, bár kissé romantikus hazaszeretet, amelyet nagyrészt a világban vándorló otthontalan hazát-keresése táplált — s amelyben a magyar arisztokrá-

cia, a nemesi értelemben vett nemzet iránt is volt elfogultság, de amely ugyanakkor a díszmagyaros-díszkardos hazafiaskodást tapintatosan igyekezett a fejlettebb polgárosultság irányába terelni. Lisztnek ez a nemzeti büszkeségnek is hízelgő, ugyanakkor európéer, a hazai reformtörekvéseknek is adózó magatartása roppant szerencsésen találkozott a negyvenes évek elejének magyar légkörével. A „zongorászok királya", a „zongora phőnix", a „zongora Prometheus", ahogyan a korabeli lapok címezték — december 23-án érkezett Pestre. Ünnepélyes fogadtatása után, lekötelező gesztusai, s a közvélemény rokonszenv-tüntetései egymást kölcsönösen fokozva váltogatták egymást. Hangversenyeit — melyek közül egyen díszmagyarban jelent meg („medgy szinü dolmány, fehér selyem mellény, fekete nadrág aranyra" — Jelenkor 1840. jan. 9. 3. sz. 17. l.) — legtöbbször magyar motívumokból szőtt rögtönzésekkel s a frenetikus sikert kiváltó Rákóczi indulóval zárta. Ígéretet tett, hogy „a magyar hangászat pártolóival egyesülve a magyar egyházi és világi dalokat s táncnótákat összegyűjtendi s általa irandó magyarázattal nyomtatva kiadja, mi által — ahogyan a Jelenkor kommentálja — olly nemzeti munkát alapitand, mellynek értéke megbecsülhetetlen s nemzetünkre nézve külföld előtt is érdekes és dicső leend" (1840. jan. 11. 4. sz. 13—14. l.) A nyilvánosság előtt, merő nemzeti tapintatból nem németül, hanem franciául beszélt; „megigéré, hogy honunkba visszatérend s itt tölti életének egyéb szakaszait" (uo.) — s távoztakor is egy Kiss Mihály nevezetű „tudományosan müvelt derék hazánkfiát" vitt magával kísérőnek „kitől a magyar nyelvet is szándéka megtanulni" (Regélő 1840. jan. 19. 6. sz. 45. l.) De e magyar voltát hangsúlyozó gesztusok mellett hazafiúi önzetlenségének is számos tanújelét adta: Január 2-i hangversenyének jövedelmét a „pestbudai hangászegyesület alappénztárának" javára ajánlotta fel; 4-én „segiteni kivánván a pesti magyar szinház sajnos helyzetén" a szinpadon adott hangversenyt „az intézet fölsegélésére" (Jelenkor 1840. jan. 1. IX. évf. 1. sz. 2. l.); jan. 9-én, Budán a vakok intézete javára adott hangversenyt; elhárította, hogy márványszobrára gyűjtés induljon, s helyette egy magyar zenekonzervatórium megalapitását javasolta, s jan. 11-én már „tőkéje megalapitásául" vezényelte a budapesti hangászegyesület és a magyar szinház zenekarait (Jelenkor 1840. Jan. 8. 3. sz. 10. l.) — Magatartása elragadtatta a pesti közvéleményt. Megéljenezték a nyílt utcán, mint nézőt a színházban; egyik fellépte után babérkoszorúval övezték; jan. 4-i legemlékezetesebb hangversenye alkalmával az arisztokrácia a nemzet képviseletében díszkarddal ajándékozta meg; első előadása után lovait kifogták kocsijából, jan. 4-én pedig közel húszezer főnyi tömeg kísérte őt fáklyásmenetben haza; másnap Pest díszpolgárává választották, Pest megye pedig az uralkodónál járt közbe nemeslevele érdekében; jan. 9-én a nemzeti kaszinóban „tizenhat főbb rendü nemes asszonyság" adott tiszteletére bált — s a számtalan lakoma, toaszt, üdvözlés, a szüntelen ünneplés után, távoztakor ezres tömeg kisérte a Dunaparthoz. „Egyike ő azon ritka férfiaknak — búcsúztatta a Jelenkor —, kik előtt haza s hazafiság nem puszta hangok, s kik

nem szóval, hanem tettel járulnak a hazai közjavak előmozdításához s hiányok födözésihez. S e szép indulat annál dicséretesb Lisztben, mivel gyönge korában szakadt el tőlünk s azonnal Párisba juta, azon roppant világvárosba, melly oly könnyen tudja sok emberrel feledtetni hazáját. Holnapután hir szerint elhagyni szándékozik bennünket a nagy művész. Menjen bár hová, honosinak szives kivánati mindenütt áldáshirlő kalauzai leendnek." (1840. jan. 11. 4. sz. 14. l.)

A pesti, nemzeti közvéleménynek és Liszt magatartásának ilyen légkörében gyökerezett Vörösmarty verse. De csak gyökerezett. A különös ugyanis az, hogy míg Liszt január 12-én elhagyta Pestet, majd néhány hetes pozsonyi tartózkodás után az országot is — addig maga a költemény az év utolsó hónapjában, december elején született. Elkészültének időpontját Bártfaytól tudjuk, ő jegyezte be naplójába 1840. dec. 10-én, egy csütörtöki napon: „Betértem Vörösmartyhoz, kit magányosan találtam irva. Kérdé, hallám-e Lisztthez irt versét, mert már kész; de én azt hallottam még mult vasárnapon." Amennyiben a „mult vasárnap" a legutóbbit jelentette, akkor dec. 6-án, ha az azelőttit, akkor november 29-én már készen volt a költemény; — sokkal korábban — figyelembe véve, hogy Bártfay és Vörösmarty viszonylag gyakran találkoztak — nem készülhetett el. Gyulai is azt írja jegyzetei közt, hogy a költemény „1840. vége felé" készülhetett, „azonban alkalmasint az 1839-iki lelkesülés hatása alatt." — Hogy mi lehetett a közvetlen indoka a költemény ez idei megformálásának — pontosan nem lehet tudni. Két mozzanat merülhet fel. Az egyik, hogy valami téves értesülés volt forgalomban Liszt újabb Pestre-érkeztéről. Legalábbis Bártfay azt írta 1840. nov. 12-én, csütörtökön naplójába: „Hirét hallám, hogy Liszt Pestre jött." Ez azonban csak álhír lehetett: hiszen Liszt ez időben Hamburgban hangversenyezett (Julius Kapp i. m. 136. l.). Nincs kizárva, hogy a művész újabb látogatásának híre — talán a vers személyes átadásának reménye is — adott alkalmat, közvetlen indítékot a vers megírására. — A másik amire gondolhatunk, hogy erre az időre, október végére esett Liszt egy újabb, reprezentatív hazafias gesztusa. A sokhelyütt megajándékozott zeneszerzőt ugyanis — éppen a Magyarországon kapott díszkard ürügyén a nemzetközi sajtó sokat gúnyolta. Liszt egy ilyen támadásra 1840. okt. 26-i kelettel Hamburgban írt választ, amely a Revue des deux mondes-ban jelent meg s a korabeli fordítás szerint többek közt így szólt: „... Egyet értek velek (t. i. a magyarokkal) uram, hogy e jutalom kétségen kivül minden mást felülhaland, mit eddig érdemelhettem; e megható innepély alkalmával inkább is láttam én egy remény, mintsem kielégitésnek kifejezését. Magyarország bennem férjfiut üdvözle, kiben a sok hadi és politicai nevezetességek után, mellyet az ország olly nagy számmal tüntetett elő, most a hires müvészt várja ... Ha hosszú évek után a fiatal ember visszatér, hogy munkája gyümölcseit, akaratja jövendőjét honjának bemutassa, ekkor az előtte nyilatkozó szivek lelkesedését, a nemzeti öröm kifejezését nem kell összekeverni egy működvelő földszinnek képtelen bizonyitványaival ..." (Regélő 1841. jan. 3. 1. sz. 7. l.) Igaz, a hír és a

nyílt levél csak 1841 januárjában jelent meg, — a külföldi folyóiratokat olvasó rétegek előtt azonban ennél már jóval hamarább, a vers valószínű keletkezésével egy időben is ismert lehetett.

Függetlenül azonban a részletektől: Liszt ígéreteit, szerepét, magatartását egy egész ország tartotta számon; a művész és a magyarság viszonyának olyan általános nemzeti jelentése volt, hogy költeményben való megszólaltatásának — Liszt első ittjárta után — nem kell feltétlenül alkalmi indokot keresnünk. — A téma versbeöntésére is állt példa Vörösmarty előtt, a művész ittjártakor tiszteletére írt költemények is történelmi áttekintés keretében mint a magyar nemzet ébresztőjét ünnepelték. A Pozsonyban ismeretlen szerzőtől megjelent és nyilvánosan osztogatott szonett így hangzott:

A kor sülyedt, a nemzedék fajult;
Erény, művészet ápolatlan sinlett,
Sugárt az ész csak néha hintett
Elhagyván állt, ki szépre nagyra gyult.

— míg megszánta Isten a világot:

Megszánta Isten s külde tégedet
A hangszellem mindenható fiját,
Hogy zongorázz: s megtérül a világ!

(Honmüvész 1840. jan. 2. 1. sz. 1. l.)

A január 11-i hangversenyen pedig a következő szövegű óda „hintetett a közönségre:"

De a harcok alatt elfeledé a nép,
Hogy nyelvében egész kincsteremet bir és
Hogy müvek s tudomány után
Kell szintén törekednie.

Gyászas századaink voltak, o honfiak!
S ugy látszék, hogy az ur szózata semmibe
Hangzik el, hogy a szép parancs
Másik része be nem telik.

Kétkedtünk hosszudan, ám de ma szétoszolt
Kétségünk köde; mert van, ki Olympusunk
Ajtóját kinyitá, s elől
Lépett bé, örök életü.

(Honmüvész 1840. jan. 16. 5. sz. 39. l.)

Lisztet Vörösmarty költeményével Teleki Sándor ismertette meg, mikor 1843 márciusában mindketten Lengyelországban, Krzinyanowitzban, Lisztnek egy Felix Lichowsky nevű barátjánál tartózkodtak

(Kapp i. m. 170. l.). Teleki, aki igen jó viszonyban volt Liszttel — így írt erről Vörösmartynak: „Megbocsásson ön, ha e sorokkal alkalmatlankodom, de ön iránti forró tiszteletem és mély bámulatom mellyel *ismeretlenül* önnek mindég hódolék, reménylem kimenténck s nem tartand tolakodónak. —

Önnek költeményeit számtalanszor olvasván keblem érzé azt mit csak Shakespeare és Goethe képes lelkünkbe idézni; valahányszor ön müveit bámulám mind annyiszor vágy gerjedt bennem önt személyesen tisztelni — de fájdalom — e szerencsét mindég nélkülöznöm kellett. —

Liszt Ferenczel közelebbi viszonyban és barátságban lévén, leforditám neki — ha önnek költeményit forditni lehetne!! — vagy jobban próbálám leforditni hozza intézet verseit, mellyek az Athenaeumban jelentek meg; nem czélom nekem önnek hizelkedni hisz ön a hizelkedésen feljül áll, de a' kibe csak legkisebb szikrája van az érzetnek 's lelke nincs egészen eltompulva, annak el kel ragadtatva lenni azon magasztos eszméktől, mellyek ön költeményeit disziték. —

E sorok czélja nem egyéb mint ön iránti hodolatom kijelentése, mellyel önnek tisztelkedni kivánt a távulbol

Gróf Teleki Sándor

Krzinyamowitz 17 Márc. 1843.

Ugyanerről a napról kelt Lisztnek Vörösmartyhoz írt levele:

„Ich erfahre durch den Grafen Alexander von Teleky, dass Eu. Hochwohlgeboren mir die Ehre erwiesen haben, Verse an mich zu richten, so wie Sie zu dichten pflegen, — schön und prächtig. Ich kann Ihnen nicht genug ausdrücken, wie sehr ich geschmeichelt — und gestatten Sie es mir ohne alltäglichem Wortgepränge zu sagen, wie tief ich bewegt bin, in Ihrem Gedächtniss noch so frisch zu leben.

Im nächsten Frühjahre bin ich in Pest zurück. — Als ich vor drei Jahren diese Stadt verliess, nahm ich die stolze Hoffnung mit, mich der tiefen und glorreichen Sympathien, die sich an mich geknüpft hatten, nicht unwerth zu zeigen.

Sie Werden meinen Glauben richten; erhalten Sie mir aber, ich bitte, viel Nachsicht und etwas Freundschaft und rechnen Sie dagegen auf die herzliche Ergebenheit und Dankbarkeit

Ihres

Kryizawitz 17 März 1843. F. Liszt.

(Czapáry 121. l.)

1846 őszén, mikor Liszt újra Magyarországra látogatott, Vörösmarty költeményével már az 1840. évire emlékeztető lelkes atmoszférában ismerkedhetett meg. A PH riportja így számol be erről:

„Lisztnek szinházunkban mult szerdán a conservatorium javára adott első hangversenye alkalmával egészen tömve volt a szinház, daczára a fölemelt áraknak . . . Hangversenye végén zugó förgeteg-

ként hangzott e kiáltás: „Rákóczy!" S ő eljátszá azt, mint nem játsza senki. Szinházból fáklyás zenével kisértetett elláthatlan sokaságu néptömeg között a pesti Körbe, melly nemzeti Körrel egyesülten lakomát adott ez este tiszteletére.

E lakomán jelen valának nagyszámu politicai és irodalmi notabilitások, müvészek s minden rendü közönség. Liszt a két körelnök gróf között ült. Egészségeért mindnek előtt gr. Teleki L. emelt poharat. A lángész tulajdonairól szólott; e tulajdonok: a függetlenség, irány, s a mit e szó fejez ki: láng, mi nemcsak világit, hanem melegit is. S e hév legmagasabban mutatkozik a honszeretetben. És Lisztben mind e tulajdonok megvannak . . . Gróf Ráday ezek után alkalmat vőn elmondani, mikép Liszt egy körben független hazafiakat kivánván a nemzetnek, tudja mire van szükségünk. Igy ő nemcsak „a hangok nagy tanárja", mint Vörösmarty mondja róla, hanem egyszersmind politicus . . . Felszóliták továbbá „e nagy tanitványt a vészek honából", hogy a magyar dal siralmaiban panaszolja el a külföldnek bajainkat, ébresszen rokonszenvet irántunk. — A lelkes vendég mindezt elmagyaráztatá magának. S majd gr. Teleki felszólitására, elszavalá Egressy Gábor Vörösmartynk gyönyörü költeményét „Liszt Ferenczhez". Liszt ezt már régebben birja és ismeri. A költészet és zene, mondják, atyafi gyermekek. Ezt hitték a régiek is. És Liszt Ferencz is, mint francziául elmondá, zenére lelkesült Vörösmarty gyönyörü költeményére. Zongorához ült, s a champagneitől is némileg hevitve, magyart játszott, nagy örömére a jelenvolt közönségnek." (Megemlékezik ugyanerről Honderü 1846. I. fé. 19. sz.; Der Ungar 1846. máj. 9. 880. h., máj. 12. 895. h.)

Liszt és Vörösmarty állitólag később is találkoztak. „A negyvenes évek végén mindhárman (ti. Liszt, Vörösmarty és Wesselényi) a gräfenbergi fürdőben voltak. Liszt ez alkalommal magyar barátai mulattatására folyton magyar darabokat játszott, mi egyrészt Liszt hazafias érzületére, másrészt Wesselényi s Vörösmarty iránti barátságára is élénk világot vet." — Erről a nem bizonyitható esetről (közelebbi adatunk ugyanis nincs Vörösmarty gräfenbergi tartózkodására) Vass Bertalan beszéde emlékezett meg. (Czapáry XL. 1.) —

Lisztre különben mély benyomást gyakorolt Vörösmarty személye és költeménye: „a hatvanas évek elején Mosonyi Mihályhoz irt levelében azon szándékát fejezte ki, hogy Vörösmarty költeményére Hungaria cimü szimfoniai munkájával akar válaszolni." (uo. XL. 1.) — A *Szózat*ról is részletesen irt egyik levelében (Sayn-Wittgenstein Karolinhoz, Leipzig 1873. ápr. 17. — Franz Liszt's Briefe an die Fürstin Carolyne Sayn-Wittgenstein. Herausgegeben Leipzig 1912 von La Mara; IV. 12. sz. levél.), s Vörösmarty neve az 1873-i Liszt jubileum alkalmával is egyesül a nagy mester emlékével: „Liszt müvészpályájának ötvenedik évét ünnepelte s az emlékérem egyik lapját képe, másikát pedig Vörösmarty ódájának egy szakasza (43—48. sor) ékesitette." (Czapáry XL. 1.) A magyar zenei arcképek között pedig, amelyeken élete végén dolgozott, Vörösmartyé is ott szerepelt: „. . . moi je m'enforce musicalement dans le Magyarisme par 6 ou 7

portraits historiques: Étienne Szechényi, Deák, Ladislas Téleky, Eötvös, Vörösmarty, Petöfy, et le cortège funebre de mon ami Mosonyi — le tout se terminant par une fanfar d'apotheose." (Franz Liszt's Briefe, i. m. 423. sz. levél.)

A költeményt szívesen szavalhatták: az 1841/42-es iskolaévi ünnepélyt Pápán éppen Petőfi zárta a verssel (FERENCZI ZOLTÁN: Petőfi életrajza. Bp. 1896. I. 255. l.). — Érdemben először KEMÉNY ZSIGMOND méltatta emlékbeszédében az MTA XX. közülésén, 1858. dec. 20-án: „. . . saját elemében mozgott Vörösmarty azon ódában, melyet egy világhirü magyar zenésznek Pesten föllépésekor költött. Több pathoszt, kevesebb dagály bevegyitésével, alig találunk hasonló emelkedettségü verseiben. Hatalmasan hömpölyögnek a teli medrü strophák, mint egy országos folyam, melynek zugása, a minden felől beleomló áradatok által, végre harsogássá kezd válni. Vörösmarty itt, mint Pindarról mondák, „ruit profundo ore". Odája a hazafi lelkesedés duzzadó erejével ragadja egymásután fölszinre a mult dicsőségét és gyászát, a jelen reményeit és küzdelmeit. A képek, érzések, hangulatok gyorsan változnak; de a lelkesedés mindig nő, mignem szertelenné kezdene válni; azonban ekkor egy szerencsés fordulat által féket vet rohamának s azt müvészi ügyességgel fejezi be." (CZAPÁRY 36—37. l.) GYULAI mindössze annyit ír az ódáról, hogy benne „a nemzeti fájdalom és önérzet, emlék és remény olvadnak össze, épen mint a *Szózatban*" (II. k. 388. l.), s hogy van benne „valami Liszt viharos zongorajátékából" (II. k. 391. l.). BARTAL ANTAL a költészet igéző és elbűvölő erejének különböző antik és újabbkori költői ábrázolásait sorolja elé (Vergilius: Eclog. VI, 30; VIII. 69; Ovidius: Met. XI. I.; VII, 199. — Horatius Carm I, 12, 7.; — Petrarca 123. sonett; Zrínyi: Tityrus és Viola-jából két sor. — Kisfaludy Sándor: Kesergő szerelem 19. dal; stb.) — s e felsorolásba illeszti a költemény 13. versszakát (73—78. sor. — BARTAL ANTAL: Találkozások a classikus és modern költészetben. EPhK 1894. XVIII. évf. 625—649., 721—757., 822—856. l.). — LENGYEL MIKLÓS Hamletmonológ soraiban: „S az elszántság természetes szinét a gondolat halványra betegiti" (Arany J. fordítása) Shakespeare-nek Vörösmartyra, ill. a költemény 55—56. sorának a Shakespeare-t fordító Aranyra tett hatását érzi. (LENGYEL MIKLÓS: Hamlet monológjának hatása Aranyra és Vörösmartyra. It 1940. 16—7. l.) A Nyugatosok érdeklődését általában nem keltette fel a költemény. — Mindössze SZERB ANTAL idézi 73—79. sorait: „Vörösmarty akit teremtő képzelete az antik világgal tesz rokonná, hazaszeretetében ujplatonikus, pantheista. Magyar nép, magyar föld, magyar csillagok egységbe fonódnak össze, egy közös vérkeringés hatja át az egészet és magyarságát az éli át igazán, akinek szive egy ritmusra dobog a magyar kozmosz ütemével" (I. 338. l.). 1945 után SÖTÉR ISTVÁN foglalkozott vele először részletesebben a magyar romantikáról szóló tanulmányában: „A romantikus hős — és különösképen a tragikus hős — kérdése szükségszerűen kerül felszínre a 30-as évek Vörösmartyjának életmű-problémái között. Ha fentebb arról szóltunk, hogy ebben a szakaszban az

álom-romantikát a szenvedély-romantika váltja fel, arra is rá kell mutatnunk, hogy Vörösmartynál ez a folyamat teljesen tudatos, és ez a tudatosság csodálatos, költői önjellemzésekben, ars poetica-jellegű versekben is megmutatkozik. Ezek közül kiemelkedik a *Liszt Ferenchez*, melyet Vörösmarty újabb romantikus korszakának sommás, lírai jellemzéseként tekinthetünk . . . A költő összefoglalja tulajdon, 1841-ig megtett útját, s ékesszóló erővel olvassa bele Liszt zenéjébe a magáét." (MTA I. oszt. Közl. VI. k. 1955. 228. l.) WALDAPFEL JÓZSEF emlékbeszédében pedig — többek közt — így szólt a versről: „. . . a *Vén cigány*nak derűsebb, forradalom előtti párja s azzal együtt olyan rendkívüli fogékonyságról tanúskodó költői kifejezése a zene szívháborgató, bánataltató, tettetérlelő hatásának, amelyhez hasonlót csak a nagy lengyel kortárs, Mickiewicz főművének, a Pan Tadeusznak egyik legszebb részletében, a Hangversenyek hangversenyében ismerek." (Csillag 1955. 2505. l.) — A fentiek nyomán a vers részletes elemzését adja TÓTH D. (334—38. l.)

Fordítások

Angol : To Francis Liszt. Translated by WILLIAM N. LOEW. New-York, 1881, Gems from Petőfy. — To Francis Liszt. Translated by W. N. LOEW. New-York, 1887. Samish and Goldman Magyar Songs. — To Francis Liszt. Translated by WI N. LOEW. New-York, 1899. Auther-Translater Edition. To Francis Liszt Translated by W. N. LOEW. New-York, (1908) Amerikai magyar Népszava. Magyar Poetry.

Francia : A François Liszt. Traduit par M. A. BARTHA. Paris, 1900. Fête du centenaire du poète hongrois M. V. — Ode à François Liszt. Prózai fordítás J. KONT. Un poète hongrois. Paris, Rudeval, 1903.

Német : Ein Lied fürs Vaterland. Aus dem Ungarischen übertragen von ADOLF BUCHHEIM und OSKAR FALKE. Kassel, 1850—51. J. C. Raabe u. Co. Nationalgesänge der Magyaren. — An Franz Liszt, Metrisch übersetzt von K. M. KERTBENY. Pest—Leipzig, 1857 Gedichte von M. V. — An Franz Liszt. Metrisch übertragen von GUSTAV STEINACKER. Leipzig—Pest, 1875. Ungarische Lyriker.

Orosz : Ференцу Листу. Перевод Л. Мартынова. Москва. 1956. Михай Вёрёшмарти.

Román : Lui Ferenc Liszt. In romîneşte de VERONICA PORUMBACU Opere alese. Bucureşti. [1958].

Zenei feldolgozás

1. LISZT FERENC 1856-ban eleget tett a vers kérésének: Hungaria c., 9. szimfonikus költeménye válasz Vörösmarty versére. Maga írta Rómából, 1862. nov. 10-én Mosonyi Mihálynak: „Hungaria c. szimfonikus költeményemmel lerovtam feleleti kötelességemet Vörösmarty irányában" (Zenészeti lapok 1862. III. 70. l.) A zenekari mű első

előadása, a szerző vezényletével 1856. szept. 8-án volt a Nemzeti Színházban. Megjelent Breitkopf-Härtel kiadásában 1857. — 2. A vers 1., 2., 3., 7. és utolsó versszakát teljesen, a 8. és 12. versszakot részben megzenésítette KODÁLY ZOLTÁN. Vkar. Bp. 1936. Magyar Kórus 617. sz.

Szövegváltozatok

1. Ath Hírhedett **3.** Ath *a'* beteg **12.** Ath Lázbetegnek **15.** Ath közt*t* **28.** Ath földerülni **36.** Ath kezével **37.** Ath dalt hangok' nagy tanárja **38.** Ath mult' **40.** Ath szól **44.** Ath megmozduljanak **48.** Ath Szégyent, átkot **50.** Ath húrokon **51.** Ath Légyen **58.** Ath honfiháború **70.** Ath Tenni, tűrni **73.** Ath mintha **74.** Ath rezgedezzen át **75.** Ath mintha

728. ÉJ ÉS CSILLAG

Megjelenés

Ath 1841. jan. 10. I. f. é. 4. sz. 53. h. *Vörösmarty.* aláírással. MM 1845—48. II. k. 219—220. l.
MM 1847. 200—1. h. — MM 1863—64. II. k. 89—90. l. (288. l.) ÖM 1884—85. I. k. 222—23. l. (421. l.)

„A szerelemről való lemondásnak az a hangulata, melyet 1839-ben a *Késő vágy* oly gyönyörűen fejezett ki, ez időre elmúlt, s helyét a javakorabeli férfi mély, fellobbanó szerelemszomjának adta át. Ez a személyre, alanyra még nem talált szenvedélyes szerelemvágy az 1841-ből való *Éj és csillag*-ban hangzik fel először." (TÓTH D. 425. l.) —

Fordítás

Angol : Night and star. Translated by WIL. N. LOEW. New-York, 1908. Amerikai magyar Népszava Magyar Poetry.

Szövegváltozatok

1. Ath Éj vagyok; **2.** Ath hideg; **7.** Ath *felette* **14.** Ath hit: **16.** Ath titkait. **18.** Ath *sugott* **20.** Ath gondolhattanak,

729. AZ UNALOMHOZ

Megjelenés

Ath 1841. jan. 14. I. f. é. 6. sz. 87—88. h. *Vörösmarty.* aláírással. MM 1845—48. II. k. 221—23. l.
MM 1847. 201—2. h. — MM 1863—64. II. k. 91—94. l. (288. l.) ÖM 1884—85. I. k. 223—226. l. (421. l.)

A vers korabeli hatására jellemző, hogy Petőfi kéthónapi otthon tartózkodásának unalmáról így számolt be Szeberényi Lajos barátjának 1842-ben: „Itt annyira hozzámszokott azon ragaszkodó jó vendég, kiről Vörösmarty mondja: „holdvilág az arcod, kályha termeted" stb., hogy eltökéltem tőle erővel elszakadni." (Szeberényi Lajoshoz Pápa, 1842. júl. 7. — Petőfi Sándor Összes művei. Havas Adolf. Bp. 1896. VI. 107. l.) Babits tanulmányainak 6. fejezetében más szatirákkal egyetemben így világítja meg a költeményt: „A munka a fő, a lázas munka, az egyetlen remény, felejtés, kielégülés. És a költőnek féktelen gunyja veri azokat, akik nem dolgoznak, akik csak „szőnek, fonnak és akarnak" — éppen, mint Széchenyié. Gúnyolja a magyart, aki „egy kis reszelt alkotmány" kíván, egy pipa dohányt, diadalt, hivatalt; a magyart, akinek irói „a téli est unalmiban" irják könyveiket, gunyolja az Unalmat, a legrettenetesebb rémet, melyet a kielégithetetlen *Csongor* irójának mindennél jobban utálnia kell" (idézi a vers első négy sorát, majd így folytatja:) „Vörösmarty az unalmat érzi speciális *magyar* rémnek, magyar átoknak." (Nyugat 1911. dec. 16. II. k. 24. sz. 1055—56. l.) A későbbiek során a 8., Az unalom világnézete c. fejezetben azonban ezzel a beállítással sokban ellentétesen magyarázza e verset:

„Az *Unalomhoz* írt remek szatíra költőjének költészetét e vers szempontjából is lehetne magyarázni. A költő az unalom ellensége s üldözöttje. Ez a lélek, mert nagyon félt a semmitől, nagyon is mohón szítta a mindent, minduntalan a semmi határaihoz ért." (Babits Mihály Összes művei. Franklin-Társulat kiadása H. n., é. n. 799. l. — A tanulmány első megjelent szövegében: Nyugat 1911. dec. 16. II. k. 24. sz. 1059. l. — az idézett rész második mondata nem szerepel.) — Babits a pesszimisztikus értelmezés jegyében a költeményt *Az emberek* és az *Országháza* című ekkel a következő koncepció jegyében kapcsolja össze: „1844-től 1848-ig Vörösmarty költészete folytonos közeledés a nihilizmus felé . . ." (uo.) — A vers pesszimisztikus értelmezésével 1948-ban Waldapfel József szállt vitába s Babits egész koncepcióját cáfolva a költeményről a következőket írta: „(A Babits-fejezet címe) Vörösmartynak arra *Az unalomhoz* című kedves szatirikus költeményére céloz, mely éppúgy, mint *A sors és a magyar ember*, a nemzeti munka hirdetője: a nagyon ráérő engedheti csak meg magának az unalmat. Magyarországon annyi a tennivaló, hogy az unalomnak nincs mit keresnie — legjobb ha elhordja magát „túl a tengeren", nyilván az unalom, a „spleen" közmondásos hazájába, Angliába. S gyanítható, hogy ennél a fordulatnál Vörösmarty is egynek veszi az unalmat a spleennel, Babits, aki Baudelaire versei közül is a *Spleen* címűt fordította elsőnek, s éppen a Vörösmarty tanulmányok írásának évében maga is írt ily című verset, ennek a szónak teljes értelmében fogja fel Vörösmarty költeményének tárgyát, s az unalom világnézetét, a spleenes világfájdalmat látja néhány más hatalmas alkotása mögött". (Waldapfel József: Élet és irodalom, Forum 1948. február. 161. l. — A Babits-koncepció egészének cáfolatára vonatkozó részt l. az *Országháza* c. vers jegyzetében.) — Barta

Jánosi eszmeileg hasonlóképpen értelmezve a költeményt, többek közt így ír: „Az unalomhoz költői szempontból is figyelemre méltó, mert azt mutatja, hogy V. visszatért a közösségi eszmétől áthatott költők alkotásmódjához: típusokban gondolkodik, nem egyéni bizarrságokat hoz felszínre. A vers tartalmilag már az egész magyar uralkodóosztály gyilkos szatírája. Mindenki unatkozik itten, ez pedig annyit jelent, hogy az egész magyar élet negatívumon épül fel: minden magasabb, nemesebb élettartalom kizárásán" (It 1950. IV. 23. l.) — A vers művészi megformálásáról Tóth D. megjegyzi: „Az unalom megjelenítése ... nem az allegorizálás elvont eszközeivel történik többé, hanem a genre-alakteremtés népi frisseségű tárgyias és tárgyiasító módszerével. A diák- és jurátus-korabeli parodizáló, karikírozó költészet hagyománya, s a népies genre-képek alakításának összefonódott gyakorlata kap itt — az egész nemzeti morál átformálását szolgáló — igazi szatirikus feladatot." (353. l.)

Fordítások

Német : An die Langeweile. Übertragen von Hedwig Lachmann. Berlin, 1891. Lachmann: Ungarische Gedichte.
Orosz : Перевод Д. Самойлова. Москва, 1956. Михай Вёрёшмарти.

Szövegváltozatok

14. Ath Makfilkózni **30.** Ath megjelensz **32.** Ath Szájt, szemet, befensz. **38.** Ath hazát **44.** Ath harang. **46.** Ath idegen, **50.** Ath *I*rsz **62.** Ath M*i*lly **64.** Ath kegyet; **65.** Ath közt*ü*nk **66.** Ath magadat **69.** Ath től*ű*nk **70.** Ath tengeren.

730. PETIKE

Megjelenés

Ath 1841. jan. 19. I. f. é. 8. sz. 122—123. h. *Vörösmarty.* aláírással, szakozatlanul. A ráütő sorok nincsenek beljebb kezdve.
MM 1845—48. II. k. 224—26. l.
MM 1847. 203—4. h. — MM 1863—64. II. k. 94—96. (288. l.)
ÖM 1884—85. I. k. 226—28. l. (422. l.)
Győrben, 1844. jún. 16-án tartott Szépirodalmi ünnepen szavalták. (Honderü 1844. jún. 29. I. f. é. 26. sz. 850. l.)
A versről Erdélyi így ír: „Petike népi anekdotából van lemásítva, miben szinte példát ada Vörösmarty, hogyan kell megrakni éldelhető gondolatokkal csapszékbe illő dolgok helyett a népi formákat." (Erdélyi József: Pályák és pálmák Bp. 1886. 186. l.) Gyulai is az általa még ismert anekdota eredeti, obszcén változata és Vörösmarty feldolgozásának ártatlansága közti különbséget hangsúlyozza:

„Vörösmarty e vidor s ártatlan költeményt Megyerinek egy nem épen tisztességes adomájából dolgozta." (ÖM 1884—85. 422. l. — V.-nak Megyerivel való kapcsolatát részletesen l. a *Megyeri* c. epigramm jegyzetében). Gyulai megjegyzését a vers eredetére nézve Balassa József egészítette ki: „Hogy mi volt Megyeri adomája, nem tudjuk, azonban V. költeményének alapgondolata nem ismeretlen a népköltészetben. Egy régi francia népdalban (Ma fille, veux tu un bonnet) egy leányról van szó, akinek anyja előbb egy sapkát, azután bokrétát akar adni, de nem kell; mikor azután férjet ajánl, az már kell. Ugyanez a gondolat van meg egy német népdalban (Spinnerlied. Spinn, spinn meine liebe Tochter), valamint ennek rajnamelléki változatában (Modder, ech well en Ding han) s egy flamand népdalban is (Zeg, kwezelken, wilde gy dansen?)"—(Balassa József: Vörösmarty Petikéje. (It 1917. 414. l.) — Horváth János a költeményt Vörösmarty más vidám genreképeivel *(Laboda kedve, Becskereki, Gábor diák* s részben a *Tót deák dala* című*ekkel*) veti össze: „Vörösmarty humora ugyanis a józan általtás belső mosolygása a hamis látszaton, az önáltató vagy színlelő mesterkedéseken; megnyilatkozási formája e szerint a tettetett érdeklődés és részvét, mely a látszatot és önáltatást csak azért kíséri végig figyelemmel, hogy elsegítse az egérfogóig, mellyel a józan valóság várja őket útjok végén." (A magyar irodalmi népiesség Faluditól Petőfiig. Bp. 1927. 207. l.) — Riedl Frigyes a verset Vörösmarty humora „legszebb, legtisztább és legjellemzőbb" példájának tartja (Vörösmarty Mihály élete és művei. Magyar irodalmi Ritkaságok. Szerk.: Vajthó László XXXVII. sz. 183. l.) Ugyanakkor Vörösmarty lírai verseinek szerkezeti gyengeségéről szólva, a *Petiké*-ről anekdotikus jellege, csattanója ellenére így ír: „Feltűnő e szerkezeti sajátságok közt a költemények egyenetlensége; a költemények vég felé gyakran esnek, vagy el vannak nyújtva, vagy pedig a végén tompák; mintegy elvész az érzelem és gondolat és közömbös szavakkal végződik a költemény. Erre példa a kisebb epikus költemények között a „Petike"; ez igen élénk, szép jeles költemény az elején, de a végén ellapul." (uo. 177. l.) — Tóth Dezső a vers történeti jelentőségével kapcsolatban utal arra, hogy az „a költészet világában a gyermekpszichológiának, gyermekhezszólásnak" teremtett helyet. „Ma talán már fel sem tűnő újszerűség volt ez költészetünkben, hozzá csak Petőfi valamivel későbbi *Arany Laci*ja fogható." (439. l.)

Fordítások

Német : Peterchen. Übertragen von Hedwig Lachmann. Berlin, 1891. Lachmann: Ungarische Gedichte. — Der kleine Peter. Aus dem Ungarischen von Dr. Peter Yekel Sopron, 1901. Ausgewaehlte Gedichte.

Orosz : Петике. Перевод Л. Мартынова: Москва. 1956. Михай Вёрёшмарти.

Szerb : Перица. Превео Благоје Бранчих. Нови-Сад, 1907. Из махарског пеивоја.

Szövegváltozatok

Az Ath-ban Peti szövegei minden esetben egykörmös (') idézőjelbe vannak téve. **1.** Ath Petike **17.** Ath „Kel!-e [s. h.] **30.** Ath A' halál. **34.** Ath hallj [s. h.] **41.** Ath Ármány adta **45.** Ath málya, **46.** Ath bibliája; **51.** Ath ihatnék **57.** Ath iskolába, **59.** Ath pityergesz, **63.** Ath tiz **64.** Ath Elvehet'd.

731. AZ ÉLŐ SZOBOR

Megjelenés

Ath 1841. jan. 24. I. f. é. 10. sz. 153. h. *Vörösmarty.* aláírással.
MM 1845—48. II. 227—29. l.
MM 1847. 204—5. h. — Tooth: Szavalmányok 108—110. l.
MM 1863—64. II. k. 97—99. l. (288. l.)
ÖM 1884—85. I. k. 228—230. l. (422. l.)

A leigázott Lengyelország sorsának alakulását a magyar közvélemény mély rokonszenvvel kísérte, s ennek a harmincas években költőink — Vörösmarty is — kifejezést adtak (l. *A hontalan* c. vers jegyzetét). — *Az élő szobor* első sorát is — ahogyan Gyulai Toldy elbeszélése alapján tudósít, Vörösmarty még 1839-ben írta le, Toldynak nemegyszer el is mondva azt, „megjegyezvén, hogy sehogy se tud benne tovább haladni." (MM 1863—64. II. k. 288. l.) Tompa János, aki Kemény Zsigmonddal Vörösmartynál töltött egy estét, így írt Gáspár Jánosnak: „A lelkes költő (ti. Vörösmarty) Garay *Kont*-ját szavalta el nekünk s egy közelebbről — ha a cenzúrán átmehet — az Athenaeumban megjelenendő lírai költeményét, mi . . . egy isteni szó európai népekhez a lengyelekért — ha volna ki meghallgatná és értené!" (A kelet nélküli levéltöredéket közli Berde Mária: Gáspár János hagyatékából. Bp Sz 1917. 488. sz. 217. l.) Tóth Lőrinc a védegyleti mozgalommal kapcsolatos vitacikkében az elszegényedett, pénztelen Magyarországra vonatkoztatva idézi a költemény első versszakát (PH 1845. márc. 23. I. 441. sz. 190. l.) — A lengyelek sorsa még egy alkalommal versre ihlette Vörösmartyt *(Az elveszett ország)*, további szabadságmozgalmaik tanulságul szolgáltak számára (l. *Az emberek*, *Országháza* c. versek jegyzetét); — 1848. nov. 24-én pedig személyesen is részt vett a lengyel szabadságharcosok tiszteletére rendezett lakomán, ahol köszöntőjében a lengyel nemzetet gyöngyhöz hasonlította, „mellyet a fájdalom vihara sodort föl a szláv nép tengeréből" (PH 1848. nov. 26.). Erdélyi a költeményt a Liszt Ferenchez írt ódával s a *Szózat*tal egyetemben túlságosan retorikusnak tartotta. (Pályák és pálmák Bp. 1886. 188. l.) A költeményt — tragikus tónusa miatt — a nemzethalál lehetőségét felvető *Szózattal* Széchenyi Döblingben együtt emlegette: „Und der Szózat und der Élő szobor von Vörösmarty. O, ich begreife den Schmerz in den jeder wirkliche Ungar gesunken sein muss." (Levele Tasner Antalhoz 1851. márc. 14. Döbling. — Gr. Széchenyi István Döblingi irodalmi hagyatéka. Szerk.:

Dr. Károlyi Árpád Bp. 1921. I. 443. l.) — A kitűnő költeményről a Vörösmarty irodalomban — talán politikai okokból is — vajmi kevés szó esett. Gyulai életrajzában a másik két lengyel vonatkozású verssel együtt emlékezik meg róla: „A leigázott lengyel nemzet árnya meg-meglepi képzelődését, többel viseltetik iránta, mint részvéttel; mintha a magyar jövőjét sejtené a föltámadt és leigázott lengyelben, mintha a nagyszerű halálról álmodoznék" (388—89. l.) — Horváth János felveti — nem inspirálta-e a verset Kölcsey *Igazság* c. költeménye: „A lelkétől megfosztott, tehetetlen, némaságra kárhoztatott „szobor" képe és jelentése rokon a két költeményben; s a Kölcseyének „Megcsendül sok gyáva fül" — a Vörösmartyénak „Hogy megcsendüljön minden gyáva fül" sora szövegszerűen is egymásra látszik utalni". (Tanulmányok Bp. 1956. 189. l.) Waldapfel József emlékbeszédében „remekmű"-nek nevezte az *Az élő szobor*t (Csillag 1955. 2497. l.) — Tóth D. a negyvenes évek elejének nagy ódáival rokonítja, megjegyezve azonban, hogy „a versnek már olyan vonásai vannak, melyek előzménnyé, a 40-es évek vívódó, gondolati lírájának előzményévé teszik; még nem teljes jogú, de első versévé annak a nemzeti és emberi előhaladáson töprengő aggodalmas ihletnek, melynek legkorábbi szólama a *Szózat* nemzetsorsot latolgató megtorpanásában hangzott fel s melynek igazi kibontakozását a *Gondolatok a könyvtárban*, *Az emberek*, *A vén cigány* c. versek jelentik . . ." (344. l.)

Fordítások

Angol : The living statue. Translated by William N. Loew. New-York, 1908. Magyar Poetry.

Francia : La statue vivante. Traduit par Paul Vértes- Lebourg. Budapest, 1921. François Bárd et Fils: Échos Français de la Lyre Hongroise. p. 13—15.

Német : Das lebende Steinbild. Übersetzt von Adolf von der Heide. Stuttgart, 1879. Handmann: Pannoniens Dichterheim.

Orosz : Живая статуя. Перевод Л. Мартынова. Москва, 1956. Михай Вёрёшмарти.

Szövegváltozatok

1. Szav. tagom: **3.** Szav. izmaim, **5.** Ath von*u*lnak Szav. Szeme*i*m előtt képek von*u*lnak el **6.** Szav. A' nép emésztő **7.** Ath jogért **8.** Szav. éjszak csodáiból. **12.** Szav. irt nevét; **15.** Ath *zu*dithatom **17.** Szav. s*i*rhatok **20.** Ath jég gyöngyökké Szav. mered, **23.** Ath *a*ldozatra [s. h.] kész **24.** Ath követi; **25.** Szav. szerencse minden **26.** Szav. népem érte **29.** Szav. — *ó*h mondhatlan **38.** Szav. ajkimon, **39.** Ath gondolat' 's az **42.** Ath mozd*u*lnak **43.** Ath lábaim **45.** Ath megkövült Szav. megköv*ü*lt **46.** Szav. *ó*h sohaj! **47.** Ath *e*ji [s. h.] vész **48.** Ath Bútól, haragtól **49.** Ath szó hagyd **51.** Ath fül; **52.** Szav. föld kerekén **54.** Ath nemzetek,

Megjelenés

Ath 1841. febr. 15. I. f. é. 24. sz. 378. h. *Vörösmarty.* aláírással, a cím alatt nincs kelet.
MM 1845—48. II. k. 232. l.
MM 1847—. 206. h. — MM 1863—64. II. k. 102. l. (290. l.)
ÖM 1884—85. I. k. 231. l. (423. l.)

Napóleon hamvait végrendeletének kívánsága szerint 1840 végén szállította haza az Atlanti-óceán távoli szigetéről, Szent Ilonáról Lajos Fülöp francia király harmadik fia, Joinville herceg a La Belle Poule nevű fregatton. A száműzött császár hamvait ünnepélyes külsőségek között 1840. dec. 5-én helyezték el a párizsi invalidusok templomában. — A hírre, amelyet a magyar folyóiratok is átvettek, írhatta Vörösmarty az epigrammot. Az Ath-ban a cím alatt nem szerepelt dátum; a MM 1845—48-ban a „Dec. 1841." vsz. Napóleon 1840 decemberi temetésére utal — tévesen. Napóleon hamvainak hazaszállításáról a magyar közvélemény tájékozva volt: az éppen Vörösmarty szerkesztette Ath már 1840 nyarán hozott egy németből fordított *Napóleon végórája* c. visszaemlékezést, amely így végződik: „Tizenkilencz év folyt azóta le. A nagy császár idegen földön fekszik temetve . . . De Napoleon hamvai most Párisba jőnek, s így lerója Franciaország nagy tartozását." (Ath 1840. júl. 30. II. f. é. 9. sz. 137. h.) Vörösmartyt Napóleon alakja jóformán egész életén át kísérte. Romantikus hősszemléletét lelkesítette a napóleoni életpálya grandiozitása, bukását is tragikusnak látta — e respektusba azonban mindég belejátszott a népelnyomó zsarnok iránti ellenszenv. — Alakja ott kísért a *Csongor és Tünde* Fejedelmében; tudott Teslér barátjának Napóleon egyiptomi hadjáratáról tervezett drámájáról (Teslér levele Vörösmartyhoz 1826. jan. 28.); Barthélemy és Méry ugyane témáról szóló epikus művét fordítani is kezdte (l. *Az éj palástja* . . . kezdetű fordítás jegyzetét); *Napoleon* címmel epigrammot írt róla 1833-ban (l. ott); maga is tervezett Napóleonról drámát (ÖM 1884. I. k. 403. l.) s neve, alakja írásai közt több ízben szerepel (MM 1845—48. VI. 320. l., 365., VII. 273. l.). — Vörösmarty Napóleon-élményéről részletesen l. Turóczi-Trostler József hozzászólását a romantika-vitán (I. OK. VI. 1955. 288—89. l.) és Tóth D. könyvét (499—500. l.)

Szövegváltozatok

4. Ath kebelét, **5.** Ath felállt [s. h.] világokon és **6.** Ath derült **7.** Ath vész? — A' **8.** Ath Holt testét

733—739. EMLÉKSOROK **1—7.**

Az epigramma-sorozat egyes darabjainak kézirata, megjelenési helye és ideje különféle: az emlékverseket Vörösmarty csak MM 1845—48-ban rendezte egymás mellé, közös gyűjtőcím alá; — az ezután

következő kiadások is ezt az összeállítást vették át. Az ÖM 1884—85-ben Gyulai 8. darabként felvette *A természet örök könyvét* . . . kezdetű epigrammot is, majd az ÖV 1955. ez alá, csillaggal elválasztva, számozás nélkül, a *Titka teremtésnek* kezdetű verset is. — E kiadás az emléksorok Vörösmartytól történt összeállítását tekinti alapnak, az említett további két epigrammot illetően tehát l. azok jegyzeteit. — Az emlékversíró Vörösmartyról Gyulai így emlékezik meg: „Vörösmarty, mint láthatni, számos emlékverset írt. Nemcsak jó barátjai nyújtottak át neki egy-egy emléklapot, hanem idegenek is, kik bírni vágytak tőle egy pár sort. Néha hónapokig elhevert nála az emléklap, de azért szívesen írt, ha volt mit és kinek. Nem ritkán boszankodott is némely tisztelőjére. Érdekes lesz ide jegyeznem, hogyan mentette meg őt egykor egy ily tisztelőjétől legjobb barátja, Deák Ferencz. — 1845-ben Vörösmarty Deákkal, báró Wesselényi látogatására, Erdélybe utazott. Utközben Szabolcsban betértek Bónis Samu barátjokhoz s ott töltöttek egy pár napot. Vörösmarty szalonkákra vadászott. Egyik délután az egész társaság a falu határába ment sétálni. Jövet a helybeli ref. pap is hozzájok csatlakozott s midőn a paplak előtt mentek el, kérte az egész társaságot, hogy legyen szerencséje egy pár perczre, míg megnyugosznak. Bementek s ott ültek mintegy negyedórát. Hazaindulásukkor előáll a tiszteletes úr s kéri Deákot és Vörösmartyt, hogy emlékül írjanak neki egy pár sort. Vörösmarty elkedvetlenedett: tehát neki ma egy pár distichont kell írni. „Szívesen" — mondá Deák egész jó kedvvel; leült és írt a mint következik: „Alulírt, több vármegyék táblabírája, bizonyítom, hogy Vörösmarty Mihály ekkor s ekkor ittjárván vadászott s egy lövésre hét szalonkát ejtett el." Ezzel átnyújtotta a tollat Vörösmartynak, ki vontatva vette át s ült le az íróasztalhoz. Azonban Deák sorait olvasván, felvidult s egészen megkönnyebbülve ezt írta alája: „A fennebbieket én alulírt is bizonyítom, azon különbséggel, hogy nem egy lövésre ejtettem el hét szalonkát, hanem hét lövésre egyet." A jó tiszteletes, ki Deáktól valamely politikai bölcs mondatot, Vörösmartytól pedig egy szép epigrammot várt, kissé megütődve vette át az íratot, de azért nyájasan köszönte meg vendégei szívességét. Azonban, ha a tiszteletes nem nyerhetett epigrammot Vörösmartytól, nyert Bónis egy jó mondást, a mely ér annyit, mint egy jó epigramma. — Midőn a szíves házi gazda mindjárt megérkezésök után asztalhoz ültette vendégeit, némi kérkedéssel emlegette, hogy Szabolcsban is terem jó bor s Vörösmarty elébe tétetett egy palaczkot saját terméséből. „No, kóstold meg" — biztatá. Vörösmarty megkóstolta s röviden azt felelte rá: „Víznek zavaros, bornak gyenge." (ÖM 1884—85. I. k. 422—23. l.)

1. Fáy Andrásnak

Megjelenés

Ath 1841. febr. 23. I. f. é. 23. sz. 358. h. *F. A. emlékkönyvébe.* címmel, *Vörösmarty.* aláírással, gyűjtőcím nélkül, számozatlanul.

MM 1845–48. II. k. 230. l.
MM 1847. 205. l.
MM 1863–64. II. k. 100. l. (289. l.)
ÖM 1884–85. I. k. 230. l. (422. l.)

Vörösmartynak Fáy Andráshoz való viszonyáról részletesen l. a *Fóti dal* jegyzetét: 263. és köv. l.

Zenei feldolgozás

KODÁLY ZOTÁN. Fkar. Zeneműkiadó. Bp. 1953.

Szövegváltozatok

3. Ath honfi-szivekből, **4.** Ath fordult **5.** Ath nélkül

2. B. Wenckheim Máriának

Kézirat

MTA LK I. 50/r. — Egy 19×25 cm nagyságú fehéres lapon, *B. Kray Jánosné Albumába* címmel *Vörösmarty* aláírással, számozás nélkül, önállóan, a vers Vörösmarty kezétől származó tisztázata. A v. üres.

Megjelenés

Ath 1841. febr. 23. I. f. é. 23. sz. 358. h. *Báró K. M.' emlékkönyvébe.* címmel, *Vörösmarty.* aláírással, gyűjtőcím nélkül, számozatlanul.
MM 1845–48. II. k. 230. l.
MM 1847. 205. h. — MM 1863–64. II. k. 100. l. (289. l.)
ÖM 1884–85. I. k. 230. l. (422. l.)

B. Wenckheim Mária báró Kray Jánosnak, az 1843. és 1847. évi országgyűlések felsőtáblai követének volt felesége. Az Ath-beli cím kezdőbetűit ez magyarázza (ti. Báró Kray Mária emlékkönyvébe). — A családdal arisztokrata körökben kellett megismerkednie — talán Széchenyi közvetítésével, aki a Wenckheimekkel igen jó viszonyban volt s aki Naplójában emlegeti is Wenckheim Máriát (Napló. Szerk.: Viszota Gyula Bp. 1937. V. k. 319., 320., 403. l.) Később gyermeküket sírjára Vörösmarty emlékverseket is írt (l. a *B. K. P. sírkövére* c. versek jegyzetét).

Szövegváltozatok

1. K lelkes: testben, ⟨*lélek*⟩ben **2.** Ath nyerte: ivadék;

3. Adorján Boldizsárnak

Kézirat

K_1 MTA LK I. 52/r. — Egy 27×21 cm nagyságú zöldes színű lapon cím, szám nélkül, más epigrammok között, sorrendben a negyedik helyen. A recton előtte, ill. utána a következő epigrammok találhatók, ugyancsak cím, számozás nélkül, egymástól vonallal elválasztva: az *Emléksorok* 4., 6., 5. darabja, a *Tóth Lőrincz emlékkönyvébe* c. epigramm első két sora, az *Emléksorok* 7. darabja; — a verson: az 1842-ből való *Sirversek* 4., 6., 5. darabja, a *Titka teremtésnek . . .*, a *Természet örök könyvét . . .* kezdetű epigrammok, az *Elszórta terhes fellegeit az ég . . .* kezdetű töredék és az *Ősök* c. epigramm.

K_2 MTA LK I. 51/r. — Egy 19×22 cm nagyságú zöldes lapon, amelynek versója üres, *A. B. emlékkönyvébe* címmel.

Megjelenés

Honderü 1844. márc. 16. I. f. é. 11. sz. 355. l. *Epigrammák.* gyűjtő cím alatt, *A. B. Emlékkönyvébe* címmel, *A siket lantos* c. epigrammal együtt, elsőként, *Vörösmarty.* aláírással.
MM 1845—48. II. k. 230. l. — MM 1847. 206. h.
MM 1863—64. 100. (289. l.)
ÖM 1884—85. I. k. 130. l. (422. l.)

Adorján Boldizsár (1820—1867) a negyvenes évek elején Pesten letelepedett ügyvéd, a korabeli folyóiratokban költeményei és elbeszélései jelentek meg, szívesen forgott írói társaságban. Petőfi is barátságára méltatta, 1845-ben *A. B. emlékkönyvébe* címmel ő is emléksorokkal ajándékozta meg, később elhallgató íróbarátját költői levélben buzdította alkotásra. (*Adorján Boldizsárhoz* 1848). — Vörösmarty igen szívélyes viszonyban volt vele — Egressy Béni, Tóth Lőrinc mellett ő is „kiváló kegyencei" közé tartozott, ahogyan Lauka írja visszaemlékezéseiben. (Lauka Gusztáv: A múltról a jelennek Bp. é. n. Aigner. 47. l.) — „Vörösmarty annyira kedvelte, hogy költővé avatta. De ha szárnyra keltek, Bódi Miska bácsit legfeljebb a jegenyefa tetejéig követhette. Nem tudott a földtől nagyon messzire elszakadni." (Uo. 65. l.) — Adorján Boldizsár viszont nagy szeretettel viszonozta Vörösmarty figyelmét, „ha Pestre jött, jobbára Vörösmartynál . . . időzött" (Uo.); alkalomadtán dohánnyal kedveskedett neki s meghívta Gömör megyei birtokára, Kisfaludra, ahol Petőfit is vendégül látta. — Vörösmartynak mind hozzáírt levele, mind emlékkönyvébe írt sorai különös bizalomról, bensőségességről tanúskodnak, s szinte a vallomás erejével bírnak. — „Hogy van a vers? Mit dolgozik ön? — kérdi levelében — Ön még fiatal: korában szégyen volna helyet adni a csüggedésnek. A fiatal hisz, szeret és remél; mennyi édes gyönyör, míg csalódásaiból kivetkezik! Koromban nem kellene egyéb, mint egy kis kényelem s ennek ma-holnap hiával leszek. Úgy jártam, mint a tücsök, ki nyáron danol, télen koplal. Önnek ily jövendőtől nem kell tartani, Önt semmi sem akadályozza költővé lenni . . ." (Pest, dec. 14. 1841. dec. 14. — Czapáry 341. l.)

Szövegváltozatok

A Honderüben az *a* ill. *A* névelő után és az *s* ill. *S* kötőszó előtt sehol sincs aposztróf. Az ebből eredő eltéréseket egyenként nem tüntetjük fel.

1. K_1 [A sor fölött áth.:]
⟨*Költő lészsz. költsz el*⟩
bajt
K_2 bú bánatot és bajt Honderü bajt
2. K_1 ajánl. Honderü örömdíjúl,
3. K_1 Én ⟨*elvesztegetém örökét*⟩ rövid életidőmnek
K_2 életidőmnek Honderü életidőmnek
4. K_1 [A sor fölött áth.:]
⟨*'S a'mit rajta vevék*⟩ Honderü szerzék, és

4. Másnak

Kézirat

K_1 OSZK. Fol. Hung. 1028. — Adorján Boldizsár emlékalbumának 15. lapjára ragasztott, 7×12 cm nagyságú fehér papírszeleten, cím nélkül, *Vörösmarty* aláírással a vers tisztázata.

K_2 MTA LK I. (52) r. — Cím, szám nélkül, más epigrammok társaságában. L.: *Emléksorok 3 Adorján Boldizsárnak* c. epigramm kéziratleírását.

Megjelenés

Ath 1842. okt. 18. II. f. é. 47. sz. 374. h. *Emlékkönyvbe* cím alatt, alcím nélkül, számozatlanul, az *Emléksorok* 6., 5. és 7. darabjaival együtt, azok élén, azoktól vonallal elválasztva, *Vörösmarty.* aláírással.
MM 1845—48. II. k. 231. l. — MM 1847. 206. h.
MM 1863—64. II. k. 101. l. (289. l.)
ÖM 1884—85. I. k. 231. l. (422. l.)

Adorján Boldizsárnak az OSZK-ban levő emlékalbumában sajátos módon nincs benne a Vörösmartytól kifejezetten neki dedikált emlékvers — ellenben megtalálható e költemény, amelynek — nyilvánvalóan a sorozatban megelőző, Adorján Boldizsárnak címzettel szemben — a költő a *Másnak* címet adta hangsúlyozva, hogy ez nem Adorján Boldizsárnak szól. — Talán némi kombinációra adhat alkalmat az a tény, hogy Adorján emlékalbumának első (berakható, szabadonmozgó) lapján az áll: „Vachott Cornélia emlékezetének." — Bár az album emlékversei, bejegyzései ezt különösebben nem valószínűsítik — esetleg elképzelhető, hogy közéjük Vachot Cornéliának szánt versek is kerültek s ez az epigramm is neki, Erdélyi János feleségének szólt. Vörösmarty Vachotékkal (különösen Sándorral) jó viszonyban volt (l. a *Cs. M. kisasszonynak* c. és a *Budat gátolja . . .* kezdetű versek jegyzetét). — Erdélyi Jánossal is közeli kapcsolatban

állt, s mikor felesége, Vachott Cornélia meghalt, árvájához írt költeményt (l. az *Anyátlan leányka* c. vers jegyzetét.) — A sorok is magától-értetődőbben alkalmazhatók nőre, mint férfira. — Mindez azonban találgatás, aminek célja csupán a kérdés teljes feltárása.

Szövegváltozatok

1. K_1 Sok rideg álomként *levegőben* kergeti üdvét,
   K_2 Sok rideg üdvet
   Ath álomként,
2. K_2 merűl Ath merül;
3. K_2 avasson
4. K_2 reád.

5. Álom és való

Kézirat

MTA LK I. 52/r. — Cím, szám nélkül, más epigrammok társaságában. L.: *Emléksorok 3 Adorján Boldizsárnak* c. vers kéziratleírását.

Megjelenés

Ath 1842. okt. 18. II. f. é. 47. sz. 374. h. *Emlékkönyvbe* cím alatt, alcím nélkül, *Vörösmarty.* aláírással, az *Emléksorok* 4., 6., 7. darabjaival együtt, azoktól vonallal elválasztva, harmadik helyen, számozatlanul.
MM 1845—48. II. k. 231. l. — MM 1847. 206. h.
MM 1863—64. II. k. 101. l. (289—290. l.)
ÖM 1884—85. I. k. 231. l. (422—23. l.)

Szövegváltozatok

1. K Álmodjál ⟨*üdvöt*⟩ örömet 's ha felébredtél, ne csalodjál,
   Ath örömet 's
2. K *Vagy* ha: öröm anyja legyen

6.

Kézirat

MTA LK I. 52/r. — Cím, szám nélkül, más epigrammok társaságában. L.: *Emléksorok 3. Adorján Boldizsárnak* c. vers kéziratleírását.

Megjelenés

Ath 1842. okt. 18. II. f. é. 47. sz. 374. h. *Emlékkönyvbe* cím alatt, alcím nélkül, *Vörösmarty* aláírással, az *Emléksorok* 4., 5., 7. darabjaival, azoktól vonallal elválasztva, a második helyen, számozatlanul.
MM 1845—48. II. k. 231. l.
MM 1847. 206. h. — MM 1863—64. II. k. 101. l. (289—290. l.)
ÖM 1884—85. I. k. 231. l. (422—23. l.)

Szövegváltozatok

1. K álmait és Ath álmait és 2. K szerető karjai

7 Bú és öröm

Kézirat

MTA LK I. 52/r. — Cím, szám nélkül, más epigrammok társaságában. L.: *Emléksorok 3 Adorján Boldizsárnak* c. vers kéziratleírását.

Megjelenés

Ath 1842. okt. 18. II. f. é. 47. sz. 374. h. *Emlékkönyvbe* cím alatt, alcím nélkül, *Vörösmarty.* aláírással, az *Emléksorok* 4., 6., 5. darabjaival együtt, azoktól vonallal elválasztva, a negyedik helyen, számozatlanul.
MM 1845—48. II. k. 231. l. — MM 1847. 206. h.
MM 1863—64. II. k. 101. l. (289—290. l.)
ÖM 1884—85. I. k. (422—23. l.)

Szövegváltozatok

1. K bú
2. K boldog aranykori nap [jav. ebből: *lét.*]
   Ath boldog aranykori

740. VIRÁG ÉS PILLANGÓ

Megjelenés

Ath 1841. márc. 11. I. f. é. 30. sz. 473. h. *Virág és pillangó,* címmel, *Vörösmarty :* [s. h.] aláírással.
MM 1845—48. II. k. 233. l. — MM 1847. 206—7. h.
MM 1863—64. II. k. 103. l. (290. l.)
ÖM 1884—85. I. k. 232. l. (423. l.)
Tóth D. a költeményt az első Laura vers, *A szomju* érzéki hangjával hozza összefüggésbe. (426. l.)

Fordítások

Német : Flieg' nieder. Übertragen von MAX FARKAS. Leipzig und Wien 1897. Bibliographisches Institut. Farkas: Ungarische Volkslieder.

Olasz : Vieni, o bella farealla dorata. Traduzione di MAREO ANTONIO CANINI. Venezia, 1885. Libreria Colombo Coen e Figlio Giovanni Debon, successore.

Orosz : Бабочка и Цветок. Перевод Н. Чуковского. Москва, 1956. Михай Вёрёшмарти.

Zenei feldolgozás

1. SIMONFFY KÁLMÁN: Magyar dalvirágok. Eredeti 40 magyar dal c. kiadványában. Én. zg. Pest. Rózsavölgyi kiad. — Átvette SZTANKÓ BÉLA: Daloskönyv a népiskolák számára. (V—VI. oszt.) Bp. 1906; és más kiadványok.
2. LANGER VIKTOR: Magyar Dalok. I. füzet. Én. zg. Pest.
3. VISKI JÁNOS. Fkar. Bp. 1938. Magyar Kórus 574. sz.

Szövegváltozatok

6. Ath könyet **13.** Ath árjában **16.** Ath csapongó. **17.** Ath *tű*neménye **18.** Ath *míg*

741—758. EGY POLITICUS KÖLTŐHÖZ

Kézirat

MTA LK I. 54—57 rv. Négy 21×25 cm nagyságú sárgásfehér lapon az epigramma sorozat törlésekkel tele fogalmazványa, ill. verseinek töredékei, összefoglaló és belső címek nélkül, az alábbi sorrendben: 54 r.: 1., 2., 4., 6., 54 v.: 2., 7., 5., 8., 55 r.: 5., a Moslékkal mosogatsz . . . kezdetű, a kiadásokban nem szereplő epigramm, amelyet a főszövegbe a *Feketeségek* c. epigramm sorozat végére tettünk, mert kézirata az e csoportba tartozó 5. és 3. epigrammok kézirata közt helyezkedik el s tematikailag is ide kapcsolódik, 55 rv.: 3., 55 v.: 9., 56 r.: 10., 6., 56 rv.: 11., 56 v.: Önkormányunkat ne gunyold . . . kezdetű, a kiadásokban nem szereplő epigramm, amelyet a főszövegbe az *Önkormány* c., 14. epigramm után, attól csillaggal elválasztva helyeztünk el, 12., 57 r.: 13., 57 v.: 14. — A kézirat első négy darabja arabs számokkal (1—4) számozva van, az ötödik számozatlan, a hatodik 5.-nek, a hetedik 7.-nek, a nyolcadik 6.-nak van beszámozva, a többi vonallal, ill. + — jellel elválasztva, számozatlanul követi egymást. *A Világ* c. 15., és a *Bucsu* c. 16. epigrammok a K-ban nincsenek meg. A kézirat minden oldalán a nagyv. prem. főgimn. feliratú pecsét látható.

Ath 1841. máj. 6. I. f. é. 54. sz. 854—55. h.-on az 1—10. epigrammok; ugyanezen évf. következő, máj. 9.-i, 55. számokban 873—74. h.-on a 11—16. számú epigrammok, az alapszövegnek megfelelő sorrendben, mindkét közlés elején a gyűjtőcím megismétlésével, de eltérő alcímekkel, ill. számozással. Az 54. számban közölt (1—10) epigrammok alcímei és számozása: *A tanács* 1., 2.; *Feketeségek* 1., 2., 3.; *Rövid törvénykezés. Mi kell! Sár por. Szavazat és tömeg* 1., 2.

A *Vesztegetés* alcím itt hiányzik, ez az epigramm a *Szavazat és tömeg* számozott 2. darabja. Az 55. számban közölt epigrammok alcímeiben nincs eltérés — de mind számozatlanok — MM 1845—48. II. k. 234. l., MM 1847. 207—10. h. MM 1863—64. II. k. 104—8. l. (290. l), MM 1884—85. I. k. 232—36. l. (423. l.)

A Pesther Tageblatt 1841. ápr. 21-i, 94. számában, a 385. lapon Xenien unsern Politikern címmel, G. T. betűkkel jegyezve Trettner György tollából tizennyolc, arabs számokkal számozott gúnyoshangú epigramma jelent meg, amelyek az elévenedő nemzeti politikai közélet kezdeményezéseit gúnyolták. A címoldalon, feltűnő helyen közölt versek végén megjegyzés utalt arra, hogy az epigrammasorozat folytatódni fog. A xéniák a magyar közvéleményben felháborodást keltettek. A lap ápr. 25-i, 98. számában, ugyancsak a címoldalon Echo der Xenien címmel E. H. betűkkel jegyezve Henszlmann Imre tollából tizenhat, arabs számokkal számozott német nyelvű polemikus, visszautasító epigramm jelent meg. A hozzáfűzött vitára kihívó jegyzet azonban elmaradt, ami miatt Henszlmann az Ath-ban tiltakozott. (1841. máj. 2. I. f. é. 52. sz. 832. h.) A Pesther Tageblatt ápr. 29-i, 101. számában Dem Dichter der Xenien! címmel név nélkül tíz, arabs számokkal számozott, újabb Trettnernek visszavágó epigramm látott napvilágot, amelyet egy Pesten, 1841. ápr. 27-én kelt, a szerkesztőhöz címzett nyílt levél is kísért. A levél szemére hányta a szerkesztőnek, hogy lapjában ilyen nemzet- és reformellenes állásfoglalásnak helyet adott s egyben felszólította a válasz-epigrammák közlésére. A szerkesztő Saphir pártatlanságát bizonygatva, némileg mentegetődzve ugyanitt válaszolt. Mindezek után természetesen nem került sor Trettner xeniáinak beígért folytatására.

A polémia ilyen előzményei után jelentek meg Vörösmarty epigrammjai az Athenaeumban.

3., 4., 5. Feketeségek

Míg a felvilágosodás korában a rabszolgaság intézménye Magyarország függő helyzete, kizsákmányoltsága miatt keltett visszhangot, a reformkorban a jobbágyfelszabadítás kapcsán foglalkoztatta a haladó közvéleményt. Az amerikai rabszolgatartás történetéről, helyzetéről, az ellene folyó harcról a hazai közvéleményt különösen Bölöni Farkas Sándor Utazás Északamerikában c. rövid idő alatt két kiadást (Kolozsvár 1834, második kiadás uo. 1835) megért progresszív szel-

lemű könyve tájékoztatta. A könyv, amelynek akadémiai jutalmazását éppen a triumvirátus harcolta ki s amelyet Vörösmarty is nyilván jól ismert — így vont párhuzamot a magyar jobbágy és az amerikai rabszolga közt: „Hogy fáj az Egyesült Státusbelieknek a rabszolgaság szemrehányása, azt hiszem és érzettem is, mert az európai nyugoti országokban közönségesen elterjedt hiedelem az, hogy Európában még csak Muszka- és Magyarországon divatoz a rabszolgaság, s ezen hiedelem mindig mélyen fájt nekem is." — Vörösmartyt is többször foglalkoztatta a kérdés. A *Füredi szivhalászat* c. novella Amerikát járt hősének lelkesedését hűtik le a rabszolgaságra való figyelmeztetéssel; az amerikai demokrácia és rabszolgaság ellentéte hasonló értelemben jelenik meg a *Gondolatok a könyvtárban* c. költeményben; 1848-ban egyik cikkében pedig így írt: „Anglia dicsősége gyárnépe nyomorával, Irland rongyaival, a szabad és gazdag Amerika a rabszolgaság sötét foltjával homlokán, nem látszik kielégítőnek azok előtt, kik szennytelen s minden hazugságtól ment szabadságot óhajtanak." (Néhány szó a legújabb időben felmerült három eszme felől.)

Trettner vonatkozó epigrammja:

2.

Freiheit und Gleichheit! so heisst es in amerikanischen Staaten
Und wir lallen es nach, Jeglichem wässert der Mund;
Aber die Schwarzen mein Freund, die singen ein anderes Liedchen,
Klagen, sie wären nicht frei, meinen, sie wären doch gleich.
Enthusiasten! wär't ihr doch schwarz ein wenig geboren,
Dass zu euerem Lob schwänge die Peitsche der Herr.

6. Rövid törvénykezés

A Xeniák írójának rosszindulata ennél az epigrammnál is nyilvánvaló: célja nem a számtalan visszaesésre alkalmat adó statáriális eljárás megszüntetése, hanem éppen a megoldáson fáradozó magyar liberális törekvések kompromittálása volt. Hiszen a kivétel nélkül csak nem nemeseket sújtó „rövid törvénykezés" ellen már korábbról folyt a harc. — Bölöni Farkas említett amerikai útirajza is ilyen értelemben számolt be az amerikai igazságszolgáltatási viszonyokról. A Vörösmarty által szerkesztett Athenaeumban Hetényi János írt ez ügyben terjedelmes eszmefuttatást (A rögtön itéletről Áth 1837. ápr. 16. 31. sz. 241—246. l.); az 1839-es—40-es országgyűlés számos korábbi tárgyalás után egy új büntető törvénykönyv kidolgozását határozta el, Kossuth Lajos pedig a PH hasábjain a legheveseb ben állította pellengérre a magyar igazságszolgáltatás — mindenekelőtt a rövid törvénykezés — visszaéléseit (Adalék büntetőjogi eszmékhez PH 1841. 53. sz., Védelem és nyilvánosság PH 1841. 54. sz., A védelem mód. PH 55. sz. stb.). Vörösmarty epigrammja találóan fordítja vissza a vádat: felfedi, hogy Trettner végső soron a „butaságnak", azaz a konzervatív, fanatizált tömegnek: a bocskoros nemességnek

hízeleg — amely — s ez ismét a megyei erőszakoskodásokra utalás — „con amore": azaz szívesen nyúl az erőszak eszközeihez. —
Trettner vonatkozó epigrammja:

Löblich ist kurze Justiz, sie zu kürzen, grübeln Juristen;
Aber die kürzeste übt amerikanisches Volk.
Wer für Schwarze nur spricht, den hängen sie an die Laterne,
Kläger und Richter und Zeug', Büttl in einer Person.

7. Mi kell?

Fáy András lelkes fáradozásai révén, Széchenyi eszméinek nyomán 1839-ben alakult meg Pest vármegye Takarékpénztára, amely Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesület néven néhány év múltán részvénytársasággá alakult át. — Állattenyésztési és társadalomszervezési indítékokból Széchenyi szorgalmazta a hazai lóversenyeket, 1838-ban jelent meg *Néhány szó a lóverseny körül* c. munkája; ő hozta létre a Casinót, indította el az első, mai értelemben vett hírlapot, a Jelenkort; Trettner epigrammja az ő törekvései ellen irányult:

6.

Nicht Sparcassen-Verein, Wettrennen, Casino's Journale
Bessern die Lage des Land's, machen zufrieden das Volk.
Machet es arbeitsam, so macht ihr es reich und auch glücklich;
Gründer des eigenen Herd's gründen am besten den Staat.

8. Sár, por

Trettner vonatkozó epigrammja:

11.

Weniger Staub, mehr glatt Trottoir und überall Aufsicht
Thäte der Hauptstadt noth, lehrt ihr mit Worten und Schrift;
Aber euere Person trägt keinen Heller hiezu bei,
Nützt das Phlaster nur ab, machet gewaltigen Staub.

9. Szavazat és á tömeg;

10. Vesztegetés;

11. Az egy és sok.

Az 1832—36-os országgyűlés még kisebbségben levő ellenzéke az évtized második felében megerősödött, s az 1839—40-es diéta idejére az alsó táblán már biztos többséggel rendelkezett. Ugyanakkor megoszlott a felső tábla is, megalakult a főrendi ellenzék, Batthyány Lajos vezetésével, Dessewffy Aurél irányítása alatt pedig a fontolva haladó, némi gazdasági reformokat emlegető konzervatív párt. Mindemellett Bécs a tisztségviselő aulikus főrendekre és főpapságra támaszkodva a régi politika fenntartására törekedett. — Ebben a politikai

helyzetben az 1839—40-es országgyűlési követválasztások már pártharcok voltak, amelyek során a megvesztegetések, a szavazatvásárlás, a kortesek felvonultatása a kormány intrikái első ízben jelentkeztek a 40-es évek politikai életére jellemző nagy mértékben. — A kormány igen erőteljesen avatkozott a követválasztási harcba. Ha kellett, vesztegetéssel és hízelkedéssel bírta visszalépésre az ellenzék jelöltjét — mint pl. Bars megyében —, vagy a legdurvább erőszakkal lépett közbe — mint pl. Pest megyében —, ahol Rádai Gedeon megválasztását királyi leiratban nyilvánította törvénytelennek; Tolnában pedig nyílt beavatkozással, az ellenzék kétszeres győzelme után harmadszori választás kikényszerítésével támogatta a konzervatív követet stb. (Horváth Mihály: Huszonöt év Magyarország történelméből. Pest 1868. II. k. 101—3. l.). Vörösmarty 10., 11. sz. epigrammja ezekre a fondorlatokra, az abszolutizmus zsarnokságára célzott, — Trettner xeniája ezzel szemben valószínűleg a megyei választásokra, az ún. tisztújításokra, amelyeknél a korteskedés az etetés, itatás, ólmosbotokkal való tettlegesség, a birtoktalan, de szavazattal rendelkező, ún. bocskoros nemesség megvásárlása ugyancsak napirenden volt. Vörösmarty a 9. epigrammban nem is ezt a tényt tagadja, csak céltalannak ítéli az ilyenfajta gúnyolódást. — Trettner vonatkozó epigrammái:

15.

Macht Missbräuchen den Krieg, aber fanget gerecht bei euch selbst an!
Waschet die Hände zuerst, eh' ihr uns weiset den Fleck.
Trinkgelade und Geld und jegliche Art der Bestechung
Leiten die Wahlen bei euch, gegen Gewissen und Recht.
Selten gelingt der Menge was Rechtes, weil sie die Menge;
Was der bestochenen dann (?) was der berauschten vollends?

18.

Schützet die Menge nur stets ge'n jede Bedrückung und Willkür;
Aber vergesset nur nicht gegen die Menge den Schutz!

12. Áldás

Trettner vonatkozó epigrammája:

8.

Gebet, was ihr begehrt, dann lohnet euch Frieden und Eintracht,
Alt ist die Regel und gut, aber zu üben nicht leicht.
Fern sei Zwang, vor allem der peinliche Zwang des Gewissens,
Zwinget den Segen darum römichen Priestern nicht ab.

13. Vontató

A Vorspann — népiesen forspont (előfogat) az egyik súlyos jobbágyteher volt: az igavonóval rendelkező jobbágy, állatai számának arányában a katonaság, ill. a földesúr javára meghatározott

fuvar-robottal tartozott. A jobbágyság terheit könnyíteni igyekvő reformizmus az országgyűléseken többek közt ennek a szolgáltatásnak megszüntetését is felvetette, — a katonai szállítások terhét a városokra, ill. a kincstárra hárítva. — A támadó xéniák írója mindenesetre joggal célzott a közteherviseléstől való nemesi húzódzkodásra — célja azonban ezzel is a jószándék hitelének csökkentése volt.

Trettner vonatkozó epigrammja:

10.

Löblich eifert ihr stets zu entlasten die armen Bedrückten,
Und das besteuerte Volk führet ihr glänzend im Mund.
Gern auch wälzet ihr Lasten vom Bauer auf andere Schultern;
Nur auf die eigenen nicht, diese bebürdet ihr nie.
Vorspann richtet den Bauer zu Grund, drum theil' sie der Städter,
Oder das hohe Aerar, väterlich sorget ihr so.

14. Önkormány

A megyék a Habsburg központosító törekvésekkel szemben éppen önkormányzatuk révén kezdettől fogva a nemzeti ellenállás fellegvárai voltak. A legcélratörőbben centralizáló II. József ezért hozta be a kerület-rendszert, s az egyre erősebb ellenzékkel szemben ezért nyúlt az abszolutizmus a reformkorban ismét az ún. adminisztrátori rendszerhez. — A megyék különösen a húszas évek elején szálltak igen határozottan szembe a rendeleti úton történő adókivetéssel és újoncozással s később is, az országgyűlések mellett a reformkori politikai élet, a nemzeti ellenállás bázisai maradtak, amelyeknek viszonylagos szervezettségére Kossuth határozottan támaszkodott. — Másfelől kétségtelen, hogy a megyerendszer a népellenes bürokrácia, a rendi elnyomás közigazgatási és erőszakszervezete is volt. — Míg Trettner xéniái a megyei autonómiát az abszolutizmus oldaláról támadták — addig a megyerendszer tényleges fonákságait valóban progresszív szándékkal a centralisták bírálták.

Trettner vonatkozó epigrammja:

Bringt ein gutes Gesetz, und reicht's mit Erwartung dem Lande;
Hundert Behörden und mehr führen es kümmerlich aus,
Jede nach eigenem Wunsch, willkürlich berechneter Aussicht,
Dass ihr kann noch erkennt mühsam errungenes Werk.
Municipien-Autonomie nennt's Einer mit Pathos,
Zuchtlosen Trotz dem Gesetz nenn' ich's mit besserem Recht.

15. Világ

Vörösmarty Széchenyivel a húszas évek végén ismerkedett meg, eszméit nemcsak lírájában közvetve — de *A fátyol titkai* c. vígjátékában, *A füredi szívhalászat* c. novellájában közvetlenül is propagálta, kezdeményezéseit, köztük egy tudomány-népszerűsítő folyóirat megindítását, az akadémián lelkesen támogatta, magáévá tette álláspontját a nemzeti színház felépítésének vitájában is. Széchenyi is sokra

becsülte a költőt, vállalataiban eleve kereste segítségét, támaszkodott rá, információkat kért tőle. *Hitelét* még annak megjelenése előtt kezeihez juttatta, az Akadémia helyzetének alapos felmérésére, a reformtervezet előkészítésére őt kérte fel; költészete is mély benyomást gyakorolt rá: műveiben gyakoriak a Vörösmartytól vett versidézetek, gyermekei vagy maga Crescentia családi körben szavalták a gróf asztalánál is sokszor szívesen látott költő verseit. Széchenyi arisztokratikus magatartása, olykor lefelé is gúnyos modora vitt némi feszültséget kapcsolatukba, amit a negyvenes években — főleg a Kossuth—Széchenyi megütközés után, s a további történelmi fejlemények során politikai ellentét váltott fel. (Vörösmarty és Széchenyi kapcsolatára vonatkozólag l. főleg GYULAI PÁL életrajzát és TÓTH D. könyvét több helyen.) — Az epigrammban Vörösmarty a jobbról jövő támadás kapcsán a legteljesebb elismerés hangján szól Széchenyiről — néhány hónappal később, a Kelet Népe vitában már a gróf nagy érdemeinek elismerése mellett Kossuth szellemében — bírálta is őt.

Trettner vonatkozó epigrammja:

Keck entlocket der Kluft die Geister der kühne Beschwörer,
Aber zu beudigen sie, fehlet ihm meistens die Macht:
So opponiert oft Mancher blos aus müssiger Langweil',
Und erstaunet dann sehr über den raschen Erfolg.
„Licht" war die Losung, doch dies ist ja nur der Sonne Verkünd'ger,
Und so grolle denn nicht, wenn sie nun sticht und versengt.

Szövegváltozatok

1.

1. K után, jársz.
2. K *'S a'* szájtátó had zajjal utánad üvölt.
3. K mulatság
4. K ⟨.....⟩ *Bükfa* gerendáddal szálka hibákra ⟨*kaczagsz.*⟩
   Ath szálka-hibákra

2.

K_1 [A vers első, áthúzott, törlésekkel tele változata, amely annyira eltér a végleges szövegtől, hogy összefüggően közöljük:]
⟨*Mink látjuk, hol a' baj és rajta segítni törekszünk*⟩
⟨*'S elhárítani mind a' mi viszályra vezet,*⟩
⟨{*Isten 's emberiség 's a haza erre tanít.*}⟩
⟨*De te gyülölséget gyujtasz 's belföldi hasonlást*⟩
⟨{*magadba szeretve hizelkedel a butaságnak:*}⟩
⟨*A' zavarosban tán végre halászni akarsz?*⟩

1. K_2 Van hiba, van ⟨*benniink ;*⟩ *baj elég ;*
   ⟨*Mink tudjuk hol a' baj és rajta segítni törekszünk*⟩
   Ath ohajtunk
2. K_2 *És* elhárítani
3. K_2 ⟨*De*⟩ te *belföldi* hasonlást:
   Ath gy*u*jtasz

3.

K [A vers fölött áth.:]
⟨*Már születésed után fényes tintába fürödtél*⟩
⟨{ . . . . . } *hevében most izzadod azt ki felé.*⟩
⟨*'S minden kincsepből egy vers leszen ujj*⟩
⟨*És minden csepből hull*⟩
⟨*'S minden kincsepből egy vers perdül ki, derék* { . . . . }⟩
⟨*Csak hogy igazság nincs benne*⟩
1. K Téged, mint bölcset, Priesznitz
⟨*Már születésed után keserű*⟩ tintába fürösztött
[jav. ebből: *fürödtél*]
2. K És most ⟨*bölcs*⟩ nekünk
3. K [A sor fölött áth.:]
⟨*A vers jó és szép, gúnyolni*⟩
⟨*szép és jó, kár hogy nincs benne igazság*⟩
valóság⟩
igazság, Ath igazság;
4. K Nem csoda: csak nyavalyát hajt ki az ⟨*izzadás*⟩
új kori gyógy.

4.

1. K *n*ekünk
2. K szó emelője
3. K sok tiszta kebel ⟨*megvíni törekszik*⟩ irásban
4. K Téged *irígység* bánt,

5.

K A kézirat 54/v-ján, a 7. és 8. sz. epigrammák közt a következő, tematikailag ide tartozó, áthúzott sorok olvashatók:]
⟨*Volnánk bár feketék. volnánk : „Nem mennénk Amerikába"*⟩
⟨*'S nem hozzád, ki az ész' 's szív' feketéje levél.*⟩
[A vers szövegét a következő, áth. próbálkozások előzik meg:]
⟨, *Volnánk bár feketék! „Nem mennénk Amerikába."*⟩
⟨*Tintával mosogatsz 's elszennyezed, a'mi* {*hez érhetsz*}
edényt fogsz.⟩
⟨*Volnánk bár feketék'. „Nem mennénk Amerikába"*⟩
⟨*Itt mosnók egymást 's tégedet is, fekete!*⟩
⟨*Volnánk bár kissé feketére születve! Te az vagy,*⟩
⟨*'S tintában* {*mosdál*} *fürdél megszületésed után.*⟩
⟨*Most a setét elemet izz*⟩
1. K ,Volnánk születve.' Nagyon
2. K [A sor fölött áth.:]
⟨*Volna ; de nem hagynók sujtani ostorodat*⟩
3. K ⟨*'s lesz gondunk a' feketékre,*⟩
s lesz gondunk ⟨*lesz*⟩ rád, is ⟨*feketítő!*⟩ ezentúl

K [Az epigrammal ugyanegy lapon, de nem közvetlenül mellette, hanem az 5. sz. epigramm kísérletei közt olvasható áth. változat:]
⟨Tintával mosogatsz 's elszennyezed, a'mi {hez} érhetsz⟩
edényt fogsz.⟩

⟨.....⟩
⟨Tálalhass bár ; de⟩

[Moslékkal mosogatsz . . .]

1. [Sor fölött áth.:]
⟨Már születésed után fényes tintába fürödtél⟩
⟨Tintával⟩ Moslékkal
2. bár; *⟨nem eszünk⟩* az ebéd
⟨étkeid jók⟩
[Sor után áth.:]
⟨Már születésed után te..... tintába fürödtél⟩
⟨Pálya' ·hevében most izzadod azt kifelé.⟩

Rövid törvénykezés

6.

K_1 [A vers első, áthúzott változata, annyira eltér a végleges szövegtől, hogy összefüggően közöljük:]
⟨A' rövidebb törvény teneked „lámpára akasztás"⟩
⟨Kérdezd meg magadat : jól van-e, bölcsen-e ez?⟩
⟨Ál {Illy E'} tanokat {hirdetve} terjesztve hizelkedel
a' butaságnak :⟩
⟨Illy szolgálat{nak} idért nem fog örülni hazád.
köszönendi hazád.⟩
⟨'S meg nem gondolod, ott hogy buta, a'ki akaszt.⟩
1. K *⟨A' rövidebb törvény tenekek [sic!] lámpára akasztás⟩*
Ath nevezél lámpára kötésnek!
2. K hiányzik
3. Ath butaságnak
4. Ath *az* az,

Mi kell?

7.

1. K *nem* pálya, *⟨.....?⟩* hanem más?
Ath Nem kell hát takarék-pénztár, lópálya! hanem más?
2. K [A sor fölött áth.:]
⟨Illyen bölcs urakat {urakat látni ma} hallani többeket is.⟩
⟨Nem kell semmi! minek?⟩
⟨Mindig mást keresők, mint a'mi sikert mutat és van.⟩
urfiakat Ath *urfiakat*
3. K van,
4. K Napra *⟨fiuk⟩* ki! *⟨lássuk már mit tehet {.....}⟩*
lássunk már tőletek is valamit *⟨.....⟩*

Sár, por

8.

1. K Mert nem adózunk, ⟨*sárban jársz és porban örökké*⟩
gyermekidet sár-porba fulasztod.
Ath sár-porba
2. K ⟨*Bölcsen*⟩
Ez, ⟨*ha*⟩ ha

Szavazat és a' tömeg

9.

1. K [A sor fölött áth.:]
⟨*Kell szavazat 's gúnyolva beszélsz a' képviseletről*⟩
⟨*részeg nemesekről.*⟩
szavazat 's Ath szavazat 's
2. [A sor fölött áth.:]
K ⟨*Bölcsen! ez úton majd megnyered, a'mit ohajtasz*⟩
Mert megvesztegetŕ [sic!] ⟨*inog*⟩ inog.
3. K Bölcsen! ⟨*szép mondás így elnyered a'mit ohajtasz :*⟩
⟨*megnyered*⟩
ez úton, osztályt
4. K részegnek, 's megteszi, Ath megteszi,
5. K Vagy tán fegyverrel fogsz [jav. ebből: *fogod*] ⟨*azt kicsikarni ?*
kezéből ?⟩
tőle csikarni? Apolló
6. K [A sor fölött áth.:]
⟨*Ments meg! az illy lantos*⟩
Ath buzogányt *!*

Vesztegetés

10.

1. K bortól ⟨*lesz*⟩ részegszik [jav. ebből: *részeg*]
2. K ⟨*N*⟩ 'S nem csak ajándék pénz, a'mi megijeszti szivét.
Ath szivét;
3. K által
Ath által
4. K [A sor előtt áth.:] ⟨*'S vak buzgás*⟩
⟨{*És*} *'s vak buzgósággal*⟩
agyad'
ötvent,
5. K Megveszek így ⟨*huszat* és⟩ meg százakat:
sokára veszélyes
7. K *És a nagy tömeget megcsalni*
⟨*nehéz lesz örökre*⟩

Az egy és sok

11.

1. K [A sor fölött a 6. epigramma három sorától elválasztva a 10. epigramma utolsó sorától is +-jellel elszigetelten áthúzva:]
⟨Emberek a' tömeg és a' tíznek szörnyü tanácsa⟩
egy ember
2. K Gyarlósága nagyobb, *⟨istenisége dicsőbb⟩*
ritka erénye dicsőbb
Ath *ritka* erénye
3. K [A sor előtt áth.:]
⟨Ördögi Nérók közlt jelenik meg egy isteni Caesar⟩
Nagy *⟨Igy⟩* Caesarok után feltünnek az ördögi Nerok
Ath Nerók.
4. K És [jav. ebből: *'S a'*]
Ath alattok? — *a*

Áldás.

12.

2. K [A sor fölött áth.:]
égi malaszt⟩
⟨A kicsikart áldás nem lehet {isteni kegy}⟩
⟨De azután ne legyünk vallástalanokra
valláshanyagokra haragvók :⟩
⟨Áldást⟩
⟨Isten napja gyanánt⟩
A' kicsikart áldás *⟨átok az embereken⟩*
3. K [A sor fölött áth.:]
⟨De azután ne legyünk a' hithanyagokra boszúsak.⟩
⟨ne nehezteljünk a' tág hitüekre.⟩
4. K *Fog maga szerzeni,*

Vontató.

13.

1. K pór' terhét törekszünk
2. K nem *⟨szereted⟩* javalod.
3. K [A sor fölött áth.:]
⟨Bármi szabad⟩
⟨Itt az i g e n 's n e m közlt választani könnyü : akarj hát⟩
⟨'S mondd hogy ki, hogy⟩
⟨'S mondd : a' pór hordjon városi terheket is.⟩
lovagolni
rajtok *⟨szánkázni⟩* szeretnél:
Ath mégis szeretnél.

4. K ⟨*Illy nagy lelkűség*⟩ szép; de felette gyanús
Illy szabadelműség *nem gyarapíthat ügyén.*
gyarapítja ügyét.
Ath szép;

Önkormány.

14.

1. K [A sor fölött áth.:]
⟨*Daczczal*⟩
⟨*Daczczal bélyegezéd ön kormányzásu megyénket,*⟩
⟨*Alkormány ellen dacz vala szólanod így.*⟩
érző
2. K A' *fejnek* [jav. ebből: *főnek]* sok ezer [jav. ebből: *száz]*
kéz segedelmet ⟨*ajánl*⟩ adó,
Ath kézsegedelmet
3. K jókor ⟨*hogy*⟩ *'s* mozdúlni szabályos erővel
menni (2)
tudjunk ..... (1)
4. K bizton *menjünk* (3) *által* (5)
végig (4)
Ath bizton
5—6. K [A vers végéről + jellel a 4. sor után beszúrva]
5. K illy ⟨*nép ada életet és vért*⟩
nép vért s éltet ajánla,
6. K *A hallgatni* tanúlt nem teve *'s* szólhata így
Ath tanult nem teve, szólhata igy
7. K 'S még is *ezen* ⟨*ön*⟩*kormányt*
Ath intezvényt

Világ

15.

3. Ath megindult

Búcsú

16.

3. Ath Verseiden, tán még egy időig lesz,

759. VIZGYÓGY

Megjelenés

Ath 1841. május 27. I. f. é. 63. sz. 1007. h., *Vörösmarty.* aláírással.
MM 1845—48. II. 239. l.
MM 1847. 210. h. — MM 1863—64. II. k. 109. l. (290. l.)
ÖM 1884—85. I. k. 236. l. (423. l.)
Vö. a [Vaddal köz italt . . .] kezdetű vers jegyzetével.

Szövegváltozatok

1. Ath elem; 2. Ath át; 5. Ath megöl; 6. Ath életerőd.

760. A' KRIVÁNON

Kézirat

MTA LK II. 7/r. — Egy üres zöld lapra ragasztott 13 × 6,5 cm nagyságú szürkészöld papírszeleten az epigramm Vörösmarty kezétől származó tisztázata. A később, irónnal odaírt *A Krivánon* cím idegen kéz írása.

Megjelenés

Jelenkor 1841. aug. 18. 66. sz. 1. l. — Cím nélkül, Vörösmarty nevének említése nélkül, egy ismertető cikk keretében (l. alább) — Ath 1841. aug. 22. II. 23. sz. 366. h. — Cím nélkül, Vörösmarty szerzőségének megjelölésével, *A kriváni emlék* c. ismertető cikk keretében.
MM 1845—48. II. 239. l. — MM 1847. 210. h.
MM 1863—64. II. k. 109. (290—91. l.)
ÖM 1884—85. I. k. 236. l. (424. l.)

II. Frigyes Ágost (1797—1854), 1836-tól mérsékelten liberális szellemben uralkodó szász király, 1840. aug. 4-én megjárta kíséretével a Krivánt (a Magas-Tátra legnyugatibb, 2496 m. magas csúcsát) „s ott magasztalva nyilatkozott azon ország szépségéről, melly lábai alatt elterjedt", (Ath i. h. 365. h.) Az eseménynek egy éves fordulóján, a király ottjártának emlékére oszlopot állítottak, s ahogyan Gyulai írja, „az oda való kamarai főerdősz" rokonát, Toldy Ferencet kérte meg emlékvers készítésére. A kérést Toldy Vörösmartynak továbbította. (MM 1863—64. II. 290. l.) Az emlékmű avatásáról, külsejéről a Jelenkor így írt: „Liptóból írják, hogy azon emlék, mellyet Münster György hradeki és lykawai kir. erdőmester a Kriván csúcsán D. Fridrik Auguszt szász király ottvoltának megörökítésére állított, aug. 4-én számos, több szomszédból összetoldult nemesség részvevő jelenlétében, mozsárdörgés között ünnepiesen lepleztetett le. Az emlék öntött vas pyramis, csonkított tetején a szász korona nyugszik; a pyramis négy oldalán a következő, erősen megaranyozott, feliratok láthatók: 1. éjszak felé: Fridrik Auguszt, a szászoknak névvel és tettel dicső királya Krivánt megjárja aug. IV. MDCCCXL. Kíséretében levén Hainz Fridrik, főőrnagy és segédtiszt; Zipser Keresztély, tanár és tanító; Thuránszky Péter főszolgabíró; és Münster György, kir. erdőmester s tbíró, ki emlékét mély tisztelete jeléül emelte. 2. keletfelé: (itt következik a Vörösmarty epigramm.) 3. Nyugotfelé néhány latin

distichon, nem épen a legszerencsésebb; végre a délszaki oldalon Szászország koronája látszik az ország ezen devizével: Gott segne Sachsen. Örömmel értjük, hogy az ünnep nyilvános nyelve a nemzeti volt, különösen az emlék kiállító hazafi és gr. Serényi beszédeik, melyekkel a fels. uralkodó házat s azon jeles fejedelmet, kinek emlékezetére az ünnep tartatott, élteték, magyarul zengettek; a társalkodás azonban az ebéd felett, s az énekek és versek, mellyek ez alkalomra készültek, vegyesen e vidék valamennyi nyelvein folytak. Pompás tüzijátékkal végződött késő éjjel az ünnepély. Nevezetes ezen bár szerény emlékoszlop mind azon magasságnál, mellyen áll (több mint hétezer láb a Kriván csúcsának emelkedése s mi legalább illy magasságon emléket sehol nem tudunk —) mind azon nehézségeknél fogva, mellyekkel annak felszállítása összeköttetve volt, s miket csak az ítélhet meg, ki e roppant sziklatömeget nemcsak látta, de arra felmenni próbát is tett. Eddig ugyan még ritka ember az, ki annak tetőpontjáig felhatott. Aug. 4. közel 80 ember állott rajta, és azon helyen, mellyre taval ugyanaz napon a szász király felvergődött. Ezentúl reménylhetni, gyakoribbak lesznek hazánk ezen egyik legmagasabb csúcsának látogatói." — (Jelenkor 1841. aug. 18. 66. sz. 1.1.) Az Ath hasonló részletességgel számol be az emlékmű felállításáról és a felavatási ünnepségről.

Szövegváltozatok

[A kéziratban a verset nem kíséri jegyzet] 1. K távol népnek [elválasztó vonallal jav. ebből: *távolnépnek*] szabadelmü királya. 2. Jelenkor Ath merült. 3. Jelenkor Ath bámulni. 4. Jelenkor tettei hire

761. HÁLADATLANSÁG

Megjelenés

Ath. 1841. augusztus 22. II. f. é. 23. sz. 361—2. h. *Hálátlanság.* címmel, *Holló.* álnéven.
MM 1845—48. II. k. 240. l. — MM 1847. 210. h.
MM 1863—64. II. k. 110. l. (291. l.)
MM 1884—85. I. k. 237. l. (424. l.)

Fordítás

Orosz : Неблагодарность. Перевод Д. Самойлова. Москва' 1956. Михай Вёрёшмарти.

Szövegváltozatok

1. Ath Hazudság, 2—4. Ath Lánykák *érzelmiről, Olly édes 's engem áldó Szerelmeik felől.* 6. Ath tizet: 9. Ath Mint ége szivem

értlök, **10.** Ath *Mindnyájért* öszvesen, **12.** Ath hiven ! **13—16.** Ath 'S a' háladatlan *fajzat Ezért hogyan fizet? Olly sok közől csak egy is — De egy sem szeretett.*

762. AZ URI HÖLGYHÖZ

Kézirat

OSzK Analecta. Egy 32×20 cm nagyságú szürke lap mindkét oldalán a vers első negyvennyolc sorának csonka, nem Vörösmarty kezétől származó *Az uri hölgyhöz* c. tisztázata. Miután a tisztázat érdekes — minden bizonnyal eredeti kéziraton alapuló változatokat mutat, eltéréseit közöljük.

Megjelenés

Ath. 1842. jan. 4. I. f. é. 2. sz. 21—23. h. *Az uri hölgyhöz* 1839. címmel *Vörösmarty.* aláírással.
MM 1845—48. II. k. 241—44. l. — MM 1847. 211—13. h. Tatay: Remetek 1847. 82—83. l.
MM 1863—64. II. k. 111—14. l. (291. l.)
ÖM 1884—85. I. k. 237—40. l. (424. l.)

A „magyar nő" motívum irodalmunkban a polgárosodással, nemzettéválással szorosan összefüggő, régi téma; Vörösmarty, költészetében Széchenyi és a szervezkedni kezdő arisztokrácia fellépése nyomán már a 30-as évek második felében jelentkezett (Erre vonatkozóan. l. *A magyartalan hölgyhöz, A színház nemtője, Az elmaradók* c. versek jegyzetét). — Míg azonban e verseket a megilletődés, a lovagias tisztelet, a reménykedő buzdítás jellemezte, az uri hölgyhöz Vörösmarty a szenvedélyes kíméletlenség, hangján szól, elismerő hódolat helyett bírál és követel. — A hangváltás hátterében a középnemességnek és arisztokráciának ama viszonylagos elidegenedése és szembekerülése áll, amely 1841-ben Kossuth és Széchenyi megütközésében, a Kelet népe-vitában csúcsosodott ki. Ez idő tájt egyre-másra jelentek meg a magyar nőnevelés kérdéseivel foglalkozó cikkek, tanulmányok is, amelyek — főleg a kedvező kimenetelű 1839/40-es országgyűlés hatása alatt igen nyomatékosan hangsúlyozták a nemzetnek a nők iránt támasztott igényeit, s alakították ki a művelt, áldozatos, magyarul beszélő honleány, magyar asszony nemzeti ideál-típusát (Hetényi János: A nőnembeliek neveltetésének nagy befolyásáról a férfiak erkölcsi és ízlési műveltségére. Ath 1837. II.; Steinacker Gusztáv: Házi leánynevelésünk állapotjáról... Ath 1840. II.; Nőnevelés és nőnevelő intézetek. 1841. I.; Mire kell leányainkat nevelni és neveltetni? 1841. II; Tapasztalatok és intések a nőnevelés mezején ... Fáy András előszavával Pest 1842.; Beöthy Zsigmond: Töredék vázlatok társalgásunkról. A Regélő Tárczája 1842. I. 2. sz. 9—12., 18—21. l.; Zsoldos Ignác: Szózat nőnevelésünk ügyében uo. 11. sz. 81—83. l. stb.). E cikkek között jelentős Fáy András Hazánk nőnevelésének,

nemzetiségi intézeti javításának elméleti és gyakorlati alapfogalmai . . . e. cikke, amely nemcsak színvonalával tűnik ki, de Vörösmarty versével igen rokon eszméket s néha nyelvi fordulatokat is tartalmaz. (Ath 1840. aug. 9., aug. 26. II. 12—17. sz.) — Pl.: „Különösen a nyelv az, mellynek pártolásával, beszélésével nőink, mondhatom egész nemzetiségünk kulcsát kezökben hordják . . . Kérdem tehát: áldást kívánnak-e nőink az utó-kortól magokra vagy átkot? Rajtok áll ez, s ha valamikor, most van ideje határozottan lépniök fel a nemzetiség szent ügyében!" (233. h.) — Vagy: „A legjótékonyabb kormánytól, a legbölcsebb törvényhozói testülettől, sőt alig a gyakran mindent kiegyenlítő szerencsétől függhet hazámra nézve annyi, mint gyenge szépnemétől. Ennek kezeibe van letéve sorsa Hunniának! Kegyes kezekbe, mik annyi honfit boldogítának, és boldogítnak; s tagadólag vonná-e meg ő azokat a jó köz anyától?" (266. h.)

De megtalálhatjuk a tanulmányban — hasonló retorikus fogalmazásban — az idegen, nemzetét lenéző arisztokrata nő elítélését (185. h.) — a hiú csillogás, a „hivságos semmiségek" szeretetének kárhoztatását (Uo.) — a hódolat és megbékélés olyan szavait, mint amilyenekkel a kifakadások után a vers is hatni kíván (234. h.) stb. Ezek a párhuzamok természetesen nem feltétlenül közvetlen hatást takarnak — csupán dokumentálják azt az atmoszférát, amelyben Vörösmarty költeménye született.

Ami a vers keletkezésének pontos idejét illeti, afelől Gyulai — az Ath-beli címre utalva — így vélekedett: „Az 1839. évszám úgy hiszem, csak azért volt odaírva, hogy gyöngítse élességét, hogy gondolják az illetők, régebben iratván, a mostani viszonyokra már kevésbé illik. Biztos adat van rá, hogy Vörösmarty e költeményét 1841-ben írta." (ÖM 1884—85. I. 424. l.) — Gyulai sajnos e „biztos adatot" nem jelzi, s mi sem akadtunk ilyenre, feltevését azonban nyugodtan elfogadhatjuk. — Annál is inkább, mert a vers heves indulata mélyen rokon Vörösmartynak azokkal az arisztokrataellenes kirohanásaival, amelyektől Széchenyi munkájának, *A kelet népé*nek bírálata során sem tartóztatta meg magát. — Mikor pl. a nemzetiségi kérdésről szól, az oly nagy probléma kurta és felületes érintése után szinte kitörésszerűen, a fékezett, leplezni mégsem tudott indulat fokozódó hevével fordul a nemzetietlen arisztokrácia ellen: „De ha az idegen ajkúnak családi conversatióját nem háborgatjuk is — mi igen helyes — kezdi a vádat tompított hangon — nem szólhatunk-e néha egy esdeklő, panaszos, vagy hosszú gyümölcstelen várakozás után elkeseredett szót magunkról, véreinkről, véreinknek — ha így szabad mondani — virágairól, kik még mai napig sem akarnak egészen megmagyarosodni, kiknek nagy száma csaknem minden nyelven jobban beszél, mint magyarul? kiknek töredezett magyar beszéde lélekharangként hirdetni látszik a nemzet haldoklását. Ne szóljunk-e nagy urainkról, fő nemeseinkről s kivált uri hölgyeinkről? Halld neveiket s véredet felforralja öröm és lelkesedés: mert a nevek nagyok, honiak, beírottak a nemzet történetkönyvébe: mert hozzájuk érdem: a szenvedés vagy diadalnak dicsősége van kapcsolva. De hallgasd

beszédeiket, azon beszédeket, melyekben szívök szól, nem ünnepély, nem fitogtatás, vagy éppen gúny, hogy a „csorda megengeszteltessék", hallgasd meg őket, elszomorodol, megszégyenülsz, elcsüggedsz; mert e megvetésben rövidlátás, gőg s egy jellemtelen kornak hitványsága van. . . . .s végre, hogy a legsetétebb oldalt is lefátyolozzuk, nem fog-e ezen megvetésért gyűlölet gerjedni? Gyűlölet és irigység, hogy Magyarország harmadának urai, midőn nem mint őseiknek véröket, csak szívet, hajlandóságot kellene adniok a hazának, a haza féltendő kincsének, a nemzeti nyelvnek, e helyett megvetésökkel, hanyagságokkal, idegenségökkel megmérgezik reményeinket, pusztulni engedik a nemzeti örököt, sőt azt magok, fényes és csábító példájokkal, rontani segítik. De tűrjünk és hallgassunk, nehogy a túlhajtás s idétlen avatkozás vétke rovassék ránk" . . . Ha mármost figyelembe vesszük, hogy Vörösmartynak e Hazay Gábor álnéven írt, legterjedelmesebb politikai cikke, az Ath 1841. évi szeptember—októberi számaiban jelent meg folytatólagosan (szept. 28. 39. sz. okt. 12—45.) — s nem tévesztjük szem elől az indulatoknak a verssel sokszor a nyelvi fordulatokig közös természetét — a költemény keletkezését az 1841. év őszére, esetleg — figyelembe véve a megjelenés időpontját — későbbre: novemberére—decemberére tehetjük.

Az arisztokrácia ellenes hangulat kulminációja is erre az időre eshetett, legalábbis Széchenyi ekkor, 1841. november 22-én írta naplójába: „In Athenaeum wird die Aristocratie besudelt. — Schedel, Vörösmarty und Bajza haben die Redaction. — Macht mich ausnehmend traurig." (Széchenyi kijegyezte egy lapra, amit kifogásolt. 47. számból Ilosvay Rudolf, az 56. számból Lauka Gusztáv egy-egy megjegyzése, a 61. számban Rotteck A forradalmi oppositio c. cikke bántotta. — Gróf Széchenyi István naplói. Szerk.: Viszota Gyula Bp. 1938. V. 517. l.)

A vers hatására jellemző, hogy Petőfi a megjelenés évének nyarán, a vendég színtársulat egyik előadásának szünetében, Mezőberényben már szavalta (Ferenczi Zoltán: Petőfi életrajza I. k. Bp. 1896. I. 261. l.); tartós időszerűségéről pedig Szemere Miklósnak egy 1843-ból való szellemes kis verse tanúskodik:

Az „uri hölgy" írójához.

„Magyar úrhölgy! Légy magyar!"
Szólsz 's dalod válaszra vár;
E' határzó válaszon
Honáldás vagy átok áll.
'S kebled elborul: a' hölgy
Mond-e *nem* vagy hű *igent?*
Jóslom, a' *nemtől* ne félj,
Mert a' válasz „Nein!" leend.

(Ath 1843. jún. 1. I. f. é. 10. füzet, 475. l.)

Szavalták a költeményt az 1844. jún. 16-án tartott Szépirodalmi ünnepen, Győrben (Honderü 1844. jún. 29. I. fé. 26. sz. 850. l.); 1845. jún. 4-én Pesten a kisdedóvoda javára tartott hangversenyen (Méj. 1845. jún. 17. 48. sz. 284. l.); s közkeletűségére jellemző, hogy egy a magyar irodalom ismeretét propagáló cikkben a *Szózat*tal együtt kerül elő egy példatörténetben: a két vers meghatott egy művelt, magyar, de hazája irodalmát nem ismerő urat. (NU 1845. jan. 30. 17. sz. 65. l.)

Erdélyi János a verset a költő más — szerinte túlságosan retorikus — ódáihoz mérve igen előnyösen különböztette meg: Vörösmarty — úgy véli — az „ódahangot" sohasem tudta úgy tartani, „hogy dagályba ne tévedt volna" s „erre sokat tőn a nyelvvel bánni tudása, mihez senki sem ért úgy, mint ő: ada szót, bár szépet, de eszme gyanánt. Ezért nem tudom én annyira szeretni, mint mások *Liszt Ferenczhez*, *Szózat*, *Élő szobor* című költeményeket; ellenben igen becsülöm az *Uri hölgyhöz* és *Hontalant*, mert azt hiszem hogy amazokban több a szónoki, ezekben a költői elem; amazok igénylik a szenvedélyt, eme kettő a kedély fogékonyságát . . ." (Pályák és pálmák Bp. 1886. 188. l.) — Gyulai így ír a versről: „*Az Uri hölgyhöz* írt ódában bár erősb a költő felindulása a nemzetiségökből kivetkőzött magyar hölgyek ellen, mint az *Elhagyott anyá*ban, melynek szintén az a tárgya, itt még sem mond le a reményről, mint amabban." (388. l.) Tóth D. szerint a vers „. . . egyoldalú monológ, mimikáját, fikcióját tekintve azonban összeütközés, párbeszéd . . . itt ellenfelek harcának, nő és férfi, hazafi és kozmopolita, köznemes és arisztokrata megütközésének vagyunk tanúi: innen is e versnek a Liszt Ferenchez írt óda lelkes futamaitól annyira elütő, feszült *drámaisága*" (340. l.)

Fordítások

Német : An eine Dame. Metrisch übersetzt von K. M. Kertbeny. Pest—Leipzig, 1857. Gedichte von M. V. — An die Ungar Dame. Übertragen durch Stefan graf Pongrácz. Pest, 1876. Magyarische Gedichte. — An die Vornehme Frau. Deutsch von Paul Hoffmann. Budapest, 1886. M. V.-es ausgew. Gedichte. — Dasselbe. Vornehmer Frau. Wien—Pest—Leipzig, 1895.

Szövegváltozatok

2. K csillagtűz, **3.** K gőg, és annyi kéj, **5.** K Bírván *a' minden istenek'* kegyét, Ath Bírván, **6.** Ath általa **7.** K setét Ath sötét, **8.** K derűlt, **9.** K remény, **14.** K ‚Szeretni e' mindent adó hazát'. **15.** K *'S szemedben mért e'* büszke tagadás? **17.** K mondhatod hogy nincs szived *!* **18.** Ath hizelgő **21.** K semmiség *!* Ath hivságos semmiség *!* **22.** K hazud., Ath hazud!. **23.** K És mégis, mégis, óh türelmes ég *!* Ath mégis, mégis **24.** Ath tud; **26.** K szemén! Hah *dölfös* Goneril *!* **27.** Ath istenek **28.** K nyíl. **29.** K Az atyaátok Ath Az

apa-átok' **30.** K Az atyaátok Ath Az apa-átok' **31.** K *T̈innen* **32.** K szeretsz." Ath szeretsz." **33.** K „Hervadjon Ath „Hervadjon **34.** K ízleled. Ath *i*zleled. **35.** K *'S ha mély sohajban* bánatod **37.** K De nem: te nem vagy *b̈*nös. **38.** K gyermeke: **39.** K előtt **41.** K magadat. **42.** K talán, vagy **43.** K Igen / fajokat, **44.** K De *ám* haza. **45.** K ismered: nincsen hazád, Ath ismered; nincsen hazád; **46.** K nemzeted, nincs mondható neved, Ath Nincs nemzeted; nincs mondható neved; **47.** K szennye rád; **48.** K Mert esdeklő *hazádat* megveted. **50.** Ath közt *t* **55.** Ath árulás; **57.** Ath hon, és **58.** Ath hölgyei. **64.** Ath Könny*ű*d nélkül mi kín vérzenünk! **65.** Ath világ; **66.** Ath nemzedék. **69.** Ath teremt; **77.** Ath zászlaját; **78.** Ath jobbjai. **79.** Ath t*ä*rni hossz*ü* [s. h.] **80.** Ath ny*u*jtani. **81.** Ath időt, **88.** Ath Határozz és

763. A' SZOMJU

Kézirat

MTA LK II. 16/v. — Egy felül csonka, 12,5×19 cm nagyságú szürke lap hátoldalán a vers címtelen, prózai fogalmazványa, alatta a *Haragszom rád* c. vers fogalmazványa. A rectón a *Mese a rózsabimbórul* c. vers 1—6. és 13—24. sorainak fogalmazványa.

Megjelenés

Életképek 1844. okt. 2. II. k. 14. sz. 442. l. *Szomjuság* címmel, *Kalóz.* á. n. alatt. — MM 1845—48. II. 245. l.
MM 1847. 213. h.
MM 1863—64. II. k. 115. l. (292. l.) *(Laurához.)* alcímmel.
ÖM 1884—85. I. k. 241. l. (425. l.) *(Laurához)* alcímmel.

Egyike a legkorábbi Laura-verseknek, amiről nemcsak az tanúskodik, hogy Vörösmarty az 1842-ben írt költeményei élére helyezte, de az is, hogy — mint már GYULAI jelezte — a cím alá „neje nevét saját példányába maga írta be irónnal, zárjel közé." (ÖM 1884—85. I. k. 425. l.) Feltételezhetjük ugyanis, hogy ha az 1841-ből való *Éj és csillag, Virág és pillangó* c., *A szomju*-éval némileg rokon-tónusú költemények ugyancsak Laurához szóltak volna — akkor valószínűleg ennek is jelét adta volna Vörösmarty. —

A Laura-verseknek az 1841-ben született szerelmes versektől való elhatárolását az teszi kérdésessé s egyben szükségessé, hogy Vörösmarty már 1841-ben találkozott Csajághy Laurával, Bajza József feleségének, Csajághy Juliannának húgával. Ismerkedésük történetét GYULAI PÁL életrajzában így adja elő: „Vörösmarty egy házban lakott Bajzával s nála kosztozott. Úgy szólva a család tagja volt, kit nem kötelesznek a szigorú illemszabályok. Rendesen viseltes kabátjában jött le ebédelni, melyben otthon szokott dolgozni. Egy nap, nem tudva semmit Laura megérkezéséről, szintén így jelent meg. Amint belépett, egy ifjú leányt látott a háziakkal beszélgetni, kit nem ismert és vendégnek gondolt. Gyorsan visszavonult, szobájába sietett s fekete attilájá t vette föl. A lány megzavarodott, restelte, szégyelte, hogy Magyar-

ország első költőjének, kit a távolból annyira tisztelt, alkalmatlanságot okozott. Egész ebéd alatt elfogult volt s alig mert Vörösmartyra tekinteni, kit már az első órában elbájolt. Vörösmarty érezte, hogy minden találkozás növeli hajlamát, mely már-már szenvedéllyé vált. Laurának érdekes arca volt, szép szeme, hollófekete haja, könnyed karcsú termete. Bájait öltözetbeli jó ízlése emelte. De legfőbb bája mégis vidám szellemében nyilatkozott. Elméjének természetes finomsága, kedélye könnyed, játszi hullámzása, mely épen oly távol volt a kacérságtól és szeszélytől, mint a keresettségtől és szenvelgéstől, különösen jól hatottak Vörösmartyra, s érzelmes derültségre hangolták, valahányszor körébe lépett. Szivén és lantján egyszerre rezdült meg a szerelem húrja." (394. l. — A Csajághy család történetét és ifj. Ábrányi Kornélnak eredetileg a PN 1882. febr. 19. számában megjelent *Vörösmarty Mihályné* c. írását l. CZAPÁRY 77—86. l.)

A Laura-versek idillizáló beállítását BABITS MIHÁLY oszlatta szét — ilyen összefüggésben említi a költeményt is: „Nem a Csokonai játékos, szentimentális szerelme ez, nem is Petőfi naiv, akadályt nem ismerő szerelme. Vörösmarty nagyon is ismeri az akadályt és éppen a veszély ingerli, mint aki tűzzel játszik — írja — s idézve a vers 13.—14. sorát így folytatja: Érzéki és kíváncsi szerelem ez, öregedő ember szerelme, fiatalénál fiatalabb." (Nyugat 1911. dec. 16. 24. sz. 1053—54. l.) — HORVÁTH KÁROLY utal arra, hogy a férfi Vörösmarty szerelmi vallomásainak hangja „a nagy hazafias költészetben kialakult pátosz: a szenvedély ékesszólása" — s a *Laurához* (1842) és a *Haragszom rád* c. versek mellett ennek is retorikus felépítését állapítja meg: „... a *Szomju* szerkezete olyan — írja — mint egy nagy körmondat, melynek végén a szerelemre hívás úgy következik be, mint az érvek sora után a következmény. A „szomjúzom" szónak a sorok elején való ismétlődése és az utána következő tartalom fokozódó szenvedélyessége mutatja, hogy Vörösmarty a szerelem ékesszólását is megtalálta." (*Vörösmarty szerelmi lírája* It 1951. 1. sz. 56. l.) Ugyanő utal — Vörösmarty szerelmi lírájának és a népköltészetnek kapcsolatát vizsgálva — arra, hogy a költeményt különösen „a népdalokban szokásos helynevekhez kapcsolás" teszi művészivé. (Uo. 54. l.)

Fordítás

Orosz : Жажда (Лауре). Перевод Н. Чуковского. Москва, 1956. Михай Вёрёшмарти.

Szövegváltozatok

K. [A vers prózai fogalmazványát korábbi, a csonkulás előtt készült másolat alapján egészítettük ki:]

[Szomjas vagyok]
[Sz]omjam szörnyő nagy.
Nem szomjazom vizet, nem bort,

de lángot, szemeidét : Szomjas
vagyok lelkedre, szomjas
vagyok piros két ajkadra.
Meghaljak-e szomjan lelkedre
halok meg.

2. Életképek vizzel nem olthatom: 4. Életképek Badacson: 7. Életképek arczidon 10. Életképek hajt. MM 1845 Mit [főszövegünkben jav. s. h.] 11. Életképek És szom*jazom* 12. Életképek dobbanásait. 13. Életképek bájaidra, 15. Életképek Jöj *!*

764. LAURÁHOZ

Kézirat

MTA LK I. 58/r. Egy 20 × 25 cm nagyságú szürkés lap rectóján a vers cím nélküli, szakozatlan fogalmazványa. A hátoldalon a *Névnapi köszöntés* c. vers áthúzott fogalmazványa van. A kézirat mindkét oldalán a Nagyv. prem. főgimn. pecsétje látható.

Megjelenés

Ath 1842. febr. 13. I. f. é. 19. sz. 296—97. h. „. . .*hoz*" címmel, *Kalóz.* á. n.-vel.
MM 1845—48. II. k. 246. l. MM 1847. 213—14. h.
MM 1863—64. II. k. 116. l. (292. l.)
ÖM 1884—85. I. k. 241—42. l. (425. l.)

A klasszikus Vörösmarty-irodalom nem igen foglalkozik a verssel — a férfi Vörösmarty szerelmi lírájának reális megvilágítására Babits használta fel. — Laura magatartását latolgatva, úgy véli, arra a legelső időben az ijedtség volt jellemző. „Ez az ijedség — írja — megjelenésében hasonlított a dacos idegenkedéshez és a pesszimista szerelmes valóban annak látta; de ez csak még élesítette szerelmét" s idézi a költemény első négy sorát. (Nyugat 1911. dec. 16. 24. sz. 1053. l.) „Szerelem, gyűlölet, gyönyör és halál: a romantika merész ellentétei adják vissza Vörösmarty szerelmének hevét" — írja a költeményről Horváth Károly (Vörösmarty szerelmi lírája It 1951. 1. sz. 56. l.) — Tóth D. idézve a vers első négy sorát így ír: „Ez már a szerelem csatája, férfi és nő kötődő harca, a szerelemben egymásba játszó végletek megéneklése: a bátor természetesség eredeti, eleddig ismeretlen, újszerű hangja a magyar szerelmi líra történetében. — " (429. l.)

Szövegváltozatok

1.	K	szeretlek
2.	K	gyülölsz,
	Ath	nézek mert
3.	K	Mig bájaid' *hatalma*
	Ath	Mig

4. K *'S daczoddal*
⟨által⟩
5. K nézek;
Ath *ad*
6. K arczodat
7. K nézek;
9. K nézek; még
10. K bár
11—12. K [A két sor között a köv. áth. kísérletek:]
re csak⟩
⟨Ez . . . . . elragad Habár egy percz {alatt}
⟨Gyülölség és szerelmünk⟩
⟨Egymásra elragad.⟩
⟨{Egymás Gyülölni} Gyülölni foglak s engem,⟩
⟨Szerelmed befogad⟩
12. K jár Ath visszajár.
12—13. [A sorok közt a kiadásokban nem szereplő, áthúzatlan versszak:]
Az volna még gyülölség
Az ám szerelem!
Világot alkotando
És ⟨el⟩ bontó két elem.
14. K szív gyötrelem
Ath szivgyötrelem,
16. K szerelem!
Ath gyülölt
17. Ath sinlenéd
18. K *Kőszivüségedet* [fölötte:] *⟨Kegyetlenséged⟩*
19. K köztt

765. NÉVNAPI KÖSZÖNTÉS

Kézirat

K_1 MTA LK I. 58/v. — Egy 20×25 cm nagyságú szürkés lapon a vers címtelen, áthúzott kísérlete. Ugyan e lap rectóján a *Laurához* c. (Rád nézek mert . . . kezdetű) költemény fogalmazványa. A kézirat mindkét oldalán a Nagyv. prem. főgimn. pecsétje látható.

K_2 MTA LK I. 64/rv. — Egy 19×25 cm nagyságú szürke lap két oldalán a vers cím nélküli, a kiadás szövegénél négy sorral gazdagabb fogalmazványa. Ez után, ugyancsak a hátoldalon található a *Névnapra* c. vers fogalmazványa, *L—ának* címmel. A kézirat mindkét oldalán a Nagyv. prem. főgimn. pecsétje látható.

K_3 MTA LK I. 65/rv. Egy 24×19 cm nagyságú kétrét hajtott fehér lap első két oldalán a költemény sajátkezű, cím nélküli tisztázata, *Vörösmarty* aláírással. E változatból a 19—22. sorok (a harmadik versszak) hiányzanak.

Megjelenés

Ath 1843. febr. 15. I. k. III. füzet 135—36. l. *Névnapi köszöntés* címmel, *Kalóz* á. n. alatt. A páros sorok nincsenek beljebb kezdve. MM 1845—48. II. k. 282-3. l. — MM 1847. 229-30. h.
MM 1863—64. 184—9. l. (297. l.)
ÖM 1884—85. 266. l. (444. l.)

Vörösmarty a költeményt gyűjteményes kiadásában az 1843. évben írottak közé sorolta, azonban alighanem tévesen. Laura napja ugyanis a katolikus naptár szerint június 28.-a, a protestáns szerint június 17.-ére esik — bármelyik szerint tartották is a Csajághy családban — az nem eshetett az év első hat hetébe. A költemény azonban az Ath 1843. évi febr. 13.-i számában jelent meg: nyilvánvalóan az előző 1842. évi Laura nap utólag közölt köszöntője volt. Az 1843. évi Laura napra már csak azért sem szólhatott, mert lényegében udvarló vers, amely éppen a viszonzatlanságért tesz, ha könnyed formában is szemrehányást — márpedig 1843 júniusában Vörösmarty — május 9-e óta — boldog férj volt. A verset egész disszonáns, kötődő tónusa hangban is az 1842. évekkel rokonítja. Emellett az év mellett szól nak a vers kéziratai is. A K_1-ben a költemény a Vörösmarty által 1842-re datált *Laurához* c. *(Rád nézek mert . . .* kezdetű) vers szomszédságában, azzal egy lapon található; K_2-beli elhelyezkedése pedig szinte semmi kétséget sem hagy az iránt, hogy a másik névnapi köszöntő, az 1842-re keltezett *Névnapra* c. vers előtt készült. (Ez utóbbi keltezésére vonatkozóan l. a vers jegyzetét 261. l.)

Szövegváltozatok

K_1 [A kézirat áthúzott szövege oly mértékben eltér a végleges szövegtől, hogy összefüggően közöljük:]

⟨. . . . . *ának keresztelt a' pap. Kár*⟩
⟨*Mondott volna szép*⟩
⟨*Megkeresztelt a' pap. Kár!*⟩
⟨*Hagyott volna pogánynak bár,*⟩
⟨*Kár, hogy megkeresztelt a' pap,*⟩
⟨*Jobb . . . . . volna pogánynak.*⟩
⟨*Mert pogány vagy és kegyetlen :*⟩
⟨*Nincs egy szikra kegy szivedben.*⟩
⟨*Vagy ha már meg kelle lenni.*⟩
⟨*Mert szivedben úgy is az vagy*⟩
⟨*Vagy ha már meg kellett keresztelni.*⟩
⟨*Más nevet kellett von' kijelelni*⟩
⟨*Ne neveztek volna . . . . . ának*⟩
⟨*Jobb lett volna más nevet keresni.*⟩
⟨*Ne neveztek volna {Laur} ának*⟩

1. K_2 megkeresztelt; K_3 Kár,
2. K_3 pogánynak;
3. K_2 Mert [jav. ebből: *Mint*]

4. K_2 ⟨*Szivem*⟩ [fölé írva:] Híved'
5. K_3 meg kell*ett* lenni,
6. K_2 másnak: K_3 másnak:
7. K_2 Szép-*vidámnak* [jav. ebből: *Szépnek, jónak*] kellemesnek
K_3 *Szépnek, jónak,* kellemesnek
8. K_2 csak ne *Máriának.*
K_3 csak ne *Lórikának.*
9. K_2 volna: ⟨*gyönyörömnek*⟩
9—12. K_3 [9—12. sor, — harmadik versszak — a K_3-ból hiányzik]
10. K_2 ⟨*Férfiak*⟩ [fölé írva:] Mindenek' szemében
Ath Mindenek'
12. K_2 ⟨*Mindenek mindenek*⟩ szivében; Ath szivében.
14. K_2 ⟨*Engem*⟩ *Szenvedés'* napjának,
15. K_2 Gyötrelmemnek bánatomnak,
16. K_2 Búm okozójának.
17. K_2 bú
18. K_2 volnál. K_3 volnál:
19. K_2 kereszt*vizedtől* K_2 keresztség*ednél*
20. K_2 ⟨*Szivemhez*⟩
21. K_3 Hátha Ath Hátha
23. K_3 életemnek
25. K_2 dicsőség
26. K_2 adnálak
28. K_2 [A sor után áthúzatlanul, folytatólagosan:]
Hátha még ⟨*hozzám hajolnál*⟩ *jobb szíved volna,*
Hátha még szeretnél :
Nem keresnék mennyet, üdvöt,
Mert ⟨*üdvöm te*⟩ }
Mert te üdvöm } *lennél.*

766. NÉVNAPRA

Kézirat

K_1 MTA LK I. 64/rv. — Egy 19×25 cm nagyságú szürke lap hátoldalán a vers *L-ának* című, törlésekkel tele fogalmazványa. Fölötte és az előlapon a *Névnapi köszöntés Laurához* c., (Kár hogy a pap . . . kezdetű) vers fogalmazványa. A kézirat mindkét oldalán a Nagyv. prem. főgimn. pecsétje látható.

K_2 MTA LK I. 67/r. — Egy 12×20 cm nagyságú fehér lap első oldalán a vers *Névnapi köszöntő* [alatta:] *(Lórikának)* című sajátkezű tisztázata, *Vörösmarty* aláírással.

Megjelenés

Honderü 1847. jan. 5. I. f. é. 1. sz. 2. l. — A cím alatt: *1842; Vörösmarty.* aláírással.
MM 1845—48. IX. k. 213. l. — MM 1847. 1439. h.

MM 1863—64 II. k. 117. l. (292. l.)
ÖM 1884—85. I. k. 242. l. (425. l.)

A vers K_1-beli elhelyezkedése nem hagy kétséget az iránt, hogy a másik névnapi köszöntő *(Névnapi köszöntés)* után készült — (ez utóbbi keltezésére vonatkozóan l. a költemény jegyzetét 260. l.); a kérdés csupán az, hogy mennyivel. A Honderü 1847. évi 1. számában a vers, címe alatt 1842-es évszámmal jelent meg s erre az évre teszi GYULAI is keletkezését „. . . hogy 1842-ből való, Vörösmarty nejétől tudom, kinek tiszteletére vala írva, még férjhez menetele előtt. Hogy csak 1847-ben jött ki, oka az lehet, hogy Vörösmarty nejének adva a költeményt, megfeledkezett róla, vagy ha nem feledkezett is meg, mint alkalmi költeményt nem akarta kiadni. Azonban egyszer szóba jött s épen a Honderü szerkesztője jelenlétében, ki azt Vörösmartynétól tüstént elkérte lapja számára." (MM 1884—85. 425. l.) — A másik köszöntő versről, a *Névnapi köszöntés*-ről bizonyítottnak látszik, hogy az 1842. évből való — a kéziraton pedig e versnek a versóra átnyúlt része után következik a *Névnapra* című, amely a fentiek szerint ugyancsak az 1842. évi Laura napra készült. Miután mindkét versnek saját-kezű tisztázata is van — valószínű, hogy mindkettőt — ha nem is feltétlenül egy alkalommal, — de átadta Laurának.

HAJAS BÉLA „Vörösmarty két költeményének változata" c. közleményében (It 1946. 67—8. l.) felhívta a figyelmet a vers MM 1845—48-beli és Honderü-beli szövegének néhány eltérésére.

Szövegváltozatok

1-2. K_1 [A két sor négy sorra tördelve:]
Úgy áldjon meg isten
*N*eved napján
Hogy beérhesd vele
*M*inden órán.
1. K_2 *Úgy* Honderü *I*sten
3. K_1 élted, mint a' virágos fa
virágozzék,
4. K_1 Remény 's öröm ⟨*legyen virág*⟩ rajta.
5. K_1 *'S mi* sok
K_2 *'S m*elly
6. K_2 szerelem:
7. K_1 [A sor fölött áth.:]
⟨*Ha szeretsz, szerető*⟩
⟨*Ha szeretsz, ne dúljon*⟩
igaz
⟨*Ha szeretsz legyen hű szeretőd*⟩
⟨*Szeressen jobban, mint te szereted őt.*⟩
⟨*A' ki jobban*⟩
Ha lesz, legyen igaz, hű szeretőd,
K_2 Igaz legyen mindig 's hű szeretőd,
Honderü legyen 's mindig

8. K_1 *A 'ki jobban szeret,* mint te szereted őt.
10. K_1 hosszú
K_2 *U*tána boldog hosszú
11. K_1 *B*ár hová szeren [cse] [a lap szélét levágták]
K_2 'S bár hová
MM 1847. 'S bárhova
12. K_1 Lépésidet ⟨*áldásunk*⟩ emlékünk köv [esse]
K_2 kövesse:
13—14. K_1 *Ott se feledd távol barátidat*
'S azt, ki neked nyujtsa e' sorok[at.]
K_2 *Ott se feledd távol barátidat*
'S azt ki nyujtsa neked e' sorokat.
13. Honderü 'S rokonérzet

767. FŐTI DAL

Megjelenés

Ath 1842. okt. 27. II. f. é. 51. sz. 401—3. h. *Fóti dal* [alatta:] *Octob.* 5. *-én.* címmel, *Vörösmarty.* aláírással. A ráütő sorok nincsenek beljebb kezdve. RPD 1842. II. f. é. 104. sz. 249. l. Zenemelléklet [részletesen l. alább] A kotta fölött folyamatosan a 17—24. sorok. MM 1845—48. II. k. 247—52. l. MM 1847. 214—17. h.
Tatay: Remetek 1847. 108—110. l.
MM 1863—64. II. k. 118—23. l. (292—94. l.)
ÖM 1884—85. I. k. 243—47. l. (425—441. l.)

1. Vörösmarty és a fóti szüretek

Fáyval, akinek vendégszerető pesti háza kezdettől az írók találkozóhelye volt, Vörösmarty valószínűleg a húszas évek végén ismerkedett meg. Toldy, mikor 1830-ban külföldi útjáról hazatért, „már nagy barátságban" találta őket. (Bejegyzése Sallay Imre: Igénytelen rövid vázlatok . . . c. kéziratos visszaemlékezésének 21. lapján. MTA.) Kapcsolatukat nyilván nem ronthatták azok az epigramok sem, amelyeket Vörösmarty írt az aurórások „pöreiből" magát kihúzó, immel-ámmal állástfoglaló Fáy ellen (l. a *F. A. I—IV.* c. versek jegyzetét) — ilyeneket Bajzára, Toldyra sőt önnön műveire is készített. A magánosan élő Vörösmarty gyakori vendég volt a Kalap utcai Fáy házban, mindig résztvevője a bőségükről nevezetes András-napoknak, s ahogyan Sallay írja: „Az ottani kedélyes társaság vigalmaikról, s örömeikről; a keresettebbnél keresettebb adomák, és élczesebbnél élczesebb ötletekről s magasztos ihlettséggel elhangzott tosztokról; úgy a házi gazdának fiatal érzelmű kedélyéről, s valamint a fürge, szorgalmatos házi asszonynak szívélyességéről, ügyességéről s az általa finom tapintattal elintézni szokott házi rendtartásáról, a bámulandó csinosságról — Vty mindig megismerő s méltató dicsérettel emlékezett" (I. m. uo.) Fáy is mindvégig nagy tisztelője volt a költőnek — mikor Horváth István, aki az országgyűlés határozatából 2000 pfrt

évdíjt kapott a nemzettől — meghalt, — Vörösmarty érdekében Wesselényihez fordult: „Igyekezzünk, édes barátom, ha lehet ezen összeget a jövő diétán Vörösmarty Miska barátunk számára kieszközölni. Ha valaki, ő, a haza lelkes dalnoka, valóban megérdemli ezt a közhálát, figyelmet . . ." (Fáynak Wesselényihez 1847. márc. 14-én kelt levele. — Közölte K. Papp Miklós. Történeti Lapok. II. 847. l.) A negyvenes évek reformmozgalmaiban — főleg a Nemzeti Körben — (Fáynak a forradalom és szabadságharc alatti visszavonulásáig) — ugyancsak együtt küzdöttek. —

Fáy András 1832-ben vette az első darab, 3400 négyszögölnyi szőlejét, gr. Károlyi Istvántól egy rajta álló házzal egyetemben (Badics Ferenc: Fáy András életrajza Bp. 1890. 617. l.), más adatok szerint a szőlő feleségének, Sziráki Zsuzsannának volt szülői öröksége. (Ompolyi M. E.: Fáy A. fóthi szüretei. Életképek 1876. okt. 6. I. évf. 105. sz. 926. l. Mátray Ernő: A „Fóti dal" jubileuma. FL 1892. okt. 19. 289. sz. 2150. l.) Ugyanekkor vásárolt a közvetlen szomszédságban Fáy barátja, (akinek a regényét, a Bélteky házat is ajánlotta) a szobrász Ferenczy István, s a baráti hármas harmadik tagja, Vörösmarty is szőlőt, egyenként kb. 1600—1600 négyszögölnyit. (Meller Simon: Ferenczy István. 1905. Magyar Történeti Életrajzok. XXI. évf. 3—5. füzet. 218. l.) Sallay írja le Vörösmarty szőlőtulajdonosságának rövid történetét: „Pesten, lakásánál kis pincét bérlett, a néhány akó borát ön maga tisztán, jól s elég szenvedéllyel kezelte. — Egypár esztendő lefolytával bebizonyult nála is, hogy távolabb lakó szőlőműveltetőknek nem termeltetik elegendő bora; kellőképpen nem láthatván az illető munkaidőben a művelés után s méreg drága költségbe került minden akó bora — a szőlő tartástól kedve vesztett — s megvált tőle." (Sallay: i. m. 28. l.) — 1834-ben mindenesetre még tartotta a szőlőt: Ferenczyvel tett erdélyi utazásáról a szőlő őriztetésére vonatkozóan kéréssel fordult Fáyhoz (Világos, 1834. aug. 30. — Czapáry 332. l.) — utóbb azonban mindkettejük részét Fáy váltotta magához, aki ezzel s egy további rész megvásárlásával szőlejét mintegy hétezer ölre egészítette ki. (Badics: i. m. 617. l.) A birtok fekvése igen szép, a Somlyó hegyről való kilátást így írja le 1942-ben Kovalovszky Miklós: „Alattunk fák közé bújik a falu, csak a híres templom négy tornya emelkedik a lombok közül karcsú, áttört bástyaként. 1845-ben kezdte Ybl Miklós az építést s Fáy utolsó vendégei még láthatták a magasló falakat innen a hegyről. Balra bokros dombhát húzódik a Rákos felé. Távolabb az elővárosok és Pest háztömege úszik füstös párában. Jobbra, a megszelídített homokon apró telepek házai tarkálnak. A képet pedig egész hosszában a Duna és a budai hegyek szeszélyes vonalú háttere zárja le, a Gellérthegytől Szentendréig. Andalítóan szelíd, emberkéz alakította táj s ha Pest nem nyujtózott is még akkor ilyen messzire, bizonyosan ezt a képet mutatta már a múlt század közepén is." (Nem lehet megtartani a „Fóti dal" centenáriumát. Látogatás Fáy András fóti szőlőjében. Magyar Nemzet 1942. szept. 25. 218. sz. 4. l.) Ebbe a kellemes környezetbe hívta meg esztendőről esztendőre Fáy ismerőseit, barátait,

rokonait év közben is nemegyszer pihenőre, — de mindenekelőtt a vidámságukról, kedélyességükről nevezetes szüretekre.

A nagy vendégsereg számára tágas borháza rövidesen szűknek is bizonyult — ezért s hogy a maga s felesége számára a vidám napokon nyugodt zugot biztosítson, 1837 tavaszán egy külön kis házat építtetett: az ott időző jóbarátok alkalmi segítségét Ferenczy Istvánnak falba illesztett márványlapja örökítette meg:

A barátság
ezen falai közé, midőn épülnének, vidám
enyh óráik között követ rakának

Barabás Miklós, Bajza József, Bugát Pál, Czuczor Gergely, Fáy András hitvesével, Fáy Ferenczné leányával, Ferenczy István, Luczenbacher János, Pólya József hitvesével, Szontagh Gusztáv, Vörösmarty Mihály, Május 30-án 1837. — A felsoroltakon kívül — ha nem is mind egyetlen alkalommal, — de a szüretek vendégei közé tartoztak: Bártfay László, Csapóék, Deák Ferencz, Egressy Gábor, Fáy Emil, Garay János, Kossuth Lajos és felesége, László Imréné, egy jótékonyságáról nevezetes özvegyasszony, Lendvay, Lendvayné, Kossuth sógornői (Meszlényi Irén és Ruttkayné), valamint anyósa és apósa, Megyeri Károly, Petőfi, Schodelné, Szemere Pál, Szentpétery, Sztrókay Kata, Toldy Ferenc, Wesselényi Miklós, Zádor György, Zichy. (SZEMERE PÁL: Fáy András. Pályaismertetési adatok. Divatcsarnok 1853. ápr. 28. 8. sz. 142. l. — VACHOTT SÁNDORNÉ: Rajzok a múltból Bp. é. n. I. 201—2. l. — Dr. MÁTRAY ERNŐ: A „Fóti dal" jubileuma VU 1892. okt. 23. 43. sz. 737. l.) A szüretek igen vidám hangulatban folytak le. Az érkezőket tarackok, mozsarak durrogása fogadta, a délelőtti séta, szüretelés után gazdagon megrakott ebédlőasztal várta a vendégeket, s ahogy az étel meg a bor fogyott, a cigányzene mellett úgy emelkedett a jókedv. Ebéd alatt és után egymást érte a sok szellemes tószt, tréfa és adoma — az utóbbinak Deák volt állítólag nagy mestere —: paprikás pörköltnél is fűszeresebb adomáin még a kimért és hideg Bajza is felmelegedett — s ahol a kor legkiválóbb írói, színészei voltak együtt, alkalmi mulattatásban sem lehetett hiány: Megyeri mókázott, költők kiadatlan verseiket mondták el, Lendvay, Egressy szavaltak, Schodelné áriát énekelt; majd táncra perdültek, ha kedvük tartotta, labdáztak, mígnem alkonyatkor lobogó tűz körül foglalt helyet a társaság, s míg a fiatalok a lobogó venyigét és rőzsét ugrálták át, az idősebbeknél a magyar nóta járta, meg népdalok, közülük a Vörösmartynak oly kedves *Bort ittam én, boros vagyok* kezdetű; Wesselényi öblös hangja is bele-bele zengett a közös dalolásba. (A fóti szüretek, ill. az 1842. évi fóti szüret rekonstruálása néhány forrásra vezethető vissza. Ezek: Gyulainak a vershez írt jegyzete MM 1863—64. II. k. 118—23. l.; Vörösmarty — életrajzának vonatkozó része; — Vachott Sándornénak az 1843. évi szüretről szóló leírása, amelynek hangulatos részleteit a későbbi szerzők rendszerint mint az 1842. szüret eseményeit állítják

be, sokszor öntudatlanul is összecserélve a két szüretet, amit érthetővé tesz az, hogy Vörösmarty ezen az 1843. évin, Deák kérésére ugyancsak elszavalta az asztalnál a Fóti dalt. (Rajzok a múltból Bp. é. n. I. 201—8. l. — Spinóza dr.: Szüreti emlékezés c. írása Budapesti Hirlap 1887. okt. 26. 295. sz. — már nagyjából fentiek alapján született; — Dr. Mátray Ernő cikkei: A „Fóthi dal" jubileuma. FL 1892. okt. 19. 289. sz. 2150. l., ugyanazzal a címmel, de bővebb tartalommal, más mozzanatok említésével VU 1892. okt. 23. 43. sz. 737. l., A „Fóthy dal" szülőhelye. Magyar Szalon 1900. nov. 1. 243—48. l. — A fóti szüretek nemcsak hangulatos, de kritikai igényű és lehető legteljesebb rekonstruálása Kovalovszky Miklós: Nem lehet megtartani a „Fóti dal" centenáriumát. Látogatás Fáy András fóti szőlőjében c. cikke. Magyar Nemzet 1942. szept. 25. 218. sz. 4. l.)

2. A Fóti dal keletkezése

Kifejezetten magára az 1842. évi szüretre, a költemény első felolvasására vonatkozóan nincs is visszaemlékező leírás — a megelevenítések mind a fóti szüretek tipizált hangulatába illesztik a költeményét elszavaló Vörösmarty másunnan is ismert képét, alakját s ehhez rendszerint annak a kevés közvetlenül hitelesnek variálása járul, amit a vers keletkezéséről Gyulai — nyilván közvetlen kortársi-baráti emlékezés alapján már az MM 1863—64. jegyzetei közt mondott: „Barátjai (már t. i. Vörösmarty-éi) gyakran mondották, ideje volna már, hogy ő írjon egy szép bordalt s azt énekelje. Toldy sajnálkozott, hogy a magyar műköltészet lyrájában még mind hiányzik az úgynevezett: „geselliges Lied", a műveltebb vig társaságok dala. Vörösmarty a jövő szüretre ígért is ily dalt, de egyik a másik után múlt s a várt dal még mind nem készült el. 1842-ben csakugyan beváltotta ígéretét s a fóti dal lőn a szüretek kedvenc dala . . ." (II. k. 292—93. l.) Az életrajz későbbi változatában ehhez még azt tette hozzá, hogy Vörösmarty a verset „Először Deák Ferencznek olvasta föl, kivel együtt ment ki a szüretre, aztán az egész társaságnak . . ." Talán Deák hívhatta fel erre utóbb figyelmét, de az is lehetséges, hogy csupán önszuggesztióról van szó. Gyulai ugyanis az MM 1863 — 64. jegyzeteiben még csak azt jegyezte meg, hogy „Ha Pesten volt, Deák Ferencz is megjelent e szüreteken; 1842-ben épen Vörösmartyval ment ki" — egy 1887-ből való visszaemlékezés — amely teljességgel Gyulaira támaszkodik, ezt a mozzanatot már úgy variálta, hogy a verssel Vörösmarty először Deák Ferencet lepte meg, (Spinoza dr.: Szüreti emlékezés Budapesti Hirlap 1887. okt. 26. VII. évf. 295. sz.) — mígnem Gyulai újabb életrajz-változata is ezt a talán „továbbfejlesztett" mozzanatot tette önkéntelenül magáévá. —

A költemény keletkezésének e reális megvilágításával szemben a közvéleményben ugyanakkor szinte napjainkig tartotta magát egy másik vélemény is, amely szerint Vörösmarty ezt a verset kint, Fóton írta, sőt rögtönözte volna. — „E dalról az a közhiedelem, — írta már Gyulai — hogy Fóton készült, Fáy András 1842.-ki szürete alatt.

A dolog nem éppen úgy áll..." cáfolta a továbbiakban (MM 1863—64. II. 8292. l.; MÁTRAY ERNŐ is felvetette a kérdést: „Rögtönzött-e a Fóthi dal? — kérdezhetné ezek után az olvasó. Feleletem — írja — egészében véve nem, miután a költő már előre kidolgozta, de igenis alkalomszerű részeiben, pl. a halk s szép szőke szolgálóról szóló versszakaiban, melyeket rendkívüli ügyességgel illesztett be az egészbe." — A „Fóthi dal" szülőhelye i. h.); 1942-ben pedig Kovalovszky Miklós — előadva a vers ismert keletkezési körülményeit — kénytelen cáfolni a feltevést, hogy Vörösmarty a költeményt Fóton, az ún. Vörösmarty-kunyhóban (ti. a fentebb említett, Fáynak barátaival közösen épített kis házában) írta volna. — KOVALOVSZKY MIKLÓS: Még egyszer a Fáy-házról. Magyar Nemzet 1942. okt. 28. 245. sz. 6. l.)

3. A Fóti dal népszerűsége

Főleg megzenésítése révén a költemény népszerűsége a *Szózat*éval vetekedett, sőt azt sok tekintetben felül is múlta. „Vörösmartynak egy jól sikerült bordala „Fóti dal" czim alatt elterjedend bizonyosan széles e hazában." jósolta 1842. okt. 29.-i számában a Világ (87. sz., 708. l.) s jóslata be is vált. Egy hónap sem telt el, 53—56. sorai már egy vitacikk mottójaként szerepelnek, 81—84. sorait ugyanitt idézik (Mérey Móricz: Még valami a nemzeti színház ügyében. PH 1842. nov. 17. 196. sz. 810. l.). — „Vörösmartynk „Fóti dal" cím alatt futótűzként elterjedt s Caesarként veni vidi vici hatású legújabb bordala, Thern Károly által hangjegyekre téve épen most jelent meg Wagner József műárusnál. Mi e jeles dalnak azon fogadtatást jósoljuk, mellyel a páratlan „Szózat" fogadtatott, s hihetőleg nem fogunk csalatkozni" — írta a RPD (1842. nov. 17. II. f. é. 92. sz. 1050. l.), majd egy jó hónap múltán már a Fáy által megzenésített változatot propagálja, némi nehezteléssel a szerző irányában, aki a költemény közlési jogát egyedűl az Athenaeumnak biztosította. „Mai postánkkal egy ide mellékelt érdekes zeneművel kedveskedünk t. cz. előfizetőinknek, érdekessel kétszeresen, mert szövegét *Vörösmarty*, zenéjét pedig Fáy András szerzé. A dal alig költetett, s máris többen alkalmazák zenére; sőt, maga, mint látjuk, Fáy András is elővevé újra múzsáját (mint tudjuk, fiatalabb korában számos áriákat szerzett, mellyek maig is élnek a nép s dalszerető ifjúság ajkán) s ítéljék meg a dalértők, nincs-e igazunk, midőn azt mondjuk, hogy az eddigelé ismertek közt Fáyé csakugyan legmagyarabb typussal, népiességgel, jellemzetességgel bír." A költemény népszerűségére, kelendőségére jellemző, hogy az üzleti konkurrencia ütközőpontjába is került — a jelentés ugyanis Vörösmartynak tett szemrehányással végződik, aki „fájdalom, magát a költeményt ismételt kérésünkre sem engedé . . . közöltetni; mi pedig — folytatja a RPD — becsülni akarjuk, bár át nem láthatjuk a megtagadónak okait, mik szerint e költemény e lapokbani kiadása által az Athenaeum jogainak sértésébe esnék ő, és esnénk vele együtt mi. De hiszen

Mint madár száll s zeng a dalszó,
Légi lebbenésben,
S visszahangzik hölgyek ifjak
Érező szivében.
Könnyű szellők zengeményit
Szárnyaikra rakják,
S merre szállnak, fű-virágon
A világba hordják.

S így tisztelt olvasóink is csak hozzá fognak jutni valahogy, s ha másként nem, méltóztassanak az Athenaeumra előfizetni." (1842. dec. 29. II. f. é. 104. sz. 1240. l) — „A magyar irodalom és művészet 1842-ben" c. áttekintő cikk szinte egyedül csak a verset emeli ki az évi termésből: „Múlt évi szépirodalmunk nem vala igen termékeny, — írja — régibb neves költőinktől Vörösmarty gyönyörű s egészen magyar „Fóti dalán" kívül alig kaptunk valamit „(PH 1843. jan. 8. 211. sz. 23. l.) — „Fujják-e nálatok a Fóti dalt? Ez egyik legszerencsésebb magyar költemény, ma holnap olyan lesz, mint „De mit töröm fejemet?" Horváth Ádámtól, melyet minden becsületes magyar ember tud és szeret" — írja a Levelek Ottiliához szerzője (RPD 1843. máj. 18. 40. sz. 1266. h.) — Vidéken is az ünneplő falusiak, gyerekek az uraság névnapjának tiszteletére a Fóti dalt énekelték (Honderü 1843. jún. 3. 22. sz. 749—50. l.) — A Pestről Vácra utazó úri társaság, amely „jövet menet . . . víg poharazás közt mulatozott" a „dalok dalai" közt ugyancsak Vörösmarty versét énekelte; — 1843. aug. 17-én a RPD arról ad hírt, hogy „A Fóti dalt" már a katonai zenekarok is kezdik játszani" (14. sz. 438. h.); egy héttel később pedig elégedetten állapítja meg: „Úgy látszik, legkevésbé sem csalódánk, midőn a *Fóti dalnak* szintoly közkedvességet, és úgy szólván, vérré-válást jósolánk, mint magának a már minden magyar kebel „Szózatának" s ez elterjedésben valóban nem kis érdeme van *Thern Károly* jeles népzeneszerzőnek, ki, mint értjük, ennek most már *második kiadását* kénytelen kieszközleni" (1843. aug. 24. 16. sz. 499. h.) Félreértett szavainak megvilágítására idézi a vers 5—9. sorait egy országgyűlési követ (PH 1844. jan. 25. I. f. é. 320. sz. 51. l.); „. . . hány falusi leányzó s pórlegény énekli s tudja már, hány német muzsikus játsza hegedűjén nyilvános mulatóhelyeken a Fóti dal-t . . ." — írja a népi és nemzeti zenei ízlés közeledésével kapcsolatban a BH (1844. aug. 18. sz. 79. l.); — Fáy szüretéről hírt adva felsóhajt a BH: „Bár ismét Fóti dalt szülne e kedves őszi ünnepség" (1844. okt. 20. 64. sz. 281. l.) ; s ugyanez a lap a kultúrálatlanság, a magyar könyvek olvasatlanságára példaként idéz egy ellesett párbeszédet, amelyből kiderül, hogy egy „tős gyökeres magyar úr a legjavából" nem ismerte sem a dalt, sem versének szerzőjét (1845. nov. 18. 287. sz. 328. l.); — A PH pedig arról tudósít, hogy a védegyleti mozgalom egy több napig tartó megmozdulása során „melyen nagy és kicsiny, születés és érdem, iparűző és iparvédő, gyártó, termesztő és vevő, szóval polgár polgártársával, minden rang és osztálykülönbség nélkül, kezet fogva, egy esz-

méért lelkesült, egy célra forrott össze . . . a Fóti dal-t csaknem az „*egész közönség* Morelly bandája után dalolá." (1845. nov. 20. 576. sz. 334. l.) — Szellemeskedő újságcikk idézi 17—18. sorát, amelyet a költő után „dalol már minden madár az ágon" (PH 1846. márc. 22. I. f. é. 645. sz. 198. l.) — Egy felállítandó műipariskolával kapcsolatban idézik a vers 53—64. sorát (Erdélyi Hiradó 1846. máj. 21. 145 sz. 327. l.) — Ugyanebben az újságban emlékezetből, rossz szöveggel alkalmi fordulatként 6—8. sorát (Erdélyi Hiradó 1848. január 25. 320. sz. 55. l.) —; 53. sorára képrejtvény születik (Ábrázolt folyóirat Kassán 1848. febr. 19. 8. sz. 64. l.) —; a Kolozsvári Vasárnapi Ujság egyik számának mottójául választja 5—8. sorait (1848. ápr. 2.).

4. *A Fóti dal hatása*

A költemény közvetlenül a lírára is hatott. Horváth János a költemény formai inspirációját érzi Petőfi *Pálnapkor* c., 1843 elejéről való versén, megjegyezve, hogy Petőfi „Irt azelőtt is 21 szótagos verset *K . . . Vilmos barátomhoz, Hortobágyi korcsmárosné* — de nem tagolta 8 és 3 szótagból álló sorokra, mint ezúttal. (Petőfi Sándor. Bp. 1926. II. kiad. 568. l.); Tóth D. szerint Petőfinek 1844-ben készült *Igyunk* c. bordala is a *Fóti dal*tól kölcsönözte formáját. (350. l.); Horváth János a vers egyéb közvetlen hatását így foglalja össze: „Hatása látszik Barna Ignác *Farsangi Dalán* (Honderü 1844. I. 80. l.); Fodor igen döcögős *Pesti dal*-a (Honderü 1845. II. 24. l.) egyenest „A Fóti dal" nótájára van írva; hatását mutatja Heilprin *Zsidó kördala* is (Honderü 1846. II. 358.), melyhez Rózsavölgyi írt aztán zenét (Uo. 517. l. — Horváth János i. m. 658. l.—ugyanitt a *Fóti dal* elterjedésére vonatkozó adatok is).

A költemény népszerűségének sajátos jelentkezése Szelestey László *Az új év első napján. Vörösmartynak* c. a *Fóti dal* formájában írt elbeszélő verse. „Csendes falun, szalma viskó ölében" hazafias lelkesültséggel mulatozó társaságot ír le, majd ilyen fordulatot vesz a költemény:

Most tekintsd meg gondolatlan
Ifjuság:
Miképen áll Andor urnál
A világ?
Körömfogytig kiürit ő
Ha akar
E jelszóra: éljen minden
Hü magyar!

És odább áll — a csatázó
Zaj kihalt:
„Jer leányom! mondd el azt a
Fóti dalt!
S a leánynak dalra nyilnak
Ajkai!
S szivbe hatnak szivben éledt
Szavai

Lányom, e dal vénségemre
Megragad —
Becsületes magyar ember
Igy vigad!
Hát könyüt ez agg szeméből
Mért törül?
Lelke elfáradt a kéjben
Ugy örül.

S ezt az irta lányom, ki a
Szózatot —
Isten ad a honnak sok illy
Magzatot!
Énekeljünk — hadd zugjon el
Budáig:
Az ur isten éltesse őt
Sokáig.

Szelestey László Három a tánc c. verse is a Fóti dal formájában, 4 soros versszakokkal íródott (Honderü 1844. febr. 3. I. f. é. 5. sz. 137. l.) —; mintájára készült a Gyülde dal, amelyet a klerikális Nemzeti Ujság gúnyos tónusban igyekezett kijátszani ellene: „. . . köztetszésben részesült a Sujanszky által költött s Thern által zenére tett gyönyörű „Gyülde dal" melynek zenéje sokkal magasabb költői ihletséggel bir, mint az úgynevezett „Fóti dal"-é. (1846. jan. 15. 214. sz. 34. l.) —; ugyanakkor a Gyüldébe átlépett „körpap"-ra, Kronperger Antalra gúnyverssé travesztálták a költő Nemzeti Körbeli elvbarátai. Néhány találó versszakát ideiktatjuk:

A Gyüldébe megy a körpap, hadd menjen,
Utja mint a büné sima s jó legyen;
Menjen is mind a Gyüldébe az ily pap,
Hisz a körben marad még sok derekabb.

Testet éltet és táplál a lakoma,
De aki azt ingyen adja, Gyülde a —
Körpap és bor két atyafi gyermekek,
A Gyüldében a bor elég — s ez remek.
.....

Borban a bu, mint a gyermek aluszik,
Magyar földön már a napfény sugárzik.
Ideje hogy a Gyülde elaltassa,
Mákonyuk csak most használhat vagy soha.
.....

S ha Posonba gyülnek majd a hon-apák,
Pest megyében mi nyerjük meg a csatát.
Pest megyének hadd kiáltsa a Gyülde,
Lipthay és Illucz lett a követe.

(OSzK Quart. Hung. 625. — Idézi DEZSÉNYI BÉLA: A nemzeti kör a negyvenes évek irodalmi és hírlapi mozgalmaiban. ItK 1953. 1—4. sz. 181. l.) — A Fóti dal népszerűségére jellemző, hogy Ney Ferenc Kalandor c. népszínművében és Szigligeti Ede Zsidó c. népszínművében is történik rá utalás. —

5. *A Fóti dal utóélete*

A *Fóti dal* népszerűsége elsősorban azon alapult, hogy igen híven fejezte ki a reformkori hazafiság érzés- és gondolatvilágát — mégpedig a nemesi életformára oly annyira jellemző pohárköszöntő, tószt formájában. A költeménynek „nemesemberi alkotmányos" hangját, — s vajmi kevés joggal — vélt művészi fogyatékosságait ERDÉLYI JÁNOS bírálta:

„... Én a *Fóti dalt* sohasem becsültem annyira egészen magáért, mint egyes igen jó gondolatokért, vagy egyes strophákért, mik ellen semmi kifogás, mert igazán szépek, tiszták, toldatlanok, minő a harmadik: *Víg pohár közt édesebb a szerelem*, aztán a nyolcadiktól kezdve egymásután folyvást nyolc egész stropha, hol és melyekben a hang teljesen megváltozik; de hibája, hogy a felfogott népi, vagy általánosabb költői modor bizonyos hazai, azaz nemesemberi alkotmányos hangba megy át, s ekép honfitársainknak nagyrésze elesik a daltól, mert reá semmi fogékonysága; ott pedig, hol részletességre hajlik, *éjszak rémes árnyait leküzdeni*, valóságos lankadtság fogja el; végre, mint minden könyörgést, az Amen, akkor zár be, mikor már elég az óhajtás, úgy van itt is, pedig anélkül, hogy *szükségkép* be kellene záratnia, mert ha még egy strophát hozzá irnánk, akár a közepéből, senki sem mondaná, hogy általa el van rontva az egység. Hová mutat ez? Oda, hogy a *Fóti dal nem egy, nem egész*, hanem szépségek rendetlen halmaza, összetákolása . . ." S ezen túlmenően, számos fordulatát, kitételét, rímét, hasonlatát kárhoztatja. (Pályák és pálmák Bp. 1886. 189—90. l.)

Az Erdélyitől érintett népi, ill. nemzeti jelleg szempontjából — de ellenkező értelemben vélekedik a versről GREGUSS ÁGOST: „Valamint a népköltészetben a *közvetlen közérzet* vagy *naiv emberség*, úgy a nemzeti költészetben az *öntudattá vált hazaszeretet* fejeztetik ki; a népköltészte az *összes népnek*, a nemzetköltészet a nép derekabbjainak költői tükre. A *Fóti dal* népi, a *Szózat* nemzeti" (A szépészet alapvonalai. Bp. 1849. 101. l.). A költemény eszméinek korhoz kötöttségét Erdélyihez hasonlóan világítja meg KEMÉNY ZSIGMOND is. A verset a *Cs. M. kisasszonynak.* c. költeményhez hasonlítva így írt:

„Szintazon magyar mértékű és metszetű ez, mint a bordalok fejedelme, ama merész és szeszélyes dithyramb, mely a poharazó magyar táblabírónak egész érzés és nézletkörét átkarolta, hogy művészileg visszaadja. A „Fóti dalt" értem, melynek előnye és hátránya, hogy valamint 1848 előtt minden kedélyt fölvillanyozott, szintúgy csak addig fog rendkívüli varázzsal bírni, míg a szellem, melynek teljes érvü kinyomata, a viszontagságok és az új korirány miatt át nem alakuland." (Emlékbeszéd az MTA XX-ik közülésén 1858. dec. 20.

— Csapáry 36. l.) Gyulai Pál életrajzában már halványabban tér vissza ez a gondolat: „A költő poharazás közben sem feledkezik meg hazájáról, a haza reményei és aggodalmai elevenednek föl a jókedv szeszélyében. Hány magyar táblabíró érzett és gondolkozott így bor mellett 1848 előtt. E verssor: „A legelső magyar ember a király" egész közmondássá lett . . . ." (205. l.) — Esztétikai értékéről pedig így vélekedett: „A *Fóti dal* szintén nevezetes mozzanat lyránkban. Addig a valódi bordal hangját igazában senki sem találta el. Vörösmarty új hurt pendített meg s mintegy fölbátorította Petőfit, hogy a magyar bordalok legszebbjeit merje költeni. Csokonai bordalaiban sok a mámor, Bajza híres *Borének*ében nagy józanság s némi feszesség uralkodik. A *Fóti dal*ban eltün a fesz, a mámor szeszélye ömlik el rajta, de emelkedett gondolatok s nemes érzések olvadnak belé. Igen kitünő részletek vannak benne, kár hogy kelletén túl hosszabbra nyúlik s hol sorok, hol egész versszakok zavarják az egész hangulatának összhangját." (II. k. 392. l.) — Valószínűleg Erdélyi értetlensége nyomán, a költemény mint a költői melléfogások gyűjteménye is tovább élt. Szemere Pál legalábbis Tandithyramb és talányábrándok címmel a Fóti dalról egy több mint ezersoros gúnyos hangú tankölteményt írt, amelyben a vers vélt fogyatékosságait akadékoskodva, tudálékosan, kifigurázó szándékkal elemezgeti (Szemere Pál munkái Bp. 1890. Szerk.: Szvorényi József Bp. 1890. 127—172. l.). — Mikszáth is az írói-költői érthetetlenségekről, stiláris melléfogásokról szólva írja: „. . . magán a nagy Vörösmarty Mihályon is megesik, hogy a rím kedvéért toldjafoldja a versét s olyan férceket hagy bent, amilyeneket nem kellene, például a Fóthi dalban:

Fölfelé megy borban a gyöngy, *jól teszi,*
Tőle senki e jogát el nem veszi.

(Jókai Mór élete és kora. I. 79—80. l. Munkái XVIII. k. Jubileumi kiad.)

A század végére, a kiegyezés évtizedei során teljesen korrumpálódott az az osztály, amelynek ötven év előtt még progresszív érzéseit és gondolatait tükrözte a költemény, — a *Fóti dal* kultusza ennek megfelelően telítődött ez időre merőben reakciós tartalmakkal. Ami Vörösmartynál az érdekegyesítésen alapuló nemzetegység hirdetése volt, az az úri politika demagógiájában az osztályharc kendőzésére szolgált; a negyvenes évek elején teljesen más akusztikájú királyéltetés a nemzeti függetlenség elárulása lett; a pánszláv törekvésektől, „éjszak rémes árnyaitól" való félelem idézése pedig a forrongó nemzetiségek elnyomására jelentett ürügyet. A *Fóti dal* születésének ötvenedik évfordulóját az úri Magyarország lényegében ezek szerint ülte meg fölösen nagy cécóval. Gróf Károlyi Sándor, „a jubileumi mozgalom" során helyrehozatta és „ízléses csinban" „újíttatta meg" az 1837-ben épült kis házat, állíttatta fel a „barátság falait"; az október 16-án tartott fóti jubileumi ünnepségen számos hazafias beszéd hangzott el, megkoszorúzták Vörösmarty arcképét „melyre Vaszary Kolos hercegpri-

más és Császka György kalocsai érsek koszorúkat küldtek"; sőt a rendezőbizottság közadakozásból egy Vörösmarty-ösztöndíjat is alapított, „mely a fóthi iskolák növendékeinél állandóan fenntartja a Fóthi dalnak és halhatatlan költőjének emlékét" (Budapesti Hirlap 1892. okt. 5. XII. évf. 275. sz. 6. l., FővL 1892. okt. 19. XXIX. évf. 289. sz. 2150. l., VU 1892. okt. 23. XXXIX. évf. 43. sz. jubileumi sz., 737. l.). — Az 1900-as Vörösmarty centenáriumon is a reakciós értelmezés és applikálás révén szolgálhatott a vers Széll Kálmán miniszterelnök király-éltető tósztjának alapjául. (PH 1900. dec. 2. — CZAPÁRY XCVII—VIII. 2.)

Ebben a légkörben idézték, szavalták és magasztalták a költeményt a jubileumi ünnepségeken ünnepi cikkekben, nemegyszer a *Szózat* fölé emelve. Ekkor akartak Fáy présháza elé is szobrot állítani, de csak a talapzat készült el a következő felírással:

Vörösmarty
1842. X. 5.

Minden ember
Legyen ember
És magyar
Akit a föld
Hord s egével
Betakar

(Fóthy dal)
1900. XII. 1.

Jellemző különben a századforduló körüli Fóti dal-kultusz politikai tartalmának továbbélésére, hogy a Vörösmarty Irodalmi Társaság meglehetősen alacsony színvonalú folyóirata, a Délsziget több mint három évtized múltán is a vers elemzésének ürügyén legitimista förmedvénynek adott helyet. (Délsziget 1935. I. évf. 1. sz.) 1942-re, a vers születésének centenáriumára azonban már megszűnt a hivatalos érdeklődés, s azok, akik az évforduló méltányos megünneplését igyekeztek tető alá hozni, az illő és köteles támogatást sem kapták meg. Elsősorban KOVALOVSZKY MIKLÓS igyekezett — egy, a *Fóti dal* egész történetét feleleventő cikk keretében felhívni a figyelmet a présház, ill. a „kis lak" teljes elhanyagoltságára (Nem lehet megtartani a „Fóti dal" centenáriumát. Látogatás Fáy András fóti szőlőjében. Magyar Nemzet 1942. szept. 25. 218. sz. 4. l.). A cikkre egy szerkesztőhöz címzett nyílt levélben dr. Pápa Miklós reagált, aki egyfelől megvédte az akkori telektulajdonost, — másrészt — egy a Magyar Turista Élet 1936. nov. 30-i számában megjelent, a fóti Fáy-házzal kapcsolatos cikket ismertetve egy Vörösmarty-Múzeum berendezését propagálta. (A fóti Vörösmarty ház. Magyar Nemzet 1942. okt. 2. 224. sz. 4. l.) Kovalovszky Miklós Kié volt a fóti Fáy-ház? c. viszonválaszában dr. Pápa hozzászólásának (aki Vörösmarty borházának, présházának

nevezte a Fáy házat) néhány téves fordulatát igazította ki s helyeselte a tervet, hogy a fóti szőlőt az épületekkel együtt — akár a badacsonyi Kisfaludy présházat — kirándulóhellyé kell tenni. (Magyar Nemzet 1942. okt. 17. 236. sz.) Ezt követően Kovalovszky helyesbítésére válaszolva dr. Pápa részletesen idézte a túristakalauzt, amelynek félreérthető kifejezései megtévesztették (Magyar Nemzet 1942. okt. 21. 239. sz. 6. l.), mígnem a vitát Kovalovszky Még egyszer a Fáy házról c. cikke zárta le, amely előadva a vers ismeretes keletkezési körülményeit, cáfolta a feltevést, hogy Vörösmarty a kunyhóban írta volna a *Fóti dalt* (Magyar Nemzet 1942. okt. 28. 245. sz. 6. l.). Megemlékezett a vers születésének centenáriumáról a Petőfi Társaság közlönye is. (A „Fóti dal" jubileuma. Koszoru 1943. jan. IX. k. 2. sz. 120. l.) SIMÁNDI BÉLA: Ahol Vörösmarty Fóti dala született c. cikke is azok közé tartozik, amelyek összezavarták a források adatait („Ennek a szüretnek [t. i. az 1843. évinek] alkonyi hangulatában szavalta el Vörösmarty a baráti társaságnak híres *Fóti dal*-át, amelyre az egy évvel azelőtti fóti szüret ihlette meg." — Kis Ujság 1949. szept. 25. 3. évf. 223. sz.).

Külön kell megemlékezni a költemény egy-egy sorával, fordulatával kapcsolatos kisebb polémiáról.

A költemény sokat vitatott helye a 15—16. sor: Hol van a hal, mely dicső volt És remek? — A két sor aktuális vonatkozásának magyarázatát Szemere Pál adta meg. A fóti szüreten résztvevők elésorolása után így folytatja visszaemlékezéseit: „Ezen részint rokonok és társak, részint barátok és ismerősek körében kérdezé az áldomáspoharat fölemelő (ti. maga Szemere Pál): Hol van a hal, mely dicső volt és remek? —‚midőn egyik napon, 1841-ben, a víg poharak, vagy a pezsgős üvegek szomszédságából a virágokkal körülkoszorúztatni szokott (tehát átvitelesen szólva: dicső és remek) hideg csemegehal kimaradván, házi gazdánkat, Fáy Andrást, mint a *haladás* (szójátékkint: hal-adás) felekezetétől elpártoltat, rová meg — dévajságból . . ." (SZEMERE PÁL: Fáy András. Pályaismertetési adatok. Divatcsarnok 1853. ápr. 28. 8. sz. 142. l.) A következő esztendőben Vörösmarty ezt a társaságon belül nyilván nagy sikert aratott élcet simította bele a maga verses tósztjába.

A történetet Szemere adaléka alapján leírta Badics Ferenc is Fáy életrajzában, de figyelmetlenségből Szemere bonmotját 1841 helyett Vörösmarty költeményének születésével, ill. felolvasásával egyidőre, 1842-re tette. (BADICS FERENC: Fáy András életrajza Bp. 1890. 620. l.) — A kifejezés tárgyi háttere mindennek ellenére a nagyközönség előtt nem volt ismeretes, Mátray Ernő joggal jegyezte meg róla, hogy „amennyi derültséget keltett akkor a jelenlevő társaságban, épp annyi fejtörést okozott azóta e vers magyarázóinak". (MÁTRAY ERNŐ i. m. VaU 1892. okt. 23. 43. sz. 737. l.). — Volt olyan nézet, amely szerint „Vörösmarty, ki a költeményt a hely szinén, a fóti szüreten rögtönözte, — tósztját e soroknál mintegy félbeszakítva — az ízletes halat körülhordó egyénhez fordult, nehogy azt végképpen elvigyék előle . . . . Másik szintén a legszélesebb körökben elterjedt magyarázat az, hogy

e sor tulajdonképp így hangzik: Hol van a *hon*, mely dicső volt és remek?" — Míg a közvélemény tárgyi hátteret konstruált, addig az irodalomértők a sorok általános jelentését magyarázták. Riedl poetikájában a költemény e helyének általános, minden különösebb magyarázat nélkül is érthető, szellemes tartalmára mutatott rá: „Azaz a hal alárendelt, szánalmas egy állat, mert *vízben* él." Az ő nyomán írta Zlinszky Aladár: „Azt jelenti, hogy a hal dicső és remek nem lehetett, mert vízben él, vére hideg, nincs hevülő lelke. Azt csak a bor teremt.", s megjegyezte egyszersmind, hogy „a kifejezés nem a legszerencsésebb". (Zlinszky Aladár: Szemelvények a magyar nemzeti lyra köréből.) Munkájának ismertetésekor azonban Komáromy Lajos felhívta a figyelmet a sorok konkrét, hiteles hátterére, amire Zlinszky a kérdés egész történetét előadva, a sorok általános és aktuális jelentését összekapcsoló* cikkben reagált s egyszersmind helyreigazította Badics tévedését is (Zlinszky Aladár: Vörösmarty Fóti dalának egy vitás helye EPhK. 1894. XVIII. évf. 718—19. l.).

A másik polémia a 49. sor „Bort megissza magyar ember" kifejezés körül alakult ki. Idézett bírálatában már Erdélyi szóvátette, hogy itt a névelő elhagyása „grammatikai hiba", s úgy látszik a fordulat sajátossága másoknak is feltűnt; Gyulai a vershez fűzött s a Koszorú 1864. okt. 30-i számában közzétett jegyzetben kifejezetten polemikus módon vette védelmébe a sort: „*Bort megissza magyar ember*, hibás magyarság, mondják, sokan, *a bort megissza* kellene vagy *bort iszik* ; a magyar nyelvtan legfőbb szabálya van megsértve szorultságból, a mérték kedvéért, mit legkevésbé Vörösmartynak bocsáthatni meg. Hogy Vörösmarty nem szorultságból írta úgy e sort, amint írta, onnan is megtetszik, hogy így is írhatta volna: *Megissz'a bort magyar ember* ; a sor így is elég hangzatosan kitelt volna s csak oly elisiót használ vala, mely ellen nem lehet szólani. Vörösmarty célzatosan írta így e sort vagy ha tetszik akarva tévedett, mi a költői nyelvben néha valódi erény . . . Melyik nyelvész meri megjavítani e közmondást: Szegény embert az ág is húzza, mely századokon át így él a nép ajkán, s közmondásaink gyűjteményébe is így van bejegyezve? pedig ez épen oly mondat, mint *Bort megissza magyar ember*. Az *a* kihagyása mindkét mondatban nemcsak a rythmust emeli, de a kifejezést is erélyesebbé teszi; reflexió nélkül észre sem vesszük e nyelvtani hibát, oly természetes, oly erőltetés nélküli. Vörösmarty *bort megissza*-jában a *meg* miatt, mely magában is határozó erejű, még kevésbbé érezzük az *a* hiányát, mint ama közmondásban. A fődolog az, hogy a dal jókedvű, mámoros hangulatával mintegy összehangzik a fennebbi sor, s bár mit beszéljen a száraz nyelvészet, aesthetikai tekintetben igen jól eltalált kifejezés . . ." Gyulai e jegyzetére a FL-ban meglehetősen méltánytalan hangon és vajmi kevés esztétikai érzékről téve tanúságot, Brassai Sámuel reagált, nemcsak a kérdés lényegét, hanem Gyulainak a jegyzetben tett egyéb fordulatait is vitatva. (1864. 258. sz. 1080—81. l.) Gyulai gúnyos hangú válaszában, megismételve az első állításait annak igazolására, hogy a határozott névelő elhagyása úgyszólván

hagyománnyá, „költői nyelvszokássá" vált, régibb és újabb költészetünk termésében, népköltési és közmondásgyűjteményekből nagyszámú példát sorakoztatott fel. (A Fóti dal egyik soráról Koszorú 1864. II. f. é. 21. sz.) Brassai most már így summázta meg kifogását: „Nem a névelő kihagyása a sarkalatos hiba, hanem az, mit világosan kimondtam, hogy *határozatlan* tárgy (bort) van kapcsolatba téve *határozott* igeformával (megissza). Ezt jelöltem én ki szóról-szóra élő nyelvszokási, nemcsupán nyelvtani szabálynak, költő és prózaista által egyformán megszeghetetlen törvénynek." (FL 1864. 277. sz. 1156—7. l.) Érvelését azzal végezte: a „kérdéses hely értelme hát csak az lehet, hogy a magyar ember bort iszik, melyben „iszik" helyett „megisszát" tenni erkölcsi azaz nyelvérzéki és aesthetikai lehetetlenség". (Uo.) — Viszonválaszában Gyulai kimutatta, hogy példái Vörösmarty sorával együtt esztétikailag indokolt kivételek, a sor jelentéséről pedig így írt: „De vajon Vörösmarty csakugyan azt akarta-e mondani, hogy bort iszik a magyar ember és semmi egyebet? Ha azt akarta volna, bizonyosan azt mondotta volna, mert tudott oly jól magyarul, mint akár Brassai, akár a Fővárosi Lapok szerkesztője. Ő valamivel többet akart mondani, pl. azt, hogy *a magyar nagyon szeret inni*. Brassai tudhatná, mily kedvenc gúnyos mondása a magyar népnek az ilyesmi: Ő kelme nem utálja a bort, *megissza*. Ily értelemben használja Vörösmarty a *Bort megissza magyar ember* kifejezést . . ." (Még egyszer a Fóti dal egyik soráról. Koszorú 1864. II. f. é. 24. sz. . l. — Gyulai mindkét cikke a ÖM 1884—85. jegyzetei közt is. 425—441. l.) A polémiát röviden összefoglalta s a XVII. századi Gyirwa Wentzel Szent Péter-dialogusából Gyulai igaza mellett hozott példát Waldapfel Imre, megjegyezvén: „Kétségkívül Vörösmartynál éppen úgy, mint a XVII. századi versszerzőnél a *bort megissza* a. m. szereti a bort, szeret inni. Ebből úgy látszik, hogy Vörösmarty nemcsak megengedhető, számos példával igazolható költői szabadsággal járt el, amikor a határozott névelőt elhagyta, hanem az ő idejében és az ő nyelvterületén még élő nyelvszokást követve használta ezt a stereotyp beszédfordulatot, amellyel talán a *borissza, bornemissza* is összefügg". (Magyar Nyelv 1931. 1—2. sz.) A sort Horváth János sok mással egyetemben példaként említi arra, hogy a költők a névelőt a szótagszám biztosítása végett gyakran elhagyják. (Rendszeres magyar verstan, Bp. 1951. 53. l. 52. l.)

A 73—80., királyéltető sorok már a maguk korában is élénk visszhangot váltottak ki. A titkosrendőrségnek külön hosszú jelentés referál a Fóti dal-ról. »Elmondja, hogyan született Vörösmartynak ez a költeménye a Fáy András fóti szüretjének alkalmából. A magyarokba vetett hitet egészen megingathatja a császárban az a jelentés, mely szerint a Fóti dalnak a királyról zengő sora nem odavaló és Vörösmarty csak azért írta volna, hogy a cenzúra átengedje a verset. A kémjelentés ezt azzal igyekezett bizonyítani, hogy Pulszky Ferenc nagy „Champagnade" közben a királyról szóló sorok nélkül szavalta el a verset«. (Táborі Kornél: Titkosrendőrség és kamarilla. Akták-adatok a bécsi titkos udvari és rendőrségi levéltárból. Bp. 1921. 25. l.) —

Szontagh Gusztáv viszont egy cikkében, amely Széchenyi és Kossuth álláspontját igyekezett közelhozni, s az udvar iránti túlságos bizalmatlanságot igyekezett jogosulatlannak feltüntetni — a tényt, hogy a nagy nemzeti költő a királyt élteti, mint a követendő kompromisszum irodalmi példáját említi: „Ha Vörösmarty Mihály első poharát oly lelkesedéssel köszönti el Urunkért, mint ezt Fóti dalában tevé, én, ki tudom, hogy az igazi költő a *nemzet* legtitkosabb érzéseinek hű tolmácsa, ezt, a szó legszigorúbb értelmében valóságos manifestationak tekintem." (Kölcsönös értesítésül. Jelenkor 1843. ápr. 2. 26. sz. 130. l.) — A kérdéses versszakkal egy folyóirat 1848 tavaszán is a király születésnapját ünnepli. (Ábrázolt folyóirat Kassán 1848. ápr. 15. 16. sz. 127. l.)

A 81—84. sorok korabeli értelmezése is ellentmondásos. — Egyrészt — s ez a gyakoribb — a magyarosító politikával összefüggésben idézték. (Művészeti, irodalmi vonatkozásban: PH 1843. jan. 8. 211. sz. 23. l. — Kolozsvárt szavalat alkalmával a 81. sorra „a közönség megindulva tapsolt" Erdélyi Hiradó 1844. márc. 22. 24. sz. 137. l.) — Erdélyi János viszont a nemzeti és az egyetemes emberi elválaszthatatlan kapcsolatát fejtegetve utal a sorokra. (A hazai bölcsészet jelene. Sárospatak 1857. 66. l.)

Fordítások

Angol : The song from Fót. Translated by William N. Loew. New-York, 1881. Gems from Petőfi. — A song from Fót. Translated by W. N. Loew. New-York, 1887. Samich and Goldmann „Magyar Songs." — A song from Fót. Translated by W. N. Loew. New-York, 1899. Auther-Translater's Edition. — The song from Fot. Translated by W. N. Loew. New-York, (1908) Amerikai Magyar Népszava „Magyar poetry."

Francia : Le chant de Fót. Traduit par H. Desbordes-Valmore et Chr. de Újfalvy. Paris, 1873. „Poésies Magyares." — Le chanson de Fóth. Traduit par Charles d'Éjury Pozsony (Presburg) 1904—1908. „Poésies classiques hongroises".

Héber : Sir Habacir. Ford Bacher Simon. Pest, 1868. Szerző kiad. Bacher Simon: Nemzeti énekek. I. gyűjtemény.

Német : Fóter Lied. Übersetzt v. Henri Leo Beck. Tageblatt 1843. Az RPD az egykorú fordításról így emlékezett meg: „Helybeli német lapjaink közül a „Tageblatt" ez évben leginkább az által tevé magát reánk magyarokra, de tán az idegen ajkú olvasókra nézve is érdekessé, — hogy verseit gyakran vegyíté magyar költőink elmeműveivel, nagyobbrészt igen csinos, sikerült fordításokban — sőt, — mondhatni, hogy számára ezidén csaknem többet adott ezekből, mint eredeti németeket. Így p. o. Vörösmarty Szózatát, Fóti dalát, Szilágyi és Hajmási című balladáját stb. . . A költők, kik hazai költészetünkkel ily dicséretesen s szeretettel foglalkoznak: Henri Leo Bek, és Zöllner urak. Tápláljják tovább is keblökben e rokonszenvet hazájok s ennek irodalma iránt, a méltó elismerés sem a külföld, sem a magyarok

részéről el nem maradand! (RPD 1843. nov. 2. 36. sz. 1139. h.) — Fóter Lied. Übersetzt von G. Treumund. Leipzig, 1845. Druck von Oscar Leiner. Herzensklänge. Dichtungen von G. Treumund. — Dasselbe: Zweite, verbesserte Auflage. Leipzig, 1846. — Aufwärts steigt Wein die Perle. Aus dem ungarischen übertragen durch Kertbeny. Frankfurt am Main, 1849. Literarische Anstalt. (I. Rüttern) Kertbeny C. M.: „Gedichte von Alexander Petőfy. Nebst einem Anhang Lieder anderer ungarischer Dichter". — Das Fótilied. Aus dem Ungarischen übertragen von Adolf Buchheim und Oskar Falke. Kassel, 1850—51. Nationalgesänge der Magyaren." — Das Lied von Fót. Übersetzt von Vasfi und Benkő. Braunschweig 1852. Vasfi—Benkő: Nationallieder der Magyaren. — Fóther Lied. Übersetzung von August Greguss. Darmstadt, 1856. Gustav Georg Lange. Hunfalvy—Rohbach: Ungarn und Siebenbürgen. Bd. I. — Das Lied von Fót. Metrisch übersetzt von K. M. Kertbeny Pest—Leipzig, 1857. Gedichte von. M. V. — Das Foter Lied. Aus dem Ungarischen übersetzt von Julius Nordheim. Budapest, 1873. Verlag von Samuel Zilahy. Nordheim, Julius: Ungarische Gedichte. — Fóter Lied. Metrisch übertragen von Gustav Steinacker. Leipzig—Pest, 1875. Ungarische Lyriker. — Fother Lied. Übertragen durch Stefan graf Pongrácz. Pest, 1876. Magyarische Gedichte. — Fóter Weinlied. Übersetzt von Adolf von der Heide. Stuttgart, 1879. Handmann: Pannoniens Dichterheim. — Fóter Lied. Ins Deutsche umgedichtet von dr. Josef Steinbach. Gross—Kanizsa, 1882. Druck und Verlag von Josef Wajdits. Steinbach: Heimatsklange. — Foter Lied. Deutsch von Paul Hoffmann. Budapest, 1886. M. V.-s ausgew. Gedichte. — Dasselbe: Wien—Pest—Leipzig, 1895. — Weinlied. Übersetzt von Irene H. Cserhalmi. Stuttgart und Leipzig, 1897. Deutsche Verlags Anstalt. Cserhalmi: Ungarischer Dichterwald. — Fóter Lied. Aus dem Ungarischen von Dr. Peter Yekel. Sopron, 1901. Ausgewählte Gedichte. — Fóter Lied. Übersetzt von Dr. Hack. Halle, a. S. o. J. Hack: Ungarische Lyriker.

Orosz : Песня Фоти. Перевод Н. Чуковского. Москва, 1952. Гослитиздат. Антология Венгерской Поезии.—Фотская Песня. Перевод Н. Чуковского. Москва, 1956. Михай Вёрёшмарти.

Svéd : Sang vid vinskörden. Översätning av T. Lindh. Stockholm, 1922. Utgiven av Ungorska Sällskapet. Ungersk Lyrik.

Szlovák : A fel nem található szlovák fordításról megemlékezik a Jelenkor. (1845. júl. 20. 58. sz. 349. l.)

Képzőművészeti ábrázolás

1. A fóthi gunyhó, ahol Vörösmarty a „Fóthi dalt" írta. Györök Leo aquarellje után Cserna Károly rajza. VU 1892. okt. 23. 43. sz. 736. l.

2. Vörösmarty elszavalja a „Fóthi dal"-t. Linek Lajos rajza. Uo. 733. l.

3. Fáy András nyári laka fóthi szőlejében, amely előtt Vörösmarty fóthi dalát elszavalta. Linek Lajos rajza. Uo.

4. Fóti dal. Linek Lajos fejrajza. Vörösmarty Album. Szerk. Lándor Tivadar. Bp. é. n.

5. Vörösmarty elszavalja a Fóti dal-t. Szemlér Mihály rajza.

Zenei feldolgozás

1. Thern Károly én. zg. Wagner József kiad. Pest, 1842. Ugyanaz második kiadásban Pest, 1843. — A rendkívül népszerű dallam megzenésítést propagálta a RPD 1842. nov. 17. II. f. é. 92. sz. 1050. l., PH, 1842. dec. 4. 201. sz. 858. l., RPD. 1843. aug. 17. 14. sz. 438. h., Honderü 1843. aug. 19. 7. sz. 207. l., 1843. aug. 24. 16. sz. 499. h. — részletesen l. fent. — Nagy elismeréssel emlékezett meg róla Mosonyi Mihály. (Vö. Zenészeti Lapok. 1863. IV. évf. 6. sz. 46. l.) Motívumait Liszt Ferenc is felhasználta I. rapszódiájában. — Ábrányi Kornél szerint Thalberg, a híres zongoraművész is ennek a dallamára írt magyar ábrándot (A magyar zene a XIX. században Bp. 1900. 143. l.); szívesen énekelték dalbetétként népszínművekben, így Gaál József Peleskei nótáriusának 1942. évi előadásán is. — (Vö. Tóth Dénes: A magyar népszínmű zenei kialakulása. Zeneműkiadó Bp. 1953. 37. l.). — A dalt számos gyűjtemény átvette. Szini Károly: A magyar nép dalai. Pest, 1865., Révfy G.: Új magyar férfikarok zsebkönyve. Temesvár 1909., Hackl Lajos: Gaudeamus igitur. Pfeifer kiad. Bp. 1914., Sztanko: Énekeskönyv a tanítóképző számára Franklin. Bp. 1929. II. k. stb.

2. Fáy András zg., a RPD 1842. dec. 29. II. f. é. 104. sz.-ának mellékleteként. A folyóirat kísérőszövegét l. feljebb. Felvette Tóth István: Áriák és Dallok 1832—43. c. kéziratos dalgyűjteményébe a szerző megjelölése nélkül, 149. l. Kiadta Major Ervin: Fáy András és a magyar zenetörténet c. tanulmányában. Irodalomtörténeti dolgozatok Császár Elemér hatvanadik születésnapjára. Bp. 1934. 190. l.

3. Svastits, Nep, János én. zg. Wagner József kiad. Pest, 1843.

4. Willmers Rudolf („. . .? az ismeretes Fóti dal általa szerzett remek változatait a nemzeti körnek oly végből ajándékkozván, hogy ezen zeneműve leendő jövedelmét bármily jótékony célra vagy hazai intézetre fordítaná . . ." PDL 1845. máj. 22. 8. sz. 286. l. — „Willmers... a Fóti dal-ra szerzett jeles változatait a Körnek adá, ámbár műárusok már háromszáz forintot ígértek e műveért." Budapesti Hiradó 1845. jún. 1. 190. sz. 366. l.)

Szövegváltozatok

5. Ath felé az, **10.** Ath Lakoma; **13.** Ath atyafi — **14.** Ath Gyermekek. **15.** Ath *d*ícső **17.** Ath közt RPD *V*ig **18.** RPD szerelem **19.** RPD van **20.** RPD *e*lnyelem **21.** RPD Hej galambom szőke bimbóm **22.** RPD *m*it **23.** RPD *I*sten, **24.** RPD *h*a **25.** Ath Értéd **26.** Ath Értéd **27.** Ath lánggal **28.** Ath szív: **29.** Ath felszökelne, **31.** Ath tőled, vagy

szerelmet **33.** Ath honfitársam **35.** Ath Víg komor, **43.** Ath bus*ult* **46.** Ath Valaha. **47.** Ath felvir*ulni* **54.** Ath 'S felsiv*it*: **58.** Ath Ezután. **61.** Ath *ugy* **65.** Ath hát igyunk **66.** Ath Húzomost; **67.** Ath. Bú szerelmek **69.** Ath legszentebb-legdicsőbbért **72.** Ath. tort. **75.** Ath Ért*te* **78.** Ath Örömét **80.** Ath fejét. **86.** Ath nép, **87.** Ath b*izton* **97.** Ath bor, **99.** Ath frigyben **100.** Ath vezér, **103.** Ath *Ugy* **106.** Ath ima. **119.** Ath Felder*üljön* **126.** Ath szabad **133.** Ath csend-'s **135.** Ath mind mivel

768. MÁK BANDI

Megjelenés

Mezei naptár, gazdasági kalendárium. A nép használatául 1843-dik közönséges évre. Kiadja A M. Gazdasági Egyesület. Ismeretterjesztő szakosztályi ügyelés alatt szerkeszti Kacskovics Lajos. IV. év Budán, **65.** l. *Vörösmarty.* aláírással.
MM 1845—48. 259-262. l. — MM 1847. 219—221. h.
MM 1863—64. II. k. 128—131. l. (295. l.)
ÖM 1884—85. I. k. 250—253. l. (441. l.)

A vers az 1843. évre szóló kalendáriumban jelent meg, aminek terjesztését nyilván még az 1842. év végén megkezdték. Figyelembe véve a korabeli nyomdai stb. viszonyokat, a verset a november—decemberben közölt versek élére tettük.

Vörösmarty már viszonylag korán igyekezett útját egyengetni annak, hogy az irodalom közvetlenül szolgálja a nép felemelkedését. Ezért vált már 1831-ben lelkes propagátorává az Akadémián Széchenyi ötletének, s maga terjesztette elő egy népművelő folyóirat tervét, amelynek, érvelése szerint „közhasznú, népnevelő ismeretek lennének tárgyai, gazdák és talán kézművesek számára, milyeket idegen nyelvekben igen bőven feltalálhatni, s aminek a magyar nép kétségkívül igen nagy hasznait látná rövid időn" (Viszota Gyula: Vörösmarty akadémiai folyóirattervezete. Akad. Ért. 1911. 519. l.) — A műnépdalok kiadásáról is úgy vélte Toldyval együtt, hogy azok egyik hivatása a „nép ízlésének és erkölcsének nemesbítése". (Az Akadémiához beérkezett népdalgyűjtések kiadására vonatkozó közös javaslattétel szövegét idézi Brisits Frigyes: Vörösmarty és az Akadémia Bp. 1937. 50. l.) —; maga is egyik legsikerültebb, *Puszta csárda* c. helyzetdalát egy elsősorban parasztságnak szánt kalendáriumban jelentette meg (l. a *Puszta csárda* c. vers jegyzetét Vty Akad. Kiad. II. k. 370. l. s az 1834-ből való *A kecskebőr* c. novelláját is, a történet végére illesztett tanulságokkal tulajdonképpen népoktató elbeszéléssé avatta. Ilyenfajta derűs, nem különösebben hangsúlyozott népoktató záradéka van a *Mák Bandinak* is, amely Czuczor nevezetes népoktató sorozatának a *Paprikás versek*nek első darabjával (a *Sok a hiba* c. verssel) együtt, egy, „a nép használatára kiadott kalendáriomban" jelent meg, akárcsak később *Katona* c. verse. Czuczoréival együtt Vörösmarty e költeményei úttörőek: a

népoktató irányzatosság lényegében felléptük után bontakozott ki. (A Népkönyvkiadó Egyesület pályahirdetése pl., amely nevelő hatású népszerű elbeszélést kívánt, csak 1843 szeptemberében jelent meg — RPD 1843. II. 629. l. Utal rá HORVÁTH JÁNOS: Petőfi Sándor c. könyvében, Bp. 1922. 427. l.) — A verset Horváth János a népies genreképek közé sorozza (A magyar irodalmi népiesség Faluditól Petőfiig Bp. 1927. 206. l.). RIEDL FRIGYES a *Petike* és az *Emlékkönyvbe* c. versekkel együtt erről is úgy tartja, hogy „a vége felé esik, mintegy elvész az érzelem és gondolat és közömbös szavakkal végződik" (Vörösmarty Mihály élete és művei Magyar Irodalmi Ritkaságok 37. k. 177. l.). — TÓTH D. többek közt így ír róla: „Itt már elmarad . . . *A kecskebőr* c. elbeszélésnek a népit groteszken láttató, a népin, parasztin nevető magatartása, s helyét reális helyzet- és köznyezetrajz, népies hitelű hang, lélekábrázolás váltja fel . . . ." A vers sorát: Hejh, nehéz a bunda, mert nagy bu terheli — a *János vitéz* sorával veti össze: Ő ugyan subáját gondolta nehéznek, Pedig a szíve volt oly nehéz szegénynek — s így folytatja: „A *Mák Bandi* első része: a bujdosásnak induló legény kertek alatti búcsúja szeretőjétől — különben is a *János vitéz* analóg jelenetére emlékeztet: „Jancsi Iluskáék kertje alatt vala; Maga sem tudta, hogy miként jutott oda" — s a két név: Mák Bandi s a Kukorica Jancsi is mintha egy kaptafára készültek volna." (443—44. l.)

Szövegváltozatok

3. MN megy; **4.** MN szivét **5.** MN alatt. **6.** MN halat: **10.** MN nyilik **15.** MN megindúl; **17.** MN tószélen leteszi. **18.** MN bunda; **19.** MN sohajt befelé. **20.** MN ki felé; **23.** MN megindúl **24.** MN tűkör' fia **25.** MN kötötte, **29.** MN hasztalan: **32.** MN tekinget **36.** MN szomoruan **39.** MN elszánással: **40.** MN Sárcsa **45.** MN keserü torsában: **48.** MN szive **54.** MN sugarait **55.** MN Piros mint a' pipacs, sirástól orczája. **61.** MN Böske dolgodban **62.** MN Amint **63.** MN elbusultomban lettem bujdosvá, [s. h.] **64.** MN hová. — **66.** MN tértem. **67.** MN elnyúgodott, **70.** NM Lejőnél 's előmbe szemed világolna. **74.** MN szemem. **77.** MN megbotlik **80.** MN elbusulással tovább, tovább viszi **81.** MN „Bakony' **82.** MN világ **92.** MN vadgalambja. **98.** MN teszek. **101.** MN utjából Bandi vissza indúl; **102.** MN fordúl.

769. VÉG

Megjelenés

Ath 1842. nov. 17. II. f. é. 60. sz. 476. h. *Vörösmarty.* aláírással.
MM 1845—48. II. k. 253. l. — MM 1847. 217. h.
MM 1863—64. II. k. 123. l. (294. l.)
MM 1884—85. I. k. 247. l. (441. l.)

Szövegváltozat

3. Ath hamva 's

770. V. P. KISASSZONYNAK

Megjelenés

Ath 1842. dec. 15. II. f. é. 72. sz. 574. h. *Vörösmarty.* aláírással. MM 1845—48. 257—58. l. — MM 1847. 218—19. h. MM 1863—64. II. k. 127—28. l. (294. l.) ÖM 1884—85. I. k. 249—50. l. (441. l.)

Vörösmarty Vásárhelyi Pállal igen jó viszonyban volt (l. a *Vásárhelyi Pál sírkövére* c. vers jegyzetét. A verset leányához, Vásárhelyi Paulinához írta, abból az alkalomból, hogy Stuller Ferencnek (1843—48-ig a kisdedóvó egyesület titkárának) menyasszonya lett. (GYULAI: : ÖM 1884—85 I. k. 441. l.) A vers — ahogyan az alkalomra utaló keltezés tanúsítja — 1842. nov. 20 előtt készült, ezért a csak (decemberi) megjelenésük szerint sorolható versek előtt helyeztük el. Paulina és Stuller Ferenc szerelméről, kapcsolatuk alakulásáról részletesen megemlékezik VACHOTT SÁNDORNÉ mégpedig emlékiratának ugyanabban a részében, ahol Vörösmarty és Csajághy Laura egymásra találásának történetét előadja. (Rajzok a múltból. Bp. é. n. I. k. 56—65. l.) Vörösmarty versének sajátos líraisága is a maga, még be nem teljesedett szerelmének párhuzamából táplálkozhatott, amelynek ugyanaz a társaság volt tanúja, s Csapó Mari (Vachott Sándorné) személyében ugyanaz a közvetítője, mint Lina és Stuller Ferenc szerelmének.

771—776. SIRVERSEK

A gyűjtőcím alatt Vörösmarty az MM 1845—48.-ban három-három, *Nő s anya* és *Kis gyermek* alcímek alatt összesen hat, 1—6.-ig egybeszámozott epigrammot csoportosított: MM 1845—48. II. k. 254—55. l.; ezt vették át a további kiadások is: MM 1847. 217. h. MM 1863—64. II. k. 124—25. l. (294. l.) MM 1884—85. I. k. 247—48. l. (441. l.) — Miután az epigrammok két csoportjának kézirati és folyóiratbeli lelőhelye különbözik, — ezeket, valamint szövegváltozataikat az alábbiakban külön-külön tüntetjük fel.

Nő' s anya

1.

Megjelenés

Ath 1842. dec. 11. II. f. é. 70. sz. 557—58. h. *Sirversek* gyűjtőcím alatt *Nő s anya* alcímmel, 1—3-ig számozva, *Vörösmarty.* aláírással.

2.

Szövegváltozat

2. Ath zokog;

Kis gyermek

Kézirat

MTA LK I. 52/v. Cím, szám nélkül, más epigrammok társaságában mindhárom vers fogalmazványa. L.: *Emléksorok 3 Adorján Boldizsárnak* c. vers kéziratleírását.

Megjelenés

Ath 1842. nov. 6. II. f. é. 55. sz. 438. h. *Kis gyermek sírjára* gyűjtőcím alatt, 1—3-ig számozva, *Vörösmarty.* aláírással.

4.

Szövegváltozatok

1. K játékim folytatom 2. K örülni — Ath isten előtt, játszva örülni, tilos.

6.

1. K A' ⟨*sír*⟩ Ath bú *es* [s. h.] 2. K Éltem *biztos*

777. AZ IFJÚ KÖLTŐ

Kézirat

K_1 MTA LK I. 63/rv. — Egy 19×24 cm nagyságú szürke lap mindkét oldalán a vers cím nélküli, szakozatlan, csonka, a 29. sorral kezdődő fogalmazványa, a végén *Vörösmarty* aláírással. A versón a költemény után az *Ősök* c. epigramm áthúzott változata.

K_2 MTA LK I. 63 a, b/rv. Egy 37×22 cm nagyságú zöldes, kettébehajtott lap négy oldalán a költemény nem Vörösmarty kezétől származó címzett, szakozott tisztázata, amelybe azonban Vörösmarty a 37—40. sort (a tizedik versszakot) sajátkezűleg betoldotta, s amelyen más, kisebb javításokat is eszközölt. Ugyanő írta fel a kézirat előlapjára irónnal: *Készült 1841-ben.*

Megjelenés

Ath 1843. jan. 15. I. k. 1. füzet 37—39. l. *Vörösmarty.* aláírással, a 37—40. sor (10. versszak) híján. A páros sorok nem kezdődnek beljebb.

MM 1845—48. II. k. 279—81. l. MM 1847. 228—29.
MM 1863—64. II. k. 145—47. l. (297. l.)
ÖM 1884—85. I. k. 263—65. l. (444. l.)

Vörösmarty a költeményt a MM 1845—48-ban az 1842. évi versek közé sorozta.

A K_2-n levő sajátkezű bejegyzés szerint a költemény 1841-ben készült — a MM 1845—48-ban azonban az 1842. évi versek közé van sorozva. — Kérdés, vajon az 1841-re keltező bejegyzés a gyűjteményes kiadásba való besorolás előttről való-e, ez esetben a besorolás egyszersmind helyesbítés — vagy ellenkezőleg: a kéziratra tett bejegyzés helyesbítése-e a gyűjteményes kiadás besorolásának? — Valószínűleg az első lehetőség áll fenn, a másolat ugyanis nem tartalmazza a vers 10. szakaszát, márpedig nem valószínű, hogy a másoló a gyűjteményben már csonkítatlan vers megjelenésekor is egy régebbi — talán nehezebben is hozzáférhető — szöveget írjon le. S mert a kéziraton (l. K_2 leírását) az ugyancsak 1842-ből való *Ősök* c. epigramm is szerepel, s mert a költemény 1843 elején jelent meg — Vörösmarty bejegyzése ellenére meghagytuk az 1842-ben írt versek közt, azon belül, a K_1 tanúsága alapján az *Ősök* c. vers elé helyeztük el. Elvileg lehetett volna az 1842-ben írt versek sorában még előbbre is helyezni, erre azonban különös ok nincs, annál inkább, mert a MM 1845—48. sorrendjében is az év második felében írtak közt szerepel. — A másik kérdés: a K_2-on található sajátkezű betoldás (a Vörösmarty által odaírt 10. versszak) kiegészítés, pótlás-e: azaz a versszak megvolt korábban is, csak a cenzúra kihúzta az Ath-ból s Vörösmarty — kezeügyébe kerülve az ennek szövegét követő kézirat — mintegy helyreállította a vers épségét — vagy a betoldás alkalmi, spontán, talán éppen e kézirat olvasásakor történt hozzáköltés-e. Gyulai nyomán (ÖM 1884—85. I. k. 444. l.) s figyelembe véve a versszak tartalmát, a — cenzúra törlésére, ill. annak Vörösmarty részéről történt korrigálására gyanakodhatunk.

Szövegváltozatok

1—29. [K_1-ban hiányzik, a K_1 a 29. sorral kezdődik]
8. K_2 *K*eleten. Ath keleten.
18. Ath vizet,
23. Ath feldühült
29. K_1 remény K_2 csillagod' remény
30. K_1 szerelem
31. K_1 vad ⟨*hullám*⟩ vihar
32. K_1 [A sor előtt áth.:] ⟨*Többé föl nem lelem*⟩
33. K_1 gond,
34. K_1 Sorsod' felett hazám!
35. K_1 Hazámat ⟨*Ah gyermekűl imént*⟩ gyermekűl
37—40. Ath [E sorok nincsenek meg a folyóiratban]

37. K_1 [A sor előtt áth.:]
⟨*Most látom rongyait*⟩
⟨*És régi nyílt sebed'*⟩
⟨*Ama 's félig gyógyult sebet.*⟩
⟨*Ép lenni valaha*⟩
38. K_1 [A sor fölött áth.:]
⟨*A' népek ünnepén*⟩
gyógyúlt sebét
K_2 gyógyúlt sebét
41. K_1 Imádlak féltelek
42. K_1 haza.
43. K_1 Mi adna [jav. ebből: *adand*] még gyönyört
45. K_1 [A sor fölött áth.:]
⟨*És . . . . . .*⟩
⟨*És még is nincs erőm*⟩
⟨*Kivánni csendemet*⟩
⟨*Oh angyal*⟩
45. K_1 kérdem a' ki ⟨. . . . . .⟩
46. K_1 Gondokkal ⟨*Viharral ostoroz*⟩ ostoroz
47. K_1 Csendrabló [jav. ebből: *Csendduló*]
49. K_1 öröm
50. K_1 fájdalom
52. Ath folytatom.
54. K Kísérnek síromig
56. Ath érkezik.
57. K_1 [A sor előtt áth.:]
⟨*Oh mért nem lehetek*⟩
⟨*Mint voltam olly nyugott,*⟩
⟨*Avagy ha nincs remény*⟩
⟨{*Érzéstelen halott*}⟩
⟨*Mély sírba tett halott.*⟩
⟨*Amúgy Úgy Igy meg nem hallanám*⟩
⟨*A nagy világ zaját,*⟩
⟨*Amúgy*⟩
⟨*Élném gyönyörben úgy*⟩
⟨*Világnak kéjeit ;*⟩
⟨{. . . . . .} *Sírban nem érzeném*⟩
⟨*A' gondok' tőreit.*⟩
Oh adjatok
57. K_1 álmot istenek
59. K_1 zártaig
Ath zártaig

778. [TITKA TEREMTÉSNEK . . .]

Kézirat

MTA LK I. 52/v. — Cím nélkül, más epigrammok társaságában. L.: *Emléksorok 3 Adorján Boldizsárnak* c. vers kéziratleírását.

Megjelenés

ÖV 1955. I. 403. 1.
A kiadás alapja a kézirat.
Vörösmarty a verset nem vette fel a MM 1845-48.-ba, életében nem is jelent meg. Először az ÖV 1955-ben jelent meg, az *Emléksorok* 8. darabja után sorolva, attól csillaggal elválasztva, — A kézirat tüzetesebb vizsgálata azonban az 1842. évre való besorolást javallja.

779. [A' TERMÉSZET ÖRÖK KÖNYVÉT . . .]

Kézirat

MTA LK I. 52/r. — Cím nélkül, más epigrammok társaságában. L.: *Emléksorok 3 Adorján Boldizsárnak* c. vers kéziratleiratását.

Megjelenés

MM 1863—64. II. k. lol. 1. (289—290 l.)
ÖM 1884—85. I. k. (422—23. l.)
A kiadás alapja a kézirat.
Vörösmarty a verset nem vette fel a MM 1845—48.-ba, életében nem is jelent meg. A kéziratból először Gyulai adta ki, az *Emléksorok* 8. darabjaként.

Szövegváltozatok

2. K [A sor első, áth. változata:]
⟨*Benne az ész tudomány lenyomva*⟩ vagyon.

780. [ELSZÓRTA TERHES FELLEGEIT . . .]

Kézirat

MTA LK I. 52/v. — Cím nélkül, más epigrammok társaságában. L.: *Emléksorok 3 Adorján Boldizsárhoz* c. vers kéziratleírását.

Megjelenés

ÖV 1955. 442. l.
A kiadás alapja a kézirat.
Az 1955-ig kiadatlan töredéket a kézirat más költeményeinek keltezését és kézirati elhelyezkedését figyelembe véve soroltuk időrendbe.

Szövegváltozatok

1. K Elszóra [jav. ebből: *Leázta]* ⟨*Elhánta gyötrő*⟩
2. K ⟨*El*⟩ hulladoztak

781. ŐSÖK

Kézirat

K_1 MTA LKI. 63/v. Egy 19×24 cm nagyságú szürke lap hátoldalán a vers címtelen, áthúzott fogalmazványa. Előtte, a lap mindkét oldalán *Az ifju költő* c. vers fogalmazványa (részletesen l. 283 l.)
K_2 MTA LKI 52/v. Cím nélkül, más epigrammok társaságában a vers fogalmazványa. Részletesen l.: *Emléksorok 3 Adorján Boldizsárnak* c. vers kéziratleírását.

Megjelenés

Ath 1842. dec. 18. II. f. é. 73. sz. 582. h. *Vörösmarty.* aláírással.
MM 1845—48. II. k. 256. l. — MM 1847. 217. h.
MM 1863—64. II. k. 125. l. (294. l.)
MM 1884—85. I. k. 248. l. (441. l.)

Szövegváltozatok

K_1 [Áth.:]
⟨*Mintha nem ős {ök} től származnál, tetteid által*⟩
⟨*Mintha nem őstől származnál légy tetteid által*⟩
⟨*Őse családodnak 's a' haza áldani fog.*⟩
2. K_2 családodnak 's Ath *Hőse* családodnak 's

782. KI A' HAMIS?

Kézirat

MTA LK I. 61/rv. — Egy 39×15 cm nagyságú, kettébehajtott szürkés lap első két oldalán a vers cím nélküli, szakozatlan, törlésekkel tele fogalmazványa. A kézirat harmadik (62/r.) oldalán a *Feledés* a *Sok baj* c. versek, negyedik (62/v.) oldalán a *Mult, mely nem változol . . .* kezdetű és a *Szög Kató . . .* kezdetű verseknek cím nélküli fogalmazványai találhatók. A kézirat minden oldalán a Nagyv. prem. főgimn. pecsétje látható. — Van ezenkívül a költeménynek MTA LK I. 62 a/rv.-ján egy nem Vörösmartytól származó, a MM 1845—48. szövegétől alig eltérő tisztázata, amelynek változatait, — nem sajátkezű kéziratról lévén szó — nem tüntetjük fel.

Megjelenés

Honderü 1843. ápr. 8. I. f. é. 14. sz. 457—58. l. *Vörösmarty.* aláírással, versszakbeosztás nélkül.
MM 1845—48. II. k. 276—77. l. MM 1847. 227. h.
MM 1863—64. II. k. 143—44. l. (297. l.)
ÖM 1884—85. I. k. 262—63. l. (443. l.)

Noha a költemény csak 1843 áprilisában látott napvilágot, maga Vörösmarty is az 1842-ben keletkezettek közé sorolta, a kézirat tanúsága alapján mi az ugyan előbb megjelent, de utóbb elkezdett *Feledés* című elé helyeztük el.

A Laura versekre „jellemző szenvedélyes szerelmi retorika nem rögtön kezdődik és nem kizárólagosan tart — írja Tóth D. — A könnyed, természetes vagy éppen népies hangú költemények sora itt is folytatódik". Ezek között említi e költeményt is, amely „mintha az 1835-ből való *Hüség* c. vers palinódiája lenne" (424. l.)

Szövegváltozatok

[A Honderüben az *a*, ill. *A* névelő előtt és az *s*, ill. *S* kötőszó előtt egy esetben sincs aposztróf. Az ebből adódó eltéréseket egyenként nem tüntetjük fel]

1. K [A sor fölött áth.:]
   ⟨*Hazudtatok nekem*⟩
   ⟨*Hogy a leány hamis*⟩
3. Honderü nekem,
4. K Hogy a' leány mind [jav. ebből: *leány*]
5. K [A sor fölött áth.:]
   ⟨*Én ismerek magam*⟩
   ⟨*Egész egy sereget*⟩
   ⟨*Melly, a' kit nem szeret*⟩
   ⟨*Egyet sem hiteget*⟩
   ⟨*Az én rózsám igaz*⟩
   ⟨*Igaz szivü*⟩
   Az én szerelmesem
   Honderü e kis
6. K Könnyű mint a' madár
   Honderü madár;
7. K ⟨*De senki*⟩ Ne higyje
8. K Azért hogy
9. K ⟨*Kemény de*⟩ Őszinte, jó szivű:
10. K ég
13. K [A sor fölött áth.:]
    ⟨*Kár hogy szegény leány*⟩
    ⟨*A' sirban hamvadoz*⟩
    ⟨*Ha élne*⟩

⟨*Hűsége nagy kivált*⟩
⟨*Mióta már nem él.*⟩
⟨*Szegényke ő hivet*⟩
⟨*Többé már nem csevél.*⟩
'S ha *egyszer* rám tekint
14. K áldja meg —
Honderü — Az *I*sten
15. K [A sor fölött áth.:]
⟨. . . . . .⟩
⟨*Lelkemben reszketek*⟩
⟨*Mint a' hal,*⟩
⟨*És érzem*⟩
's öröm miatt⟩
⟨*A kéj miatt egész*⟩
⟨*Majd hogy el nem veszek*⟩
⟨*Testemben reszketek.*⟩
⟨*Nem érzek semmit is*⟩ +
⟨*Csak azt hogy szeretem* + [Az alábbi két sort Vörösmarty + jellel ide utalta; eredetileg az áthúzott részben **5** sorral később következtek]
⟨*Mi gondom a' világ*⟩
⟨{*Ha őtet láthatom?*}⟩
⟨*Ha égben lakhatom?*⟩
⟨*Mert ég van ott nekem*⟩
⟨*Hol őtet láthatom.*⟩
⟨. . . . . .⟩
⟨{*Hallgat*} *Világnak gondjait*⟩
⟨*E' szóba temetem.*⟩
A' kéj ⟨*miatt egész*⟩ 's öröm miatt
16. K [A sor fölött áth.:]
⟨*Valómban reszketek*⟩
⟨*Testem lelkem*⟩
17. K [A sor fölött áth.:]
⟨*Nem érzek semmit is*⟩
⟨*Nem érzek semmit is*⟩
is
18. K Csak azt hogy szeretem
20. Honderü E szóba
21. K világ ⟨?⟩ [kérdőjel áthúzva]
22. K [A sor előtt áth.:]
⟨*Ha égben lakhatom.*⟩
⟨*Mert ég van ott nekem*⟩
⟨*Hol őtet láthatom*⟩
láthatom?
24. K lakhatom?

783. FELEDÉS

Kézirat

MTA LK I. 62/r. A költemény cím nélküli, szakozatlan fogalmazványa. A kéziratra vonatkozóan l. a *Ki a hamis* c. vers kéziratleírását.

Megjelenés

Ath 1842. dec. 18. II. f. é. 73. sz. 582. h. *Kalóz.* á. n. alatt.
MM 1845—48. II. k. 256. l. MM 1847. 218. h.
MM 1863—54. II. k. 126. l. (294. l.)
ÖM 1884—85. I. k. 249. l. (441. l.)

Horváth János utalva arra, hogy „trocheusi lejtés, kivált, ha diszkrétebb, nem ellensége a magyar dallamnak, sőt bizonyos esetekben alkalmas támasztékot kínál a hangsúlyos ritmikus veszteglésnek" — a költeményt „Vörösmarty nemzeties dalköltészetének csaknem koronájaként" említi. „Műköltői egyéniség és a naivság lehellete, álmatagon elhintázó szép magyar dallam és még reá ábrándozott idegen dalmérték: mindaz, ami e nagy költő népies gyakorlata folyamán hol egy, hol más arányban oly páratlan ízletekbe vegyült, elandalító harmóniával ömlik itt együvé" — írja a versről. (A magyar irodalmi népiesség Faluditól Petőfiig Bp. 1927. 213. l.)

Fordítás

Orosz : Забвение. Перевод Д. Самойлова. Москва, 1956. Михай Вёрёшмарти.

Zenei feldolgozás

Sziráki Márton én., zg. Dalok 3. sorozat Bp. Rózsavölgyi kiad. 1942.

Szövegváltozatok

1. K [A sor fölött áth.:]
⟨Elfelejtenélek⟩
⟨ha tudnám⟩
⟨Hogy azután békén⟩
⟨Alunnám⟩
[bekeretezve, áthúzatlanul:]
Szeressen a'kinek tetszik
Én nem szeretek.
Elfelejtenélek Ath Elfelejtenélek
2. K tudnám,
Ath tudnám,

5. K [A sor fölött áth.:]
⟨*És álmodoz* { . . . . . } *édes*⟩
⟨*Reggelig*⟩
6. K Reggelig
7. K És ⟨*reggeltől*⟩ [fölé írva:] mulatnék
Ath múlatnék
8. K *Estvelig.*
Ath Éjfélig:
9. K elfelejtlek
10. K Meghalok
11. K [A sor előtt ill. fölött áth.:]
⟨*Több hajnalra fel nem*⟩
⟨*Virradok*⟩
⟨*'S van-e égben olly lény*⟩
⟨*Mint te lány,*⟩
⟨*A'kit ugy szeressek*⟩
⟨*Soha többé fel nem*⟩
⟨*vir*⟩
⟨*virradok.*⟩
⟨*Soha többé fel nem virradok*⟩
⟨*Virradok!* { . . . . . }⟩
Innen *más* világra
12. K Virradok
13. K ott *fenn*
14. K te lány
15—16. K [A két sor egybe írva:]
Kit szeressek olly hőn *'s* igazán

784. A' MAGYAR HÖLGYEKHEZ

Kézirat

MTA LK II. 8/r—9/v. — Két 13×20 cm nagyságú szürke lap minden oldalán a vers cím nélküli, törlésekkel tele fogalmazványa. Az irónnal később föléje írt *A magyar hölgyekhez* cím nem Vörösmarty kezétől való. A kézirat minden oldalán a Nagyv. prem. főgimn. pecsétje látható. — Van ezenkívül a versnek a MTA LK I. 60 a/rv—60 b/r. -ján egy 18×23 cm nagyságú fehér lapon egy nem Vörösmarty kezétől származó tisztázata is, amelynek az MM 1845—48-as kiadástól való jelentéktelen eltéréseit — nem sajátkezű kéziratról lévén szó — nem tüntetjük fel.

Megjelenés

Honderü 1843. jan. 7. I. f. é. 1. sz. 11—12. l. *Vörösmarty.* aláírással.
MM 1845—48. 263—65. l. — MM 1847. 221—22. h.
MM 1863—64. II. k. 132—34. l. (295. l.)
ÖM 1884—85. I. k. 253—55. l. (441—42. l.)

1843-ban, Petrichevich Horváth Lázár szerkesztésében indult meg a Honderü c. divatlap azzal a programmal, hogy a magyar nyelvet az arisztokrácia hölgyköreiben népszerűsítse. A szerkesztő felkérésére Vörösmarty vállalta a beköszöntő vers megírását. Az úri hölgyhöz írt hazafias felháborodás kemény hangja helyett — az alkalomhoz méltóan évődő, könnyed modorban jelentette a vállalkozást és kérte a magyar hölgyek támogatását. Gyulai a vers 41—52. sorairól írja, hogy azok „a jövőre szólnak, de tulajdonkép a múltat mentegetik, némi könnyült kedéllyel ugyan, de sejtetve egyszersmind, hogy az úri hölgyhöz írt költeményben kifejezett panasznak még a jövőben is lehet helye." (ÖM 1884—85. 442. l.) A költeménynek az alkalomhoz, a vállalkozás szándékához méltán hangolt, mégis őszinte és figyelmeztető sorai elütnek a szerkesztő vezérszavának hízelgő, megalázkodó — ahogyan Bajza nevezte „rimányos" hangjától — általában attól az arisztokráciának hódoló mentalitástól, amely a lap egészének szellemére oly bántóan jellemző volt. A negyvenes évek közepe táján egyébként általánosak voltak az illúziók az arisztokráciának a nemzeti közéletben való részvétele felől. Jellemző, hogy Petőfi is elragadtatott verssel köszöntötte a Védegyletet támogató Battyányi és Károlyi grófnékat (1844), s a Honderübe egy ideig maga is küldött költeményeket. — Ezek az illúziók a középrétegekben főleg 1846 végére, a konzervatív párt megalakulásával halványodtak el. (Petőfi pedig a verset el is hagyta műveinek gyűjteményes kiadásából.)

Fordítás

Német: An die Ungarischen Frauen. Deutsch von Paul Hoffmann. Budapest, 1886. M. V-s ausgewaehlte Gedichte. — Dasselbe, Wien—Pest. — Leipzig 1895.

Szövegváltozatok

[A Honderüben az *a*, ill. *A* névelő után és az *s*, ill. *S* kötőszó előtt egy esetben sincs aposztróf. Az ebből adódó eltéréseket egyenként nem tüntetjük fel.].

2. K rege ⟨. . .⟩

3. K Vészbe [jav. ebből: *Vészszel*] játszó és derűbe [jav. ebből: *derűvel*]

5. K [A sor alatt áth. első változat:] ⟨*Halljatok meg egy kevesse*⟩ figyelni

6. K ⟨*Elmondunk*⟩ Mondhatunk egyet.

7. K És ha tetszik [jav. ebből: *kedves*] ⟨*kivánjatok*⟩ *óh ha tetszik* Honderü kedves,

9. K ⟨*Szívünk vére*⟩ Vérünk langja

10. K Forrongó, [jav. ebből: *Forró . . . . . .*] és meleg
Honderü meleg;
11. K regénkben
12. K *A'* [jav. ebből: *S*] nagy tömkeleg.
Honderü tömkeleg;
13. K [A sor fölött áth.:]
⟨Női hűség' női szépség'⟩
⟨Angyalképei⟩
⟨És az édes hitszegésnek⟩
⟨Büntetései⟩
Köny' s mosolyból *szőve lészen*
Honderü összeszőve
14. K *Víg* borús egünk
Honderü *Víg*
15. K [A sor fölött áth.:]
⟨'S illy könyút és illy mosolyt mi⟩
16. K veszünk
17. K [A sor fölött áth.:]
⟨'S [jav. ebből: *E'*] *e'* {*l*} *világi csarnokunknak⟩*
⟨Lészen bútora⟩
⟨Bútorúl leszen⟩
⟨Mind mi {. . . . . .} kéjt⟩
És a' *bútor* lesz
Honderü *bútor* lesz
18. K Csarnokunk falán
Honderü falán,
19. K A'mit a sziv' *⟨napja rajzol⟩* elme rajzol
⟨rajzó . . . . . .⟩
20. K *⟨Elme⟩ bűvös*
21. K *Női hűség*, női szépség
22. K Angyalképei
24. K [Sor alatt áth. korábbi változat:]
⟨Büntetései⟩
MM 1847. Szenvedései:
25. K szeszélyes
Honderü szeszélyes
28. Honderü küszködik.
29. K [A sor fölött áth.:]
⟨. . . . . .⟩
⟨Míg napunk nincs, az
ti vagytok:⟩
⟨Nézzetek le . . . . . ránk.⟩
⟨A' hol {a' nap} napfény nem világol⟩
⟨Nem terem virág⟩
⟨Kis dolog les szép szemekkel⟩
⟨Ránk le néznetek⟩
Egy hibázik [utána vessző törölve] műveinkhez
30. K *A' hő* [jav. ebből: *szép*] napvilág.

31. K Az ti vagytok. [A sor e része eredetileg zárjelben volt, ezeket V. törölte.] — A'hol ez nincs
32. K Nincs [jav. ebből: *Nem*] ⟨*terem*⟩ szellemvirág. [jav. ebből: *virág*]
34. K. Ránk ⟨*tekin*⟩ lenéznetek
35. K meghajolni,
36. K figyeljetek.
37. K [A sor fölött áth.:]
⟨*Kis dolog lesz és nekünk nagy*⟩
⟨*Legszebb jutalom*⟩
nagy:
Honderü nagy:
38. K Meghallgattás, [sic!]
39. K ⟨*Hogy kegyeitek*'⟩ Kedvezéstek'
40. K ⟨*Ne*⟩ *El* ne
41. K És ha néha ⟨*féltő hévből*⟩ *fájdalomból*
42. K Zordonak ⟨*vagyunk*⟩ leszünk
43. K Mert talán ⟨*vád*⟩ a' féltés dulja
44. K Fájó kebelünk'
Honderü kebelünk',
45—48. K [E sorok a kéziratban nincsenek meg]
47. Honderü ben*n*ünket
49. Honderü van,
50. K Haragudjatok.
51. K [A sor előtt áth.:]
⟨*Lesz megint*⟩
⟨*Ugy reméljük, lesz talán még*⟩
⟨*Megbékülni ok*⟩
52. K [A sor fölött áth.:]
⟨*Nem hitványra*⟩ [?]
53. K [A sor fölött áth.:]
⟨A' *harag szép, mint villám*⟩
⟨*Égi fellegen*⟩
haragja
54. K éj
55. K [A sor fölött áth.:]
⟨*Ah de még dicsőbb van ennél*⟩
béke
56. K ⟨'*S*⟩ *m*egbékülni kéj.
57. K [A sor fölött áth.:]
⟨*Megvetés az, a'mi gyilkol.*⟩
⟨*Könyörüljetek*⟩
Hagyjatok de térjetek meg,
58. K kikelet
59. K 'S dal *'s* virág közt*t* elfeledjük
60. K *A' rövid* telet.

Kézirat

MTA LK II. 16/v. — Egy felül csonka 12,5×19 cm nagyságú szürke lap hátoldalán a vers cím nélküli fogalmazványa; fölötte *A szomju* c. vers prózai fogalmazványa A rectón a *Mese a rózsabimbóról* c. vers 1—6. és 13—24. sorainak fogalmazványa. — Van ezenkívül a versnek a MTA LK I 60 c/r.-ján egy nem Vörösmarty kezétől származó tisztázata, amelynek a MM 1845—48-as szövegétől való jelentéktelen eltéréseit — nem sajátkezű írásról lévén szó — nem tüntetjük fel.

Megjelenés

Honderü 1843. jan. 28. I. f. é. 4. sz. 134. l. *Vörösmarty.* aláírással.
MM 1845—48. II. k. 266. l.
MM 1847. 222. h.
MM 1863—64. II. k. 134. l. (295. l.) *(Laurához.)* alcímmel.
ÖM 1884—85. I. k. 255. l. (442. l.) *(Laurához.)* alcímmel.

Érdekes, hogy a költemény ellentétben a többi, egyidejűleg közölt Laura verssel *(A szomju, Laurához, Névnapra, Névnapi köszöntés, Laurához) Vörösmarty* aláírással, s nem álnéven jelent meg. Hogy azonban ez is Laurához szól, azt nemcsak tartalma teszi nyilvánvalóvá: Gyulai jegyzi meg, hogy Vörösmarty „neje nevét: *Laurához,* zárjel közé maga írta be írónnal saját példányába." (ÖM 1884—85. 442. l.) Gyulai nyilván ezen az alapon egészítette ki a címet is a *Laurához* alcímmel. — Horváth Károly a versnek *A szomju* és a *Laurához* (Rád nézek, mert . . . kezdetű) címűekkel együtt bizonyos retorikus jellegét említi (Vörösmarty szerelmi lírája It 1951. 1. sz. 56. l. — Vö. *A szomju* c. vers jegyzetével.) — A költemény — írja Tóth D. — „az ingerlő, kihívó, de ki nem elégítő szépség neheztelő dícsérete, az akaratlanul megcsalt férfi szemrehányása, amely a „szilárd erényt" is éri; a nyugtot vágyó nyugtalanság panasza." (430. l.)

Fordítás

Orosz : Да я сержусь... Перевод Н. Чуковского. Москва, 1956. Михай Вёрёшмарти.

Szövegváltozatok

[A Honderüben az *a,* ill. *A* névelő után és a *s,* ill. *S* kötőszó előtt sehol sincs aposztróf. Az ebből adódó eltéréseket egyenként nem tüntetjük fel.]

1. K rád mert fürtöd fekete
Honderü fekete;

2. K [A sor fölött áth.:]
⟨*Mert fekete hajad van*⟩
Haragszom rád ⟨*csalárd kék*⟩ [1] szemedért
⟨. . . . . .⟩ [2]
⟨*tüzes*⟩ [3]
csalárd kék [4]
Honderü szemedért;
3. K [A sor előtt áth.:]
⟨*Mert Haragszom*⟩
⟨*Haragszom*⟩
⟨*Hogy még*⟩
Mert senki másnak nincs ⟨. . . . . .⟩ *illy termete,*
Honderü vete;
4. K Haragszom rád ⟨*'s*⟩ *némán bölcs* ajkidért
5. K Haragszom rád; mert ⟨*szép vagy és nemes*⟩ nyugtom el veszett
6. K erényidér' [jav. ebből: *erényidért]*
7. K lelkemet Honderü lelkemet:
8. Honderü níncs [s. h.]

786. MESE A' RÓZSABIMBÓRUL

Kézirat

K_1 MTA LK II. 16/r. — Egy felül csonka 12,5×19 cm nagyságú szürke lap első oldalán a vers 1—6. és 13—24. sorainak cím nélküli, csonka fogalmazványa. A hátoldalon *A szomju* c. vers prózai fogalmazványa és a *Haragszom rád* c. vers fogalmazványa található.

K_2 MTA LK II. 10/r—15/v. — Hat 13×21 cm nagyságú szürke lap minden oldalán a vers törlésekkel tele szakozatlan fogalmazványa ⟨*Mese*⟩ [alatta:] *A' Rózsabimbó* [alatta:] *Mese* címmel. A 13/v.-on fent vonallal elválasztva a *Cs. M. kisasszonyhoz* c. költemény hat soros töredéke ékelődik a fogalmazványba. (L. a *Cs. M. kisasszonynak* c. vers kéziratleírását.) A kézirat minden oldalán a Nagyv. prem. főgimn. pecsétje látható. — Van ezenkívül a költeménynek az MTA LK I. 60 d—f/rv—g/r-ig terjedő oldalain egy nem Vörösmarty kezétől származó tisztázata, amelynek az MM 1845—48-as kiadás szövegétől való jelentéktelen eltéréseit — mivel nem sajátkezű kéziratról van szó — nem tüntetjük fel.

Megjelenés

Honderü 1843. febr. 18. I. f. é. 7. sz. 233—36. l. *Mese a rózsabimbórul* [alatta:] *Bezerédy Flórikának* címmel *Vörösmarty.* aláírással, tagolatlanul. MM 1845—48. II. k. 267—72. l.
MM 1847. 222—25. h.
MM 1863—64. II. k. 135—40. l. (295—96. l.) *Bezerédj Flórikának*

alcímmel. — ÖM 1884—85. I. k. 256—70. l. (442. l.) *Bezerédj Flóriának.* alcímmel.

Bezerédj István (1795—1856) — akinek kislányához szól a költemény — a reformkori országgyűlések egyik jeles szónoka, legderekabb követe volt, aki a nemesi liberalizmus keretei közt következetesen küzdött a jobbágyfelszabadításért, közteherviselésért s elsőként kötött jobbágyaival örökváltsági szerződést s vállalt önként adózást. (Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái Bp. 1891. I. k. 1039—40. h. Horváth Mihály: Huszonöt év Magyarország történelméből. Pest. 1868. I. k. 298—99. l.) Bezerédj Tolnában lakott, ennek a megyének is volt mindvégig követe, s mert már „az 1825-ik évet megelőzött válságos időszakban lelkesen küzdött s feliratokat szerkesztett az alkotmány fenntartása mellett" (Szinnyei i. h.) — valószínű, hogy mint a megyei élet ismertebb alakja megfordult a Perczel-házban s Vörösmartyval való barátsága talán innen datálódhat. Gyulai Vörösmarty „egyik legjobb barátjának" nevezi — kapcsolatukra vonatkozóan azonban egyéb adatunk nem igen van. — A verset Vörösmarty Bezerédj korán elhunyt kislányának írta, akinek számára anyja, Bezerédj Amália a *Flóri könyve* c. (1836) gyermekolvasmánnyal kedveskedett. „Vörösmarty nagyon kedvelte ez élénk kis leánykát, s örömest enyelgett vele. A leányka sokszor kérte, hogy mondjon neki mesét. Vörösmarty megígérte, hogy majd írni fog, s úgy írta ezt." (Gyulai ÖM 1884—85. I. k. 442. l.) — Babits Mihály Vörösmarty tragikus látásáról szólva idézi a költemény 106. sorát: „De nemcsak a nagy dolgok duzzadnak tragikussá. Nincs oly kicsiség, mely ne volna belülről kelleténél nagyobb, ne rejtene mély tragikumot. A kis méh *a méznek és gyilkoknak bogara*, sírva tör a légen át . . . "s ugyanilyen értelemben említi a *Madárhangok*, a *Rosz bor*, a *Nefelejtshez* c. költeményeket is. (Nyugat 1911. dec. 16. II. k. 24. sz. 1057.. l.) A vers „allegorizáló szerelmi oktató költemény — véli Tóth D. — amely azt tanítja, hogy a fiatal lány . . . se a csapodárságnak ne adja át magát, se a szenvedély követelésének ne hódoljon be, várja be a kinyílás, a teljes tavasz megjöttét. Az erotika áttételekkel való leplezése, a bájos és ártatlan terminológia ellenére Vörösmarty ehelyütt az érzéki szerelem és vágy költői kifejezésének mestereként mutatkozik" (424. l.)

Fordítás

Német : Maerchen von der Rosenknospe. Deutsch von Paul Hoffmann. Budapest, 1886. M. V-s ausgewaehlte Gedichte. — Dasselbe. Wien—Pest—Leipzig, 1895.

Szövegváltozatok

[A Honderüben az *a*, ill. *A* névelő után és az *s*, ill. *S* kötőszó előtt sehol sincs aposztróf. Az ebből adódó eltéréseket egyenként nem tüntetjük fel.]

1—24. K_1—K_2 E sorok nincsenek idézőjelek közt

1. K_1 [A papír csonkulása miatt csak ennyi olvasható:]
nyílj ki roz
K_2 Nyílj ki, nyílj ki rózsabimbó
Honderü Nyílj ki, nyílj ki
2. K_1 *Elfutott már a' tél el* . . . . . .
K_2 *Elhagyott már tél és a* [alatta az áth. korábbi változat:]
⟨*Nincsen már tél, elment*⟩ a' hó Honderü hó;
3. K_2 Nyílj ki rózsaszál. [jav. ebből: *szép virág*]
Honderü Nyílj
4. K_1 ajkaidról
K_2 ajkaidról
5. K_1 illatodból
K_2 Részegűljek illatodtól
Honderü illatodtól;
6. K_1 *Habár halálba rág*
7. K_2 [A sor fölött áth.:]
⟨*Úgy szeretlek mint a' lelkem'*⟩
éltem
8. K_2 [A sor fölött áth.:]
⟨*És ha vesztek és ha nyertem*⟩
éltem
9. K_2 vígaság
10. K_2 örömemben
11. K_2 keservben
12. K_2 virág
Honderü Nyílj ki szép virág!
13. K_1 ⟨*Oh*⟩ Csak ⟨. . . .⟩ élj te csapodár
K_2 csapodár
Honderü „Csak élj,
14. K_1 Ismerlek rosz [jav. ebből: *könnyü*] madár,
15. K_1 pinty *nem tengelicz*
16. K_1 Nem czinke sem ⟨*parányi*⟩ és nem tarka csíz
K_2 [A sor fölött áth.:]
⟨*Bár olly*⟩
⟨*A'milly gonosz, bár olly*⟩
⟨*Bár olly*⟩
Bár ⟨*fürge*⟩ könnyü vagy 's nagyon [jav. olvashatatlan szóból] piczinke
17. K_1 vagy K_2 [A sor fölött a köv., a kiadás szövegében nem szereplő áthúzatlan sorok:]
Nem vagy pacsirta, ⟨*és nem csíz*⟩ *'s gyenge csíz*
Nem vagy
'S nem dal
'S bár tarka, még sem tengelicz
vagy
18. K_1 híre nagy
K_2 híre nagy.
Honderü nagy,

19. K_1 *hímzett* szárnyaid
K_2 *hímzett* szárnyaid
Honderü szárnyaid,
20. K_1 *Alatt* nincs egy *morzsányi* hit
K_2 *Alatt* nincs egy szikrányi hit.
21. K_1 virágra
K_2 virágra
22. K_1 árvaságra
K_2 árvaságra
23. K_1 [A sor fölött áth.:]
⟨Nem nyilom meg nem nyilom meg⟩
⟨Még időm nem érkezett meg⟩
megnyilnom nem szabad neked
K_2 Megnyilnom
Honderü Megnyilnom
24. Honderü szerelmedet."
26. K_2 Egy kis patak' *⟨szelid sugalminál⟩ csörgő* hullaminál
Honderü hulláminál,
27. K_2 'S hogy zöldült a' haraszt
28. K_2]A sor fölött áth.:]
⟨És . . . . . a' méh⟩
⟨'S⟩ szomjuzván [jav. ebből: *szomjazván*] a' tavaszt
Honderü Szomjuzván a tavaszt
29. K_2 Kijött [jav. ebből: *M Eljött*] a' méh.
Honderü méh;
30. Honderü Elnézdelé,
31. K_2 Hol van virág hol van levél.
33. K_2 [A sor fölött áth.:]
⟨És minden olly derült vala⟩
⟨Olly kéjteli⟩
⟨'S⟩
⟨Az új napon⟩
⟨Kedvezni látszott minden és a' méh⟩
⟨Leült egy kisded rügy fölé.⟩
Honderü derült
34. K_2 napon
35. K_2 *zengett*
Honderü *zengett*
36. K_2 Üdvözle *⟨minden fát és⟩* fűt fát *⟨halmot⟩* réteket
37. K_2 [A sor fölött áth.:]
⟨Amerre járt⟩
'S minden határt
Honderü fűt, fát, réteket,
39. K_2 [A sor fölött áth.:]
'S *⟨örömben reszketett⟩*
41. K_2 [sor fölött áth.:]
⟨„Ki jár körül?⟩
„Mi lény, mi hang?

42. K_2 Mi [jav. ebből: *Milly*] lass*u* légen
Honderü lass*u*
43. K_2 Olly ⟨*m átható és*⟩ andalító olly tünékeny
45. K_2 Ellenség *?*
46. K_2 ⟨*Örüljek*⟩ Reszkessek-e? örüljek-e?"
47. K_2 *'S l*eszállt a' méh
48. K_2 [A sor előtt áth.:]
⟨*. . . . . Egy . . . . . .*⟩
⟨*A' rózsa bimbó' ellenébe*⟩
⟨*'s azt illy szavakkal illeté:*⟩
⟨*Egy meghajolt ág tetejébe*⟩
Egy *kisded* ág fölé
49. K_2 A' rózsabimbó ellenébe
Honderü A' rózsabimbó'
50. K_2 galyon
52. K_2 'S így szólt *merészen szabadon*
Honderü S *i*gy
53–86. K_2 [Nincsenek idézőjelek közt]
53. K_2 [S sor fölött áth.:]
⟨*Virágom, rózsa szál*⟩
⟨*Kis virágom rózsaszál*⟩
⟨*Hát te . . . . . csalfa elbuvál?*⟩
⟨*Itt hagysz engem a' tavaszban*⟩
⟨*Egyedül*⟩
⟨*E*⟩
⟨*Ehen szomjan és*⟩
⟨*Kis virágom szép virágom*⟩
⟨*Rózsaszál*⟩
⟨*Hát te csalfa*⟩
⟨*Kis virágom rozsa szál*⟩
⟨*Mit csinálsz magadban?*⟩
⟨*Kárt vallasz, hogy elbuvál*⟩
⟨*Ritka báj*⟩
Kis virágom, szép [jav. ebből: *kis*] virágom rózsaszál
Honderü ,Kis
54. K_2 Mit *tehettem* [olvashatatlan szóból jav.] hogy előlem
elbuvál
55. K_2 És [jav. ebből: *'S*] itt hagysz ⟨*engem a'*⟩ a' szép
tavaszban
56. K_2 ⟨*Olly*⟩ *k*inos- egyedűl
57. K_2 fáradottan
58. K_2 [A sor fölött áth.:]
⟨*Olly kinos egyedűl*⟩
'S ⟨*olly*⟩ szeretetlenűl.
59. K_2 [A sor fölött áth.:]
⟨*Nyisd ki, nyisd ki bájos kelyhedet*⟩
⟨*Hagyj pihennem gyenge kebleden*⟩
⟨*Hagyj pihennem gyenge kebleden*⟩

⟨*És enyhűlnöm mézeden*⟩
⟨*Mézedet ha* $\begin{matrix}\text{szomjas}\\ \text{édes}\end{matrix}$ *ajkkal felszivom*⟩
⟨{. . . . . .}⟩
⟨*Egy világot édesít meg*⟩
Oh nyilj ki ⟨*szép*⟩ gyenge rózsa
Honderü Oh nyilj
60. K_2 Nyisd meg [jav. ebből: *ki*] szűz kebledet
61. K_2 ⟨*Tekints*⟩ Bocsásd
62. K_2 Mézes [jav. ebből: *Édes*] ⟨*méz*⟩ lehelleted
Honderü lehelleted!
63. K_2 [A sor fölött áth.:]
⟨*Hagyd szinom mézedet*⟩
⟨*Ha fel ihatnám mézedet*⟩
⟨*Mézeddel egy világot*⟩
⟨*'S illatba szálló lelkedet*⟩
⟨*Megédesítenél*⟩
⟨*Ha megpihennék kebleden*⟩
⟨*És enyhülhetnék mézeden*⟩
Ha mézedet ⟨*Ha*⟩ csak egyszer izelhetném
64. K_2 Illatba szálló ⟨. . . . .⟩ lelked érinthetném
66. K_2 érzenék
68. Honderü Megédesítenék!
69. K_2 méh
71. Honderü vagy,
72—73. K_2 [E két sor a K_2-ban fordított sorrendben követi egymást.]
72. K_2 is
73. K_2 elhagy
74. K_2 *Volnál* [jav. ebből: *Te kis*] hamis!
75. K_2 ének
76. K_2 [A sor fölött áth.:]
⟨*Ez már csak sok baj egy legénynek*⟩
⟨. . . . . .⟩
⟨*'S millyen keserves*⟩
lenni
77. K_2 *'S úgy* [jav. ebből: *Úgy*] szeretni!
Honderü *Ugy*
79. K_2 harmaton
80. K_2 [A sor fölött áth.:]
⟨*Pihenj meg ágamon*⟩
Melly itt rezeg korán zöld ágamon
81. K_2 [A sor fölött áth.:]
⟨*Az ég adá, a' nap nem vette el*⟩
⟨*Neked hagyá, hogy szomjad oltsa el.*⟩
a' nap ⟨*nem vette fel*⟩ *fel nem szivá*
82. K_2 hagyók [jav. ebből: *hagyám*], hogy szomjad ⟨*oltsa el*⟩ *oltaná*

83—84. K_2 [E sorok a harmadik láb után egy-egy újabb sorba vannak törve; e két sor tehát a K_2-ban négy sornak felel meg].
83. K_2 De mézet méhikém
*N*em adhatok
Honderü De mézet méhikém nem adhatok;
84. K_2 *N*em nyithatok
Honderü nyithatok.
85. K_2 Feld*u*lnád *gyönge* [jav. ebből: *mézért*] keblemet
Honderü Feld*u*lnád
86. Honderü engemet."
87. K_2 Ivott [jav. ebből: *'S ivott*]
88—89. K_2 [E két sornak a K-ban egy sor felel meg:]
'S a harmattól megrészegűlt
88. K_2 [A sor fölött áth.:]
⟨*'S megrészegűlt a' harmat erejétől*⟩
⟨*De bút és haragot*⟩
⟨*'S részeg hevűlés járta át*⟩
⟨*Nem tűrheté*⟩
⟨*Nehéz gyalázatát*⟩
⟨*'S érezni kezdé a' harmat' büvét*⟩ [?]
⟨*Nem tűrheté*⟩
Honderü S megrészegült
90. Honderü türheté
91. K_2 megszégyenűlt.
Honderü megszégyenült
92. K_2 [E sor a K_2-ban nincs meg]
93. K_2 [A sor fölött áth.:]
⟨*'S fáradt haraggal így szólt a' virághoz*⟩
⟨*fölkelt a' virágról*⟩
⟨*Fáradt haraggal felszállott a' légbe*⟩
felgyujták [jav. ebből: *gyujtá*] ⟨*kis*⟩ szellemét
94. Honderü beszéd.
95—100. K_2 [E sorok nincsenek idézőjelben]
95. K_2 Várj, meglakolsz még *kényes gőgödért*
Honderü Várj, meglakolsz még csalfa dölfödért;
96. K_2 [A sor fölött áth.:]
⟨*Megvettetéshez a'*⟩
Illy játékhoz bátor szivem nem ért.
97. K_2 Piros ⟨*kebled*⟩ vagy most te kis *fenn héjazó*
Honderü most te
98. K_2 Ijedtedben ⟨*fehér*⟩ halvány lészsz, mint a' hó
99. K_2 kebleden
100. K_2 [A sor fölött áth.:]
⟨*Ha kéjt nem ád, koporsónk az leszen.*⟩
enged [jav. ebből: *ád*] ⟨*sírmezőnk*⟩ temetőnk
Honderü legyen. E'
101. K_2 távozék
Honderü távozék.

102. K_2 át
103. K_2 [A sor előtt áth.:]
⟨'S kitért előle légy és lepke had⟩
⟨És merre száll a' pók is vissza lép⟩
⟨megszalad⟩
⟨Hangjáról⟩
⟨'S megismerék⟩
104. K_2 Hangjának [jav. ebből: *Hangjáról*] erejéről
Honderü erejéről,
105. K_2 belsejéből
106. K_2 [A sor fölött áth.:]
⟨Megismerék⟩
106. K_2 bogarát
107. K_2 *'S* kitért had
Honderü lepkehad,
108. K_2 megszaladt.
Honderü megszaladt,
109. K_2 [A sor fölött áth.:]
⟨És reszketett a rózsa levele⟩
⟨És a' szegény kis rózsa reszketett⟩
⟨Levél közé mélyebben rejtezett⟩
⟨'S összébb borúlt a' rózsa levele⟩
⟨Félelmet 's édes titkot zárva be.⟩
kebele
110. K_2 rémséggel tel
Honderü borzadással, s
111. K_2 [A sor fölött áth.:]
⟨'S mélyebben elborúlt félelmébe.⟩
'S szellőt [jav. ebből: *szellő*] *⟨keletkezék⟩* küldött az ég
⟨emelkedék⟩
Honderü az ég:
112. K_2 [A sor fölött áth.:]
⟨Mint egy sohaj⟩
⟨Mellyet sohajtott kéj és fájdalom⟩
⟨Kebel, mit mit édes kínnak terhe nyom⟩
⟨'S a' fű között lassu zsivaj⟩
⟨Keletkezék⟩
'S szelíd nyomán *lassú zsivaj*
113. K_2 Emelkedék [jav. ebből: *Keletkezék*]
114. K_2 Mint egy sóhaj
115. K_2 fájdalom
116. K_2 Kebel, mit *⟨mit⟩* édes kínnak terhe nyom
117. K_2 remény
118. K_2 Mit [jav. ebből: *Mellyet*] balsors vagy erény
Honderü erény.
119. K_2 vihar
120. K_2 [A sor fölött áth.:]
⟨Láng szenvedély⟩

Mit ⟨*még jövendő évsor*⟩ évek' *száma* még most eltakar
Honderü eltakar;

121—122. K_2 [A sorok közt áthúzott korábbi változat:]
⟨*Vihar, mit szenvedély és indulat*⟩
⟨*Az ember szívben borzasztón mutat*⟩

121. K_2 *A'* szenvedélyharcz, melly sírhoz vezet
Honderü szenvedély-harcz,

122. K_2 Vagy elvesz észt; szivet becsületet

123. K_2 És e' ⟨. . . . . .⟩ vihar megengesztelve [jav. ebből: megédesítve] ⟨*szállt el*⟩ [jav. ebből: *jött*] *volt*

124. K_2 mellyet anya *szólt*
Honderü könytül

125. K_2 [A sor fölött áth.:]
⟨*Anyának könye és imái által*⟩
kezét

126. K_2 gyermekét

127. K_2 [A sor fölött, ill. előtt áth.:]
⟨*És e' sohajban hallott e' beszéd*⟩
⟨*'S* [jav. ebből: *És*] *a' rózsa hozzá meghajtván fejét*⟩
⟨*És a' szellő, melly bár vésznek magva volt*⟩
⟨*Sohaj gyanánt a' rózsához hajolt*⟩
⟨*A' rózsának szelíden meghajolt*⟩
⟨*'S mint egy sohajba fojtott sugalom*⟩
⟨*Szelíden*⟩
⟨*Mint egy sohajba fojtott súgalom*⟩
⟨*Szeli* {*den át*} *en át suhant az avaron*⟩
⟨*'S a' rózsának illy szókkal udvarolt*⟩
⟨*Még nincs időd* {*kinyílni*} *virítni szép virág*⟩
⟨*Neked még durva, zordon a' világ.*⟩
⟨*Kifejlenél* {*és nem látnál napot,*}⟩
⟨*'s a' dér megsértene*⟩
⟨*Idő előtt hervadnod kellene*⟩
⟨ *El . . . . . árván egyedül*
Nap és tavasz nem jő mentségedül
*. . . . . 'S nem volna isten még . . . . . * ⟩
⟨*Oh* [jav. ebből: *D*] *várj oh várj, mig egy szebb kikelet*⟩
⟨*Elűzi végkép a'* {*zordon*} *gyilkos telet*⟩
⟨*Midőn a' napnak engedend a' föld*⟩
⟨*És áthevül és szép lesz*⟩
⟨{*'S ruhája tiszta lesz ifju 's zöld*}⟩
⟨{*bájoló lesz,*}⟩
⟨*Midőn epedve hív a' csalogány*⟩
⟨*'S bájos dalától felzeng a' magány*⟩
⟨{*Akkor te ébredj*}⟩
⟨*Ébredj te is ha meghallandod azt*⟩
⟨*'S egész kebellel szídd be a' tavaszt*⟩
⟨*Addig virágom, szép kis rozsaszál*⟩
⟨*Borúlj el*⟩

⟨*Most még korán van, most csak alugyál*⟩
⟨*Édes* [jav. ebből: *Kedves*] *virágom, szép kis rózsaszál*⟩
És e' szellő bár vésznek magva volt
Honderü És e' szellő,
128. K_2 sohajba *rejtett* súgalom
129. K_2 *Szelíden a' ⟨kis⟩ rózsának* [jav. ebből: *Rózsához*] ⟨*hajolt*⟩ *udvarolt*
Honderü körül
130. K_2 *tündéri* hangokon:
131. K_2 ⟨. . . . . .⟩ A' [jav. ebből: *És*] *kisded rózsabimbó elhajolt*
132. K_2 álma *volt.*
Honderü jött;
134. K_2 *És boldogabb mint a' szerelmi éj.*
Honderü mély.
135—146. K_2 [E sorok nincsenek idézőjelben]
135. K_2 Csak szenderegj *még* gyenge kis virág
136. K_2 világ
137. K_2 megsértene
139. K_2 Csak szenderegj *mig*
Honderü *mig*
141. K_2 föld
Honderü föld,
142. K_2 át hevűl és lészen ifju zöld
144. K_2 felzeng a' magány
145. K_2 azt

787. CS. M. KISASSZONYNAK

Kézirat

K_1 MTA LK II. 13/v. — Egy 13×21 cm nagyságú szürke lapon a vers cím nélküli, hat soros töredék-fogalmazványa, amely vonallal elválasztva a *Mese a rózsabimbórul* c. vers fogalmazványába ékelődik, a lap rectóján s a töredéket követően is annak fogalmazványa található. (L. a *Mese a rózsabimbórul* c. vers kéziratleírását is.)

K_2 MTA LK II. 17/r.—18/v. — Egy 22×20 cm nagyságú, kétrét hajtott szürkészöld lap minden oldalán, cím nélkül, a költemény fogalmazványa.

K_3 OSzK Quart. Hung. 1409. 3—4. l. — Két 12×18 cm nagyságú fehér lap első három oldalán a vers sajátkezű tisztázata *Csapó Mari kisasszonynak.* címmel, *Vörösmarty.* aláírással. Az első oldal alján tintával idegen kéz bejegyzése: *Vachott Sándorné urnőtől* a *„Ciprus-lombok" kéziratával együtt 1886. szept. vásároltatott.* Mindegyik lap előoldalán a *M. N. Muzeum Könyvtára* feliratú pecsét látható. — Van ezenkívül a költeménynek az MTA LK I. 60 h/r.—j/r.-ján egy nem Vörösmartytól származó, a MM 1845—48. szövegétől alig eltérő

tisztázata is, amelynek változatait — nem sajátkezű kéziratról lévén szó — nem tüntetjük fel.

Megjelenés

Honderü 1843. márc. 18. I. f. é. 11. sz. 370—71. l. *Vörösmarty.* aláírással.

MM 1845—48. II. k. 273—75. l. — MM 1847. 225—26. h. MM 1863—64. II. k. 140—42. l. (296—97. l.)

ÖM 1884—85. I. k. 260—62. l. (242—43. l.)

A verset Vörösmarty Csapó Máriához, a későbbi Vachott Sándornéhoz (1830—1896) Csajághy Laura unokahúgához és barátnéjához írta. — A költemény értelmezése körül némi polémia alakult ki, KEMÉNY ZSIGMOND ugyanis a Vörösmartyról 1858. december 20-án tartott akadémiai emlékbeszédében szerelmes versként méltatta: „Vörösmarty pathetikus dalai általában nagy hatásúak s gyakran művészileg kikerekítettek. A Cs. M. kisasszonyhoz írt a leghőbb szerelemnek áradozása, dithyrambikus szökellésekkel, s benne a forma a tartalommal teljesen egybenőtt." — írja róla — (Emlékkönyv 36. l. — BpSz LXI. füzet. 1864. 120. l.) — GYULAI Kemény e megjegyzésére a MM 1863—64. jegyzetei közt így reagált: „A szelíd-vidám lyánka kedvencze volt Vörösmartynak, annyival inkább, mert mintegy megbízottja lőn szerelmi titkának, némikép közbenjáró közte és Laura közt. Vörösmarty közölte vele aggodalmait, elmondotta előtte, mit kedvesének megmondani átallott. E sorok (s idézi a vers 26—45. sorait, a 41—42. sort kurzívan kiemelve) mind e viszonyra vonatkoznak. A titok nem más, mint szerelme Laura iránt, melyet a kis húgnak bevallott. Mindezt csak azért jegyzem meg, hogy eloszlassak bizonyos félreértést vagy balfelfogást, melyet Kemény Zsigmond Vörösmarty felett tartott emlékbeszédének néhány sora a figyelmes olvasóban netalán előidézett — írja, majd az inkriminált sorok idézése után így folytatja: — Mi következik ez ítéletből? Vajjon nem az-e, hogy Vörösmarty csapodár volt, aki midőn nejének udvarolt, szerelmet vallott, hozzá számos verset írt, ugyanakkor egy más nőhöz a leghőbb szerelemben áradozik. A nem célzatos, csak figyelmetlenségből eredt, de mégis vád ellen védenem kell Vörösmartyt. Keményt a dal első részének néhány sora vezette félre, melyekben a költő kis megbízottja iránti rokonszenvének élénkebb kifejezést adott, mint talán kellett volna. Azonban a dal másik része oly nyugodt s annyira távol van a leghőbb szerelem áradozásának még az árnyától is, hogy csodálkoznom kell Kemény tévedésén. Az igazat megvallva, e dalnak épen az a hibája, hogy a hangulat benne nem elég egységes, s bár rendkívül kitűnő részletei vannak, de az egészről épen nem mondhatni, hogy formája tartalmával teljesen egybenőtt." (296—97. l.) — Emlékirataiban maga VACHOTT SÁNDORNÉ is felidézi a vers keletkezési körülményeit, s az ő sorai is szemmelláthatóan a talán nem is csak Keménytől vallott értelmezés elhárítására irányulnak. „Vörösmarty

is csakhamar fölkeresett — írja Lina és Stuller Ferenc históriájának előadása után (l. a *V. P. kisasszonynak* c. vers jegyzetét.) — mintha érezte volna, hogy érdekeinek nálam melegebb szószólója senki se lehetne, vágyott régi kedvencével, habár gyermek leánka volt is még, boldogsága felől kissé beszélgetni.

Ha leírhatnám az örömöt, mellyel fogadtam, — ha elbeszélni képes volnék, mint igyekeztem egy ábrándozó gyermekszívnek élénkségével, tündér fényben tüntetni föl jövőjét Lóri oldala mellett, — ha lehetséges volna szavakkal visszaadni, mi naiv áhítattal ígértem meg neki, midőn arra kért, hogy imádkozzam boldogságáért, mely ezentúl Lóriét is magában foglalja, hogy mindig, mindig fogok érte imádkozni, — az egyszerre megértendi vala, miért oly meleg, oly ábrándozó Vörösmartynak hozzám írott, s művei között „Cs. M. kisasszonyhoz" címzett örökké szép költeménye, melyet pár évre rá, mint Lóri férje írt, mi ihlette, midőn e verset írá, melynek minden hangját rokonszenv és gyöngédség hatja át.

Tizennegyedik születésnapomat ünneplém, s menyasszonya valék már Vachott Sándornak, midőn Vörösmarty mint Lóri boldog férje, e költeményt előbb felolvasván, átadta nekem . . ."

(Rajzok a múltból Bp. é. n. I. 63—64. l.)

Vachottnét úgy látszik a Kemény-féle akaratlan értelmezés annyira bánthatta, hogy cáfolata érdekében a tényeken is változtatott. Nyilvánvaló ugyanis, hogy Vörösmarty nem írhatta a verset a közvetítés-kérés után „pár évre", „mint Lóri férje", s nem adhatta át Csapó Marinak tizennegyedik születésnapján. Ennek nemcsak a vers — ugyan derűs, de csak reménykedő, segítséget kérő tartalma mond ellent —, hanem mindenekelőtt az, hogy már 1843 márciusában megjelent, holott Vörösmarty esküvője tudvalevően csak ez év május 9-én ment végbe. — Arról nem is beszélve, hogy a verset maga Vörösmarty is 1842. évre keltezte, s hogy a költemény kézirati elhelyezkedése (l. K_1 leírását) is ez idei keletkezését valószínűsíti. — A vers átadása sem igen történhetett Csapó Mari tizennegyedik születésnapján, azaz 1844 januárjában — nem valószínű, hogy Vörösmarty egy már megjelent költeményével lepte volna meg kis segítőjét „előbb felolvasván" azt neki. A felolvasás és átadás minden bizonnyal megtörtént, csak egy évvel korábban, 1843 januárjában — a vers márciusi megjelenése is emellett szól. Vachottné e túlzott óvatosságát talán nemcsak Kemény értelmezése vagy Vörösmarty félreérthető stílusa hívta ki — mintha mentegetődzés is volna mögötte. Lauráról ugyanis egy helyütt így ír: „Sok évvel ez idők után egy alkalommal Deák Ferenc előtt beszélgettünk Lórival a multak felől, s ez úgy nyilatkozék, hogy ő is leírhatatlanul ragaszkodék hozzám, — de gyakran mellőzöttnek tartá magát miattam, — s ez féltékennyé tette, — bármennyire érezte is határtalan szeretetemet, — bizonyos keserűséget nem győzhetett le, akármint vádolta is jó szívét e méltatlan érzelem miatt." — (I. m. 59. l.) — Riedl ugyancsak Kemény megjegyzését idézve mondja a költeményről, hogy az „. . .az exaltációnak azaz, annak, hogy Vörösmarty mennyire fokozza az érzelmeit, különös

példája". „Kemény azt gondolta, hogy ez szerelmi költemény, pedig csak felszólítás, kérés, valami közvetítésre. Vörösmarty itt elragadva az exaltációtól, mintegy pár hangot magasabban vett, semmint kellett volna, magasabban énekel, semmint a kották mutatják. A költemény a költő exaltált stílusa következtében félreérthető, még örvendetes, hogy csak a kritikában adott alkalmat félreértésre és nem a családban." (Vörösmarty Mihály élete és művei. Magyar Irod. Ritkaságok. Szerk. Vajthó László, 37. sz. 175. l.)

Szövegváltozatok

⟨A Honderüben az *a*, ill. *A* névelők után és az *s*, ill. *S* kötőszó előtt sehol sincs aposztróf. Az ebből adódó eltéréseket egyenként nem tüntetjük fel.⟩

K_1 *Mintha lelkem szála volnál*
Jobbik lelkem
Szőke vagy-e barna vagy-e
Nem tudom
De tudom, hogy szép vagy jó vagy
Angyalom

1. K_2 [A sor előtt, a vers 6—10. sorai. Eltéréseit l. alább.]
volnál
2. K_2 reng
3. K_2 háza
Honderü örömtül
4. K_2 *éj* tanyáza
5. K_2 vissza zeng. [aláhúzva]
K_3 vissza zeng.
6—10. [K_2-ben az első négy sor]
6. K_2 *szála* volnál
K_3 volnál, Honderü volnál,
7. K_2 Tiszta, *'s* ép,
8. K_2 minden *salaktól*
K_3 hibától,
10. K_2 szép
K_3 szép,
11—16, [K_2-ben a huszonegyediktől—huszonhatodik sorokként találhatók]
11. K_2 [A sor fölött áth.:] ⟨*Úgy tünöl fel*⟩ Honderü *Ugy*
12. K_2 Rokona
13. K_2 álmom
16. K_2 Azt beszélik szőke *volnál*
K_3 Azt beszélik szőke, szép vagy,
17. K_2 És deli
K_3 deli
18. K_2 pillantása Honderü pillantása
19. K_3 megnyilása,
20. K_2 kéjteli.

K_3 kéjteli.
Honderü Kéjteli.
21. K_2 vagy-e barna vagy-e
K_3 vagy-e barna
22. K_2 Mit ⟨*Nem*⟩ tudom?
23. K_2 hallak, látlak K_3 hallak, Honderü látlak
24. K_2 szeretlek, csodállak
K_3 szeretlek, Honderü szeretlek, hogy
25. Mondhatom!
26—30. [A K_2-ben a 36—40. sor]
27. K_2 adsz.
K_3 adsz;
28. K_2 *'S a'mit adtál* bár mi drága
K_3 *'S a'mit adtál* bármi drága,
29. K_2 Lelked egyik
K_3 Lelked egyik
31. K_2 *S dús szivedbe, kit egészen*
K_3 *S dús szivedbe kit egészen*
32. K_2 Fölvevél [jav. ebből: *Fölveendsz*]
K_3 Felvevél,
33. K_2 szeretve
K_3 szeretve,
35. K_3 Te levél [jav. ebből: *lennél*]
36—45. [K_2-ben a huszonhatodik—harmincötödik sor]
37. K_2 tele
38. K_2 árad K_3 árad
40. K_3 kebele. Honderü Kebele.
41. K_2 Nekem [jav. ebből: *Nékem*] titkom,
K_3 titkom, Honderü titkom,
42. K_3 zálogúl:
Honderü zálogul:
43. K_2 Hogy ha leszállna
K_3 Hogy ha
44. K_2 Él az [jav. ebből: *Még van*]
45. Honderü Pártomul.
46. K_2 Mondj ⟨.....⟩ értem
K_3 imát oh angyal értem, Honderü értem.
47. K_2 [A sor fölött olvashatatlan, áthúzott két sor]
Hő [jav. ebből: *Szent*] imád ⟨*mint*⟩ Honderü imád,
48. K_2 sugár melly
K_3 vissza tére
49. K_2 [A sor fölött áth.:]
⟨*Honnan jött*⟩
helyére
52. K_2 jó K_3 jó:
53. K_2 ⟨*angyal védi*⟩ védi angyal
54. K_2 [A sor fölött olvashatatlan, áthúzott szó]
Illy üdv nem lesz

56. K_2 [A sor fölött áth.:]
⟨*Mondj, imát, hogy meg maradjon*⟩
⟨*Örömem*⟩
⟨{*Itt mig*} *És lesz éltem délesté . . .*⟩
⟨*Egy sugar*⟩
És mig életem delének [jav. ebből: *éltem délestének*]
K_3 És mig
57. K_2 tart
58. K_2 Bizton ⟨*várom a' mi rám jön*⟩
járok ⟨*el pályámon*⟩

788. SOK BAJ

Kézirat

MTA LK I. 62/r. A költemény cím nélküli, törlésekkel tele fogalmazványa. A kéziratra vonatkozóan bővebben l. a *Ki a hamis* c. vers kéziratleírását.

Megjelenés

Honderü 1843. jún. 3. I. f. é. 22. sz. 739. l. *Népdal* címen *Vörösmarty.* aláírással. MM 1845—48. II. k. 278. l. MM 1847. 227. h.
MM 1863—64. II. k. 144. l. (297. l.)
ÖM 1884—85. I. k. 263. l. (444. l.)

„A Laura-szerelmek éveiben aztán (1841—43) megint feltűnik a magyaros forma egy-egy személyes dalán, sőt a *Sok baj* címűt, mely pedig egészen sajátja, egyenest népdalnak minősíti" — írja Horváth János. (Népiesség, 213. l.)

Fordítás

Orosz : Бедствие сплошное. Перевод Л. Марынова. Москва, 1956. Михай Вёрёшмарти.

Szövegváltozatok

[A Honderüben az *a*, ill. *A* névelő után és az *s*, ill. *S* kötőszó előtt sehol nincs aposztróf. Az ebből adódó eltéréseket egyenként nem tüntetjük fel.]

1. K tudom
2. K Hejh bajom
Honderü Hejh
3. K rózsámat
4. K számat
5. K átkarolnom Honderü átkarolnom.

6. K elfogadnom
7. K [A sor fölött áth.:]
⟨*Rája nézni, boldog lenni*⟩
⟨*A' világot elfeledni*⟩
⟨*Nézni rá és megn*⟩
8. K égni.
9. K világon
11. K ⟨*Félnem kelljen mert*⟩ mulandó
12. K ⟨*Mint a nőszív*⟩ *Női szívként*, valtozandó.
14. K élet. Honderü élet?

789. [MÚLT, MELLY NEM VÁLTOZOL . . .]

Kézirat

MTA LK I. 62/v.-on cím nélküli fogalmazvány. A kéziratra vonatkozóan l. bővebben a *Ki a hamis* c. vers kéziratleírását.

Megjelenés

ÖV 1955. I. k. 442. l.
A kiadás alapja a kézirat.
Az 1955-ig kiadatlan töredéket, a kézirat más költeményeinek keltezését, valamint a vers kézirati elhelyezkedését figyelembe véve soroltuk időrendbe.

790. [SZÖG KATÓ . . .]

Kézirat

MTA LK I. 62/v.-on cím nélküli fogalmazvány. A kéziratra vonatkozóan l. bővebben a *Ki a hamis* c. vers kéziratleírását.

Megjelenés

ÖV 1955. I. k. 442. l.
A kiadás alapja a kézirat.
Az 1955-ig kiadatlan töredéket a kézirat más költeményeinek keltezését s a vers kézirati elhelyezkedését figyelembe véve soroltuk időrendbe.

Szövegváltozatok

1. K [A sor fölött áth.:]
⟨*Az én szeretőmnek*⟩
⟨*Kedvesemnek*⟩

⟨*Válla hó*⟩
⟨*Szeme kék*⟩
⟨*Szive jég*⟩
⟨*Az én szeretőmnek*⟩
⟨*Keble hó*⟩
[A sor előtt:] ⟨*Bájoló*⟩
3. K [A sor fölött áth.:]
⟨*Keble jég*⟩
5. K [A sor előtt olvashatatlan áthúzás:]
⟨.....⟩

791. LAURÁHOZ

Kézirat

MTA LK II. 19/r—20/v. — Négy 13×20 cm nagyságú sárgásfehér lap első négy oldalán a vers cím nélküli, szakozatlan fogalmazványa. Az irónnal később föléje írt *Laurához* cím nem Vörösmarty kezétől való. A vers sorai — eltérően a főszövegtől — a második jambikus láb után új sorba törnek, — a főszöveg egy sorának tehát a kéziratban kettő felel meg. Ezzel kapcsolatban a kézirat megkétszereződött sorkezdő nagybetűit, mint eltéréseket külön-külön nem tüntetjük fel. A kézirat harmadik lapjának rectóján a következő felsorolás olvasható:

1. Nagy 2. Bártfay 3. Garay 4. ..... 5. Ágota 6. Magunk 7. — — — — — — — 8. Fáy 9. Vachott Sándor 10. Szontagh

A kézirat negyedik lapjának hátoldalán számadások, rajzok, tollpróbák. A közbülső oldalak üresek.

Megjelenés

Ath 1843. aug. 15. II. k. III. füzet 125. l. *Hozzá* címmel, *Kalóz.* á. n. alatt.
MM 1845—48. II. k. 284—85. l. — MM 1847. 230. h.
MM 1863—64. II. k. 149—50. l. (297. l.)
ÖM 1884—85. I. k. 267. l. (444. l.)

„Az 1843-ban *Laurának* írt nagy versében az érzelem természetes friss hangú kifejezése a népdalok tanulmányozása-utánzása közben szerzett, kitisztult költői gyakorlat eredménye" — írta a versről Horváth Károly (Vörösmarty szerelmi lírája. It 1951. i. sz. 54. l.) — Tóth D. pedig úgy véli, hogy a költemény már közvetlenül az *Ábránd* előzője (430. l.).

Szövegváltozatok

1. K [A sor fölött áth.:]
⟨*Nagy szálka vagy szememben kis leány*⟩
⟨*Nem élhetek miattad*⟩
⟨*Nem halhatok miattad*⟩

Nagy szálka vagy,
Szememben kis leány
2. K Nem lát*hatom*
Az életóra hány
3. K Nem láthatom [jav. ebből: *láthatok*]
*M*iattad ⟨*csillagot*⟩
⟨*a' tavaszt napot*⟩
a' napot
4. K [A sor fölött áth.:]
⟨*A' szép tavaszt*⟩
⟨{*A' tündöklő napot*}⟩
⟨*A' hajnalcsillagot*⟩
⟨.....⟩
⟨*Minden gyönyörjeit*⟩
⟨*Te csillag vagy*⟩
⟨*'S tündöklő nap nekem*⟩
⟨*Körödben szív*⟩
⟨*Tavaszt lélekzetem.*⟩
5. K tavaszt
6. K azt.
7. K [A sor fölött áth.:]
⟨*Utamban áll*⟩
Nem láthatom
A' földet *és* eget
Áth. földet,
8. K Csak tegedet
Csak bűvös képedet.
9. K le
11. K [A sor előtt áth.:]
⟨*Utamban áll*⟩
⟨*Csalképed mindenütt*⟩
⟨*És szivemen*⟩
⟨*És minden érben üt*⟩
Ez jár velem
Ez kisér mindenütt
12. K Mint *ellenség*
13. K Nem látok [jav. ebből: *láthatok*] mást
⟨*Mást mint csábos szemedet*⟩
Mint *barna szép* ⟨*szemed*⟩ *fejed*
⟨*szemed*⟩
14. K Hamis szemed
Csábos tekinteted
15. K Szeretlek-e *?*
Vagy tán őrűlt vagyok?
16. K Tudná az ég *!*
17. K szellemem
18. K *'S a' bűvös* láncz
Legfájóbb szerelem

19. K Hozzád van [jav. ebből: *vagyok*] az
Kötözve mint az ág
21. K [A sor fölött áth. és áthúzatlan sorok:]
⟨Még él soká⟩
Még él soká
Hogy [jav. ebből: *De*] *kint adjon* [jav. ebből: *termő*] *nekem.*
Mi vége lesz,
Nem is sejdíthetem
Eltépjem-e
Az égő lánczokat
Ath *e'* kinos
22. K Megélhet-e *⟨a'⟩*
[A sor alatt a kö$^{v\cdot}$ áth. és áthúzatlan sorok:]
⟨Ha szellemem⟩
⟨Kihal, még éljek-e?⟩
⟨Ha szenved, 's él,⟩
⟨Kínját elbírom-e?⟩

Még rajtad áll
Hogy éljen szellemem
Ha az kihalt,
Mit használ életem?

792. ÁBRÁND

Megjelenés

Életképek 1844. I. k. 2. füzet. 83. l. *Kalóz.* á. n.
MM 1845—48. II. k. 298—99. l. — MM. 1847. 236—37. l.
MM 1863—64. II. k. 161—62. l. (298. l.)
ÖM 1884—85. I. k. 276—77. l. (445. l.)

Babits tanulmányában ilyen összefüggés kapcsán kerül sor a költemény idézésére: „*Látni* : mindig erre tapintunk rá Vörösmartynál, mint valami fő érzékenységre, fő büszkeségre és legfőbb fájdalomra. A szerelmes ember legnagyobb kincsét áldozná szerelméért. Íme, Vörösmarty szerelmének kiáltó Votuma: (s itt következik a vers első versszaka, amelynek negyedik sora dőlt betűkkel ki van emelve, amelyet szerző így kommentál:) — A képzelmek édes tartománya: ez az, amin Vörösmarty lelke legmélyebben csüng. S e képzelmek tartományának királynéja, ki hajdan Etelka volt, egyszerre Laura lesz . . ." (A férfi Vörösmarty. Nyugat 1911. dec. 16. IV. évf. 24. sz. 1052. l.) — „Vörösmarty itt úgy szól — írja a verssel kapcsolatban Horváth Károly — mint aki tudja, milyen kincs az ő érzelmi gazdagsága, képzeletének csodálatos világa, mint aki tudja, milyen értéket ajánl fel vele Laurának. Az *Ábránd* jelenti a csúcsot Vörösmarty szerelmi költészetében . . ." (Vörösmarty szerelmi lírája. It 1951. 1. sz. 56. l.) — „Az *Ábránd*ban — Tóth D. szerint — már nem vagyunk tanúi az érzelem fokozódásának — a vers egyetlen szenvedélyes

kitörés, amely nem ismer részletezést, kérdéseket, reflexiókat; tömör, egyszerű alakzatát, tiszta szerkezetét a viszontszerelem heves, elemi vágya, egyetlen önfelajánló gesztusa alakítja . . ." (430. l.)

Fordítások

Angol : Revery. Translated by WILLIAM W. LOEW. New-York, 1899. Magyar poetry. — The same. New-York, 1908. Magyar poetry. — Fancy. Translated by J. C. W. HORNE. Budapest, 1939. Hungarian Quarterly V. p. 718.

Francia : Extase. Traduit (en prose) par M. A. BERTHA. Paris, 1900. Fête du centenaire du poète hongrois M. V. — Rêve. Sans indication du traducteur (Bencze?) Paris, 1937. Yggdrasill 25 juillet—25 aout p. 66.

Német : Traeumerei. Übertragen von STEFAN GRAF PONGRÁCZ. Pest, 1876. Magyarische Gedichte. — Schwaermerei. In metrischer Übersetzung von HEINRICH MELAS. Wien, 1885. Melas: Französische und Magyarische Dichtungen. (Carl Graeser Verlag).

Olasz : Per lo tuo amor so sopra io metterei. Traduzione di M. A. CANINI. Venezia, 1885. Libreria Colombo Coch e Figlio G. Debon sussessore. Canini: Il libro dell' amore. I.

Orosz : Мечта. Перевод А. Чуковского. Москва, 1952. Гослитиздат Антология Венгерской Поезии стр. 150. — Мечта. Перевод Н. Чуковского. Москва, 1956. Михай Вёрёшмарти.

Román : Fantasie. Tradusă de A(DALBERT) PITUC. Cluj, 1893. Ungaria Anul: I. pag 475.

Zenei feldolgozás

KADOSA PÁL én. zg. 1954. Kézirat.

Szövegváltozatok

2. Életk. Feld*u*lnám eszemet, **4.** Életk. *K*épzelmim **8.** Életk. bércz fején, **10.** Életk. Elt*ü*rném **14.** Életk. Lennékbércz nyomta [s. h.] **17.** Életk. szenvedő **21.** Életk. Istent*ü*l **23.** Életk. ny*u*jtanám **24.** Életk. Szerelmedért.

793. A' MERENGŐHÖZ

Kézirat

K_1 MTA LK II. 32/r—33/v. — Két 12,5×20 cm nagyságú szürke lap minden oldalán a vers törlésekkel tele, címtelen fogalmazványa. A később irónnal fölé írt *Merengőhöz* cím nem Vörösmarty kezétől származik. Minden oldalon a Nagyv. prem. főgimn. pecsétje látható.

K_2 MTALK II. 34/rv. — Egy 13,5×22 cm nagyságú, sárgásfehér, később hártyapapírral mindkét oldalán beragasztott lapon a vers Vörösmarty kezétől származó, *A merengőhöz* című tisztázata.

Megjelenés

Honderü 1844. jan. 13. I. f. é. 2. sz. 41—42. l. *A merengőhöz.* címmel, *Vörösmarty.* aláírással. MM 1845—48 IX. k. 214—15. l. MM 1847. — MM 1863—64. II. k. 164—5. l. (298—99. l.) — ÖM 1884—85. 278—80. l. (445—46. l.)

„A tisztelet erős alapja a szerelemnek — írja Gyulai —, de nem változhatik egyszerre azzá s legkevésbé egy olyan fiatal leánynál, kinek csapongó képzelete határozatlan és regényes vágyakat táplál. Laura kétkedett önmagában, vajon képes-e boldogítani Vörösmartyt, nem mondott se igent, se nemet, de elhagyta vidám kedélye, merengőbb lőn, mit Vörösmarty kétség és remény között szemlélt s a *Merengőhöz* című híres költeményét írta hozzá . . ." (Vty Életr. 394. l.) Gyulai a vers keletkezésének érzelmi körülményeit csak részben rekonstruálta helyesen: a jelek azt mutatják, Laura nem annyira önmagában, inkább a maga Vörösmartyiránt érzett érzelmeiben kétkedett, nem az aggasztotta: képes-e boldogítani Vörösmartyt, hanem hogy a nála több mint húsz évvel idősebb költő mellett ő maga megtalálhatja-e a boldogságot; — annak pedig, hogy a vers akkor született, mikor még Laura „nem mondott se igent se nemet" — a továbbiak során Gyulai maga mond ellent: „Vörösmarty nyilatkozott, Laura menyasszonya lőn. A költő nem adhatott gazdag nászajándékot menyasszonyának; a *Merengőhöz* című még ki nem adott és senkinek nem mutatott költeményét írta le számára . . ." (Uo.) —; kiadása jegyzetei közt pedig: „Laura már ekkor menyasszony volt, s éppen Csepen (Komárom-megye) mulatott a szülői háznál. Vörösmarty 1843-ban mart. elején hozzá utazott látogatóba s e költeménnyel kedveskedett neki." (ÖM 1884—85. I. k. 445. l.) Ez a minden bizonnyal valamiféle hamis tapintatra visszavezethető ellentmondás jelzi a kapcsolat kortársi megítélésének elfogultságát. A költemény teljesebb megértése végett kíséreljünk hát meg mi egy pillantást vetni — korántsem találgatva —, csupán a rendelkezésünkre álló dokumentumok alapján — a költő és Laura viszonyára. — Laura — nyilvánvalóan nem viszonozta ez időben Vörösmarty szerelmét: az 1843-ból való *Ábránd* is épp e viszonzásért ígért oly sok mindent cserébe, amikor pedig odaadta kezét Vörösmartynak, lemondó szomorúsággal álmaitól, ábrándjaitól is búcsúzott: *A merengőhöz* óva intő, gyengéd sorai *ehhez* a menyasszony-Laurához szólnak. Később ezt az időt természetesen már vidáman, a férj Vörösmarty is, mint a húzódozás idejét idézi: „Szalonka elég volt — írja egy vadászkiráudulásról —, de oly szilaj mint Te egykor valál: egy sem akart illőleg bevárni" (Levele feleségéhez keltezés nélkül — Czapáry 138. l.)

E húzódozás egyik oka lehetett esetleg a kettejük közti korkülönbség — az egykorú társaság ezt mindenesetre feltűnőnek tartotta:

„Hogy Vörösmartynak Lóri kedves arca s szép szemei mindig nagyon tetszettek, azt, miután Lóri igen csinos barna leányka volt, mindenki természetesnek találhatta — írja VACHOTTNÉ —, de hogy a negyvenet több évvel meghaladva kedve legyen nősülni és egy magánál 25 évvel fiatalabb leányt válasszon feleségül, ez azt hiszem, még azok előtt is különösnek tetszék s meglepő volt, kik lélektanilag is tudták, sőt tapasztalták, hogy a költők eltérnek olykor a mindennapiság útjaitól. Maga Bajza megcsóválta a fejét, midőn régi barátja, ki nála néhány évvel idősebb volt, nejének ennél sokkal ifjabb nővérét óhajtja nőül megnyerni. Fáy András aggodalmakat fejezett ki a nagy korkülönbség miatt . . ." (Rajzok a múltból Bp. é. n. I. k. 61—62. l.) S a fiatalság reagálásában is ott bujkált a mosoly az „öreg" eljegyzésének hírére. „Tudom az öreg házassága nem ujság előtted — Bajza sógora lesz — s miolta jegyes már uj kalapja is van — s magas sarku csizmában jár — szinte bánni látszik, hogy a *Késő vágyat* elénekelte" — írja Berecz Károly Adorján Boldizsárhoz (1843. ápr. 10-én). Ez a fajta, a „keletkező frigyet" körülvevő fejcsóváló légkör lehetetlen, hogy ne hatott légyen Laurára, s talán maga is osztotta a „jobbra-balra" elhangzó észrevételek aggodalmát . . . Lehet, hogy Vörösmarty korántsem rózsás anyagi helyzete is gondolkodtatta. „Midőn Lóri némi habozást mutatott s Vörösmarty szegénysége ellen tőn kifogásokat, mi a jövőre nézve oly meleg hittel biztattuk és bátoritánk, mintha gyermekfejjel e részben előre láthattuk volna, mi évtizedek múlva oly fényes eredménnyel következett be." (Uo. 61—62. l.) — írja Vachottné — talán a Deák gyűjtötte százezer forintra gondolva. — Akármi tartóztatta is Laurát — hiszen adatok az okokból úgyis vajmi keveset ragadhatnak meg —, annyi viszont bizonyos, hogy a családi rábeszélésnek, befolyásolásnak atmoszférája nehezedett rá. Vörösmarty iránt érzett őszinte rajongás és irodalom-sznobság indokai keveredtek a Csapó testvérek biztatásában: „Oh Lórikám — idézi önnön szavait Vachottné — áldani fog, ki érzeni képes, ha Vörösmartyt boldoggá teszed — mondám barátnémhoz szivem legmélyéből — mégha saját boldogságodat is áldoznád fel érte, — az ő nevével együtt a tiéd is halhatatlan leend, mondá Pali lelkesülten — s az utókor még ábrándjaiban is szebbnél szebb képeket álmodik felőled . . ." (Uo. 61—62. l.); s Vachott Sándornak 1843 áprilisában megjelent verse e családi rábeszélésnek már a Vörösmarty versével közelrokon hangjait üti meg:

V. M. mátkájához.

Költő szerelme lángol kebledért;
Éretted adná szive tengerét.
Tán képzelet vagy, édes képzelet,
Hogy ugy hevited a dal emberét,

Tán koszoru vagy, diszes koszoru,
Mellyhez hasonlót még nem nyert vala?
Talán a kedves lant visszhangja vagy,
Mellyben megujul elzengett dala?

Ne légy te más, mint egyszerü leány,
Kinek reménye: csöndes házi kör;
Ki hőn szeret, s csak érdemet becsül,
Kit a hiu fény csábja nem gyötör.

S ohajtni fogjuk, hogy jóságaért
Szived jutalmul bő áldást vegyen;
Hogy éj-hajadnak fürtein kivül,
A miglen élsz, más gyászod ne legyen.

(Ath 1843. ápr. 15. I. f. é. 7. füzet 337. l.)

A költemény — s ez jellemző a kapcsolatra — egyformán születhetett az eljegyzés előtt vagy után — Laura „igen"-je nem jelentett a beavatottak előtt feltétlen érzelmi bizonyosságot. S így volt Vörösmarty is — 1843. március 2-án kelt, már menyasszonyához írt levelében észrevehetően szólal meg a kétely, amely még az eljegyzés fölött érzett örömöt és bizakodást is óvatossá s a levél egész tónusát alapjában kérlelővé teszi. A levél — *A' merengőhöz* írt vers érzelmi hátterét világítja meg, annak amolyan prózai párja s a költeményben is felhangzó motívumok közelrokonsága kétségtelenné teszik, hogy a verssel majd egy időben készülhetett.

„Bocsáss meg, hogy levelemmel egy kissé megvárakoztattalak. Némelly dolgainkról reméltem bizonyost írhatni, mi neked örömet szerzett volna, de ezek függőben maradtak s így róluk majd később. — Utósó ígéretemnek csak felét teljesíthettem: könyveim fele eladatlan maradt. De megnyugszol ebben! Bizonyos vagyok benne, hogy jó akaratomban nem kételkedel.

Én folyvást írogatok holmi apróságokat. Szorgalmas vagy-e te is? Légy az, kedves, hogy semmi külső ok ne gátoljon összekelésünkben. Derült-e már arcod, mellyet indulásod előtt oly szomorúnak láttam? Itt hagytad a várost, ismerőseidet, rokonaidat s engem, jegyesedet; de jó anyádnál vagy s talán mindkettőnknek jobb így.

Édes Lórikám, kedves kis barátném, szeretőm, kedvesem te menyasszonyom vagy, kire eddig nem ismert örömmel s most már mondhatom, megnyugvással gondolok. Ohajtanám, hogy büszke volnál azon önérezetben, miszerint nemes szivedben boldogításomat elhatároztad, s annak tudásában, hogy te vagy egyedül azon hölgy, kivel szivem dolgairól értekezem. Eddig zárkózott kebellel tűrtem szenvedéseimet, melyekkel a sors néha meglátogatott, elhagyván suhanni gyér örömeimet, mert nem oszthatám meg részvevő kebellel s talán megérdemeltem, hogy találjak életem folytában egy illyen kebelre, mellyhez legbensőbb, legtitkosabb érzelmeim bizodalmával járuljak, mellynek viszon bizodalma, barátsága, rokonérzelmei felderítsék hátralevő éveimet s azokat munkássá tenni, kedvet, lelkesedést öntsenek belém. Te vagy az kedves, kire életemben számot tartottam, kinek barátságára . . . mondhatom-e: szerelmére? . . . büszke vagyok; sőt ennél több, én boldog vagyok ezen hitemben.

Az isten jó, nem engedi, hogy csalódjam; csalódásom igen nagy, talán igen is sok volna egy emberi életre. S mégis gyakran szemrehányást teszek magamnak, hogy téged szeretni mertelek, olly fiatalt, kinek még annyi kilátása volt fényesebb életre. De láttál, ismertél, tudtad körülményeimet s megegyezél. S ezen túl oktalan volna minden tünődésem s méltántalan is; mert kételkednem kellene őszinteségedben, mire alapos okot eddig nem adtál.

Boldog vagy-e te is kedvesem? Megnyugszol-e sorsodban, mellyet választottál? Szép kis leánykám! sokat búsítottalak, míg hozzám tudtál szokni; de most már ismersz s nincs okod aggódni.

Írsz-e Lórikám, nem sokára ismét? Írj, kedvesem s ha lehet valamivel többet, de csak úgy, ha nagy fáradságodba nem telik. És írj minden aggodalom nélkül: leveleidet senki sem fogja látni. Julcsa nagyon kérte: annak se mutattam. Hamis leány! nem is írtad, hogy herczegi útitársad volt, s voltak-e hajón ismerőseid? Leveled hoszszabb lett volna, ha ezekről is írsz. De te írtál nekem egypár szót, mellynek én jobban örülök, mint minden más szónak a világon. Legyen úgy mint írtad s én nem leszek rosszabb náladnál. Szeretni foglak, kedves, mint lelkemet. Hogy is ne szeretnélek? Hiszen lelkem te vagy. Te vagy azon lélek, mellyel gondolkozom, te mellyel álmodom. Ha megértenél, azt mondanám: én nem vagyok többé: Te vagy; én a tied vagyok. De nem írok többé illyeneket; azt gondolhatnád: hízelkedem. Pedig mi rosszul állna a hízelkedés annak, ki igazán szeret, vagy inkább szeretni mélyen s hízelkedni csaknem lehetetlen.

Csókolom édes jó anyád kezeit és téged Lórikám. Most nem tilthatod, hogy csókoljalak, te kis fösvénykedő. Ha bosszút akarnék rajtad állani, azt írhatom: ezerszer csókollak, s nem tilthatnád el; de én csak egyszer szívemből csókollak:

szeretőd, barátod
Vörösmarty.

Képzeld, kedves, bálban is voltam, a legfényesbben, mellyet nagy uraink adtak. Láttam deli hölgyeket, szép társaságot, fényt, pompát. S tudod-e mit tettem? Rólad emlékeztem.

Tegnap volt a színészek bálja. Úgy hallom, nem igen jól mulatták magokat. A hely szűk és alkalmatlan volt."

A verset Vörösmarty ez után nemsokára — Gyulai szerint március elején — adta át Csepen menyasszonyának. — Az esküvőt Fáy így írta le naplójában: „Vörösmarty Mihály barátom tegnap 1843 május 9-én esküdött öszve a pesti parochiális nagy templomban, estveli 8 órakor Csajághy Lórival. Mráz káplán adta őket öszve. Ő maga catholicus, a leán reformata. Jelen voltunk: Sárközy alispánné Komáromból, és én feleségestül a nem családiak közzül és a Csapó, Bajza, Tóth családtagok Vachott Sándorral, a Csapó Mari vőlegényével. Vörösmarty mint egy kissé elszokott catholicus, nehezen tevé az oltár előtti letérdeplést, az egyházfi zsámolyt tett alá. A lakoma Bajza szállásán, a hatvani utcában, éjfélig tartott." (idézi Gyulai: ÖM 1884—85. I. k. 445. l.) — A költemény tisztázatát Laura őrizte, tőle

kérte el a Honderü szerkesztője „aki valamelyik rokontól hírét hallá a költő ez egyik legszebb költeményének" (Uo.) Később, a Vörösmarty versek sajtó alá rendezése során GYULAI kérte el tőle a kéziratot „. . . a papír elsárgult — írja életrajzában — mint a kéz, mely beírta, de a fölindulás, melyet felköltött, folyvást élt a menyasszony, az özvegy szívében. »Kapott e valaha menyasszony szebb nászajándékot? — mondá nekem Vörösmartyné merengve, midőn a variánsok kedvéért a kéziratot összehasonlítottam a nyomtatvánnyal. A merengő menyasszonyt a merengő özvegytől húsz évnél több — egy sír választotta el, s leányai, kik mellette ültek, megindulva tekintettek föl anyjokra" (Vty. Életr. 395. l.)

A költeményt az idő folyamán sokféleképp értelmezték, ill. világították meg. Vörösmarty benne — írta GYULAI — „. . . mintegy kímélve (Laura) érzelmeit, nem a szerelem dithyrambját intézi hozzá, hanem a boldogság bölcseletét fejti meg neki. Mint testvér, barát szólal meg, csak mintegy elrejtve érezteti szerelme fájdalmát, mely a költemény végén lágy esengéssé válik." (Uo.) — BABITS a költeményt így illeszti a maga szubjektív Vörösmarty-koncepciójába: „. . . ez a költemény voltaképpen nem Laurához szól, hanem magához a költőhöz, Csongorhoz, sőt önmaga ellen és Csongor ellen: kísérlete az önfegyelmezésnek és egyenes folytatása a *Csongor* gondolatainak. Ez a nagy lélek — sokkal nagyobb és tagoltabb, finomabb, hogysem egyensúlya minduntalan fel ne billent volna — most még egyszer megpróbál végleges egyensúlyba jönni. Miután megtalálta azt a szerelmet, amely Csongort kielégítette, ő is ki akar elégülni és megnyugodni az egész élettel, melyet senki sem lát és élvez jobban, mint ő . . ." (A férfi Vörösmarty. Nyugat 1911. dec. 16. IV. évf. 24. sz. 1054. l.)

Nagyrészt Babits gondolatai nyomán SIK SÁNDOR többek közt így elemzi a költeményt: „A „Csongor és Tünde", a „Délsziget" költője, a magyar költészet legszertelenebb fantáziájának embere hirdeti itt a harcot a képzelet, az ábrándozás ellen. A szó művészi értelmében legtelhetetlenebb magyar költő prédikálja a telhetetlenség hiábavalóságát . . . Mintha önmaga ellen védekeznék a költő, amikor mindannak az ellenkezőjét prédikálja, aminek élete szenvedéseit köszönhette és amit most a boldogság küszöbén, ha fél is, hogy nem lesz reá ereje, szeretne megtagadni.

. . . Ennek a költeménynek legművészibb sajátsága talán a költői képeknek a gondolati tartalommal teljesen ellentétes volta. Ennek a mértékletességet hirdető versnek stílusa a képek mértéktelen áradása: majdnem minden sor új kép. A közelinek, a fogható valóságnak dicséretét csupa távoli, meg nem fogható, nem plasztikus, nem elképzelhető, hanem sejtelmes, bizonytalan, imbolygó képekben varázsolja elénk . . ." (SIK SÁNDOR: A költő ajándéka. Élet 1935. júl. 14. XXVI. évf. 28. sz. 565—567. l.) — KOZOCSA SÁNDOR a végleges versszöveg utolsó négy sora, valamint a K_2 szövege közötti eltérésre hívta fel a figyelmet. (It 1945 51—52. l.) —

HORVÁTH KÁROLY — hangsúlyozva a merőben szubjektív tényezők fontosságát — a költemény tartalmának, jellegének társa-

dalmi vonatkozásait tárja fel. Szerinte Laura „Nem volt romantikus, irodalomrajongó nő, egyszerű, vígkedélyű fiatal leány volt, mikor Vörösmarty megszerette s nem voltak olyan vonásai, amelyek ilyen értelemben kiegyenlítették volna közte és a negyvenéves Vörösmarty közti korkülönbséget. Köznemesi családban nevelkedett, és a kapott nevelés, társadalmi környezet és felfogás az érzésvilágát is meghatározta. A romantika hatalmas képzelet- és szenvedélyvilága nem lehetett alap köztük valódi érzelmi közösség kialakulására, maradt a nemesi családok leányainak tudata számára megfelelőbb út: Vörösmarty felvette az idősebb és tapaszta1tabb férfi védelmező szerepét, aki gyengéden tanácsol és nevel, nem a nagy lángolást kívánja, csak az otthoniasság szelíd érzelmeit . . ." Másfelől: „A köznemesi-polgári felfogás a nőről, mely Lauránál is szerepelt, Vörösmarty magatartását is befolyásolhatta: a nőnek mint gyengébb, a férfival nem egyenlő, éppen ezért védelemre szoruló lénynek a megítélése, akinek számára a nemesi-polgári társadalom szűk keretek közé szorította az érvényesülés lehetőségeit, aki tehát jól is teszi, ha vágyainak távlatait korlátozza.

A költemény szépségét éppen azért nem a szó szerinti tartalma teszi, hanem az az ellentét, mely Vörösmarty nagy szenvedélye és éppen a szerelem megvalósulása érdekében a kevéssel megelégedés, a szűk távlatú életbe való beletörődés között van: ha Laurát ezen az úton tudja csak megnyerni Vörösmarty, hát ezt az utat választja. Ez az ellentét nyilvánul meg a mű nyelvében is: a romantika nagy ábrándjairól való lemondást Vörösmarty a romantika színes és ábrándos nyelvén énekli meg" (Vörösmarty szerelmi lírája It 1951. 1. sz. 57—58. l.) — Tóth D. a vers gondolati anyagát illetően úgy véli hogy azokkal Vörösmarty a lány ábrándjaival és álmaival szemben nagyrészt féligazságokat állít „pontosabban merő igazságokat kettejük viszonyára nézve, amelyek azonban az élet egészére vonatkoztatva már nem állnak teljességgel helyt, féligazságokat, amelyeket életével és költészetével maga sem ismer el. Egy szerelmi helyzet igenlése, amelyben van valami nem egészen igaz, szükségképpen nem egészen igaz érvekhez fog nyúlni: a mondandó szükségképpen a kapcsolat tényleges értékeinek és hiányainak tükrévé fog válni." (432—34. l.)

Fordítások

Angol : To a dreamer. Translator unknown. Szombathely, (1940) Martineum Four Poems p. 9.

To a dreamer. (To Laura). Translated by Nora de Vally and Dorothy M. Stuart. London, 1911. E. Marlborough and Co. Vally, N. and Stuart, M. D.: Magyar Poems. pp. 47—50.

To a dreamer. Translated by Nora Vally and Dorothy M. Stuart Budapest, 1955. Hungarian Review december No 12. p. 12.

Francia : A une réveuse. Traduit par M. A. Bertha. Paris, 1900. Fête du centenaire du poète hongrois M. V. — A la réveuse. Traduit par Eugene Bencze. Paris, (1937) Les grands poètes Hongrois

du XIXe siècle. — A la réveuse. Traduit par EUGÈNE BENCZE Budapest, 1955. Revue Hongrois decembre No. 12. p. 14.

Német : An eine Trübsinnige. Übersetzt von C. M. KERTBENY. Dresden—Pesth, 1854. C. M. Kertbeny—Robert Schaefer. Album hundert Ungarischer Dichter. — Dasselbe: Dritte Auflage, Prag, o. J. Verlag von Kober und Markgraf. — An eine Sinnende. Metrisch übersetzt von K. M. KERTBENY. Pest—Leipzig, 1857. Gedichte von M. V. — An eine Sinnende. Deutsch von PAUL HOFFMANN. Budapest, 1886. M. V.-s ausgew. Gedichte — Dasselbe. Wien—Pest—Leipzig, 1895. — An eine Sinnende. Übertragen von KERTBENY Budapest, (1890.) Verlag u. Redaktion der Havi Füzetek. — An eine. Sinnende Grail, Elise: Blüthen der ungarische Dichtkunst. — Dasselbe. Berlin, o. J. Verlag von Carl Siegismund. — An die Träumerin. Übertragen von HEDWIG LACHMANN. Berlin, 1891. Lachmann: Ungarische Gedichte — An die Sinnende. Aus dem Ungarischen von DR. PETER YEKEL. Sopron, 1901. Ausgewählte Gedichte. — An eine Sinnende. Übersetzt von K. M. KERTBENY. Budapest, 1955. Ungarische Rundschau Dec. No 12. s. 16.

Olasz : Alla pensosa. Traduzione di OSCAR MÁRFFY, riduzione in versi di A. Palatini. Torino, (1937) Palpiti del cuore magiaro nella sua letteratura.

Orosz : Мечтательнизе (Лаупе). Перевод Н. Чуковского. Москва, 1956. Михай Вёрёшмарти.

Szlovák : Laure. Preložil STEFAN KRČMÉRY (?) Bratislava. 1937. Slovenské Smery. Ročnik: 4. číslo 9—10. strana 352—53.

Képzőművészeti ábrázolás

FERENCZY KÁROLY: *A merengőhöz* c. festmény. Vörösmarty-Album. Szerk.: Lándor Tivadar. A Pesti Napló előfizetői számára. Bp. é. n.

SPÁNYIK KORNÉL. Remekírók képes könyvtára. Vörösmarty Mihály munkái I. 194. l. után.

Zenei feldolgozás

Hüvös Iván Én. zg. Rózsavölgyi kiadó.

Szövegváltozatok

[Honderüben az *a*, ill. *A* névelő után és az *s*, ill. az *S* kötőszó előtt sehol sincs aposztróf. Az ebből adódó eltéréseket egyenként nem tüntetjük fel.]

1. Honderü merült
2. K_1 Mi [jav. ebből: *Mit*] az, mit *olly nagy* távolban keres?
   K_2 Mi az mit
3. K_1 idők' ⟨*emlék* . . .⟩ setét virága
   K_2 virága;
   Honderü mult idők'

4. K_1 Min a' csalódás ⟨*kínja* .....⟩
könnye rengedez?
5. K_1 Tán a' jövőnek holdas [fölötte áth.:] ⟨*kertes messze*⟩
fátyolában
6. K_1 feléd
K_2 feléd?
7. K_1 ⟨*Kételkedel*⟩ 'S nem bizhatol sorsodnak jóslatában
8. K_2 Csalúton *kergeléd.*
9. K_1 milliója *!*
K_2 milliója.
10. K_1 ⟨*És boldog*⟩ 's közttök valódi boldog olly kevés
K_2 'S közttök
11. K_1 Ábrándozás ⟨*az élet gyilkolója*⟩ az *ember'* megrontója,
⟨*altatója*⟩
12. K_1 [A sor fölött áth.:]
⟨*Melly*⟩
Melly kancsalúl ⟨*a' puszta légbe*⟩ festett
K_2 Melly kancsalúl,
Honderü Melly kancsalul festett
13. K_1 [A sor fölött áth.:]
⟨*Mi az*⟩
⟨*A' nagyra vágyó megbőszült vadakként*⟩
⟨*A' zöld reményt lábával* [jav. ebből: *lábbal*] *dúlja szét*⟩
⟨*'S . . .*⟩
⟨*A' zöld virányt*⟩
Mi az, mi *téged* boldoggá tehetne
14. K_1 Kincs? *kéj?* ⟨*veszélyek tenger*⟩ *vadászták azt már ezeren*
K_2 gyönyör? legyen
15. K_1 elmerűlhet benne
K_2 elmerűlhet
16. K_1 'S nem fogja ⟨*tudni*⟩ tudni hogy van *földi menny*
17—20. K_1 [E sorok a kéziratban a 28. és 29. sor közt találhatók]
17. K_1 [A sor fölött áth.:]
⟨*Múlt és jövő nagy tenger egy kebelnek*⟩
⟨*öleld* [jav. ebből: *Sze] mig{birsz} tart, a' {fogható}*
birható jelent⟩
Kinek virág kell nem hord rózsa berket
18. K_1 tekint
19. K_1 Kéjt [egymásraírt olvashatatlan szavakból jav.] veszt,
kéjt
ki sok ⟨.....⟩ szórakozva kerget:
⟨.....⟩
20. K_1 Csak ⟨*Mig*⟩ a' szerénynek nem hoz ⟨*kéje*⟩ vágya kínt.
21. K_1 [A sor fölött áth.:]
⟨*Csak a' ki szívben, lélekben nemes volt*⟩
⟨*Ki* [jav. ebből: *Csak] szivben jó . . . szivben és lélekben*
nemes volt⟩
⟨*'Saját körében élni megtanult*⟩

⟨{*Annak*.....}⟩

⟨*Kit a* [jav. ebből: *sok*] *hiú vágy 's fény el nem varázsolt*⟩
⟨*É Ki élet szomját el nem égeté*⟩
⟨*Kit a' hiú vágy 's fény el* [jav. ebből: *meg*] *nem varázsolt*⟩
⟨*Boldogságát az mindig fel*⟩
⟨*könnyen fellelé*⟩
Csak a' ki szívben lélekben nemes volt
22. K_1 Ki élet szomját el nem égeté
K_2 Ki élet szomját
23. K_1 Kit ⟨*fény*⟩ gőg *'s hiú* ⟨*vágy*⟩ fény ⟨*'s láz el*⟩*bábbá*
nem varázsolt
K_2 *hiú* vágy ⟨.....⟩
24. K_1 ⟨*Üdvét*⟩ *Honát e' földön* ⟨*ollyan*⟩ lelheté.
⟨*csak az*⟩
25. K_1 [A sor fölött áth.:]
⟨*Kinek virág kell, nem hord rózsa bokrot*⟩
⟨*Szomjasnak*⟩
⟨*Nem néz a' napba a' ki látni vágy*⟩
Ne nézz, ne nézz hát [jav. olvashatatlan szóból] ⟨*kétség*⟩
titkok tavolába
26. K_1 birtokunk
K_2 birtokunk.
mennyit
27. K_1 ⟨*Csak*⟩ A' *mit* a' szív felfoghat magába
29. Honderü Mult
30. K_1 [A sor fölött áth.:]
⟨*Mit andalogj borús hullámain?*⟩
⟨*Nem férhető olly szűk határ közé*⟩
⟨*Hullámitól az izmok* [?] *szétrepednek,*⟩
⟨*'S mar*⟩ {*végtelen*}
⟨*Az ész kifárad távolságain*⟩
kicsín tanyán
Honderü kicsiny
31. K_1 ⟨.....⟩ Hullámin ⟨*vészes*⟩ halott [?] fény 's ködvárak
K_2 lebegnek. lebegnek
32. K_1 *'S z*ajától [jav. ebből: *zajoktól*] felréműl [jav. ebből: *felrendül*] a' ⟨*z*⟩ szívmagány.
K_2 *'S z*ajától
33—36. K_1 [A kézirat utolsó négy sora, melyeket V. 1-*es* számmal utalt a kiadás szövegével megegyező helyre.]
33. K_1 [A sor fölött áth.:]
⟨*Ha van mihez bizhassál a' jelenben*⟩
⟨*Nem ifju,* {*szép*} *tetsző, nem vagy-e erényes?*⟩
⟨*Nincs mit szeress miben bizzál, őrűlj?*⟩
Ha van *k*ihez, [jav. ebből: *mihez*] bizha*ssál* a' jelenben
K_2 Ha van mihez bízhatnod
34. K_1 Ha van mit érezz [jav. ebből: *ohajts*] gondolj és szeress

K_2 gondolj, és
35. K_1 közelben
K_2 közelben
36. K_1 'S tán szebb; de csalfa távolt ne keress
K_2 'S tán szebb; de
Honderü keress.
37—40. K_1 [E sorok a kéziratban nincsenek meg]
37. K_2 A' bírhatót
39. Honderü üdved'
41. K_1 Hozd [jav. ebből: *Hord*] oh hozd [jav. ebből: *hord*] vissza
sugárát
szép szemed világát
K_2 világát,
42—45. K_1 [E sorok nincsenek meg a kéziratban]
42. K_2 meg, mint Honderü *Ugy*
43. K_2 vissza jő, ha
46. K_1 Barátod' arczán *éj van nélküle*
K_2 Barátod' arczán *ne fakaszsz könyűt ;*
47. K_1 Ha napja lettél, *⟨éltető⟩ add meg lét* [?] *világát*
K_2 ne vedd el:
48. K_1 Ne *játszadozzál tündérként vele.*
K_2 *Csak tőled vár ő életet, derűt*

794. KESERŰ POHÁR

Kézirat

K_1 Két, 20 × 26 cm nagyságú szürkészöld lap első három oldalán a vers *Keserü pohár (H. L. szomoru játékból)* című néhány helyen javított tisztázata *Vörösmarty* aláírással. A refrén sorai két ujjnyival beljebb kezdődnek. A kézirat Kovács Pál (1808—1886) író és szerkesztő hagyatékában, Hegyeshalmi Boldizsárné budapesti lakos birtokában van. A kézirat változatait közölte Pitroff Pál (It 1913. 459—60. l.)

K_2 MTA LK I. 68 rv. és 69 r. — Egy 35 × 22 cm nagyságú kettéhajtott sárgásfehér lap első három oldalán a költemény nem Vörösmarty kezétől származó tisztázata, amelynek címébe azonban Vörösmarty belejavított. A cím eredetileg: *Keserü pohár* [alatta:] *(Bordal H. L. szomorujátékából.)* Vörösmarty a cím utóbbi, zárjelbe tett részét a következőre javította: *Bordal Czilley s a Hunyadiak szomorujátékból.* A tisztázat fölött ugyancsak Vörösmartytól származik egy *Versek* felirat, valamint a kézirat első oldalának jobb felső sarkába írt 286 szám is. Ez a tisztázat — hasonlóan a többi, ugyanettől a kéztől származó tisztázatokhoz (l. *A magyar hölgyekhez* c. vers kéziratleírását) úgy látszik a költemények sajtó alá rendezett, lemásoltatott kötegének része volt. Mivel rajta a költő kezevonása, változatait közöljük.

K_3 MTA Vörösmarty drámái. Cillei. Hunyadi László. Kincskeresők. Töredékek. c. kolligatum 24 r.-ján, a Czillei és a Hunyadiak c. dráma kéziratos fogalmazványában, Henrik dalának helyén a vers 1. sora olvasható: „*Ha férfi lelkedet sat.*

Megjelenés

Honderü 1843. aug. 26. II. f. é. 8. sz. l. *Keserü pohár. (Bordal H. L. szomorujátékból.)* címmel, versszakokra való tagolás nélkül, *Vörösmarty.* aláírással. Czillei és a Hunyadiak. Történeti dráma öt felv. Pest, 1845. cím nélkül, az I. felv. betétjeként. — MM 1845—48. II. k. 286—288. l. — MM 1845—48. IX. k. 38—39. l. cím nélkül, a Czillei és a Hunyadiak c. dráma I. felvonásbeli betétjeként a versszakok változó részének páratlan sorai kijjebb kezdve, a II—IV. versszakok refrénje rövidítve. — MM 1847. 230—32. h. és 1337-38. h. az utóbbi helyen cím nélkül, a Czillei és a Hunyadiak c. dráma I. felvonásbeli betétjeként. — MM 1863—64. II. k. 150—152. l. (297. l.) — MM 1863—64. k. l. cím nélkül, a Czillei és a Hunyadiak c. dráma I. felvonásának betétjeként. — MM 1884—85. I. k. 268—69. l. (444. l.) — MM 1884—85. V. k. 35—7. l. a Czillei és a Hunyadiak c. dráma I. felvonásának betétjeként, a II—IV. versszak refrénjei rövidítve, a versszakok változó részének páratlan sorai kijjebb kezdve.

A költeményt Vörösmarty a *Czillei és a Hunyadiak* c. dráma első felvonásába szánta, Henrik ajkára adta. Még a dráma előadása 1844. jan. 18., ill. megjelenése (1845) előtt, 1843 augusztusában külön versként is közölte a Honderüben, az alcímmel *(Bordal H. L. szomorujátékból)*, azonban ekkor is előre jelezte, hogy készülő drámájának betét-daláról van szó. — Noha mindennek alapján nem lehet kétség afelől, hogy a költő az elkészült verset betétnek szánta, kérdéses, vajon az eleve ezzel a céllal is készült-e? A dráma eredeti s minden valószínűség szerint első, törlésekkel, javításokkal tele fogalmazványa ugyanis azt tanúsítja, hogy a vers nem a dráma környező szövegével egy időben, hanem az előtt (s esetleg attól függetlenül) született, a beiktatás helyére érve a költő a vers első sorát idézve már csak mintegy beiktatta a kész költeményt. (l. a K_3 leírását).

A keletkezés időpontját Pitroff Pál 1839 végére teszi, mégpedig azon az alapon, hogy a K_1 lelőhelyén, Kovács Pál hagyatékában található egy 1839. dec. 9-éről keltezett Kovács Pálnak írt Vörösmarty levél is, amelynek „papírja és alakja ugyanaz" mint a K_1-é. Pitroff ebből arra következtet, hogy a verset Vörösmarty vsz. a levéllel egy időben küldte Kovácsnak. — Ennek a feltevésnek azonban ellenemond, hogy a levél- és a vers-kézirat papírjai — P. állításával ellentétben — szemmelláthatóan elütnek egymástól; s az is, hogy a levél — bár udvarias hangú, igen sok szemrehányással, keserűséggel is telve van (Kovács Pál Csató vádaskodásaitól megfélemlítve lemondott akadémiai tagságáról, s ezzel kompromittálta az őt támogató Vörösmartyékat) — s tónusa általában összeegyeztethetetlen egy egyidejű kéziratküldés bensőséges gesztusával. Valószínűtlen továbbá, hogy a költő ilyen hosszú ideig (három és fél évig) tartogasson közöletlenül egy verset, nem beszélve arról, hogy 1839. végén még nem is kezdett neki a Hunyadi-drámának, ezért nem is adhatott a versnek arra utaló alcímet. — A vers keletkezési idejét illetően a megjelenés időpontja lehet egyelőre irányadó.

„Ha én nagy gondolatú dalt akarok olvasni — írta a versről Erdélyi —, ráfordítok a *Keserü pohárra* ; . . . Sem a *Szózatot*, sem a *Fóti dalt* nem lehet strophánként egy hangra énekelni, mert az eszmék menete változó, ellenben a *Keserü pohár* annyi külön gondolatok virágpohara, ugyancsak egy mindvégig, összekapcsolva Gondold meg és igyál: stb. igen szép refraine gyűrűivel, mint külön hangok az accordban, mélyebb és alább, hogy zenét alkossanak." (Pályák és pálmák Bp. 1886. 190. l.) — Kemény Zsigmond a vers alapeszméjének az 53—56. sorokat tartja s hozzáteszi: „Vörösmarty e dalban mesterileg fejti ki a csalatkozások behatását az oly dacos természetre, mely szívét — ha kell — hahoták közt hagyná elvérezni, s mely az el nem csüggedésre erőt egyedül az élet megvetésétől nyer." (Czapáry 1900. 36. l.)

Fordítások

Angol : The bitter cup. Translated by William N. Loew. New-York, 1881. Gems from Petőfi. — The bitter cup. Translated by W. N. Leow. New-York, 1887. Samich and Goldmann. Magyar songs. — The bitter cup. Translated by W. N. Loew New-York, 1899. Auther-Translater's Edition. — The bitter cup. Translated by W. N. Loew New-York, (1908) Amerikai Magyar Népszava. Magyar Poetry.

Francia : Si tu a reposé ton ame virile. Traduit par Charles d'Éjury. Pozsony (Presburg) 1904—1908. Poésies classiques hongroises.

Német : Herber Trunk. Aus der Ungarischen von Dr. Peter Yekel. Sopron, 1901. Ausgewählte Gedichte. — Bitterer Kelch. Übertragen von Hans Leicht Budapest, (1939) Ein Perlenstrauss.

Orosz : Горкая чаша. Перевод Л. Мартинова. Москва, 1952. Гослитиздат. Антология венгерской поэзии. стр. 146.

Zenei feldolgozás

1. A költemény első versszakát Erkel Ferenc Bánk bán c. operájának I. felvonásában Petur bordalként énekli. Az opera librettóját Katona drámája nyomán Egressy Béni a *Szózat* megzenésítője Vörösmartynak Tóth Lőrinc mellett másik „kedvence" készítette. Az opera bemutató előadása 1861. márc. 9-én volt a Nemzeti Színházban. Kéziratos vezérkönyve az OSzK Zeneműtárában. — A bordal zongorakivonata megjelent énekszólam nélkül Rózsavölgyi kiad. 1861. — Énekszólammal uo. 1902. — Keserü bordal címen (én., fkar és zg.) a Zeneműkiadónál Bp. 1952.

2. Ugyancsak az első versszakot fkarra feldolgozta Mosonyi Mihály. Megjelent a lugosi zene- s dalárdaegyletnek ajánlva Zenészeti Lapok 1863. III. évf. 30. sz. 238. l.

Szövegváltozatok

A Honderüben az *a*, ill. *A* névelő és az *s*, ill. *S* kötőszó előtt sehol sincs aposztróf. Az ebből adódó eltéréseket egyenként nem tüntetjük fel.

1. K_2 férfilelkedet
   Honderü férfilelkedet
2. K_1 *f*eltevéd MM 1847. 1338. h. *f*eltevéd
3. K_2 üdv*e*sségedet
   Honderü üdv*e*sségedet
4. K_1 Könnyelm*ü*n tépi szét,
   K_2 Könnyelm*ü*n
   Honderü Könnyelm*ü*n MM 1847. 1338. h. szét,
6. K_1 könyűt
7. K_1 'S m*i*g az szivedbe vágyat olt,
   K_2 m*i*g olt,
   Honderü m*i*g
8. K_1 üt: MM 1845-48 *Az égi* Vörösmarty MM 1847.-ben tett korrekciója alapján javítva.
   Honderü *Ez égő* sebet üt;
9. K_1 [a versszak változó részével egyvonalba kezdve, de kihúzva] ⟨*Gondold*⟩
11. K_1 Eloszlik mint a' b*ú*borék
    K_2 Eloszlik mint
    Honderü Eloszlik mint
12. K_2 'S marad mint volt a' puszta lég.
13. K_1 Ha mint ten lelkeden,
14. K_1 barátodon
16. K_1 hon.
18. K_1 Bef*u*rja
19. K_1 M*i*g K_2 M*i*g Honderü M*i*g
20. K_1 megdöntetik: MM 1847. 1338. h. megdöntetik,
23. K_1 b*ú*borék
24. K_1 'S marad mint volt a'
26. K_1 honodért
27. K_1 Vagy vészterhes [jav. ebből: *vészthozó*]
28. K_1 ért*t*e vért
29. K_1 'S az elcsáb*u*ltan Honderü S az elcsáb*u*ltan
30. K_1 buzgóságodat
31. K_1 aljas- [jav. ebből: *aljas, —*]
    K_2 aljas- gyáva- Honderü aljas- gyáva-
32. K_1 áldozat:
35. K_1 b*ú*borék
38. K_1 rág
39. K_2 hitlen*ü*l Honderü hitlen*ü*l
41. K_1 [a sor előtt részben áth.:] 'S ⟨*hír, kéj*⟩ az esdett ⟨*'S hír, kéj 's rég esdett örömed*⟩
    *é*s örömid [jav. ebből: *örömed*]

42. K_1 van K_2 van Honderü van
43. K_1 'S remélni *új-s tán jobbakat* K_2 biztosabbakat,
44. K_1 hasztalan:
45. K_1 Gondold meg [jav. ebből: *Gondold*] ⟨*és*⟩ és igyál:
47. K_1 Eloszlik mint a' *bú*borék
50. K_1 lép K_2 *fr*igyre Honderü *fr*igyre
51. K_2 S lassank*i*nt földer*ül* Honderü S lassank*i*ut földer*ül*
55. K_1 alatt,
57. K_1 igyál
58. K_1 sem [jav. ebből: *nem-*]
59. Honderü a mig a mig MM 1847. a mig a mig
60. K_1 javít de K javít; Honderü javít;

795. HONSZERETET

Megjelenés

Ath 1843. szept. 1. II. k. IV. füzet 163—65. l. A vers nyolc sorral bővebb változata, *Vörösmarty.* aláírással.
MM 1845—48. II. k. 289—91. l. — MM 1847. 232—34. l.
Tatay: Remekek 1847. 81—82. l.
Tooth Szavalmányok 103—5. l.
MM 1863—64. II. k. 153—55. l. (297—98. l.)
ÖM 1884—85. I. k. 270—72. l. (444. l.)

A versről Gyulai megjegyzi, hogy azt „mintha Deák sugalmazta volna" (Vty Életr. 390. l.), s hogy benne Vörösmarty „a rendületlen hazafi hűségét énekli meg" (V. o. 388. l.). Az MM 1845—48.-ban az első két versszak elhagyását ugyanő „igen helyes"-nek tartja. (ÖM 1884—85. I. k. 444. l.) — Waldapfel József Vörösmarty nézeteinek 30-as, 40-es évekbeli átalakulásáról szólva többek közt így ír: „Vörösmarty ekkor már nemcsak a nemesség költője, hanem a népé is, az egész haladó magyarságé. Annak az új polgári nemzeteszménynek hirdetője, amely legalább jogilag egyenlőséget akar, amelynek képviselői nem nemesség-ellenesek ugyan, mint majd Petőfiék, de „be akarják fogadni a népet az alkotmány sáncai közé", „érdek-egyesítést" akarnak a nemzeti függetlenség és felemelkedés biztosítására", — majd az *Árpád ébredése*-beli napszámos megjelenítésével összekapcsolva idézi a költemény 9—12. sorát (harmadik versszakát). — (I. OK. I. k. 1951. 148. l.) Barta János is idézi a költemény 17—20. sorait (ötödik versszakát) is, megjegyezve, hogy a vers „igen szépen utal a béke veszélyeire is, ha az renyheséget és munkátlanságot jelent". (*Vörösmarty patriotizmusa.* It 1950. IV. sz. 24—25. l.) — Tóth D. a költemény részletes elemzése során többek közt így ír: „... A *Honszeretet* költője a *Gondolatok*, *Az emberek* megírása felé közeledő-kényszerülő Vörösmarty, akinek számára a világnézeti tisztánlátás kiharcolása, a válságérzet feloldása lett egyre sürgetőbb belső problémájává ... A *Honszeretet* már e bizonytalanabb belső állapotnak még a régi ihletet és költői magatartást erőltető próbálko-

zása . . . Vörösmarty itt a negyvenes évek *Szózat*-ának megírására tesz kísérletet (a *Szózat*éval azonos versforma is ezt a benyomást erősíti) —, de mintha az egész nemzethez szólás leghatásosabb formáját nem az összetettebb, problematikusabb belső állapotnak, ihletnek megfelelő *új* formában keresné, hanem a *régi* segítségülhívásával próbálná megvalósítani". — A költői szándék és a tulajdonképpeni lelkiállapot ez ellentmondásából származtatja a vers művészi megformálódásának sajátságait, s ezzel hozza összefüggésbe az elégikus nyolc sor elhagyását is. Vörösmarty lírai nyelvének szabad asszociációiról szólván ugyan ő jegyzi meg, hogy a vers első versszaka nem rögtön válik „logikailag világossá" s „hogy hatodik versszakának jelentését inkább csak érezni, mintsem érteni lehet" (474. l.).

Fordítások

Francia : Amour de la patrie. Traduit par H. Desbordes-Valmore et Chr. Ujfalvy de Mező-Kövesd, Paris, 1873. Libraire Maisonneuve et Cie. Poésies Magyares. — Aime la patrie. Traduit par Charles d'Éjury Pozsony (Pressburg) 1904—1908. Poésies classiques hongroises.

Német : Der Patriot. Aus dem Ungarischen übertragen von Adolf Bucheim und Oskar Falke. Kassel, 1850—51. Nationalgesänge der Magyaren — Vaterlandsliebe. Übersetzt von Vasfi und Benkő Braunschweig, 1852. Vasfi und Benkő: Nationallieder der Magyaren. — Vaterlandsliebe. In metrischen übersetzung von Heinrich Melas. Wien, 1885. Commissionsverlag von Carl Graefer. Melas Heinrich: Französische und magyarische Dichtungen. — Vaterlandsliebe Deutsch von G. W. Hanning. Wien—Pest—Leipzig, o. J. Hungarische Heimats-Liebes- und Heldenlieder.

Orosz : Любовь к отчизне. Перевод Л. Мартынова. Москва, 1956. Михай Вёрёшмарти.

Zenei feldolgozás

1. Farkas Ferenc vkar. 1947.
2. Gárdonyi Zoltán vkar. 1956.

Szövegváltozatok

1. Ath. A sor fölött a MM 1845—48.-ban nem szereplő sorok:

Mit tesz szeretni a' hazát,
Ha van, ki kérdené,
Ha van, ki sejti tán,
Hogy azt balúl szeretheté :

Megmondom a'mit gondolok,
Rég ismert dolgokat,
És régen elfeledteket.
Halljátok szavamat.

5. Ath érte 11. Szav. észrevetlen 12. Szav. derületén. 13. Ath Türj érte 20. Szav. Gyógyithatlanb 21. Ath eszed 22. Szav. Szíved, 32. Ath javakért. 34. Ath Remény's 39. Ath Mig Szav. Mig 43. Ath honfi szívben fenmmarad — Szav. A' honfi szivben 47. Ath Balszázadoknak 49. Szav. 'S kihült 59. Szav. á' ki rajta él, 60. Ath Munkára, tettre — Szav. Munkára, tettre kész. 62. Ath Nemes nagy 66. Ath borúl

796. SZABAD FÖLD

Kézirat

MTA LK II. 23/r.—24/r. — Két 12,5×20 cm nagyságú szürke lap első három oldalán a vers cím nélküli, törlésekkel tele fogalmazványa. Az irónnal föléje írt *Szabad föld* cím nem Vörösmarty kezétől származik. — A vers után és a hátlapon a *Becsületes ember . . .* kezdetű vers fogalmazványa. Minden oldalon a Nagyv. prem. főgimn. pecsétje látható.

Megjelenés

Mezei Naptár gazdasági kalendárium a nép használatául 1844-dik szökő évre. Kiadja a M. Gazdasági Egyesület. Ismeretterjesztő-szakosztályi ügyelés alatt szerkeszti Kacskovics Lajos. V. év. Budán, a belső címlap számozatlan hátoldalán *[Bold]og földmivelő* címmel, *Vörösmarty.* aláírással. — Az OSzK-ban található egyetlen példány csonka, így változatait csak a 17. sorral kezdődően tudjuk feltüntetni.
Erdélyi Hiradó 1844. febr. 16. 14. sz. 77. l. a vers 21—28. sora Fogarasi
MM 1845—48. II. k. 292—93. l — MM 1847. 234. h. — Tatay: Remekek 1847. *Örökváltság* címmel 93. l.
Tooth: Szavalmányok 105—6. l. — Honti Krónika. Kiadja Pongrácz Lajos. 1848. Első darab. Márciustól júniusig. 29. l. *Vörösmarty Mihály.* aláírással.
MM 1863—64. II. k. 156—57. l. (298. l.)
ÖM 1884—85. I. k. 272—73. l. (444—45. l.)

A népnek szánt költemény híven tükrözi a nemesi liberalizmus illúziós jóindulatát és azt az optimizmusát, amely az 1839—40. évi országgyűlésen a jobbágykérdésben megtett első jelentős lépés után jellemezte a közvéleményt. Az országgyűléssel kapcsolatban írja Horváth Mihály: „A királyi leirat, mely az örökváltságot illető törvényjavaslatot megerősítette, leírhatatlan örömnyilvánulással fogadtatott a rendek s országgyűlési közönség részéről. És miként e törvény megbuktatásából származott, hat év előtt, minden keserűség, minden meghasonlás: úgy most e törvény megerősítése volt egyik fő s még tán a kihirdetett amnesztiánál is nem kevésbé hatékony oka

a nemzet őszinte kiengesztelődésének; mert azt mindenki annak jeléül tekintette, hogy a kormány nem akarja tovább ellenezni az ország korszerű újjászületését . . . Az új törvény által nemcsak a különféle úrbéri tartozásoknak évenként pénzzel való megváltása, hanem az is megengedtetett, hogy az egyes jobbágyok szintúgy, mint egész községek szerződésképp megállapítandó összegen örökre megválthassák magokat, fennmaradván mindazáltal a földesúri hatóság. E törvény tehát mindenkinek utat nyitott, a jobbágyi szolgálattal terhelt földet szabad birtokká változtatni. Ezúttal egyszersmind a jobbágyok örökösödése is célszerű törvénnyel lőn biztosítva." (Huszonöt év Magyarország történelméből Pest 1868. II. k. 166—67. l.) — A költemény — figyelembe véve első megjelenésének helyét — tulajdonképpen ennek az országgyűlési reform-vívmánynak a parasztság körében való népszerűsítését szolgálta, akárcsak az ugyan ez időre tehető *Becsületes ember . . .* és *Tartson meg az isten . . .* kezdetű költemények is. — A következő, 1843—44. évi országgyűlés azonban, ahogyan Horváth Mihály nevezte, a „remények meghiúsulásának" diétája volt, amelyen a reformmozgalom belső gyengeségei és az udvar gáncsvetései egymás után buktatták meg a legfontosabb reformjavaslatokat — köztük éppen az örökváltság gyakorlati kidolgozását is. Az 1843 májusában megnyílt országgyűlés e kérdéseket érdemben 1844-ben tárgyalta, ill. ezekkel kapcsolatban végső döntés ekkor született, így ezek lehangoló hatása még nem érződik Vörösmarty 1843-ban készült költeményén. Később, a parasztkérdés illúziós patriarchális felfogásával — éppen a hazai és külhoni események hatására — maga szakít gyökeresen (L. az *Országháza* c. vers jegyzetét.)

Fogarasi János Urbéri eszmék c. cikkében a tagosítás előnyeit fejtegetve írta: „. . . nem juthatna többé eszébe a felbőszített falunak, hogy ugarban bekerített földünk kerítését feldúlja és levágja. És a földész is maga elkülönített földjét az általa legjobbnak vélt módon fogván használtatni, majd elégedett önérzettel mondhatja el Vörösmartyval:" — s idézi a költemény 21—28. sorait. (Erdélyi Hiradó 1844. febr. 16. 14. sz. 77. l.)

A költemény 1848-ban a forradalom után új értelmet és jelentést nyert. A népbarát szolgabíró Pongrácz Lajos a maga szerkesztette Honti Krónikában így vezeti be a verset: „A következő dalt pedig egy már most idősebb író csinálta és még a szolgaság napjaiban, midőn csak lopva lehetett írni, mert mint tudjátok, azelőtt minden szabadabb szót kitörült egy úgy nevezett könyvvizsgáló, deákul cenzor, akinek még ezért a régi kormánytól, de a szegény nép zsebéből nagy fizetése is volt. De ezen szép madarakat majd más alkalommal ismertetem meg veletek. Most ne piszkoljuk bé velök Vörösmarty nagy nevét, aki t. i. a következő dalt csinálta. Ő sok írástudók véleménye szerint a legnagyobb versíró az országban. Melléje tetőtül talpig derék, becsületes ember, a népnek régi barátja. Ő már sokat írt életében, de különösen szép verseket. Ezek közül most csak a következő, a nép számára írt szép versét írjuk le." — A vers aktualitására jel-

lemző, hogy az egész költeményt később is idézi bizonyos S. L. szőlőbirtokos egy hálálkodó levélben, amiért a székesfehérvári káptalan megengedte számára a borkilenced megváltását. (PN 1856. okt. 22.)

Fordítás

Német : Freies Land. Aus dem Ungarischen von DR. PETER YEKEL. Sopron, 1901. Ausgewählte Gedichte.

Szövegváltozatok

A Honti Krónika sehol nem használ aposztrófot. Az ebből adódó eltéréseket egyenként nem tüntetjük fel.

1—2. K [+ jellel a 8. sor utáni helyre vannak utalva]
1. K [A sor fölött áth.:]
⟨Ezen föld, mellyen állok⟩
⟨A mellyet szántok és kaszálok⟩
E' ház [jav. olvashatatlan szóból] teszem
2. K Fáradt *tagokkal ágyamat vetem*
3—4. K [E sorok hiányoznak]
5. K E' föld, mit szántok és vetek,
6. K szenvedek, Honti Krónika hőt, fagyot,
7. K [A sor fölött áth.:]
[Hol kis tanyám áll, 's konyhaján tüz ég⟩
⟨Melly engem táplál 's kis szolgaimat⟩
⟨Kis, de hű keblébe befogad⟩
szolgáimat
8. K *'S végtire hű keblében fogand,* [jav. olvashatatlan szóból]
9. K [A sor fölött a kiadásban nem szereplő, áthúzatlan sorok:]
Hol a konyhán barátságos tüz ég
'S mellette fürge, gondos feleség
e' kert *⟨most mind enyém⟩* megérhetém
Honti Krónika kert, megérhetém,
10. K Akarta isten! hogy *⟨megérhetém⟩* most mind enyém.
11—12. MN [E sorok a Mezei Naptárban nincsenek meg]
11. K [A sor fölött áth.:]
⟨Nem adtak érte tán vért őseim⟩
⟨Talán nem adtak⟩
napig
12. K E' puszta
13. K sajátomon
14. K [A sor fölött áth.:]
⟨'S előttem kétszer drága lett e' hon⟩
⟨Most már tudom, miért vagyok magyar⟩
⟨Miért küzd, fárad, dolgozik e' kor.⟩
És áldlak érte *⟨téged⟩* kétszer drága hon.
15. K [A sor fölött áth.:]
⟨És áldom érte országunk' fejét⟩

⟨'S kik küzdenek jogért⟩
őseim
16. K De fáradoztak *értte* [jav. ebből: *hiven*] kezeim
17. K föld Honti Krónika viritó
MN föld:
18. K [A sor fölött áth.:]
⟨'S házamhoz . . . . . ⟩
MN tölt;
19. K [A sor fölött áth.:]
⟨*Uram, kinek volt a' föld' öröke*⟩
⟨*van itt öröke*⟩
⟨*Volt*⟩
⟨*Most már enyém e' munkán vett örök*⟩
⟨*Ki látta*⟩
aratás Honti Krónika vetés dus
MN dús volt aratás,
21. K örök
22. K Mit im ⟨*most véradással gyakran*⟩ öröm könyüvel öntözök
23. K [A sor fölött áth.:]
⟨'S szolgálok értte országot, királyt⟩
Ne mondja
Honti Krónika senki hogy
24. K Szolgáltam [az utolsó szótag olvashatatlan szóból jav.]
értte országot királyt
Honti Krónika Szolgálok
MN értte
25. K [A sor fölött a kiadásban nem szereplő áthúzatlan sorok:]
Nehéz adómat szükség idején
Keservesen de hiven fizetém [2]
⟨*Munkával, pénzzel, vérrel fizetém*⟩ [1]
javaim
MN javaim,
26. K tartozásaim
MN tartozásaim.
27. K ⟨*Nehéz*⟩ Adónkat [jav. ebből: *a*dónkat] vér
28. K adjuk ⟨*boldog*⟩ biztos napokért
MN napokér'. Honti Krónika napokér;
29. K király

797. [BECSÜLETES EMBER . . .]

Kézirat

MTA LK II. 24/rv. — Két 12,5×20 cm nagyságú szürke lap utolsó két oldalán a vers cím nélküli fogalmazványa. Az első három oldalon a *Szabad föld* c. vers fogalmazványa. Kiadásunk e kézirat szövegén alapszik.

Megjelenés

ÖV 1955. 451. l.

Ez a költemény is ugyanazt a légkört tükrözi, mint a *Szabad föld* c. vers: benne az időleges illúziók szerint „felszabadult" jobbágy élteti az országgyűlés örökváltságot megszavazó reformereit (l. a *Szabad föld* c. vers és a *Tartson meg az isten . . .* kezdetű vers jegyzeteit).

Szövegváltozatok

1. K [A sor fölött áth.:]
   ⟨*Vászon korsó*⟩
   ⟨*Ha becsület . . .*⟩
12. K Bátran [jav. ebből: *Fel*] fel szíhattok [jav. ebből: szíjattok]
21. K Sok [jav. ebből: *Le*]
22. K utjokban [jav. olvashatatlan szóból]
24. K [A sor előtt tollpróbák]

798. A' HAZAFI

Kézirat

MTA LK I. 70/r. — Egy 20×25 cm nagyságú szürkés papír első oldalán a vers fogalmazványa. A hátlapon az *Az elveszett ország* c. vers cím nélküli fogalmazványa. A kézirat mindkét oldalán a Nagyv. prem. főgimn. pecsétje. — Van ezenkívül a versnek a MTA LK I. 70 a/r.-on egy nem Vörösmarty kezétől származó, a MM 1845—48. szövegétől alig eltérő tisztázata, amelynek változatait — nem sajátkezű kéziratról lévén szó — nem tüntetjük fel. —

Megjelenés

Honderü 1843. dec. 16. II. f. é. 24. sz. 752. l. *A hazafi.* címmel, *Vörösmarty.* aláírással.
MM 1845—48. II. k. 294. l. MM 1847. 234. h.
Szavalmányok 121—22. l.
MM 1863—64. II. k. 157. l. (298. l.)
ÖM 1884—85. I. k. 273—74. l. (445. l.)

A költő patriotizmusának kibontakozásával kapcsolatban Barta János így ír: „A probléma ez: ledönteni azokat a korlátokat, melyeket a teljes nemzeti érzés elé egy fejlődésében századok óta megmerevedett osztály állított, s kitágítani ezt az érzést úgy, hogy valóban mindent képes legyen magába foglalni, ami a nemzetet teszi. Ezért küzd Vörösmarty, az egyetemes részvét . . . költője. Küzdelme a korviszonyok között döntő jelentőségű, még ha nem jutott is el a

végső megoldáshoz. A feladattal ő is tisztában van; mutatja a 43-ban készült döntő érdekességű vers: *A hazafi.*" — majd idézi a költemény első nyolc sorát. (Vörösmarty patriotizmusa. It 1950. IV. sz. 24. l.)

Fordítás

Német : Der Patriot. Aus dem Ungarischen Übertragen von ADOLF BUCHHEIM und OSKAR FALKE. Kassel, 1850—51. Nationalsänge der Magyaren.

Szövegváltozatok

[A Honderüben az *a*, ill. *A* névelő után és az *s*, ill. *S* kötőszó előtt sehol sincs aposztróf. Az ebből adódó eltéréseket egyenként nem tüntetjük fel.]

1. K mondjátok nem vagyok itt benn [jav. ebből: *honn*] Honderü ha keress,
2. K Lelkem a' ⟨*téres*⟩
3. Honderü völgyét és síkjait és az
4. K Országos folyamon ⟨*távolba*⟩ *gondba merűlve lebeg*
5—6. [K-ban a 7. 8. sor + — jellel ide van utalva]
5. K Felhat gonddal
6. K [A sor fölött áth.:] ⟨*Szent érzelmek közt*⟩ szánat ⟨. . . . . .⟩ ⟨*közt*⟩ közt
7. K az elmúlt [jav. ebből: a múlt] századok' évei
8. K jövendőt a' ⟨*sors*⟩ végzetek árnya takar
9. K 's szent érzelmek*től* [jav. ebből: *érzelmek közt*] azt kérdi magá*ban :*
10. K szólnia *'s* mit [jav. ebből: *oh]* hon! Honderü érted o hon!
11. K főt
12. K nyilt ajtóm ⟨*várjon*⟩ örűl
13. K termeim ⟨*ismét*⟩ újra
15. K poharat fogok ⟨*emelni*⟩ ütni vidáman Honderü vidáman
16. K *hévvel* ölelve

799. TÓT DEÁK' DALA

Kézirat

K_1 MTA Vörösmarty drámái. Cillei. Hunyadi László. Kincskeresők. Töredékek c. kolligatum 32/versón a vers első két versszakának teljesen áthúzott, *Tót deák dala.* című fogalmazványa.

K_2 MTA LK II. 29/r—31/v. — Három, 11×18 cm nagyságú fehér lap minden oldalán a vers törlésekkel tele *Tót deák dala* c. fogal-

mazványa. A kéziratban a sorok ill. versszakok a következő sorrendben helyezkednek el: 1—16. sorok; a 33—40. sorok áthúzott változatai; 17—24., 41—48., 34—40. sorok; a 49—56. sorok első kidolgozása; a *'S ha . . . indulok* kezdetű, a végleges szövegben nem szereplő nyolc soros versszak; a 49—56. sorok második kidolgozása; az 57—64. és végül a 25—32. sorok. Részletesen l. a *Szövegváltozatok*at. A 30. lap rectóján és a 31. lap rectóján és versóján, a margókon számadások, ill. tollpróbák.

K_3 MTA LK II. 25/r—27/r. — Két 12×17 cm nagyságú sárgásfehér lap minden oldalán és két 12×17 cm nagyságú zöld lap első oldalán folytatólagosan a vers *Tót deák' dala.* c. törlésekkel tele, a végleges szöveghez fentinél közelebb álló fogalmazványa. A kéziratban a sorok ill. versszakok a következő sorrendben helyezkednek el: 1—16. sorok; a *Ha utnak indulok* kezdetű, a végleges szövegben nem szereplő nyolc soros versszak; 17—32. sorok; a *Szabad csak a' madár* kezdetű, a végleges szövegben nem szereplő, áthúzott versszak; a 41—48., 33—40., 49—64. sorok. Részletesen l. a *Szövegváltozatok*at. — A 27. l. versója, a 28. l. rectója üres, az utóbbi versóján bejegyzés: *ha mindez.*

Megjelenés

Életképek 1844. I. k. 1. füzet 42. l. *Vörösmarty.* aláírással.
MM 1845—48. II. k. 295—97. l. — MM 1847. 234—36. h.
MM 1863—64. II. k. 158—60. l. (298. l.)
ÖM 1884—85. I. k. 274—76. l. (445. l.)

Vörösmartynak a vándor deákokról való emlékei minden bizonnyal még a szülőföld világában gyökereztek — a Fejér megyei Nádasdy-birtokra, ahol apja intéző volt, főleg nyaranta, aratásra sok szlovák járt le a Felvidékről, s általában is ezidőtt sok drótozó legény járta az országot. Érdekes módon Vörösmartynál a kissé könnyelmű optimizmus, vidám derűlátás már korábban is az ilyen vándor deákok alakjához fűződött. „Egy sem volt köztük — jellemezte *A holdvilágos éj* c., 1829-ből való novellájának hasonló hőseit — ki legalábbis püspök nem akart volna lenni a pálya végével. Ezen megtörhetetlen hősei a sorsnak, ha egyetlen ellenségöket, az éhséget meggyőzték, oly vígan valának, mint a jókedv maga. Ilyenkor a földet legalábbis paradicsomnak nézték s mivel rajta semmiök sem volt, oly egyenlőséget találának mindenütt s oly szabadon és függetlenül barangoltak ide s tova, hogy sokszor éppen e határtalan szabadságból el nem tudák magokat határozni, merre ne menjenek inkább, holott mindenfelé mehetének . . ." Ez az együgyűen derűs világnézet szólal meg ebben a költeményben is. Hogy azonban ez a keresett, derűs felelőtlenség egy kissé a maga nyomorúságával szemben elfoglalt sajátos bölcsessége, a gondok elől védő derűs filozófiai menedéke is volt, arról egy ez idő tájról kelt levele tanúskodik, melyben szemmelláthatóan a vers lírikuma bukkan fel. Teslér László barátjának panaszkodik anyagi nyomorúságáról, elésorolja, hogy kölcsönt nem kap, műveinek új

kiadása nem kel, — elkeseredett kifakadás után azonban így vigasztalja magát: „De sebaj! Most legalább egészséges vagyok (ámbár ez is egy kis baj, mert ilyenkor nagyobb a consumptio). Innen van, hogy ha kedvem nem igen van is az írásra, mert minek kínálgatnám az embereket portékával, mely nekik nem kell; de kedvemet az élethez még nem vesztettem el. Úgy teszek, mintha sok pénzem s kevés gondom volna s mennyire lehet, nevetem a világ bolondságát. Ha kanonok lészsz, eltartasz jó baranyai borral s egy kis apró pénzzel, s így majd csak elélünk halálig, azon túl pedig kenyér nélkül esszük a halhatatlanságot, és nagyokat hörpentünk a semmiből, mit dicsőségnek hínak". (Levele Teslér Lászlóhoz 1841. okt. 12. — Fehérvár. 1955. 3. sz. 345. l.)

A Jelenkor — dicsérőleg emlékezve meg az Életképek 1844. évi első füzetéről — említi a költeményt (Jelenkor 1844. jan. 7. 2. sz. 8. l.); egy Nagyváradról kelt, bihari megyei botrányról szóló tudósítás pedig valami pellengérre állított szolgabíróra applikálva idézi — eltorzított — sorait: „Milly drága gyüjtemény És ez mind az enyim!". (PH, 1846. júl. 9. II. f. é. 705. sz. 19. l.)

Gyulai Vörösmarty népies genreképeiről szólva így ír: „Legkitűnőbb efajta költeményei között a *Tót deák dala*. Ez egy kis remekmű. Az éhező deák nyomora és kimeríthetetlen jókedve, eszményies bölcsesége s igenis gyakorlati vágyakozása jellemző humorrá olvadnak. A folyvást változatos emlékedést változatos refrain kíséri, míg végre a bezáró versszak mindent elmond, amit még mondani lehet." (II k.. 391. l.) —

Kemény Zsigmond „kipusztíthatatlan humorú genrekép"-nek tartja a költeményt, „melynél eredetibb és épebb alakot a német-alföldi iskola mesterei sem tettek soha vászonra". (Emlékbeszéde az MTA XX. közülésén 1858. dec. 20-án. — Czapáry 37. l.) — A negyvenes évek Vörösmartyjáról szólva Babits — meglehetősen szubjektív módon — így értelmezi a költeményt: „Nem lehet-e most a látás élvezete maga is kielégülés és filozófia? A megoldásnak ezt a módját próbálja meg a *Tót deák dala*. A koplaló, fázó, tót diák, akinek semmije sincs, a világ szépségével gazdag és boldog. Erős ég, szilárd föld, nap és hold, arany világ, ezüst világ és a jövő ezer lehetősége — »Ha majd nagy úr leszek, Ispán, alispán, potrohos, Magam, cselédem aranyos« — mind az ő birtoka. A vers refrénje — ó szép világ, roppant világ, erős világ és a többi ily felkiáltás — szimbolikusan jellemző Vörösmartyra. — De még egy gondolat csillámlik itt föl, még egy lehetőség a kielégülésre, az energia-felesleg levezetésére, — s itt Babits idézi a 7. versszakot, majd így folytatja: — Amit a tót diák tréfásan mond, abban Vörösmartynak nagyon komoly, vissza-visszatérő gondolata van, mely immár létkérdés számára s ami átvezet a hazáért való küzdés *Gondolatok*ban kifejezett motívumához." (A férfi Vörösmarty. Nyugat 1911. dec. 16. IV. évf. 24. sz. 1054. l.)

— „Bár nem genrekép — írja a költeményről Horváth János — mert dal és nem népies, mert versalakja s modora is műköltőileg egyéni s csak hőse van egy közkeletű népszerű felfogástól kölcsönvéve:

lehetetlen itt meg nem említenünk a *Tót deák dalát*, humorának az előbbiekével (t. i. más genreképeivel) rokon volta miatt. Hasonlít ama Gáborhoz annyiban, hogy ő sem szegül ellene sorsának, hátrál bárhová, ahova sorsa szorítja, de ezt nem a közöny, hanem a jó kedély filozófiájával teszi s mindig talál csodálnivalót a dicső, gazdag, erős, boldog, roppant nagy világon. Ez a csodálkozás azonban voltaképen sóvárgás, mely türelemmel várja, míg rákerül a sor, aminthogy végül naivul elő is búvik titkolt vágya: uraság, alispánság a „dicső", a „magyar" világban". (A magyar irodalmi népiesség Faluditól Petőfiig. Bp. 1927. 209. l.) Ugyanitt lábjegyzetben hívja fel HORVÁTH J. a figyelmet a vers és a *A holdvilágos éj* c. novella alakjainak, valamint Petőfi *Bolond Istók*jának rokonságára. — TÓTH D. úgy véli, hogy a vers „nemcsak egyszerű alak-jellemzés. Az a formai sajátság, amely más genreképektől a *Labodától*, *Gábor diáktól*, *Petikétől* elválasztja, hogy t. i. nem cselekményen, hanem daloltatáson keresztül teremt alakot . . . — lényegében azt tükrözi, hogy ezúttal a genrekép személyes mondanivalóval telítődött lírai önkifejezés is". (440. l.)

Fordítások

Angol : The slav student's song. Translated by WILLIAM N. LOEW. New-York, 1887. Samich and Goldman. Magyar Songs. The slav student's song. Translated by W. N. LOEW. New-York, 1899. Author-Translator's Edition. — The slav student's song. Translated by W. N. LOEW. New-York, (1908) Amerikai Magyar Népszava. Magyar poetry.

Német : Des Bettelstudenten Lied. Aus dem Ungarischen von DR. PETER YEKEL. Sopron, 1901. Ausgewählte Gedichte. — Lied des Slovakischen Studenten. Übertragen von HANS LEICHT Budapest, (1939) Ein Perlenstrauss.

Orosz : Песня студента слобака. П. Л. Мартиноба. Антология Венгерской Поэзии. Москва, 1952.

Zenei feldolgozás

THERN KÁROLY én. zg.

Szövegváltozatok

1. K_1 ⟨{*Dicső világ*!}⟩
   ⟨*Ha kedvem elborúl*⟩
   K_2 elborúl
   K_3 elborúl
2. K_1 ⟨{*Mert nadrágom kopott*}⟩
   ⟨{*És pénzem*}⟩
   ⟨*Mert pénzem nincs vagy elfogyott*⟩
   K_2 nincs vagy nem [jav. ebből: *sem*] is volt
   K_3 volt

3. K_2 Nadrágom csizmám csupa folt,
K_3 Nadrágom, csizmám, csupa folt
4. K_1 ⟨'S{a} *kapczám mégis* [jav. ebből: *És kapczám meg*] *szorúl*⟩
K_2 szorúl
K_3 szorúl
Életk. mégis
5. K_1 ⟨*Csak rajtad bámulok*⟩
K_2 bámulok
K_3 Csak [jav. ebből: *Folyton*] rajtad bámulok [a sorvégi vessző törölve]
6. K_1 ⟨*'S tüstént kigyógyulok*⟩
K_2 kigyógyulok
K_3 kigyógyulok.
7. K_1 ⟨*Roppant világ!*⟩
K_2 Roppant világ!
K_3 Roppant világ
8. K_1 ⟨*Dicső világ!*⟩
9. K_2 ⟨*Mi szépek {a te} csillagid*⟩
K_3 tájaid
10. K_1 ⟨{*Eged, földed*}⟩
⟨{*Az ég és föld, a' tengerek*}⟩
K_2 A' hegy [jav. ebből: *Hegy*] ⟨*és és*⟩ völgy és a' nagy terek
K_3 A' hegy völgy és a' nagy terek
11. K_1 ⟨{*'S hol kincs 's gyömölcsök termenek*}⟩
⟨*'S hol 'annyi* [jav. ebből: *drága*] *kincseid rejlenek*⟩
K_2 rengenek
K_3 rengenek
12. K_1 ⟨*A' bérc és termő sikjaid*⟩
K_2 És zöld [jav. ebből: *És*] borág virít
K_3 virít
13. K_1 ⟨*Mi drága gyüjtemény*⟩
K_2 gyüjtemény
K_3 gyüjtemény
Életk. gyüjtemény.
14. K_1 ⟨*És ez mind nem enyém*⟩
15. K_1 ⟨*Oh* [jav. ebből: *A'*] *szép világ*⟩
K_2 világ
16. K_1 ⟨*Gazdag világ.*⟩
K_2 [A sor fölött áth.:] ⟨*Dicső világ!*⟩
17. K_3 [A sor fölött áth.:]
⟨*A 'merre lépdelek*⟩
⟨*Mi' kéne még nekem!*⟩
⟨*Jobbat*⟩
⟨*A'merre járok, annyi büszke lak*⟩
⟨*'S ha* { *néha* / *most* / *én tán* } *én tán éhezem*⟩
⟨*De hány van a'ki jól lakott,*⟩

⟨'S ha szomjuzom⟩
⟨'S mig én szomjúztam {jót ivott} hány ivott,⟩
⟨Majd máskor én iszom⟩
⟨Ezért nem fáj fejem⟩
⟨Másszor majd én iszom⟩
⟨'S ha lesz min, lakozom⟩
⟨Oh szép világ⟩
⟨Boldog világ⟩
⟨'S ha lesz min, lakozom⟩
⟨Majd én következem⟩
⟨Mig jó volt, képzelem.⟩
⟨Étvágyam, szomjam megmaradt⟩
⟨'S ez mennyi mindent befogadt⟩
⟨Étvágyam megmaradt⟩
⟨'S ez mennyit befogad⟩
⟨Oh szép világ,⟩
⟨Majd másszor én lakom⟩
⟨'S ha lesz mit meg iszom⟩
⟨Oh jó világ, boldog világ.⟩
⟨Hová ne menjek⟩
⟨És annyi szép falu⟩
[A fenti kihúzott rész 5—10. soráig terjedően a margón e sorokra merőlegesen: áth:]
⟨Kordéban. Szánban⟩
Akár hová megyek

K_3 [A sor fölött a következő, a kiadásban nem szereplő áthúzatlan sorok]
Ha utnak indulok
Hová ne menjek, nem tudom
Olly sok vidéktől vonzatom
S mindütt otthon vagyok
Minden bokor tanyám
Minden föld jó anyám.
Oh jó világ!
Kedves világ.
*'S a*kárhová megyek

18. K_2 [A betoldott sor alatt, első kísérletként áth.:]
⟨'S hová ne menjek, nem tudom?⟩
⟨Keresztül gazdag falvakon⟩
K_3 *Keresztül gazdag falvakon*
Életk. tudom, —
19. K_2 Szép vár*asokra bukkanom* ⟨*bukkanom*⟩ [?]
visz a' nyom
K_3 Szép várasokhoz visz a' nyom
20. K_2 Hol megpihenhetek
K_3 Hol megpihenhetek.
21. K_2 ég
K_3 ég

22. K_1 Egy [jav. ebből: *Én*] ⟨*egyet*⟩ házat sem rakék
K_3 rakék:
23. K_2 Oh, szép világ
K_3 *Ékes* [jav. ebből: *Oh szép*] világ
24. K_2 Pompás [jav. ebből: *Ékes*] világ.
25—32. K_2 [E soroknak megfelelő áthúzott ill. áthúzatlan versszak a K_2 legutolsó szakasza:]
⟨*Ha felkel a' vihar*⟩
⟨*Ha évek és vihar*⟩
⟨*Ha ha rabló áll utat*⟩
⟨*Ha épület szakad*⟩
Ha rabló áll utat
⟨*'S Jég, zápor, tűz és víz özön*⟩
Vagy zápor, jég tűz víz özön
⟨*Rosz*⟩ *Mert a' rosz vendég beköszön*
⟨*Vagy rabló áll utat*⟩
⟨*Mi gondom?*⟩
'S minden bomlik, szakad.
⟨*Mi gondom?*⟩
Gondok nem gyötrenek
Én mit sem veszthetek.
Oh szép világ
Tündér ⟨*Roppant*⟩ világ[g]
25. K_3 [A sor fölött áth.:]
⟨*'S ha bomlik a' fedél* [fölötte:] *felkél a' vihar*⟩
⟨*'S vész tűz, víz jég pusztítanak*⟩
⟨*Mezők és falvak romlanak*⟩
Ha féktelen [jav. ebből: *tulcsapó*] vizár
26. K_3 pusztítanak
Életk. pusztítanak
27. K_3 *'S mezők és házak* romlanak
29. K_3 szakad,
30. K_3 A' föld ⟨*még meg*⟩ *nekem* marad
31. K_3 világ
32. K_3 világ.
[A sor után a K_3-ban kihúzott versszak található, amelynek a végleges szövegben nincs megfelelője:]
⟨*Szabad csak a' madár*⟩
⟨*Meg én, ki mindenütt vagyok*⟩
⟨*A' hol' csak lenni akarok*⟩
⟨{*Nekem nincsen határ*}⟩
⟨*Engem nem köt határ.*⟩
⟨*'S mit a' rabló nekem?*⟩
⟨*Ha jön, csak nevetem.*⟩
⟨*Oh szép világ*⟩
⟨*Szabad világ.*⟩
33—40. K_2 [E soroknak megfelelő rész a K_2-ben a 7. versszak]
K_3 [E soroknak megfelelő rész a K_3-ban ugyancsak a 7. versszak]

33. K_2 'S ha itt ott [jav. olvashatatlan szavakból] éhezem
K_3 éhezem
Életk. itt-ott éhezem
34. K_2 ⟨*De*⟩ *Hány* [jav. ebből: *hány*] *más* van a'ki jól lakott
Életk. jól lakott;
35. K_2 *'S mig* ⟨*len*⟩ *szomjuzom tán hány* ivott,
K_3 É' hány van:
Életk. *jól* ivott!
36. K_2 ⟨*Milly jó az*⟩ *'S ha* ezt elképzelem
37. K_2 [A sor előtt áth.:] ⟨*Jó . . . képzelem.*⟩
A' sor ⟨*majd egyszer rám is kerül*⟩
⟨*Majd másszor én iszom*⟩
⟨*Megvívok emberül.*⟩
⟨*'S . . . mint lakozom*⟩
csendesűl
K_3 csendesűl Életk. csöndes*ül*,
38. K_2 kerűl Életk. ker*ül*.
39. K_2 világ
K_3 világ
40. K_2 világ.
K_3 világ.
41—48. K_2 [E soroknak megfelelő rész a K_2-ben a 4. versszak.]
K_3 [E soroknak megfelelő rész a K_3-ban a 6. versszak.]
42. K_2 Az isten napja ⟨*útamon?*⟩ mindenütt
Életk. isten napja
43. K_2 lefeküt
K_3 Kivévén már ha lefeküt. ⟨*?*⟩
Életk. Kivévén már ha lefeküdt;
44. K_2 *e*jszakám
45. K_2 [A sor fölött áth.:]
⟨*Szép holdnál bujdosom*⟩
A' hold *az én* [jav. ebből: *leszen*] napom
K_3 A' hold *az én* napom
46. K_2 *És annál bujdosom*
K_3 [A sor előtt áth.:]
⟨*Annál vándorkodom*⟩
⟨*A holdnál bujdosom*⟩
A' holdnál bujdosom
Életk. bámulom;
47—48. K_1 [A sorok előtt áth.:]
⟨*Arany* [jav. ebből: *Oh szép*] *világ Annál is*⟩
⟨*Ezüst világ.*⟩
Oh szép világ
Ezüst világ.
[Margón, más tollal egy sorba írva:]
Arany világ *e*züst világ.
[Mellette címváltozat?:] *Sehonnay Ignácz*
47. K_3 világ

48. Életk. világ!

49—56. K_1 [E soroknak a K_2-ben a 6. és 8. versszakok — a szakasz két kidolgozása — felel meg. Áthúzott és áthúzatlan soraik:]
⟨'S ha a'sok útazást⟩
⟨Tán végre unni kezdeném⟩
'S ha *ezt is* megunom
⟨Ollyan kurucz magyar leszek⟩
⟨Mihelyt tetszik, magyar leszek⟩
Végtére jó magyar leszek
Különb még mint a'régiek
⟨És megházasodom⟩
Mihelyt csak akarom
'S [jav. ebből: *Ki*] *ki mit szól* ellenem
Ha
'S ha ezt is megunom
⟨Mi kell egyéb?⟩ Végtére jó magyar leszek
Valódibb mint a' régiek
Mihelyt csak akarom.
⟨Szeretni a' hazát⟩
⟨'S hozzám is a' haza⟩
⟨Nem lesz majd mostoha⟩
⟨Oh szép⟩
Hazámat szeretem
⟨'S {ha} a' hont ha szeretem⟩
Ki szólhat ellenem.
[O]h szép v. Magyar [jav. ebből: *Dicső*] világ.
[A két kidolgozás között a K_2 7. versszakaként áthúzott és áthúzatlan sorokat találunk — amelyeknek a végleges szövegben nincs megfelelőjük:]
'S [jav. ebből: *És*] *ha ..... indulok*
⟨minő szabad vagyok⟩
Hová ne menjek, nem tudom
Olly sok vidéktől vonzatom
'S mindütt otthonn vagyok
Minden bokor tanyám
Minden föld jó anyám
Oh szép világ
Kedves világ.
[A margón a versszakra merőlegesen:]
Szép világ, dicső világ

49. K_3 [A sor előtt áth.:]
⟨'S ha mindezt megunom⟩
⟨Mi volna, a'mit veszthetek⟩
⟨Végtére is magyar leszek⟩
⟨Mihelyt csak akarom.⟩
⟨'S gunyoljon akkor a'ki mer,⟩
'S ha ⟨. . .⟩ mindezt megunom

50. K_2 legyek

51. K_3 [A sor előtt áth.:]
⟨*Nem lesz különb magyar gyerek*⟩
leszek
52. K_3 akarom.
54. K_3 ellenem.
55. K_3 Dicső [jav. ebből: *Oh szép*] világ
56. K_3 világ
57—64. K_1 [E soroknak megfelelő rész a K_2-ben a 9. versszak]
57. K_2 leszek
K_3 'S ha *már* [jav. ebből: *majd*] nagy úr leszek
58. K_2 Ispán, alispány, *százados* [jav. ebből: *potrohos*]
K_3 Ispány, alispány, *százados*
59. K_2 Magam *'s* cselédem aranyos
K_3 Magam, ⟨*'s*⟩ cselédem aranyos
60. K_2 [E sornak csak áthúzott megfelelői vannak:]
⟨*És büszkén lépdelek*⟩
⟨*'S mind rám tekintenek*⟩
K_3 'S mind *rám tekintenek*
61. K_2 [A sor előtt áth.:]
⟨*Ki hinné, Hogy*⟩
⟨*Ki hinné : én vagyok*⟩
Hinnétek emberek
K_3 vagyok
62. K_2 *Ki annyit* koplalok?
K_3 Ki ⟨*annyit*⟩ most itt koplalok
63—64. K_1 Oh szép *v.*
K_3 Oh szép világ
Dicső világ.

800. AZ ELVESZETT ORSZÁG

Kézirat

MTA LK I. 70/v. 20×25 cm nagyságú szürkés lap versóján a költemény cím nélküli, szakozatlan fogalmazványa. A másik oldalon *A hazafi* c. vers fogalmazványa.

Megjelenés

Életképek 1844. I. k. 4. füzet 186. l.
MM 1845—48. II. k. 300. l.
MM 1847. 237. h.
MM 1863—64. II. k. 162. l. (298. l.)
MM ÖM 1884—85. I. k. 277. l. (445. l.)

Ez a költemény is az elnyomott Lengyelország fájdalmát szólaltatja meg. L. *A hontalan*, *Az élő szobor* c. versek jegyzeteit.

Fordítások

Francia : Sans patrie. Traduit par H. DESBORDES-VALMORE et CH. DE UJFALVY Paris, 1873. Poésies Magyares.

Német : Das klagende Land. Aus dem Ungarischen übertragen von ADOLF BUCHHEIM und OSKAR FALKE. Kassel, 1850—51. Nationalgesange der Magyaren.

Román : Tară perdută. Versuri sorise Poloniei. Tradusă de O-P. SANEL. Orăştie, 1914. Cosinzeana. Anul: IV. pag. 581.

Szövegváltozatok

1—2. K *Ne kérdjétek : miért*
⟨Kérdeznétek⟩ Orczám olly halovány.
3. K *[A sor fölött áth. :]*
⟨Nincs asszony és anya⟩
Leghősebb fiaim
4. Életképek csatán;
5. K *'S a legnemesbeket* Életk. A' fenn maradtakat
6. K *i*nség kergeti
Életképek *i*nség
7. K Nincs kő [jav. ebből: *kéz*]
9. K Hő *⟨És⟩*
10. K feküttenek
11. K a' kétségb' esés'
Életk. a' kétségb' esés
13. K És lát*nom*
14. K *Megtérni* napomat,
15. K 'S boszút ki állana

801. AZ ANYÁTLAN LEÁNYKA

Megjelenés

Honderü 1844. máj. 25. I. f. é. 12. sz. 664. l. *Vörösmarty.* aláírással. MM 1863—64. II. k. 163. l. (298. l.) — ÖM 1884—85. I. k. 278. l. (445. l.)

A kiadás alapja a Honderü szövege.

A vers Erdélyi János alig egy éves Cornelia nevű kislányához szól, akinek édesanyja, Vachott Cornelia néhány nappal szülés után, 1842. márc. 15-én gyermekágyi lázban meghalt. Ekkor írta Erdélyi a Cornelia emlékezete, Vahot Sándor az ugyancsak Cornelia emlékezete c. verset s a maga ez időben elhunyt feleségét gyászolva ekkor fordult Erdélyihez vigasztaló költeménnyel Sárossy Gyula is (Arnoldina) — Vörösmarty versébe is erősen beszövődik az elhunyt asszony emléke éppen ezért, s mert anyját a kisleány is nemsokára — követte, a verset 1844. évi megjelenése ellenére az 1843. évi költemények között

helyeztük el. — KOZOCSA SÁNDOR az elhunyt kislány halálához kapcsolja — tévesen — a költeményt: „Amivel Sárosy vigasztalta barátját, a „siró gyermek" hamar követte anyját. Cornelia kis árvájának szomorú sorsa Vörösmartyt mélyen megrendítette. Az anyátlan árva című költeményében emelt méltó emléket neki". (Vachott Cornelia emlékezete. Mitrovics-emlékkönyv. Tudományos működésének ötvenedik évfordulójára. Kiadják tisztelői. Pb Bp. 1939. 461—62. l. — A fenti adatok ugyaninnen)

Erdélyit — aki az Athenaeum egyik legbuzgóbb versírója volt, Vörösmarty valószínűleg szerkesztői munkája során ismerhette meg, de találkozhattak az Akadémián is, amelynek Erdélyi már 1839-ben levelező tagja lett, — nem beszélve a Kisfaludy Társaságról, amelybe 1842-ben tagnak, egy év múlva titkárnak választották. Vörösmarty, ill. Vachot Sándor házasságával rokonságba is kerültek egymással. (Vachot anyósa Csajághy lány volt), közös jóbarátjuknál, Vásárhelyi Pálnál a fóti szüreteken, s az Ellenzéki Kör lakomáin is gyakran voltak együtt — s Erdélyi lett Vörösmarty költészetének első igazi, alapos méltatója is. (Erdélyi Ilona szíves közlése, és Gyulai jegyzete: ÖM 1884—85. I. k. 445. l. alapján.)

802. A' KATONA

Kézirat

MTA LK II. 35/r—44/v. — Tíz, 12×20 cm nagyságú zöldes lap tizennyolc oldalán a vers cím és alcímek nélküli, törlésekkel tele, szakozatlan fogalmazványa. *I.*, *II.*-es számozással csupán a vers első és második része van jelölve, a harmadik, negyedik, ötödik, hatodik, hetedik rész fölött található megfelelő római számok idegen kéztől való, irónnal történt, vsz. későbbi bejegyzések. Ugyanígy idegen kéztől származik a vers fölé irónnal írt *Katona* cím is. A fogalmazvány két összefüggő, 41., 42. lapjának belső oldalaira (41/v., 42/r), *A katona* c. vers fogalmazványára merőlegesen, egyvégtébe írva a *Tartson meg az isten* . . . kezdetű vers fogalmazványa található. Az egész kézirat minden oldalán a Nagyv. prem. főgimn. pecsétje látható.

Megjelenés

Mezei naptár, gazdasági Kalendáriom. A nép használatául 1845. közönséges évre. Kiadja a Magyar Gazdasági Egyesület. Ismeretterjesztő-szakosztályi ügyelés alatt szerkeszti Fényes Elek. VI. év. Pesten. 50—52. l., *Vörösmarty*. aláírással. Az első rész alcíme: *A sorshuzás.* ; a IV., V. és VII. rész szakozatlan. — MM 1845—48. II. k. 301—13. l. — MM 1847. 237—42. h. — MM 1863—64. II. k. 166—76. l. (299. l.) — ÖM 1884—85. I. k. 280—88. l. (436. l.)

Bár a költemény csak az 1845. évre szóló Mezei naptárban jelent meg s így kétséges, vajon elkészült-e már 1844 első felében — mégis

meghagytuk a MM 1845—48.-beli helyén, az 1844. évben írt versek élén. A kéziratába ékelt *Tartson meg az isten* . . . kezdetű vers fogalmazványa is az 1843-as *Becsületes ember* . . . kezdetűhöz közelíti időben; nagy terjedelme miatt is könnyen elképzelhető, hogy hosszabb ideig dolgozott rajta, s egyébként is a többi 1844-es költemény majd kivétel nélkül az év második felében keletkezett.

Ez az elbeszélő költemény is — akár a *Mák Bandi* — népoktató szándékú, s ugyanúgy, ahogyan a *Szabad föld* c., a *Becsületes ember*... kezdetű versek — az 1839/40-es országgyűlés egyik reformjának a parasztság körében való népszerűsítését szolgálja. (Vörösmarty népoktató törekvéseiről részletesen l. a *Mák Bandi* c. vers jegyzetét.) Az eszmei kapcsolatot az a filológiai tény is aláhúzza, hogy *A katona* kéziratába ékelve található a *Tartson meg az isten* . . . kezdetű költemény fogalmazványa, amely formájánál és tartalmánál fogva a *Becsületes ember* . . . kezdetű vers valamely folytatásaként fogható fel. (L. erről részletesen a *Tartson meg az isten* . . . kezdetű vers jegyzetét). *A katona* — mint már Gyulai rámutatott a vers jegyzetében — az 1839—40. évi országgyűlésnek azzal a reformjával kapcsolatos, amely a katonáskodás határidejét az eddigi bizonytalan időtartammal szemben nyolc évben szabta meg, s amely az eddigi visszaélésekre, bosszúra, hatalmaskodásra alkalmat adó „kötéllel fogás" helyébe a sorshúzás módszerét vezette be. — A kérdésről különben Vörösmarty akarva akaratlanul tájékozódott — az újoncállításról vitázó Deák ugyanis az országgyűlésről azzal a kéréssel fordult hozzá, hogy az 1830.-i országgyűlési iratokból másolja ki a katonaállítás orvosi részére vonatkozó pontokat, s azt a hozzáértő orvosi diplomával rendelkező Toldyval lefordíttatva mihamarabb küldje el neki. (Levele Vörösmartyhoz Pozsony 1840. febr. 8-án — Czapáry 109. l.) A törvényt a költemény megírásának idejéig a kivitelezés problémái tartották napirenden; az 1843—44. évi országgyűlésen az élelmezés és beszállásolás pénzbeli megváltása forgott szőnyegen, talán e viták tették aktuálissá ismét a kérdést. — (Trencsényi-Waldapfel Imre: Hozzászólás a romantika-vitához. I. OK. 1955. 264. l.)

„. . . az adózó mi helyzetben vala mind ez ideig? — kérdezte már az 1832/36-os országgyűlésen egy, s sorsvonás tárgyában írt beszédében Kölcsey. — Kiadaték, s többnyire titokban adaték ki a rendelés: a helységi előljárók mit s mikor tegyenek. Eljött az éj; csendesen nyugvék a háznép a nap fáradtságai után; s im ajtó zörren, az előljárók belépnek, az álmából felriadó ifjut megkötik, nem egyszer épen fiatal neje ágyából, s anyja karjaiból hurczolják el. E riadás, ez iszonyodás s a háznép és rokonok ez által okozott siralmai, jajgatásai mi hatással lehetnek az ifju lelkére? . . . Képzeljük már az erővel elhurcolt ifjut, kit feldult ágyától a megye házáig jajgató anyja, nő és rokonok kisérnek be; ki hossz utra indultakor megette vigasztalan bucsut, előtte idegen pusztaságot lát; ki mig karja és lába izomait erőben mozgathatja, a felvett fegyvert megtartani köteles; ki midőn végre sanyaruság, sebek vagy aggság miatt öszveroskadt

testtel haza tér, életkedv és kereset nélkül tolja napjait s az ifjuság és férjfikor haszon nélkül lerohant idejét sohajtja!" (Kölcsey Ferenc minden munkái Bp. 1886. V. k. 77—78. l.) — Ehhez az áldatlan helyzethez képest a reformtörvény valóban előbbrelépést jelentett — ez érteti meg a költemény sorshúzást propagáló részének optimizmusát, általában a költemény egész tendenciáját, amely a jobbágyságra nehezedő még így is igen súlyos tehertételt illúziókba burkolja. Jellemző, hogy 1846-ban a feudális katonakötelezettséget a parasztság számára Vörösmarty már a „halj meg más javáért" törvényének tartotta. (L. az *Országháza* c. verset és jegyzetét).

A költeménynek a *János vitéz*hez való viszonyával TRENCSÉNYI-WALDAPFEL IMRE foglalkozott részletesen a romantika vitán elhangzott felszólalásában: „Mindezek a rendelkezések és törekvések — írja a kérdésben hozott reformokról — kielégítették a liberális reformert, s ennek szellemében írja Vörösmarty az említett költeményt, amelyben Endrét sorshúzás útján elviszik katonának, a legény búcsút vesz Katicájától; nyolc év után — a *János vitéz*éhez részben hasonló kalandok után — hazaér, avval a természetes kétséggel a szívében, hogy a kis leányból azóta nagy lett — Azóta talán már férjhez is mehetett." De nem: a kútnál találkozik a leánnyal, aki hűségesen megvárta s most újólag hűséget fogadnak egymásnak és boldogan élnek, amíg meg nem halnak.

Ugyanennek az évnek novemberében írja Petőfi a *János vitéz*t, s december első napjaiban olvassa fel éppen Vörösmartynak és a két Vachotnak. Ha Vörösmarty úgy ítél róla, hogy „bármely irodalomnak díszére válnék", az távolról sem jelenti még, hogy nem ismerte fel az ellentétet saját költeménye és Petőfié között. Petőfi mintha egy-egy sorral — különösen az obsitos történetekre emlékeztető meseföldrajzban — egyenesen figyelmeztetni akarna a két költemény kapcsolatára, de olyan kapcsolat ez, amely Vörösmarty költeményének a megoldását megtagadja, s ennek tagadásával együtt tagadásba veszi azt az illúziót is, amely a magyar nép égető kérdéseinek a megoldását az egymást követő országgyűlések liberális reformjaitól reméli. A két elbeszélő költemény cselekménye mondhatni párhuzamosan halad mindaddig, míg Endre, illetőleg Jancsi hazatérnek a falujukba. Csakhogy itt Endre felserdülve, megszépülve megtalálja szíve-választottját, akitől nyolc esztendővel előbb a katonáskodás elszakította, Jancsi nem találja meg Iluskát, csak sírjáról szakíthat egy rózsaszálat... Petőfi szerint ez a katonáskodásból hazatérő jobbágyfiú tipikus sorsa, és nem Endre kivételes szerencséje, s ezt az állásfoglalást élezi ki a realisztikus parasztnovellát véglegesen átjátszva a népmesébe avval, hogy János vitéz, az obsitos keserves vándorlásainak a végén, a Tündérországban, csak a Tündérországban találja fel a boldogságot: Iluskáját. A képzelet világa tehát Petőfinél is a valóság megtagadása; az, hogy János vitéz a Tündérországban feltalálja a boldogságot, azt is jelenti, hogy a rendi Magyarország valóságában a jobbágyfiú nem találhatja fel, a legkiválóbb sem, sőt minél kiválóbb, annál kevésbé. Csakhogy ez a mesei világ hozzátar-

tozik a költő népi realizmusához, biztosítja ezt a reális falusi novella kerete is, amelyen belül a népi képzelet alkotásaként van a maga helyén, s biztosítja elsősorban mondanivalója, mely a tipikus nevében tiltakozik *A katona* megoldása ellen." (I. OK. 1955. 264—65. l.) Ugyanezt az összefüggést fejtette ki TRENCSÉNYI-WALDAPFEL IMRE egy korábbi előadásában, amelyről litografált jegyzet készült: A János vitéz. (A kétéves pedagógus továbbképző tananyaga, Bp. 1952. Kézirat.) E véleményre hivatkozva nevezte Sőtér István *A katonát* a *János vitéz* „replikájának", (A magyar romantika. I. OK. 1955. (234. l.) — s ugyancsak ennek alapján elemezte a verset TÓTH D. is. 445—46. l.)

Szövegváltozatok

1. K legénység
3. K kéz lábbal áldott
5. K Nem lesz önkény, nem lesz [jav. ebből: lesz*en*] itt kivétel
6. K *'S n*em [jav. ebből: *N*em] kötéllel
7. K talál
   MN talál:
8. K [A sor fölött áth.:]
   ⟨Katonaság még azért nem halál.⟩
9. K dolga
10—12. K [E sorok a kéziratban nem szerepelnek. Helyükön a köv. áth. és áthúzatlan sorok találhatók:]
   roszúl
   ⟨Ha nem jól van⟩ dicsőség hogy szolgál.
   'S nem utolsó
   Szolgál [jav. ebből: Szolgák] *szenved* [jav. ebből: *fárad*]
   vérzik ⟨a' hazáért⟩ mindnyájunkért.
   Apja, anyja 's ⟨hona'⟩ [föléírva:] *a' hon közjaváért*
   ⟨Most tünik ki majd még ki a' legény⟩
   ⟨Kinek Kinek van igaz⟩
   ⟨Most válik meg hol van szív a' helyén⟩
   ⟨Majd csak most válik meg, ki a' legény⟩
   ⟨Nem a' csárdán, hanem harcz' mezején⟩
   Nem a' csárdán terem a' vitézség
   ⟨Hol azt kérdik⟩ Bort lenyelni még nem nagy merészlés
   ⟨Ott válik meg, ki az apja' fia⟩
10. MN gondja.
11. MN országunkért.
12. K pörög
    MN Apja-anyja 's mindnyájunk javáért.
13. K Puska roppan, *'s* az ágyu mennydörög
    MN a' dob zörög,
15. K [A sor fölött áth.:]
    ⟨'S reszket a' föld vívó had' düh . . .⟩
    ⟨harczolók düh . . .⟩

⟨*Midőn*⟩
föld

16. K 'S vész [jav. olvashatatlan szóból] sikoltás minden lelket eltölt

MN eltölt:

17. K legény

18. K szive van a' helyén

MN helyén.

19. K vitézség

MN Mert nem csordán

20. K Bor nyeléshez nem kell nagy merészség

21. K néz

MN halál szemébe

22. K Az *az ember* ⟨*a*⟩ talpán,

23. K Rajta ifjak

MN legények,

24. K A' sors húzást *ti* ne rettegjétek

MN A' sors huzást *ti*

25. K [A sor fölött áth.:]
⟨*Sorsot húzni legyetek ma készek*⟩
⟨*A'kit a' sor elvisz ér, még eljön a' nap*⟩
nem a' világ [jav. ebből: *meg jön a' nap*]

26. K [A sor fölött áth.:]
⟨*Visszatérünk Jó az isten megjövünk nem*⟩ ⟨*holnap*⟩
Haza tértek [jav. ebből: *térünk*] mig

MN mig

27. K egymást.

28. K ⟨*Isten*⟩ Itt vagy más hol isten *áldjon* pajtás!

MN máshol, isten hozzád pajtás.

29. K ⟨*Ha tánczolsz*⟩ [fölé írva:] A' tánczban mért hányod fonákúl lábodat

MN A tánczban

30. K Ha iszol mért adod ⟨*úgy búnak*⟩ [fölé írva:] bánatnak magadat

MN Ha iszol mért

31—32. K [E sorokat Vörösmarty hátrábbról, a 36. lap versójának legelejéről — ahol vonallal vannak a vers többi részétől elkülönítve — ?.-jellel utalta a végleges szöveggel megegyező helyükre, a 36. lap rectójára.]

31. K [A sor fölött áth.:] *el*
⟨*Talán a' tyuk kapta meg kenyeredet*⟩
⟨*Vagy borodba* {. . . . . .} [föléírva:] *talán a'légy esett.*⟩
⟨*Másszor előbb igyál, mint*⟩
⟨*Másszor előbb igyál, mint a' legyed*⟩
⟨*'S inkább* [jav. ebből: *ha . . .*] *tyúkot egyél* {*kenyér helyett*} [föléírva:] *mint kenyeret.*⟩
⟨*Vagy tán szeretőd volt, szőke? barna?*⟩

⟨'S most {...} nincs, ki csak levest is habarna⟩
⟨Ne {...} aggódjál rajta, gondold : gombház⟩
Mint kinek *korában légy találta vesztét*
MN tyúkok *kapták el* kenyerét.
32. K Vagy kinek *a' tyúkok vették ⟨el⟩* [föléírva:] *el kenyerét.*
33. K Másszor *a' légy előtt* [jav. ebből: *ha legyet látsz*] igyál *⟨előbb⟩*
[föléírva:] *inkább* magad
34. MN tyukodat.
35. K volt? *⟨szőke⟩ vagy* szőke? *vagy* barna? *⟨millyen?⟩*
36. K *'S* most nincs semilyen *is,* ki levest habarna.
37. K rajta: azt gondold hogy gombház
38. K *⟨.... példabeszéd :⟩* [aláírva:] Példabeszéd mondja: ha
leszakad, lesz más.
MN Példabeszéd
39. K [A sor fölött áth.:]
⟨Másszor legyet látsz, igyál előbb magad⟩
czimborálni
40. K *⟨Kettőt tudnak ők csak⟩* [föléírva:] Az ő mesterségök :
csalni és [jav. ebből: *vagy*] darálni
41. K Csalni *⟨ki bizo⟩* azt ki bennök bizodalmat vetett
42. K 'S eldarálni [jav. ebből: *megdarálni*] az ép 's tiszta becsületet.
43—46. K [E sorok nincsenek idézőjelben]
43. K *Ferke! Ferke!* bizony félek hogy *⟨meg ...⟩* megjártad
44. K Szived' [jav. ebből: *Szivedet*] kidobáltad
MN Szived kidobáltad.
45. K penzért *⟨hitetlen⟩* hamis
47. K *Igy* szólt Márton gazda búsongó *Ferkéhez*
MN *Igy* busongó Endréhez.
48. K asztal végéhez
MN asztal végéhez.
49. K *⟨De⟩ Ferke* ült könyökét asztalhoz szegezve
50. MN Kalappal arczáját mélyen betemetve,
51. [A sor fölött áthúzott és áthúzatlan sorok. Utóbbiak a végleges szövegben nem szerepelnek, számozással Vörösmarty az 53. sor utánra utalta őket:]
⟨Hiába állt⟩
⟨Előtt ...⟩
⟨A' gyertya előtte búsan pislákolván⟩
⟨Nagy gondot hirdetvén hosszu görbe hamván⟩
mutatott
Hiába a' palaczk a' [jav. ebből: *állt a' bor a'*] *keskeny*
asztalon
Bús Ferke nem igen kapott a' híg boron
⟨A' gyertya is búsan égett pislák⟩
pislákolván
52. K Gyászt látszott viselni *⟨felkonyúló⟩* [föléírva:] hosszu
kormu hamván.
MN elkonyuló

53. K becsűletes ⟨*Márton*⟩ [föléírva:] Márton gazdát hallá
54. K [A sor fölött áth.:]
⟨. . . . . *felolvadt kesergő szavakban*⟩
⟨. . . . . *búsongása olvadott panaszszá.*⟩
55—70. K [E sorok nincsenek idézőjelben]
55. K [A sor fölött áth.:]
⟨*Szerető, szerető, jól* [jav. ebből: *mit*] *beszél kend Márton*⟩
⟨*Szerető elég van, széles e' világon*⟩
⟨*Csak* [jav. ebből: *De*] *igaz szerető nincsen az ég alatt*⟩
⟨*Minek rontsam vele szép ifjuságomat?*⟩
MN tyukokról,
56. K [A sor fölött áth.:]
⟨*Szivem' krónikája mit sem tud azokról*⟩
57. K Márton
58. K világon.
MN világon;
59. K alatt
60. K ifjuságomat.
MN ifjuságomat?
61—62. K [E sorok a kéziratban fordított sorrendben követik egymást, „1. 2" számozással Vörösmarty utalta őket a végleges szövegével megegyező rendbe.]
61. K mind ⟨*elhordja a' k*⟩ [aláírva:] hordja [jav. ebből: *vigye*](?) el a' kánya.
62. K fakohát [sic!] száz falu' leánya
MN falu leánya
63. K engem ⟨*talált*⟩ [föléírva:] ért a' sor
MN lettem; mert engem ért a' sor.
64. K táncz sem a' bor
MN bor.
65. K Itt kell hagyni
MN apám, anyám, 's testvérimet,
66. K ⟨*Isten tudja*⟩ [föléírva:] Ki mondja meg hová hajtom le fejemet.
67. K ⟨. . . . . .⟩
⟨*egykor*⟩
⟨*Isten tudja ismét*⟩ megjövök-e vagy sem
'S a' [jav. ebből: *A'*] jó isten tudja
68. K keresem.
MN keresem.
69. K [A sor fölött áth.:]
⟨*Hátat fordítok a' falu' határának*⟩
határának
MN fordítok a' falu határának.
71. K Evvel a' [jav. ebből: *kis*] palaczkját szájához emelé
72. K [A sor fölött áth.:]
⟨*Mig feneke a' nagy*⟩

Mig nem [jav. ebből: *Ugy hogy*] feneke az pallást [jav. olvashatatlan szóból] fenyegeté.

MN Mig
73. K ivásért
74. K megsért
75. K vigasztalással
MN vigasztalással
76. K [A sor fölött áth.:]
⟨*Mig egy kis leányka jött kosarkájával*⟩
Hogy *Ferke*
MN békülni kezde uj sorsával.
77. K [A sor fölött áth.:]
⟨. . . . . *Mártonnak tiz éves leánya*⟩
⟨*D* . . . . . ⟩
⟨*De a' kosarka*⟩
⟨*És a kosárkában volt jó utravalo*⟩
⟨*Pogácsa pecsenye és egy fehér czipó*⟩
'S jött lánykája
78. MN kosárkája.
79. K [A sor fölött áth.:]
⟨*Volt a' kosárkában holmi útravaló*⟩
⟨*Pogácsa sült* [jav. ebből: *főtt*] *csibe és egy fehér czipó*⟩
bátortalan
MN bátortalan
80. K 'S vidám mint a'kinek nem rosz szándéka van:
81—82. K [E sorok nincsenek idézőjelben]
81. K kendet *Ferke* bátya
MN bátya.
82. K utazása
83. K [A sor fölött áth.:]
⟨*Költse el jó kedvvel e' kis utravalót*⟩
útravalót
MN Fogadja jó szivvel e' kis utra valót,
85. K Az is izeni meg édes anyám kednek
MN kendnek:
86. K Hogy rólam, [jav. ebből: *rólunk*] ha elmegy, ne feledkezzék meg.
MN ne felejtkezzék meg
87. K leszek
88. K Kendhez [jav. ebből: *Kelmedhez*] ha megtetszem [jav. ebből: *tetszem*] feleségül megyek
89. K [A sor fölött áth.:]
⟨*Megtanulok főzni*⟩
Addig megtanulók ⟨*főzni*⟩ [föléírva:] szőni fonni varrni
MN megtanulok
90. K ételt *kavarni* [jav. ebből: *habarni*]
91. K 'S megbecsülöm kendet a' mint kend engemet
MN Megbecsülöm

92. K ⟨*Vezesse*⟩ Vezesse
MN útjában
93. K hallá *e'* beszédet
94. K égett
MN lábbadt
95. K mert *nagyon* szerette
97. K *Ferke* ⟨. . .⟩ szomorún [jav. ebből: *szomoruan*] bár mosolygott a' lányra
MN szomorun
98. K Mert neki is *tett* teszett elmés [jav. ebből: *elmésin*]
MN inditványa
99. K belőlünk
100. K mulva, ha akkor még élünk.
MN mulva,
101. K *Meghalhatok addig* nehéz szolgálatban
102. K Vagy te [jav. ebből: *nem*] másba szeretsz mert legény elég van
103. MN De ha ugy tetszenék jóságos istennek
104. K vissza jöhessek
MN szolgálatból, hogy
105. K mulva
MN mulva,
106. K megváltozva.
MN szivben
107. K [A sor fölött áthúzott és a végleges szövegben nem szereplő áthúzatlan sorok:]
Most pedig köszönöm a' jóakaratot
Adjon isten értte sok szerencsés napot.
⟨*Evvel a' sok holmit őnté szürujjába*⟩
⟨*'S a' biró' házához utnak indult lába.*⟩
⟨. . . . . .⟩
⟨*Kezet fogott {előbb} jó Márton gazdával*⟩
⟨*'S kezdett kibékülni katona sorsával*⟩
⟨*És csaknem kibékült vészes pályájával.*⟩
MN Igy
108. K *Ferke* [föléírva:] Vidám szemet váltott kicsi mátkájával
109. K Leönté [jav. ebből: *'S önt*] a' holmit tágas szüru jjába
MN szűr ujjába,
110. K 'S a' biró'
MN 'S a' biró házához útnak indult lába.
111. K [A sor fölött áth.:]
⟨*Mint . . . . . pusztán a' gólya,*⟩
⟨*Mint . . . . . .*⟩
⟨*Falun kivűl*⟩
⟨*Egy magas kútágas*⟩
⟨*All egyedül*⟩
⟨*Egy puszta kútágas*⟩
⟨*All egyedül*⟩
⟨*Hol egy kis gyal*⟩

⟨*Hol kis gy*⟩
[A margón, áth.:]
⟨*Távol a'*⟩
⟨*falutól*⟩
⟨*Végetlenül*⟩
⟨*Nyugot felul*⟩
⟨*nagy* [?] *puszta*⟩
⟨{*rónaság*} *ró*⟩
⟨*naság nyugot*⟩
⟨*felül*⟩
MM 1845-48 falu*nál*. Vörösmarty MM 1847.-ben tett saját-kezű korrekciója alapján javítva.

112. K Nyugot felül
113. K *Hol* [jav. ebből: *Nagy*] rónaság terjed
114. K Végetlenül
MN Végetlenül.
115. K 'S ⟨*Kicsi*⟩ [jav. ebből: *Kis*] gyalogútja
MN Gyalogútja
116. MN Mai napig,
117. K Egy *puszta* kútágas
118. MN Bámészkodik;
119. K Mig
MN Mig
120. K Feje fölött
121. K Kutjá*ból* [jav. ebből: *Alatta*] sok *korsó*
122. K Megtöltözött,
MN Megtöltözött,
123. K leány Sok ifju
MN ifju
125. K Csendes tanújok
126. K ég
128—130. K *Ha szomjazott*
Ingyen áldásából
⟨*Nagyot*⟩ [föléírva:] *Jókat ivott.*
128. MN ott
131. K elapadt
MN elapadt
132. MN 'S gémetlenül
133. K *A' szomorú* ágas
134. MN Áll egyedül.
135. K [A sor fölött áth.]
⟨*Csak néha száll reá*⟩
⟨. . . . . *már most tetején*⟩
136. K dísz
MN dísz,
137. K [A sor fölött áth.:]
⟨*Ki kerüli* {. . .} *még a'*⟩
Kopott ⟨*Puszta*. . . . .⟩ fájának a'

138. K ⟨*Vak varju*⟩ Madár sem hisz.
139. K Csak ünnepestenként
MN Csak ünnep estenként
140. K leány.
MN leány
141. K *Gyönyörködni látszik*
MN 'S vígasztalást
142. K fán
144. K szegény
145. K Hejh mert ⟨. . . . . .⟩ soká ⟨*is*⟩ késik ⟨. . . . . .⟩
147. K „Ne várd, babám [jav. olvashatatlan szóból] *ne várd*
148. K ⟨*Azt a'*⟩ Legényedet
150. K [A sor fölött áth.:]
⟨{*Ha*} *Ha nem siet hozzád*⟩
Hová veszett
[alatta áth.:]
⟨*Szana szerént*⟩
151—154. K [E sorok nincsenek a kéziratban]
156. K Át szállanék,
157. K Hogy [beszúrva:] tőle megtudjam ⟨*tőle*⟩
159. K [A sor fölött áth.:]
⟨*Lásd kis hugám nekem*⟩
⟨*Nincs szeretőm*⟩
⟨*Katona életben*⟩
⟨*Eljárt időm*⟩
⟨*Hejh messze jártam én*⟩
De hajh *nekem nincsen*
160. K Ki várna rám
161. K [A sor fölött áth.:]
⟨*Ki kapna illy kopott*⟩
⟨*Rosz katonán?*⟩
⟨*Pedig ha szívemet*⟩
⟨*Megláthatnád*⟩
⟨*Tudom szerelmedet*⟩
⟨*Meg nem vonnád*⟩
⟨*Ha te nem szeretsz*⟩
⟨*Édes babám*⟩
162. K Rosz katonán.
163—166. K [E sorok nem a helyükön, hanem külön az egész költemény fogalmazványának a végén, a 246. sor után találhatók:]
De azért ha ruhám
Illyen kopott
Szivem azért még el
Nem *fonnyadott.*
167. K Szeress [jav. ebből: *szeretsz*] engem babám
168. K lehet
170. MN Kis szivedet

172. K Akaratom
173. K Ne legyen ⟨*éltemben*⟩ mig élek
MN mig élek,
175. K [A sor fölött áth.:]
⟨*'S ott álltak a' leány 's volt katona*⟩
⟨*Az a' falu' legszebb hajadona*⟩
⟨*Ez a'* [jav. ebből: *barn*⟩] *napon barnúlt ép férf* ... .⟩ katona
176. K falu legszebb hajadona
MN a' falu legszebb
177. K a' kút ágas mellett
178. K Mindegyik magában *kissé* töprenkedett
179. K 'S hogy [jav. ebből: *most*] *a' szó megindúlt* 's szemök keveredett
180. K Beszélt a katona [jav. ebből: *sok*] sok czifra esetet.
181. K ⟨*Hogy*⟩ Miként
182. K eget
MN eget.
184. K Mellyek [jav. ebből: *De meg*] mind megszöktek [jav ebből.: *elszöktek*] mikorra felvirradt
MN Mellyek mind megszüntek mikorra felviradt, —
185. K gönczöl' [jav. ebből: *göncföl*] szekerén fel 's alá
MN gönczöl szekerén
186. K ⟨*Bakancsa*⟩
⟨*Hogy*⟩ Bakancsa' [jav. ebből: *Bakancsok'*] talpát a tenger nyalogatá. [jav. ebből: *mosogatá.*]
MN Bakancsa talpát a' tenger nyalogatá.
187. K kiült [jav. ebből: *kiültek*] a' világnak [jav. ebből: *világ*] végire
188. K [A sor fölött áth.:]
⟨*'S lábát* [jav. ebből: *lábokat*] *mint lógatá* [jav. ebből: *lógatták*] *a' fakó semmibe.*⟩
{*nagyl*}
⟨*Másszor pedig midőn nagy égi háboru volt* [jav. ebből: *lett*⟩
⟨*'S ő mint őr a' hidon fel alá gyalogolt*⟩
⟨*Hullott a' sok . . .*⟩
⟨*Hogy rázta magáról le a' sok menykövet*⟩
⟨*De végre egy épen markába ütközött*⟩
⟨*Úgy* {*vágta karfához*} *a' földhöz vágta, hogy mindjárt ketté tört* [fölé írva:] *morzsává törött*⟩
⟨*A' lány nevetett a' sok szép hazugságon*⟩
⟨{*De*} *szeme igen gyakran megállt*⟩
⟨*Szivét*⟩
'S mint lógatá lábát
MN 'S lógatta
189. K De még *a'* [jav. ebből: *illy nagy*] dicsőseg sem tart*hat* örökké
190. K *Ideje kitelvén* indúlt
191. K *A*ddig gyalogolt hogy lába majd elkopott
MN elkopott.

192. K Fejében a' sipka össze zsugorodott.
MN összezsugorodott,
193. K egész mint az isten adta
194. K Azt egy kis leánykánál [jav. ebből: *leányka*] itt [jav. olvashatatlan szóból] zálogban hagyta.
195. K azóta *már nagy* lett
196. K *„Ki tudja engem tán rég el is felejtett"*
197—212. K [E sorok nincsenek idézőjelben]
198. K engem
199. K [A sor fölött áth.:]
⟨A'kit egyszer én meglátok⟩
⟨Nem könnyen felejtem⟩
rólam
200. K elfelejtem.
201. K [A sor fölött áth.:]
⟨Avval álmodtam⟩
⟨Avval nőttem⟩
⟨Kendre vártam télen nyáron⟩
⟨Nyolcz esztendő óta.⟩
202. K *⟨Szent⟩* [?] gerendára rótta
205. K hajadonná
206. K kend *majd* meg jő,
207. K *Nem feledkezik meg rólam*
208. K 'S víg [jav. ebből: *meg*] lesz a' menyegző.
MN 'S vig
209. K bátya
210. K [A sor fölött áth.:]
⟨Tetszem-e most kendnek?⟩
kendnek
211. K el *⟨a'zsidónak⟩* [aláírva:] 's vegyen rajta
212. K Gyolcsot [jav. olvashatatlan szóból:] szemfödélnek
213—224. K [E sorok nincsenek idézőjelben]
213. K Tüzes adta kis leánya
MN „Tüzes adta kis leánya
214. K Szívem, lelkem'
MN Szivem lelkem Katiczája
215. K [A sor fölött áth.:]
⟨Hát te jöttél érttem⟩
engem
216. K [A sor fölött áth.:]
⟨Látom nem csak tested jött el⟩
⟨Hanem itt vagy jó sziveddel⟩
⟨Áldjon isten lelkem⟩.
Már [jav. olvashatatlan szóból] sok országot bejártam
217. K találtam
218. K lelkem.
219. K magadra
221. K nézni

222. K [A sor fölött áth.:]
⟨{*Ha*} *De te nem is csak nagy és szép*⟩
224. MN Eltudnám cserélni.'''
225. K *I*gy szóltak egymással Katicza Endre
MN *I*gy
226. K rendre
MN rendre.
227. K Szivök máskor
MN Szivök *n*em dobogott most *u*gy, miként máskor,
228 K Pedig egyik*et* ⟨*hevité fel a'*⟩ [alá írva:] zavarta meg bor.
229. K [A sor fölött áth.:]
⟨. . . . . *ikat*⟩
Csak vizet sem ittak mert a' kut elapadt
230. K szivök
MN szivök
231—232. K [E sorokat a kéziratban megelőzik a 233—234. sorok]
'S Endre a' bakancsot könnyen *szedegeté* [jav. ebből: *könnyebben emelé*]
232. K Katiczát ⟨*derékon ölelé*⟩ [fölé írva:] meg meg ölelgeté,
MN megmegölelgeté;
233. K Szór*a* szóra végűl kezet is ny*u*jtottak
MN végül kezet is ny*u*jtottak,
234. K Egymásnak *hűséget most újra* fogadtak
MN *u*jolag
235—236. K [E sorok a kéziratban nincsenek meg]
237. K [A sor fölött áth.:]
⟨*Sok nehéz sohajtás szakadt kebeléből*⟩
⟨*Öröm sohajtás volt lelke belsejéből*⟩
*I*gy kettecskén
238. K tekintvén
MN *U*tközben tekintvén.
239. K [A sor fölött áth.:]
⟨*Tele volt a' lelkök örömgondolattal*⟩
⟨*Nyelvök olly néma*⟩
hal
240. K öröm gondolattal
MN A' kútágas még szomorúbb fa lett,
241. K [A sor fölött áth.:]
⟨*A' kútágas pedig setéten egyedűl :*⟩
⟨*Nyujtózott ég felé búsan kedvetlenül.*⟩
A' kutágas pedig *nyujtózott hasztalan*
242—243. K [E sorok nincsenek meg a kéziratban]
242. MN *Az* ösvény is benőtt
245. K Ha csak *Endre öcsénk* megnem ássa kútját
MN a boldog
246. K ⟨*Úgy*⟩ Fordítsa [jav. ebből: *fordítja*] az isten jóra ház*a'* dolgát.
MN Fordítsa az isten jóra házok dolgát.

803. [TARTSON MEG AZ ISTEN . . .]

Kézirat

MTA LK II. 41/v.—42/r. — Egy 20×25 cm nagyságú, kettébehajtott zöldes lap belső oldalán egyvégtébe írva a vers törlésekkel tele fogalmazványa. A lap külső oldalain (41 r., 42 v.) *A katona* c. vers fogalmazvány-részei. A két vers egymáshoz való viszonyáról l. bővebben *A katona* c. vers kéziaratleírását.

Megjelenés

ÖV 1955. 451—52. l., a *Becsületes ember . . .* kezdetű vers után, attól csillaggal elválasztva, külön cím nélkül.

A kiadás alapja a kézirat.

Ez az 1844-ben írt, *A katona* c. vers fogalmazványába ékelt töredék tartalmánál, de versformájánál fogva is a *Becsületes ember . . .* kezdetű vers valamely folytatásának látszik; az ÖV 1955.-ben ezért is jelent meg ahhoz kapcsolva, külön cím nélkül, attól csupán csillaggal elválasztva. A kritikai kiadásban azonban — figyelembe véve kézirati elhelyezkedését — az 1844. évi versek közé került. Ezt a keltezést különben a versnek a *Becsületes ember . . .* kezdetűhöz képest észrevehetően kritikusabb tónusa is valószínűsíti: e töredék már korántsem teljes a jobbágykérdés oly zavartalan, idillizáló szemléletével, — első tizenkét során már észrevehető az 1843—44. évi országgyűlés eredménytelensége miatt érzett csalódás és bosszúság. (Vö. a *Szabad föld* c. vershez írt jegyzettel). — Könnyen lehetséges, hogy *A katona* című együtt ezt is az 1845. évi Mezei Naptárba szánta.

Szövegváltozatok

3—4. K [A sorok előtt áth.:]
⟨*De csak úgy ha jó volt*⟩
⟨*Sok rosszat nem kevert*⟩

6. K [A sor fölött áth.:]
⟨*Lássanak utána*⟩
⟨*A' fogdmeg hagynagyok*⟩ [?]
⟨*Végre adjon isten*⟩
⟨*F*⟩ Gazt még földemben [jav. ebből: *földemből*] is

7. K Tőből [jav. ebből: *Épen*] ⟨*meg nem hagyok*⟩ [föléírva:] kiszaggatok

12. K [A sor fölött áth.:]
⟨*Hogy jól mivelhessük*⟩
⟨*Szép szabad földünket.*⟩
⟨*Buján zöldüljenek*⟩
⟨*Rét, mező és liget*⟩
⟨*Érjünk {. . . . . } bő aratást*⟩
⟨*Legyen vidám szüret*⟩

⟨*Ha terméseinknek*⟩
⟨*Töltözünk javából*⟩
⟨*Ha szabad földünk van*⟩
13. K Kezünk [jav. ebből: *Munkánk*]

804. ROSZ BOR

Kézirat

MTA LK II. 45/r—46/r. — Két 12,5×20 cm nagyságú szürkészöld lap első három oldalán a vers cím nélküli, törlésekkel tele fogalmazványa, amelyben a 25—32. sorok (a 4. versszak) legvégül helyezkedik el. (L. részletesen a Szövegváltozatok-at.) A vers fölé irónnal írt *Rosz bor* cím nem Vörösmarty kezétől származó, későbbi bejegyzés. Az utolsó oldal irónnal össze van firkálva, szöveg nincs rajta.

Megjelenés

Honderü 1844. júl. 6. II. f. é. 1. sz. 1. l. *Vörösmarty.* aláírással. — MM 1845—48. II. k. 314—15. l. — MM 1847. 243—44. h. — Tatay: Remekek 1847. 44. l. — MM 1863—64. 176—78. l. (299. l.) — ÖM 1884—85. I. k. 288—90. l. (446. l.)

A Honderü 1844. évi június 29-i száma a Heti szemle rovatban az előzetes jelentésben első helyen említi „Lelkes Vörösmartynk új bordalát" s a legközelebbi félévnyitó szám előlapján, reprezentatív helyen hozta a költeményt.

Gaal Józsefnek a vers keletkezésére vonatkozó visszaemlékezése — Gyulai előadásában a következőképp hangzik: „1844-ben valamelyik este a színházban egy igen unalmas színművet adtak. Vörösmarty nagyon megunta magát s azt mondotta Gaalnak, jobb lesz odahagyni a színházat s elmenni valamelyik vendéglőbe vacsorálni. Betértek egy közeli vendéglőbe s vacsoráltak. A bor szörnyü rossz volt. „Ugyan próbáljuk meg — mondá Vörösmarty — vajon lehet-e e városrészben jó magyar bort kapni." Betértek egy pár vendéglőbe; mindenütt rossz volt a bor. Vörösmarty csak megkóstolta, de nem ivott. „Ez már boszut érdemel" — mondá Gaalnak haza indulásukkor — s néhány nap mulva felolvasta neki a fennebbi költeményt". (ÖM 1884—85. I. k. 446. l.) — A vers tulajdonképpeni jelentésére Babits mutatott rá: „Egy pohár rossz bor, a magyar költők sorsának jelképe, szenvedélyes, fantasztikus kifakadást ad a költő ajkára". (A férfi Vörösmarty Nyugat 1911. dec. 16. 24. sz. 1057. l.) — Valóban — Vörösmarty a magyar költők erkölcsi, anyagi megbecsülésének hiányát — nemegyszer a *Rosz bor*éhoz hasonló ingerültséggel panaszolta fel. — Az elhagyottan, nagy szegénységben meghalt Virág Benedek halálára így reagált: „... szegény Virágot eltemettük. Halála, mint többnyire minden literátoré, rettentő például szolgálhat mindennek, ki az ügyefogyott magyar literatura kapás mezejére az

élet utjáról eltévedni elég boldogtalan; — ha — tette hozzá — az ilyet valami rettenthetné." (Levele Horváth Ferenchez 1830. febr. 1. CZAPÁRY 297. l.); s bár műveinek első gyűjteményes kiadását „financiális merengéseinek megszüntetésére" adta ki „hogy legalább egy évig gondtalan élhessen" (Levele Toldy Ferenchez 183? CZAPÁRY 309. l.) — néhány év után már így panaszkodik Stettner barátjának: „. . . megteszem amit birok s türödelmesen viselem bajaimat, a szegénységet, melyet a pesti lakás, magad tudod, mennyire éreztet..." (Levele Stettner Györgyhöz 1834. okt. 16. CZAPÁRY 236. l.) Körülbelül ez időben egy szokatlanul éles epigrammában mondja ki — nemcsak a maga — hanem minden magyar költő nyomorúságát, akiknek „szüken fizetett a nemzeti Muzsa" (Magyar költők). — Az *Árpád ébredésé*nek Költője is — annak ellenére, hogy az egész reformkori nemzet képviselője, elhanyagoltsága miatt panaszos poéta, akinek — bár nemzete sorsát „oly szivemésztő lánggal" rajzolja — jutalma, osztályrésze mégis „guny, megvetés és fagylaló hidegség", „inség és keserv", kit sok ember „ingyenélő"-nek nevez, kiről Árpád is, ahogyan elidőz rajta tekintete, csak annyit tud mondani: „Fonynyadt s szegénynek látszol s disztelennek . . ." Vörösmartynak — minden formális elismertsége, külső tekintélye ellenére is — át kellett élnie a nemzeti részvétlenség megaláztatását. „Hová lettek a szegény költőnek büszke álmai? Mi lett belőled szép remény? Egy pár kötet vers, melyet már csak névről ismernek, melyet mindenki megdicsér inkább, mint elolvasson. Keserű jutalom!" — kiált fel, már mint a „nemzet koszorus költője" 1839-ben (ÖM 1884—85. VII. k. 188. l.), s mikor 1840-es gyűjteményes kiadásának eladatlan példányai évek múlva is tornyokban hevernek a kiadónál, Kossuthnak kellett a bírói foglalástól fenyegetett költő segítségére sietnie: „A tény egyszerű meztelenségében ennyiből áll: — írta a PH egy vezércikkében — Vörösmarty, miután a közvélemény által már rég a nemzeti költészet elsőrangu képviselői közé soroztaték, lángszellemének szétszórt müveit összeszedé, s önköltségére kinyomtattatá — és piruljunk uraim! — Vörösmarty munkáiból alig kelt el három négy év alatt a két magyar hazában kétszáz példány! Ő e napokban közel volt ahhoz, hogy a nyomtatási költségek miatt bírói foglalás alá kerüljön, mert nem vett be annyit, amennyi csak e költségeket is födözhetné!" (PH 1842. jún. 2.) S ugyanerről az abszurdumról Vörösmarty egy kölcsönt kérő levelében így vallott: „. . . Taval könyvkereskedéssel akartam magamon segiteni, ujabb munkáim IV. kötetével kinálván meg a közönséget. S hiszed-e, hires, decantált létemre négyszáz példányt nem tudok eladni. Nem satira ez? Apródonként adogattam el holmit s az illy jövedelem, tudod, csak pazarlásra, vagy inkább rendetlen gazdálkodásra csábit; de nem segit. Igy élek most minden irói kedv, ösztön s lelkesedés nélkül, lekötve egy drága városhoz, melly minden financiális bölcseségemet kigunyolja". (Levele Teslér Lászlóhoz 1841. okt. 12. — Közölte: Fehérvár. 1955. 3. sz. 345. l.) Csoda-e, ha a fiatal Adorján Boldizsárnak is kifakad levelében: „Koromban nem kellene egyéb, mint egy kis kényelem, s ennek maholnap hiával

leszek. Ugy jártam, mint a tücsök, ki nyáron dalol, télen koplal." (Pest 1841. dec. 14. CZAPÁRY 341. l.) — S ez a helyzet házassága idején sem sokat változott. „Verseimmel ugy bánik a közönség, mint a vizzel; dicséri s bort iszik helyette" — írta 1845-ben (Levele Wesselényihez Pest 1845. aug. 13. CZAPÁRY 123. l.). Családja eltartására „grammatikázik", iskolai nyelvtant ír, névnapjának pedig azért nem örül, „mert 50 pengő forintot tudniillik az évnegyedes házbért ez a nap huzza ki sorvadásos zsebeiből" (Levele Wesselényi Miklóshoz Pest, 1846. okt. 11. CZAPÁRY 127. l.).

Vörösmartyban ugyanakkor elevenen élt az anyagiak iránt korántsem közömbös költői öntudat, az egzisztenciális egyenrangúságra való jogformálás igénye, — az az indulat is — amely a panasz mellett ugyancsak ott rejlik a költeményben, — s amelyet a színházi drámajutalomról írt cikkében így fogalmazott meg: „Kereset vagy haszon borzasztó szók, melyekre nálunk a világ fiai csodálatos undorodással fordulnak el . . . de itt egyszer mindekorra ki kell mondanom, hogy mindaddig valódi irodalmunk nem lesz, míg az irodalom el nem tartja embereit" (ÖM 1884—85. VII. k. 261. l. — 1842.) Ezzel az öntudattal utasította vissza Széchenyinek egy, a szótárszerkesztői honoráriumra tett gúnyos megjegyzését (Vty Életr. 300. l.) — s vált élessé a Kelet népe kritikája során a hangja, mikor Ferenczy szobrász barátját védte a gróf gúnyjával szemben: — „Ferenczy szobrai közt találjuk — írta — Kazinczyét is, ki éppen olyan szegény volt, mint ő, kinek éppen ugy nem volt kenyere, mint neki; nincs e hozzá egyéb szólni való, mint guny? Megváltották e szegény literátor képét a szegény szobrásztól? hányat rendeltetek meg nála könyvtáraitok számára? vagy tán külföldről jobbat, jelesbet hoztatok helyette? Nem. Pályája vége felé a legnagyobb hazafitól azon keserü gunyt kell hallania, hogy nincsen kenyere! Ninçs, uram, ha ez annyit tesz, hogy szükséggel kell küzdenie, hogy emiatt, ha még annyi tehetsége lett volna is, nem lehetett haladnia: de evvel nincs mit dicsekedni!" (ÖM 1884—85. VII. k. 312—13. l.) — A *Rosz bor*-ban Vörösmarty egzisztenciális helyzete fölötti, eleddig különböző módokon megnyilatkozó panaszát és ingerültségét transzponálta a bordal keretei közé. Éspedig nem véletlenül: a jó bort különösképpen kedvelő költőnél az egzisztenciális kesergéseket eddig is jellemzően kisérték a kényszerüségből ivott, rossz borokra tett célzások. A magyar költők nevében így panaszkodott: „Pénzen vett szerelem gyönyörünk most és pénzen adott bor, S árához képest ez fanyar, az keserü" *(Magyar költők)*, — s egy baráti kölcsönért hálálkodó levelében is a borhoz-jutással jellemzi egzisztenciája helyrebillenését: „Igen jól esett leveledből megértenem — írta Fábián Gábornak — hogy te pártomra állasz legyőzésére azon ellenségnek — mely a tudósoknál régi időktől fogva köznyavalya — a pénztelenségnek. Harpyának nevezzem-e vagy Furiának, nem tudom; de alig hiszem, hogy az anyagyilkos Orestest kegyetlenebbek üldözték, mint ez. Elég az hozzá, hogy most már nem kell lemondanom a borivásról, ami különben is mérsékletes életem mellett igen nagy csapás volna." (Pest, 1838.

júl. 1. CZAPÁRY 281. l.) — A költeményben általános érvénnyel megénekelt panaszra az ország reagál is: megjelenése után egyremásra érkeztek Vörösmarty címére a versekkel kísért borküldemények. (L. erről a *Jó bor* c. vers jegyzetét.)

Fordítások

Német : Schlechter Wein Deutsch von PAUL HOFFMANN Budapest, 1886. M. V-s ausgewaehlte Gedichte. — Dasselbe Wien—Pest—Leipzig, 1895.

Zenei feldolgozás

FEHÉRVÁRY JÁNOS Fkar. Ezt a feldolgozást adta elő a Nagyváradi dalárda az 1868-as debreceni, negyedik országos dal és zeneünnepen. (Vö. L. ÁBRÁNYI KORNÉL: Az országos Magyar Dalár Egyesület negyedszázados története. 1892. 97. l.)

Szövegváltozatok

A Honderüben az *a* ill. *A* névelő után és a *s* ill. *S* kötőszó előtt sehol sincs aposztróf. Az ebből adódó eltéréseket egyenként nem tüntetjük fel.

1. K Igyunk barátim, szomjas a' világ
   Honderü Igyunk barátim
2. Honderü rág:
3. Honderü Hiszen mi *i*rtuk a jó *fóti* dalt,
4. Honderü *az* átkozott
6. K Ne pislogj, *adj jobb* [jav. olvashatatlan szavakból] *bort* elő
   Honderü Ne pislogj, *adj jobb bort* elő.
7. K Czudar biz ez; [jav. ebből: *Elég czudar ;*] de ám igyunk
   Honderü Czudar biz ez;
11. K Kivéve [jav. ebből: *Kivévén*] a' bölcset, meg a' ⟨*jó*⟩ papot:
14. K [A margóra írt sor után áth.:]
    ⟨*Ne pislogj, . . . adj jobb bort elő.*⟩
    Ne pislogj, *adj jobb* bort elő
    Honderü *adj jobb bort* elő.
15. K Czudar [jav. ebből: *Elég*] biz ez; de ám igyunk;
    Honderü Czudar biz ez;
17. K Mondják, Eger*ben drága* bor terem.
    Honderü Mondják, Egernél *drága* bor terem;
18. K [A sor fölött áth.:]
    ⟨*Gödörbe szűrik tán? Nem ismerem*⟩
    ⟨*'S az meglehet. Nyelné el a' verem.*⟩
    ⟨*Én eldaloltam harczait, borát*⟩
    ⟨*'S mind e' napig nem láttam áldomást.*⟩
19. K *El*énekeltem harczait borát
21. K méregkeverő.

22. K *E*grit adj*a* [jav. olvashatatlan szavakból] elő.
23. K igyunk
Honderü biz ez;
24. K Hiszen
Honderü Hiszen
25—32. [E sorok a kézirat végén, legutolsó versszakként találhatók a 33—48. sorok után.]
25. Honderü *k*olna [E szóhoz a Honderüben 1) jellel a köv. jegyzet van fűzve:] *Igy nevezik Aradban a borházat.*
26. K leány
Honderü czigányleány;
27. K És [jav. ebből: *De*] benne [jav. ebből: *benned*] a' szív édes lángja ég. [jav. ebből: *él.*]
Honderü ég;
28. K [A sor fölött áth.:]
⟨*Kurucz tatár!* ⟨*Meginnók igy . . . ha . . .*⟩
⟨*igyunk ha volna még*⟩
⟨. . . . . *még?*⟩
29. K méreg keverő
30. K Ménes borából *adj. elő.*
31. K igyunk
Honderü biz ez;
32. K Hiszen
Honderü Hiszen
33. Honderü zöldet mint
34. K nyakba *vethető?*
Honderü nyakba *vethető?*
35. K *Neszmély,* Somló, Tokaj, halljátok a' [beszúrva:] hall*d* a' panaszt,
Honderü Somló! Tokaj!
36. K szürtök azt
Honderü hegyek nekünk
37. K méregkeverő
38. K *Tokaj borából* ⟨*Somló Tokaj' nedvét*⟩ [a ‚nedvét' fölé írva:] *hozz* elő.
Honderü borodból
39. K igyunk.
41—42. } [E sorpárokat, amelyek a kéziratban a végleges szöveg-
43—44. } nek megfelelő sorrendben követik egymást, Vörösmarty *1. 2.* számokkal egymással felcserélte]
41. K [A sor fölött áth:]
⟨*Elég, elég! ittunk már neveket*⟩
⟨*Szemünk borúl, fejünk majd megreped.*⟩
⟨*Koltődnek, oh hatalmas Hunnia*⟩
⟨*Légyétetőt* {*adtál-e*} [alá írva:] *engedsz-e innia?*⟩
⟨*Csapláros, méregkeverő*⟩
Elég, elég, *f*ejünk majd megszakad [jav. olvashatatlan szóból]

Honderü Elég, elég! *fejünk*
42. K borúl, és nyelvünk elakad. [jav. ebből: *megakad*]
Honderü elakad:
43. K Költődnek oh hatalmas Hunnia.
44. K Légyétetőt
Honderü Légyétetőt engedsz-e innia?
45. K méregkeverő
46. K [A sor fölött áth.:]
⟨*Borodnak árát add elő*⟩
⟨*Czudar biz az; de drága volt*⟩
⟨*Kárhozz el, adj rovást elő*⟩
Honderü Pusztulj,
47. K Czudar; de drága volt
48. K Ízleld meg értte a' pokolt.
[A sor alatt áthúzatlan változatként:]
Menj 's lakold meg értte a' pokolt.
Honderü pokolt.

805. [HOGY BÚDAT GÁTOLJA . . .]

Kézirat

OSzK 1850—80/189 fol. 3. Vörösmarty levele Vachot Sándorhoz Pest 1844. ápr. 25. Részletesen l. alább.

Megjelenés

CZAPÁRY 342. l. Alkotmány 1908. 124. sz. Vörösmarty kiadatlan irataiból. Kiadatlan költemények c. közlemény keretében. Dongó (Cleveland) 1914. júl. 15. 14. sz. 48. l. DR. KACZIÁNY GÉZA: Vörösmarty utolsó évei és kiadatlan költeményei c. közleményében, *Vachot Sándorhoz* címmel. It 1951. 106. l. BISZTRAY GYULA: Adalékok Vörösmarty „összes" költeményeihez c. közleményben.

A levél, amelyben a tréfás disztichon található, a következő:

T. Vachott Sándor urnak!

[következik a vers]

Ebből látod, hogy még nem felejtettem el verset írni. Röviden szólván fiamat ma keresztelték, neve: Mike, Miklós, Sándor. Csókollak mindnyájatokat. Pest ápr. 25. 1844.

Vörösmarty.

Bisztray Gyula a vers részletes megvilágítása során többek közt így ír: „A közölt kis vers írásakor Vachott Sándor a pestmegyei Tápiósápon, Pécel közelében gazdálkodott (1848-ig). Otthonukban Vachotték gyakran hetekig is vendégül látták legkedvesebb rokonaikat: Vörösmartyékat és Erdélyi Jánost (kinek felesége Vachott Kornélia volt), valamint barátaikat: főleg Petőfit (hiszen a „Ciprus-lombok" Etelkája Csapó Máriának testvérhuga!), Garay Jánosékat

és Czakó Zsigmondot. Vachottné éppen Petőfi egyik látogatásával kapcsolatosan említi a Vörösmarty szóban levő disztichonjában is szereplő tavat és vadkacsákat. De Garay János is megverselte Vachotték sápi tavát: „Csöndes völgyi magány, viruló kert tóvize mellett..." Bugát Pál és Vachott Sándor kapcsolata viszont a közös szülőföldben gyökerezik: mindketten Gyöngyös szülöttei. — Vörösmarty, Bugát és Vachott szenvedélyes dinnyetermelők voltak. Vachott híres dinnyeültetvényét felesége is kiemeli emlékirataiban, Petőfi már említett látogatása kapcsán. (Rajzok a multból II. köt. 16. l.) — Vörösmarty és Vachottné kapcsolatára vonatkozóan l. még a *Cs. M. kisasszonynak* c. vers jegyzetét.

806. DESSEWFFY AURÉL

Kézirat

MTA LK I. 71/r. — Egy 20×12 cm nagyságú sárgásfehér lap első oldalán a vers sajátkezű tisztázata *Dessewffy Aurel* címen. A lap alján irónnal, halványan: *844. nyáron.* A lap hátoldala üres.

Megjelenés

MM 1845—48. II. k. 316. l. — MM 1847. 244. l. — MM. 1863—64. II. k. 178. l. (299—300. l.) — ÖM 1884—85. I. k. 290. l. (446. l.)

Dessewffy Aurél (1808—1842) konzervatív államférfi, széles látókörű, kitűnő tollú publicista, az ún. „fontolva haladó" párt vezéralakja, aki tehetségét a kormány törekvéseinek szolgálatába állította. Az 1839/40-es országgyűlés főrendi táblájáu tűnt fel, 1841-ben Metternich ajánlólevelével, már mint a büntetőtörvénykönyv előkészítésével megbízott választmány tagja beutazta Angol-, Francia-, Németországot, Hollandiát és Belgiumot; majd hazatérve átvette a PH ellensúlyozására megindított Világ c. lapot, s magas színvonalú, kitűnő dialektikájú cikksorozatban támadta Kossuthot, s némi, főleg a mezőgazdasági kapitalizálódás irányába tett engedményekkel a kormány intencióinak megfelelően az ellenzéki mozgalom megosztására törekedett. Tőle származik az ún. „fontolva haladó" (lényegében reakciós, konzervatív) párt kialakításának eszméje. — Apja Kazinczy jóbarátja, az 1825—27-es országgyűlésen még tekintélynek örvendő, litterátus Dessewffy József a Felső Magyarországi Minerva c. folyóirat egyik alapítója. — Míg a nemzedékek, s ezzel együtt a politikai felfogások útjai nem váltak szét — Vörösmarty iránt mély tisztelettel viseltetett: a Tudományos Gyűjtemény ujdonsült szerkesztőjéhez írt, az apjának járó folyóirat példány ügyében rendelkező levele tanúskodik erről: „Örülök — írta — hogy ezen csekélység alkalmatosságot nyújt kifejezni a tisztelet azon meleg érzését, melyet a Tekintetes úr poetai talentumának ritka fellengőssége bennem éppen ugy, mint minden igaz hazafiban ébreszt. Új erőt kap a Tekintetes úr pennája alatt a honi nyelv és valóban szerencsés a Tudományos Gyűj-

temény, hogy ily ügyes és szeretett kezekbe megy át". (Levele Vörösmartyhoz 1828. márc. 27. — idézi GYULAI: ÖM 1884—85. I. k. 446. l.) — Dessewffy József azonban a Conversations Lexiconi pör kapcsán, majd Széchenyi *Hitelének* megítélése, az akadémiai nagyjutalom Vörösmarty és Kisfaludy Sándor közti megosztása kapcsán szembekerült az auróristákkal — az irodalmi és politikai haladás gondolatával. — Bár új körülmények közt, más felkészültséggel és tehetséggel, de fia is ezen a vonalon haladt tovább, s ha egyik első tagja volt is a Kisfaludy Társaságnak, szükségképpen került szembe az Auróra irodalmi és politikai örökségét továbbvivő Athenaeummal. A triumvirátus folyóirata a Világgal irodalmi-művészeti kérdésekben is vitázott (a Világ követelte a nemzeti érzékenységet súlyosan megsértő, a színház fegyelmét felborító Schodelné visszahívását; ellenségesen írt a realista színjátszás úttörőjéről, Egressy Gáborról, — s az Athenaeum ezt nem hagyta szó nélkül. — Vö. SZÜCSI JÓZSEF: Bajza József Bp. 1914. 369. l.) Politikai téren azonban a Kelet népe-vita során (l. erről bővebben *Az úri hölgyhöz* írt vers jegyzetét) került — ha nem is közvetlen — de nyilvánvaló ellentétbe a Világgal. Míg ugyanis Dessewffy Aurél XYZ-vel jegyzett cikksorozatában Széchenyinek Kossuthot illető vádjaival lényegében egyetértett, — addig az Athenaeum Vörösmarty hozzászólásával a főkérdésekben félreérthetetlenül Kossuth mellé állt.

Az elvi ellentétek mellett azonban nem szabad elfeledkeznünk arról, hogy Dessewffynek a nyugati társadalmak közvetlen ismeretén alapuló közigazgatási, államszervezési tájékozottsága, a gazdasági haladásnak tett némi engedményei, de mindenekelőtt írásainak objektív hangja, kiváló dialektikája az ellenzék táborában is igen nagy respektust ébresztettek személye iránt. Ez alól valószínűleg Vörösmarty sem volt kivétel. „A Kisfaludy Társaság ülésébe menénk. — írja BÁRTFAY naplójába — Ott olvastuk (ülés után) Vörösmarty, Szemere és én a „Világ" tegnapi számában levő czikket Záborszky joguralma ellen. Érett ésszel van írva; aligha nem Gr. Dessewffy Auréltól." (Naplói 1841. aug. 6. hétfő.) Tehetségének önkéntelen elismerését, a személye iránt érzett rokonszenvet tragikusan korai halála némileg növelhette — maga Kossuth is egy ragyogó vezércikkben — mint nemes és méltó ellenfelet búcsúztatta a PH hasábjain. — Mindez érthetővé teszi Vörösmarty epigrammjának kétkedéssel, elismeréssel vegyes hangját.

GYULAI azt írja jegyzetei közt: a verset Vörösmarty „bizonyos, hogy nem sokkal Dessewffy halála után irta" — Dessewffy 1842. febr. 9-én halt meg, a kéziratra azonban — talán a korábban meg nem jelent versnek az MM 1845—48.-ba való időrendi besorolása miatt — valószínűleg maga Vörösmarty írta oda: *844. nyáron.* A vers elhelyezése is kb. ennek a jelzésnek felelt meg. Maga a szöveg sem teszi nyilvánvalóvá, hogy közvetlenül Dessewffy halála után született, az 5. sor „most"-ja vonatkozhat esetleg a 43—44-es országgyűlésre is, amelynek konzervatív tábora ez időre sokkal inkább leleplezte már magát, mint Dessewffy idejében.

Szövegváltozatok

1. K értve 3. K Díjzatlan, büntetve, 5. K magunkban. 6. K *igen.*

807—808. HAHNEMANN

Kézirat

MTA LK I. 72/r. — Egy 21×26 cm nagyságú zöldes lap első oldalán a költemény sajátkezű tisztázata. Alatta a *Feleségem szép és jó . . .* kezdetű vers fogalmazványa. A hátoldal üres.

Megjelenés

Hahnemann' Emléke. Pesten, 1844 d. Julius 27d, Budán, A' M. K. egyetem betüivel. 1844. 8 l. — Az Életképek mellékleteként megjelent nyolc oldalas kiadványban Garay János: Hahnemann, és Császár Ferenc: I. Az ész' diadala., II. Hahnemann c. költeményeit követve, az utolsó oldalon található a két epigramma *Vörösmarty.* aláírással. — PH 1844. aug. 1. 374. számában az I. sz., *Eddig anyag harczolt . . .* kezdetű epigramm egy ismertetés keretében számozatlanul (l. alább).

MM 1845—48. II. k. 316. l. — MM 1847. 244. h.

MM 1863—64. II. k. 179. l. (300. l.)

ÖM 1884—85. 290. l. (447. l.)

Samuel Christian Friedrich Hahnemann (1755—1843) német orvos, az ún. hasonszenvi gyógymód, homoeopátia megalapítója. A kínakéreg hatását önmagán vizsgálva arra a megállapításra jutott, hogy a betegségek, amelyek olyan tüneteket mutatnak, aminőket bizonyos orvosságok nagyobb adagjai váltanak ki — gyógyíthatók a hasonló (homoios) tüneteket kiváltó orvosságok kisebb adagjaival. Sok heves vita után a húszas évek elején kezdtek tanai terjedni — nálunk Almási Balogh Pál (1794—1867) és Forgó György (1787—1835) honosította meg őket. Hahnemann műveinek magyar kiadása (Pest, 1830) után a gyógymód híveinek tábora gyorsan nőtt — Vörösmarty mindenesetre elejétől közéjük tartozott. Az említett Forgó György orvost — Hahnemann műveinek fordítóját — személyesen ismerte s ő tolmácsolta annak tanácsait Stettner barátja számára: „Gyurinak azt üzeni Forgó, kimélje magát, kivált az igen hangos beszédtől, éljen az orvossággal s étel-italban tartsa magát a homoepathiai rendhez" (Levele Stettner Györgynéhez Pest, 1834 ápr. 14). — S hogy ő maga is mennyire híve volt a gyógymódnak, mi sem bizonyítja jobban, mint hogy az ajándékbor jóságáról azért nem tudott nyilatkozni, mert — mint írta — „homoeopathiám tiltja a boritalt" (Levele Stettner Györgyhöz Pest, 1833.márc. 12. — s egy hónap

múlva is: „Borodat izleltem, de csak homoeopathikus szájjal, mert torkom miatt még folyvás gyógyszerezek" (Levele ugyanahhoz Pest, 1833. ápr. 12. Előbbiekkel együtt: Czapáry). „Mulékony bajokban, mint: nátha, hurut, főfájásban gyakrabban szenvedett — írta Vörösmartyról Sallai Imre —; ilyetén bajokban eléggé kedvező sikerrel gyógyitotta magát a hasonszenvi labdacsokkal, sőt másokon is, kik bizalommal viseltetvén irányában, segitett e szereivel — könnyü bajokban. — Ezen orvoslás nemében már 1839/40-ik évben minden kórok ellen voltak labdacsai, vagy inkább mondva: kézi gyógyszertára egy utasitási könyvvel". (Sallai Imre: Igénytelen rövid vázlatok . . . c. kéziratos visszaemlékezése 23. l. MTA. — E bekezdés mellé Toldy Ferenc odajegyezte: „Ez nagy gyengéje volt".)

Hahnemann elhunytáról a PH is megemlékezett: „Hahnemann Samu orvostanár az annyira elhirült, egekig magasztalt, és pokolig kárhoztatott, de minden esetre epochális hasonszenvi gyógyrendszer (homoeopathia) alkotója .... jul 12-kán Párisban meghalálozott". (PH 1843. júl. 20. 266. sz.) Ezt követően megkezdődött a magyarországi homoeopathák szervezkedése is: a PH 1843 augusztusában hozta a hírt, hogy a gyógymód hívei „egybesereglettek, s mint előre hirdetve volt értekező gyülésöket aug. 9-én meg is kezdették. A gyülés minden iratai s jegyzőkönyvei magyar nyelven szerkesztvék. Főczéljok egy hasonszenvi társulat alapitása" (PH 1843. aug. 17. 14. sz. 438. h.). — Egy évvel később pedig már arról tudósít, hogy „A hasonszenvi gyógymódot követő orvosok második naggyülése a jövő jul. 25-kén veszi kezdetét a m. tudós társaság termében" s hogy „Az előleges ülés ugyanazon hó 24-kén délutáni 5 órakor fog tartatni, midőn többek közt az is el fog határoztatni, mellyik nap szenteltessék a hasonszenvi gyógymód halhatatlan felfedezője s megalapitója emlékének" (PH 1844. jún. 30. 365. sz.). — Hirdette a naggyűlést és jelentette a költeményeket a Honderü is (1844. júl. 27. II. f. é. 4. sz.)

A három költő verseinek különkiadása tulajdonképpen erre az ünnepi megemlékezésre készült — s az erről szóló tudósítás keretében látott az I. sz. Vörösmarty epigramma másodszor is napvilágot: „Mult vasárnap ülték a hasonszenvi orvosok Hahnemann emlékét; a számra nem nagy, de mégis szép közönség — mert hisz igen gyakran, sőt többnyire nem mennyiségben, de minőségben rejlik értelem s méltánylás — az ünnepély nagyszerű komolyságához mért részvéttel s mondhatni kegyelettel hallgatá Almási Balogh Pál minden tekintetben remek beszédét annak emlékéül, ki önmagát dicsőité meg csodamüveiben, kit tettekben dicsőitnek hü tanitványi. Majd Egressy Gábor szónoklá az ezen ünnepélyre Garay, Császár s Vörösmarty által készitett gyönyörü költeményeket. Legyen szabad ez utolsó néhány lelkes sorait közlenünk, mik igy hangzanak: (itt következik az 1. sz. Vörösmarty-epigramm s folytatódik a tudósitás:) És az ünnepélyt nem zavarák kitörő tapsok s zajos éljenek; szent áhitat varázsolt mély csöndet a válogatott gyülekezetre; s épen ez tanusitá a mély érzelem magasztos részvétét". (PH 1844. aug 1. 374. sz. — Beszámolt

a gyűlésről a Honderü: 1844. aug. 3. II. f. é. 5. sz. és az Erdélyi Hiradó: 1844 aug. 13. 65. sz. 386. l.) — Megjelent később Almási Balogh Pál emlékbeszéde is (Hahnemann Buda, 1844) — amelyet a Honderü propagált (1844. nov. 2. II. f. é. 18. sz. 291. l.). — A homoeopathia propagálásának kétségtelen világnézeti jelentése is volt a korban — e tanokban egy felvilágosult, természettudományos szemlélet látta a maga igazolását és diadalát. — Garay költeménye a gyógyítóhatalmát istenektől nyert Aesculappal állította szembe Hahnemannt:

Téged, halandó
Törékeny ember
Nemzett halandót,
Nagy Hahnemann!
A természetnek
Szent rejtekeihez
Sem bű-talismánt
Sem égi kulcsot,
Neked nem adtak
Az istenek.
Magad haladtál
Mutatlan uton,
Keresni lelked
Sejtelemeit:
A lenni hitt,
A megtalálni
Remélt igazság
Új kutfejét.
S nyomába jutván
A keresettnek,
Merész kezekkel
Magad nyitád meg,
Nem égi kulccsal,
Nem talismánnal,
De ember-észnek
Ön erejével, —
Magad nyitád meg zsilipjeit stb.

Császár Ferenc költeménye is Hahnemannt dicsérve, az észt ünnepli:

Az ész szabad, lát! győztesen bejárja
Nap s csillagoknak pályatéreit,
S a földkebelt, és tenger mélyeit.
Fa, ércz, növény, szirt, mind önkényt kitárja
Az ős erőt, melly benne rejtve él:
Tiéd oh ész! az égi szép babér.

A homoeopáthiát a Jelenkor is olyasminek tartotta, „melynél az emberiség és a status érdeke találkoznak" s éppen ezért „komoly megfontolásra és országgyűlési tanácskozásra érdemesittetni fog". (Jelenkor 1843. márc. 5. 18. sz. 91. l.).

A cenzúra minden bizonnyal emiatt az aktuális világnézeti tartalma miatt is igyekezett megakadályozni Hahnemann gyógymódjának folyóiratokban való népszerűsítését. Vörösmarty — mint az Athenaeum szerkesztője így panaszkodott Kölcseynek: „Nem képzelheted, mennyire szigoru, következetlen, sőt mondhatni, őrülten szolgai itt kivált heti iratokra nézve, a cenzura. Minden moccanás zendülési jelenségnek, s minden, amiben lélek van, veszedelmesnek tartatik. A tápláló anyag kiirtatik, s mi csoda, ha a megragadott szalmát, alig a barmok eledelét, ember nem szereti? Filozófiát adjunk? de hol vannak filozófusaink? s ha volnának egy-kettő, ki józanon szól, nem fellegekkel harcol, hanem életbe ható dolgokat beszél, politikainak veszik munkáját s mint ilyen, az Athenaeumba fel nem vehető. A törvény, mihelyt nem Verbőczy, sőt ha az is, de nem olyan, amilyet ők szeretnek, tiltott paradicsom. Maga az orvostudomány nem eléggé szent, hogy istentelen kezeik sulyát ne érezze; folyóiratokban a homoeopathiáról szólni nem szabad". (Levele Kölcseyhez Pest, 1837. febr. 13.)

Vörösmarty élete végéig kitartott a hasonszenvi gyógymód mellett: baracskai szomszédja, Pázmándy Dénes ama kérésének, „hogy a homoeopathák jobbjai közől valamellyikkel ismeretségbe hozza" — készséggel eleget tett, s mert Pázmándy titokban akarta tartani családja előtt, hogy új gyógymódra tér át, felajánlotta azt is, hogy a Pestről hívandó orvos nála lakjék, sőt azt is vállalta, hogy írásbeli utasítások alapján maga kezdi el a homoeopathia alkalmazását. Általában ez ügyben való buzgólkodása félreérthetetlenül mutatja, mennyire hitt a hasonszenvi gyógymód erejében (l. leveleit Bártfay Lászlóhoz Szentiván 1852. nov. 18, és Szentiván 1852. dec. 4.

Szövegváltozatok

1.

1. K ágyán
2. K *közt* tovább;
   Külön kiadvány *közt*
3. K jövél's *föl*idézted
   PH jövél 's a' parányokból felidézted az alvó,
4. K Szellemeket 's küld*öd* mesteri bűvöd att. [sic!]
   PH Szellemeket s küldéd mesteri *bü*vöd alatt.
5. K 'S *u*jra emberiséget
   PH szel*i*d nemtők k*i*sérik

2.

1. K örökké

809. [FELESÉGEM SZÉP ÉS JÓ . . .]

Kézirat

MTA LK I. 72/r. — Egy 21×26 cm nagyságú zöldes lap első oldalán a vers fogalmazványa. Fölötte a *Hahnemann* 1. 2. c. epigrammák tiszázata. A hátoldal üres.

Megjelenés

ÖV 1955. I. k. 472. l.

A kiadás alapja a kézirat.

A költemény a családos Vörösmarty anyagi gondjainak vidám, alkalmi megverselése. Vörösmarty anyagi helyzetéről bővebben l. a *Rossz bor* c. vers jegyzetét. — A verset kézirati elhelyezkedése alapján soroltuk időrendbe.

Szövegváltozatok

3. K megürült [jav. ebből: *kiürült*]
4. K [A sor fölött áth.:[⟨*Szoba*⟩
10. K Oh te [jav. ebből: *Te kis*]

810. [MIG ÉLTÉL, NEVETÉNK . . .]

Kézirat

MTA LK I. 73/r. — Egy 20×26 cm nagyságú szürkészöld lap első oldalán cím, számozás nélkül a vers fogalmazványa. Alatta ugyancsak cím és szám nélkül a 2. számú, *Eddig néma valék . . .* kezdetű Megyeri-epigramm, valamint *Kölcsey* cím alatta a *Nap vala értelmed . . .* és a *Dél vala értelmed . . .* kezdetű epigrammok. A hátoldalon *Megyery* címmel az 1. számú, *Melly nevetés ez . . .* kezdetű epigramm számozatlan fogalmazványa, alatta cím nélkül a *Meg ne ijedjetek . . .* kezdetű, Kölcseyre írt epigramma fogalmazványa.—

Megjelenés

MM 1863—64. II. k. 300. l. — ÖM 1884—85. I. k. 447. l. — ÖV 1955. I. k. 473. l., a Megyeri epigrammok után számozatlanul, azoktól csillaggal elválasztva. E kiadás utószavában a verset az ÖV szerkesztői tévesen sorolták az addig nyomtatásban meg nem jelentek közé (ÖV 1955. II. 520. l.).

A kiadás alapja a kézirat.

A vers kézirati elhelyezkedését tekintve, sorrendileg az első a Megyeri emlékére írtak közt. — *Megyeri (Stand) Károly* (1799—1842) a realista színjátszás első nagy úttörője, a reformkori színész-

generáció legidősebb tagja. A „magyar Garrick", a legellentétesebb szerepkörökben is megállta helyét, eleinte tragikus színész akart lenni, főereje azonban a komikus ábrázolásban volt — külső megjelenése is inkább erre predesztinálta — sokszor puszta felléptére is kacagásban tört ki a nézőtér, s a közönség, halála után is elsősorban mint komikust őrizte emlékezetében. A Vörösmarty-epigrammákon is a „nevetés" motívuma vonul végig, s Petőfi *A tintás üveg* c. költeménye is erre, az alaktól elválaszthatatlan komikum-élményre épít. (Vö. Színészeti Lexikon Szerk. Németh Antal Bp. 1930. 539—41. l. Kéky Lajos cikke.) —

Vörösmartyt — ahogyan Gyulai írja életrajzában — színikritikái hozták közelebbi kapcsolatba a színészekkel és drámaírókkal, „kik játék után örömest siettek abba a vendéglőbe, hol kritikusuk szokott vacsorázni . . . A színészek közül Megyery, Egressy, Lendvay, Szentpétery ritkán maradtak ki . . . 1838 elejétől fogva a Sebestyén téren levő Csiga vendéglő volt tanyája ez írói és művészi körnek". Vörösmartynak — folytatja Gyulai — „Színház után valóságos szüksége lőn, hogy vacsoráját vidám körben töltse el s hol tölthette volna vidámabban, mint régibb és ifjabb irótársai s őszinte tisztelői körében? A színészek tisztelték, mint költőt és kritikust, szerették, mint embert s a szinügy egyik legbuzgóbb apostolát. Már az feltünt nekik, hogy Vörösmarty a budai szinelőadásoknak egyik legszorgalmasabb látogatója volt az irók között s majd mindennap megtekintette az épülőfélben levő pesti szinházat, vajon mennyire haladt. Néha leült egy kőre s a színészek körüle csoportosultak. Ez időtájt kezdődik bővebb ismeretségük. Vörösmarty becsülte őket, mint az irók bajtársait, kik félszázad óta épen oly elhagyatva és ernyedetlenül küzdenek a nemzeti miveltség ügyében; szerette bennök azt a jókedvü humort, melyet se a sors mostohasága, se az emberek előitéletei nem tudtak megtörni s örömest hallgatta tréfáikat s tarka életök rajzait... Mig a Kör inkább csak irók és művészek gyülhelye volt, nem annyira a politika, mint a művészet és irodalom voltak a beszéd főtárgyai. Vörösmarty sokat mondott vagy fejtett itt ki, mit birálataiban elhallgatott, vagy alig érintett". (374-5. l.) Hogy Vörösmartyt menynyire szerették a színészek — pedig igen szigorú kritikusuk volt — arra Egressy visszaemlékezései a tanúság: „A szinházi dolgokban — irja — gyakran elfogultnak, itéleteiben igazságtalannak látszott. Azonban, ha kellő objektivitással, és elég öntagadással birtunk az ő általános szempontjára helyezkedni, be kellett látnunk, hogy ebbeli eljárása azon aggodalom és féltékenység szüleménye volt, mellyel az ő lelke a színház ingatag egzisztenciája fölött virrasztott s akkor tiszteletünk győzött a neheztelésen. Gyakran kiméletlenül birált bennünket, mert szeretett — ámde többnyire tanulságosan és sohasem aljasan". (Egressy Gábor: Emlékezés Vörösmartyra. MTA kézirattár) — De Vörösmarty nemcsak bírálataival segítette a színészeket. Az *Árpád ébredése* a magyar színészet apotheozisa volt; „Egressyt ő vonta be az Athenaeum dolgozó társai közé s bátorította irói pályáján, Lendvay tőle tanulta meg az ik-es igéket . . ." — ahogyan Gyulai írja — s

támogatta őket az ún. operaháborúban is, amikor az anyagi érdekek miatt túlsúlyba került operaelőadások veszélyeztették a drámai előadásokat, egyáltalán a Pesti Magyar Színház nemzeti hivatását. „A gonosz, melyet itt árnyékolni akarnánk, lappang már régóta a pesti magyar szinház nyolc cselszövényes színészeiben és színésznőiben, név szerént Egressy Gábor, Megyeri, Szentpéteri, Lendvay László, Lendvayné, Laborfalvy s Barthóné asszonyban és ezeknek főingerlőikben, jelesen: Bajza József, Vörösmarty, Vajda nevü magyar tudóstársasági akademikusokban s ezeknek a rágalom igéit hirdető és az ifjuságot lázító gonosz cimboráikban . . . — szólt a névtelen följelentés. — Ugyanis a megnevezett és éjszakánként a tudós Csigánál dorbézoló és a pártoskodás terveit ott készitő színészek és magyar akadémikusok — kik az operát a szinpadról számüzni öszveesküdtek — lázító inditványára és ingerléseikre, a fentnevezett nyolc színészek 2000 f. pengő bánatpénzbeli büntetés alatt egymásközt szerződésre léptek, hogy a szinpadot azért, mert az igazgatóság az énekeseknek nagyobb fizetést ád, mint a színészeknek, öszvesen odahagyják . . .” (Pukánszkyné Kádár Jolán: Iratok a Nemzeti Színház történetéhez 1938.) Mindamellett Vörösmarty mint drámaíró is kereste a színész-társaságot, körükben maga is sokat tanult a színpad gyakorlati embereitől.

Megyeri ennek a Vörösmartyt körülvevő színészi körnek volt egyik legderűsebb, legelevenebb, Egressy mellett a költőhöz is legközelebb álló tagja. — Nemcsak Gyulai említi első helyen a vacsorálótársak sorában, Horváth Döme is azok közt a „legjelesebb színészek” közt szól róla, akik már 1838-ban a színházi előadás után a költő asztalához jöttek (Itk 1932. 415. l.); s Egressy is maga és Lendvay mellett említi, mint aki éjjelente hazakísérte Vörösmartyt, közben még betérve vele a Sebestyén tér és az Iskola utca szegletén levő kávéházba néhány parti billiárdra (i. m. MTA); Lauka Gusztáv emlékiratainban pedig azok névsorát nyitja meg, Megyerivel, akiknek társaságában Vörösmarty „a nyári hónapokban gyakran tett a szabadba kirándulásokat” — aminthogy Bártfay László naplójának tanúsága szerint tagja is volt a vidám együttesnek, amellyel a költő egy májusi napon — mint annyiszor — a budai hegyekbe rándult. (1841. máj. 27. csütörtök) — Nem puszta asztaltársasági barátság volt ez: — Vörösmarty igen nagyra becsülte Megyerit; kritikáiban nemegyszer emlékezett meg róla, mint az „est hőséről” (ÖM 1884—85 VII. 79.), akinek „előadását tökéletesnek mondhatni” (uo. 81.), aki „mesterül megfelelt a várakozásnak” (uo. 130. l.) olyannyira, hogy „lehetetlen művészileg természethez közelebb járulni s a természetben annyiszor előforduló eredetinek hívebb másolatát adni” (uo. 139. l.). „Leggeniálisabb volt tagadhatatlan Megyeri játéka” — lelkesedett máskor (uo. 145. l.) s ismételten kiemelte azt a képességét, hogy kis szerepből is nagy alakítást tudott teremteni. „Megyerinek sok ily apró szerepe van, melyeket úgyszólván ő emel ki a semmiségből. Színészeinknek ezt figyelmökbe kellene venni s kis alacsony szerepek felvállalásától nem iszonyodni” — állította őt példaképül (uo. 83. l., 104. l.). — Ugyan-

akkor a maga Egressytől jellemzett igényességével nemegyszer bírálta is alakításait, utalt tehetsége korlátaira, mindannyiszor a nagy tehetségnek kijáró respektussal (uo. 93., 108., 112., 115., 146. stb.).

Kapcsolatuk másik alapja a humor, az anekdotázás szeretete is lehetett — Vörösmarty tudvalevően szívesen adomázott, Megyeri meg egyenesen „valóságos drámai elbeszélő volt s úgyszólván játszotta az adomákat" (Vty Életr. 375. l.). Talán nem véletlen, hogy kettejük kapcsolatához is anekdota fűződik: „Megyeri Károly, a nagy művész, egy alkalommal nem tanulta meg kellőkép a szerepét és sokat figyelt a sugóra. E hanyagságából Vörösmarty keményen megrótta őt rendes színi bírálatában. [Nb. ilyen eset valóban előfordult: ÖM 1884—85. VII. 93.]

Néhány nap múlva a megrovás után mindketten vadászatra voltak hivatalosak.

Mikor a vadásztársaság már összegyült, Megyeri éppen indulás előtt észreveszi, hogy Vörösmarty is ott van. A művész haragosan leteszi a fegyvert és kijelenti, hogy Vörösmartyval nem vesz részt a vadászaton . . .

— Igazad van, — szólt mosolyogva a költő — minek is jönnél te vadászni, hiszen tegnap előtt a szinpadon már ugyis lőttél bakot!

Megyeri erre fölkacagott — s együtt vadásztak. (Magyar Szalon 1900. nov. 1. XXXIV. k. 250. l.) —

Megyeri azonban — ahogyan Gyulai írja — „nemcsak legkedvencebb színésze volt Vörösmartynak, hanem valóságos barátja. Midőn 1842 decemberében Megyeri oly beteg lőn, hogy felgyógyulásához nem volt többé remény, Vörösmarty látni akarta őt halálos ágyán, de Megyeri akkor már senkit sem ismert. „Károly! szólt hozzá, nem ismer? én vagyok Vörösmarty". E szóra Megyeri megüvegesedett szemei egy kissé megvilágosodtak; mondani akart valamit, de nem tudott s viszaesett előbbi eszméletlen állapotába. (ÖM 1884—85. I. k. 447. l.) — A színész 1842. december 12-én halt meg. — Az Athenaeum hasábjain Bajza búcsúztatta. „. . . Ki ne ismerné a Megyeri nevet hazánkban? Kinek ne volna élénk emlékezetében e sok adomájú, e nagy erejű színész? Előttünk lebegnek az alakok, mintha tegnap láttuk volna, melyekkel ő oly jellegzetes, oly élethű másolatban népesité meg a szinpadi világot, előttünk a vidor Musa avatottja utánozhatatlan eredetisége s kifogyhatlan szeszélyei egész gazdagságában; előttünk a kisded zömök alak, ezer változatu proteusi arcával, mozgásai s öltözetével, melyek mindannyi jellemfestő, szerepmagyarázó jel és betü valának e színész játékában; előttünk áll az elhunyt maga amint élt és mozgott, de fájdalom már csak élénk emlékezetben áll előttünk: élő szemeinknek a valóságban nem lesz többé látható; nem lesz látható a müvészet termeiben, hol annyi szerencsével, a magyar nép annyi tapsai közt járdalt; nem lesz hallható száz meg száz vig történetecskéivel, melyeket magán körökben egyszer és másszor a társaság felviditására oly plastikai kifejezésekben tuda elmondani, hogy rá és történetére hosszas idő után sem lehet emlékezni anélkül,

hogy a lélek komorabb, borongóbb állapotjában is azonnal felderüljön . . ." (Ath. 1842. II. f. é. 72. sz. 581. l.)

Hogy Vörösmarty a MM 1845—48.-ban a verset az 1844-ben keletkezettek közé sorozta, holott Megyeri 1842. dec. 12-én halt meg — valószínűvé teszi, hogy a költemény arra a Megyeri-emlékműre készült, amelyre a Honderü indított gyűjtést. (Az adakozók első névsora Honderü 1843. II. f. é. 4. sz. 124. l.) Arra, hogy az emlékműre felkerültek volna Vörösmarty sorai — nincs adat. —

Szövegváltozatok

1. K [A sor fölött áth.:]
⟨*Mig éltél, neveténk, most hogy sírodba letettünk,*⟩
⟨*Hogy betevénk, nevetés hangzott fel utánad a' sírból.*⟩
⟨*Eddig mink*⟩
⟨*Eddig mink neveténk, most, hogy sírodba letettünk,*⟩
⟨*Elhúnyt honfiaink szellemi népe nevet.*⟩

811—812. MEGYERI

Kézirat

MTA LK I. 73/rv. — Egy 20 × 26 cm nagyságú szürkészöld lap első oldalán cím és szám nélkül a 2. számú, *Eddig néma valék . . .* kezdetű epigramm, a hátoldalon *Megyery* címmel az 1. számú, *Melly nevetés ez . . .* kezdetű epigramm számozatlan fogalmazványa. A kéziratról bővebbet l. a *Mig éltél neveténk . . .* kezdetű vers kéziratleírását.

Megjelenés

Honderü 1844. okt. 5. II. f. é. 14. sz. 218. l. *Megyery* címmel, *I., II.* számozással, *Vörösmarty.* aláírással az 1. és 2. sz. epigramm. MM 1845—48. II. k. 317. l. — MM 1847. 244. h. Ujabbkori Ismeretek Tára Pest. 1853. V. k. 349. l. Megyeri Károly címszó alatt, cím nélkül, Vörösmarty nevének említésével az 1. számú epigramm — MM 1863—64. II. k. 179—80. l. (300. l.) — ÖM 1884—85. II. k. 291. l. (447. l.)

Az epigrammokra vonatkozóan l. a *Mig éltél neveténk . . .* kezdetű vers jegyzetét.

Szövegváltozatok

[A Honderüben az *a*, ill. *A* névelők után és az *s*, ill. *S* kötőszó előtt sehol nincs aposztróf. Az ebből adódó eltéréseket egyenként nem tüntetjük fel.]

1.

1. K Milly világban Ujabbkori Ismeretek Tára Milly Honderü alant? *Mi*
2. K közt*t* Megyery'
Honderü Megyery'
Ujabbkori Ismeretek Tára Megyeri szelleme

2.

1. K [A sor fölött áth.:]
⟨Ne tegyetek sírjára követ, bús emberi arczczal⟩
rideg [ebből jav.: *hideg*] kő
2. K *Most a' színész' sírján ⟨emberi gyászos alak⟩*
3. K *e' ⟨kaczagásért :⟩* víg arczért: Megyery'
Honderü arczért; Megyery'
4. K [A sor fölött áth.:]
⟨Életet él a kő és kaczagásra fakad⟩
kőnek élni

813. KÖLCSEY

cézirat

MTA LK I. 73/v. — Egy 20×26 cm nagyságú szürkészöld lap hátoldalán a vers cím nélküli fogalmazványa. Az első oldalon *Kölcsey* cím alatt a *Nap vala értelmed . . .* és a *Dél vala értelmed . . .* kezdetű epigrammok. Bővebben l. a *Mig éltél neveténk . . .* kezdetű vers kéziratleírását.

Megjelenés

Életképek 1844. szept. 18. II. k. 12. sz. 371. l. *Vörösmarty.* aláírással. — MM 1845—48. II. k. 318. l. — MM 1847. 244. h. — Szavalmányok 123. l. — MM 1863—64. II. k. 180. l. (301. l.) — ÖM 1884—85. II. k. 291. l. (447—48. l.).

Vörösmarty Kölcsey Ferenccel annak 1826-os pesti, ill. péczeli látogatása alkalmával ismerkedett meg Szemere Pálnál, ahol — Toldy levele szerint — a házigazdától felolvasott Vanitatum vanitas hallatára Stettner és Vörösmarty „lángoló arczokkal s meredő szemekkel hallgattak". (Levele Bajza Józsefhez 1820. MTA.)

Lírai költészetük az ún. „szerbus manier" meghonosításával kapcsolatban már korán kölcsönhatásba került. (L. a *Földi menny* c. vers jegyzetét — Horváth János: A magyar irodalmi népiesség Faluditól Petőfiig Bp. 1927. 146—47. l.) Közvetlen kapcsolat mutatkozik Kölcsey *Igazság* c. verse és Vörösmarty *Az élő szobor* c. költeménye között is. (Horváth János: Tanulmányok Bp. 1956. 189. l., részletesen l. a vers jegyzetét.)

Kölcsey és Vörösmarty közt mindvégig a legszívélyesebb, őszinte barátság állott fenn. Kölcsey Pesten az aurórásokkal szoros kapcsolatban élő barátjának, Bártfay Lászlónak írt majd minden levelében szeretetteljesen köszönti Vörösmartyt — szám szerint sokkal több alkalommal, mint a különben nagyrabecsült Toldyt vagy Bajzát —; ugyancsak egy Bártfayhoz írt levelében mond elsőként és a korban szinte egyetlenként elismerő, sőt elragadtatott sorokat a *Csongor és Tündér*ről (Nagy-Károly 1831. ápr. 9. — Kölcsey Ferenc minden munkái. Harmadik kiad. Bp. 1887. IX. k. 224. l.), amit Vörösmarty meghatottan vett tudomásul. „Most jövén hozzám Vörösmarty — írja válaszában Bártfay, — midőn levelem már össze vala hajtva, kért, irjam meg az ő szives tiszteletét is. Közlöttem vele, amit Csongor felől mondál, s ugy vevém észre, hogy jó véleményed kedvesen esett neki. Itéleted, édes Ferim, egyébiránt is sokat nyom előtte, s nem lehet neki nem bátoritás, nem vigasztalás, ha te találsz munkájában jót" (Levele Kölcseyhez 1831. jún. 22. — Szemere-tár XI. k.). Kölcsey elfogulatlanságára és őszinteségére jellemző, hogy — nyilván számolva a vélemény továbbadásával — ugyanígy elmondta igen nyomatékos kifogásait Vörösmarty *A két szomszédvár* c. eposzáról is — hozzátéve első alkalommal: „Ismerem őt, hogy meg nem haragszik intésemért" (Bártfay Lászlóhoz Cseke 1832. máj. 3. i. m. 249. l. — és Bajzához írt levelében is: Nagy Károly 1832. máj. 12. uo. 353. l.). Jó viszonyuk politikai nézeteik megegyezésén is alapult: jellemző, hogy az 1832—36-os országgyűlésről Vörösmartyhoz fordultak „segitségért és tanácsért" azok, akik a megyéjük konzervativizmusa miatt lemondani kényszerült Kölcsey és Eötvös szatmári követeknek „hálájuk és tiszteletük" kifejezésére emlékérmet akartak veretni (Zarka János levele Vörösmartyhoz Pozsony, 1835. jan. 5. — Czapáry 116—17. l.), — s mindkettejük közös jó barátja volt Wesselényi Miklós. — A triumvirátus és Kölcsey együttműködése — amely az Auróra idején is fennállt, csupán a kritikáról vallott különböző felfogás zavarta némileg — az Athenaeum idején újra kibontakozott. Kölcsey közreműködését az újonnan meginduló folyóirat részére — Toldyé mellett — ismét Vörösmarty felkérése biztosította. Kettejük ettől kezdve meginduló, egyre meghittebb hangú levelezése, amelynek során Kölcsey a tegezést is felajánlotta, politikai és irodalompolitikai nézeteik azonosságáról, Kölcsey szíves segítő szándékáról, s Vörösmarty egyre növekvő bizalmáról vall. (Vörösmarty Mihály levelei Kölcsey Ferenchez. Közli Zsinka Ferenc. ItK 1915. 353—358. l.) — Az Ath közölte Kölcsey három beszédét (A gyilkos anya, A férjölő, Czelesztina 1837), Parainesisét (1837) s egy Erdély jogállapotáról írt történelmi fejtegetését (Historiai vázolatok a két magyar haza egyesülési felett 1838); a Figyelmező igen meleg hangú nekrológban búcsúzott az elhunyttól (1838. 603., 615. l.) s a Szion c. lap támadásaival szemben következetesen védelmére kelt a költő emlékének (1838. 805., 842., 848. l. — Szücsi József: Bajza József Bp. 1914. 323—24. l.). A Kisfaludy Társaság 1838. nov. 25-i ülésén pedig már szóba került egy Kölcsey emlékére felállítandó emlékszobor, s a jelek szerint a terv megvaló-

sításának Vörösmarty egyik legodaadóbb, legtevékenyebb támogatója volt. 1839-ben a pozsonyi országgyűlésről Botka Imre szatmári követ hasonló kezdeményezéséről ő értesítette Bajzát, s vetette fel a közös akció gondolatát: „Kölcsey emlékére — írta — vagy ezer pengő gyült Botka szatmári egyik követ magányos inditványára, nem volna idegen által adni a dolgot, ha elvállalnók közfelszólitással azt nagyobb körre vinni. A fiatalság is akar mozogni, s e czélra a Parainesist külön kiadni s árulni. Ha az örökösök nem adták el Heckenastnak, gondolom a kiadás joga még miénk volna, mit egyébiránt én csak az emlék javára s azért kivánok használni, hogy e részben is eleget tegyünk a buzgóbbak várakozásának s általában annyira értnek találom a dolgot, hogy rendszeres megkezdését minél előbb fölvehetjük. S ez ugy hiszem kötelességünk is, ha Kölcseyhez s a korhoz méltókép akarjuk a vállalatot kivinni". (Levele Bajza Józsefhez Pozsony, 1839. júl. 15. — CZAPÁRY 320. l.) A Botka Imre bevonásával megalakult Kölcsey-emlékbizottság elnöke Fáy András, jegyzője Bajza lett s Eötvös József, Toldy Ferenc, Szalay László, Szemere Pál, Bártfay László mellett Vörösmarty is tagja volt. Az emlékbizottság ünnepélyes hangú és különösen szép felszólítása az általános adakozásra külön röplapon (Pest, 1840. jan. 25.) és az Ath 1840. febr. 2-i (10.) számában jelent meg. Ha figyelembe vesszük Vörösmarty Bajzához írt levelét, amelyben arról írt, hogy Botka kész az ügyet a triumvirátus kezébe adni, „ha — amint írta — elvállalnók azt közfelszólitással nagyobb körre vinni" s egyáltalán szem előtt tartjuk ugyane levél kezdeményező szellemét — szinte bizonyosnak látszik, hogy az emelkedett hangú, mély ítéletű felhívás szerzője maga Vörösmarty. (Erre közvetlen indoklás nélkül Meller Simon hívja fel a figyelmet Ferenczy-monográfiájában: „Vörösmarty megirta s a lapokban közzétette lelkes felszólitását". Magyar Történeti Életrajzok XXI. évf. 3—5. füz. MELLER SIMON: Ferenczy István élete és müvei Bp. 1905. 258. l.)

Az Ath ezután rendszeresen közölte az adakozók neveit, a gyűjtés állását s Ferenczy István szobrász, Vörösmarty barátja — akinek hivatottságát Bajzához írt levelében is hagsúlyozta, az emléktársaság megbizásából el is készítette a Kölcsey-szobrot. (MELLER SIMON: i. m. 258—262. l.)

Szövegváltozatok

1. K [A sor fölött áth. és áthúzatlan sorok:]
⟨*Nem földrengés ez, haza földünk' szive dobog fel*⟩
⟨{*Meg*} *Nem földrengés ez, hazaföldünk szive dobog fel*⟩
⟨*Nagy sebe fa*⟩ *fájdalma*
szive
Reng-e a föld? igen : a' hazaföld' ⟨*nek szive*⟩ [jav. ebből: *keble*] dobog fel
ijedjetek: fel
Életképek *Reng-e a föld? igen,* a' hazaföld' jajdulva dobog fel:

2. K sebes
Életképek K ö l c s e y sirjától
Szavalmányok K ö l c s e y

814. KÖLCSEY

Kézirat

MTA LK I. 73/r. — Egy 20×26 cm nagyságú szürkészöld lap első oldalán *Kölcsey* cím alatt a vers fogalmazványa, alatta a *Dél vala értelmed* . . . kezdetű ugyancsak Kölcseyre írt változat. Bővebben l. a *Mig éltél neveténk* . . . kezdetű vers kéziratleírását.

Megjelenés

MM 1863—64. II. k. 301. l. — ÖM 1884—85. I. k. 447. l. Mindkét helyen cím nélkül, a jegyzetapparátusban.

A kiadás alapja a kézirat.

Vörösmarty és Kölcsey viszonyára és a keltezésre vonatkozóan l. a *Kölcsey* c., *Meg ne ijedjetek* . . . kezdetű vers jegyzetét. — A Gyulai-kiadások jegyzetei közt közölt verset az ÖV 1955. szerkesztői az Utószóban tévesen jelölték meg nem jelent költeménynek. (ÖV 1955. II. k. 520. l.)

815. [DÉL VALA ÉRTELMED . . .]

Kézirat

MTA LK I. 73/r. — Egy 20×26 cm nagyságú szürkészöld lap első oldalán a vers fogalmazványa. Fölötte vonallal elválasztva *Kölcsey* cím alatt a *Nap vala értelmed* . . . kezdetű vers fogalmazványa. Bővebben l. a *Mig éltél neveténk* . . . kezdetű vers kézirat leírását.

Megjelenés

MM 1863—64. II. k. 301. l. — ÖM 1884—85. I. k. 448. l. Mindkét helyen a jegyzetapparátusban.

A vers a *Kölcsey* c., *Nap vala értelmed* . . . kezdetű vers áthúzatlan változata. Vörösmarty és Kölcsey kapcsolatára és a keltezésre vonatkozóan l. a *Kölcsey* c., *Meg ne ijedjetek* . . . kezdetű vers jegyzetét.

816. TÓTH LŐRINCZ' EMLÉKKÖNYVÉBE

Kézirat

MTA LK I. 52/r. Cím nélkül, más epigrammok társaságában. L.: Emléksorok Adorján Boldizsárnak c. vers kéziratleírását.

Megjelenés

MM 1845—48. II. k. 318. l. — MM 1847. 244. h.
MM 1863—64. II. k. 180. l. (301. l.)
ÖM 1884—85. I. k. 291. l. (448. l.)

Tóth Lőrinc (1814—1903) református lelkész fia, jogász — a harmincas évek közepétől egymás után jelentek meg nagyrészt Vörösmarty romantikus drámáinak nyomába járó színművei — közülük több akadémiai jutalomban is részesült —, valamint versei és elbeszélései. A haladó szellemű, világlátott fiatalember a negyvenes évektől kezdve részt vett minden nevezetesebb társadalmi és művelődési mozgalomban, 1836-tól levelező tagja az Akadémiának, s legelső titkára hat esztendőn keresztül a Kisfaludy Társaságnak; jelen volt az 1840—41. és 1843—45. évi pozsonyi országgyűléseken mint Batthyány Kázmérnak — Vörösmarty barátjának és jótevőjének — jogtanácsosa, tagja volt az első nemzetgyűlésnek, magasrangú tisztviselője a 48-as igazságügyminisztériumnak, amiért halálra is ítélték. Később — mentesülve a büntetés alól — Deák politikájának híve, a kiegyezés korában magasrangú bírói tisztségeket töltött be. (Szinnyei József: Magyar irók élete és munkái XIV. k. Bp. 1914. XIV. k. 419—427. h.; Pintér Jenő: Magyar irodalom története Bp. 1933. VI. k. 882—83. l.) —

Tóth Lőrinc egyike volt azoknak a fiatal íróknak, akik nagy szeretettel és tisztelettel vették körül Vörösmartyt, s akiket az idősebb és tekintélyes költő különös figyelemre méltatott. „Tegnap Dévén vára tetején töltöttem a delet Tóth Lenczi, Pulszky s egyéb fiatalság társaságában — írta Vörösmarty Bajzának 1839-ben a pozsonyi diétáról — ... Igen kellemes napom volt" (levele Bajza Józsefhez Pozsony 1839. júl. 15. — Czapáry 320. l.); Tóth Lőrinc *Olympia* címen megjelent dráma-kötetét (ill. az abban foglalt Ronow Ágnes c. történeti drámát és Alkonyatkor c. háromfelvonásos bohózatot) szigorúan, de segítő jószándékkal bírálta: „*Olympia* bizonyosan a figyelemreméltó tünemények közé számítható; de nem olyan — zárta kritikáját — mit e férfias készületü s szép tehetségü fiatal irótársunktól várhatunk; mit midőn kimondok, csak bizodalmamat s hitemet fejezem ki azon pálya iránt, mely neki magas disz virágait teremheti, de csüggedetlenség, tartós, és még egyszer mondom, egész szorgalom kivántatik hozzá, hogy a legnehezebb feladat megfejtessék, hogy a drámairás titkai s szerencséje előtte megnyiljanak" (ÖM. 1884—85. VII. k. 66. l.).Tóth Lőrincről való jó véleménye úgy látszik köztudott volt — az osztályosaival szemben kissé talán féltékeny Sárosy Gyula legalábbis így írt Szemere Miklósnak: „Petőfy felett még pálczát törni kora volna. Neki izlése nincs, a káplár kivált

humoros verseiből nagyon kikandikál. Hogy el van kapatva, oka Vörösmarty. Az öreg Mihál Laukában is valami nagyot látott, s im felsült vele mint Tóth Lenczivel" (Sárosy Gyula levele Szemere Miklóshoz. Arad 1844. okt. 28. Közli Dr. Perényi József ItK 1905. 357—58. l.). — Tóth Lőrinc, aki — valószínűleg Vörösmartynak nem minden támogatása nélkül — háromszor is nyert akadémiai jutalmat, egy ízben 100 aranyas díjat is — mentora iránti háláját, különösen 1849 után mutathatta ki. Ez időben a baracskai és nyéki nyomorúságában tengődő, betegséggel, gondokkal küszködő Vörösmarty leginkább hozzá, hajdani pártfogoltjához fordult segítségért, tőle kért tanácsot a befagyasztott Batthyányi-évjáradék ügyében; vele képviseltette magát a „kőszívű urakkal", a Shakespeare fordítás kiadóival szemben, s őt kérte fel összes művei tervbevett újabb kiadásával kapcsolatban a Heckenasttal való tárgyalásra is, de fordult hozzá közvetlenül vagy mások által gyógyszerért, könyvért — tudva ugyan, hogy Tóth Lőrinc is nehéz körülmények közt él —, lelkiismeretfurdalás nélkül mégis, mert ahogyan írta hozzá „. . . Te, — ámbár a világon legtöbb dolgod magadnak is — oly furfangos ember vagy, hogy más emberek dolgát is a legpontosabban elvégzed, kivált ha e más emberek történetből barátaid is". (Vörösmarty levelei Tóth Lőrinchez Szentiván 1852. márc. 12; Szentiván 1852. dec. 10.; Nyék, 1853. dec. 28., Nyék 1854. aug. 4., — a Lear fordítás ügyében keltezetlen levele Bártfay Lászlóhoz — Czapáry 346—49. l.)

Szövegváltozatok

2. K reméld. 3—4. K-ban nincs meg.

817—818. HUBENAYNÉ

Kézirat

MTA LK I. 76/rv—77/rv. Két 21×27 cm nagyságú zöldes színű lap minden oldalán mindkét vers törlésekkel tele, számozás nélküli fogalmazványa *Hubenayné* címmel. A harmadik oldalon fent, vonallal elkülönítve a *Hányszor hallók . . .* kezdetű töredék.

Megjelenés

PD 1844. dec. 3. II. évnegyed 18. sz. 66. l. Mindkét vers *Hubenayné* címmel, keltezés nélkül *Vörösmarty.* aláírással.

MM. 1845—48. IX. k. 220—21. l. — MM 1847. 1442—43. h.

MM 1863—64. II. k. 181—82. l. (301. l.) — ÖM 1884—85. I. k. 291—92. l. (448. l.)

Hubenay Ferencné sz. Magda Lujza színésznő (1818—1844) szinte gyermekkorától a színpadnak élt. 1837. aug. 22-én szerződött a Pesti Magyar Színházhoz — ahol — egy idei vidéki szereplés után — korai haláláig játszott. „Hubenayné — írta a Jelenkor nekrológja — azon kevesek sorába tartozik, kik hivatásuk lángjától elkapatva önszorgalmuk áldozativá lettek. Hideg tetemeit tegnap, aug. 31-kén

takaritottuk el. Színészetünk, mellynek keserveit s örömeit 14 éven keresztül érezte, egyik legszorgalmasb s jelesb tagját, az erkölcsiség, ama sikamlós pályán is, tántorithatatlan s nemes jellemet, jóakaróji, baráti s tisztelőji az őszinteséget s igénytelen szerénységet méltán kesergik a 26 éves hölgyben . . ." (Jelenkor 1844. szept. 1. 70. sz. 419. l.) — Vörösmarty a Játékszíni Krónikában néhánysor jóindulatú segitőkészséggel tett játékáról említést, — különösen kezdetben buzdítva őt hangosabb, érthetőbb, folyamatosabb beszédre, kiejtésre, (ÖM 1884—85. VI. k. 95., 103. l.) — s több alkalommal elismeréssel nyilatkozott játékáról (uo. 101., 246., 250. l.) — Hogy azonban nemcsak a színibíráló kritikus szemével nézte, azt versei mellett Lauka visszaemlékezése is megerősíteni látszik. „Szivesen látott vendég volt a nők között is — irja Vörösmartyról — mert társalgásában sok volt költőiségéből, vegyítve azon jóizű, magyar őszinteséggel, amely tiszteletet és bizalmasságot keltett. Mint udvarló félénk volt és ügyetlen, és én biztosan merem állítani, hogy szívbeli rokonszenvéről és érzelmeiről menyasszonyát kivéve, komolyan talán egyetlen nő előtt se nyilatkozott. A kis Hubenayné azonban mint Chivri Diana annyira elbájolta, hogy megjelenése mindenkor egy édesen keserű mosolyt csalt ajkaira, ha társalgás közben megnevezték, mélyen sóhajtott, kora hervadását pedig egy verssel adta át az emlékezetnek." (Lauka Gusztáv: A multról a jelennek. Bp. é. n. Aigner Lajos kiad. 46. l.) — A verssel részletesen Riedl Frigyes foglalkozott egyetemi előadásaiban. „Az erős érzelmek között, írta — melyeket a költészet kifejez, nem szabad elfelejtenünk, mint központi érzelmet, a nemzeti, hazafias érzést. Hogy minő erős ez Vörösmartyban, arra csak egy jellemző példát akarok felemlíteni, ez a „Hubenayné" című költemény. Azért tartom ezt jellemzőnek, mert egy hasonló tárgytól ihletett költeménye van Goethének is, s ez a német irodalom egyik legszebb remeke: „Euphrosyne". Mind a kettőnek a tárgya ugyanaz." — Goethe versének ismertetése után Vörösmartyéból idézi a 7—14. sorokat, majd így végzi: „Itt jellemző az, hogy még itt is, ahol ennek a fiatal színésznőnek a váratlan haláláról értesül Vörösmarty, még itt is arról emlékezik meg, hogy ez a színésznő örökre eltünt ugyan, de legalább egy öröme volt: látta Magyarországot, amint fellendült..." (Magyar Irodalmi Ritkaságok 37. sz. Riedl Frigyes: Vörösmarty Mihály élete és művei 177—178. l.)

Szövegváltozatok

I.

1. K Illy hamar oh anyaföld mért *sűlyedtél* el alatta: *⟨hajlottál meg⟩*
PD *ôh*

II.

1. K [A sor fölött áth.:]
⟨Várjatok! a' függönyt ne bocsássa le senki előttem⟩

⟨Oh vegyetek föl e' mélységből ; mert fáj igen a' föld⟩
⟨És a setétségnek képtelen álma gyötör.⟩
⟨Még fiatal vagyok és tele {... fájdalmak} bánatnak,
örömnek⟩
⟨Hangjaival keblem, {szólani ajkam erős}⟩
⟨hagyjatok élni tovább⟩
Élni, *⟨kivánok⟩* orűlni
2. K *⟨hagyjatok⟩* [föléírva újból:] hagyjatok
3. K örömben
végzetek árnya alatt
4. K Bánatban, *⟨csak hogy hagyjatok élni tovább⟩*
bármelly *⟨sors' fonadéki között⟩*
6. K nemzetem!
7. K [A sor fölött áth.:]
⟨Színésznő vagyok, ...
⟨{életemen} és éltem bár kétszertei élet⟩
⟨Az {És} még sem magamé, ah de enyészetem az⟩
⟨Szózatom, elhangzik⟩
Színésznő vagyok életemért reszketve könyörgő
9. K [A sor fölött áth.:]
⟨Szózatom⟩
⟨Lelkemből⟩
⟨Ah de bal súgót hallok szerepembe⟩
enyém, *⟨mi egyéb⟩* de az a' mi *keserves*
PD enyém; de az, a' mi
10. K Benne, *mi sujtó*, az
11. K még is tégedet oh hon.
12. K még is virúlatodat.
13. K *gyász* súgót hallok! szerepembe *⟨halált súg mond⟩*
14. K [A sor előtt áth.:]
⟨Borzasztó Borzasztó szavakat⟩
halál
15. K A' függöny leesik [jav. ebből: *beesik*]
16. K [A sor nincs meg, helyette:]
⟨Fekszik éj és év a' képtelen árnyak alatt⟩
Éj van, néma ⟨örök setét⟩ örök, rémteli fénytelen éj
Pd zajtalanul;
17—18. [K-ban csak a két sor kihúzott változata szerepel, más kihúzott sorokkal együtt:]
⟨És a díszítmény négy puszta deszka fal⟩
⟨puszta fa, mellynek öleből⟩
⟨A'ki bezárkózott, nem szabadúl ki soha⟩
⟨Oh örök isten⟩
⟨Adsz-e ez álom után életet újra nekem?⟩
⟨Lelkem-e az, melly a' nemesebb élvekre hiúnak [alatta:]
tanítva⟩
⟨Látszó játékban oktata és vezetett⟩
⟨Kedves tán [?] e' nép ifjai 's leányainál⟩

⟨*És a' nemzeti láng, {mellynek} mellyhez bár szikra erővel*⟩
⟨{*Járultam*}⟩
⟨*Én is járultam, szellemem' élete-e?*⟩
⟨{*S fenn marad*}⟩
17. K PD díszitmény mellynek öléből
19. K 's ⟨*ezután*⟩ [föléírva:] csak most kezdődik az élet?
PD élet,
20. K És e' ⟨*szinek alatt*⟩ [fölé írva:] függöny után
21. K 'S a' ⟨*szabadúlt*⟩ kirepűlt lélek ⟨*szárnyai*⟩ szarnyán
22. K szerint
PD szerint.
23. K Vagy tán ⟨*az*⟩ *lelkem* az, ⟨*melly szebb*⟩ *a'* mi nemesb élvekre tanítva [jav. ebből: *tanítván*]
PD az mi nemesb
24. K ⟨*Szállt örökül*⟩ Általszáll lányaira
25. K [A sor előtt áth.:]
⟨*És a nemzeti láng, mellyhez bár szikra erővel*⟩
⟨*Én is járultam, szellemem' élete {-e?} tán?*⟩
PD bizonnyal,
26. K [A sor fölött áth.:]
⟨*Ott lesz-e lesz lelkem {mint}*⟩
hű *szellemem* ⟨*ott leszen-e*⟩? élve marad
PD marad.
27. K [A sor előtt áth.:]
⟨*Várom tőled örök természet {hogy} az isteni résznek*⟩
⟨*földi ..... után*⟩
⟨*Fenn maradandását {s im leborúlok eléd}*⟩
⟨*A' mi valék, abból nem ronthatsz semmit, a' látszót*⟩
⟨*a' háznak*⟩
⟨*Átalakúlni veszed*⟩ ⟨*alakban*⟩
⟨.....⟩ ⟨*a' háznak*⟩
⟨*Elmúló tünemény, lényben*⟩
⟨*Vál .....*⟩
⟨*Romjaiból új ház termei állnak elő*⟩
⟨*'S e' hitben kebeledre borúlok a' többi {t}*⟩
⟨*Játszó kényed alá átalakúlni {siet menend}*⟩
adom
⟨*'S a' ki poromhoz jő, azt fogja sohajtani :*⟩
⟨*A'ki poromhoz jő, így szóland ámbár tova mentél,*⟩
⟨*'S lesz ki poromnál így szóland :*⟩
⟨{*Mink sok időig még*} *hallani, látni fogunk.*⟩
⟨*Még sok időkön túl*⟩
És ⟨*még*⟩ tán, lesz ki porom [Fölötte:] poraim ⟨*házát*⟩
így üdvözlendi ⟨*eljőjőne*⟩ [sic!] szelíd nő
PD *így*
28. K [A sor fölött áth.:]
⟨*Így szól : természet' hangja, sugára valál*⟩
sugár

29. K *Eltűnél,* [jav. ebből: *Eltüntél*] 's elhangzottál, de mi hű szíveinkben

30. K fogunk.
PD tűl hallani, látni fogunk.

819. [HÁNYSZOR HALLÓK ÉLETET . . .]

Kézirat

MTA LK I. 77/r. — Két, 21×27 cm nagyságú zöldes lap harmadik oldalán fent, a *Hubenayné II.* c. költemény 25. sora fölött, attól vonallal elválasztva, L. a *Hubenayné I—II.* c. vers kéziratleírását is.

Megjelenés

MM 1863—64. II. k. 186. l. (301. l.)
ÖM 1884—85. I. k. 295. l. (448. l.)
A kiadás alapja a kézirat. Kézirati elhelyezkedése alapján soroltuk időrendbe.
A keserűhangú töredék is az országgyűlés eredménytelenségével lehet kapcsolatos. Részletesen l. a *Mit csinálunk* c. vers jegyzetét. — A töredék hangulata emlékeztet az *Országháza* c. versére, első négy sora közvetlenül is összevethető annak 31—32. sorával — s lehetséges, hogy a motívum is azonos: az 1843/44-es országgyűlésen már felmerült egy pesti országház építésének terve, ami ellen több megye anyagi okokból tiltakozott. (Vö. Az 1843—44-ik évi magyar országgyűlési alsó tábla kerületi üléseinek naplója. Szerkesztette és kiadta Kovács Ferencz Bp. 1894. I. k. 658. l., III. k. 299. l.)

Szövegváltozatok

1. K [Sor előtt áth.:] ⟨*Fenn kiáltók*⟩
3. K 'S ⟨. . . . . .⟩ [fölé írva:] ősink ⟨*gyakran*⟩ [fölé írva:] néha
7. Kór, szegény ⟨*és borzadozó*⟩

820. MIT CSINÁLUNK?

Kézirat

MTA LK I. 74—75/rv. — Két 21×26 cm nagyságú kékes lap minden oldalán a vers cím nélküli, szakozatlan, törlésekkel tele fogalmazványa.

Megjelenés

PH 1844. nov. 10. 403. sz. 776. l. *Mit csináljunk?* címmel, *Vörösmarty.* aláírással az *Ujdonságok* rovatban. — A verset a következő szöveg előzi meg: „Ezuttal, mielőbb a fővárosi élet ujdonságait

adnók, egy szép irodalmi ujdonsággal szolgálunk a fővárosból, ollyassal, melly helybeli s vidékit egyiránt érdeklend, s mellyel Vörösmarty kedveskedik a Hirlap olvasóinak. Az ujdonság itt következik." MM 1845–48. IX. k. 216–19. l. — MM 1847. 1440–42. h.

MM 1863–64. II. k. 182–85. l. (301. l.)

ÖM 1884–85. I. k. 293–95. l. (448. l.)

A vers a PH 1844. nov. 10-i számában jelent meg. GYULAI ezzel kapcsolatban jegyezte meg: „Először ugy emlékszem, valamelyik politikai lapban, de nem tudtam felkutatni" (ÖM 1884–85. I. k. 448. l.). Ha figyelembe vesszük, hogy Vörösmarty e versén kívül csak a *Harczi dal*-t adta egyenesen politikai napilapnak — ugyancsak a PH-nak — feltehetjük, hogy a költeményt maga is tudatosan a politikai közvélemény kifejezésének tekintette s egyszersmind annak mozgosítására szánta. Lehetséges különben, hogy közlésével először a PD-nál próbálkozott. A PD 1845. febr. 2-i számának Tárogató rovatában, Szerkesztői értesítés az írókhoz c. alatt ugyanis a többi közt a következők olvashatók: „A „Mit csinálnak Magyarhonban?" című költemény nagyon igaz, de nem ollyan, hogy adni lehetne." Amennyiben valóban Vörösmarty verséről van szó, két eset lehetséges. Vagy kísérletet tett a költő, hogy verse a PD-ban *is* megjelenjék — ennek azonban ellene mond, hogy a már egyszer napvilágot látott vers ezúttal más címen szerepel s az is, hogy Vörösmartynak nem volt szokása az ismételt közöltetés s a korban sem volt gyakori, hogy egy költeményt kétszer — főleg két fővárosi lapban — közöljenek. Valószínűbb a másik eset: hogy Vörösmarty a verset még nov. 10. előtt beadta a PD-hoz s a reagálás késése miatt juttatta el a PH-hoz, s időközben, az eltelt három hónap alatt került sor arra, hogy a PD szerkesztősége beküldött versére reagáljon. Ebben az esetben azonban a szerkesztői üzenetek fogalmazója (lehetséges, hogy Petőfi — vö.: FEKETE SÁNDOR: Petőfi mint segédszerkesztő Bp. 1958. 52 l.) nem ismerte a PH-ban megjelent költeményt. Elhárító megjegyzése azonban így is nyilvánvalóan a cenzúrára céloz. — Az sincs azonban kizárva, hogy a közlemény a Vörösmarty-vers első sorát címül használó, esetleg annak témáját explikáló, nem a költőtől való epigon műre vonatkozott — amilyen pl. a *Fóti dal*lal kapcsolatban nem egy keletkezett.

A vers 25–28. sorai a VU (Kolozsvár) 1848. febr. 6. számának mottójaként szerepeltek.

A költemény egész tónusa szorosan összefügg megjelenésének időpontjával: három nappal az 1843/44.-i országgyűlés befejezése előtt látott napvilágot. Az országgyűlés, amelynek a nemzeti ellenzéki közvélemény nagy várakozással tekintett elébe — a „remények meghiusulásának" országgyűlése lett. Noha az ellenzéki követek többségben voltak, erejük, korántsem volt oly nagy, mint az 1839/40-es országgyűlésen, mikor a sérelmi politika plattformja biztosította egységes fellépésüket. Most, amikor a belső reformok kerültek előtérbe, sokkal inkább megmutatkozott a nemesi reformizmus belső gyengesége és felemássága. Az alsó tábla követeinek többsége hiába volt

általában ellenzéki, — ahány megye, az ellenzékiségnek annyi különböző foka, árnyalata volt képviselve; nem volt sem szervezettség, sem program, annál több vita, meghasonlás és eredménytelenség. A mozgalom belső gyengesége, s az udvar gáncsvetései így buktatták el a háziadót, hiúsították meg a büntetőtörvénykönyv és börtönrendszer reformját, halasztották el az ősiség eltörlésének és az örökváltság alkalmazásának kidolgozását, — az udvar a maga céljaira használta ki a nemzetiségek, főleg a horvátok ellenállhatatlan erővel kibontakozó nacionalizmusát; az unió ügyében hozott feliratot válasz nélkül hagyta, s elkeserítő cinizmussal utasította vissza a magyar gazdasági élet továbbfejlesztését szolgáló javaslatokat. (Horváth Mihály: Huszonöt év Magyarország történelméből. Pest 1868. II. k. 378—460. l. alapján.) „És ekként az országgyülés bezárásának határnapja — jellemzi a hangulatot Horváth Mihály — itt bosszus ingerültségben amott meghasonlásban, minden oldalról elégedetlenségben találta az ország rendeit; minél fogva a nagyobb rész pártkülönbség nélkül valódi megnyugvással üdvözölte a napot, mely a kellemetlen helyzeteknek véget vetend." (Uo. 460. l.) —

„Ha egyébiránt e törvényhozás — összegezte a tanulságokat Eötvös József — a várakozásnak meg nem felelt egészen, ha a tárgyak, melyeknek bevégzése majdnem biztosnak látszott, eldöntetlenül maradtak: ennek oka sem a véletlenben . . . sem egyes emberekben nem keresendő. Az ok mélyebben fekszik, — fekszik azon bizodalmatlanságban, mely létezni fog mindaddig, míg a felelősség kimondása által e bajnak gyökerei nem vágatnak el; fekszik abban, hogy a követi utasítások következtében egy törvényhozás helyett ötvenkét törvényhozást birunk, melyeknek mindegyike különvált irányt követ a másiktól, s hogy nincsen hely, hol a nemzetnek központosított érzete szabadon nyilatkozhatnék, hol érdekei valóságosan képviseltetnének . . ." (Uo. 466. l.) Vörösmarty költeménye nagyjából az eredménytelen országgyűlés Eötvösével rokon belső kritikája, általában kifejezője annak a hangulatnak, amellyel az ellenzéki közvélemény fogadta a diéta berekesztését. — (L. pl. Garay János: Országgyűlésről 1843/44. c. költeményét.)

A 61—72. sorok a hazai ipar, nem utolsó sorban a textilipar pártolását célul kitűző Védegylet megalakulásával kapcsolatosak. A magyar ipar termékeiből már 1842-ben iparműkiállítást rendeztek, amelynek nyomán országszerte elszaporodtak az olyan egyesületek, melyek tagjai magukat honi gyártmányok viselésére és használatára kötelezték. A helyi mozgalmak 1844-ben szélesedtek országos jelentőségű mozgalommá. A PH szerkesztésétől megvált Kossuth október elején Pozsonyba ment s a rendek közt — kihasználva a bécsi vámpolitika hajthatatlansága miatt érzett elkeseredést — eredményes agitációt fejtett ki. Így született meg az országos iparvédegylet, amelynek még az országgyűlés folyamán, október 6-án tartott alakuló közgyűlésén Batthyány Kázmért elnökévé, Teleky Lászlót alelnökévé, Kossuthot igazgatójává választották — s amelynek vezetőségi tagjai közt Deák, Wesselényi, Fáy András mellett — Vörösmarty

is helyet kapott. (Horváth Mihály i. m. II. k. 455. l., III. k. 7. l. és Mód Aladár: 400 év küzdelem az önálló Magyarországért. Hatodik, bővített kiadás. Bp. 1951. 127. l.) Vörösmartynak e megbizatása érthetővé teszi, hogy gúnyosan reagál az iparosodást támadó konzervatív érvre. (Hát takács-e a magyar nép? Nem szégyelli a vetélőt?!) — Annál is inkább, mert a hazai iparosodás ügyének másként is kész volt elkötelezni magát — az Iparegyesület eszméinek támogatására Kossuthtól tervezett hetilapnak — Gyurmán Adolf és Fényes Elek társaságában — szerkesztését is vállalta. (Viszota Gyula: Kossuth Lajos és a Hetilap. Katolikus Szemle 1928. V. füzet 279—289. l.) — Maga és családja is szigorúan betartották a hazai áruk vásárlásának kötelezettségét (L. Vörösmarty leveleit Stettner Györgyhöz Pest 1845. márc. 29., ápr. 15. Czapáry 240—41. l.)

Gyulai szerint a költeményben Vörösmarty „érzi a kedvezőtlen viszonyokat, de nem csügged. Mit csinálunk című versében a gunyt önbizalom mérsékli s minden versszak serkentésen végződik". (Vty Életr. 388. l.) — A vers utolsó versszakával kapcsolatban Waldapfel József így írt: „Vörösmarty költészete . . . tükre a magyar polgári átalakulás sajátos ellentmondásainak, annak, hogy a kapitalizálódás szükségével együttjáró nemzeti törekvések főképviselője a középbirtokos nemesség volt. Vörösmartynál újra meg újra visszatér a parasztlázadástól való félelem: foglalkoztatja már akkor, mikor a *Zalán futásá*ban bemutatja a „föld népének" bodrogközi lázadását, de ott van még akkor is, mikor a jobbágyfelszabadítás mellett agitál. A reform sürgetése s a felszabadító harcra való készülés újra meg újra együtt jár a parasztlázadástól való félelemmel; így *Mit csinálunk* című, a feudális Magyarországgal szemben élesen kritikus hangú versében is . . ." — s itt Waldapfel idézi a költemény 75—84. sorát. (Vörösmarty és kora. I. OK. I. k. 1951. I. k. 140—141. l.) Vörösmarty halálának centennáriumán tartott megemlékezésében a költő romantikájáról szólván ugyanő idézte a sorokat. — Vörösmarty „még akkor is, mikor már benne él az ellenzéki politika harcában, a polgári átalakulásért Kossuth vezetésével folyó munka lázában, így jelöli meg — romantikus és nem realista felfogással — a költő hivatását a nemzeti munkában kinek-kinek kijutó feladatok közt:

A költő hadd álmodozzék
A kovács a vasat verje.
Minden ember amihez tud,
Ahhoz fogjon télen-nyáron.

Pedig a feladatok e kijelölésének távlatában is benne van az eljövendő nagy küzdelem várása:

Majd ha ember kell a gátra . . ."

(Gondolatok Vörösmarty halálának centennáriumán Csillag 1955. 12. sz. 2495. l.) — Tóth D. többek közt így ír a versről: »A *Mit csinálunk*nak kérdő formájával már címe is a belső bizonytalanság

érzését fejezi ki, többesszámával pedig: hogy a költő is alá van rendelve a közös gondnak, a közös hibák nyomorúságának, s hogy ha maga nem tartozik is a vétkesek közé, mégis szenvedő társként kérdez.

A vers a reformkori politikai morálnak, a politikai öntudat és felelősség hiányának amolyan gunyos-öngunyos bírálata, amelyben azonban a számonkérés hangja sohasem emelkedik fel az ostorozásig — a gúny mindig a részvét és megértés humorába oldódik, a felelősségrevonást a tehetetlen beletörődés rezignációja váltogatja s a nemzetnek feltett szemrehányó kérdésekre maga a költő adja meg az előre tudott, s maga által is hinni kívánt kifogásokat. Nem a bírálat, inkább a refrénben kifejezett aggodalmas buzdítás a következetes és egyértelmű a költeményben, amelynek a versszakok egészében mindannyiszor az a jelentése: vajon ez a bizonytalan, felemás, akadozva küszködő reformkori társadalom hogyan lesz képes megállni a helyét majd akkor, mikor eljön a nagy pillanat, mikor kiéleződik, elválik és kiderül minden, amikor nem lehet tovább ilyen kettőségben élni, „Majd ha ember kell a gátra"« (375—76. l.)

Fordítások

Német : Was treiben wir? Übersetzt von G. Treumund (Gustav Steinacker) Leipzig, 1845. Als manuskript gedruckt. Druck von Oscar Leiner (Steinacker Gustav): Herzensklange. Dichtungen von G. Treumund. — Dasselbe Leipzig, 1846. 2te, verbesserte Auflage. — Was treiben wir? Metrisch übertragen von Gustav Steinacker Leipzig—Pest, 1875. „Ungarische Lyriker" — Was Sie thun? Deutsch von Paul Hoffmann. Budapest, 1886. M. V-s ausgewaehlte Gedichte. — Dasselbe (geänd. Titel) Was thun Wir? Wien—Pest—Leipzig. 1895.

Szövegváltozatok

2. K Esznek isznak és danolnak [jav. ebből: *dalolnak*]
3. K semmi ⟨*fél*⟩ gondrém [jav.: olvashatatlanságig törölt szóból]
4. K értte
   PH értte
5. K biz itt
6. K embernek
8. K teremnek ?
9. K [A sor fölött áth.:] ⟨*Jól van jól*⟩
   csak hogy aztán
10. K gátra
11. K [A sor fölött áth.:] ⟨*Csak hogy aztán*⟩
    ⟨*Lakomáján*⟩
    ⟨*Senki ne maradjon hátra*⟩
    Részeg ⟨*Akkor Senki*⟩ gyáván
    PH Korhely gyáván

14. K isznak, ⟨*gondolkoznak*⟩ álmodoznak
15. PH gondrém,
16. K Hogy ⟨*majd késŏcskén*⟩
17. K Van ⟨*baj*⟩ biz itt baj;
18. K [A sor fölött áth.:]
⟨*A'ki alszik, álm*⟩
⟨. . . *ának meg jön álma*⟩
édes ⟨*az az álom*⟩ álmodozni
19. K [A sor fölött áth.:]
⟨*'S néha kérdem, nem okosb-e*⟩
⟨*Mint*⟩
jobb mint
20. K játszadozni.
21. K aztán
23. K [A sor után áth.:] ⟨*Renyhe almán*⟩ [sic!]
24. K hátra
25. K Magyarhonban
27. K [A sor fölött áth.:] ⟨*Semmi baj sincs, semmi gondrém*⟩
[A sor előtt áth.:] ⟨*Hogy*⟩
isten adták?
28. K honnak.
29. K biz az de már ⟨*hiába*⟩ hiába
⟨*az úgy van*⟩
30. K gátja
31. K *u*gy van
32. K bátyja.
33. K Csak hogy aztán
34. K gátra
35. K hátra
38. K hadakoznak
39. K ⟨*Semmi rémség!*⟩ No ⟨*semmi rémség!*⟩
félni
PH Szörny*ű*ség! —
41. K hiába*n*
42. K ember
43. K szül
PH szú*l*,
44. K [A sor fölött áth.:]
⟨*És a' tett elé utat ver.*⟩
fegyver.
45. K aztán
PH aztán
46. K gátra
49. K Magyarhonban
51. K [A sor fölött áth.:]
⟨*'S még nem tudják*⟩
⟨*Nem biz' ők,*⟩
⟨*Félig meddig de javában*⟩

⟨*Hozzá fogni most akarnak*⟩
⟨*Már akarnak! hát csak rajta*⟩
meddig mert
53. K Ennyi ⟨*Ennyi*⟩
55. K vagy
56. K Mintha
PH sántikálnál,
57. K *És* [jav. ebből: *Mert*] hogy aztán
PH aztán
58. K gátra
61. K [A sor fölött ill. előtt áth.:]
⟨*Valljon mit kez*⟩
⟨*Mit is kezdtem csak beszélni?*⟩
⟨*Semmi*⟩
⟨*'S hogy hogy is volt, a' mit mondtam?*⟩
⟨*'S végre vagy mit is beszéltem?*⟩
⟨*Semmi . . . . . .*⟩
⟨*Enni inni nem vitézség*⟩
⟨*'S a' munkában megszakadni*⟩
⟨*Épen ollyan esztelenség.*⟩
⟨*Mit csinálna*⟩
⟨*Mód van és idő határa*⟩
⟨*Mellyen túl nem hág hág a' józan*⟩
⟨*'S végre {Eztán} — vagy mit is beszéltem?*⟩
⟨*Adj tanácsot a' bolondnak*⟩
⟨*S' Munkában vagy lakomában*⟩
⟨*Egyre másra megszakadnak.*⟩
⟨*És a józan? teste lelke*⟩
⟨*A' világnak kéjeit éli*⟩
⟨*Egy van*⟩
⟨*'S végre a bolond zabáljon*⟩
⟨*'S végre — vagy mit is beszéltem?*⟩
⟨*Mondd csak egyszer : hajh igyunk rá barátim*⟩
⟨*'S száz bolond lesz a'ki borba fúland*⟩
⟨*És pedig — mit is beszéltem*⟩
⟨*A' kovács hadd*⟩
⟨*Végre is {És pedig} — hogy össze fűz egybe fűzzek*⟩
⟨*A'mit a' sors össze nem szőtt*⟩
⟨*A' kovács hadd pőrölyözzön*⟩
⟨*A' takács hányjon vetéllőt*⟩
62. K akarnak
66. K ⟨*Hányja vesse a vetéllőtt*⟩
⟨*Űzze hajtsa*⟩
67. K *egybe*fűzi
68. K *össze* nem szőtt
69. K aztán
70. K gátra
71. K Gépi [jav. ebből: *Akkor*]

72. K hátra
73. K És pedig
74. K cserje
75. K álmodozzék
76. K verje
77. K ⟨*Csakhogy*⟩ minden ember ⟨*Minden ember*⟩ a' mihez tud ⟨*És hogy aztán*⟩ ⟨*ki mi jót tud*⟩
78. K télen, nyáron
80. PH *Ur*
81. K aztán
PH aztán
82. K gátra
84. K [A sor fölött áth.:]
⟨. . . *Hadd maradjon félre, hátra!*⟩
hátra.

821. HYMNUS

Kézirat

MTA LK II. 47/r-v. — Egy 12×21 cm nagyságú zöldesszürke lap mindkét oldalán a vers cím nélküli, törlésekkel tele fogalmazványa. A *Hymnus* cím nem Vörösmarty kezétől származó, irónnal írt későbbi bejegyzés.

Megjelenés

Hymnus. Kiadta a' Kisfaludy-Társaság 1845. 8r. *Vörösmarty* aláírással. — Társalkodó 1845. febr. 9. 12. sz. 45. l. *Hymnus.* [alatta:] *(Nyomtatásban szétosztatott a' Kisfaludy-társaság nyilvános ülésekor)* címmel, *Vörösmarty.* aláírással. — Nemzeti Ujság 1845. febr. 14. 26. sz. 104. l. a Kisfaludy Társaság febr. 6-i közgyűlésének ismertetéséhez csillaggal kötött, következő szöveg kíséretében, cím nélkül: „A gyönyörü Hymnus következő, mellyet miután már több lapok is közlöttek, ugy hisszük, hogy az irói tulajdon megsértése nélkül mi is közölhetjük. Szerk." — BH 1845. nov. 21. 289. sz. 335—36. l. Politikai tudósítás keretében a költemény 25—30. sora, a *Nevet kerestek...* kezdetű vers szakaszaival együtt. — NU 1845. nov. 23. 185. sz. 742. l. Politikai tudósítás keretében a költemény 25—30. sora, a *Nevet kerestek . . .* kezdetű vers szakaszaival együtt. — Jelenkor 1845. nov. 30. 96. sz. 575—76. l. Politikai tudósítás keretében a költemény 25—30. sora ,a *Nevet kerestek . . .* kezdetű vers szakaszaival együtt. — MéJ (Kolozsvártt) 1845. dec. 9. 98. sz. 522. l. Politikai tudósitás keretében a költemény 25—30. sora, a *Nevet kerestek . . .* kezdetű vers szakaszaival együtt, Vörösmarty nevének említése nélkül. — A' Kisfaludy-Társaság' Évlapjai VI. k. Pesten, 1846. 231—2. l. *Hymnus* [alatta:] *Vörösmarty Mihálytól.* címmel. — MM 1845—

48. IX. k. 227—28. l. — MM 1847. 1445—46. h. — Tatay: Remekek 1847. 99. l. — MM 1863—64. II. k. 191—92. l. (302. l.) — ÖM 1884—85. k. 299—300. l. I. (449. l.)

KÉKY LAJOS írja: — 1844 elején a Kisfaludy-Társaság folyamodvánnyal fordult a nádorhoz és a Helytartótanácshoz s kérte „teljes megalapulása" céljából, hogy alapszabályai királyi megerősítésben részesüljenek, magánintézetből nyilvánossá emeltessék, ezentúl választandó tagjait oklevéllel tisztelhesse meg, pecsétjét a kegyes királyi oltalom jeléül a pajzs fölé vésendő koronával diszesithesse s végül, hogy mint egyéb királyilag megerősített intézetek az országos schematismusba beiktattassék. József nádor segítségével a Társaság kérése teljesült, „Toldy már jul. 30-án azzal az örvendetes hiradással lepte meg a Társaságot, hogy a királyi megerősités már leérkezett a Helytartó Tanácshoz. A „»kellemes tudósitás«-sal nem elégszik meg Toldy — folytatja KÉKY LAJOS — hanem az őt jellemző hallatlan energiával s az ügyeket folyton előbbre hajtó ösztönzéssel mindjárt ujabb inditványokat tesz . . . Kifejtette, hogy a Társaság ezen királyi megerősítés által külsőleg diszesb és magasb álláspontra lépvén, illőnek és kivánatosnak tartaná, hogy bensőleg is egy uj aerát kezdjen el munkálkodásaival, ez uj aeráját mivel sem kezdhetné meg célirányosabban, mint valamely maradandó becsü emlékmunkálatnak létrehozásával, ezt pedig más által alig véli inkább elérhetőnek, mint valamely jeles, maradandó nemzeti hymnus, bármely ünnepies alkalomkor énekelhető nemzeti dal szerzése által, mely mind az azt serkentésivel s illő dijazásával eszközlendő Társaságnak diszére válnék, mind a nemzetben sok időre emlékezetes ereklyeként fennmaradna. A költő személyére nézve azt inditványozta, hogy Vörösmartyt kérjék fel s ha elvállalja, jutalmazzák 30 arannyal munkáját". (A százéves Kisfaludy-Társaság (1836—1936) Szerk. s a társaság történetét irta: Kéky Lajos. Bp. 1936. 68—71. l.) E jegyzőkönyveken alapuló előadás szerint a Hymnus megiratása tehát mintegy a Társaság hivatalos elismertetésének procedurájába tartozó lépés volt, s ha a Gotterhalte-val szemben egy nemzeti királyhimnusz születéséhez vezetett is — megiratására nem közvetlen hazafias célból került sor. Már Greguss Ágost Toldyról tartott emlékbeszédében is ilyen összefüggésben említette a költemény keletkezését: »Toldy a kérvényt maga viszi föl a nádorhoz Pozsonyba s kieszközli támogatását; midőn pedig, hónapok multával, a kegyelmes királyi határozat leérkezik, az öröm mámorában ráveszi a Társaságot, hogy *ez esemény megörökitésére* „bármely ünnepies alkalomkor énekelhető nemzeti dalt" irasson, ráveszi Vörösmartyt e dal megírására, s megszületik a „Hymnus" . . .;« (GREGUSS ÁGOST: Toldy Ferenc emlékezete. A Kisfaludy-Társaság Évlapjai Uj folyam XI. k. 1875—76. Bp. 1876. 207—8. l.) Hogy Vörösmartyt a vers megírására „rá kellett venni" — az vsz. GYULAITÓL származik, aki már a MM 1863—64. jegyzetei közt igy irt:» . . . A társaság elfogadta az indítványt. Vörösmarty nem volt jelen. Toldy és Bajza ülés után a Vörösmarty szállására siettek, tudtára adni a határozatot. Vörösmarty nem a legjobb néven vette. „Bajos az embernek igy megren-

delésre irni – s épen hymnust" — mondta többek közt«. (302—3. l.) — A „megrendelés" július 30-án történt — a kész verset Vörösmarty 1844. nov. 20-án küldte el Toldynak a következő levél kíséretében:

Tekintetes Igazgató ur!

Önnek a Kisfaludy-Társaság nevében hozzám intézett felszólítására küldöm a jelen versezetet. Méltóztassék azt a tisztelt Társaságnak bemutatni. Ha jogom volna e tárgyban szólani, én a jelen vers czimezésében s közzé tételében a legnagyobb igénytelenséget ohajtanám, ha ez különben a Társaság szándékával s czéljaival nem ellenkezik. Maradok

igaz tisztelője
Vörösmarty Mihály

(MTA A Kisfaludy Társaság ereklyetára. Fakszimiléja A százéves Kisfaludy Társaság . . . c. i. m. 70. l.) A költeményt *Hymnus* címmel röviddel ezután a nov. 25-i ülésen felolvasták s azt a jelenlevők „közhelyesléssel és örömmel" fogadták (I. m. 72. l. és MM. 1863—64. II. k. 303. l.); s Vörösmarty is felvette és nyugtázta az érte járó tiszteletdijat:

Nyugtatvány

30, az az harmincz darab körmöczi aranyról, mellyet a Kisfaludy-Társaság felszólitására irt versezetért, Nagy Ignácz Pénztárnok urtól hiány nélkül felvettem.
Pest. Nov. 25-én 1844

Vörösmarty Mihály
(Eredetije, ill. fakszimiléje uo.)

Vörösmarty szerény és figyelmeztető óhajainak a Társaság természetesen nem tett eleget. Az 1845. febr. 6-i, ünnepélyes közgyűlésen — amely a Társalkodó tudósítása szerint „Pestmegye nagyobb termében tartaték szépszámu, mindkét nembeli hallgatóság jelenlétében" — a jutalomjelentés s az új jutalomkérdések kihirdetése után — Székács elszavalta Vörösmarty költeményét. „E hymnuszra vonatkozólag nem találhatnánk tárgyhoz illőbb szavakat — fejeződik be a tudósitás — mint mellyekben segédtitoknok ur meggyőződését fejezé ki, midőn igy szólt: a hymnusz legyen ezentul mindennapi imádságunk. — S e meggyőződésben velünk együtt ugy hisszük minden igaz és értelmes magyar édesörömest osztozik". (Társalkodó 1845. febr. 9. 12. sz. 47. l.) — A költemény nyomtatványai ugyanakkor „szét is osztattak". (KTÉ V. k. Pesten 1846. 107. l., Hirnök 1845. 13. sz.); állitólag 10 000 példány készült belőle (Honderü 1845. 13. sz.) Szövegét több folyóirat közölte.

Felolvasásáról megemlékezett a PH is (1845. febr. 9. I. 429. sz., 91. l.). Utolsó versszakát (25—30. sorát) a költő ugyanez év végén a meghasonlott zalai ellenzék összebékítése céljából kivilágítva helyeztette el Csányi László zalai ellenzéki vezér ablakában. Hogy a költe-

mény a maga korában sem válhatott különösen népszerűvé, mutatja, hogy a zalai eseményekről beszámoló napilapok a *Hymnus* e sorait mint a *Nevet kerestek . . .* kezdetű vers egy szakaszát közölték, sem a tudósítók sem a szerkesztők nem ismerték fel hovatartozását. (L. erről részletesen a *Nevet kerestek . . .* kezdetű vers jegyzetét).

Gyulai Vörösmartynak a felkérésre adott aggodalmas válaszát kommentálva nyilatkozott a versről: „Vörösmartynak igaza volt — írja —. E költeményét nem lehet egy sorba tenni legsikerültebb költeményeivel". (MM 1863—64. II. k. 303. l.); életrajzában csupán néhány semmitmondó szóval emlékezik meg a versről. — Babits tanulmányában ilyen összefüggésben kerül szó róla: „A *Fóti dal*, a *Himnusz*, az *V. Ferdinandhoz* c. versek szerzője lojális és opportunista. De e látszólagos józanság mögött a szenvedélyek épp oly hullámai zajlanak, mint Széchenyinél . . ." (Nyugat 1911. dec. 16. 24 sz. 1055. l.) — „Hirdeti a nép jogát, elitéli a szabadság hagyományos nemzeti értelmezését" mondja a vers 19—22. sorait idézve Vörösmartyról Waldapfel József (I. OK. 1951. 149. l.)); a verset elemzi Tóth D. is (389— 90. l.).

Fordítások

Angol : A Hymn. Translated by Wm. N. Loew. New-York, 1887. Samich and Goldmann. Magyar Songs. — A Hymn. Translated by Wm. N. Loew. New-York, (1908) Amerikai Magyar Népszava. Magyar Poetry.

Német : Hymne. Deutsch von Paul Hofmann. Budapest, 1886. M. V-s ausgew. Gedichte. — Dasselbe. Wien—Pest—Leipzig, 1895. Ausgewählte Gedichte.

Zenei feldolgozás

A költeményt céljának megfelelően keletkezése után nemsokára megzenésítették s a Nemzeti Színházban elő is adták. Ezzel volt kapcsolatos a PH Honderünek tett szemrehányása: „A Honderü elpirulhatna — írta a PH — azon ignorantián, mellyen egy helybeli *német* lap is rajtakapta, s melly szerint Vörösmarty mult héten szinpadunkon eléneklett hymnusát Kölcseyének nézte, s akként is emlékezett felőle egy hasábján. Kár igy elmaradni a kortól." (PH 1845. szept. 21. 542. sz. 194. l.)

A vers megzenésítésére 1862-ben egy ismeretlen 5 arany jutalmat tett le a Pesti Hirnök szerkesztőségénél. Nyertes Thern Károly dolgozata lett. (Vass Bertalan emlékbeszéde 1900. dec. 1-én, Székesfehérvárott. Czapáry. XL. 1.)

Megzenésítette (én. zkar kísérettel) Langer Viktor. Pest 1867. Ism. Kóbor Á. Zenészeti Lapok 1867. 73. l.

A verset Erkel Ferenc az 1870. évi országos dalárünnepre meg akarta zenésíteni. Vö.: Magyarország és Nagyvilág 1870. ápr. 23. sz. (Major E.: Erkel Ferenc műveinek jegyzéke. Zenei Szemle 1947 1—2. sz.)

Szövegváltozatok

1. K segíts! királyok istene Röpiv királyok'
   K.T.É. segíts! királyok'
2. K szivét
3. Röpiv napod' szeme,
   K légyen, mint *a' nap* szeme
   K.T.É. napod'
4. K helyzetét
5. K fényben *százerek* folött [sic!] van
6. K ⟨*Dicsőbb*⟩ Legyen [jav. ebből: *l*egyen]
7. K segíts! istene
   K.T.É. segíts
8. K nemzetet
9. K *millió* keze
11. K [sor előtt áth.:]
    ⟨*Isten segíts. hogy a'mit karja ki . . .*⟩
    *H*ogy *a'*mit ember ész és kéz *melly*
    MM 1845—48-ban kívihat (s. h. amelyet a főszövegben korrigáltunk)
12. K mint ⟨*kegyelem*⟩ szerencse díjat
    ⟨*olcsó jutalom*⟩
13. K segíts! országok' istene Röpiv országok'
    K.T.É. segíts! országok'
14. K [sor fölött áth.:]
    ⟨*Virágoztasd fel e' rég árva hont*⟩
    ⟨*magyar hazát*⟩
    hazát
15. K [a sor fölött áth.:]
    ⟨{. . . . .} *Virítva nyuljék bérczen völgyön át*⟩
    ⟨*Hogy Miként mint*⟩ Hogy mint az őskor ⟨*tündér*⟩(2) édene;
    ⟨*boldog*⟩(1) boldog
16. K *Virítva nyúljék* bérczen ⟨*völgyön*⟩ síkon át
    Röplap virítson síkon
    K.T.É. virítson bérczen síkon
17. K [sor fölött áth.:]
    ⟨*És Hogy mig a' hűk keblén vidáman élne[k]*⟩
    ⟨*Pallost mutasson fondor ellenének*⟩
    mig élnek
    Röpiv a hü keblén
    K.T.É. a' hűk keblén
19. K segíts! istene Röpiv szabadság'
    K.T.É. segíts, szabadság'
20. K Add hogy szózatot
21. K vele
22. K közjogot

23. K Tiszteljük [jav. ebből: 'S tiszteljük]
24. K törvény ércz szavában
25. K [sor fölött áth.:]
⟨*Isten segíts megérni mit hiszünk*⟩
⟨*Miért remegve lángol fő, kebel*⟩
⟨*Isten segíts hogy tetteink' nyomán*⟩
⟨*Magasbra szálljon minden nemzedék*⟩
keljen
⟨*Hogy a'mit nyujt művészet tudomány*⟩
egyesség' istene
BH *I*stene, NU nov. egység JK egyezség istene, MéJ *I*stene, K.T.É. egyesség' istene!
26. K *Melly* összetartod a' világokat
BH öszvetartod a világokat, NU nov. összetartod a világokat
JK összetartod a' világokat, MéJ öszvetartod a világokat,
27. K [sor fölött áth.:]
⟨*Szálljon reánk*⟩
Engedd hogy ellene
BH bár mi NU nov. Engedd hogy ellene JK ellene
K.T.É. ellene
28. K nagy és ⟨*szent*⟩ *hű* gondolat
BH egy *nagy és szent* NU nov. egy *nagy és szent*
JK egy *nagy és szent* MéJ egy *nagy és szent*
K.T.É. e g y
29. K Hogy *a' magyar nép*
Bh nemzetünk nyomára, MéJ nemzetünk nyomára,
30. BH emberi méltóság NU nov. emberméltóság sugára!
JK ember-méltóság, MéJ emberi méltóság sugára.

822. GONDOLATOK A' KÖNYVTÁRBAN

Kézirat

K_1 Lappangó kézirat, amelynek legfontosabb változatait Viszota Gyula közölte: „Vörösmarty »Gondolatok a könyvtárban« cz. költeménye első alakjában." EPhK 1909. XXXIII. évf. 639—40. l. „A költeménynek ez az első változata Vörösmarty sajátkezű írásában maradt reánk Széchenyi iratai között s most a M. T. Akadémia Széchenyi-Múzeumában van." — írja a kéziratról Viszota. Ez azonban jelenleg nem található az MTA háborús fogyatkozásokat szenvedett Széchenyi Múzeumában. A változatokat ezért az ismertetés alapján közöljük. A költemény címe: *Haszontalan gondolatok a' könyvtárban.*

K_2 MTA LK I. 78—80/rv. — Négy 20×26 cm nagyságú szürkésbarna, összefüggő lap első hat oldalán a költemény cím nélküli fogalmazványa; a fölé írt cím későbbi, irónnal történt, nem Vörösmarty kezétől származó bejegyzés. Az utolsó két oldal üres. — Van ezenkívül a költeménynek ugyane kolligátum 137a—137d/rv.-ján — négy,

29×19 cm nagyságú zöldes papírlap minden oldalán — egy nem Vörösmarty kezétől származó, nagyjából a K_2 szövegét követő tisztázata; valamint a 137e—137f/rv.-ján két, egyenként 22×27 cm nagyságú zöld lap minden oldalán egy ugyancsak nem Vörösmartytól, hanem egy harmadik kéztől származó nagyjából szintén a K_2 szövegét követő tisztázata. Ennek címe: *Magyar t. társ. könyvtár' megnyitásakor. Dec. 23. 1844. Pesten.*

Megjelenés

PD 1845. jan. 1. 1. sz. 4—5. l. Vörösmarty aláírással
MM 1845—48. IX. k. 222—26. l. — MM 1847. 1443—45. h.
MM 1863—64. II. k. 186—190. l. (301. l.)
ÖM 1884—85. I. k. 296—299. l. (448—49. l.)

1. *A vers keletkezése*

A költemény keletkezését Gyulai a következőképp adja elő: „E költemény alapeszméje az akadémiai könyvtárban villant meg Vörösmarty lelkében, midőn 1844-ben Toldy, a könyvtár újonnan rendezője, oda vezette, hogy megmutassa neki, mennyire haladt a munkában. Vörösmarty egy darabig fel s alá járt a könyvtárban, felnyitott néhány könyvet, aztán beszélgetett Toldyval, s egypár oly megjegyzést tett, melyek e költeményben is előfordulnak. Magát a költeményt is egy akadémiai ülés alatt írta, midőn valaki egy igen hosszú és unalmas értekezést tartott." (ÖM 1884—85. I. k. 448. l.) — Viszota Gyula a Széchenyi iratai közt talált első kézirat közlése kapcsán ehhez ezt teszi hozzá: „Széchenyi bizonyosan tudomást szerzett arról, hogy Vörösmarty e költeményét egy unalmas felolvasás alatt készítette (hisz maga is mással foglalkozott ilyenkor). Érdeklődött a dolog iránt s az eredmény az volt, hogy Vörösmarty költeményét Széchenyinek átadta." (EPhK 1909. 640. l.) A Gyulai által előadott keletkezéstörténet nyomán jegyzi meg Tóth D. is: „Valóban könnyen elképzelhető, hogy a tudomány értelmetlenségének felötlött gondolata egy végeérhetetlen ülés alatt erősödik költőileg is megfogalmazható élménnyé. (Nem beszélve arról, hogy ez egyszersmind a versírásra is kiváló alkalom.) A költemény első sorai is mintha e kettős eredet mellett vallanának: a könyvtárba lépő tudós fikciója után a sorok: (s itt idézi a vers 9—11. sorait) — mintha a meddő felolvasás költőt körülvevő nyomott és bosszús atmoszférájára utalnának; s később is az emberi lélek vágyakozó röptével talán nem véletlenül kerül szembe az „unatkozunk" egyébként kissé szokatlan önvádja." (404—5. l.) — Ez utóbbi érv azonban — figyelembe véve, hogy a 107—13. sorok az első (Viszota-féle) kéziratban nem szerepelnek, nyilvánvalóan nem állja meg a helyét. — Gyulainak feltehetően Toldy elbeszélésére alapozott előadását támogatja az a tény is, hogy Toldy valóban ennek az 1844-i évnek júniusában és szeptemberében vette át a Teleki család több mint húszezer kötetes könyvtárát, amelynek elhelyezése és rendezése igen kemény munkájába tellett. (Schedel Ferencz: Az academiai könyvtár rövid története s mibenléte. A Magyar Tudós

Társaság Évkönyvei VII. k. Budán 1846. 90. l.) A helyszűke miatt nehéz feladat megoldása annál inkább sürgetős volt, mert a könyvtár ünnepélyes megnyitására ugyanez év december 23-án került sor. Ennek kapcsán felvetődik — vajon Vörösmarty nem erre az ünnepi alkalomra készítette-e a költeményt, vagy legalábbis nem olvasta-e fel ez alkalommal, annál is inkább, mert a vers egyik, ugyan nem Vörösmarty kezétől származó, de korabeli kéziratos tisztázata egyenesen azt a címet (feliratot) viseli: *Magyar t. társ. könyvtár megnyitásakor. Dec. 23. 1844. Pesten.* — (Részletesen l. a kéziratleírást.) Az akadémia évkönyve azonban — míg közli Toldy Ferencnek az ünnepélyes megnyitásra a könyvtár történetéről tartott előadását, valamint Bajza Józsefnek ugyanekkor felolvasott tanulmányát (A Telekiek tudományos hatása . . .) az alkalom és dátum megjelölésével — nem tesz említést Vörösmarty költeményéről. (A Magyar Tudós Társaság Évkönyvei VII. k. Budán, 1846. 86—129. l.) Vörösmarty esetleges megbizatásának, tervének, vagy éppenséggel e költemény elszavalásának nincs nyoma az akadémiai ülések jegyzőkönyveiben, az akadémiai főtitkári irattár 1844-es anyagában, s ezidei ismereteink szerint a folyóiratokban sem. — A költemény valószínűleg az év végén készülhetett el. A Teleki könyvtár szeptemberben kapott második részének elrendezése — mikor a sokat fáradozó Toldy bemutathatta barátjának a munka eredményét — az év végi megnyitáshoz közeli időpontban lehetett; a „téli éj" képe a költemény 3. sorában is erre látszik utalni s a költeményt Gyulai is az 1844. évben írottak közt az utolsó előtti helyre sorolta. Az azonban nem valószínű, hogy az 1844. nov. 20-án már kész *Hymnus*szal egy időben, vagy az előtt elkészült volna, ezért a két vers eddig hagyományos sorrendjét felcseréltük. Igaz ugyan, hogy az MM 1845—48. IX. kötetben a *Gondolatok a könyvtárban* megelőzi a *Hymnus*t, de a verseknek ez a csoportja nincs esztendők szerint csoportosítva, s egymásutánjuk sem szigorúan időrendi: az 1845. augusztusában megjelent *Deák Ferencz* című verset pl. a nyilvánvalóan 1846-ból való *Az emberek, Országháza* c. költemények is megelőzik.

A költemény keletkezését Gyulaiétől eltérő — de nyilvánvalóan naiv módon rekonstruálja Rexa Dezsőné: a fiatal Vörösmartynak a Perczel-könyvtárban való időzésével hozza összefüggésbe: „E költemény három utolsó sora azonban azt is elárulja — írja többek közt —, hogy Vörösmarty elveszett lelki nyugalma is írt keresett a csendes, magányos könyvtárszobában. Szívének, lelkének nyugalmát ugyanis csakhamar „fölveré a szerelem hatalma". A háznak felserdült, szép hajadon leánya, Etelka ejtette rabul szívét . . ." (Rexa Dezsőné: Családunk kapcsoskönyve. Vörösmarty és Zichy Mihály ifjúkori emlékeivel. Székesfehérvárott 1912. 7—8. l.)

2. *A költemény gondolati forrásai*

A negyvenes években lejárt annak az ideje, hogy a magyar közvélemény csak a — korábban Széchenyitől méltán propagált — eredményeken keresztül alkosson képet a polgári társadalomról.—

Ezidőre az is, aki, mint Vörösmarty, nem járt külföldön s nem volt tudományos igényű szociális érdeklődése — a nagyvilág áramába kapcsolódott Magyarországon alkalomszerűen is megismerkedhetett a nyugati polgári társadalom problematikájával. — Szilágyi Ferenc kolozsvári tanár (1797—1876) 1832-ben Klió c. históriai zsebkönyvének II. kötetében néhánylapos tanulmányt írt a saint-simonizmusról; Helmeczi Mihálynak, az Auróra-kör tagjának szerkesztésében megindúló Jelenkor is — elsősorban a francia Moniteur és a német Allgemeine Zeitung alapján közli a világeseményeket, bő kivonatokban, sokszor szó szerint az angol és francia parlamentekben elmondott beszédeket, s 1832. dec. 22-i számában részletesen ismerteti a saint-simonizmust. — „Csupa lázító, forradalmasító anyag ez — írja Turóczi-Trostler József —, ha meggondoljuk, hogy a júliusi forradalom után a nagy munkásmozgalmak, társadalmi harcok, gazdasági válságok, alkotmányjogi viták, a progresszív és reakciós erők egyre hevesebb összetűzései évtizedében vagyunk." — A Tudománytár három munka (Doctrine de Saint-Simon. Párizs, 1830.; Religion Saint-Simonienne stb. 2. köt. Párizs, 1832; Bibliographie Saint-Simonienne, Fournel Henrik által I. rész. 1802-től 1832 végéig. Párizs 1833.) kapcsán ugyancsak részletesen ismerteti a saint-simonizmust (Fenti adatokat l. Turóczi-Trostler József: A saint-simonizmus magyar visszhangja. It 1949. 2. sz. 268—279. l.) Ugyanitt Vajda Péternek francia forrás (Brétillot-France litteraire 1833. IV. füz.) alapján írt Az emberi nem tökéletesedhetéséről c. cikke is az utópista szocializmus — sokban Vörösmarty költeményére emlékeztető pátoszával van átitatva; (Tudománytár 1835. V. k. 3—21. l.); A vezéreszmék felfogásáról a históriában c. cikk is tartalmazhatott az egyéniségek történelmi szerepéről olyan elemeket, amelyek hathattak a költeményre (Pölitz Évkönyveiből — Dezséri. Ath 1838. ápr. 19. I. f. é. 31. sz. 481—89. l.); Bölöni Farkas Sándor: Utazás Észak Amerikába c. 1834-ben megjelent útleírása az Amerikai Egyesült Államok akkor leghaladottabb társadalmi berendezkedésével ismertette meg a magyar közvéleményt —, de tárgyilagosan és részletesen számolt be a több mint két millió néger rabszolga sorsáról, akikkel a „fejér . . . baromként bánék" ugyanilyen kontrasztban említi az amerikai rabszolgaságot az Athenaeum egyik cikke: „. . . de közepette ezen vallási s polgári szabadságban, a rabszolga-kereskedés s emberbérbeadás törvényektől védve áll" (Nagy Elek: A föld öt részének karakterisztikája Schnellertől Ath 1838. máj. 27. I. f. é. 42. sz. 657. h.) — Eötvös József is így ír: „A világ minden szörnyei között nincs egy, mely annyi boldogtalanságot szült volna, mint előítéletek s ítéletek . . . a szabad Amerikában amazok fosztják meg lakóinak nagy részét az emberi nem legszentebb jogaitól, mert szinte setétebb . . ." (Hugo Viktor mint drámai költő Ath 1837. okt. 29. II. f. é. 35. sz. 545—54. l.) — Eötvös írásai különben minden bizonnyal hozzájárultak a kapitalista társadalmi fejlődésnek a költeményben is kifejeződő kritikájához, az utópista szocializmus közvetett hatásának érvényesüléséhez. 1840-ben jelent meg Eötvös Szegénység Irlandban c., a brit gyarmatosítást,

de egyben az angol kapitalizmus ellentmondásait is feltáró, Sismondit idéző tanulmánya. Vörösmarty — példaként éppen Angliát és Irlandot idézve — nem sokkal ezután a Kelet Népe-ben első ízben tesz említést a polgári világ nyomorúságairól: „Nyomor, szegénység — írja — (ha a szerencsétlen Irlandot ide nem számítjuk is) az emberiségnek ezen óriási kínja, ezen begyógyíthatatlan seb, hol tűnik elő nagyobb borzasztósággal, mint éppen e sziget lakóinál? Halljuk koronként a gyárnapszámosok égbekiáltó ínségét . . ." (ÖM 1884—85. VII. k. 315. l.) — Eötvös ugyane tanulmányában a bajok orvoslására támadt utópista eszméket a költemény soraihoz hasonló lelkesedéssel üdvözli: „Egy idő óta az elmék a társaságnak új organisatiójáról kezdenek gondolkozni, egy fertály század alatt több systemát láttunk feltűnni s elmúlni, mely habár módjaiban fellengző s túlságos, végczéljaiban mindig nemes vala. Mit jelent ez? . . . véleményem szerint leginkább azt, hogy korunk emberszeretőbbé vált, hogy a közjó s minden embernek boldogítása nem az emberbarát kedves álma többé, . . . hanem felséges célja, mely után egész erejével törekszik . . ." (BpSz 1840. I. k. 89—156. l.) A megvalósult, kibontakozott kapitalizmusban való csalódást, az illúziók szertefoszlását — az ezzel kapcsolatos világnézeti és életérzésbeli válságot leghatásosabban kétségtelenül Eötvös Karthauzija fejezte ki, amelynek kritikája különféle utópista szocialista tanokból is táplálkozott. Sőtér István írja a regényről: „. . . E mérsékelt szocialista eszmék közül . . . a Lammennais-é főként a Karthauzi misztikus mozzanataiban ütközik elő. De a társadalmi kérdések „vallásos" szemléletét, az ellentéteknek a „felebaráti szeretetben" való feloldását, amire a Karthauzi érvelése helyenként irányul, támogathatta a saint simonizmus hatása is. A forradalomból való kiábrándulás s főként a proletárság kiábrándulása, mely Armand alakjában s a regény számos reflexiójában nyer kifejezést, nem egy szocialista gondolkodó, s főként Fourier művéből nyerhetett alátámasztást. Amidőn pedig Eötvös Dufey alakjában az új arisztokráciát bírálja — e bírálat egybehangzik Leroux fejtegetésével, az „új feudalizmusról". (Sőtér István: Eötvös József Bp. 1953. 69—70. l.) „A különféle árnyalatú szocialista tanokat azonban — írja a regénnyel kapcsolatban másutt — Eötvös francia irodalmi mintái, s éppen a Karthauzi létrejöttében közreműködött minták is közvetíthették hozzá. Victor Hugo sokat felszívott műveibe Lammennais és Pierre Leroux eszméiből, Sainte Beuve Volupté-ja — a A karthauzi egyik kétségtelen mintája — ugyancsak Lammenais és Leroux hatását mutatja, valamint Georg Sand életműve is" (Uo. 66. l.) Sőtér István mutatott rá a regény záradékának és a Vörösmarty-költemény végső optimista fordulatának belső rokonságára is. (Uo. 79—80. l.) A regény verssel rokon hangulatát és befejezését nemcsak azért szükséges számon tartanunk, mert a maga élményi erejével, a művészet eszközeivel mélyen hathatott a különben nem sokat olvasó Vörösmartyra — hanem mert a költő kifejezetten is igen sokra becsülte Eötvös könyvét s azt maga ajánlotta akadémiai nagyjutalomra. „. . . mindent összevéve a kétszáz aranyos jutalomra méltónak ítéljük Eötvös Karthauzi-

ját, mely noha setétebb oldalról tekinti az életet s világot, de e részben oly mélyen hat azoknak titkaiba s rejtekeibe, s oly emberileg magas érdekű, hogy maga nemében különös tünemény, minden kitüntetésre méltó"

Eötvös hatása mellett és után a 40-es évek útleírásai is tolmácsoltak utópista szocialista eszméket, érintették a fejlett kapitalista országok állapotait. Császár Ferenc útleírásában (Utazás Olaszországban 1844.) fonák elégedettséggel írja, hogy Saint Simon, Fourier, Owen tanai nem akarnak gyökeret verni; ugyancsak 1844-ben láttak napvilágot Gorove István (Nyugat. Utazás külföldön. Pest 1844. I—II. k.) és Tóth Lőrinc (Uti tárcza Pest 1844. I—VI. k.) útleírásai, amelyek többek közt nyugati (különösen az angol) munkásság helyzetével is foglalkoznak s 1845-ben jelenik meg Szemere Bertalan Utazás külföldön c. második, bővített kiadása, amelyben Lammennais, Owen nézeteiről is olvashatunk. (Az útleírásokról L.: Pándi Pál: Megjegyzések Petőfi „Felhők" ciklusához. It 1953. 1—2. sz. 134. l.) Ez idő tájt hangzott el az Akadémián és jelent meg az Athenaeumban Lukács Móricz Néhány szó a szocializmusról c. tanulmánya, amely a legmódszeresebben foglalkozott a fejlett kapitalizmus ellentmondásaival s ismertette Saint Simon, Fourier, Owen tanait. (Ath 1843. I. 53—66. l.) Ami a költemény művészi mintáit illeti, Lengyel Miklós Berzsenyi Dániel A pesti magyar társasághoz c. (1815) költői episztolájának sorait Vörösmarty költeményének soraival veti össze. A 9—12. sorral Berzsenyi versének 1—14. sorait, a 42—48. sorokkal Berzsenyi versének 15—26. sorait.

Az összevetéshez hozzáfűzi: „Mind a két költő felveti a kérdést, előbbre vitték-e a könyvek az emberiséget. Segített-e a tudomány a nagy emberközösségen? Mind a két költő válasza tagadó. Egyesek ugyan kiemelkedtek a tudomány segítségével, de a nagy többséget éppen a tudás segítségével sikerült a kisebbségnek nyomorba döntenie. Csak egymás mellé kell állítanunk a költők válaszait, lehetetlen a gondolatok rokonságát fel nem ismernünk."

A 69—79. sorokkal Berzsenyi versének 34—42. sorait, a 81—97. sorokkal Berzsenyi versének 76.—82. és 86—94. sorait. (Lengyel Miklós: Berzsenyi Dániel egyik költeményének hatása Vörösmarty Mihályra. It 1940. 69—72. l.) — Ugyanezt a kapcsolatot érinti Tóth Dezső (Vörösmarty nyelve It 1951. 2. sz. 201. l.) és Szauder József, aki az összefüggést a következőképp kommentálja:

„1815 és 17 között készültek azok a nagy versei, továbbá drámatöredéke, melyek Berzsenyit nem a felvilágosodás szimpla gondolkozójának, hanem a felvilágosult eszmék és a forradalom utáni helyzet megrendült kritikusának mutatják, olyannak, akinek klasszicizmusában most fedezhető fel először az ideológiai válság s a válságnak olyan megoldása, amely megint romantikus jellegű: az evolúció hirdetése, a történelmi fejlődés gondolata. Igaz, hogy Volney forradalmi tartalmú műveiből indul ki a Pesti magyar társasághoz c. 1815-i episztolája, de ami ott, Volneynél rendíthetetlen bizalom volt az ész mindenhatóságában, itt Berzsenyinél a bekezdő nagy vallomás után

a Gondolatok a könyvtárban-ra emlékeztető kétellyé változik át — s idézi a versből a fenti sorokat — s folytatja: — E részlet élénken a Guttenberg Albumba és a Gondolatok a könyvtárban Vörösmartyjának egyik fő motívumát állítja elénk. Romantikusan, mert kiábrándultan kérdezi a költő: Lehetséges-e az ész világának erejével egyesíteni a népeket békében és romantikus a „reménylek" „hinnem is kell" válaszaiban is — — ugyanakkor a felvilágosodás nagy eszméjét oltva át a romantikába" (I. OK 1955. 298. l.)

Ugyane vitán Turóczi-Trostler József a költemény és a Faust közti kapcsolatra mutatott rá. A Faust-nak a Csongor és Tündére tett hatásáról szólva így folytatja fejtegetéseit: „A másik nem kevésbé fontos eredmény: Vörösmarty egy új költői-filozófiai műnyelv kezdeményezője, amellyel meghalad minden eddigi magyar előzményt s amelyet maga fejleszt tovább a legteljesebben a „Gondolatok a könyvtárban" c. történet-filozófiai evokációjában. (Innen egyenes út vezet tovább az Ember tragédiájához). S ha nemrég rá lehetett mutatnom arra, hogy Eötvös pótolja a hiányzó magyar filozófiai prózát, most Vörösmartyról elmondható, hogy az ő nyelvén le lehetett volna fordítani Goethe Faustját, amely mind a mai napig nem találta meg hasonló szellemű fordítóját . . . Nem véletlenül említettem a „Gondolatok"-at. Mert látszólag itt is, még mindig a „Faust" eszmei síkjában járunk. — Ki ne emlékeznék a költemény felejthetetlen nyitányára: — s idézi a költemény első 1—8. sorát. — A költemény jó része — folytatja — aztán e tanulságnak mély, de lesújtó történet-filozófiai értelmezése. Bizonyára mindenki természetesnek találja, hogy a tanulságot magába foglaló négy sor idézőjel közé van téve. Holott valóban kissé szabad idézet, mégpedig a „Faust" második monológjából, amelynek színhelye a tudós könyvtárszobája. — „Vagy nem por az, amit e száz polcból álló magas fal rámborít?" kérdi itt Faust, „s nem zsibvásári lom, amely e molyvilágban fojtogat?"

Keressem itt, minek hiján vagyok?
Olvasom, hogy e földön, mindenütt
Kín volt az élet és ezrek között
Elvétve ha egy boldog is akadt?

(I. OK. 1955. 287. l.)

3. *A költemény egyes sorainak értelmezése*

26—28. *sorok. Ixion* a görög hitrege szerint a lapithák (másképp phlegiák) királya; Phlegyas (vagy Ares) fia, a görög mitológia első rokongyilkosa, aki megölte apósát s akit oly nagy bűnösnek tartottak, hogy az egy Zeust kivéve sem isten, sem ember nem akart rajta megkönyörülni. Ezért és más bűneiért az alvilágban folytonosan forgó tüzes kerékre kötötték. — A 26. sor: „Számon kivül maradtak Ixion —" Babits Verssor az utcazajban c. költeményének mottója s 6. sorként be is iktatódik a versbe. — A két sort Dr. Balassa László így értelmezi: „Számba sem vették a papírgyártó munkásokat, tehát nem törődtek velük" (A magyar-tanítás megújhodása felé. A tanítás problémái.:

Szerk.: Vajthó László. 24. sz. 18—32. l. és 129—136. l.) — Balassa László a költeménnyel foglalkozó középiskolai magyar óra leírásának keretében részletesen elemzi és magyarázza a verset. —

43. sor. A „nagyobb rész boldogságának" keresése Széchenyi művein keresztül *Jeremy Bentham* (1748—1832) angol radikális politikus és közgazdász tanaiig nyúlik vissza. A „nagyobb rész boldogsága" Széchenyinek szavajárása volt: „. . . minden társaságnak talpköve az, hogy mindég a kisebb rész szenvedjen ha az által a nagyobbnak boldogsága eszközöltetik vagy legalább jóléte nevelkedik". (Lovakrul. Pesten. 1828. 69. l.) — „Minden országlás philosophiája a legnagyobb részt boldogítni". (Hitel Pest, 1830. 366. l.) „Az ország java nem egyesek s nehány magányosok hasznán, hanem az egész virágzásán alapulhat". (Uo. 112. l.) — Kossuth Felelet-e szóvá is teszi: „Nem tudom, mit tart a nemes gróf a status végcéljának . . . de oly gyakran fordul elő a Gróf munkájában némi szójárás, hasonló ahhoz, mit Bentham tanának alapját teszi: a lehető legnagyobb rész jóléte . . ." (Kossuth Lajos: Felelet Gróf Széchenyi Istvánnak 1841. 133. l. — Dr. ifj. Iványi-Grünwald Béla: Bevezetés Gr. Széchenyi István Hiteléhez. Bp. 1930. 107., 120. l.)

47—48. *sor.* Balassa László felhívja a figyelmet, hogy a sóhajt szó lehel és óhajt, kíván jelentésének összefonódása különösen kifejezővé teszi a fordulatot. — „*A hír nemzete* kifejezést — írja a továbbiakban — kétféleképpen értelmezhetjük: vagy híres *nemzetet* jelent, vagy pedig a hírnévben, dicsőségben sütkérező és emiatt irigyelt *egyéneket*. Ebben az utóbbi esetben a *nemzet* nem nációt jelent, hanem szülöttet. Ez a második értelmezés a valószínűbb, e szerint ugyanis a „rongyos ember"-t szembehelyezi a költő a dicsőség fiával, a „hír nemzeté"-vel." — Tóth D. a „hír nemzeté"-n a franciákat érti, a két sor jelentését a *Liszt Ferenchez* c. vers 25—30. soraira utalva — a francia forradalomra vonatkoztatja. (Tóth D.: 407. l.) — Vö. ezzel *Az emberek* c. költemény 13—14. sorait, amelyek mögött ugyancsak a francia forradalom, s tanulságainak ellenmondásos megítélése sejlik.

A költemény utóélete

Korabeli visszhangja — jelentőségéhez képest — meglepően csekély. Megjelentéről a PH emlékezett meg az apró hírek között: „Lapjaink is beköszöntének az új évvel! A Pesti Divatlap kedvesen lepett meg bennünket kivált Vörösmarty könyvtári gondolataival" (1845. jan. 5. 419. sz. 11. l.)

Eötvös és Kemény megemlékezéseiben a költeményre vonatkozóan csak jelentéktelen utalásokat találunk; részletesen először Gyulai szólt róla, de ő is inkább csak ismertetve, mintsem értékelve: „A költő sehol sem talál a világon teljes szabadságot, a nagyobb rész mindenütt boldogtalan, az ember jogai mindenütt eltapodvák, még Amerikában is, mely épen úgy a szabadság, mint a rabszolgaság földje. Kétségbeesett bölcsesége mégis megnyugszik, hisz az újabb szellem győzelmében, mely az emberiséget megragadta, hisz nemzete küzdelmében, hogy a sülyedésből kivívja magát." (Vty. Életr. 388. l.) — Riedl Frigyes egyetemi előadásai során beszélt a versről: „Van Vörösmarty-

nak egy mélyérzésű, de nehezen érthető költeménye: „Gondolatok a könyvtárban"; Ebben is az általános emberi érzelmek fölé helyezi Vörösmarty a hazafias érzelmeket: az emberiség célja fölé a magyar célt." — A rongy-papír párhuzam ismertetése, ill. idézése után így folytatja megjegyzéseit: „Aztán az a kérdés merült föl benne, vajjon használt-e a könyv az emberiségnek? Nem, ellentétet teremtett az emberek között, hozzájárult a gazdag és szegény fogalmának a kimélyítéséhez. De azért nem kell eldobni a könyvet, mert ha a múltban ellentétet teremtett is, de az emberiségnek nemcsak múltja van, hanem jövője is. A könyv előkészíti az emberi méltóság uralmát." (Riedl Frigyes: Vörösmarty Mihály élete és művei 179—180. l.) — Babits Mihály 1911-es tanulmányában egy helyütt sajátos összefüggésben említi a költeményt. „Amit a tót diák tréfásan mond — idézi Babits *A tót deák dala* c. vers utolsó előtti versszakát —, abban Vörösmartynak nagyon komoly, vissza-visszatérő gondolata van, mely immár létkérdés számára. Amikor a merengőhöz így szól:

Ne nézz, ne nézz hát vágyid távolába
Egész világ nem a mi birtokunk, —

akkor már közel van ahhoz a mondáshoz, melyet tanulmányunk elején d éztünk:

Mi dolgunk a világon? küzdeni
erőnk szerint a legnemesbekért.
Előttünk egy nemzetnek sorsa áll. —

(Nyugat 1911. dec. 16. 24. sz. 1054—55. l.)

Ugyanitt, alább Babits a költő tragikus szemléletét szubjektív módon jellemezve írja: „E fájdalmas világérzés ellen három kábító szere volt a költőnek: a szerelem, a nemzeti munka, a világ szépségeinek látása és tanulmányozása." Majd a költeményt mint ez utóbbi két „kábító szer"-ben való csalódás dokumentumát elemzi. (Uo. 1058—59. l.)

Szerb Antal irodalomtörténetében a költemény egy részletét — mint Széchenyi fejlődésszemléletének kifejezését fogja fel: „Széchenyi fejlődésgondolata — írja — vallásos és romantikus gyökereihez híven erkölcsi és misztikus jellegű. A fejlődés lényege nem a gazdasági és a szellemi fejlődés, hanem az erkölcsi, ami ezek nyomába jár — és ennek a fejlődésnek nincsenek konkrét céljai és határai . . . Talán Vörösmarty fejezte ki legszebben Széchenyi fejlődés-álmait: — s idézi a vers 96—103. sorát, majd folytatja: Alapja a hit az emberiség végtelen tökéletesedési lehetőségeiben." (Magyar irodalomtörténet. Erdélyi Szépmíves Céh Cluj-Kolozsvár, 1934. I. k. 318—19. l.) Vörösmarty munkás hazaszeretetet követel — írja később —, megfeszített küzdelmet a földön: — s idézi a 114—16. sorokat. (Uo. 338. l.)

Babits Mihály 1935-ben a költemény problematikáját a maga korára applikálta:

„Vörösmarty korában még nem volt szó a »kultúra válságáról«. Úgy tűnt föl, hogy a világ nagy szellemek gondolataival megtermékenyülve, ahogy mondani szokták, a tudomány s művészet vezető

karjain biztos léptekkel halad az igazság és szeretet uralma felé. Vörösmarty maga is álmodott az „új kor Bábeléről", amelyet az ihlett órák hangyaszorgalma épít, s amely már-már a csillagokig ér, hogy az ember fia-benézhet a menny kapuján s kihallhatja az angyalok zenéjét... De amint visszatekintett a földre, már fölmerült benne az irtózatos kétely, mely a huszadik század szellemi életének kínzója és megzavarója lett: *Ment-e a könyvek által a világ elébb?* S a kétely hátterében, akár egy mai írónál, a szociális probléma áll. Az aggasztó sejtés, hogy a kultúra mely csak kevesek kincse, illúzió és hazugság... Vörösmarty már 1844-ben kérdezte ezt a legmaibb kérdést: mi értelme az egész kultúrának, ha a legfényesebb elmék sem menthetik meg az emberfiát a süllyedéstől? ha a nép túlnyomó tömegei „számon kívül maradnak", „örvény nyomorban végnélkül keringők?", ha a „nagyobb rész boldogsága" sohasem érhető el? ha az embert baromnak tartják s szine szerint ítélik meg, s „rongyos ember bőszült kebele dögvészt sóhajt a hir nemzetére?" (Babits Mihály: A mai Vörösmarty. Ünnepi beszéd Székesfehérvárott, Vörösmarty születésének 135-ik évfordulóján. Nyugat 1935. dec. XVIII. évf. 12. sz. 402—3. l. Babits e fejtegetéseinek értelmezését l. Tóth Dezső: Vörösmarty és a Nyugat It 1952. 3—4. sz. 363. l.)

A felszabadulás után a költemény első elmélyült marxista elemzését Waldapfel József adta, a Guttenberg-Albumba írt verset és a *Gondolatok a könyvtárban* című, *A vén cigány* problematikájával összekapcsoló eszmefuttatás során. „Ugyanez a probléma — (t. i. a nemzeti és egyetemes haladás viszonya) — foglalkoztatja a *Gondolatok a könyvtárban* költőjét is, de az oszrálytársadalom konkrétabb kritikája keretében s konkrétabb utalással az egyetemes célt a nemzeti reformmozgalommal összekötő közvetlen feladatokra. Ez a kritika nemcsak a polgári átalakulás küszöbén álló Magyarország ellentmondásait tükrözi vissza, hanem a kapitalista világét is, amely itt még csak keletkezőben van, de amelyet a magyar kapitalizmusnak szeme előtt növekvő elemein kívül ismer a kor egyre nagyobb érdeklődéssel figyelt külföldi — elsősorban francia — irodalmából s az utópista szocialisták írásaiból is. Mint általában azokban az országokban, ahová a korai szocializmus eszméi saját polgári forradalmuk előtt behatoltak, konkrét osztályviszonyok helyett gazdagok és szegények életfeltételeinek rikító ellentétéről van általában szó... Ezek az ellentmondások szinte megrendítik az írói hivatásba vetett hitét is: mert önmagáért való tudományt, irodalmat nem becsülhet a népe szabadságáért és az egész emberiség haladásáért küzdő költő...

Vörösmarty gondolkodásának haladó voltára jellemző az is, ahogy a problémának minden kizsákmányoló társadalomra illő fölvetése után a nemzeti feladatra tér. A kapitalista világ bajainak egyoldalú emlegetése polgári forradalma előtt álló országban csak reakciós-romantikus kritika lehetett volna. Vörösmarty tud a polgári világ bajairól, kritikája azokra is kiterjed, de ez nem tartja vissza a haladás nemzeti vonatkozásban soron levő feladatainak hirdetésétől, nem húzza vissza többé a feudalizmushoz...

A Gondolatok a könyvtárban világosan céloz már azokra a polgári világon túlmutató eszmékre, amelyeket az utópista szocializmus vetett fel, s amelyek Vörösmarty hitének is új erőt adnak . . .

Mindez bizonyítja, hogy Vörösmartyt a polgári forradalmon túlmutató célok is foglalkoztatták már a 40-es években. Ebben az összefüggésben érthetjük meg csak teljesen *A vén cigány* reményeit, egy új világ születésének ünnepére készülő elszántságát is." (Waldapfel József: Irodalmi tanulmányok 1957. 353. l.)

Barta János a negyvenes évek Vörösmartyjának patriotizmusáról szólva elemezte a költeményt. „Ennek az új patriotizmusnak — írta — költői szempontból legszebb, egyébként is legteljesebb összefoglalása a Gondolatok a könyvtárban. Ismeretes, hogy a vers első részében V. kétségbevonja az egész emberi kultúra értékét. Tévedés volna ebből egyszerűen csak „pesszimizmust" olvasni ki. V. kétségbeesik, hazugnak érez minden emberi kultúrát, de azért, mert ezt a kultúrát megint alulról, a társadalom kitaszítottjainak szemszögéből értékeli. Amit addig kultúrának neveztek, csak a felsőbb osztályok alkotása, amely egyáltalán nem érintette, nem tudta még csak csökkenteni sem a „rongyos ember" nyomorát és szenvedéseit. Milliók jelennek meg együtt, egységesen a költő képzeletében, „örvény nyomorban vég nélkül kerengők", de a nyomor internacionáléja mellett már feltűnik vigasztaló megoldásként a másik egyetemes emberi tábor is: a megtisztult „nyers fajok", akik egymást „szívében átkarolják", „a legalsó pór" millióinak testvérisége, amelyből még a gőgös áldemokratáktól elnyomott feketéknek sem szabad kimaradniuk. Ebben a versben jár legközelebb Vörösmarty az igazi hazaszeretethez, amely magában foglalja a dolgozók nemzetköziségét is: — s idézi a költemény 87—91. sorait. De nem engedi elfeledni azt sem — folytatja —, hogy ez a nemzetköziség: felszabadult nemzetek dolgozóinak közössége. A szellemharcot, a férfimunkát, amely egy új kort hoz az emberiségre, elsősorban saját nemzetünkön belül kell megharcolni (idézi a 114—15. sorokat) — s ennek a küzdelemnek legméltóbb, legidőszerűbb célja: egy nemzetet, a mi nemzetünket kivívni a mély süllyedésből . . ." (Barta János: Vörösmarty patriotizmusa It 1950. IV. sz. 25—6. l.)

A kialakult marxista vélemények alapján részletesen elemzi a verset Tóth D. is (400. 10. l.)

Fordítások

Bolgár : Мисли в библиотеката. Първел П. Спасов. София, 1952. Български писател. Антология на унгарската поезия.

Eszperantó : Pensoj en biblioteko. Tradukis de K[álmán] Kalocsay Budapest, 1953. Literatura Mondo „Hungara Antologie".

Francia : Pensées dans une bibliothèque. Traduit par Eugene Bencze. Paris, (1937) Les grands poètes Hongrois du XIX; siècle.

Német : Gedanken in einer Bibliothek. Metrisch übersetzt von K. M. Kertbeny Pest—Leipzig, 1857. Gedichte von M. V. — Gedanken vor einer Bücherei. Deutsch von Paul Hoffmann. Budapest,

1886. M. V.-s ausgew. Gedichte — Dasselbe. Wien—Pest—Leipzig, 1895.

Orosz : Размышления в библиотеке. Перевод Л. Мартынова. Михай Вёрёшмарти: Москва, 1956.

Zenei feldolgozás

Hajdu Mihály Gondolatok a könyvtárban c. zenekari műve. Kézirat. 1940.

Szövegváltozatok

A PD-ban az *a* ill. *A* névelő, *e* mutatószó után, az *s* ill. *S* kötőszó előtt valamint a birtokos eset jelzésére sehol sincs aposztrof. Az ebből adódó eltéréseket egyenként nem tüntetjük fel.

1. K *Hol állasz* most, tudós!
2. K *undok* rongyain PD *undok* rongyain
3. K Komor betükkel, mint a⟨*z éj a hón*⟩
4. K [A sor előtt áth.:] ⟨*Rajzol*⟩

5—8. K [-ban nincs idézőjelbe téve]

5. K Hogy míg születnek
6. K Néhány ezernek jutna ⟨*földön*⟩ üdv, a' földön
7. K ⟨*ember*⟩ [föléírva:] angyal érzelemmel PD istenészszel,
8. K éltök' napjait
10. K 's *renyhe* [jav. ebből: *konyha]* tudománytól
11. K napot
12. K napját, nemzet' életét *?*
13. K [A sor fölött áth.:]
⟨*Miért e' lom ? Szagáról ismerem meg*⟩
⟨*Szagold meg és itélj ;*⟩
⟨*Embert orontasz benne nyavalyát.*⟩
14. K Az állatember⟨*t melly azt hordozá.*⟩
15. K irva e' lapon *?* de *az*
16. K [A sor fölött áth.:]
⟨*Egy gyilkos vérruhája volt*⟩
⟨*Gyilkos ruhája volt.*⟩
Zsiványviselte tagjain
18. K szűz gyenge öltönyén PD gyenge
19. K [A sor fölött áth.:]
⟨*És itt a' törvény a' hamis biró*⟩
⟨*A' {vérbe} könybe mosdott zsarnok 's*⟩
pongyoláján
20. K És itt *?* a' törvény ⟨*a' hamis birák*⟩ véres lazadók
21. K [A beszúrt sor alatt áthúzva, első fogalmazványként:]
⟨*A' lázadók és zsarnokok mezén vérmezéből*⟩
⟨*köntöséből*⟩
23. K [A sor fölött áth.:]
⟨*De itt az*⟩
⟨*És itt a' . . .*⟩
Emitt [ebből jav.: *És itt*] a' gépek,' számok' titkai,

24. PD elszaggaták
25. K ⟨*Hogy*⟩ Hogy
26. K Számon kivűl maradtak, ⟨*'s gépszerü*⟩ [fölé írva:] Yxion PD kivűl
27. K [A sor fölött áth.:]
⟨*Nyomorral párosit*⟩
Bőszűlt
28. K örvény ⟨.....⟩ nyomorban ⟨*forgók végtelen*⟩ PD nyomorban vég
29. K [A sor fölött áth.:]
⟨*... Ez itt egy őrült tagjait fedezte*⟩
Az őrült ⟨*hátán*⟩ [fölötte:] *álmán* bölcs ⟨*okoskodik*⟩
PD álmodik
30. K [A sor fölött áth.:]
⟨*A' gyáva czondrán a' hősi kor*⟩
egy vak koldus⟨*ét*⟩ asszony
31. K világokat.
32. K [A sor fölött és alatt áth.:]
⟨*A' hitszegők az árulók ruhái*⟩
⟨*A gyáva' czondráin a' hősi kor*⟩ lapon.
33. K Könyv lett a' ⟨*szolga*⟩ gyávák 's rab nép
⟨*lelkek mezéből*⟩ köntöséből
34. K 's most ⟨.....⟩ a' szabadság
36. K Hűség barátság ⟨*hitvány*⟩ aljas *árulók*
41. K Országok' ⟨*Világok*⟩ rongya! PD neved
42. K [A sor előtt áth.:]
⟨*Hol a nagyobb*⟩
⟨*Mióta írtok jámbor emberek?*⟩
⟨*'S hol a' nagyobb rész' boldogsa*⟩ [sic!]
⟨*Világok' rongya! Könyvtár a' neved!*⟩
⟨*De hol van a' könyv melly czélhoz vezet*⟩
De hát hol ⟨*van*⟩ a' könyv melly czélhoz vezet?
PD vezet?
43. K boldogsága? Ment-e PD boldogsága? Ment-e
45. K minél ⟨*nép*⟩ dicsőbbek népei,
47—48. K-[ban a lap aljáról +—jellel vannak e helyre utalva.]
47. K 'S a' rongyos ember ⟨....*kán*⟩ [fölötte:] ⟨*lázas*⟩ kebele
PD *lázas* kebele
47—48. K[-ban ahová a két sort a költő betoldotta, a köv. áthúzott sorok állanak:]
⟨*'S a' ..... rongyos ember szív .....*⟩
⟨*Azt hinné Könnyen hihetnők, hogy talán az ember*⟩
⟨*Könyvekbe zárja üdve' titkait*⟩
⟨*'S az élet abból mit sem lophat el.*⟩
49. K De hát ledöntsük [ebből jav.: *lerontsuk*]
50. K ⟨*Az*⟩ Ész' napvilága
51. K [A sor fölött áth.:]
⟨*Elhányjuk*⟩ műveit

52. K [A sor fölött áth.:]
⟨*'S mit annyi év arany tapasztalása*⟩
53. PD idő.
54. K [A sor fölött köv. áthúzott sorok:]
⟨*Hány ember tépte* {*darabolta lelkét*}⟩
⟨*Hány írt szivének égő romja mellett*⟩
⟨*Virrasztva*⟩
magát [nincs semmi utána!]
55. K mellett PD szív
56. K Hogy ⟨*porba*⟩ [fölötte:] tévedt sujtott
57. K Irányt ⟨*Irányt Erőt*⟩ adjon 's erőt, vígasztalást
59. K Kiket ⟨.....⟩ midőn már elhúnytak
60. K tehette, *olcsó* háladattal PD *olcsó* háladattal
61. K a' *fukar* világ PD *szennyes* világ,
62. K eszmék' vértanúi
63. K Ők mind *a* többi rongykereskedővel PD rogykereskedővel
64. K [A sor fölött áth.:]
⟨*Rosz szenvedélyek*⟩
Ez [jav. ebből: *Az*] únt fejek 's *a'* megkorhadt PD szivekkel,
65. PD okhatóival,
66. K [A sor fölött áth.:]
⟨*Egy máglya' lángján elhamvadjanak ?*⟩
⟨*Kik mint az árnyék kísérik*⟩
Ők mind együtt a' jók a' rosz miatt
67. K Egy máglya' *lángján*
69. K Hogy annyi ⟨*fáradalm*⟩ elszánt lelkek' fáradalma
71. K mentheték,
MM 1845-48. megmentheték MM 1847 megmentheték V. sajátkezű korrekciója alapján javítva-
73. K homokon,
74. K emberé
75. K jogait
76. K [A sor fölött áth.:]
⟨*E' névhez vannak adva örökül.*⟩
⟨*Az ember*⟩
E' *tiszta* névhez [jav. ebből: *névnek*] adják
[jav. ebből: *jutnak*] örökül
PD névhez:
77. K Kinéven a' [jav. ebből: *azt*] ki *barnán* született,
szijjal ostorozzák
PD *barnán* született,
79. K 'S az isten' képét *ostor szegdeli*
ostorral pofozzák.
80. K És még is még is fáradozni kell
81. K Egy újabb ⟨*irány*⟩ szellem kezd felküzdeni
83. K tisztább *érzetet*
84. K *Gy*ümölcsözőbb
85. K át karolják

86. K igazság szeretet
88. K Mondhatta *bátran* : nem vagyok magam, PD bízton
89. K Testvérim vannak számos milliók
90. K engem,
91. K Nem félek tőled sors bár mit akarsz.
92. K [A sor fölött áth.:]
⟨Ne csüggedezzünk, hogy⟩
Ez a'miért csüggedni nem szabad
93. K Rakjuk le hangya szorgalommal a'mit
94. K teremt,
95. K [A sor előtt áth.:] *⟨Építsük⟩*
követ
96. K Bábelét
97. K Mig *⟨Melly⟩* magas lesz mint a' csillagok
99. K 'S kihallgatók [jav. ebből: *kihallhatók*] zenéjét
100. K És [jav. ebből: *Mig*] földi vérünk' minden *⟨nemzeti⟩* csepjei
PD vérünk
101. K [A sor előtt áth.:] *⟨.....⟩*
102. K [A sor fölött áth.:] *⟨Mi vég⟩*
⟨Akkor magát⟩
Menjünk szét mint a' régi nemzetek
veszödni.
103. K *És újra kezdünk* tűrni és tanúlni
104. K Ez hát a' sors *?*
105. K Nincs *!*
107. K küzdeni
108—114. K[-ban nincs meg]
115. K legnemesbekért
116. K [A sor fölött áth.:]
⟨A' legnagyobbért a' mi lehet.....⟩
117. K Ha azt kivittuk *⟨mel⟩ sűlyedés' porából* PD sülyedésből,
118. K [A sor fölött áth.:]
⟨És olly maga⟩
'S a szellemharczok tiszta *napsugárán*
119. K tettük mint
120. K Mondhatjuk térvén őseink' porához
121. K Köszönjük, élet! áldomásidat:
122. K Ez jó mulatság, *⟨méltó⟩* férfi munka volt.
PD *méltó* munka

823. MADÁRHANGOK

Kézirat

MTA LK II. 48/r—50/v. — Két 13×23 cm nagyságú zöld lap minden oldalán és két 13×20,5 cm nagyságú világosabb, zöldesszürke lap első két oldalán folytatólagosan a vers *Madárhang.* című, törlésekkel tele szakozatlan fogalmazványa. A kisebb formátumú lapok beírt oldalain a Nagyv. prem. főgimn. pecsétei láthatók; az utolsó két oldal üres.

Megjelenés

Honderü 1845. jan. 30. I. f. é. 9. sz. 88. l. *Vörösmarty.* aláírással. A 13. és 14. sor, valamint a 31. és 32. sor egymástól vonallal vannak elválasztva, a vers egyébként szakozatlan.
MM 1845—48. IX. k. 233—36. l. — MM 1847. 1448—50. h.
MM 1863—64. 192—195. l. (303. l.)
ÖM 1884—85. I. k. 300—303. l. (449. l.)

„Vörösmarty költészetének fantasztikus-hajlama — írja Gyulai —, melyet már eposzaiban észrevehetni, mely *Csongor és Tündé*jében annyi bájjal jelen meg, most már lyrájában is több nyomot hagy. A Madárhangok, Mese a rózsabimbórul maig is majdnem versenytárs nélkül állanak költészetünkben." (Vty Életr. 392. l.) — Babits Vörösmarty tragikus látásának példájaként említi a vers egy motívumát: „Nincs oly kicsiség — írja —, mely ne volna belülről kelleténél nagyobb, ne rejtene mély tragikumot. A kis méh a *méznek és gyiloknak bogara*, sírva tör a légen át. A csalogány, az erdő fájó szíve, énekével fel szeretné gyujtani az erdőt." S ez utolsó mondatához a következő jegyzetet fűzi: „Ahogyan Vörösmarty utánozza a csalogány (és más madarak) hangját: az világirodalmi specialitás. Össze lehetne hasonlítani a Milton, a Matthew Arnold, a Shelley, Keats, a Meredith *(Night of Frost in May)* és Arany *(Fülemüle)* csalogányával. A két utolsó az, ki tényleg felidézi a madárhangot: de Vörösmartyé mind felülmúlja." (Nyugat 1911. dec. 16. 24. sz. 1057. l.) — Gyulai nyomán ezzel, s a *Mese a rózsabimbórul* c. verssel kapcsolatban írja Tóth D.: „Mindkét versben közös, hogy elüt Vörösmarty spontán lírai nyelvétől, a kifejezések keresettek, finomkodók, az igealakok, szóösszetételek mesterkélten szokatlanok, feltűnően sok a nyelvújítási szó és szóegyezés. A költői forma szellemessége, változatossága ellenére egyfajta becéző, bókoló lovagias tónus jellemzi őket. Nem véletlen, hogy mindegyikük az arisztokrata hölgyvilág megnyerését célul kitűző *Honderü*ben jelent meg." (424—25. l.)

Fordítások

Angol : Bird voices. Translated by W. N. Loew. New-York, 1887. Samich and Goldmann. Magyar Songs. — Bird voices Translated by W. N. Loew. New-York, 1899. Auther-Translaters' s Edition. — Bird voices Translated by W. N. Loew. New-York, (1908) Amerikai Magyar Népszava. Magyar poetry.

Francia : Les chants d'oiseaux. Traduit par M. A. Bertha. Paris 1900. Fête du centenaire du poète hongrois M. V.

Orosz : Птичьи голоса. Перевод Д. Самойлова. Михай Вёрёшмарти. Москва, 1956.

Szövegváltozatok

A Honderüben az *a*, ill. *A* névelő után és az *s*, ill. *S* kötőszó előtt sehol sincs aposztróf. Az ebből adódó eltéréseket egyenként nem tüntetjük fel.

1. K [A sor fölött áth.:]
⟨*Jön a' szelíd tavasz*⟩
⟨*Első lehelletét*⟩ [A két sor közt tollpróbák:]
⟨*magas magas*⟩
fennlebegvén [jav. ebből: *fellebegvén*]
2. K közeledvén
3. K szelíd
4. K kikelet.
Honderü kikelet.
5. K [A sor fölött áth.:]
⟨*Üdvözlek fű, melly*⟩
A' tél 's nyomornak vége már
6. K határ
7. K [A sor fölött áth.:]
⟨*Kéj és örömben nincs határ*⟩
8. K fészkemet
9. K [A sor fölött áth.:]
⟨*Oh kéj* {.....} *öröm*⟩
⟨*Oh kéj, öröm!*⟩
⟨*'S terített asztal lesz a' föld*⟩
⟨*'S* {*melly az*} *az ifjan*⟩
'S melly [jav. ebből: *az*] ifjan olly szép enyhe zöld
Honderü enyhezöld,
10. K föld
11. K öröm,
12. K öröm
13. K Gyönyör tanyánk
14. K faló
Honderü veréb,
16. K [A sor fölött áth.:]
⟨*Paraszt madár vagyok*⟩
Csip csep!
17. K Csip csep
18. K [A margóról + jellel helyére utalt sor és fölötte áth.:]
⟨*Nem kell nekem*⟩
⟨*Csak is elhullt buza szem*⟩
Nem kell ⟨*nekem csak*⟩ [fölötte két szó:] egyéb, mint
hulladék
19. K ⟨*mindjárt*⟩ [alatta:] tüstént elég.
20. K Paraszt *madár* vagyok
21. K vagyok,
22. K senkié
23. K ⟨.....⟩ Sem szántok, sem vetek
24. K Még is kitelelek
megélhetek
26. K Fáradjon ⟨*a' ki ostoba*⟩ [aláírva:] más, én majd eszem
27. K veszem
28. K Csip csep,

29. K Csip csep!
30. K Nekem (nem) kell nagy élelem
31. K elhullt [jav. ebből: *elhúllt*] búza szem.
32. K zenészek
33. K csíz
34. K A czinke *fúr* és rigófaj
35. K 'S a ⟨*tarka*⟩ [fölé írva:] czifra tengelicz
36. K [A sor fölött áth.:]
⟨*'S erdő, mezők*⟩
⟨.....⟩
⟨*'S víg énekek'* [sic!] *zajától* [jav. ebből: *zajatok*]⟩
37. K mező berek
39. K *Csattogva* fel zeneg:
40. K [A sor fölött áth.:]
⟨*Mind vígak ők, nem boldogok*⟩
⟨*A' nyár' utójaig*⟩
⟨*Öröm*⟩
41. K utóljaig
42. K Öröm
44. K főművészné
45. K Egy [jav. ebből: *A'*] gyenge
46. K zenéjét
Honderü zenéjét
47. K A' [jav. ebből: *Egy*]
49. K szivén
51. K érzemény.
56. K [A sor fölött áth.:]
⟨*A' hitlen társnak könnyü* {*szárnya*}⟩
messze
⟨*Vitte Messze*⟩
57. K ⟨.....⟩ Lekötve
58. K Mély [jav. olvashatatlan szóból]
60. K meg
62. K szűm
64. K [A sor fölött áth.:]
⟨*'S a' rengetegben nincsen egy madár*⟩
⟨*magas . . . annyi a'*⟩
⟨*Csak az*⟩
A' rengetegben ⟨*minden hang felel*⟩ [fölé írva:]
hang viszszhangra lel,
65. K [A sor fölött áth.:]
⟨*Csak az nem mellyért szívem esdekel :*⟩
Nekem magamnak ⟨.....⟩ sem ⟨*felel*⟩.
egy hang felel.
66. K vagyok
67. K keblem [jav. ebből: *szívem*] ég
68. K szárnyalok Honderü Fenn,

69. K Fenn, mint az ég [jav. ebből: *éj*]
Honderü Fenn,
70. K lángomat
72. K [A sor fölött áth.:]
⟨*'S villám gyanánt lecsapva hűtlenem'*⟩
⟨*Szivébe mártom gyilkos fegyverem'.*⟩
⟨*De én de én magam*⟩
⟨*Csak sirhatok*⟩
⟨*Csak bús dalom*⟩
⟨*Hová legyek*⟩
⟨*Csak sírhatok*⟩
⟨*Szűm esetén*⟩
⟨*Mig elhalok*⟩
⟨*Mit kezdenék*⟩
⟨*Ha bús dalom*⟩
⟨*Nem hangzanék*⟩
⟨*Szűm esetén*⟩
⟨*Csak bús dalom*⟩
⟨*Hangoztatom*⟩
73. K sírhatok
74. K szegény Honderü szegény
75. K 'S meghalhatok
76. K [A sor fölött áth.:]
⟨*Szakadj ki lelkem 's zengj el {a' dal} mint a' dal*⟩
zengj el mint dalom.
77. K mint ⟨*kinzó mint a'*⟩ [aláírva:] hangzó fájdalom?
Honderü fájdalom.
78. K [A sor fölött áth.:]
⟨{ . . . . . } *'S erdő madár . . .*⟩
⟨*Mig e' lágy hangok zengtenek*⟩
⟨*'S mig igy dalolt*⟩
⟨*'S mig dalla { . . . . . } hallgatott a' kis világ*⟩
⟨*Erdő, madár, és meghajolt az ág*⟩
⟨*'S az ágon némán repkedett a' szél*⟩
⟨*Elandalodva*⟩
⟨*Mig igy dalolt*⟩
⟨*Szellő madár s*⟩
⟨*És hallgatott az erdő míg dalolt*⟩
Igy ⟨*szólt*⟩ [aláírva:] énekelt
79. K Az erdő [jav. ebből: *erdők*] szíve, a' kis csalogány
80. K 'S ki szólna míg az erdő szíve fáj?
81. K [A sor fölött áth.:]
⟨*Míg dalla, némán hallgatott a' táj*⟩
⟨*Némán*⟩ [aláírva:] Búsan

824. HÁROM REGE

Kézirat

MTA LK I. 82—94/rv. — Tizennégy, 20×26 cm nagyságú, egybefűzött zöld lap huszonöt oldalán a költemény cím nélküli fogalmazványa, részben számozatlan alcímekkel: *A' fa és a' madár ; II. A rét és a' virág. ; A' forrás és a' patak.* A negyedik oldal és az utolsó lap üres. A kézirat beírt oldalain a Nagyv. prem. főgimn. pecsétei. — A MTA LK I. 96—105/rv.-on egy sötétkék borítólapokkal ellátott és a nagyv. prem. gimn. pecséteinek tanúsága szerint Zádor hagyatékából való füzetben van a költeménynek egy, nem Vörösmartytól származó, az alapszövegtől alig eltérő tisztázata. Itt a költemény *Az áldozat. Battyányi Emma grófnőnek*, 1845. címet viseli.

Megjelenés

Három rege. B. E. Ifjú grófnőnek ajánlva 1845-ben. Írta Vörösmarty Mihál. Pest. Nyomtatott Landerer és Heckenastnál. 1851. 1—16. l. A regék alcímekkel, számozás nélkül, az alapszövegnek megfelelő sorrendben követik egymást. MM 1863—64. II. k. 196—208. (303. l.) ÖM 1884—85. I. k. 303—14. l. (449—50. l.)

A kiadás alapja az 1851-es külön kiadás.

A költeményt — mint Gyulai jelezte — Vörösmarty a „Szépek könyvébe szánta, egy, az angol Book of Beauty példájára megindítandó szépirodalmi vállalatba, amelyet Kuthy Lajos tervezett s amelybe Vörösmartyt is belevonta". (MM 1863—64. II. k. 303. l.) A szervezők Jósika Miklós közreműködését kívánták megnyerni:

Méltóságos Báró!

Alulírtak több rokon érzelmű magyar íróval egyesülve feladásukká tevék oly szépirodalmi művel lépni ki a mívelt magyar közönség elébe, mely a legnemesebb s tisztultabb ízlés kívánatainak is mind tartalmára és szellemére, mind a külső kiállítás díszére nézve teljes mértékben megfeleljen, s azt, mit a nemzetiség szent ügye igényel, a legfinynyásb ízlést is kielégítő alakkal párosítsa. A szépirodalmi gyűjtemény címe lenne: „Szépek könyve" (értve ezalatt természetesen szellemi szépséget) s nemzeti érzelmű úrhölgyeink arczképeivel ékesítve meg fogna jelenni jövő évi júliusi vásárig.

Alulírtak tehát teljes bizodalmat helyezve Méltóságod hazafiúi érzelmeibe s minden szép és jó iránt lángoló lelkületébe, ezennel felszólítjuk Méltóságodat, hogy az említett vállalatot jövő 1845-ik év első napjáig beküldendő szépirodalmi munkájával előmozdítani s magát az alulírottak társulatához csatolván a vállalat részvényesévé avatni szíveskedjék.

A vállalat létesítése nemes lelkű honfiak s honleányok pénz előlegezései által fog eszközöltetni, kik erre már saját levelek által felszólítvák, s a kérésnek részint engedtek is. A honoráriumot illetőleg pedig abban egyeztek meg a társulat tagjai, hogy a tiszta nyereségből mindnyájan egyenlően fognak osztozni, de oly föltét alatt, hogy legalább egy nyomtatott ívet írjanak.

Minél előbbi (Tóth Lőrinczhez mint a társulat erre megbízott tagjához intézendő) válaszért esedezvén, vagyunk őszinte tisztelet érzelmeivel

Méltóságodnak

Oct. 1. 1844

alázatos szolgái s tisztelő ügytársai

Vörösmarty m. k.
Czuczor Gergely m. k. m. t. tsági r. tag
Dr Kovách Pál m. t. társ. l. tag
Kuthy Lajos m. k. m. academiai tag
Beöthy Zsigmond.
Tóth Lőrincz m. ac. tag.

(Dr. Szádeczky Béla: Magyar írók levelei B. Jósika Miklóshoz. ItK 1909. 466—67. l.) A PD így ír erről:

„Beöthy Zs., Czuczor G., Gaál J., Garay J., b. Jósika, Kovács P., Nagy I., Tóth L., Vachot S., Vajda P., Vörösmarty M. urak és alulírt, szövetségbe léptek „Szépek könyve" című almanach alapítására, mely honi elemeművek jobbjaiból fűzve, a korszaki ízlés tisztult pompájában leend kiállítva, s megnyitja hölgykép-sorát azon nemesb szellemeknek, kik nemzeti átváltozásunk történetében, a polgárnői erény és tökély jeles rendébe emelék magokat. A vállalkozó egylet, testvéri őszinteséggel nyitja meg könyvét a szépiralom képviselőinek, kik azt, lelkes műveikkel gazdagítni hajlandók; tisztelettel kérve, hogy kéziratait február végéig, bérmentesen alulírthoz (Szarka utcza, b. Forray ház) juttatni szíveskedjenek, Pesten, nov. 21. 1844. Kuthy Lajos, szerkesztő" (PD 1844. dec. 1. 22. sz. 140. l.)

Figyelembe véve a szerkesztő Kuthy itt megadott februári határidejét — a költemény minden valószínűség szerint 1845 elején, január—februárjában készülhetett. Publikálására azonban egyelőre nem került sor — „a gr. Batthyány Lajos és gr. Nádasdy Lipótné arcképei még talán 1844-ben készen voltak, a könyv szerkesztése és kiadása azonban mind haladt s elvégre sem lett belőle semmi" írja Gyulai (i. h.) — nyilván Kuthy ez idő tájt bekövetkezett anyagi csődbekerülése miatt. — Lauka is így ír Kuthy meddő tervezgetéseivel kapcsolatban: „Még egyik legkedvesebb eszméjét, a „Szépek könyvé"-nek szerkesztését és kiadását is szélnek eresztette." (Lauka Gusztáv: A multról a jelennek Bp. é. n. Aigner L. 188. l.) — A költemény kéziratos, esetleg 1845-ből való — de mindenesetre nem a kiadás után készült másolatának címe: *Az áldozat. Batthyányi Emma grófnőnek*, 1845. — arra engedhet következtetni, hogy a költeményt Vörösmarty eredetileg is Batthyány Emmának — Batthyányi Lajos 1837. dec. 24-én született, ez időben 6—7 éves kislányának írta, s nemcsak a szabadságharc bukása után dedikálta a kivégzett miniszterelnök lányának. Valószínűsíti ezt, hogy a szerkesztő Kuthy, Batthyány Lajosnak nagyrabecsült titkára volt, s hogy Batthyány a vállalkozásnak is amolyan patrónusféléje lehetett (az egész könyvből az ő és Nádasdyné arcképei készültek el) — a költeményt Vörösmarty minden

bizonnyal Kuthy sugalmazására írta Batthyány kisleányának. A vers — valószínűleg Kuthy hitegetései folytán — soká hevert; de hogy szerzője fontosságot tulajdonított neki, mutatja, hogy a szabadságharc alatt Stettnerrel Pestről maga után küldette Debrecenbe. „Saját munkáimat is, mellyek keménybe vannak kötve, szeretném, ha elküldenéd — írta — s azon verset, melly még kéziratban van, melly három, gyermekek számára írt mesét foglal magában (A fa és a madár, a rét és a virág; a forrás és patak) melly valahol asztalomon lesz. Ezen vers a Szépek könyvébe volt szánva s didactikus tartalmú" (Levele Stettner Györgyhöz Debreczen 1849. febr. 4. — CZAPÁRY könyv.) A szabadságharc bukása után a költeményt hazafias tartalma, allegorikus formája egyaránt aktuálissá tették; — a Batthyány Emmának való ajánlás politikai gesztusnak számított; — s kiadása a vers viszonylag nagy terjedelme miatt — a szorult helyzetben levő költőt némi anyagi haszonnal is kecsegtette. E kiadás elé írta az Előszót, amely azonban nem jelent meg. (Részletesen l. az *Előszó* c. költemény jegyzetét. A vers 1851 derekán jelenhetett meg —: augusztus 28-án írta Vörösmarty Toldyhoz Szentiványról: „Számodra hagytam egy példányt a „Három regéből" Zádornál. Megkaptad-e már" (CZAPÁRY) A költőt különben a vers megjelenése után is élete végéig bosszantotta Kuthy lelkiismeretlensége. „E vállalat körülményeiről nincsenek biztos adatok — írja GYULAI —, de annyit tudok, hogy Vörösmarty 1854-ben, midőn egypárszor Csengerynél ebédeltem vele, keserűen panaszolta, mennyi kellemetlenséget okozott neki Kuthy e vállalatával." (i. h.)

Szövegváltozatok

3. K [A sor fölött áth.:]
⟨*Már nem képes árnyat pihenőnek*⟩
⟨*Sem gyümölcsöt adni éhezőnek*⟩
4. K 'S kis [olvashatatlan szóból jav.:] madárhoz
6. K Repkedő kicsin
7. K szerelmem.
9. K tárva:
10. K engem.
12. K Zengj, hogy ⟨*fel.....ítson*⟩ a' dal
⟨*felderítsen*⟩
17. K pillanatra
18. K tavaszra,
21. K És tied lesz a' ⟨*hüvös lak*⟩ kicsin lak
22. K „Mig rajtam level van!"
23. K Gyökerétől,
25. K a' kis madárra:
26. K Az ⟨*Melly*⟩ tovább száll boldogabb tanyára.
31—66. K [A kéziratban e sorok áthúzott változatait, folytatólagos kísérleteit a 66. sor (A' fa és a' madár c. rész) után — más, egymást követő oldalakon (84/rv—85/r) találjuk. A költő

e kísérletek alapján tisztázta azután a 31—66. sorokat folytatólagosan a 83. l. rectójára.]

⟨*Gyökerétől ága' sudaráig*⟩
⟨*Reszket a' fa hogy rá fény sugárzik*⟩
⟨*Légi sudaráig* [*?*] *gyökerétől*⟩
⟨*Gyökerétől ága' sudaráig*⟩
⟨*Reszket a' fa* {*sugár*} *vére felczikázik*⟩
⟨*vére felsugárzik*⟩
⟨*dér virága omlik*⟩
⟨*vére felczikázik*⟩
⟨*Reszket a' fa és újra felvirágzik keble fölmelegszik*⟩
⟨*'S ékszerűl az ébredő tavasznak*⟩
⟨{*Again*} *Zöld rügyén gyöngy harmatok ragyognak*⟩
⟨*'S a' rügyekből magas*⟩
⟨*A' rügyekből*⟩
⟨*Új tavasz jő 's*⟩
⟨*Gyökerétől légi sudaráig*⟩
⟨*Reszket a' fa, rajta hév nap játszik*⟩
⟨*'S ékszerűl az ébredő tavasznak*⟩
⟨*Rügyein gyöngy harmatok ragyognak*⟩
⟨*Vére mellyet felforralt nap és lég*⟩
⟨*Permetekkel táplált a' szelíd ég*⟩
⟨*Ifju sugaraktól*⟩
⟨*A' tavasztól lágyan átkarolva*⟩
⟨*Új örőm* {*Első Uj mámor*} *hevében reszket a' fa*⟩
⟨*Gyökerétől légi sudaráig*⟩
⟨*'S életdúsan újra felvirágzik*⟩
⟨*Ékszerűl az ébredő tavasznak*⟩
⟨*Again gyöngy harmatok ragyognak*⟩
⟨*gyöngy harmatok ragyognak*⟩
⟨{*Kis rügyén*} *Again bimbók és rügyek fakadnak*⟩
⟨*'S a' rügyeknek nyíló*⟩
⟨*Harmat gyöngygyel nyíló lelkeikben*⟩
⟨*Drága kőnél sokkal ékesebben*⟩
⟨*Míg fölöttük szellők szárnya lebben*⟩
⟨*'s hol nap és lég kéjesen enyelge,*⟩
⟨*'S újra felvirúl*⟩
⟨*'S mellyeken nap és szellő enyelge*⟩
⟨*A' {kis} rügyekből fejlik zöld levelke.*⟩
⟨*És dicsően áll a felvirúlt fa :*⟩
⟨. . . . . *a' vidéket zöld . . .*⟩
⟨*'S földben nőve, éggel játszadozva*⟩
⟨*És a' felvirúlt* { . . . . . *szép*} *fa áll dicsően*⟩
⟨*Gazdag fürtözettel a' mezőben.*⟩
⟨*Most ki az ki lombja sátorában*⟩
⟨*Dall szökellik bízton és vidáman ?*⟩
⟨*Fenn tanyázik*⟩
⟨*A' madárka szökdel párja mellett*⟩

⟨*A' madárka fészkét ide tette.*⟩
⟨*És szerelmes párja van mellette*⟩
⟨{ *És a párból nagy népes család lesz*}⟩
⟨*Napnyilától és a' vészek ellen*⟩
⟨*Oltalmazva élnek kényelemben*⟩
⟨*Óva élnek boldog kényelemben.*⟩
⟨*És midőn . . . 's érik a' fa, érik*⟩
⟨*Az idő jár*⟩
⟨*'S hajlik a fa, érik szép gyümölcse*⟩
⟨*Ihol van a' ki azt vígan elköltse*⟩
⟨*'S nem hiányzik, a' ki azt el költse :*⟩
⟨*Hol van a nép melly azt el is*⟩
⟨*Kis madár jő*⟩
⟨*A' madárka hozza kis családát*⟩
⟨*És nekik*⟩
⟨*'S hüs . . . galyak közt gazdag lakomát ád.*⟩
⟨*Ekkor a' szegény fa búsan így szól :*⟩
⟨*Bús örömmel ekkor a' fa így szól :*⟩
⟨*Gyökerétől légi sudaráig*⟩
⟨*Reszket a' fa 's ily szózata hangzik*⟩
⟨*Most belőlem bánat és öröm szól*⟩
⟨*Ments meg isten a' bal jóslatoktól !*⟩
⟨*Majd ha tél jön és vad fergeteg tép*⟩
⟨*Nem hagyand-e mind el e' vidám nép ?*⟩
⟨{*Bátorit-e csüggedésem' napján*
{*Tűrni kész-e jó és bal szerencsét*}⟩
⟨*Tűrni kész-e bal szerencse' napján*⟩
⟨*Hogy vigadjon jobbra fordulásán ?*⟩
⟨*Vajha volnék az örömnek fája*⟩
⟨*Melly virányát soha el nem hányja*⟩
⟨*Vajha volnék gazdag és erős fa*⟩
⟨*Vészszel és a' villámmal daczolva*⟩
⟨{*És ha volnék lelkes* {*boldog*} *nép hazája*
{*boldog*}
lelkes
Mellynek érttem égbe száll imája,⟩
⟨*És ha . . . volnék lelkes nép hazája*⟩
⟨*Mellynek érttem zengne fel imája*⟩
⟨*Úgy nem kéne félni jóslatoktól*⟩
⟨*Most belőlem bánat és öröm szól.*⟩

33. K gyökerétől *légi* [jav. ebből: *legfőbb*] sudaráig
35. K tavasznak
36. K ragyognak.
37. K 'S hol nap és lég kéje ⟨*sen*⟩ [jav. ebből: *kéjek között*]
38. K levelke:
39. K És a' felvirúlt fa áll dicsően
40. K mezőben.
42. K bízton

43. K tette
44. K És ⟨*szerelmes.*⟩ [alatta:] kicsinke párja van mellette.
47. K gyümölcse
49. K kis családát
50. K 'S hüs
51. K Gyökerétől *légi* [jav. ebből: *legfőbb*]
53—66. K[-ban nincs idézőjelben.]
54. K jóslatoktól.
57. K napján
58. K Hogy vigadjon jobbra-fordulatján [jav. ebből: *fordulatán*]?
60. K hányja.
61. K fa
62. K daczolva.
63. K lelkes nép' ⟨*hazája*⟩ *tanyája*
64. K Mellynek értem
65. K jóslatoktól:
67—78. K [E sorok nincsenek idézőjel között]
67. K [A sor fölött áth.:]
⟨*A' virához szólt a' rét :*⟩
reám
69. K [A sor fölött áth.:]
⟨*Hadd lássam*⟩
⟨*Érezzem*⟩
érzenem
70. K [A sor fölött áth.:]
⟨*Pihenj meg keblemen*⟩
szültelek
Neveltelek
73. K [A sor fölött, ill. előtt áth.:]
⟨*Ha szép fejed'*⟩
⟨*Rám fekteted*⟩
⟨*Gyönyörben ringatom*⟩
⟨*Mert gyönyör nekem gyönyörben ringatom*⟩
⟨*Mi bent gyönyör nekem*⟩
⟨*Ha harmatod*⟩
⟨*Rám hullatod*⟩
⟨*Megifjúl életem*⟩
⟨*Virához szólt a rét*⟩
74. K fekteted
75. K nekem
77. K hullatod
79. K [A sor fölött áth.:]
⟨*Ki most itt epedek*⟩
⟨*Ha szép fejed*⟩
⟨*Rám fekteted*⟩
⟨*Gyönyörre éledek*⟩
⟨*Mi bent gyönyör nekem*⟩

Kis virághoz [jav. ebből: *Virághoz*] így ⟨*szólt a rét*⟩
könyörge a' rét.

80. K [A sor fölött áth.:]
⟨*Szegény De oh szegény hiába kért*⟩
⟨*hiába A' szegény mi hasztalan remélt*⟩
⟨*A' virág zöld bokrának felette*⟩
⟨*Kék fejét {képét} büszkén emelte.*⟩
beszédét

81. K [A sor fölött áth.:]
⟨*A' kis büszke boh . . .*⟩
⟨*Elhitten . . .*⟩
felette

82. K A' kis ⟨*jószág*⟩ [alatta:] álnok büszken fölemelte.

83. K És a'naphoz harmat ⟨*gyöngy*⟩ [fölé írva: *gyöngy*] szemével

84. K [A sor után áth.:]
⟨*Mint kaczér hölgy bátran nézegélt fel.*⟩

85. K [A sor fölött áth.:]
⟨*'S láng-özönben a' nap*⟩
⟨*Láng özönben a' {nap} égnek boltozatján*⟩
⟨*Mi*⟩
Félvilágot

86. K utján

88. K ⟨*A' tűznyilától mind*⟩ Égető hevétől *meg*fonnyadának.

89. K [A sor fölött áth.:]
⟨*És a' harmat égnek adománya*⟩
⟨*Vissza szállott magas országába*⟩
felleg
⟨*Ekkor a' kis árva*⟩
⟨*Ekkor bús fejét*⟩
⟨*Bús fejével ekkor a' kis árva*⟩
⟨*Meghajolt a' rétnek pazsitára.*⟩ [sic!]
⟨*És a' rét hogy könnyebben pi*
enyhébben nyugogjék⟩ [sic!]
⟨*És a' rét hogy kis beteg leányát*⟩
⟨*A' rét látva szenvedő virágát*⟩
⟨*Szánva hervadó leányát*⟩
⟨*Lágy füvekből*⟩
⟨*'S a' beteg virágnak ekkor a' rét a' szelíd rét*⟩
⟨*Szeretettel nyujtá oda keblét*⟩
⟨*'S lágy füvekből hervadó fejének*⟩
⟨*Lágy tőn füvet tőn párnául fejének*⟩

90. K pázsitára

91. K a' ⟨. . . . . .⟩ [fölé írva: *szelíd*] rét

92. K Szeretettel ⟨. . . . . .⟩ által adta ⟨*oda*⟩ keblét

93. K párnát szőtt [jav. ebből: *tett*] fejének,

94. K szenderének

95. K Pára ⟨*Pára*⟩ fátyolt készített ⟨*nap ellen*⟩ [alatta:] korűle

96. K Melly sohajtól néha megrendűle
⟨*meg lendule*⟩
⟨*át.....*⟩
97. K Anyja volt a' rét a' ⟨*kis virágnak*⟩
violának
98. K A' fohászok tőle származának.
99. K [A sor fölött áth.:]
⟨*Minden fűszál hallgatózni látszott*⟩
⟨*Míg a' rét*⟩
⟨{*Szólt*} *És sohaj köztt megszólalt a' bús rét*⟩
szólni kezde a'
⟨*'S minden fűszál hallgatózva eszmélt ;*⟩
'S míg sohaj köztt szólni a' rét
100. K [A sor fölött olvashatatlan szó, áthúzva]
101. K Szép [jav. ebből: *Kis*] virágom, mondd el mi bajod van
102. K [A sor a szövegtől külön, arra merőlegesen a margóra van írva, onnan utalta V. +-jellel a helyére.]
103. K [A sor fölött áth.:] ⟨*illy aléltan*⟩
⟨*Hogy fejed' lehajtod félhalottan*⟩
⟨*Hogy reám hullsz illy bágyadottan*
illyen fáradottan ?⟩
⟨*Száraz mellem*⟩
⟨*Bár kiszáradt mellem*⟩
⟨*Száraz mellem bár utolsó csepje*⟩
⟨*Vajha száraz emlőm' vég csepjével*⟩
rajta
104. K hogy ⟨*porodat*⟩ hamvadat
105. K [A sor fölött áth.:]
⟨*Vajha száraz emlőmön pihenne*⟩
⟨*Adjon éltet annak legutolsó csepje*⟩
vére kell-e? ⟨*vedd el*⟩ ébredj
106. K [A sor fölött áth.:]
⟨*Csak ne halj meg csak hogy*⟩
szenvedj
107. K [A sor fölött áth.:]
⟨*Élj, virúlj fel és szeresd anyádat*⟩
⟨*'S elfelejtsen*⟩
⟨*Oh mi kín, ha akkor vagy sajátom*⟩
Vagy csak, oh kín! akkor vagy sajátom
108. K' Bájaid' ha ⟨*összetörve*⟩ (2)
⟨*elhervadva*⟩ (1) látom
⟨*hervadozni*⟩ (3)
hervadozni (4)
109. K [A sor fölött áth.:]
⟨*És ha.....*⟩
És ha szirma⟨*i*⟩ *gyenge leveledne*k
110. K [A sor fölött áth.:]
⟨*Szemfedélűl*⟩

Gyászfedélűl szívemen hevernek.
111. K Élj, virúlj fel, kis beteg virágom
113. K [A sor előtt áthúzott feljegyzés:]
⟨*Szendrey Sámuel*⟩
⟨*Arany Sas üllei ut*⟩
és mutasd háladat: (3)
Élj virúlj fel, ⟨*és szeresd anyádat*⟩ (1)
⟨*ismerd el hibádat :*⟩ (2)
114. K Kit szeretnél ⟨*elsőbb*⟩ mint anyádat?
inkább
115. K [A sor fölött áth.:]
⟨*A' patakhoz szólt a' völgyi tiszta forrás*⟩
⟨*Felbuzogván fáradatlan árja*⟩
⟨*A' patakhoz szólt a' bércz' forrása :*⟩
⟨..... *Állj meg, állj meg*⟩
⟨*Ne siess el tőlem*⟩
⟨*Tiszta forrás a' hegy oldalában*⟩
⟨*Mormol, mormol 's így beszél magában :*⟩
⟨*Adni venni kell a' szeretetnek*⟩
A' hegy oldalában
[Az áthúzott rész harmadik sora mellett tollpróbák:] *amo mao am magas*
116. K Mi zúg, mi ⟨..... *zug zajlik*⟩ (1)
⟨*zeng*⟩ (2) hangzik? (3)
118. K [A sor fölött áth.:]
⟨*'S patak kereng*⟩
patakzik
119. K 'S forrás ⟨*'s*⟩ patakhang
120. K [A sor fölött áth.:]
⟨*Mint perlekednek*⟩
⟨*Utánok hegy a' hegy* [jav. ebből: *völgy*]⟩
⟨*'S völgy felzeneg.*⟩
121. K Zeng, mintha ⟨*titkon halkan*⟩ titkon
123–158. K [Nincs idézőjel]
123. K Ne menj el ⟨*tőlem*⟩ innen
124. K Ne menj ⟨*el*⟩ [ebből jav.: *te*] el messze
125. K [A sor fölött áth.:]
⟨*Hullámod útját*⟩
⟨*Hogy ne tévessze*⟩
⟨*Nehogy hullámod*⟩
⟨*Útját téveszsze.*⟩
⟨*Maradj e völgyben.*⟩
126. K növeszsze.
127. K völgyben.
129. K ⟨*Együtt*⟩ Maradjunk ⟨*együtt*⟩ együtt
130. K ⟨*Hevűlve*⟩ Hevűlve hűlve.
⟨*Lángolva*⟩
133. K [A sor fölött áth.:]

⟨*Érezze*⟩
víg
134. K Együtt ha szenved.
136. K Tündérkedendel
138. K szemeddel
140. K ⟨.....⟩ Hő habjaiddal
141. K [A sor fölött áth.:]
⟨*És felhevítesz*⟩
⟨*Hő habjaiddal*⟩
⟨*'S mig engem itt lenn*⟩
⟨*Fagy' kése* [jav. ebből: *tőre*] *szabdal*⟩
⟨*Fagy' éle szabdal*⟩
Mig engem
143. K [A sor előtt áth.:]
⟨*'S én felvidítlak*⟩
⟨*Hűs csepjeimmel*⟩
⟨*És én viszontag*⟩
⟨*Enyhítlek téged*⟩
⟨.....⟩
144. K éget
146. K ⟨*Új*⟩ Vidítlak
148. K árja
150. K Bennünk ⟨*találja*⟩ csodálja
151. K el.
152. K innen
153. K Ne hogy ⟨*nagy*⟩ szeszélyed
154. K Eltévelítsen,
155. K [Sor fölött olvashatatlanságig áthúzott sor]
155. K 'S te vészes úton
156. K ⟨*És*⟩ Én elhagyatva
157. K [A sor fölött áth.:]
⟨*Vesztünket lássuk Halálra jutva*⟩
⟨*Búnak miatta.*⟩
158. K Búnak miatta.
159. K forrás
160. K De ⟨*És*⟩ a' patak ment
162. K ⟨*Vidáman*⟩ Tánczolva szökkent
163. K [A sor fölött áth.:] ⟨*Ment*⟩
165. K ⟨*M*⟩ Futott a' ⟨*csörgő*⟩ völgyre
166. K sebesben.
167. [A sor fölött áth.:]
⟨*'S mint ifju vérben*
⟨ { ..... } / { ..... } *Az érzemények*⟩
⟨*Benn gyors galóczák*⟩
⟨*Fel szökdelének*⟩
⟨*Fel fel szökének szökdécselének*⟩
⟨*És ő a rózsát*⟩

⟨*És ő a' bokrot*⟩
⟨*Tovább És ő tovább ment*⟩
⟨*Tovább*⟩
⟨*És minden bokrot*⟩
⟨*És minden füszált*⟩
⟨*Magába sodrott*⟩
⟨*Minden virágot*⟩
⟨*Hajába fodrott.*⟩

168. K érzemények
170. K Szökdécselének.
171. K [A sor fölött áth.:]
⟨*Tovább*⟩
Pajzány
172. K Körűl futozván
173. K Kéjekre [jav. ebből: *Kéjelgve*]
175. K [A sor fölött áth.:]
⟨*'S pajzány gyönyörrel*⟩
⟨*Körűl futosván*⟩
ment
176. K bokrot
177. K virágot
178. K fodrott.
179. K napnak
181. K [A sor fölött áth.:]
⟨*Árjában hold és csillag*⟩
⟨{*Csillag*} *'s hold tűkrözének*⟩
⟨*Az árjain kelt*⟩
⟨*Árján a szellők*⟩
⟨*Elröppenének*⟩
⟨*A lanyha szellők*⟩
⟨*Lélekzetének.*⟩
182. K Szellő [jav. ebből: *Szellem*] zenének.
183. K [A sor előtt, fölött és alatt áth.:]
⟨*A' merre ömlött*⟩
⟨*hangzott*⟩
⟨*'S zengett az erdő*⟩
184. K völgység
185. K Utána bájos ⟨*bájos tündér*⟩
186. K huzódék
188. K [A sor fölött áth.:]
{*Feledve*} *Búsan feledve*
⟨*Folyton panaszban*⟩
Hegy oldalában
191. K megszakadt
193. K [A sor alatt áth.:]
⟨*Megmer Elláthatatlanúl*⟩
194. K vág:

195. K [A sor fölött áth.:]
⟨*De gondo*⟩
⟨*De*⟩ De a' völgyet ⟨*szigorún*⟩ hiven
196. K Elzárja (2) ⟨*Rekeszti*⟩ (1) sziklagát
198. K Mereszti fel
200. K rohan
201. K hírdeti
202. K Hogy ⟨*akadálya*⟩ tiltó őre van
203. K [A sor fölött áth.:]
⟨*Mint első szenvedély*⟩
varázs
204. K veszély
205. K Mint ⟨*embert*⟩ ember életét
206. K szenvedély
207. K [A sor fölött áth.:]
⟨*'S szilaj sivalkodást*⟩
⟨*Tör által által árjain*⟩
⟨*Emelnek árjai*⟩
⟨*A' mint a' mély fo*⟩
208. K Indúl (2) ⟨*Kezdnek*⟩ (1) sikamlani
209. K [A sor fölött áth.:]
⟨*Szilaj sivalkodást*⟩
210. K [A sor előtt áth.:]
⟨*Eltépett árjai*⟩
⟨*Rémült sivalkodás*⟩
⟨*Hulláma' rongyai*⟩
⟨*Rémült sivalkodás*⟩
⟨*Rémült hullámai*⟩
⟨*Szilaj sivalkodás*⟩
⟨*Repeszti a' magányt*⟩
⟨*Iszonynak hangival*⟩
⟨*Harsányan felsikolt*⟩
⟨*Harsány sivalkodás*⟩
⟨*Ébreszti {Ijeszti} a' magányt*⟩
⟨*Ah össze tört patak*⟩
⟨.....⟩
hullámai,
212. K [A sor előtt áth.:]
⟨*Bukván a' szirten át*⟩
214. K magányt
215. K [A sor fölött áth.:]
⟨*Zokogva mély gödörben*⟩
⟨*Az összetört patak*⟩
⟨*A' {róna} délibábos róna' sikjain*⟩
⟨*Mi*⟩
⟨*'S gödörben ott alant*⟩
⟨*Az össze tört patak*⟩
⟨*Zokogva küzkodó*⟩ [sic!]

⟨*Hullámi porzanak.*⟩
⟨*A' délibábos róna sik kebelén*⟩
⟨*Beteg hullámival*⟩
⟨*Mi fénylik ott alant*⟩
tündöklő (2)
⟨*Mint egy fényes* (1) *vonal*⟩
⟨*Kinyúgván árjai*⟩
⟨*Mi fénylik ott alant?*⟩
⟨*Az összetört patak*⟩
⟨*Zokogva küzködő*⟩
⟨*Hullámi porzanak.*⟩
⟨*Elveszni, föld alá*⟩
⟨*Temetni kínjait*⟩
⟨*Kínjában*⟩
⟨*Kínjában gödröt ás*⟩
⟨*A' föld . . .*⟩
⟨*Hogy mélyen föld alatt*⟩
⟨*Beteg hulláminak*⟩
⟨*Éles fájdalminak*⟩
morzsáinak⟩
⟨*Beteg hulláminak*⟩(1)
⟨*Hogy mélyen föld alatt*⟩
⟨*Bizton nyugodjanak.*⟩
⟨*De veszni olly setét*⟩
⟨*És a' nap olly derűlt*⟩
⟨*Még egyszer föltekint*⟩
⟨*A'* [jav. ebből: *De*] *rónán déli báb*⟩
⟨*És szellő enyeleg*⟩
⟨{*'S mint álom feltünik felmerűl* / *A' tündér tömkeleg* / *'S tündérin felmosolyg*}⟩
⟨*A' csalfa tömkeleg*⟩
⟨*Közöttük felmosolyg*⟩
⟨*A' tündér tömkeleg*⟩
⟨*Még egyszer a' lehullt*⟩
⟨*patak*⟩
⟨. . . . . .⟩
⟨*Gödréből feltekint*⟩
⟨*Megy hol felé a' sík*⟩
⟨*És menni vágya jő*⟩
⟨*Hol*⟩
⟨*Még egyszer a' patak*⟩
⟨*Gödréből föltekint*⟩
⟨*Feléje bájosot*⟩
⟨*A' messze róna int*⟩
⟨*Kínjában gödröt ás*⟩
temetni özönét (2)

⟨*Eljátszván életét* (1)⟩
⟨*Hogy mélyen föld alatt*⟩
⟨*Találja enyhhejét*⟩
⟨*De egyszer végre még*⟩
⟨*Gödréből feltekint*⟩
⟨*Hol csábosan felé*⟩
⟨*A' {távol} róna távol int*⟩

216. K És [jav. ebből: *'S*] szellő *enyelgenek* (1) lengenek (2)
217. K ⟨*'S*⟩ Közöttük
219–222. K-[ban a margónál +-jellel beszúrt sorok]
220. K föltekint
222. K int.
223. K vágy
224. K kél:
225. K [A sor fölött áth.:]
⟨*Még egyszer utra kél*⟩
⟨*'S halvány fűz{ek} árnyiban*⟩
⟨*Beteg hullámival*⟩
⟨*Megyen morajtalan*⟩
szenvedés (2)
⟨*Nagy kárvallás* (1) *után*⟩
⟨*Rohanva menni fél*⟩
⟨*Halvány füzek között*⟩
⟨*Ballag morajtalan*⟩
A' szenvedés (2) ⟨.....⟩ (1) után
226. K Megnyúgovást
227. K ⟨*Halvány*⟩ Fakó füzek között
228. K [A sor előtt áth.:]
⟨*Megyen morajtalan*⟩
⟨*Bozótos partjain*⟩
⟨*A' puszta téreken*⟩
⟨*Virágos réteken*⟩
⟨*virágos réteken*⟩
⟨*Beteg hullámival*⟩
⟨*A'tört patak megyen*⟩
⟨*Megállna*⟩
⟨*A' rét viráginál*⟩
⟨*Nem menne tán tovább,*⟩
⟨*De {csalja} vonja bűvösen*⟩
⟨*A' tündér déli báb*⟩
⟨*Lomhán erőtlenül*⟩
⟨*Tovább {Minél} tovább halad*⟩
⟨*Mind inkább elvadúl*⟩
⟨*A' szürke* [jav. ebből: *szőke*] *sivatag*⟩
⟨*Bozontos part alatt*⟩
⟨*Ballag morajtalan*⟩
⟨*Már a' sikér lapon*⟩
⟨*Alig hogy partja van.*⟩

229. K hullamival
230. K néman, ridegen
231. K Útjában
232. K felvirít
233. K [A sor fölött áth.:]
⟨*De árja a' családd*⟩
⟨*Tündér' honába szít*⟩
235. K zajtalan
236. K alatt .....
238. K ⟨*Annál messzebb*⟩
Tovább tovább halad
239. K És tündér kerteit
241. K Látatlan ⟨*felfedi*⟩ kezei
242. K át
243. K lomhán ⟨*Amint lomhán*⟩ erőtlenül
244. K Alább ⟨*A' mint Tovább megy*⟩ megy a' patak
246. K sivatag.
247. K [A sor előtt, ill. fölött áth. sorok:]
⟨*'S midőn már partja nincs*⟩
⟨*Elvesznek partjai,*⟩
⟨*Fáradtan szétterül*⟩
⟨*'S a' csalfa délibáb*⟩
⟨*Szélszárnyon elrepül.*⟩
⟨*Nincsen fa, nincs virág*⟩
⟨*A' fű is halaványy*⟩
⟨*'S midőn* [jav. ebből: *Midőn*] *már partja nincs*⟩
megáll erőtlenül (2)
⟨*'S aléltan elterül,* (1)⟩
⟨*A' csalfa déli báb*⟩
⟨*Szél szárnyon elrepül*⟩
⟨*A' forrás nyár hevében*⟩
⟨*Halálos bú miatt*⟩
⟨*A' megrabolt szülőként*⟩
⟨*Fenékig elapadt.*⟩
⟨*Nem küldhetett*⟩
⟨*És alant*⟩
⟨*Az éles sás között*⟩
⟨*Bágyadtan sír a szél*⟩
⟨*A' halvány nád között*⟩
Zord (2) ⟨*Vad*⟩ (1) sásnak élei
248. K szelet
249. K *'S kísértő*
250. K felett.
252. K parjait
253. K A' tündérképeket
254. K hitt
255. K [A sor fölött áth.:]
⟨*Mig* (2) *A'* (1) *puszták kebel .....*⟩

⟨*Szétárad .....*⟩
⟨*Fáradtan elterül*⟩
⟨*Fáradtan .....*⟩
⟨*Ha csalfa délibáb*⟩
⟨*Szélszárnyon elrepül*⟩
255. K Vad [ebből jav.: *A'*] puszták' kebelén
256. K Ott áll (2) ⟨*Nyugszik*⟩ (1) védetlenül
258. K elrepül
259. K Mint emlő, ⟨*melly*⟩ honnan az
260. K leszakadt
261. K A' forrás
262. K [A sor előtt áth.:]
⟨*Kifárad* (2) *Apadni* (1) *kezd a' bú miatt*⟩
⟨*Könnyűnek kevés*⟩
⟨*Volnának árva nedvei*⟩
⟨*Mik este 's hajnalon*⟩
⟨*Kiszárad búbánat miatt*⟩
⟨*méltó bú*⟩
miatt
263. K [A sor fölött áth.:]
⟨*'S ez elveszett* [jav. ebből: *elterült*] *patak*⟩
⟨*Nem szívhatván táplal*⟩
264. K sík
265. K Pang ⟨*mint a lomha vér*⟩ (1) romlott vér gyanánt
267. K [A sor fölött áth.:]
⟨*Alatta*⟩
⟨*Fenn {égető} és nap nyilát*⟩
⟨*Alant emészti {ronda} renyhe sár*⟩
⟨*{S'} És . . . tiszta tó helyett*⟩
⟨*Lesz ingoványos egy* [?] *mocsár*⟩
⟨*Mint elvadúlt kebelt*⟩
268. K szálait
269. K virág⟨*ok*⟩
270. K zaj nélkül ⟨*nyugvó*⟩ (1) árjait:
fekvő (2)
271. K [A sor fölött áth.:]
⟨*És bennök*⟩
⟨*Mint a jobb érzemény*⟩
⟨*Az . . . epuhúlt kebel*⟩
272. K számlálhatatlanúl
273. K Mint a' rosz [jav. ebből: *Mint aljas*] *nemzedék*
274. K [A sor fölött áth.:]
⟨*Midőn az emberszív elaljasúl.*⟩
⟨*Kebelben melly*⟩
Midőn az ember szív elaljasúl
275. K [A sor fölött áth.:]
⟨.....⟩
⟨*A' légnek szárnyasi*⟩

⟨*Még néha*⟩
⟨*És a szabad madár*⟩
⟨*Mint visszatért jobb érzény* [sic!]⟩
⟨*Mint a jobb érzény* [jav. ebből: *érzemény*]⟩
⟨*De rosz kebelbe is*⟩
⟨*Száll néha tisztább érzemény.*⟩
Még (2) ⟨*És*⟩ (1) a' szabad madár
276. K özönén.
278. K érzemény.
279. K [A sor fölött áth.:]
⟨*De pangó árjain*⟩
⟨*De a' lég vándorát*⟩
De mint ez úgy az is
280. K ⟨.....⟩ (1) Jő (2) és megy ⟨.....⟩ kérlelhetetlenül.
282. K Mind inkább
283. K [A sor fölött áth.:]
⟨*'S midőn nap égeti*⟩
⟨*'S mozdúlni nem tud sehova*⟩
⟨*Az elveszett patak*⟩
⟨*Most érzi {balga} sorsát, visszanéz*⟩
⟨*A' forró nap alatt*⟩
⟨*Gyötrődnek árva habjai*⟩
⟨*Kínjában felhőket sohajt*⟩
⟨*És föld alá buvik mélyen elbuvik*⟩
⟨*Kerűlni az ön szerezte bajt*⟩
⟨*Hogy leljen enyhet föld alatt*⟩
⟨.....⟩
⟨*'S a' föld alá buvik*⟩
284. K alatt
286. K A' föld kebelben
287. K A' [jav. ebből: *'S a'*] felhő szárnyra kél
288. K [A sor előtt áth.:]
⟨*És a' föld alatti titkos ér*⟩
289. K [A sor fölött áth.:]
⟨{*Mint*} *Csüggedten a' hagyott*⟩
Felküzdve a' hagyott
290. K visszatér.
291. K [A sor előtt áth.:]
⟨*'S Mig ..... könyeit az hő könyeit*⟩
⟨..... *bánatos*⟩
⟨*könyei*⟩
⟨*Könyűi Száraz kebléve hullanak*⟩
⟨*Emez [?] Hozza a' titkot*⟩
⟨..... *föld alól*⟩
S míg ⟨*fenn*⟩ (2)
292. K Hullatja ⟨.....⟩ (1) fájdalminak
rá (3)

294. K fel szivárganak.
295. K [A sor fölött, ill. előtt áth.:]
⟨*És forrás és patak*⟩
⟨*Újonta élni kezdenek*⟩
⟨*'S vidám zajokra hegy*⟩
⟨*És a' völgy vissza zengenek*⟩
⟨*'S a' forrás és patak*⟩
⟨*Új életpályát kezdenek*⟩
⟨*Zajokra vidoran*⟩
⟨*Hegy és völgy visszazengenek.*⟩
kezd.
296. K patak
298. K vissza hangzanak.
299. K [A sor fölött áth.:]
⟨.....⟩
⟨*Egy kis leány hallá e' dolgokat*⟩
⟨..... *'S magában nagy haraggal kifakad :*⟩
⟨*Te csúf madár ! hogy mersz megszállni fát ?*⟩
⟨*Hogy rajta élj, mig sátra*⟩
⟨*'S őrződ mig sátra enyhet 's tápot ád*⟩
⟨*De hűtlen elhagyod, ha tar fejét*⟩
⟨*Egy kis leány, szép és szelíd*⟩
⟨*A' mezőben járt a' lányka*⟩
⟨*Lenge könnyü mint madárka*⟩
⟨*Bájoló mint a' virág*⟩
⟨*'S mint a' gyors patak szökése*⟩
⟨*Ollyan minden ér ütése*⟩
Mezőben [jav. ebből: *A' mezőben*] jár
300. K Szép mint virág ⟨*és könnyü mint*⟩ (1) madár
szabad mint a
301—302. K-[ban nincs meg]
303. K [A sor fölött áthúzott és áthúzatlan sorok, irónnal bekeretezve s mellékük írva ugyancsak irónnal: *Két sor* Mivel a kéziratban a 301—302. sorok, ill. az azoknak megfelelő áthúzott változatok hiányoznak, feltehető, hogy a bekeretezett résszel elégedetlen V. a *Két sor* odaírásával e rész pótlására emlékeztette magát.]
⟨*Ifju erében vígan ..... mint a' gyors patak*⟩
⟨*Vidám érzelmek felhullámzanak*⟩
erében
⟨*Ifju szivében olly . . . vígan száll a' vér*⟩
nyughatatlan ér (2)
⟨*Mint a' hegyekről a' féketlen ér* (1)⟩
⟨*'S a' kis leány*⟩
⟨*'S a' kis-leány hogy hallá, mint beszélt*⟩
⟨*'s madár fa*⟩
⟨*'S ő hogy hallá mindenki mit beszélt*⟩
Körűle a' madár vígan zenélt

304. K De ő *H*araggal hozzá [jav. ebből: *néki*] igy [jav. ebből: *illyenképen*] ⟨*szóla*⟩ beszélt
305—310. K [E sorok nincsenek idézőjelben]
306. K ád
307. K [A sor fölött áth.:]
⟨*És elhagyod, ha sorsa {szigorú} mostoha*⟩
308. K De elhagyod, ha
309. K [A sor fölött áth.:]
⟨*Fenn jársz egy*⟩
⟨*Ha már nagyobbat tenni nincs erő*⟩
⟨*Dalt zenghetél* [jav. ebből: *zengenél*] *hogy felviditsad őt*⟩
⟨*Illyen madár nálunk van elég*⟩
magam'
310. K Tudom nem volna
311. K Aztán lement hol búsongott [jav. ebből: *zöldellett* (1) *bánkódék* (2)]
[búsongott [+-jellel a lap széléről az alig olvasható átírás helyére utalva]
313—318. K [E sorok nincsenek idézőjelben]
314. K Anyád mig ép vagy, büszkén megveted?
⟨*eseng s te*⟩
315. K [A sor fölött áth.:]
⟨*'S midőn beteg vagy, a'*⟩
⟨*'S reám hajolsz midőn elhány* [sic!] *erőd*⟩
⟨*Hogy a' nyomorban még búval tetőzd*⟩
⟨*És hiven*⟩ Bágyadtan borúlsz ha fogy erőd
316. K ⟨*Vagy*⟩ Hogy ⟨*a' nyomor bújával*⟩ verd meg őt
búval és nyomorral
318. K [A sor fölött áth.:]
⟨*Az ..... illy hűségért temető a bér*⟩
Kettős halál⟨*tok ád majd érte*⟩ bért.
ád érte gyászos
319. K 'S ⟨*aztán*⟩ végűl hogy a' patakhoz eljutott
320. K hallatott
321—326. K [E sorok nincsenek idézőjelben]
321. K Boldogtalan; ⟨*patak'*⟩ te későn hű patak!
322. K lakoltanak.
323. K [A sor fölött áth.:]
⟨*Eltávozál név nélkül,* idegen,⟩
⟨*Az ismeretlen messze földeken*⟩
⟨*És nem hevített föl a' szeretet*⟩
⟨*Szív nélkül hagytad el hon földedet*⟩
⟨*Mi*⟩
⟨*Mi {t} tartott {a} volna fenn? a' szeretet:*⟩
⟨*Szív nélkül hagytad el hon földedet.*⟩
Eltávozál név ⟨*szív*⟩ nélkül, idegen
324. K A' csalfa báju messze (2)
⟨*Honn s az {csábító} ismeretlen*⟩ (1) téreken

325. K [A sor fölött áth.:]
⟨*Sem itt, sem ott nem lelted honodat*⟩
szeretet
326. K S te [jav. ebből: *Te*]
327. K ekkor ⟨*a' madár*⟩
a' patak
illykép (3)
328. K 'S virág, madár ⟨*ekkép*⟩ (1) áldoztanak:
⟨*önként*⟩ (2)
329. K Tollat, levelkét és egy csep vizet.
330. K *A' kis leány* oltárhoz *közeledett*
331. K [A sor előtt áth.:]
⟨*Oltárra tette a lány ezeket*⟩
⟨*Oltárhoz vitte a' lány ezeket*⟩
⟨*'S hogy föltevé a' tollat, nagyszerű*⟩
⟨*Szárnyak verése volt kivehető,*⟩
'S hogy ⟨*Szárnyak . . . És*⟩ feltevé a' tollat, rohanó
332. K kihallható,
334. K nemzetet.
335. K [A sor fölött áth.:]
⟨*'S hogy a' {virág} kicsin levelkét föltevé,*⟩
⟨*Tavasz . . . Virány borúlt egy hervadt hon fölé*⟩
'S hogy a' levelkét [jav. ebből: *levelt*] ⟨*föltették*⟩
nyújták kezei,
336. K kifejleni.
338. K kebelén.
339. K a' csepvizet
340. K ⟨*A' csepből*⟩ Forrott a' csep és tenger árja lett.
341. K [A sor fölött áth.:]
⟨*'S a' tenger*⟩
És a' tenger gazdag folyamba [jav. ebből: *folyókba*]
343. K És a' folyamnál *fényes város állt*
345. K [A sor fölött áth.:]
⟨*Mi volt a' toll, a' csepvíz és levél?*⟩
Mi volt a' csepvíz, a' levelke 's toll?
346. K Az, a' mivel hazádnak tartozol,
347. K parány:
348. K De összetéve
349. K Kárpát bércz fala
350. K angyala

825. A' SZENT EMBER

Kézirat

K_1 MTA LK I. 142—48/r. — Két 20×26 cm nagyságú szürkészöld lap minden oldalán és öt 20×26 cm. nagyságú zöldes lap első kilenc oldalán a vers cím nélküli, törlésekkel tele fogalmazványa.

Az első rész éléről hiányzik a római egyes szám. Az utolsó oldal (148/v.) üres.

K_2 MTA Régi és Új írók 4-r. 319. 1-ben, 6. sz. — Hat 17×22 cm nagyságú zöld lap 11 oldalán a költemény néhány helyen javított, sajátkezű tisztázata, *Vörösmarty* aláírással. Az első rész elől hiányzik a római egyes szám. Az első oldalon, a felső jobb sarokban a költő kezétől származó, tintával írt bejegyzés: *1844. Jan.* Ugyanezen az oldalon a bal felső sarokban valószínűleg Egressy Gábor tintával írt bejegyzése: *Vörösmarty kézirata.* Az utolsó, hatodik oldal rectóján, a vers után a következő tintával írt bejegyzés: *Még mielőtt megjelent, elszavaltam a régi redout-épület termében egy jótékony czélu hangversenyben, e kézirat után, mellyel a költő megajándékozott. Egressy Gábor.* Alatta utólag zöld irónnal: *gondolom 1847-ben* (e kiegészítés egy része fekete irónnal később ismét átjavítva:) *gondolom 1846-ban.* A hatodik oldal versóján tintával ugyancsak Egressytől származó bejegyzés: *Megjelent az Életképekben* 1848. *júl.* 2. $1^{ö}$ *szám.*

Megjelenés

Életk. 1848. júl. 2. II. f. é. 1. sz. 1—5. l. — MM 1863—64 II. k. 239—45. l. (306. l.) — ÖM 1884—85. I. k. 337—42. l. (452. l.) Az utóbbi két kiadásban az első rész elől hiányzik a római egyes.

A kiadás alapja az Életk. szövege.

Gyulai Pál jegyzete szerint ez a költemény is a Szépek könyvébe volt szánva — akár a *Három rege* s a vállalat elhúzódása, ill. abbamaradása miatt jelent meg „oly későn" — már ti. megírásának időpontjához viszonyítva. Gyulai a költeményt az 1846. évben írt versek közé, sorrendben a legutolsó helyre rakta — a rendelkezésre álló adatok figyelembevételével sem tudni azonban, milyen indokkal. — A K_2-ön ott találjuk Vörösmarty sajátkezű bejegyzését — amely nyilván a vers keletkezésének idejére utal: *1844. Jan.* — Nem vagyunk azonban egészen bizonyosak abban, hogy ez a keltezés megfelel a valóságnak. Ha ugyanis elfogadjuk, amit Gyulai valószínűleg még hallomásból tudhatott, hogy ti. a vers a Szépek könyvébe készült — a dátum túl korai, hiszen az egész vállalkozásra az 1844. év végén került sor, a kéziratok benyújtásának határideje is 1845 eleje, február vége volt. (L. erről részletesen a *Három rege* c. vers jegyzetét.) Azt, hogy Vörösmarty egy kész verset majd egy évig tartogasson — különösen ilyen nagyobb terjedelműt — figyelembe véve anyagi helyzetét, ugyancsak nincs okunk feltételezni. Amennyiben Vörösmarty a verset valóban a Szépek könyvébe szánta — s a költemény további tartogatását, akár a *Három regéét* mással nem is lehet magyarázni — annyiban nagyon valószínű, hogy a benyújtási határidő tájékán — tehát 1845 januárjában készült el vele. Ennek a meggondolásnak alapján soroltuk időrendbe. Miért került mégis egy évvel korábbi dátum a kéziratra? Valószínűleg azért, mert az Egressynek szánt ajándékot — tisztázatot Vörösmarty nem a megírása után, hanem másfél — két évvel később adhatta át a színésznek, minden esetre az Egressytől bizonytalanul

1846—47-re tett elszavalást nem sokkal megelőzően. Ennyi idő múltán könnyen tévedhetett éppenséggel egy kerek esztendőt — aminthogy verseinek keltezésében más esetekben is bizonytalannak mutatkozott. Mindenesetre Gyulainak azt a vers-tartogatással is alátámasztott állítását, hogy a költemény a Szépek könyvébe készült — másfelől az 1844 januári keltezést csak ilyen feltételezéssel lehet áthidalni.

A költemény forrása, amint arra Gyulai felhívta jegyzetében a figyelmet, MIKES KELEMEN egyik törökországi levele (Rodostó, 29. Decembris, 1757). A lírai hangú levélben a magára maradt agg Mikes panaszolkodik: „Már mi csak ketten maradtunk Zai urfival. Mi vagyunk a legutolsók; mert legutoljára hagyott minket az Úristen — mire? meddig? ő tudja. Elég, a, hogy adjunk hálákot neki, hogy megadta ezt az esztendőt eltöltenünk, és kérjük, hogy ne hagyja el ezután is a szegény bujdosókot, el nem fordítván szent szemeit rólok. De ne szájjal, hanem szívvel kérjük, mert az emberek a szájat hallgatják meg, de az Isten a szivet tekénti, valamint történt egy szent remetével. Egy püspök a tengeren utazván, a hajósok egy sziget mellé a hajót megkötik. A püspök maga mulatságára a szárazra kimegyen. A mint alá s fel járna, egy kis gunyhócskát lát a fák között. Gondolá, hogy talán valamely ember lakněk ott. Egy kis ablakocskához közelitvén csak csendesen, emberszót halla és mintha valaki imádkoznék. De mint elcsudálkozék, hogy az, a ki bent volna, e szerént imádkoznék: Átkozott legyen az Isten! Ezeket a szókat pedig szüntelen mondja vala. A püspök nem állhatván, bemene az emberhez és mondá neki: Atyámfia ne azt mondjad, hogy átkozott az Isten, hanem: áldott az Isten! A remete úgy kezdé mondani. A püspök, hogy erre megtanította volna, visszatére a hajóhoz és megindula a hajó. A remete pedig azalatt elfelejté, a mit tanult volt és észre vevén nagy sebességgel kezde a püspök után futni. A hajó távol vala már a parttól. De a remete nem vigyáz arra, ha a földön vagy a vizen futott-e? neki csak az imádság vala eszében. A püspök s a kik a hajóban valának, nagy csudálkozással láták, hogy a remete a tengeren futa utánok. A ki is a hajót beérvén, kiáltá a püspöknek, hogy elfelejtette volna az imádságot. A püspök látván a nagy csudát mondá neki: Atyámfia csak úgy imádkozzál, a mint eddig imádkoztál. Ebből a példából látjuk, hogy az Isten a sziv imádságát szereti, és nem a szánkra figyelmez." (MIKES KELEMEN Törökországi levelei. A szerző saját kéziratából közli Toldy Ferencz. Második kötet. Pest, 1861. Heckenast, 214. l.)

A költemény lényegében e történetnek költői feldolgozása — s egyben azt is jelzi, hogy Vörösmartynak nemcsak fiatal korában volt kedves olvasmánya a Törökországi Levelek (L. a *Mikes búja* c. vers jegyzetét, de ihletője maradt később is.

A költeményt GYULAI „erkölcs- és lélektani tanulmány"-nak nevezi (Vty Életr. 396. l.); BABITS a szerinte „lázas, szenvedélyes, kétségbeesett, Vörösmartyas nihilizmus" verseivel, (*Az Unalomhoz, Az emberek, Országháza* stb. című*ekkel*) szemben ebben a költeményben „valami derűs Anatole-France-i nihilizmust" lát. (Nyugat 1911. dec. 16. 24. sz. 1059. l.)

A nehezen hozzáférhető, gyűjteményes kiadásban még meg nem jelent vers előkeresése érdekében 1860-ban Vörösmartyné Toldyhoz fordult — magyarázkodó levele megvan a MTA kézirattárában:

Édes Barátom!
Nem tudom bizonyosan, de most úgy rémlik, előttem, hogy én a Szentember czimű költeményéről szegény megboldogult férjemnek, tegnap önnél Remete czim alatt kérdezősködtem, ha e bohóságot csak ugyan elkövettem volna szelességből, ugy e szelességért bocsánatot kérek; s egyszersmind figyelmeztetem önt, hogy ha csakugyan kegyes akar lenni számomra e költeményt megszerezni, akkor ne a Remete, hanem a Szentember czimü költeményt keresse. Isten önnel; a legszivesebb üdvözlet mellett

igaz tisztelője
Vörösmartyné

(Vörösmartyné levele Toldy Ferenchez — Bpest, 1860. júl. 22. CZAPÁRY 310. l.)

Szövegváltozatok

1. K [A sor fölött áth.:]
⟨*Szép sziget van tenger' árja közt*⟩
⟨*Télen nyáron*⟩
⟨*Nap' sugára*⟩
⟨*Zöld* [jav. olvashatatlan szóból] *szigetben*⟩
⟨*Véghetetlen*⟩
⟨*Tenger árja közt*⟩
⟨*Vészek ellen*⟩
⟨*Galyba öltözött*⟩ [tollpróbák:] ⟨*amazon*⟩
⟨*magamat*⟩
⟨*Kis sziget*⟩
⟨*Zöld sziget . . . .*⟩
4. K Tenger' *árja* közt
5. K [Sor fölött áth.:]
Egy virító völgy*nek keble* nyilik
6. K A' tavasznak és ⟨*minden örömeinek*⟩ a' szerelemnek.
7. K [Sor előtt áth.:]
⟨*A' tav*⟩
8. K van
9. K [Sor fölött áth.:]
⟨*E' kis honban*⟩
És *annak* már
10. K honban.
11. K [Sor fölött áth.:]
⟨*Lelke túl jár e' világon*⟩
⟨*A' mit vár* [jav. ebből: *kér*] *nem földi kéj*⟩
⟨*Ő imát mond e' magányba*⟩

⟨*A' bőven birt javakért*⟩
szakálla,
12. K szőve
13. K Át [jav. ebből: *Hó*] ⟨*fehérlik*⟩ világol, merre kél,
16. K világon
17. K Ajkiról [jav. ebből: *Ajkairól*] szent ima szó
19. K Élte ⟨*százszor*⟩ hányszor volt veszélyben
20. K [Sor fölött áth.:]
⟨*Bűn és*⟩
⟨*Orgyilokból 's csáb miatt*⟩
⟨*'S ő romlatlan 's ép maradt:*⟩
⟨{*Oltalmazta Megtartotta isten*} *Megtartotta őt az isten*⟩
⟨*És családa* {*szép* . . . . . .} *örömeinek*⟩
⟨*Elő koszorúja*⟩
⟨*Hogy veszendők lettenek,*⟩
⟨*Megmenté az isten ujja.*⟩
⟨*És midőn csatázni* [jav. ebből: *csatázott*] *ment*⟩
⟨*Rabhazája*⟩
És család*ja*
22. K [Sor fölött áth.:]
⟨*Megtartotta*⟩
isten!
24. K ifj*ú* [jav. ebből: *élő*]
25. K Felzsendűle:
26. K ⟨*És a'*⟩ 'S a'
[Sor fölött áth.:]
⟨*Érttök szálla*⟩
31. K Évről évre a' nagy éghez Életk. Évről évre
33. K *És* az ősz [jav. ebből: *agg*] bár ⟨*tele szívvel*⟩ lelke gazdag.
34. K beszélni [jav. ebből: *bészélni*]
36. K És azon — túl ajka [jav. ebből: *szája*]
37. K És imája (2) ⟨És . . . . . (1)⟩ vad, kegyetlen
38. K Gondolatban [köv. szó beszúrva:] tiszta, szent ⟨*dicső*⟩ bár
40. K ⟨*Lázad*⟩ Lázad*a* [jav. ebből: *Lázas*$_1$ *Lázadás*$_2$] ⟨. . . . .⟩
és párt*u*tést zár
41. K [Sor fölött áth.:]
⟨*Dúlt világot hirdető*⟩
érzemény [jav. ebből: *érzelem*]
42. K hazudni ⟨*alkotott*⟩ termett szó
43. K [Sor előtt áth.:]
⟨*Mint két zsémbes osztozó*⟩
⟨*rokon két váltig meg nem egyezvén*⟩
⟨*Mint két* . . . . . *álnok osztozó*⟩
egyezvén
44. K [Sor fölött áth.:]
⟨*Felvinnék a' pert az égbe* [jav. ebből: *éghez*]⟩
⟨*Mint két álnok osztozó*⟩
ügyébe

45. Mint [köv. szó beszúrva:] makacs két ⟨*álnok*⟩ osztozó
46. K [Sor fölött áth.:]
⟨*Váltig meg nem egyezvén*⟩
Felvinné
47. K [Sor előtt áth.:]
⟨*És imája hangzott igyen*⟩
⟨*Légyen átkozott az isten*⟩
imája
50. K isten
51. K [Sor fölött áth.:]
⟨*Csengve hull az ér a' tóba,*⟩
⟨*Csillogóba*⟩
⟨*Mint a' tükör, mellynek mélye* [?] *mellyből*⟩
⟨*Fel*⟩
tóba ⟨*'s lenn*⟩ 's lenn
52. K [Sor fölött áth.:]
⟨*Ragyogó . . .*⟩ [tollpróba:] ⟨*amazon*⟩
⟨*ama*⟩
⟨*Honnan a' menny lenge*⟩
⟨*Mint*⟩
⟨*'S lenn*⟩
⟨*'S benn*⟩
⟨*Partvirány közt függ a' menny*⟩
⟨*Csillogóba,*⟩
⟨*Mint a' tükör, mellynek alján*⟩
a' menny
53. K változékony,
54. K [Sor fölött áth.:]
⟨*Végtelenség el*⟩
55. K [Sor előtt áth.:]
⟨*Melly reng húnyó* (2) *minden* (1) *szelleten*⟩
hűvös napsugár ég
56. K dicső
57. K ⟨*'S*⟩ Fenn [jav. ebből: *Lenn*] sudarán [jav. ebből: *sugarán*]
58. K játszik [jav. ebből: *jár*] a' szél
59. K ⟨*'S*⟩ Könnyü, lengeteg [jav. ebből: *játszi, lágy*]
60. K suttogás [jav. ebből: *sugtogás*] kél
61. K [Sor fölött áth.:]
⟨*'S a' madár szól*⟩
⟨*A' természet*⟩
62. K 'S [jav. ebből: *A'*] madár szó
63. K [Sor fölött áth.:]
⟨*A' magánynak ennyi kéje*⟩
⟨*Szellők és patak zenéje*⟩
⟨*Fáradatlan, ennyi báj közt*⟩
közt, ⟨. . . . . .⟩ ennyi kéjben
64. K danája

66. K isten.
67. K jön
68. K [Sor fölött áth.:]
⟨{'S} *mint itelét [sic] harsonája*⟩
⟨*Át üvölt a' habmezőkön*⟩
⟨*'S a' tengert, a' földnek vérét*⟩
⟨*Az egekre feldobálja*⟩
föld'
70. K feldobálja
71. K itélet'
72. K Át üvölt
73. K [Sor fölött áth.:]
⟨*'S a' csendes*
szigethon' völgy ölében magányában⟩
ölében
szigethon'
74. K [Sor fölött áth.:]
Megszorulva mint a' zsarnok
74. K lépett,
75. K véthet
76. K megszorúlva
77. K [Sor fölött áth.:]
⟨*Akkor is túl*⟩
⟨*Hangosabban mint a' vész*⟩
néz
78. K vész
79. K [Sor fölött áth.:]
⟨*Mint a' tengerék'* [sic!] {*nyögése*} *bömbölése*⟩
tengerek' nyögése
80. K Harsog [jav. ebből: *Hangzik*] hála ⟨*esdeklése*⟩ kitörése
81. K ⟨*Hangzik messze*$_2$ *Harsog*$_1$⟩ *Zeng imája*$_3$ csüggedetlen: ⟨*hitlen*⟩
82. K isten.
84. K *U*tazók jövének
85. K előttök
87—90. K [Margóról + — jellel betoldott sorok]
87. K [Betoldott sort megelőző áthúzott sorok:]
⟨*Ott az ősz szent térden állva*⟩
⟨*A' férfi szent férfi egyre* {*zugja*} *szórja*⟩
⟨*Istenéhez átkát*⟩
⟨*Durva solosmáját*⟩
⟨*Míg a' vész' vég sohajtása*⟩
⟨*Hordja gyér* [jav. ebből: *ősz*] *szakállát*⟩
⟨*Folyton folyva zengett*⟩
⟨*Mondja rossz imáját*⟩
⟨*Kis kereszte mellett*⟩
⟨*Légyen átkozott az isten*⟩
szent térden állva
88. K mellett

91. K [Sor fölött áth.:]
⟨*Bölcs Gerő volt vezetőjök*⟩
⟨*Tiszta jambor*⟩
Bámulattal körbe [jav.: ebből: *körűl*] ⟨*állják*⟩ fogják
92. K 'S hallva melly imát szól
93. K Jobban mint a' ⟨*vad viharban*⟩ [jav. ebből: *vihartól*] fergetegtől
94. K Félnek ⟨*imájától*⟩ az imától
95. K ⟨*Csak De*⟩ Csak Gerő, ⟨*bölcs vezetőjök*⟩ a' jambor püspök
96. K [Sor fölött áth.:]
⟨*Bölcsebb, mint a' többi*⟩
benne
97. K Mert nem ⟨*a' szón, emberarczon*⟩ függ ⟨*csupán*⟩ a' szó-beszéden
98. K [Sor fölött áth.:]
⟨*Függ okos*⟩
Egyedűl
99—102. K [Margóról ∓-jellel betoldott sorok.]
99. K [Betoldott sort megelőző áthúzott sorok:]
⟨*Jó barátom, mond szelíden*⟩
⟨*Ő* [jav. olvashatatlan szóból] *az eltévedt szavakban*⟩
⟨*hevebb*⟩
⟨*Leg* {*forróbb*} *imát* [jav. ebből: *ima*] {*száll ért sejt*} {*lát*} *sejt*⟩
forróbb
⟨*És szelíden járúl hozzá közbejárul*⟩
⟨*Oktató szavakkal*⟩
⟨*'S oktatólag közbe járúl*⟩
⟨*Isten' szent neveért.*⟩
⟨*Melly magaban [?] tévedést, de*⟩
⟨*Szűz ahítatot rejt*⟩
⟨*'S légyen áldott a' nagy isten*⟩
⟨*Mondja szeretettel.*⟩
100. K Leg*forróbb* imát ért
101. K közbe járul
102. K nevéért
103. K [Sor fölött áth.:]
⟨*„Légyen áldott a' nagy isten!"*⟩
Embereknek hangzik a szó [e két sor nincs áthúzva,
Isten szív után ítél csupán be van keretezve]
⟨*Bölcs szelíden közbe . . . . szólva*⟩
⟨*Mellé térdre hullva*⟩
⟨*Légyen áldott a' nagy isten*⟩
⟨*Mondja elfogódva*⟩
⟨*És az ősz öröm könyűi* {*ben*}⟩
⟨*Gyöngyivel szakállán*⟩
⟨*'S most És az aggnak száraz* {*ajki*} *árczán*⟩ [tollpróba:] ⟨*magas*⟩ ⟨*hangos*⟩
⟨{*Már nem káromolnak*}⟩

⟨{ *Gyér szakállán az örömnek* }⟩
⟨*Hévkonyúk omolnak*⟩
⟨*Embert látva, hallva hangját*⟩
⟨*Ember szózatoknak*⟩
⟨*'S most az aggnak, mint ki régen ébred*⟩
⟨. . . . . *barátját*[*?*]⟩
⟨*Hosszu szenderéből*⟩
És az *agg*, hogy embert szemlél,
104. K hall
105. K nézve [jav. ebből: *néz*] ⟨*de*⟩ hallgat
107. K [Sor fölött áth.:]
⟨*Majd mint a' püspök' bölcs szavában*⟩
'S mintha ⟨*feltal*⟩ lelkét feltalálná
108. K ⟨*Úgy*⟩ élne,
109. K A' meg jobbítót [sic!]
111. K zengi szóról
112. K [Sor fölött áth.:]
⟨*'S most Mintha a' talált hallott szavaktól*⟩
kedve
113. K [Sor fölött áth.:]
⟨*Függne minden üdve*⟩
isten,
115. K [Sor fölött áth.:]
⟨*'S száraz arczán* { *hév* } *az örömnek*⟩
⟨*Míg Hív könyűi folynak,*⟩
⟨*'S mig imát* [jav. ebből: *imáját*] *mond* [jav. ebből: *mondja*] *mig kezei*⟩
⟨*'S száraz arczán az örömtől*⟩
⟨*Enyhe forrás támad*⟩
⟨*'S új imáját*⟩
⟨*'S száraz arczán az örömnek*⟩
⟨*Fényes*⟩
arczán napvilága
116. K örömnek
117. K Tiszta, fényes ⟨*gyöngyözetben*⟩ gyöngy szem*enként*
118. K Szent$_2$ ⟨*Hév*⟩$_1$ könnyűk ömölnek.
119. K [Sor fölött áth.:]
⟨{ *Vész után* } *Lassan mint* { *erősebb l* } *az ember* [jav. ebből: *ember*]⟩
⟨*Lázas Bőszült indulatja*⟩
⟨*Vész után a' tenger*⟩
⟨. . . . . *Hullámit lohasztja*⟩
⟨*És simulni kezdnek*⟩
⟨*Arczának redői*⟩
⟨*'S mellyen*⟩
⟨*Szűnik a'* { *nagy* } *bősz tenger*⟩
⟨*Vészhozó aradó gyilkoló haragja*⟩
⟨*'S árjait lohasztja* [jav. ebből: *nyugtatja.*]⟩

⟨*És simulni kezdenek*⟩
⟨*Arcza mély redői*⟩
⟨*Annyi élet 's kincsszerek*⟩
⟨*Lenge temetői*⟩
Lassan mint ⟨*az*⟩ [két szó betoldva:] a' bőszült ember
⟨*indulatja*⟩

120. K ⟨*Vészes Vészes*⟩ *zudulatja*
121. K vad [jav. ebből: *bősz*]
122. K ⟨*Vészes 'S Árjait* [jav. ebből: *árjait*] *lohasztja Vészes*⟩
áradatja
123. K 'S olly sok [jav. ebből: *annyi*] [?] kincsszerek'
124. K ⟨*Lenge*⟩ temetői
125. K Nyájasodni (5) *Esimúlni* (3)
Elterűlni (1) *Már simúlni* (2) kezdenek
Nyájasodni (4)
127. K [Sor fölött áth.:]
⟨*A' a' helyökből félre tolt*⟩
⟨*Hullámok tusája*⟩ [a sorok mellett részben a
⟨*Játszik*⟩ sorok között tollpróbák:]
⟨*'S horgonyt szedve*⟩ ⟨*magasabb*⟩
⟨*Útnak . . . . . .*⟩ ⟨*midőn*⟩
⟨*Könnyü széllel*⟩ ⟨*magasztos*⟩
⟨*És midőn*⟩ ⟨*magasz*⟩
⟨. . . . . .⟩ ⟨*magasztos*⟩
⟨*'S túl a' vészen a' hajós nép*⟩ ⟨*magas*⟩
⟨*A' hajóra bátran fellép*⟩ ⟨*magasz*⟩
128. K Vígan
129. K hajlakára
130. K Eljutandok ⟨*Eljutandók*⟩ nem sokára
131. K [Sor előtt áth.:]
⟨*Eljutandók . . . .*⟩
A' [jav. ebből: a'] hol
132. K [Sor fölött áth.:]
⟨*Szép határa*⟩
⟨*Vár fiára*⟩
⟨*'S Túl a' csalfa tenger áron*⟩
⟨*Szép határa*⟩
Vár fiára
135. K ⟨*Náj*⟩ Szép
136. K Tünde ⟨*Szende*⟩ (2) ⟨*Nyájas*⟩ (1) képe.
137. K [Sor fölött áth.:]
⟨*Leng elébe*⟩
⟨*És a' kis vadon*⟩
⟨*Ismét*⟩
Még is a' ⟨*kies vadonra*⟩
138. K Vissza ⟨*néznek*⟩ vissza néznek
139. K míg [jav. ebből: *És*]
140. K Egyre másra

141. K [Sor fölött áth.:]
⟨*'S bámulattal*⟩
⟨*És* [jav. ebből: *'S*] *kit látnak bámulattal*⟩
⟨*Bámulattal a' szent férfit*⟩
⟨*A' hajónak ellen irányában*⟩
⟨*Látják villám gyors futásban*⟩
⟨*A' szent férfit part' hosszában*⟩
⟨*'S a' hajóval*⟩
142. K Kit ⟨*mint A'*⟩ Kit ⟨*semmi meg nem rendít*⟩ mint vélték
őriz a' hit
143. K Épen a' [jav. ebből: A'] hajóval szemben
144. K [Sor fölött áth.:]
⟨*Látják rémültes futásban*⟩
rémletes
Futva látják ⟨*rémületben a' fövenyben*⟩
's rémületben
145. K *'S* a' hol a' part ⟨*a' vizekbe*⟩ víz ⟨*re lejt*⟩ felé lejt
146. K [Sor előtt áth.:]
⟨*'S a' tengerbe*⟩
147. K be
148—149. K [A kéziratban a 149. sor előbb következik, mint a 148., ez utóbbi pedig a második szó után egy másik sorba törik. A három sort Vörösmarty 3, 1, 2-vel a főszövegnek megfelelő sorrendben számozta.]
148. K [Sor előtt áth.:]
⟨*Villámgyorsan Ott szalad már*⟩
⟨*Ott szalad már* {*már*}⟩
⟨*Villámgyorsan ott*⟩
⟨*A' homokban*⟩
⟨*Villámgyorsan*⟩
⟨*Mint ki semmi vészre nem néz*⟩
⟨*Ott rohan már eszét vesztve*⟩
⟨*A' tengerrel*⟩
⟨*Hullámsírhoz közeled*⟩
⟨*Ott rohan már mint a' szélvész,*⟩
⟨*'S . . . Sem elé sem hátra nem néz*⟩
Futna széllel habbal,
149. K sebbel lobbal
150. K *'S* most iszonnyal
151. K Tengerre [jav. ebből: *tengerbe*] lép
152. K [Sor fölött áth.:]
⟨*Vélik őrült*⟩
merénye,
153. K 'S hogy [jav. ebből: *'S Hogy*]
154. K csodája
155. K [Sor előtt áth.:]
⟨*A' hab árja*⟩ [tollpróba:] ⟨*magas*⟩
⟨*Tenger*⟩

〈 *a tengert száraz lábbal járja*〉
〈*'S mint madár a' jégen*〉
〈*Futa a' hig térségen*〉
〈*Úgy fut a' hig téren*〉
〈*Már a' hullámok felett jár*〉
〈*Mintha bámu*〉
〈*Jégszemű elbámulással*〉
Csillapúl a' hab dagálya
156. K *'s* Mint óriasi szem
157. K [Sor fölött áth.:]
〈*Melly a' bámulás miatt*
〈*Jéggé dermed*〉
〈*Bámulattól megjegedve*〉
Bámulattól [jav. ebből: *Bámulattól*] 〈*megjegedve*〉
megmeredve
158. K fagyna [jav. ebből: *válna*] nedve
159. K vízelem
160. K [Sor fölött áth.:]
〈*Áll a roppant tenger árja*〉
〈*Mint a' bámulat miatt*〉
〈*Jéggé dermedett* [jav. olvashatatlan szóból] *szem*〉
〈*Áll a' roppant tenger árja*〉
〈*Mint a' fel nem oldott szellem*〉
〈*Áll a' tenger {roppant árja} habdagálya*〉
〈*Fejthetetlen bűv alatt.*〉
'S már a' 〈*hullámnak*〉 *híg veszélynek* felette
161. K puszta 〈. . . . . 〉 honnak szente
163. K A' 〈*Már fenn A'*〉 fedélen,
164. K [Sor fölött áth.:]
〈*'S ott hebegve*〉
〈*Hőn esengve*〉
〈*Elfelejtett új ímá*〉
〈*Mit kereshet, mit akarhat*〉 [tollpróba:] 〈*magas*〉
〈*Mért rohont*〉
Oh [jav. ebből: 'S *ott*] 〈*esengve*〉 rebegve [jav. ebből: *lebegve*]
166. K akarhat,
167. K e' 〈*rögt›n*〉 vészes
168. K [Sor előtt áth.:]
〈*'S jött Elfelejt*〉
〈*Kéri vissza szivnyugalmát*〉
Vissza kéri szívnyugalmát
169. K *Új* imáját.
170. K [Sor előtt áth.:]
Vissza 〈*kéri szív-nyugalmát És ezért jött tengeren át*〉
Csodára
171. K *Így*
172. K szó
173. K itél.

174. K [Sor fölött áth.:]
⟨*A' csalárd és képmutató*⟩
⟨*Hosszú hasztalan beszél.*⟩
⟨*Nála kegyre, díjra nem lél*⟩
⟨*Hány van a' ki czifra*⟩
⟨*Ki balúl hisz's jól beszél*⟩
⟨*A'* [jav. ebből: *Cs*] *csalárd és képmutatót*⟩
remél
176. K [Sor fölött áth.:]
Csalfa szívre, ⟨*csalfa*⟩ czifra szóra
178. K_2 A' világ ⟨*elámúl*⟩ hallgat bolondúl,
179. K meg nem ⟨*mozdúl*⟩ indúl
181. K [Sor fölött áth.:]
⟨*Életedben*⟩
Jól ⟨*Már*⟩ megértett
182. K *'S é*letedben [jav. ebből: *Életedben*]
183. K *tett.*
184. K imádat
185. K rettegj [jav. ebből: *regeegj*] semi *ember* vádat
földi

826. JÓ BOR

Kézirat

K_1 MTK LK I. 108/rv. és 109/r. — Két 17×22 cm nagyságú zöld lap első három oldalán a költeménynek a 73—106. sorig (végig) terjedő, valamint 26—28. sorainak csonka, címtelen fogalmazványa. A negyedik oldal üres.

K_2 MTA LK 10—107/rv. — Két 22×29 cm nagyságú, sárgásfehér lap minden oldalán a költemény Vörösmarty kezétől származó tisztázata. Végén, zárójelben a következő, ugyancsak a költő kezétől származó bejegyzés: *Leírta a Szerző, Pápán, Sept 15 d. 1845.*

Megjelenés

Honderü 1845. okt. 7. II. 14. sz. 261—62. l. *Vörösmarty* aláírással.
MM 1845—48 IX. 229—32. l. — MM 1847. 1446—48. h.
MM 1863—64. 209—12. l. (303—4. l.)
ÖM 1884—85. I. k. 314—17. l. 450. l.)

Vörösmartynak 1844, júl. 6-án megjelent *Rosz bor* c. verse országszerte széles visszhangot vert. — Röviddel azután, hogy napvilágot látott, a Honderü már jelezte, hogy a szomjas és bosszús szerzőt az egriek borkóstolóval lepték meg: »Emlékezhetnek a t. olvasók Vörösmartynk kedves bordalára, „Rossz borra" melly lapunk e félévi első számában megjelent, s mellyben költő panaszkodik, hogy ő, ki megénekelte harcait és győzedelmeit Egernek, borát csak nevéről ismeri.

E humorteljes — azonban mégis komoly mélységű — kifakadásnak következtében, mint halljuk — a derék egriek néhány akót a legjobb egriből küldének ajándokul ama költőnknek, kinek lelkében a nektárok legédesbike fakad — a poesis. Éljen a költő! éljenek az egriek!!« (Honderü 1844. aug. 24.) Egy hét múltán a Honderü a borküldeményt kísérő verset is hozta a következő megjegyzés kíséretében: „A Honderü f. másod félévi 2-dik számába iktatott költeményét Vörösmartynak számos egri tisztelői válasz nélkül hagyni nem akarván, Egernek és Borának dicső megéneklőjét viszonzásul e költeménnyel egy egri hordó (3 akó) bor kíséretében áldomásul tisztelék meg. Az igenigen alkalmas választ ismert jeles költőnk Tárkányi Béla tollának köszönjük. I. I."

Válasz Vörösmartynak

Hogy néked a hatalmas Hunnia
Légyétetőt hagy inni, nagy hiba;
De még nagyobb, hogy hős Eger borát
Megénekelted, s még nem kóstolád.
Hogy hát lemossuk ezt az ősi vétket,
Engesztelésül bort küldünk tenéked.
Egerben termé a legjobb tető,
Talántalán nem lesz légyétető;
Igaz, nem oly tüzü, mint verseid,
Minek heve éltetve boldogít.
De vedd jó szivvel, mit neked jó szív ád,
Ajándék-lónak a fogát ne vizsgáld.
Vedd szivesen, mit rád köszöntenek
Az el nem korcsult egri emberek,
Legalább borunk szüztiszta egri bor,
S hogy még bennünk apáink vére forr,
Nagyrészt az áldott jó bor tette, máskép
Rég elfajulánk, mint a viziszák nép.
Nem is csoda, ha mink olaj helyett
Borral gyulasztjuk a honérzetet;
Hiszen csak jól tekintsünk szerteszét,
A honfitűz csak hegedübeszéd;
De azt fogadjuk, hogy bennünk ki nem vesz,
Mig egy hegyünk és mig egy csöpp borunk lesz.
Hál isten — eddig jó erőbe' van.
S egyik hegyünk sem ing bokáiban,
Fölötte nemcsak a török s tatár,
A vén idő is szép kimélve jár;
S igy arról is jót állhatunk bizonnyal,
Hogy egyhamar neved köztünk ki nem hal.
Csufság is lenne azt felejtenünk,
Ki halhatlan nevet szerzett nekünk,
Átok hát rá, ki egri bort iszik
Közölünk, s rólad elfeledkezik.

Mi ezt fogadtuk, mint a hét vezérek,
Pótolja bor helyét ki a frigyvérnek.
Előtted áll a tiszta áldozat,
Nem kell egyéb, csak szivesen fogadd
S kivel te siron tul is annyi jót
Tevél, köszöntsd fel a dicső Dobót,
Barátodnak felhabzik lelke vére,
S emlékezend az egri bor izére.
S kiktől te nem szánád a paprikát —
Köszöntsd fel azt a sok kopasz basát,
Hadd tudja meg a sok isten lova,
Hogy bor nélkül a huri fakova,
Hadd marja őket ott a lelki méreg
Ha a borivó hősökre tekintnek.
S végül, Magyarföld honfi látnoka,
Te egriek legfőbb örömoka,
Köszöntsd reánk a felhabzó pohárt,
Szavad szerint talán csak meg nem árt.
Hogy mig bennünket isten földje csak hord,
A hont szeressük, mint az egri óbort.

Egri tisztelőid

Közli Joo János Egerből.
Eger, nyárutó 20. 1844.
(Honderü 1844. aug. 31. II. f. é. 9. sz. 140—41. l.)

Alig egy hónap múltán, szeptember vége felé megérkezett egyenesen a Honderü szerkesztőjéhez, Petrichevich Horváth Lázárhoz az aradiak borküldeménye Sárosi Gyula versének és levelének kíséretében. Sárosi e levelét nem, csupán Horváth Lázárnak erre írt válaszát ismerjük:

Barátom Sárosy!

Izentem ugyan Szalbeck Gyuritól, de ki tudja, megfelelt-e ígéretének. Azért most annyit, hogy a rám bízottakat elvégzem. Vörösmarty falun töltvén Mihály napját, intra octavam nagykörü ebéd lesz, ugy tudom a nagygyülés napján, 4-én. E napra halasztottam ünnepélyes átadását a boroknak, melyek notabene 2 nap előtt még nem voltak megérkezve. Magam akartam ebédet adni, 40 személyre, már némi költségeket meg is tettem vele, midőn szerencsémre eszembe juta, hogy a választások közeledvén ellenségeim azt ambitusnak, korteskedésnek hitték volna. Megéltem pedig anélkül, hogy egyetlenegy legtávoliabb lépést is tettem volna a tagságért, nem akartam e részbeni szüzességemet alaptalan gyanusitások nyomán is elveszteni. De csináltattam egy pompás satin kötést melyben fogom pallentálni a verseket az aradiak nevében. Versei gyönyörűek. Ha jó boruk is, örvend az öreg Mihály. Isten önökkel.
Pest, szept. 26-án 1844.

Horváth

(Sárosi Gyula Kisebb költeményei, prózai munkái és levelezése. Bevezetéssel és jegyzetekkel közzéteszi Bisztray Gyula Bp. 1954. 404—5. l.) Ugyanezen a napon keresztezve Horváth levelét Sárosi Gyula újabb borküldeményeket jelentve be, újabb levelet írt. Ezt, amely különben a fenti kiadás szerkesztőjének figyelmét is elkerülte — a Honderü már (az ünnepelt távollétében megtartott) Mihály napról szóló beszámolóval együtt közölte:

»Kedvesebben be nem fejezhetjük szemlénket, mint azon tudósításunkkal, miképp tegnapelőtt tartatott fel számos baráti körében koszorús költőnknek, Vörösmarty Mihály úrnak becses nevenapja a Szécheny-kertben, — mert magát Mihály napot övéi közt falun töltötte volt lelkes Mihályunk — mely alkalommal a derék aradiak által ránkruházott kedves tisztünkben is, mely abból áll vala, hogy a Rossz bor derék írójának szíves barátság és hódolat jeléül Mihály napjára küldött híres ménesi borokat fölkisérő s derék Sárosy Gyulánk szép tollából fakadt verseket ünnepélyesen fölolvassuk, s többször említett koszorús költőnket az aradiak nevében is hosszasan éltessük, megbízás szerint hűségesen eljáránk. Hely szűke nem engedi, hogy a szép verseket e számunkkal adhassuk, azonban addig, míg ezt is tehetnők, szolgáljanak előleges tudásul említett Sárosy barátunknak e hozzánk intézett, becses, bár hízelkeny sorai:

„Arad, Őszelő 26. 1844. Bocsánatot kérek kegyed barátságától hogy azon szíves bizalom következtében, mellyel kegyed iránt az aradiak viseltetnek, ismét és ismét alkalmatlankodni bátorkodom. Tulajdonítsa kegyed ezt önmagának, vagyis azon kész lovagiasságának, melyről kegyed hazaszerte ismeretes. Minap bátor volt általam az aradi borküldő társaság harmincöt butella finom aszúbort Vörösmarty Mihály számára egyenesen kegyedhez intézni, azon megjegyzéssel, hogy ez a huszonöt üveg nem teendi még az egész küldeményt, hanem ami még hátra van, következni fog. A napokban Gyulán levén, Szakál Lajos rokonom, a mi derék népdalköltőnknek Tormásy Mária kisasszonyali egybekelésén, emiatt a kérdéses boroknak második szállítmánya elmaradott. Azonban, hogy kegyed a küldött vers kinyomatásakor kerek számmal kitehesse a borküldemény mennyiségét, s ezt Vörösmartynak is előre megsúghassa, íme bizonyossá teszem, hogy még a küldött legfinomabb aszúborból huszonöt butellával mindenesetre küldetni fog, ezenkívül pedig egy akó felséges ménesi ó, de nem aszúbor továbbá egy akó 1811-iki finom asztali bor, végre szinte egy akó ménesi vörös asztali bor, s így összesen három akó bor fog okvetlenül fölszállíttatni. A szállítás innen Pestre nagyon nehéz, s kivált a hordóboroké, mert attól tartok, hogy valamiképp meg találják a szállítók hamisítani, s becsületünknek vége van. S ez oka, miért hogy a második szállítmány már csak Mihály nap után érkezendik meg Pestre. A fölszállított és fölszállítandó borokra nézve kérem Vörösmartynak bemondani, hogy azok össze leendvén az úttól törődve, egy vagy két heti pihenést kell nekik engedni, hogy szokott erejökbe és épségökbe visszatérhessenek. A fehéres bor, mely a versben említve van, még a huszonöt butella közt elküldve nincs, de már itt van az én pincémben,

s megyen a többi butellákkal együtt, mihelyt lehet. Éspedig ezen fehéres bor ménesi aszú lesz, 1784-ből, tehát húsz évvel öregebb Vörösmaty úrnál. Megőszült, mint az emberek. Egyébiránt intézze kegyed az általadást úgy, miként legcélszerűbbnek látandja. A társaság, mely kegyedet erre közbizodalommal jelelte ki, nemcsak megnyugszik kegyed eljárásában, hanem általam ezennel szíves baráti köszönetét is nyújtja.

Isten áldja meg kegyedet; mondja be igaz baráti üdvözletemet Vörösmartynak s mindazoknak, kik borunkból a nagy költőért igaz kebellel inni fognak stb. Maga az ebéd, mint képzelhető, fölötte vidám vala, s tiszteletünk tárgyát több áldomások között sokszorosan éltető, valamint a derék aradiakat éltető áldomások sem hiányzának. Ebéd után Vahot Imre úr Sujánszky Antal úr által ez alkalomra írt s Vörösmartyt dicsőítő igen szép költeményt olvasa fel. Többet jövőre."« (Honderü, 1844. okt. 5.)

A Honderü, igéretéhez híven, nemsokára közölte Sárosi versét:

Vörösmartyhoz.[1]

Mihál' hazánknak első dalnoka!
Hogy im jövünk, magad vagy egy oka.
A második: mivel neved Mihál,
A harmadik: mivel r o s z b o r t ivál.
Igen, dalod megtette a hatást,
S Eger lerótta már a tartozást:
Mert a ki dallá I d á t és O m á r t,[2]
Méltán királyi áldomásra várt;
Mert aki dallá a j ó f ó t i d a l t,[3]
Annak hazája lőrét is sokalt;
S ki Szózatot[4] mert vész óráiban,
Légyétetőt kap, a ki lelke van!
Mondd meg nekünk, ki volt az a gonosz,
Ki mind elébed adta a mi rossz?
S nem reszketett kezében a pohár?
Mondd meg nekünk, mert annak élni kár.
Hogy mindörökre szopna jégcsapot,
S még bor között se látna jó napot!

De hagyjuk el: mert rád is van panasz
Szerelmünk tárgya! s ekkép hangzik az:
Ha szép a kolna Ménes oldalán,
Mért nem dicsőült lantod' szép dalán?

[1] Ez azon költemény, melly a Vörösmartynak aradi tisztelői által küldött borszállítmányt kíséré. Szerk.

[2] *Ida és Omár* mint tudva van Vörösmartynk' Eger' czimü hőskölteményének legszebb része.

[3] *A jó fóti dalt* nem énekelték el annyiszor Fóton, mint nálunk Aradon.

Hallgatsz Aradról, mint a rengeteg,
Gyülésünket más énekelte meg.[5]
Ezt megbosszulni vágyik most Arad
S Eger mögött im hátra nem marad;
Mert bár felőle nincsen éneked:
Legjobb borából ime küld neked.

Borunk sötét, mint a szénégető:[6]
De még vegyitve sem lesz ételő.
Ha nem pirul, miként az egri vér,
Sötét magáért engedelmet kér.
S ha barna, mint a szép oláh leány,
Mely ajkainkra mézes csókot hány,
Azt gondolók: Tebenned éj alatt
Fogamzik a legédesb gondolat.[7]
Ekkép sötétlik a szép barna szem,
Mig éjjelében csába tüz terem.
Mégis, szemed talán megütközött,
Látván fehért is e borok között:
De emiatt korán se hüledezz.
Az a mult század aggleánya lesz.
És tisztaságát azzal fejti meg:
Hogy már megőszült, mint az emberek.[8]

Az egri költő Téged arra kért:
Hogy jó borát köszöntsd el a honért.
E kérelemhez nincs mit adni mást,
Mint hogy nekünk is szánj egy áldomást.
Máskép mivel szeretve tisztelünk,
A hős Egerrel hadra is kelünk.

Kezdd el borunkkal, kezdd el a tusát,
És ird meg e hazának hymnusát.[9]

[4] *A szózatért* magáért megérdemelné költőnk a ménesi hegyek' egy évi termését.

[5] Az aradi gyülés Czuczor éneklé meg.

[6] Költőnk *czigányleányhoz* hasonlitá sötét borunkat. Alkalmasint feledé: hogy Ménesen szép oláh leányok laknak.

[7] Vörömartyról egy helyen olvastuk: hogy legszebb költeményeit éjjel szokta teremteni.

[8] A ménesi bornak a többiek fölött azon emberi természete van: hogy mennél régibb annál fehérebb, s utójára egészen megfehéredik.

[9] A Kisfaludy társaság legközelebbi üléséből egy nemzeti hymnus' irásával költőnket bizta meg. Könnyű megjósolni, minő lesz e hymnus, ha azt Vörösmarty a mi borunknak csillagos ege alatt költendi.

Sárossy.

S ha mindenik csöpp lelkedig hatott,
Akkor teremtsd a dörgő szózatot.
Komoly lesz az, miként a zárdafal,
És lángadó, mint itt e tüzital;
Leszen hatalmas, mint a fergeteg,
Mely a sziklát tövében rázza meg;
És halhatatlan, mint a te neved,
Mit a dicsőség' lángpalástja fed!

Aradi tisztelőid nevében
Sárosy Gyula
(Honderü, 1844. okt. 12.)

A Honderü következő száma a zempléniek tokaji-bor küldeményéről adott hírt, jelezve, hogy azt Szemere Miklós költői levele kíséri (Honderü 1844. okt. 19. II. f. é. 16. sz. 260. l.) — egy hét múlva ez is napvilágot látott:

Lángborához hős Egernek*,
Hol összehányt töröktetem
A borhalom, s melyet terem,
A piros nedv, török vére;
S törökfej lógó cégére, —
Vedd borát az ős Tokajnak,
Mellyel ime tisztelőid
Vig szeszélyes bordalodtul
Fölvidulva üdvezelnek.
Ez nem „sötét, mint a cigányleány"
Aranylón csillog
Varázsfényében,
Mint éji tüznél
Pásztormesében
Aranyhajával a királyleány.
S hogy jó borocska, ám az szent való!
Még csak fürt, s máris rajt csügg a rigó,
S vadász s menyecske s pásztor és a hölgy
Vidor daluktól zeng halom s a völgy;
S majd megtaposva édes must ha lőn,
A gyermek lopva szivja bodzacsőn;
És jő szeliden a csuklyás barát,
S megy hőn köszönve kis cseber borát.
S most Lengyelhonbul jő zsidósereg,
Hosszu bekecs rajt s prémzetes főveg;
Izlel, jelentőn összenéz, forog,
Mozgó szakállal érthetlen morog,

* E vers még mielőtt Arad küldeményéről tudtam volna, iratott, s ez oka, hogy elején csupán Eger említtetik. — Szemere Miklós jegyzete.

Megy, jő, megy ujra, s ujra visszatér,
S ponyvás szekérre rakja — mennyi fér!
Dicső nedv! tőle vig szeszélyre kel
Agg, ifju, minden, aki csak lehel.
Bár próbáld: töltsd meg véle kelyhedet,
S ha tán sötét bu lakja szivedet,
Mint barna holló száll belőle ki,
De félre röppen bár, ne higyj neki!
Mert csak közelre ült, és visszaszáll,
Ha rögtön el nem üzi uj pohár.
Mert az öröm — lásd! — kis tündérleány!
A borhordóban ül szegény magán;
Az élet, e csuf vén boszorkanő
Büvölte őt le, tőlünk elfedő;
Fel nosza hát! és gyors segélyre kelj,
S addig merengjen a buvárkehely,
A büvös tömlöc mig csak csöppet ad,
S nyájas szép hölgyed ujra nem szabad.
Igyál azért! igyál, igyál, igyál!
Igyál! ürüljön gyorsan a pohár,
Igyál! fecsegjen bármit a világ!
Repkényfüzérhez jól áll a borág,
Köztük szerelmed friss rózsája leng,
Mind birod, amit dalnokszív eseng;
Mert tégy bár fődre gyémánt koronát,
Lankasztó fényt csak, enyh-árnyat nem ád,
De rád emésztő nap ha ömledez,
Zöld lombjaidnak árnya véd, fedez;
S szegény honodban egy mérlegben áll:
Repkényes hárfád, s koldus lantja bár,
És kelyhed bükkfa, kunyhó a fedél,
Szived királlyal — sejtem — nem cserél.
De mondd, öledben már kis nőke van!
S perced fövénye foly mi boldogan!
Boldog, de rózsaláncon rabmadár!
Felénk igérted! — egyszer jősz-e már?
Jöjj, és Tokajnak bércén hogyha állsz,
Szemed-, szivednek dus élvet találsz:
Villámfelhőkig ér a szent orom,
Itt üze szarvast Tarcal egykoron;
S ha tünt regéknek üzöd nyomdokát,
Őszkorban tengerhab veré fokát;
S közel mig Bodrog foly hullámival,
Hol Hajna fördött szüzi bájival,
Szemed távolban őrhalmokra néz,
De kis tüzöknél már nem ül vitéz,
S mit rajtok éjben lát utas, vadász,
Nem kopjaerdő . . . hullámzó kalász.

S mely őscsatáktól nyerte szép nevét,
Nézd itt Szerencsnek vára int feléd;
Sirboltja fájó emlékül mutat
Fejdelmi zászlót s néhány csontokat;
A többi, szélbe szórottan hever,
Nemes hamvára zápor csöppje ver,
S melyért nem volna drága semmi gond,
Tán elforgatta régen a korong!
S alább a róna mérhetlen terén,
Mint költő árnya, mint csalárd remény,
Alkotva légi tünde csarnokát,
Habozva leng a játszi délibáb.
S amott Pataknak ősi vára áll,
Elontott tornyán ing aszott füszál;
De — régi monda — ormán megjelen
Egy bujdosó árny minden éjjelen,
Magán bolyogva mély fohásza zeng,
S az éjfél szárnyin ujra visszaleng.
Tul rajt kis ér foly a bájos mezőn,
Egy ősapának majdnem sirja lőn,
Szelid, de olykor bősz haragja van,
Retel patakja e csalárd folyam.
S most nézd e halmot, lombja sirt fedez,
Lépj halkan! a hü szivnek szent hely ez,
Vendégül lát az ártlan szép halom,
Pihenj meg, árnyin enyh a nyugalom,
Ő is pihen már! mit hiába várt
Nehéz sok évig, nyugtot itt talált.
Fölötte sátorbércek ormai,
Mint óriási ősek sátrai,
Állnak, de büszkén a csoport felett
Egy csucs kiválón felhőkig mered;
Most, pásztorkunyhó rajt s fodros borág,
De vissz'idézve tünt hajdankorát,
Lángolni dörgés közt látod vadul,
Tüzcsermely omlik barna ormiról;
Fellángol a tölgy zöld lombos feje,
Ezer szövétnek sürü erdeje.
A várak ingnak, rőt visszfényben ég
A rezgő ablak, felpirul az ég.
Jajlárma közben zug a vészharang,
S a nép szórt hajjal bucsut jár alant.
S a távol szomszéd halmok egyikén,
Melynek, mig a hegy lángolt erdején
Felszökkent a kan sürü lomb megett,
S a fajd szakálla meg-megreszketett,
Jelennen lombok békés árnyinál
Vendégmarasztó házi üszköm áll.

S hozzám ha isten elhoz, — hozzon el!
Tanyámnak viszlek zöld dombjára fel,
Honnan, bölények s Druget őshona,
Most félénk szarvas bükkes alkonya,
Köszöntve tündérvölgye dalnokát,
Homonna szirtes bérce néz reád.
De mig e bércesucs, rajta ködföveg,
Bükkéj szakálla, hangja fergeteg,
Abb várromát, mely vadszőlővel telt,
Feléd köszöntné, mint egy ős kehelyt,
Addig — borodbul — egy pohárt merek,
S nedvével első én köszöntelek:

Aranyfolyód ha
Majd előtted áll,
Vidor halász te,
S horgod a pohár.
Minden rántásra
Egy-egy vig bordal
Függjön le róla,
Mint a fürge hal!
S mint Don Pedro Don Juanban,
A bárkában,
Alig hogy a mopsznak egyik
Szőrös lábát megpapálta,
Hőn javalva,
Száját nyalva,
Már a másikat kivánta,
Homlokod borággal fedve,
S rózsás kedvre cseperedve,
Hozzánk te is igy dalolj majd:
„Szomjas ajkam többet óhajt!
Egy hordót két átalag tesz,
Férj amaz, és feleség ez;
Frissen! hol a felesége?
Megölelem, megcsókolom,
Nem anyám! hozzám szoritom,

Lelke lángzó,
Csókja édes,
Hozzám simul,
Nem negédes,
Őt nem guvernant nevelte,
Ős Tokajnak bérce szülte,
Hü dajkája harmat vala,
Tisza, Bodrog bölcsődala,
Tükre déli piros sugár,

Csarnokul a menny fedezte,
S aranyfürti bájlók, habár
Szobaleány nem rendezte."
S ő, párbajban mivel férjét
Vitéz karod elejtette,
Ha mosolygva — mint asszony tesz —
Özvegyévét eltöltötte,
Fátylat ejtve,
Táncra lejtve,
Elhunyt férjét elfelejtve,
Menyegzőt fog tartni veled,
S vőféledet benne leled,
De aztán ám
El ne feledd:
Bordal legyen akkorára!
Mert lám
A férjét sem nyered,
Ha nem bordalod szavára.

(Honderü, 1844. okt. 26.)

A küldemények hírére a Jelenkor „Budapesti Napló" rovatában a következő megjegyzés látott napvilágot: „Vörösmarty harmadszor is bort kapott; most a zemplényiek tisztelték meg egy átalag valódi tokajival s ismét vers kíséretében! Az egri szép s eredeti eszme volt de ha a dolog modorrá válik, minden hímporát elveszti s félhetni, hogy a tisztelkedés gyengéd virágából majd csak a borvirág nehéz illata marad fenn. Avagy épen nem tudna a magyar *gyöngédebben* jutalmazni?" (Jelenkor 1844. okt. 24. 85. sz. 510. l.) — A kissé akadékoskodó közlemény nem nagyon nyerte meg a költő tetszését — Sárosihoz és Szemeréhez írt köszönőleveleiben egyaránt bosszúsan reagált rá. Időközben ugyanis hazaérkezett vidékről — valamiféle lakoma keretében az ünnepélyes átadás is megtörténhetett (l. az alábbi levelet) — s sor került a köszönőlevelek megírására s egy válaszvers megígérésére is. — Így írt Vörösmarty Sárosihoz:

Tisztelt barátom!

Háromszoros köszönettel tartozom Önnek 1. azért, mert tudtomra a borok küldését indítványozta, *mit én korántsem tartok oly eredetietlennek, mint azt egy költő kollegánk némely hirlapban állítja.* Ki nekem jó borok küldését indítványozza, az mindenkor eredeti, tősgyökeres, becsületes magyar ember. 2. Köszönettel tartozom a borokért, melyeket saját neve alatt küldött, de 3. mindenek felett a versekért, melyek, mondhatom, igen nagy örömömre voltak.

Kérem Önt, jelentse egyszersmind köszönetemet mindazon uraknak, kik ily becses ajándékkal megtiszteltek.

A lakomára nézve egy kis felvilágosítással tartozom. Én semmiről írásban értesítve nem levén, csak a lakomán tudtam meg, hogy a paulisi félakó bor oda volt szánva; de már azt akkor odavinni nem

lehetett. Azonban vagy tíz itce ménesi aszút s két itce máslást vitettem hamarjában, s azt jóízűen elköltöttük. Azóta egy akó véres bort, egy akó magyarádit s egy akó ürmöst vettem át hiba nélkül; a legelső küldemény egy félakó paulisi veres bor s üvegekben szinte félakó részint aszú, részint magyarádi. Az üvegekből csak kettő tört el, mit ezennel nyugtatvány gyanánt jegyzek ide fel.

A borok között igen jelesekre találtam. Vegye Ön még egyszer szíves köszönetemet, s üdvözölje nevemben ismerős és nem ismerős jóakaróimat. *Feleletet a borokra és versekre tán nemsokára versekben mondok.*

Tisztelő barátja
Vörösmarty Mihál.

Szemere Miklósnak pedig így köszönte meg a küldeményt — eloszlatva egyszersmind a Jelenkor okoskodása fölött érzett aggodalmát:

Pest, 28. okt. 1844.

Tisztelt Barátom!

A nyugtatványból fogta ön látni, hogy a hordó és szekrény a levéllel együtt szerencsésen megérkeztek. Igen nagy köszönettel tartozom önnek, hogy *Magyarország legnemesebb borával oly gazdaggá tett, milyen még soha nem voltam.* Takarékosan fogok vele bánni, hogy fenséges ízét sokáig élő emlékezetben tarthassam, s ha hamarjában bordalt nem is (mivel nálunk igen csinján kell bánni), de egyebet még mindenesetre szándékom írni, míg csak erőmben tart. De ön nemcsak bort, ön jó szót is ad hozzá verseiben, hogy ez a jó italt még ízesebbé tegye. Versei sok igen tartalmas költői helyein kívül még azon gyengéd figyelmet is tanúsítják, mellyel zsenge és sok részben igen gyarló művem iránt viseltetik.

Mily örömest teljesiteném önnek szíves meghívása után azt, mire levelében kér, de én most még inkább helyhez kötött ember vagyok, mint azelőtt, ha csak későbbi éveim nem engednek egy kis kirándulást hazám dicsőbb tájaira, hol lelkem gyakorta megfordul. Addig is vegye ön szíves üdvözletemet, s *ne vélje, hogy én is egy értelemben vagyok a Jelenkorral, mely azt állitja, hogy ezen ajándékok igengyengédtelenek; én ellenben igen célszerűnek és becsületes magyar emberhez illőknek találom s ügyekezni fogok, honfiaim azt soha meg ne bánják.*

Tisztelő barátja
Vörösmarty Mihál.

(Perényi József: Szemere Miklós irodalmi hagyatékából ItK 1905. 363—64. l.)

A következő év tavaszán érkezhetett a *Rosz bor*ban hiányolt utolsó fajta — a somlai: a „a hü barát" Stettner küldte. — A már vagy félesztendeje halogatott válaszvers miatt most ujra megmozdulhatott a költői lelkiismeret — a somlai küldeményt emlegető levél utóiratában mindenesetre megszólalt: „A cseresnyés bora jó

lesz, ha lesz; valamikor tán egy verssel üdvözlöm meg, akik szomjamnak illy célszerű oltogatásáról gondoskodnak". (Levél Stettner Györgyhöz Pest, 1845. ápr. 15.) — Mindenesetre még beletelt néhány hónap — a május Wesselényinél tett látogatással telt el, — míg az ígért költemény elkészült, s még megjelenése előtt elküldhette a szerző az ajándékozóknak. A Sárosihoz írt vers-kísérő levél így hangzott:

Pest, 1845. júl. 28.

Tisztelt barátom!

Önnek kívánsága szerint küldöm, kéziratban a *Jó bor* című verset s nyomtatását vagy tíz napra elhalasztom. Minden óhajtásom e versek mellett csak abban áll, vajha a borok küldői úgy meg legyenek velök elégedve, mint én boraikkal.

Csak a napokban tértem meg faluról, hol családommal néhány hetet töltöttem s azért semmi városi nevezetességet nem írhatok, azon körülményen kívül, hogy ilyenkor városban lenni igen unalmas dolog.

Vachott Sándor már mezei gazda, igen nagy szenvedéllyel űzi a kertészséget. Egy igen szép verset írt a magányból, s úgy hallom egyebet is dolgozgat apránként.

Üdvözletemet barátaimnak! Isten áldja meg Önt!

Barátja
Vörösmarty.

(Sárosi Gyula . . . levelei. I. m. 411. l.)

A költeménynek van néhány aktuális vonatkozású sora. A *10—14. sor* azokra a nem egyszer véres összetűzésekre céloz, amelyeket a feketetollas konzervatív és fehértollas liberális párt vívott egymással, Hevesben. A torzsalkodás már az 1839—40-es országgyűlési követválasztások óta folyt, majd különösen nagy méreteket öltött Almássy Gedeon adminisztrátorságának idején, aki követválasztás- és tisztújításkor az ellenzék szemérmetlen kijátszásával ültette nyeregbe a maga embereit. Különösen emlékezetes volt az 1844 decemberében tartott tisztújítás, amikor a választást a megyeház kapualjában tartatta meg, hogy az ellenzék az épületbe be se juthatott. (Magyarország vármegyéi és városai. Szerk. Dr. Borovszky Samu. Heves vármegye Bp. é. n. 607—9. l.) — *44. sor :* „éjszak rémes árnyai" — a Fóti dal-ban is szereplő fordulat — (123. sor) a különösen Wesselényi Szózat-a óta aggodalommal kísért pánszláv törekvésekre, ill. az azt támogató, Lengyelország egy részét is megszállva tartó cári Oroszországra vonatkozik. — *45—48. sor :* A Tisza és Bodrog tavaszi áradásai Zemplén régi átka. — Költeményének megírása előtt röviddel, 1845 májusában Wesselényihez-utaztában Vörösmarty maga is tanúja volt a pusztításnak: „. . . láttam Tokajnak szép, de szerencsétlen táját, hol több mértföldeket víz borít" — írta útjáról beszámolva feleségének (Zsibó 1845. máj. 8. — Czapáry 140. l.) — *66. sor :* a „baráti kéz" — Stettner Györgyé, aki mint pápai tanár rendszeresen és nagy tételekben vásárolt a somlai termésből. 1832

től, Pápára kerülésétől kezdve a borküldés- vásárlás, ill. a költő részéről borméltatás levelezésük egyik fő motívuma (Vö. Vörösmarty: levele Stettnerhez Pest 1833. márc. 12., Pest 1833. júl. 12., Pest 1834. szept. 27., okt. 16., Pest 1845. márc. 29., ápr. 15., ápr. 19., ill. Stettner levelei Vörösmartyhoz Pápa 1834. aug. 25., okt. 11. — CZAPÁRY 226—240. l.) — *73—74. sor :* Az érmelléki küldeményről a nyilvánosság sem tudott, s hogy Stettner ajándéka után esik szó róla, talán legutóbb is érkezett. Gyulai szerint az érmellékit Vörösmarty „a Tisza fiúktól kapta, nevelőjök, Szőnyi Pál útján" (MM 1863—64. II. k. 304. l.) — de hogy közelebbről a „régi és uj barát"-on kit ért a költő, nem tudhatni. — *81—82. sor :* SZAUDER JÓZSEF szerint „az adminisztrátori rendszer gyalázatosságaira" utal (A reformkor irodalma ELTE NyIK Jegyzet Bp. 1954. 259. l.); TÓTH DEZSŐ szerint is e sorok „a bihari adminisztrátor Tisza Lajos különösen botrányos, országos felháborodást keltett törvénysértéseire, erőszakoskodásaira vonatkoznak" (385. l.), amelyekről HORVÁTH MIHÁLY is részletesen megemlékezik (Huszonöt év Magyarország történelméből. Pest, 1868. III. k. 73—81. l.). Ennek a feltevésnek ellentmondani látszik, hogy a borküldő Tisza-fiúk az említett Tisza Lajos adminisztrátornak voltak gyermekei. Ha azonban figyelembe vesszük Tisza Kálmán és László helytállását sőt az utóbbi hősiességét is a szabadságharc és forradalom alatt, s azt a hiedelmet, hogy Jókai a Kőszívü ember fiai c. regényének alakjait a Tisza családról mintázta volna — elképzelhető a sorok jelzett értelmezése.

A költemény 51—52. sorai a VU (Kolozsvár) 1848. jan. 2-i számának mottója. — A verset a Vörösmarty-irodalom nem igen emlegette.

Fordítás

Német : Guter Wein Deutsch von PAUL HOFFMANN Budapest, 1886. M. V.-s ausgew. Gedichte. — Dasselbe. Wien—Pest—Leipzig, 1895.

Szövegváltozatok

1. K_2 pohár
3. K_2 fiait;
4. K_2 Te vagy, Heves,
5. K_2 le
7. K_2 Te, hogy
8. K_2 adád.
   Honderü adád.
9. K_2 Még is van egy panasz,
11. K_2 Tollaidra — bár fehér — vagy feketék —
12. K_2 Ellenség' vére
14. K_2 Még is
16. Honderü vére forr.
17. K_2 javúljon a' beteg.
18. K_2 tartsa meg.

24. K_2 még mie nincs?
Honderü meg mije nincs?
26. K_1 'S bár nem *minden jó a'* mit árja hoz
28. K_1 Egy ifju város' *elő* képe áll
29. szeme,
30. *A*latta szelleme;
32. Magos
33. csordultig a' pohár: igyunk
34. MM 1845-48. álmodunk MM 1847 álnodunk V. MM 1847.-ben tett sajátkezű korrekciója alapján javítva
35. Éljen,
Honderü Éljen,
36. Virúlj fel,
37. lángpohár
38. Fényes, mint
39. körűl
40. feketűl?
Honderü végkép *el* nem feketül?
41—42. K_2[-ben a két sort V. kifelejtette, majd a margóra írva őket, + — jellel helyükre utalta.]
41. K_2 hazánk
43. K_2 tűz lelkűk fiaid,
46. K_2 hibád:
47. K_2 hordoz: *é*bren állj
51. K_2 hold;
52. K_2 volt.
53—54. K_2 [Sorkezdetek beljebb!]
53. K_2 [Sor előtt áth.:] ⟨*'S e' láng*⟩
pohár
55. K_2 borért
56. K_2 barátimért. [jav. ebből: *barátimért!*]
57. K_2 remete!
58. K_2 mezők' lélekzete;
59. K_2 Körűl foly
60. K_2 ölelő;
63. K_2 Még is, Somló!
64. K_2 szeretem.
Honderü szeretem.
67. K_2 bor
69. K_2 szeretet:
Honderü szeretet.
70. K_2 Somló,
Honderü isten veled.
71. K_2 pohár
72. K_2 Melly *hű ajakra vár?*
73. K_1 [A sor fölött áth.:]
⟨*Egy régi és egy új barát*⟩
⟨*Töltöttek Érmellék'borát*⟩

⟨*Baráti szívet üdvözöl szavam*⟩
⟨*Barát kezek töltek meg poharam.*⟩
⟨*Szivemnek vére egy .....*⟩
⟨*Az isten áldja meg jó szívöket*⟩
⟨*Barátim adtám e'*⟩
⟨*Érmellék messze 's hozzám idegen*⟩
K_2 barát' kezén
74. K_1 ⟨*Jött hozzám e' szép*⟩ [fölötte:] Került hozzám e' távol szerzemény,
75. K_1 nedve; volna bár
76. K_1 Tengernyi, érttök ⟨*mint felhajtanám*⟩
fogyna e' pohár
K_2 érttök fogyna e' pohár.
77. K_1 vagy
78. K_1 [A sor fölött áth.:]
⟨*Szelíd ital! tán enyhítője vagy*⟩
⟨*Enyhítsd a' jót, égesd az árulót*⟩
⟨*Ki elforgatni kész a' férfiszót*⟩
⟨*Akadj torkán ki hűséget hazud*⟩
⟨*'S a' hon kárával tündökölni*
alkudozni tud⟩
..... alkudozni
⟨*De mit beszélek? itt bor*⟩
K_2 Szelíd bor,
79. K_1 [A sor fölött áth.:]
⟨*A honfi szívnek a' küzdés után*⟩
⟨*forrongás*⟩
⟨*'S méltó ha*⟩
után
80. K_1 [A sor hiányzik, helyette:]
A' jó, vitéz szent László' birtokán
K_2 nyert, vesztett csatán.
82. K_1 férfiszót
K_2 *Melly* elforgatni kész a' férfi szót.
83. K_1 Légy tiszta ⟨*tűkör*⟩ forrás tiszta keblünek
K_2 keblünek
Honderü tisztakeblünek
85—90. K_1 [A sorkezdet beljebb]
85. K_1 bor
K_2 bor
86. K_1 bakator.
K_2 bakator.
Honderü bakator.
87. K_2 Baráti ⟨*kész*⟩ szívvel, áldozunk;
88. K_1 Biharnak jobb időt! igyunk.
89. K_1 [A sor fölött áth.:]
⟨*És Elég! mi volna még*⟩
E [jav. ebből: *A*] vég pohár kiért?

K_2 kiért
91. K_1 érdeme
93. K_1 Becsület ⟨*tiszta kéz s*⟩ [alatta:] minden szennytől tiszta kéz
K_2 kéz
94. K_1 Hü szorgalom *'s* munkában éber ész
95. K_1 Ész és erény ⟨*ád*⟩ lát víg 's bő szüretet
96. K_2 Butult
98. K_1 ⟨*Bort*⟩ Gerézditekből bort melly vissza [fölötte áth.:] ⟨*össze*⟩ mar
K_2 vissza mar,
99. K_1 gyötör . . .
K_2 gyötör
100. K_1 Hogy kínba fúl a *bortól* várt gyönyör
102. K_1 borotok.
K_2 borotok.
103—106. K_1-ben beljebb a sorkezdet
103. K_1 De mit ez
K_2 De mit beszélek,
104. K_1 csergedez
K_2 csergedez.
Honderü csergedez.
105. K_1 Kerüljön ⟨*Fordúljon*⟩ egyszer már a sor:
106. K_1 Magyar hon és
Honderü Magyarhon!

827. KIS LEÁNY' SÍRJÁRA

Kézirat

MTA LK I. 110/rv. — Egy 17×22 cm nagyságú zöldes színű lap mindkét oldalán az alapszöveghez viszonyítva fordított sorrendben és számozással *Sírversek* címmel és *Vörösmarty* aláírással a két vers fogalmazványa. A „*Mit jelent a rózsafelhő . . .*" kezdetű szakozatlan. A cím fölött irónnal későbbi, nem Vörösmarty kezétől származó bejegyzés: *Kisleány sírjára* — és piros irónnal, más írással: *Zádor Gyuláé*. A lap rectóján a Nagyv. prem. főgimn. pecsétje.

Megjelenés

Életk. 1846. márc. 21. I. f. é. 12. sz. 362. l. *Vörösmarty* aláírással, *Kis leány sírjára* címmel. A II. sz., *(Mint szeretél . . .)* kezdetű epigramm két négysoros versszakra van osztva. MM 1845—48. IX. 237—38. l. — MM 1847. 1450—51. h. — MM 1863—64. II. k. 213—14. l. (304. l.) — ÖM 1884—85. I. k. 317—18. l. (450. l.)

Gyulai mindkét kiadásában a vers első megjelenési helyeként — tévesen — a Honderüt jelölte meg. — Ugyanő hívta fel a figyelmet, hogy a verseket Vörösmarty „Gr. Teleki László kérésére írta Csekonics Jánosné leánya halálára, melyet aztán a bárónő egy ezüst lapra metszetett". — *Teleki László* a Kegyenc szerzője (1811—1861), az

ellenzék egyik vezéralakja, Vörösmartynak tisztelője, barátja. — *Csekonics Jánosné* sz. Lipthay Leona 1845-ben elhunyt lányát Nagy Iván könyve nem említi (Magyarország Családai Pest, 1858. III. k. 127. l.). — S miután a halál időpontját sem sikerült megállapítani, a költemény időrendi besorolása nehézségekbe ütközik. A verset ugyanis a MM 1845—48. IX. kötetében Vörösmarty több mással egyetemben (l. e kötet jegyzeteinek bevezetőjét 204. l.) Legújabb költemények (1842—47.) gyüjtőcím alatt tette közzé. Ezen a verscsoporton belül nincs esztendők szerinti bontás; a verset Gyulai különösebb indoklás nélkül az 1845-ben írt versek közé sorozta, noha 1846 márciusában jelent meg. Gyulai ítéletét azonban ezúttal el kell fogadnunk: a vershez fűzött megjegyzései azt mutatják, részletesen és közvetlenül tájékozódhatott a vers keletkezési körülményeit, s így valószínűleg időpontját illetően is. A költeményt meghagytuk tehát az általa kijelölt időrendi ill. sorrendi helyen.

Szövegváltozatok

I.

4. K Az egekre felszáll. **6.** K Gyász virágok' Életk. Gyászvirágok hamván? **7.** K omolt le **8.** K *Földbe* vágyakován **9.** K Szállj fel harmat és ne ⟨*bolygasd*⟩ égesd **10.** K *Sírban* a halottat: **11.** K Fényes szűzi ⟨*Édes, tiszta*⟩ **12.** K *Ég* felé

II.

4. K Gyöngyeiben, **6.** K Napjaid álma csak én, **7.** K ah az lön Életk. ah, az lön **8.** Életk. örökül.

828. DEÁK FERENCZ

Kézirat

K_1 MTA LK I. 116/r. — Egy 17×21 cm nagyságú sárgásfehér lap első oldalán a vers cím nélküli, törlésekkel tele, csonka fogalmazványa.

K_2 MTA LK I. 116/v. — A fent leírt lap hátoldalán a vers teljesebb, tisztább s a MM 1845—48. szövegénél két sorral bővebb, ugyancsak cím nélküli fogalmazványa. A kézirat mindkét oldalán a Nagyv. prem. főgimn. pecsétje.

Megjelenés

Honderü 1845. aug. 19. II. f. é. 7. sz. 121. l. *Deák Ferenczneh.* címmel, *Vörösmarty.* aláírással. MM 1845—48. IX. k. 261. l. — MM 1847. 000. h. — MM 1863—64. II. k. 222. l. (304. l.) — ÖM 1884—85. I. k. 324. l. (451. l.).

Deák Ferenc 1822-ben, Pesten-tartózkodása idején, Stettner György közvetítésével ismerkedett meg Vörösmartyval, s ahogyan egy visszaemlékező levele mondja — ha rövid idő alatt is, „de jól

megfontolva" kötött a költővel életre szóló barátságot. Kapcsolatukról viszonylag sűrű levélváltásuk, gyakori kölcsönös látogatásaik tanúskodnak, Vörösmarty első gyermekének keresztapja is Deák volt, s közismert, hogy milyen sokat tett a költő árváinak érdekében. Gyulai írja e vers jegyzetei között: „Vörösmarty volt mindig Deák legkedvesebb költője, s Vörösmarty senki iránt nem viseltetett annyi szeretettel és tisztelettel, mint Deák iránt. Midőn 1855-ben a költő mindinkább betegeskedett s komorabb óráiban a halálra gondolt, felindulva mondá nejének: „Ha meghalok, nem tudom, mi lesz belőletek, de bármi sorsra juttok, csak Deákhoz forduljatok, ő soha sem fog elhagyni benneteket." Nem csalódott. Deák gyámja, jóltevője lőn családjának." (MM 1863—64. II. k. 304—5. l.)

Politikai nézeteik is nagyjából egyezőek lehettek — a koleralázadás idején Deák bizalmas tónusban fejtegette barátjának a jobbágy-kérdésről vallott felfogását (Levele Vörösmartyhoz Kehidán 1831. okt. 31. — Czapáry 107—8. l.); 1839-ben, az országgyűlés idején egy hónapig látta vendégül a költőt pozsonyi szállásán (Vörösmarty levele Stettner Györgyhöz Pozsony 1839. júl. 13. — Uo. 239. l.); sőt az újonckérdés tárgyalása során adatok dolgában hozzá fordult segítségért (Deák levele Vörösmartyhoz Pozsony 1840. febr. 8. — Uo. 109. l.) — Vörösmarty viszont — legalábbis 1848-ig — helyeselte politikai tevékenységét. „Deák fáradhatatlan ügyességét minden fél elismeri — írta az országgyűlésről Bajzának. — Szeretik és tiszteletben tartják eszén kívül mérséklete s vigyázatossága miatt. A kormány jobb fejei bizonyosan többre mehetnek egy ily fejű oppositióval, mint más akármilyennel" (Levele Bajzához Pozsony 1839. júl. 15. — Uo. 319. 20. l.); Deák ösztönzésére vele együtt látogatott el 1845. tavaszán Zsibóra, Wesselényi Miklóshoz; segítségére volt a meghasonlott zalamegyei ellenzék megbékítésében (l. *A zalamegyeiek*nek c. vers jegyzetét); s így írt róla később Wesselényinek: „Ily emberre szükség van a világon, nem csak az országért, hanem azért is, hogy rossz óráinkban meg ne tagadjuk azon állítást, hogy az ember isten képére alkottatott" (Levele Wesselényihez Pest, 1846. okt. 11. — Uo. 128. l.).

A költemény Deák 1845 áprilisi pesti látogatásával kapcsolatos. Deák ápr. 11-én érkezett Pestre, ahol a legnagyobb lelkesedéssel fogadták. Népszerűsége ezidőben a tetőponton állott: — a hazafias közvélemény benne a védegyleti mozgalom sikerre juttatóját ünnepelte, akinek szentgróti beszéde Széchenyinek a mozgalommal, ill. a gyáralapító társasággal szemben hangoztatott aggodalmaira és vádjaira adott lelkesítő, országos hatású választ. Ápr. 12-én, a gyáralapító társaság közgyűlésén tartott beszéde és közvetítő szerepe tovább növelték népszerűségét. Arcképét — Kossuth, Bezerédj, Klauzál képeivel együtt — zsebkendőkön árulták — s „hogy szabójának legényei megtudván, kinek készül a rendelt öltözet, napi béröket nem fogadták el".

„E pesti időzése alatt — írja, egyben a vers közvetlen keletkezési körülményeit is előadva Ferenczi Zoltán — ő szüntette meg a

Nemzeti kör belső egyenetlenségeit is; ezért a kör április 20-ikán, vasárnap, tiszteletére díszlakomát adott, melyen mintegy százan vettek részt, köztök gróf Batthyány Kázmér, gróf Teleki László, Eötvös, Kossuth, Vörösmarty, Fáy. A köszöntők során a távollevő Wesselényit, Széchenyit is felköszöntötték, Garay ismert költeményét szavalta el Deákról s indítványára egy album átadását határozták el, melybe kiki maga írt be egy-egy költeményt vagy mondást. Erre írta Vörösmarty is Deákról ismert epigrammját; de az album átadása utóbb, mint már időszerűtlen, elmaradt". (FERENCZI ZOLTÁN: Deák élete. Bp. 1904. 438—39. l.) Gyulai az MM 1863—64. jegyzetei közt is lényegében ezt adta elő, azzal végezvén ő is, hogy „... a határozat nem tudni mi okból, nem ment teljesedésbe, bár — teszi hozzá — Vörösmarty, Bajza, Garay nem sokkal azután megírták az ígért költeményt. A Vörösmarty költeménye nyitotta volna meg az albumot" (304. l.). Bajza *Deák Ferenczhez* c. költeménye valóban a Vörösmartyéval párhuzamosan, azonos céllal íródhatott — Garaynak *Áldomás Deák Ferenczre* c. verse azonban — ahogyan a cím alá írt dátum: *Április 20-án* 1845. — is jelzi, korábban, már a díszlakoma alkalmára készült.

Fordítás

Német : Franz Deák. Deutsch von PAUL HOFFMANN. Budapest, 1886. M. V.-s ausgew. Gedichte. — Dasselbe. Wien—Pest—Leipzig, 1895.

Szövegváltozatok

A Honderüben az *a* ill. *A* névelő után és az *s* ill. *S* kötőszó előtt sehol nincs aposztróf. Az ebből eredő eltéréseket egyenként nem tüntetjük fel.

1—12. K_1 Nincs idézőjelben

1. K_2 Alkudtál 's mondtad: nem kell, a'mit ti szerettek
   Honderü mondtad: nem
2. K_1 szokás.
   K_2 úgy, mint élni szeretni szokás:
   Honderü élni szeretni
3. K_1 [A sor fölött áth.:]
   ⟨*Munka biró lelket kívánok félni tudatlant*⟩
   ⟨*'s erő a' munkához, csüggedni tudatlan*⟩
   ⟨*A'hol merni erény 's korszerü a' közügyért ;*⟩
   ⟨*Szorgalom és akarat küzdeni a' közügyért*⟩
   ⟨*Tűrni viszályt és nélkülözést, a' párt' dühe lángját*⟩
   ⟨*'S néha baráttól egy kinteli néma döfést*⟩
   ⟨*szívbe döfést*⟩
   ⟨*'S a' mi együtt jár : tűrni viszályt, a' párt dühe lángját*⟩
   ⟨*'S néha baráttól egy {szívbeli} kinteli szívbe döfést*⟩
   ⟨*néma*⟩

⟨Mindezekért a' díj a'mellyet elérni reménylek :⟩
⟨Vajha kicsin legyek a' nagy haza hősei köztt⟩
⟨És a'mit kezdtem, fiatalkori lelkesedéssel⟩
kívánok félni tudatlant
K_2 tudatlant
4. K_1 'S *óva* ⟨. . . . . .⟩ merőt, a'mint a' haza' *szent* ügye *szól.*
K_2 'S félni merőt: a'mint a' haza' jobb ügye ⟨*szól*⟩ hí
Honderü merőt, ügye hí
5—8. K_1 *Kűzdeni áleszmék, megromlott indulatokkal*
És emberszerető szívet e' munka között
'S a'mi ezekkel jár eltűrni a' pártdüh' lángját
'S néha baráttól egy kínteli néma döfést.
5. K_2 szívet ⟨*mikor*⟩ ha vak
6. K_2 kelek,
Honderü áleszmékkel
7. K_2 Tűrni ⟨*Félni*⟩ [jav. ebből: *Élni*] viszályt és
⟨*dühe köztt*⟩ (2)
párt ⟨*haragot*⟩ (1)
haragot (3)
Honderü Türni
8. K_2 *Tűrni* / *Néha* baráttól ⟨*egy*⟩ is tűrni a néma ⟨*kinteli néma*⟩ döfést
Honderü türni
9—12. K_1 [E sorok ill. változataik áthúzatlanul e kéziratban nincsenek meg]
9. K_2 'S a'mit *megkezdék* / kezdettem
10. K_2 *Annak imájával zárni be napjaimat.*
Honderü *Annak imájával zárni be napjaimat.*
11. K_2 Mindezekért reményem: [jav. ebből: *reménylek*]
Honderü Mindezekért
12. K_2 köztt
[A sor után:]
⟨'S e' bajokat, nem mintha⟩
'S e' ⟨bajos⟩ tövises pályát nem mintha czivódni szeretnék
Szent kötelességégből [sic!] *járni ⟨a'h⟩ meg a' közügyért*
Honderü közt.

829. A' ZALAMEGYEIEKNEK

Kézirat

MTA LK I. 117/rv. — Egy 18×22 cm nagyságú zöldes lap mindkét oldalán a vers törlésekkel tele, szakozatlan fogalmazványa. Fölötte nem Vörösmarty írásával, tintával: *Zalabéri Horváth Nep.*

János cs. k. Kamarás ur' megbízásából, a' Zalai Legénység' és Atyafiság' összse olvasztása végett. 1845. Ugyanezzel az írással és tintával a vers végén a hátoldalon: *Vörösmarty*

Megjelenés

BH 1845. nov. 21. 289. sz. 335—36. l. Politikai tudósítás keretében, cím nélkül. NU 1845. nov. 23. 185. sz. 742. l. Politikai tudósítás keretében, cím nélkül, Vörösmarty nevének említése nélkül a 2. sor híján. Jelenkor 1845. nov. 30. 96. sz. 575—76. l. Politikai tudósítás keretében, cím nélkül, a 2. sor híján. MéJ (Kolozsvártt) 1845. dec. 9. 98. sz. 522. l. Politikai tudósítás keretében, cím nélkül, Vörösmarty nevének említése nélkül. MM 1863—64. II. k. 223. l. (305. l.) Az egyes versszakok vonallal elválasztva. ÖM 1884—85. I. k. 325. l. (451. l.) Miután a MéJ szövege nyilvánvalóan a fővárosi lapokból való átvétel, s mert a NU és a Jelenkor szövege csonka (a 2. sor mindkettőből hiányzik) — a főszöveg alapja a BH szövege. A vers címe a kéziraton alapszik.

A zalamegyei ellenzéken belül — főként azzal kapcsolatban, hogy Deák — elvi okokból — nem fogadta el követi megbizatását — a bomlás jelei kezdtek mutatkozni. A Jelenkor egyik zalai levelezője, az ellenzék egységének látszatát fenntartva ismertette az 1845. január 7-i jelölőgyűlést (Jelenkor 1845. jan. 23. 7. sz. 40. l.), amit azonban rövidesen követett a kárörvendő konzervatívok cáfolata (Uo. 1845. febr. 23. 16. sz. 94. l.) — A liberális beállítottságú zalai levelező márciusban ezekután részletesen jellemezte a zalai helyzetet, különös tekintettel a megye három vezető ellenzéki politikusának: Deáknak, Horváth Jánosnak és Csányi Lászlónak magatartására: „Tudja Zalában kiki, s hiszem maga azon czáfoló czikk írója is, hogy megyénk azon három férfija, kiknek jeladását követte a többség mindenkor, midőn ők egyetértőleg cselekedtek — egymás között meghasonlott; e meghasonlás oka — miért ne mondanám ki nyíltan — nem más volt, mint azon körülmény, miszerint D. F. a rá erőltetett követséget mindjárt megválasztásakor el nem fogadta, azután pedig folyvást állhatatos maradt egyszer kimondott meggyőződésénél. Ez által compromittálva hitte magát azon párt, mellynek kimondhatlan megerőltetésébe került megyénk akkori viszonyai között nem annyira D.-ot megválasztani, mint ez által az adó nagy eszméjének mentül hamarább leendő megtestesüléséhez maga részéről járulni; s azért, ha D. F. cselekvése ellen kifogást nem tehetni is, bizonyára nem vehetni rossz néven azoknak, kik a vész napjaiban, mindent elkövettek, hogy D. megválasztassék — ha legszebb reményeiket látták dugába dűlni, elkeseredtek, miből később neheztelés sőt majd gyűlölség keletkezett. Ki a Cs.—H. és D. neveket ismeri s tudja, mennyire elhatározó ezen 3 férfiú befolyása megyénk éltére, az megítélheti azon állapotot, mellyre Zala az említett meghasonlás következtében jutott. Nálunk az értelmiség összetartása

sokat — majd mindent bírhat, de éppen azért ha szakadás vagy szertehúzás férkezett ezen osztályhoz, Zala haladási tekintetben talán kevesebbet tehet, mint hazánk bármelly más megyéje." (Jelenkor 1845. márc. 27. 25. sz. 147—8. l.) Az ellenzék helyzete — az ideiglenes megegyezés ellenére őszig tovább romlott — „.... a zalai ellenzék megoszlott — írja Ferenczy Zoltán Deák életrajzában — s az augusztusi közgyűlés óta a magát „legény"-nek nevezett régi ellenzék mellett „atyafi" névvel egy szélsőbb árnyalat állott elé, mely kellő tapintat nélkül bizonyára megosztotta volna a pártot. Ez fölriasztotta a megyét annál inkább, mert az „atyafi" párt a november 10-i közgyűlésre nagy számmal jelent meg. Ekkor Horváth János vállalta magára a kibékítést. Az ezidőben Kehidán időző Vörösmartyt felszólította, hogy írjon egy költeményt, mely az egyesülést és egyességet hangoztassa, s ekkor írta „Nevet kerestek jó ügynek baráti?" kezdetű költeményét, melyben arra biztatja a pártot, hogy jelszóul csak egy, az osztatlan haza nevét válassza, egyesüljön egy névben, egy elvben és minthogy Zalának büszkesége oly férfi, minő ritkán születik, tehát a csak jók egyessége kell, hogy minden vésznek ellent bírjunk állni . . .

E költemény négy versszaka szakaszonként volt olvasható Zala-Egerszegen, november 9-én, este a kivilágításkor, Horváth és Csányi László ablakaiban s ugyanakkor értekezletet tartott a két párt Horváthnál, melyet másnap reggel folytatva, sikerült az egyesség. Erre annál nagyobb szükség volt, mert Deák befolyása nemcsak a megyében, hanem az egész országban lényegileg azon a többségen alapult, melyet minden kérdésre nézve megyéjében bírt; ez kétszeres fontosságú lett most, midőn éppen az adminisztrátori kérdés került napirendre . . ." (Ferenczy Zoltán: Deák élete Bp. 1904. II. k. 8—9. l.)

Ennek az összebékítésnek — figyelembe véve Zalának az ellenzéki mozgalomban betöltött országos szerepét — komoly jelentősége volt. Fonák módon érezteti ezt az a konzervatív beszámoló is, amely ugyanezeket az eseményeket — a vers közvetlen keletkezési körülményeivel egyetemben — a maga szemszögéből adja elő: „Nov. 10-én évnegyedes közgyűlésünk volt — írja a Jelenkor másik zalai levelezője, — mielőbb azonban ennek vázlatát adnám, jónak látom elmondani, hogy a zalai szabadelvű párt addig erőködött, míg kebeléből egy kis új párt született, melly a keresztségben *atyafi* nevet vett föl. S ezen kis atyafi hirtelen oly igen terjedelmes atyafisággá növekedett, hogy erejében bízva idősb testvérét, a magát elbízó, másokat lenéző legénységet fumigálni kezdette. Megszeppent erre a lenéző legénység, hogy politikai magas székéből ki ne üttessék, fő céljává tűzte: az őt fumigáló atyafisággal kibékülni s ezt nevéről lemondásra bírni. E végre H. J. k. atyamester zalaegerszegi szállására nov. 9-diki estvére bejárást hirdetett, melybe az ifjú de erőteljes atyafiságot is meghitta. A bejárás a kitűzött időben megtartatott és igen rendes volt. Megjelent abban Cs. L. bejárómester az összes legénységgel, meg az atyafiságnak is egy kis része a tüzes de ügyes T. F. vezérlete mellett. Mik történtek ott fen? minthogy csak hallomásból tudjuk, leírni nem akarjuk; mi a kivilá-

gított ablakokról a következő verseket olvasgattuk, mellyeket az atyamester kérelmére a jelen alkalomra hír szerint az itt mulatott Vörösmarty készített — ha igaz." — S ezután következnek a tudósításban az ablakok szövegei: az elsőben a Hymnus (Vörösmartyé) 25—30. sora, majd a költemény három versszaka. — Majd így folytatódik a tudósítás: „Olvasgatás közben azonban egy gubás ember mellettünk termett s a kivilágított ablakokra felmutatván így szólítá szomszédját: tudja é komám uram! mit jelentenek ezek? azt mondják: nagy dolgok történnek odafenn — népeket akarnak egyeztetni; de semmi sem lehet belőle, mert nem akarnak rá állani, — és a jámbor ezzel az első bejárás eredményét kimondá, mert mint a következés megmutatá, az atyafiságnak a legénységgel felcsapni épen nem jöve kedve. S megnyugodott é erre a megrémült legénység? távol legyen. Hasztalan nyilvánította az atyafiság: hogy ő csak nevet, de nem elvet változtatott; hogy egyesülésének semmi politikai iránya nincsen; nem hitt neki, hanem egy másik bejárásba hitta; hol az atyafiságot szép nevéről lemondásra csakugyan rá is bírta . . . Zalában is fudogál már a szellő, mely a liberális párt felett a lélek harangot ingatja . . ." (Jelenkor 1845. nov. 30. 96. sz. 575—76. l.) — A Budapesti Hiradó ugyancsak konzervatív szemszögű beszámolójából is az tűnik ki, hogy az „atyafiak" tulajdonképp egy opportunista szárny volt. (Ferenczi félrevezetően nevezi őket „szélsőbb árnyalat"-nak.) Ezek a „mérsékeltebbek" — ahogyan a velük rokonszenvező tudósító nevezi őket, ez az „atyafiság" „. . . különösen magára sértőleg irányzottaknak találá a versek közt a *gaz* és *kába* szavakat: azonban ez *poetica licentiának* mentetvén, félig meddig kiengesztelődve váltak el egymástól a felek." (BH 1845. nov. 21. 289. sz. 335—36. l.) Vörösmarty verse tehát a jelek szerint nem puszta békítés, egyben az opportunizmusnak némi támadását is jelentette. Megerősíteni látszik ezt a klerikális Nemzeti Ujságnak a versszakokhoz fűzött, kissé bosszús megjegyzése: „Mely versekhez — írja — minthogy azok hír szerint az ezen ősszel megyénkben mulatott Vörösmarty koszorús költőnk tollából folytak, commentárt ragasztani nem merünk" (NU 1845. nov. 23. 185. sz. 742. l.).

Noha a Jelenkor elfogult tudósítója a fogalmazással („ha igaz") kétséget is igyekezett támasztani, s a kolozsvári MéJ nem is említi a „pesti lapok után közölt" sorok íróját — a vers szerzősége nem lehet vitás. Nemcsak mert megmaradt a vers sajátkezű fogalmazványa — egyéb mozzanatok is bizonyító erejűek. — Vörösmarty ez időben valóban Zalában volt — szeptember elején értesítette a hónap közepére várható látogatásáról Stettnert, megjegyezve, hogy rövid pápai tartózkodása után korábbi ígérete szerint Deák Ferenczhez fog „átrándulni". (Levele Stettnerhez Csap 1845. szept. 7. — CZAPÁRY 242. l.) — A zalamegyei ellenzék helyzete nemcsak mint politikust, nem is csupán mint Deák személyes barátját érintette, a beleszólásra az is különösen feljogosíthatta, hogy nem sokkal korábban választották meg Zala megye táblabírájának. Kerkápoly István alispán így értesítette erről Vörösmartyt:

Tekintetes Ur!

Méltóságos Tolnai Gróf Festetis Leo Urnak, mint Zala Megyében ki nevezett Fő Ispányi Helyettes Kormányzónak f. Július hó 14ik napján történtt be iktattatásakor, a Tekintetes Ur is Zala Megye Tábla Birájának ki neveztetett. . ."

Kővágó Örsön Julius hó 28án 845

Zala Megye első all Ispánya.

Vörösmarty nyilvánvalóan személyesen is ismerte az ellenzék más két vezérét is: hogy Csányi Lászlóval (1790—1849) — később a Szemere-kormány miniszterével, a szabadságharc vértanújával szívélyes viszonyban volt — az Stettner Györgyhöz Pest 1847. okt. 29-i levelének egy utalásából is kiderül (Czapáry 245—46. l.); akinek kérésére pedig a békítő verset írta — az a kéziratnak vsz. Stettnertől származó bejegyzése szerint — maga Zalabéri Horváth Nep. János volt. (A bejegyzés nyomán Gyulai is ezt tartja: MM 1863—64. II. k. 305. l.) A kézirat Zádor György szívességéből került a kiadást készítő Gyulaihoz, aki az addig kevéssé ismert verset elsőnek publikálta.

Gyulai címe (A zalamegyeieknek) a kéziraton alapszik: a költemény az egykorú lapokban cím nélkül jelent meg. — A kézirat szakozatlan — a tudósításokban megjelent vers azonban minden esetben igen határozottan van tagolva: az egyes versszakok Horváth Nep. János szállásának egy egy ablakában voltak elhelyezve. Az első hat sor Magyarország, a második hat sor Zala megye címere, a harmadik hat sor pedig „két kéz" alatt. A tudósítások ehhez, mint a vers 4. szakaszát, kivétel nélkül hozzáveszik Vörösmarty *Hymnusz*ának 25—30 sorait, utolsó versszakát, amely Csányi László ablakában volt kivilágítva. A közleményekből az is kitűnik, hogy sem a tudósítók, sem a szerkesztők nem ismerték fel az év eleje óta ismeretes sorok hovatartozását. (Ferenczi is négy versszakos költeményt említ.)

Szövegváltozatok

1. K baráti? NU JK baráti?
2. K név: haza. NU-ból ez a sor hiányzik JK-ból ez a sor hiányzik MéJ egy, osztatlan haza,
3. K határi NU szív és észhatári: JK határi:
5. K Csakhogy ha legyen NU Csak hogy ha JK Csakhogy ha MéJ Csak hogy ha
6. K melly [jav. ebből: milly] a' szerint tegyen. NU melly legyen. JK melly a' szerint tegyen. MéJ mily a' szerint tegyen.
7. K a' jók NU táborába, JK a' jók MéJ a' jók
8. K új czím tetszenék NU czím jobban tetszenék: JK czím jobban tetszenék: MéJ Ha bár czím
9. K a' gaz és a' kába NU kába: JK a' gaz és a' kába, MéJ a' gaz és a' kába;
10. JK elég;

11. K [a sor előtt áth.:]
⟨Becsület' jóknak egy nev 's egy főczél elég⟩
⟨Ha czélotok szent, Zala fiai⟩
⟨egy a' szent czél⟩
⟨Minek hozzá legény és atyafi?⟩
⟨Először {....} puszta név⟩
a' czél fiai!
NU S fiai! JK a' czél fiai! MéJ is:
12. NU név: „legény" és „atyafi"!? JK név „legény és atyafi?'
MéJ átyafi? [s. h.]
13. [sor fölött áth.:]
⟨Nagy és kicsin⟩
⟨Egynév alatt van tér nagynak kicsinnek⟩
⟨Nagy és kicsin⟩
⟨.....⟩
⟨'S ha már nevet kerestek⟩
⟨Egy férfi, millyet ritkán ád a' végzet⟩
⟨Munkátlanúl él a' viszály miatt⟩
elv, *⟨'s ki ember volt a' gáton⟩*
's büszkesége
NU név, egy elv, *s* Zalának büszkesége JK név,
egy elv, *s* Zalának büszkesége
MéJ név egy
14. K férfi millyen születik MéJ Oly férfi milyen
15. K egyéb *⟨?⟩* a' jók összesége NU összesége?
JK egyéb, mint a' jók öszszesége? MéJ a' jók
16. K [a sor fölött áth.:]
⟨'S a' vad viszálynak szárnya szegetik⟩
⟨'S kiálljuk a' bajt megtöréseig⟩
⟨Azt a' viszályok meg nem törhetik⟩
⟨Mig a' viszálynak szárnya szegetik⟩
a' vész megtörik
NU S JK a' vész MéJ S a' vész rajtuk
17. K *újra* a' gáton ott, NU ott, JK a' gáton ott,
MéJ a' gáton
18. K a' viszály uralkodott NU uralkodott. JK a' viszály
uralkodott.
MéJ a' viszály uralkodott.

830. [NEM FÁRADSZ-E . . .]

Kézirat

MTA LK I. 117 b/r. — Egy 21×12 cm nagyságú sárgásfehér, foltos lap első oldalán, cím nélkül az epigramm tisztázata. A *Laurának* című későbbi, idegen kéztől való, irónnal történt bejegyzés. A hátoldal üres. — Az akadémiai kolligátumban a vers kézirata mellett, 117/a

jelzéssel található egy 17×13 cm nagyságú fehér lap, amelynek első oldalán a következő, tintával írt szöveg olvasható: *Anyámnak adott kéziratok* s ez alatt, a bejegyzésre utalva más írással: *Ezt anyám Széll Kálmánné írta e papirosra Bernrieder Széll Ilona* — Vörösmarty lányának és unokájának e feljegyzéseiből kitűnik, hogy a család számon tartotta a kéziratok egy egyenesen Laurának adott csoportját is. Hogy azonban ezek közé mely versek kéziratai tartoztak, ma már nem tudhatni. A *Nem fáradsz-e . . .* kezdetű epigramm — már csak Gyulai megjegyzése alapján is (l. alább) — nyilván ezek közül való lehetett, az említett cédula is valószínűleg ezért került a kolligátumban a vers mellé.

Megjelenés

MM 1863—64. II. k. 224. l. (305. l.) ÖM 1884—85. I. k. 325. l. (451. l.) Mindkét helyen *Laurának* címmel

A közlés alapja a kézirat.

„Vörösmarty e költeményét soha sem adta ki s talán meg is feledkezett róla. 1845-ben írta; egy délután kilépve szobájából, szótlan adta át nejének s eltávozott hazunnan. A nejénél levő eredetiből másoltam le" — írja Gyulai — (MM 1863—64. II. k. 305. l.) — Hogy Vörösmarty milyen gondoskodó szeretettel viseltetett felesége iránt, arra hozzá írt levelei is tanuság (Czapáry 138, 149. l.) — Családi életük azonban korántsem volt anyagi gondoktól, (l. erre vonatkozóan a *Rosz bor* c. és a *Feleségem szép és jó . . .* kezdetű versek jegyzeteit) és később a gyermekekért való szüntelen aggodalmaktól mentes; a családi élettel járó kényelmetlenségek is olykor bosszussá tehették a költőt (L. pl. Wesselényihez írt levelét Pest, 1847. máj. 31. — Fotokópiája a MTA mikrofilm osztályán).

Fordítás

Orosz : Лауре. Перевод Н. Чуковского. Михай Вёрёшмарти Москва, 1956.

831. A' SORS ÉS A' MAGYAR EMBER

Kézirat

MTA LK I. 111—16/rv. — Öt 19×25 cm nagyságú fehér lap minden oldalán a vers cím nélküli, áthúzásokkal tele szakozatlan fogalmazványa. Fölötte iróval nem Vörösmartytól származó későbbi bejegyzés: *A sors és a magyar ember.*

Megjelenés

Életk. 1846. márc. 7. I. f. é. 10. sz. 297—99. l. *Vörösmarty* aláírással. MM 1845—48. IX. k. 239—46. l. MM 1847. 1451—55. h. MM 1863—64. II. k. 214—21. l. (304. l.) ÖM 1884—85. I. k. 318—24. l. (450. l.)

A verset a MM 1845—48. IX kötetében Vörösmarty több mással egyetemben (l. e kötet jegyzeteinek bevezetőjét 204 l.) *Legújabb költemények* (1842—47) gyűjtőcím alatt, tette közzé. Ezen a verscsoporton belül nincs esztendők szerinti bontás; a verset Gyulai különösebb indok nélkül az 1845-ben írt versek közé sorozta, noha 1846 márciusában jelent meg először. Mi a költeményt más fogódzó híján megjelenésének időpontja szerint soroltuk időrendbe. — A költemény utolsó versszaka (169—172. sor) a VU (Kolozsvár) 1848 máj. 7-i. számának mottója.

„A *Sors és a magyar ember* humoros allegóriájában — írta Gyulai Vörösmartyról — a múlt századbeli magyart rajzolja; a gúny hangja lassanként a meghatottságig emelkedik, midőn a jelenre tér át. A megifjúlt magyar nem bízza többé a sors szeszélyére hazáját, szíve vérével esküszik megváltani: éljen vagy vesszen. A jövendő jobb kor vagy nagyszerű halál eszméje itt is átvillan." (Vty Életr. 388. l.) — Kemény Zsigmond a költeményt *Az ősz bajnok*, a *Szép Ilonka*, a *Tót deák dalával* együtt a „költői beszélykék" sorában említi, megjegyezvén róla, hogy „a legszeretetreméltóbb irónia és kedélyesség vegyületéből támadt." (Emlékbeszéd a MTA XX. közülésén 1858. dec. 20-án — Czapáry 37. l.) — Babits az *Unalom* c. versével együtt szatirikus jellegét említi, majd így folytatja: „De a buzdítás és gúny hátterében, mély melancholia szólal meg. A költő érzi, hogy a munka maga hiábavaló és bizonytalan" — s utolsó versszakát idézi (Nyugat 1911. dec. 16. 24. sz. 1056 l.) — A marxista irodalomtörténetírás a költemény szatirikus erejét hangsúlyozza. „Egyik kitűnő szatirikus verse — írja Vörösmartyról Waldapfel József — *A sors és a magyar ember* — éppen a fatalizmussal való szakítást fejezi ki. A nemzet átalakulását képviselő magyar a magyar köznemes közmondásos vonásaival jelenik meg. A sorsra bízta hazáját s maga tétlenül várta, mi lesz. Bemutatja a vers a gyarmati kiszolgáltatottságot és elszegényedést a magyar parlagot" — írja — s a vers 114—16., valamint 125—28. sorát idézi. (Vörösmarty és kora. MTA I. OK. 1951. 151 l.) — Az *Unalom* című művel együtt „a típusalkotó költői eljárás remeké"-nek tartja Barta János a költeményt, „a hagyományos nemzeti sajátságok paródiáját." Párducos Árpád daliás utódaiból — írja „ócska honfi" lett, akiben furcsa egységben olvad össze parlagiság és kozmopolitizmus, s — idézi a 105—112. sorokat. (Vörösmarty patriotizmusa It 1950. IV. 23. l.) — A verset Tóth D. Kölcsey Zrínyijével veti össze, amelyben a költő még a tragikus pátosz hangján fordult a nemzetnek életet és halált osztó sorshoz, akinek szava akkor fenségesen és megfellebbezhetetlenül zengett. Most viszont hét esztendő múltán a tragikus jelenetek valóságos paródiája születik. (371. l.)

Fordítások

Német : Das Schicksal und der Ungar. Deutsch von Paul Hoffmann Wien—Pest—Leipzig, 1895. M. V.-s ausgewaehlte Gedichte.

Orosz : Судьба и мадьяр. Перевод Д. Самойлова. Михай Вёрёшмарти. Москва, 1956.

Szövegváltozatok

1. K előtt,
2. K E nagy [jav. ebből: *sok*] szeszélyű nő
5. K Félvállán ócska mente
   Életk. Félvállán
6. K [A sor fölött áth.:] ⟨*Rozsdás kard oldalán*⟩
   Rozsdás ⟨*kopott*⟩ kard oldalán
7. K Az üstök ⟨*Csimbókja*⟩ hátra kötve
8. K [A sor fölött áth.:]
   ⟨*Patkányfarkú talány*⟩
   ⟨*Lóg mint meszelt czigány*⟩
   Lóg ⟨*Lelóg*⟩ mint egy buzogány
9. K [A sor fölött áth.:]
   ⟨*A' lóról rég le szállott* {*szállt ő*}⟩
   már
10. K De ⟨*sarkantyuja . . .*⟩ vén bokáiról
11. K [A sor fölött áth.:]
    ⟨*Fegy*⟩
    ⟨*Fegyverkezetten áll ő*⟩
    ⟨*Telőtől talpiglan*⟩
    ⟨*Imígy fegyverkezetten*⟩
    ⟨*Áll ő bokáiglan*⟩
    Az ⟨*elpártolt időknek*⟩ elpárolt időknek
14. K Már ⟨*régen*⟩ jócskán oda van
15. K Sírásra ferdűlt [jav. ebből: *álló*] szája
    Életk. Sírásra fordult
16. K Beszéde *hangtalan.*
17. K [A sor fölött, ill. előtt áth.:]
    ⟨*A' sors, ki épen akkor*⟩
    ⟨*Sors asszony* {*t*} *épen akkor*⟩
    ⟨*De annál jobb* ⟨. . . . . .⟩ *hogy szeszélyben*⟩
    ⟨*Sors Sors asszonyságot épen*⟩
    ⟨*Épen*⟩
    ⟨*Legjobb karban lelé*⟩
    ⟨*kedvben*⟩
17. K (szerencse)
    Életk. De Sors asszonyt
18. K vigan lelé
19. K Mert egy ⟨. . . . .⟩ nagy
20. K Pöfékelt felfelé [jav. ebből: fölfelé]
21. K Forgószél pipaszára
22. K Füstölg mint a' pokol
23. K Mig
24. K Veszettűl

25—33. K [E sorok nincsenek idézőjelben]
25. K Mi baj szivem magyarkám
26. K [A sor fölött áth.:]
⟨*Mivel szolgalhatok*⟩ [sic!]
⟨*Igy Igy szóla hozzá nyájasan*⟩
27. K [A sor fölött áth.:]
⟨*Megint panasz? Mi kéne még?*⟩
⟨*Ha volna?*⟩
29. K [A sor fölött áth.:]
⟨*Egy új világ {ország} talán?*⟩
⟨*Nem*⟩ Már adtam gazdag földet
30. K [A sor fölött áth.:]
⟨*Sujtást, és hivatalt*⟩
⟨*Ezüstöt ..... aranyat*⟩
31. K Sok ⟨*Nagy*⟩ őst [jav. ebből: *ősöket*] és czifra ⟨.....⟩
köntöst ⟨*csatákat .....*⟩
32. K És ⟨*Annyi diadalt*⟩ mennyi hivatalt?
33. K [A sor fölött áth.:]
⟨*Mi kéne*⟩
⟨*Beszéld*⟩ De szólj, mi kell legyen meg
34. K [A sor fölött áth.:]
⟨*Most kedvemben vagyok*⟩
⟨*Igy szóla sors 's pipált*⟩
⟨*Most kedvemben vagyok*⟩
⟨*Igy szóla sors 's pipált*⟩
Szólt ⟨*a*⟩ Sors és úgy pipált
Életk. Szólt Sors és ugy
35. K Hogy egyre másra nap ⟨*'s*⟩ hold
36. K Tüszkölve ⟨*meg-megállt.*⟩ felbakált
37. K De a' magyar ⟨*pipálni*⟩ — mit tudna
38. K sem?
39. K hunyorított:
42. K hullámiban
44. K Kezdé mi baja van:
45. Életk. békességet
46. Életk. háborut,
47. K Olly félet mint a' permet
Életk. Olly félét mint
49. K Egy ⟨*res*⟩ kis reszelt alkotmányt
50. K jobbágyokat
52. K [A sor fölött áth.:]
⟨*Aszút, de jó sokat*⟩
53. K Sőt hiriért, kivánta
54. K Hogy tenger⟨*ünk*⟩ is legyen.
56. K Legyen!
57. K pityóka
Életk. vesszen
58. K 'S teremjen csak buza

59. K ⟨*És újra*⟩ 'S juhának gyapja nőjön
60. K megnyuza
61. K S hogy *légyen* télen nyáron
62. K Jó *útja* (majd ha fagy)
63. K Mert hejh *gebeje* [sic!] *nem megy*
66. K vegyest
67. K Mig
Életk. Míg
70. K E' ⟨*szátyárságokat*⟩ hosszu dolgokat
71. K ég
Életk. Ásít,
72. K [A sor fölött áth.:]
⟨*Szörnyüket tátogat.*⟩
73. K igérget
74. K ád
76. K daliát
77. K 'S borzasztó! míglen [jav. ebből: *a' míg*] ⟨*igy alkuvék beszéle*⟩ alkvék
78. K [A sor fölött áth.:] ⟨.....⟩
nyöge ⟨*'s*⟩ fútt
79. K pipaszárát
80. K kialutt
82. K tüzet
83. K Mondják egész cseberrel [jav. ebből: *csebrekkel*]
Életk. Mondják:
85. K *No már ez* ⟨*aztán*⟩ *csak* boszuság
86. K ⟨'S⟩ tőn [jav. ebből: *lőn*]
87. K kértél
88. K csakhogy ⟨*Úgy Csak hogy*⟩
89. K [A sor fölött kéziratban nincs csillag]
Az ócska ⟨*mentés*⟩ honfi ekkor
90. K ment
Életk. Nagybúsan haza ment;
91. K [A sor előtt:]
⟨*'S bújában*⟩ Sok ⟨*drága*⟩ üdvös éven által
93. K béke
94. K dolgozott
96. K Farkas bundát kapott
98. K [Sor fölött áth.:]
⟨*'S ha volna is miből?*⟩
⟨*'S*⟩ Miből ha
99. K *'S* könyvet csinálni szégyen
101. K kölcsön,
102. K megengedem.
104. K 'S lőn *a'* ⟨*veszedelem.*⟩ újabb gyötrelem.
Életk. 'S lőn
105. K A' sors üldözte ⟨*főnek*⟩ fajnak
Életk. A' sorsüldözte

107. K Korcscsá lett mint az öszvér
108. K [A sor fölött áth.:]
⟨..... *külföldre* .....⟩
párt
109. K tanúlt,
110. K [A sor fölött áth.:]
⟨*De mind rosz dolgokat*⟩
⟨*visszás dolgokat*⟩
keselyt
111. K Elméje szíve nyelve
113. K [A sor fölött áth.:]
⟨*Hát még a' többi tréfa!*⟩
⟨*Jött a pityóka — vész*⟩
⟨*Birkája rendre hullott*⟩
⟨*Buzája csenevész*⟩
⟨*A' csendes háborúban*⟩
⟨*Szivébe vert Vérébe vert csapot*⟩
⟨*Hogy rajta német és tót*⟩
⟨*Hastartva kaczagott*⟩
⟨*Már vérszemet kapott*⟩
⟨*A' tengerek' helyében*⟩
⟨*Morotva és mocsár*⟩
⟨*Döglött gebék az úton*⟩
⟨*Dágványos útak közben*⟩
⟨*Sok döglött*⟩
114. K [A sor fölött áth.:]
⟨*Pityóka nem terem*⟩
⟨*Pedig megenné*⟩
Ha [olvashatatlan szóból jav.] ⟨*szántott*⟩ tán kapált 's vetett
115. K [A sor fölött áth.:]
⟨{*De*} *'s a' szomszéd el seperte*⟩
116. K [A sor fölött áth.:]
⟨*A' gabnát, szüretet*⟩
⟨*De hajh a' szomszéd nyerte*⟩
A' gabnát, szüretet.
118. K örömest
119. K balesethez
120. K Nem *kíván* eczetet
121. K *Az* ország vissza fordúl
Életk. visszafordúl
122. K lelé
Életk. *Ugy*
123. K [A sor fölött:]
Midőn ⟨*Regényes szép vadon*⟩
124. K felé
125. K Dágványos út, kidőlt ló
Életk. 'S dágványos *ut*
126. K [A sor fölött áth.:]

⟨*És tenger mindenütt*⟩
helyett
127. K morotva
Életk. R*u*t posvány
128. K [A sor fölött áth.:]
⟨*Borít mérföldeket*⟩
⟨*Az ország rongy sziget*⟩
129. K [A sor fölött áth.:]
⟨*A' csendes háborúban*⟩
Van [jav. ebből: *A'*] csendes háború⟨*t*⟩ is:
130. K vitéz
132. K kész
134. K *Szivébe* vert csapot
137. K „Sok a' mi sok: megálljunk!"
Életk. megálljunk."
138. K Kiált Sors: halld magyar!
Életk. Kiáll*t* Sors:
139. K Ezt még sem így *akartam*".
Életk. *i*gy
140. Életk. 'S *u*j alkuvást
141. K föleszmélt
142. K homlokán
143. K keservek
144. K [A sor fölött áth.:]
⟨*Nem Nem Mind ősi hagyomány*⟩
⟨*És maga*⟩ [alatta:] Haragtól fél pogány
Életk. félpogány.
146. K áll
147. K Bevárni: ⟨*Sors isten nő*⟩ a' csalárd Sors
Életk. csalárd Sors
149. K Sors asszony ⟨*mosolyogva*⟩ a' belépőt
150. K [A sor fölött áth.:]
⟨*Tán tetszett az új legény*⟩
⟨*Tetszett az új*⟩
(Tán tetszett a' legény)
Életk. (Tettszett az *u*j legény)
152. K mérlegén
153. K És szóla: mit kivánná
155. K [A sor fölött áth.:]
⟨*Bő termést, drágaságot*⟩
⟨.....⟩
⟨*Sok harczot, jó vezért*⟩
⟨*Nyugalmas fáradalmat?* jav. [ebből: *fáradságot.*]⟩
⟨*Tölgyágat homlokodra*⟩
⟨*Vagy* [olvashatatlan szóból jav.:] *illatos babért?*"⟩
⟨*De a magyar*⟩
Semmit! szól eltökélten

156. K A' honfi: semmi bért!
157. K Asszony szeszélyre többé
158. K Hazám⟨at⟩ nem bizhatom
159. K ⟨*Melly m*⟩ Mit tenni hátra van még
Életk. még
161—164. [sorok K-ban nincsenek meg]
162. Életk. kell
165. K 'S élek, halok, de többé
MM 1847. halok; Életk. halok;
167. K Nem fogják ⟨.....⟩ fátyolozni
169. K [A sor fölött nincs csillag]
'S azóta foly a' munka
170. K Jól, roszszúl, mint lehet.
Életk. Jól, ro*szúl*,
171. K [A sor fölött áth.:]
⟨*De ébren áll a szellem*⟩
⟨*A' küzdő hon felett*⟩
⟨*'S meglássuk*⟩
A' sors ⟨*haraggal*⟩ [fölé írva:] borongva néz el

832. CSIK FERKE

Kézirat

K_1 MTA LK I. 118—125/rv. — Nyolc 19×25 cm nagyságú, a kolligatumban egybekötött, de eredetileg különálló, részben (118—19. 124—25. l.) sárgásfehér, részben (120—23. l.) zöldes lap tizenöt oldalán a költemény cím nélküli, törlésekkel tele, szakozatlan [illegible] galmazványa. A *Csik Ferke* cím irónnal, idegen írással későbbi, nem Vörösmartytól származó bejegyzés. A 124. lap rectója üres.

K_2 MTA LK I. 126—131/rv. — Hat 20×25 cm nagyságú szürke lap tíz oldalán a versnek nem Vörösmarty kezétől származó, szakozott tisztázata. A tisztázat változatait közöljük, mert a kéziraton több helyütt Vörösmarty sajátkezű javítása látható. Az ötödik lap mindkét oldala üres. Az utolsó oldalon a vers után a másoló kezétől származó bejegyzés: *Vörösmarty.*

Megjelenés

Életk. 1846. ápr. 4. I. f. é. 14. sz. 423—28. l., *Vörösmarty.* aláírással. Az Életk. versszakbeosztása a következőképpen tér el az MM 1845—48. tagolástól: a 61—68.; 69—80.; 81—84.; 153—157.; 187—198.; 203—206.; 207—210. sorig terjedő részek képeznek egy-egy versszakot. A tagolás egyébként megegyező. MM 1845—48. IX. k. 247—55. l. — Tatay: Remekek 1847. 207—210. l. — MM 1847. 1456—60 h. — MM 1863—64. II. k. 225—33. l. (305. l.) — ÖM 1884—85. 326—33. l. (451. l.)

„Csik Ferke és A katona a magyar népélet rajzai — írja Gyulai — de mindenik más hang . . . Csik Ferke második részében a lelkiismeret furdalása művészien van festve, de első része kissé homályos" (Vty Életr.) — Babits Vörösmarty „fájdalmas" és „tragikus" „világérzésének" meglehetősen szubjektív jellemzése kapcsán említi a verset, mely szerinte — „a munka dicsőítésére íródott s az őrület rajzában kulminál" (Nyugat 1911. dec. 16. 24. sz. 1058. l.) — Tóth D. a 30-as évek romantikus kisepikájának, s a népies témának találkozását látja a versben, amelynek alapján úgy véli: „a romantikus Vörösmarty számára nem a János vitéz, vagy a Toldi epikájának realizmusa, hanem a népballadának a romantikához viszonylag közeleső műfaja válhatott volna sajátjává . . . Csik Ferke hazajárásának babonás, a gyújtogatásnak, kapzsiságnak reális, a lelkiismeret-furdalásnak Arany pszichologizálására emlékeztető kidolgozása, felfogása félreérthetetlenül jelzik Vörösmarty népin megújhodó epikájának legvalószínűbb lehetséges útját." (447—48. l.)

Szövegváltozatok

Ferínek

1. K_1 Csik ⟨*Búk Andornak*⟩ elfogyott a' telke

2. K_1 [Sor fölött áth.:] ⟨*De azért*⟩
K_2 lelke.
Életk. lelke;

3. K_1 [Sor fölött áth.:]
⟨*Lelke volt*⟩
⟨*Lelke jár a' falu' csodájához* [sic!]⟩
⟨*Telke maradt [?] a' szomszéd birtokában*⟩
⟨*Haza jár az elhagyott tanyához*⟩
⟨*Nem csak lelke, de nehéz bundája*⟩
⟨*bunda is van rajta*⟩
⟨*'S a' bundában a' szomorú gazda*⟩

4. K_1 *Így*
K_2 *Így*
Életk. *Így*
K_1 [Sor alatt áth.:]
tiz év óta
⟨*Csik Andor már jó korán lett árva*⟩
⟨{*Azért*} *És azért lett telkéből kizárva*⟩
⟨*A' ki telkét*⟩
⟨*Csik Andornak szűk az oldalbordája*⟩
hangja
ketté
⟨*A' sohajtás csaknem széllel szórja.*⟩ [?]
⟨*A' szegény már tíz év óta árva*⟩
⟨*És azért lön telkéből kizárva*⟩

5—8. K_1 *Csik Andort ha valaki meglátja*
Keresztet vet, olly ⟨*halvány*⟩ *orczája*
sápadt

Es ha lassan végig meg [sic!] *az utczán*
A' kuvasz nyí vissza hunyászkodván

5. K_2 végigmegy
6. K_2 visszahunyászkodván, Életk.nyí, visszahunyászkodván.
7. K_2 meglátja,
8. K_2 Keresztet vet: Életk. Keresztet vet:

9—12. K[-ban a 13—16. sor után következnek]

9. K_1 bujdosásból
10. K_1 határból

11—12. K[-ban helyszűke miatt négy sorra vannak tördelve]

11. K_1 tudja
    K_2 *I*sten
12. K_1 útja
    K_2 *u*tja.
    Életk. *u*tja.

13—16. K[-ban megelőzik a 9—12. sort.]

13. K_1 ⟨*Szegény ember*⟩ Jó fiú már
14. K_1 És *a*zért
15. K_1 hajtja
16. K_1 *M*ig
17. K_1 [Sor fölött áth.:]
    ⟨*Apja anyja itt haltak ki régen*⟩
    ⟨*Félve néz be a' kis ablakrésen*⟩
    ⟨*Apja anyja ott haltak ki régen.*⟩
    ⟨*A' lóczára leül a' karámban*⟩
    ⟨*Itt ült hajdan ünnepi ruhában*⟩
    Legelőször néz az (2) ablakrésen
    ⟨*Félve néz be a' kis*⟩ (1)
18. K_1 ⟨*Ott haltak ki*⟩
    tanyaztak (2)
    Apja anyja ott ⟨*haltak ki*⟩ (1) régen
    lopná búját (3)
    ⟨*a' hold sugára*⟩ (2)
19. K_1 Félve néz be mintha ⟨*lop*⟩ búját lopná (1)
    K_2 néz be,
20. K_1 [Sor fölött áth.:]
    ⟨*A' halottak rémes fejfájára*⟩
    be*h* örömest odadná.
    K_2 He*j*h pedig be*h*
    Életk. He*j*h,
21. K_1 Most (2) ⟨*Majd*⟩ (1) leül és lóczán a' *karámban*
    K_2 Most le*ű*l a' lóczán a' *karámban*
    Életk, Most le*ű*l a' lóczán a' *karámban*, Tatay le*ű*l karámban,
22. K_1 ruhában
23. K_1 gyermek ifjusága
24. K_1 ⟨*Felkáprázik*⟩ (1)
    Áthuzódi*k* mint a' hold világa
    K_2 Áthuzódi*k*,

Életk. Áthuzódik
25. K_1 [A 119. rectón, fent, aláhúzott, áthúzott cím:]
⟨*Kis leány sirjára*⟩
25. K_1 Majd tovább megy ⟨*és benyit az ólba*⟩ (1)
's a' kajlát az ólban (2)
26. K_1 szugolyban.
27. K_1 [Sor fölött áth.:]
jámbornak
⟨*Sokszor ivott anyjának tejéből*⟩
Mig ki nem ⟨*ment*⟩ hűlt apja' örökéből
Életk. Mig
29. K_1 ⟨*Igy*⟩ Csík ⟨*Andor*⟩ Feri most a' kertet vizsgálja
Életk. vizsgája: [s. h.]
30. K_1 Meg van szilvafája
⟨*a' kas kebelében*⟩ (2)
31. K_1 És a' méhek ⟨*ott a kert' végében*⟩ (1)
ott a' kert mélyében (3)
K_2 kert *végében* [Vörösmarty sajátkezű jav. ebből: *mélyében*]
33. K_1 [Sor fölött áth.:]
⟨*Most azonban*⟩
⟨*Innen Mint jó gazda mindent megkerülvén*⟩
Csík ⟨*Andor*⟩ Feri hogy megvizsgála mindent
34. K_1 [Sor fölött áth.:]
⟨*A' szörűbe* [sic!] *dolgozgatni felment*⟩
⟨*Majd kazalt rak, majd seperget*⟩
bundáját ⟨*'s*⟩ körűlment.
K_2 körülment
Életk. Félrevetve
35. K_1 ⟨.....⟩ És kapált ⟨*és ásott, ... tatarozott*⟩ (1)
és ⟨.....⟩ (2)
seprett, árkot ása
36. K_1 *Mintha volna értte aldomása*
38. K_1 fúr farag magában
39. K_1 [Sor előtt ill. fölött áth.:]
⟨*'S mintha távol mennydörgés morogna*⟩
⟨*ledörögne az ég*⟩
⟨*A' kamrában ..... na hallatszik.*⟩
⟨*Igy jár mint kisértet csak éjjel*⟩
⟨*Reggelenként*⟩
távol
40. K_1 hangzik [jav. ebből: *hallott*]
41. K_1 *Igy* jön ő *meg* későn mint az éjfél
K_2 *Igy* jön ő *meg*
Életk. *Igy* jön ő *meg*
42. K_1 megy míg kél
43. K_1 [Sor fölött áth.:]
⟨*Kisértetnek vélik*⟩
⟨*A' {szomszéd} falu nép sok kisértetet lát*⟩

⟨*Melly kezében forgat egő*⟩
⟨*'S elkerülik új szomszédjok' házát.*⟩
⟨*De a' gazda reggel hogy felébred*⟩
⟨.... *Szeme háza' {csak} környékén eltéved :*⟩
⟨*Görbe boglyák egyenesbe rakva,*⟩
⟨*Tiszta árkok*⟩
⟨*És' a' népség*⟩ 'S a lakosság
K_2 lát:
Életk. lát:
44. K_1 *Ki* kerűlik *új* szomszédjok'
45. K_1 reggel *ha* felébred
K_2 reggel *ha* Életk. reggel *ha*
46. K_1 megtéved
K_2 megtéved: Életk. megtéved:
47. K_1 boglyájára
48. K_1 szekere,
K_2 szekere- 's Életk. szekere- 's
49. K_1 [Sor fölött áth.:]
⟨*Lassu, tartós munkával*⟩
Folytonos bár ⟨*lassu munkájával*⟩ lassu [jav. ebből: *kurta*] működéssel
50. K_1 [Sor fölött áth.:]
⟨..... *Ferke {végez} mindent végez, mindent vállal*⟩
⟨*Hétről hétre megtetszik, kezének*⟩
51. K_1 ⟨*van*⟩ szépen van látszatja
kereszt
53. K_1 És [jav. ebből: *De*] a' ⟨*fösvény*⟩ fösvény, ⟨*a'*⟩ kit ⟨*gyám*⟩ fiának
54. K_1 *Telke háza* ⟨*most*⟩ felgazdagítanak
K_2 felgazdagitának,
Életk. felgazdagitának,
55. K_1 nézi
56. K_1 más keze
57. K_1 még több *lélek* is van
58. K_1 ⟨*Tudnivágyás*⟩ Nyugtalan ⟨.....⟩ vágy ébred Sárikában
K_2 Sárikában:
59. K_1 [Sor fölött áth.:]
⟨*'S kebelében titkos szerelemnek*⟩
⟨*Benne tündér*⟩
Mintha ⟨*egy*⟩ látott kép [jav. ebből: *arcz*] után epedve
61. K_1 „Hátha ő az, szól a' vétkes gazda"
K_2 gazda.
Életk. „Hát ha gazda.
62. K_1 [Sor fölött áth.:]
⟨*A' ki rám e' házat telket hagyta ?*⟩
mással nem tudatta
Kit ⟨*Mit*⟩ gondolt, azt ⟨*senkinek nem mondta*⟩
63. K_1 Hátha érttem *fárad ?* szól ⟨*a' gazda*⟩ leánya

Életk. „Hát ha értem
65. K_1 'S haljon! éljen! volt a' két ⟨*kivánat rideg szó*⟩ kivántat
K_2 *Éljen!*"
66. K_1 [Sor fölött áth.:]
⟨*Melly belűl elfoglalá a' házat*⟩
⟨*Titkon két szív' mélyéből kihangzó*⟩
szánat
67. K_1 ⟨*Éljen haljon*⟩
Haljon! éljen! ⟨*'s mintha úgy is volna*⟩
' jó részt úgy van dolga
K_2 jó részt *ugy* Életk. jórészt *ugy*
68. K_1 [Sor fölött áth.:]
⟨*Mintha élne és már meghalt volna.*⟩
⟨*élet és halál köztt volna*⟩
még is
69. K_1 [Sor fölött áth.:]
⟨*Csik Feri megy holdborongós éjjel*⟩
Igy [jav. ebből: *Lép*] éjszakáján
K_2 *Igy* Életk. *Igy*
71. K_1 [Sor fölött áth.:]
⟨*A' falun túl áll egy csendes kis ház*⟩
⟨*És utána De nyomában*⟩
⟨*És benyit egy künn felejtett házba*⟩
⟨*És egy künn felejtett ház felé . . .*⟩
künn felejtett háznál
K_2 künfelejtett
72. K_1 [Sor fölött áth.:]
⟨*Mintha vendég volna önmagánál,*⟩
⟨*A' falun túl egy*⟩
ön magánál.
K_2 *Mint afféle vendég* — önmagánál.
74. K_1 és ⟨*a' gazda lánya*⟩ *szép Sárikája*
75. K_1 házhoz ⟨*közelednek*⟩ lopakoznak
76. K_1 zajoknak.
77. K_1 hallik mintha vad kan
78. K_1 kínokban
79. K_1 ⟨*Majd*⟩ Felvilágol
80. K_1 *Tompa 's csengő* hangok' zuhogása.
81. K_1 közelgetőkre
82. K_1 's vissza ⟨*vágynak menni*⟩ is mennének nyakra főre
K_2 nyakra-főre, Életk. nyakra-főre,
83. K_1 erős ⟨.....⟩ a kivánság
85. K_1 [Sor fölött áth.:]
⟨*És És a' gazda halkan az ajtónál*⟩
⟨*Vas villáját bundájába rejtve*⟩
⟨*Áll a' fösvény az*⟩
szemben
K_2 szemben

86. K_1 ⟨*habzó*⟩ izzó félelemben
87. K_1 [Sor fölött áth.:]
⟨*Az ablaknál áll a' lányka résen*⟩
Borzadozva ⟨*Rémülettől*⟩ mint a' fal fehéren
K_2 fehéren
89. K_1 kohában
K_2 kohában
Életk. kohában
90. K_1 magában
91. K_1 jámbor jó hitében
Életk. hitében:
92. K_1 helyében
93. K_1 [Sor fölött áth.:]
⟨*De a' gazda rosz kereszt fiára*⟩
⟨*rá ismert*⟩
⟨*Ismert benne*⟩
⟨*Most*⟩ És látá a' gazda kit talált itt
94. K_1 [Sor fölött áth.:]
⟨*Kit már régen*⟩
⟨*Gyámfiát, kit régen már holtnak hitt*⟩
⟨*Kit a' környék már régen*⟩
meg holtnak hitt
95. K_1 [Sor fölött áth.:] ⟨*Gyámfiát*⟩
⟨*És tovább*⟩ Félre állott mintha tanakodnék:
K_2 tanakodnék: Életk. tanakodnék,
96. K_1 Legyen hogy
K_2 károsodjék? Életk. károsodjék?
97. K_1 még is mind hiába
98. K_1 gézengúz üljön *vagyonába?*"
100. K_1 ⟨*Szól*⟩ Monda: innen ⟨*el nem megyen*⟩ nem szabadúl élve
101. K_1 lányka ⟨*ábrándos szemekkel*⟩ (1)
⟨*ábrándozva néz be*⟩ (2)
nézi ábrándozva
102. K_1 Csík [jav. ebből: *A'*] Feri
K_2 hordozza:
103. K_1 sarkán
⟨*bezárúl*⟩ (2)
105. K_1 hirtelen ⟨*csapással*⟩ (1)
csapással
106. K_1 [Sor fölött áth.:]
⟨*Bezáródik e*⟩
⟨*Egy csapással 's egy kulcs fordulással*⟩
⟨*Elzáródik egy kulcs fordulással*⟩
Elzaródik egy kulcsfordulással
107. K_1 [Sor fölött áth.:]
⟨*És az ajtó hirtelen bezárul*⟩
⟨*Egy csapással 's egy kulcsfordulástul.*⟩
⟨*Csik Feri*⟩

108. K_1 Hallja ⟨*künn*⟩
109. K_1 Csik Ferkének [jav. ebből: *Fer*] erében
110. K_1 [Sor fölött áth.:]
⟨*És csak*⟩
⟨*Mi lelé, nem tudja hevenyében.*⟩
⟨*Csik*⟩
⟨*De sokáig*⟩
⟨*Majd az ajtót kémli, 's látja végre*⟩
⟨*Hogy bezárták*⟩
⟨*De tolúl a füst és láng mell*⟩
⟨*A' mint látja hogy vagyon veszélyben*⟩
⟨*De hamar föleszmél*⟩
Mi lelé,
K_2 Mi lelé,
111. K_1 Majd ⟨*Most Majd*⟩ végre
112. Életk. végveszedelmére.
113. K_1 [Sor fölött áth.:]
⟨*„Hó barátom!*⟩
⟨*Csik Ferit ez meg nem ijesztette*⟩
114. K_1 eszébe"
115. K_1 *Szóla* Ferke 's csapkod pőrölyével
[Jav. ebből: *pőrölyében*]
116. K_1 Hogy a' *závár*
117. K_1 gyilkos? Szól most kirohanva
118. K_1 ⟨*'S*⟩ A' szegény lányt csak nem *le*tapodva. [jav. ebből: *letapodja*]
119. K_1 A' lány ⟨*Sárika*⟩
K_2 ajtót,
120. K_1 [Sor előtt áth.:]
⟨*'S hogy kulcs 's lerogyott*⟩
És elájult hogy ⟨*a'*⟩ kulcs
121. K_1 egészen
122. K_1 szépségében
123. K_1 Vagy is megháborodék
K_2 megháborodék, [Vörösmarty jav. ebből: *felháborodék*]
Életk. *ugy* megháborodék,
124. K_1 ⟨*Azt is*⟩ Elfelejté,
125. K_1 azonban egymást jól megértvén
126. K_1 Nem ⟨*sokat*⟩ mulattak
K_2 vidékén. Életk. vidékén:
127. K_1 Ferke, a' kész ⟨*szántóvas kezében*⟩ vassal *meg*terhelve
128. K_1 Sári, *szörnyü* sorsán epekedve.
K_2 epekedve
129. K_1 [Sor fölött áth.:]
⟨*Múlt az éj a' hajnal közelített*⟩
⟨*Mentek mentek és a rövid úton*⟩
⟨*'s mig a' házat érék*⟩
⟨*A' panaszban*⟩

⟨*Sok nehéz év*⟩
Mentek mendegéltek
130. K_1 A' panaszban míg a' házat érék.
131. K_1 rosszat
133. K_1 közelgett
K_1 Mult Életk. Mult
134. K_1 egy nyílt [jav. ebből: *nagy*]
135. K_1 [Sor fölött áth.:]
⟨*'S egy nagy kulcsot majd ki majd bezárván*⟩
136. K_1 És sokáig ⟨*nézdelé*⟩ rá nézett merően
137. K_1 vessem
138. K_1 essem
139. K_1 [Sor fölött áth.:]
Hogy gyanúba semmi kép ne essem?
Evvel zártam őt a' más világra
Evvel világra
Életk. másvilágra,
140. K_1 birtokára
141. K_1 koporsószeggel
142. K_1 Vissza nem *jár* [jav. ebből: *tér*]
143. K_1 kulcsát szekrény' *fenekére*
K_2 szekrény mélyére, [Vörösmarty jav. ebből: *mélyébe*]
144. K_1 *Kútba szánván*, majd
145. K_1 kietlen
146. K_1 fellegekben
K_2 *u*szó
147. K_1 ⟨*Gyak*⟩ És az alvó gyakran felijedve
148. K_1 kedve
K_1 m*e*llyekhez
150. K_1 borzadának Életk. borzadának,
151. K_1 [Sor fölött áth.:] ⟨*Mint....*⟩
'S a' mint ön tanyáján csontig égett
152. K_1 rajta emberséget [jav. ebből: *emberképet*]
153. K_1 ⟨*Fel fel ugrott ;*⟩ Fel fel kelne de hová ⟨*fordúljon*⟩
vonúljon?
K_2 von*u*ljon? Életk. von*u*ljon?
154. K_1 úton
155. K_1 menekvés! virraszt álmodozva
K_2 menekvés! virraszt álm*a*dozva
Életk. álmodozva
156. K_1 nyugodva
Életk. 'S alszik, egy
157. K_1 Most felugrik ⟨*'s lánya kamrajába*⟩
's rohan a kamrába
158. K_1 ⟨*M*⟩ Bele
159. K_1 ⟨*Szólj*⟩ Mondd! ki volt az"
K_2 [A sor idézőjelek nélkül. Vörösmarty sajátkezűleg toldotta a tisztázatba]

160. K_1 Sári felriad [jav. ebből: *felriadva*] 's szól: „ég
⟨irgalm⟩ oltalmazz"
K_2 [A sort Vörösmarty sajátkezűleg toldotta a tisztázatba] szól: ég *oltalmazz!*
Életk. „ég, *oltalmazz!"*
161. K_1 embert? egy halottat
K_2 embert?
162. K_1 elégett és
K_2 elégett és Életk. elégett és
163. K_1 [Sor fölött áth.:]
⟨Szólj, nem láttad? őt itt álta⟩
⟨itt jart udvarunkon⟩
Halovány volt mint a' hold sugára
165. K_1 várva
167. K_1 *És a' kertet és udvart* bejárván
168. K_1 szarván
K_2 szarván.
169. K_1 [Sor fölött áth.:]
⟨És megállt és új szántó vasánál⟩
Ott [jav. ebből: *'S hogy*] rá ismert új szántóvasára
Életk. uj szántóvasára,
170. K_1 *Megtapintá* 's köd
Életk. borult agyára.
171. K_1 [Sor fölött áth.:]
⟨Tegnap este törve volt⟩
⟨....⟩ Hát kovácsolt, [jav. ebből: *kovácsolt?*]
172. K_1 Ő ki régen *⟨kétszerezve⟩* és most újra megholt?
K_2 *u*jra Életk. *u*jra
173. K_1 [Sor fölött áth.:]
⟨Kísértet nagy ördög! Fut! s futni menni kezdett⟩
⟨'S elhagyá a' házat, udvart kertet⟩
Kísértet nagy ördög!" 's menni kezdett
Életk. Nem lön
174. K_1 Elhagyá a' hazat udvart kertet
K_2 kertet. Életk. kertet.
175—178. K [Ezek a sorok a kéziratból hiányzanak]
175. Életk. falu-végig,
178. Életk. Hátha a mit láta csak
179. K_1 [Sor fölött áth.:]
⟨Esze nélkül⟩
⟨'S hogy⟩ Még megfordúlt egyszer, 's visszanézett
Életk. visszanézett
180. K_1 [Sor fölött áth.:]
⟨Jött Jött utána ki⟩
De ⟨..... Halvány képpel ott⟩ fehéren állt a' kisértet
K_2 'S *ím*
181. K_1 csont kezében
K_2 csontkezében

182. K_1 villogott [jav. ebből: *csillogott*]
183. K_1 urodalma
185. K_1 [Sor fölött áth.:]
⟨Megy miként a' szél hajtotta kóró⟩
Megy mint kóró, mellyet *⟨fergetegnek⟩* fölkergetnek
186. K_1 [Sor fölött áth.:]
⟨Szárnyai a' rón⟩
187. K_1 [Sor fölött elválasztó vonal]
már midőn
K_2 [Sor fölött elválasztó vonal:]
Életk. árva,
188. K_1 Sárikára
K_2 Sárikára
189. K_1 népes*ű*lt meg a' ház
K_1 a' ház Életk. a' ház
190. K_1 istenáldás
191. K_1 [Sor fölött áth.:]
⟨Jött egy koldús {bűnbánó} őrltes szemekkel⟩
⟨'S szembe ült a' játszó gyermekekkel⟩
K_2 reggel, Életk. reggel,
192. K_1 Dúlt *orczával* és őrűlt
193. K_1 [Sor fölött áth.:]
⟨{Most} 'S késő estig ült az árok parton⟩
⟨És látá hogy⟩
⟨'S késő estig ült az árokparton⟩
út árok partjára
195. K_1 *Fürge lábbal* és
196. K_1 lármával
197. K_1 játszott *⟨mind napestig⟩* fáradatlan
198. K_1 [Sor fölött áth.:]
⟨Keresetlen édes boldogságban.⟩
alakban
197—198. K_2 [A tisztázatban a két sor fordított rendben követte egymást, Vörösmarty sajátkezűleg átszámozta őket a MM 1845—48 szövegével megegyezően.]
199. K_1 [Sor fölött áth.:]
⟨Elmerűlten nézi⟩
őrült mintha *fel*eszmélne
200. K_1 Ajka *⟨mozdúl mintha⟩* reszket mintha szólni félne
202. K_1 Jég *⟨Kő⟩* sziklái
K_2 könyn*yé* Életk. könyn*yé*
203. K_1 *Ig*y ül *⟨és sír⟩* estig és sír mint a' gyermek
204. K_1 [Sor fölött áth.:]
⟨Valahányszor a' fiúk közelgnek.⟩
⟨Görcsös kézzel nyúladoz feléjek⟩
közelgnek
K_2 közelgnek.
205. K_1 Néha *fel szól* orczain

K_2 Néha suttog [Vörösmarty jav. ebből: *felszól*] 's láng
csap [Vörösmarty jav. ebből: *fut*] el
206. K_1 [Sor fölött áth.:]
⟨*Bágyadt láng fut végig bus orcz*⟩
⟨*dúlt orczain*⟩
Jertek hozzám ⟨*édes*⟩ szép kis unokáim.
207. K_1 g yerkőczék
208. K_1 És vigyáznak,
209. K_1 [Sor fölött áth.:]
⟨*Végre fáradt Végre fáradt testtel elvonulnak*⟩
estve
210. K_1 jó izűn lihegve [jav. ebből: *pihegve*]
211. K_1 [Sor fölött áth.:]
⟨*Majd hogy* [jav. ebből: *midőn*] *két gyermek fáradt testtel*⟩
⟨*Bevonulnak*⟩
⟨*És midőn a' reggel ismét eljő*⟩
⟨*Nemán űl az őrűlt mint egy sírkő*⟩
⟨*Támaszkodván földbe fúrt botjára*⟩
⟨*Arczain az eldühöngött vésznek*⟩
⟨*Tört hullámi holtra dermedének :*⟩
212. K_1 ⟨*Most . . . Enyhült szívvel*⟩ Az agg koldús vár az éjszakára
K_2 koldus,
213. K_1 melly ⟨*nek végső*⟩ setét határt von,
214. K_1 hon.
215. K_1 [Sor fölött áth.:]
⟨*Hol kezdődik*⟩
⟨*Mellyen túl a' félve várt örök hon,*⟩
⟨*Innen {muló} és túl a' múló*⟩
⟨*Innen élet, 's túl a' félt 's kivánt hon*⟩
Arczain,
216. K_1 Vad redői, holtra dermedének
218. K_1 Nemán *űl* az őrült mint ⟨*egy*⟩ a' sírkő.
K_2 őrült — mint
Életk. Némán *űl* az őrült — mint a' sírkő.

833. AZ EMBEREK

Kézirat

K_1 MTA LK I; 138—39/rv. — Két 21 × 26 cm nagyságú fehér lap minden oldalán a költemény cím nélküli, törlésekkel tele, szakozatlan, csonka fogalmazványa. A 33—40. és a 49—56. sorok (az V. és VII. versszakok) e fogalmazványban nincsenek meg. A második lap hátoldalán (139/v.) a fogalmazvány után a *Ha gondolok rád . . .* kezdetű töredék sorai találhatók. Minden oldalon Nagyv. prem. főgimn. pecsétje látható.

K_2 MTA LK I. 140—41/rv. — Két 20×25 cm nagyságú sárgásfehér lap minden oldalán a vers cím nélküli, több helyen javított tisztázata, ill. a fent leírt kéziratnál jóval tisztább fogalmazványa. A versszakok arabs számokkal vannak számozva.

Megjelenés

Honderü 1846. máj. I. f. é. 18. sz. 342—43. l. *Vörösmarty* aláírással. MM 1845—48. IX. k. 256—58. l. — MM 1847. 1460—61. h. — MM 1863—64. II. k. 234—36. l. (305. l.) — ÖM 1884—85. I. k. 333—35. l. (451. l.)

Vörösmarty e költeményét — mint már GYULAI jelezte „az 1846-ki gallicziai lázadás benyomásai alatt irta." (MM 1863—64. II. k. 305. l.) — A felkelésről és annak magyarországi visszhangjáról legrészletesebben KOVÁCS ENDRE könyve tájékoztat. — Ezek szerint a felkelés 1846 február közepe táján tört ki „Krakkóban a nép vette kezébe a hatalmat, a felkelést előkészítő politikusok a forradalom kitörésének napján (febr. 22) kiáltványban közölték a nyilvánossággal demokratikus törekvéseiket. Meghirdették a galíciai parasztság felszabadítását, minden feudális szolgáltatás (dézsma, robot) kártérítés nélküli eltörlését. Ezt az intézkedést Krakkó vidékén nyomban életbe is léptették . . . A krakkói forradalom kilenc napi hősi harc után mégis elbukott annak bizonyítékául, hogy az akció megszervezése és a társadalom széles köreinek mozgósítása körül jóvátehetetlen hibák történtek . . . A krakkói felkelés szervezői elkövették azt a súlyos hibát, hogy nem tájékozódtak kellőképpen a galíciai falvak népeinek valódi hangulatáról. A nyomorgatott jobbágyság régtől fogva a nemes urakban látta sivár helyzetének okozóit. A földesúr kényszerítette a parasztokat a robotra, ő szedte a természetben és pénzben az adót. A nemesek kezében összpontosult a közigazgatás tényleges hatalma, ami pedig a bíráskodást illeti, ez ugyan állami bírósági tisztviselők kezébe volt letéve, de a földesurak befolyása kiterjedt az igazságszolgáltatás gyakorlóira is. A paraszt lépten-nyomon beleütközött a maga földesurába s nem értette meg, hogy a birtokos nemesség privilegizált helyzete valójában a bécsi kormányzati rendszerre támaszkodik. A császári tisztviselőkben a galíciai parasztok jószándékú védelmezőiket látták. Ilyen helyzetben a lengyel forradalmi mozgalom emisszáriusainak kellett volna meggyőzniök a parasztokat arról, hogy a felkelők egyik legfőbb dolga lesz szabaddá tenni őket, eltörölni a feudális kiváltságokat. Ezzel szemben tény, hogy a felkelés nemesi vezérkarának tagjai közül többen (így Wiesiolowski, Tyssowski, Gorzokowski) mindvégig bizalmatlanul tekintettek a népre, hevesen támadták például Dembowskit, amiért a parasztok között végez propagandamunkát. A vezetők többsége nem a falvak népében látta a mozgalom vezetőerejét, hanem a nemességben, melynek — ha ugyan egyáltalán csatlakozott a forradalomhoz — legfőbb célja nem is lehetett egyéb, minthogy megakadályozza a felkelésnek nagy parasztforradalomba való átnövését . . . 1846 februárjában az éhség és elemi csapások következ-

tében végsőkig elkeseredett galíciai parasztság megmozdult. Az egyes falvak helyi lázadásai nagy nemesellenes felkelésbe torkolltak. A robot eltörlését követelő parasztok felgyújtották a nemesi udvarokat, a majorsági épületeket, tömegesen gyilkolták le vagy ejtették fogságba a nemeseket.

Az osztrák hatóságok kellően tájékozódva voltak a galíciai mozgalmakról. A Bécsbe futó jelentések beszámoltak a krakkói forradalmi demokrata emisszáriusok szervező munkájáról s a várható felkelésről. A kormány álláspontja ebben a helyzetben az volt, hogy meg kell várni a krakkói forradalom kibontakozását s addig is fokozott propagandát kell folytatni a galíciai parasztság körében. Olyan helyzetet kell teremteni, melyben maga a parasztság fordul szembe a felkelő nemesekkel s veri le a mozgalmat.

Ennek az ördögi koncepciónak a sikerét lehetővé tette a galíciai parasztság mélységes úrgyűlölete és a forradalmárok munkájának sokféle hiányossága. A nyugat-galíciai parasztokat a császári tisztviselők már jóval a krakkói felkelés kitörését megelőzően azzal a hírrel tüzelték fel, hogy a nemesek parasztellenes felkelést készítenek elő és ki akarják irtani jobbágyaikat... A galíciai „mészárlás" február 20-án kezdődött meg nagyobb mértékben; a következő napokban átterjedt a tarnowi kerületből a sandeki, a jaslói és a sanoki kerületbe is. Nem egy helyen maguk az álruhába öltözött ausztriai tisztviselők álltak a tömeg élére. Március első napjaiban véget ért a felkelés. Mintegy ezerszáz személy esett a paraszti antifeudális mozgalom áldozatául, köztük néhányszáz földbirtokos..." E sorokban tragikus és bonyolult szituációnak — amelyben függetlenségi törekvések jogos osztálytörekvésekkel kerültek szembe, amelyben a nemesség egyszerre volt bűnös és áldozat, amelyből a zsarnokságnak volt — legalábbis pillanatnyilag a legtöbb haszna — még feloldatlan dilemmája húzódik végig Vörösmarty versén. Rányomja bélyegét a költeményre a magyar nemesség akut aggodalma is, amelyet — s ez is ott visszhangzik a költeménynek főleg V. versszakában — az ez időben pusztító éhínség tett különösen indokolttá. „Az 1845—46—47-es évek egész Európában esős, fagyos, száraz időjárást hoztak, általános volt a rossz termés, a gabonafélék hiánya... Magyarországot 1844 október eleje óta szüntelen esőzés érte, a vetések kiáztak, megritkultak, a burgonya, káposzta megpenészedett, megrothadt. Az élelmiszerárak rohamosan emelkedtek. A liszt pozsonyi mérője 3 forintról 20-ra szökött fel, a főzelékfélék, a hús, zsír, tojás, tej, vaj ára 2—3-szor drágább lett. Az ország nagy többségét kitevő paraszti lakosság, a jobbágy és zsellér nem tudta előteremteni mindennapi kenyerét, segélyre szorult. A legtöbbet az északi megyék lakossága szenvedett. Miután felélte csekély termését, vonómarhái után a kutyákat, macskákat ette meg, majd szecskából, szalmából, pelyvából sütött lepénynyel táplálkozott. Amikor az is elfogyott, forrázott füvet, őrölt gyökereket, fahéjat evett... Az országszerte dúló éhínség a nemesi politika egyik fontos ösztökélője lett. A birtokos osztály fiai féltek a parasztság elkeseredésétől, de egyben el is gondolkoztak azokon az

okokon, amelyek az éhséghez vezettek. Kezdett erőre kapni az a vélemény, hogy az ország földje háromszor annyi lakost el tud tartani, mint amennyi e hazában él; a jelenlegi éhség okai túlmutatnak a rossz termésen . . ." (KOVÁCS ENDRE: A lengyel kérdés a reformkori Magyarországon. Bp. 1959. 335—344. l.)

A költemény alapdilemmája — ugyan már konkrét politikai formákban s érezhetően keresve a feloldást — de felmerül Vörösmartynak ugyanez évben Wesselényihez írt leveleiben is. Vörösmarty a sajátos erdélyi viszonyokat szem előtt tartó Wesselényivel vitázva az úrbér és örökváltság szimultán kimondása mellett szállt síkra, félvén, hogy a következetlen félkönnyítés az örökváltság lehetősége nélkül, csak jobban kiélezi az osztálygyűlöletet. A levélben ott lappanganak a költemény tónusával oly rokon aggodalmak, a „zsarnok úr" a „buta köznép" és az „élősködő önkény"-től való osztályfélelem és nemzetféltés érzései. Örökváltság nélkül az úrbér — írta — „ördögi találmány, örökös gyűlölség konyhája, természetes élesztője azon rút szenvedélynek, melyek kitörését nem szükség borzasztó színekkel festenünk, hogy az embert a vadállatnál undokabbnak tartsuk. Halogatott vagy nem akart váltság mellett az úrbér a legkárhozottabb eszmezavart szüli a tulajdoni jogról. A buta köznép és a telhetetlenségből vagy szükségből zsarnok úr felváltva húzzák hasznaikat ez eszmezavarból, midőn vagy az nyomatik le, vagy ez szoríttatik ki törvényesnek csúfolt jogaiból . . . Ennél czudarabb állapotot kigondolni sem lehet, ez valóságos mészárszéki intézet barommá aljasított emberek számára." — Ugyanitt nyíltan megjelenik a költeményben is érezhető félelem, hogy az abszolutizmus ezt a helyzetet kihasználja: „Ilyen állapotot keresni vagy csak eltűrni is, ha valamely nemzetre rátolatik, rövidlátás vagy tehetetlenség. A legveszélyesebb háló ez, melyet a máról-holnapra élősködő önkény az értelmesbek kiirtására s utóbb saját vesztére, de minden esetben az ország rendítésére lelkiismeretlenül vetett ki. . . . a két fél között örökre peressé lett földön beoltatik az ököljog érzelme az osztályok szívébe, s a félig-meddig rendezett társaság az eredeti vad állapotba taszíttatik vissza. S ki veszi hasznát a közös földből természetesen keletkező viszálynak? A hatalmasabb, kecsegtetvén védelmi részvétével a jobbágyot, féken s örök bizonytalanságban tartván az urat. Előttünk a példa; ebből látjuk, mivé lesz az úr, mit nyer a jobbágy az úrbér által." (Levele Wesselényi Miklóshoz Pest 1846. okt. 11. — CZAPÁRY 127. l.) „Valósággal prózai fogalmazása ez annak, amit oly megdöbbentő erővel szólaltatott meg. Az emberekben az első megrendülés idején, mielőtt még politikus barátaival levonta a magyar tanulságokat a lengyelországi eseményekből" — írta e sorokkal kapcsolatban WALDAPFEL JÓZSEF, aki elsőnek mutatott rá e levél és a költemény kapcsolatára. (Forum Élet és irodalom. 1948. febr. 164. l.)

GYULAI a *Hontalan*, az *Élő szobor*, az *Elveszett ország* c. lengyel tárgyú versek sötétebb hangulatát a Szózat „balsejtelmével" kapcsolta össze s így folytatja: „*Az Emberek* című költeménye legsötétebb. Az 1846-iki galíciai lázadás hatása alatt írta. A nemesség és nép között

kitört vérengzés iszonyú jelenetei Magyarország szomszédságában baljós merengésbe süllyesztették. Hiú küzdelmet olvas le a világtörténelem lapjairól. A nép butasága, az ész és rossz akarat frigye, a testvérgyűlölési átok szárnyát szegik reményeinek." (Vty. Életr, 389. l.) — A költeményt Babits abba a koncepcióba ágyazza bele, amely szerint „1844-től 1848-ig Vörösmarty költészete folytonos közeledés a nihilizmus felé" — „Ezen a lejtőn nincs megállás — írja. — Ezen a lejtőn a költő lelke a világ legmélyére csúszik." (A férfi Vörösmarty Nyugat 1911 dec. 16. 24. sz. 1059—60. l.)

A költeményt — Babits koncepcióját folytatva — Szerb Antal már Vörösmarty fiatalkori és 1849 utáni pesszimizmusának áthidaló műveként említi, a Babitsnál csak 1849 után kezdődő „harmadik" Vörösmarty megnyilatkozásának tartja. „A kétely és a pesszimizmus — írja — átcsap a humanizmus területére is. Az ember . . . vajjon az ember maga is nem áll-e valami szörnyű végzet-jövendő csillaga alatt? A költő „és mégis mégis fáradozni kell" felkiáltással menekül gyötrő aggodalmai elől . . . De az öregedő Vörösmartyt, a harmadik Vörösmarty Mihályt ez sem vigasztalja. Amint elméje elborul, újra győzedelmeskedik rajta az ifjúkori halálközelség és mint teljes pesszimizmus szólal meg, az öreg Vörösmarty írja a magyar irodalom legkeserűbb, legjövőtlenebb sorait — csak a próféták tudnak ily komoran virrasztani elpusztult országok fölött" — s idézi a vers utolsó szakaszát — (Szerb Antal: Magyar irodalomtörténet. Cluj—Kolozsvár 1934. 340—41. l.) — Babits Mihály Székesfehérvárott, 1935-ben tartott ünnepi megemlékezésében Vörösmarty gondolati költészetének aktualizálása során (l. részletesen a *Gondolatok a könyvtárban* c. vers jegyzetét) *Az emberek* c. versre is utalt. „Ő [ti. Vörösmarty] magán viseli, régi évszázadaink nyomain túl, ennek a rettenetes utolsó negyedszázadnak jegyét is. Mintha ő is keresztülment volna a világháborún és az emberiség minden válságán, amit mi késő olvasók megértünk. Arca mindjobban kezd hasonlítani ahhoz az arcképhez, amelyet az utolsó Vörösmarty-versek maguk festenek költőjükről, s amelyet Gyulai sohasem mert meglátni és hitelesíteni. Annak a költőnek arca volt ez, aki minden dolgok végére jutott, mindennek, ami emberi, megismerte igaz színét és értékét. A „vén cigány" arca, aki túl van már minden borok és zenék mámorán, már nem is maga zenél, hagyja a világot beszélni, és jól tudja, hogy a világ énekének refrénje: *Nincsen remény!* . . . Izgatottan küzdött — folytatja alább, Vörösmartyról szólva — a zsarnokság és diktatúra gondolatával, mintha érezte volna, hogyan fog ez a gondolat napjainkban új mentségeket és modern színt kapni. Egy verse Az emberek, szinte politikai kivonat lehetne, melyben a különböző államformák egymásután leálcázódnak, s álcájuk alatt megmutatják a meztelen embert. A nép hull, amint atyái vétkeznek. Jön a Törvény, s a Törvény újra öl . . . És végre a dicsők: hatalmas lábuk törvény fölött . . . Egy strófájában mintha a modern háborús propaganda és zsurnalizmus kritikáját hallanók — (idézi a költemény VI. versszakát) — Ime a mai Vörösmarty: — folytatja — rettenetesen, véresen aktuális költő. Igazában nem is

a témák és gondolatok teszik aktuálissá, hanem az érzés, mely ilyeneket mondat vele, mint „őrült sár", vagy ami a következő strófában van: „az ember fáj a földnek" (Babits Mihály: A mai Vörösmarty. Ünnepi beszéd Székesfehérvárott, Vörösmarty születésének 135-ik évfordulóján. Nyugat 1935. dec. XVIII. évf. 12. sz. 401. 404—5. l.) — Babits egész Vörösmarty-aktualizálását elemezte Lukács György, s ennek során — idézve maga is a költemény 29—40. sorait — nyomatékkal hangsúlyozta, hogy Vörösmarty pesszimizmusában milyen nagy szerepe volt a társadalmi motívumoknak (Az írástudók felelőssége. Bp. 1945. 64—65. l. — a tanulmány 1941 júniusában született.)

Babits legelső tanulmányában kifejtett nihilizmus-koncepciójával, amely az *Unalomhoz* c. vers mellett főleg *Az emberek* és az *Országháza* c. költeményekre volt alapozva — a felszabadulás után először Waldapfel József szállt szembe (l. az *Unalomhoz* és az *Országháza* c. versek jegyzeteit). Hangsúlyozta, hogy ez utóbbi két vers „keletkezésében, ihletében lényegesen összetartozik, ugyanannak az élménysornak, ugyanannak a megrendülésnek két egymást követő fázisából tör elő"; majd a galíciai parasztlázadás körülményeinek és hazai visszhangjának ismertetésével bizonyította többek közt, hogy e költemények mennyire nem voltak ellentétesek a nemzeti törekvésekkel, politikai közhangulattal, mennyire azt fejezték ki és támogatták. — (Waldapfel József: Forum Élet és irodalom. 1948. febr. 163. l.) — „Bár minden versszakból — írja másutt a versről — és az egész költeményből a reménytelenség hangzik ki, ez a költemény sem valami egyetemes pesszimizmus vagy nihilizmus kifejezése, ahogy Babits értelmezte, hanem a legkeserűbb vád a kizsákmányolásra épülő társadalom ellen: azt okolja minden háborúért, minden emberirtó vérengzésért. (Vörösmarty Mihály válogatott művei. Magyar Klasszikusok. Bp. 1951. XXIX. l.) — Részletesen foglalkozott a verssel Horváth Márton Vörösmarty születése 150. évfordulóján tartott emlékbeszédében. „Nem a rokonszenv, nem a részvét, és nem a félelem adja az ajkára az ilyen szavakat: „Az emberfaj sárkányfog vetemény: Nincsen remény! nincsen remény!" A lengyel példán, ha nem is ismeri fel, de megérzi annak a nemesi szabadságharcnak a csődjét, mely két fronton folyik: karddal az osztrák abszolutizmus ellen, s a kizsákmányolás fenntartásával a jobbágyság felé, melyet csak kirívóbbá tesz az örökváltság körüli huzavona, az apró látszatreformok, a jobbágyfelszabadítás „taktikus" elodázása. A lengyel példa előreveti két év múlva Jellasichnak s a román parasztoknak a támadását, s a magyar jobbágytömegek egy részének közömbösségét a szabadságharc iránt. Vörösmarty, a nagy költő, felfogja a történelem intését, megérzi, hogy a reformpolitika legfőbb hiányosságát, sőt a vajúdó forradalom bukását pillantotta meg a galíciai összecsapás példájában. Csak ezzel a felismeréssel lehet megérteni a verskezdet kozmikus nagyságát (idézi a költemény első négy sorát). — A kétségbeesés nem takarja el Vörösmarty szeme elől, hogy mily igazságtalanság váltja ki a pórnépből a vak támadás elszántságát (idézi a vers 29—32. sorát). — De nem látja meg — folytatja —, mert nem láthatja meg, hogy a nép

nyomorának, kétségbeesésének, tudatlanságának, a „testvérgyűlölési átoknak", mely megbontja a lengyel szabadságharc egységfrontját, egyetlen oka van: hogy a saját szabadsága és függetlensége kivívására csatába induló nemesség rabként hagyja háta mögött saját jobbágyait . . ." (HORVÁTH MÁRTON: A nemzeti öntudat ébresztője. Társadalmi Szemle 1950. 938—39. l.) — BARTA JÁNOS így ír a versről: „Az emberek megdöbbentő képsorozat a világtörténelemről, de a költő a világtörténetet már alulról, a szenvedők, a végtelen nyomorba taszítottak szemével is tudja nézni . . . (Vörösmarty patriotizmusa It 1950. dec. IV. sz. 25. l.)

Fordítások

Francia : Taisez-vous et que de chants' arrète. Traduit par CHARLES D'ÉJURY. Pozsony (Pressburg) 1904/1908. Poésies Classiques Hongroises.

Német : Die Menschen. Übertragen von HANS LEICHT Budapest, (1939). Ein Perlenstrauss Ungarischer Dichtungen.

Orosz : Люди. П. Л. Мартинова. Антология Венгерской Поэзии. Москва, 1952. Люди. Перевод Л. Мартынова. Михай Вёрёшмарти. Москва 1956.

Svéd : Männeriskorna. I svensk tolkning av CÁLMÁN PÁNDY och Hans-Eric Stenberg Stockholm, 1944. Ungersk Dikt.

Szövegváltozatok

A Honderű-ben az *a* ill. *A* névelő után és az *s* ill. *S* kötőszó előtt sehol sincs aposztróf. Az ebből adódó eltéréseket egyenként nem tűntetjük fel.

1. K_1 [A sor fölött áth.:]
〈*Hallgassatok, ne szóljon a' dal*〉
〈*Most a' világ beszél*〉
〈*És szólnak zordon hangjaikkal*〉
〈*A' zápor és a' szél*〉
〈*És* [jav. ebből: *Itt*] *áll az ember mint ázott madár*〉
〈*'S a' szél után hiába még jó* [jav. ebből: *még jobb*] *időkre vár.*〉
〈*Hiába vár!*〉
〈*Évezredek vas* {*ajka*} *nyelve szól*〉
〈*Az emberek munkairól*〉
〈{*A'*} *Szellem küzd, lángol érzemény*〉
〈*'S nincsen remény nincsen remény*〉
dal:
2. K_1 [Sor fölött áth.:]
〈*Fölkelnek zordon hangjaikkal*〉
〈*A' zápor és a' szél*〉
beszél:
K_2 beszél
3. K_1 'S meg fagynak
4. K_1 szél

5. K_1 Köny ⟨*A'*⟩ zápor mellyet ⟨*ember könye*⟩ bánat hajt
   K_2 Köny zápor;
6. K_1 ⟨*A'*⟩ szél, mellyet [jav. ebből: *mit*] ember szív sohajt
7. K_1 [A betoldott sor alatt és után áth.:]
   ⟨*Évezredek' ércz* [fölötte:] *vas nyelve szól*⟩
   ⟨*Az emberek munkáiról :*⟩
   ⟨*Küzd szellem ész és küzd erény*⟩
   szellem (3)
   minden (2)
   ⟨*Hiába küzd* (1) *ész, szív, erény*⟩
   ⟨*'S nincsen remény*⟩
   erény
   K_2 erény
   Honderü erény:
8. K_1 Nincsen remény *nincsen remény*
9. K_1 [Sor fölött áth. és áthúzatlan sorok:]
   ⟨*Tán fáj a' földnek, hogy rajt ember*⟩
   ⟨*Tanázik* [sic!] *szerte szét*⟩
   ⟨*Mért van szövetség köztted*⟩
   ⟨*Ész és rosz akarat*⟩
   ⟨*Gonosz szövetség van közötted* [jav. ebből: *és*]⟩
   ⟨*Ész és rosz akarat*⟩
   ⟨*És milliók {nak} butasága szenved*⟩
   ⟨*Véres páczád alatt*⟩
   ⟨*A' népek* [jav. ebből: *népnek*] *atyja volt {legelsőbb} az első*⟩
   ⟨*'S a' népben élt a' hit*⟩
   ⟨*'S a' jó atyák közől n*⟩
   Atyákat nyert a' nép : örültek
   A' népben élt a hit
   De lőn ki megsokalta őket
   ⟨*'S nyeldeste*⟩
   ⟨*Elnyelte Elnyelte fiait*⟩
   Nyeldeste fiait
10. K_1 Sor után áth.: ⟨*Apáink*⟩
    K_2 voltanak
11. K_1 [Sor fölött áth.:]
    ⟨*'S ők áldozat gyanánt*⟩
    ⟨*Atyák' hibáinak*⟩
    'S a' mint *ők sorban* vétkezének
    K_2 [Sor fölött áth.:]
    ⟨*'S a' mint ők sorban vétkezének*⟩
    ⟨*A' népek hulltanak,*⟩
    vétkezének
12. K_1 *A' népek hulltanak.*
    K_2 hullottanak.
    Honderü *ugy*
13. K_1 [Sor fölött áth.:]
    ⟨*És jöttek tör*⟩

⟨*És jöttek a' dicsők*⟩
fel ⟨*kiált*⟩ süvölt
K_2 felsüvölt:
Honderü felsülvölt [s. h.]
14. K_1 [Sor fölött áth.:]
⟨*Törvényt! nekünk*⟩
⟨*Törvényt! Lőn törvény 's az is ölt*⟩
Törvényt. ⟨*nekünk*⟩ 's
15. K_1 [Sor fölött áth. és áthúzatlan sorok:]
⟨*'S*⟩ *évezredek ércz nyelve szól*
Az ⟨*em*⟩ *törvény' vér munkáiról.*
⟨*Örült a' dics* [jav. ebből: *gazság,*]
sirt {*erény*} *a' szegény*⟩
⟨*Hullott a' jó, győzött*⟩
A' jó dől, győz a' gaz merény
K_2 *'S bukott* [jav. ebből: *Bukott*]
16. K_1 Nincsen ⟨*erény*⟩ remény
17. K_2 dicsők:
18. K_1 [Sor fölött áth.:]
⟨*Kezökben a' világ*⟩
⟨*Volt munka, pusztított a' vas*⟩
felett
K_2 felett
19. K_1 [Sor fölött áth.:]
⟨*És mig kezökben puszti*⟩
munka, pusztított a' vas
20. K_1 [Sor fölött és előtt áth.:]
⟨*'S az ember kérkedett*⟩
⟨*'S midőn*⟩
kérkedett
21. K_1 'S ⟨*ha a' dicsők*⟩ midőn dicsői ⟨*ki*⟩ vesztenek
K_2 vesztenek
22. K_1 Bujában [jav. ebből: *Dühében*]
K_2 marta ⟨*m*⟩
23. K_1 [Sor fölött áth.:]
⟨*Évezredek vas nyelve szól*⟩
⟨*A népdicsők' munkáiról :*⟩
⟨*Az inség*⟨*nek*⟩ *arczán* {*kápra*} *csalfa fény*⟩
éjjelén
25. K_1 [Sor fölött áth.:]
⟨*Mért van szövetség köztted*⟩
⟨*Ész és rosszakarat*⟩
⟨*A' butaságot kényszeríted*⟩
⟨*Hogy készítsen hadat*⟩
26. K_1 [Sor fölött áth.:]
⟨*Kárán meg nem tanult*⟩
27. K_1 [Sor előtt és fölött áth.:]
⟨*Talán azért, hogy a' hogy* {. . . . . *isten*} *majdan egykor*⟩

⟨*Legyen jó nagy tora :*⟩
Talán, hogy
29. K_1 ⟨*Éhes szemmel*⟩
Sovár ⟨*Néz éhes*⟩ szemmel néz ég felé
K_2 felé
30. K_1 [Sor fölött áth.:]
⟨*A' föld nagy hajh de nem övé.*⟩
a' föld, az nem övé
K_2 a' föld az
Honderü hajh ! a' föld az
31. K_1 [Sor fölött áth. és áthúzatlan sorok:]
'S évezredek vas nyelve szól
⟨*A' népek osztozásairól :*⟩
A' föld vándor lakóiról
⟨*Mik ők ? sárkány fog vetemény*⟩
kemény
32. K_1 remény.
33—40. K_1 [E' sorok hiányzanak a kéziratból]
33. K_2 ember kezek
34. K_2 azt
35. K_2 még is szerte dúl az *éhség*
Honderü *éhség*
36. K_2 *A' bú titkon fogyaszt.*
37. K_2 nem ?
41. K_1 [Sor előtt áth.:]
⟨*Mért van szövetség köztted*⟩
közötted
K_2 közötted
42. K_1 rosszakarat ?
43. K_1 A' butaság⟨*ot kényszeríted*⟩ dühét *zendíted*
K_2 növeszted
támasszon (3)
44. K_1 Hogy ⟨*készítsen*⟩ (1) hadat.
⟨*indítson*⟩ (2)
45. K_1 [Sor fölött áth.:]
⟨*Farkas szemet néz a' düh 's ész*⟩
⟨*'S bár mellyik győz, az ember vész*⟩
⟨*Évezredek vas* [jav. ebből: *ércz*] *nyelve szól*⟩
⟨*Az embernép csatáiról :*⟩
ész
46. K_1 győz az ember vész
K_2 vész,
Honderü Bármellyik
47. K_1 *Félisten a' név, hitvány sár a' lény*
K_2 [Sor fölött áth.:]
⟨*Félisten a' név, hitvány sár a' lény*⟩
⟨*Nincsen remény !*⟩
isten arczu lény

48. K_1 [Sor fölött áth.:]
⟨*És mi a' világ? Sárkány fog vetemény*⟩
remény
49—56. K_1 [E sorok nincsenek meg a kéziratban]
49. K_2 földnek,
50. K_2 béke — év
52. K_2 homlokán
53. Honderü tanúl,
54. K_2 álnokúl
Honderü álnokúl.
55. K_2 *És a' világ?* sárkány fog-vetemény:
K_2 Nincsen remény!
Honderü remény, nincsen

834. [HA GONDOLOK REÁD . . .]

Kézirat

MTA LK I. 139/v. — Két 21 × 26 cm nagyságú fehér lap negyedik oldalán, *Az emberek* c. vers fogalmazványa után. A kézirat (K_1) leírását l. ott is.

Megjelenés

ÖV 1955. 522. l.
A kiadás alapja a kézirat.
A töredéket kézirati elhelyezkedése alapján soroltuk időrendbe.

835. ORSZÁGHÁZA

Kézirat

K_1 MTA LK I. 132/r—133/r. — Két 18 × 24 cm nagyságú kékesszürke lap első három oldalán a vers *Országház.* című autográf tisztázata. A végén *Vörösmarty.* aláírás. Az utolsó oldal üres.

K_2 MTA LK I. 134/rv—135/r. — Két 18 × 24 cm nagyságú kékesszürke lap első három oldalán a vers *Országház.* című autográf tisztázata. A végén *Vörösmarty* aláírás. Az utolsó oldal üres.

K_3 OSzK Anal Litt. 1903/15. — Két 17·5 × 22·5 cm nagyságú szürke lap első három oldalán a vers *Országház.* című, a költő kezétől származó, *Vörösmarty* aláírású tisztázata. Az első oldalon a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtára feliratú pecsét.

K_4 MTA LK I. 136/rv. — Két, 14 × 22 cm nagyságú kékesszürke lap első két oldalán a vers *Országház.* című, nem Vörösmartytól származó, a kiadások szövegénél négy sorral bővebb tisztázata. A vers után irónnal a következő bejegyzés: *Leirtam a' szerző szájából Pápán, Aug. 30d. 1846.* Olvashatatlan aláírás. Mindkét beírt oldalon a Nagyv. prem. főgimn. pecsétje.

Tudunk ezeken kívül a költemény egy lappangó kéziratáról (valószínűleg a fentiekhez hasonló sajátkezű tisztázatáról). Hajas

Béla írja tanulmányának egyik jegyzetében Vörösmartyról: „Országháza című költeményének Pest nov. 26. 1846. kelettel ellátott példányát kis 8-adrét formájú ív papírra írva, ma is ott találhatjuk dr. Perczel Béla felsőházi tag ereklyéi között." (HAJAS BÉLA: Vörösmarty Mihály és Perczel Etelka II. befejező közlemény ItK 1931. 418. l.)

Megjelenés

MM 1845—48. IX. 259—60. l. — MM 1847. 1462—63. h. — MM 1863—64. II. k. 237—38. l. (305—6. l.) — ÖM 1884—85. I. k. 335—37. l. (452. l.)

„Nem véletlen — írta WALDAPFEL JÓZSEF — hogy Vörösmarty költeményeinek minden kiadásában egymásután következik Az emberek és az Országháza — nem is pusztán kronológiai egymásután ez. A két költemény keletkezésében ihletében lényegesen összetartozik, ugyanannak az élménysornak, ugyanannak a megrendülésnek két egymást követő fázisából törtek elő." (Forum Élet és irodalom 1948. február 163 l.) — A galíciai eseményeket követő megriadást, félelmet és pesszimizmust ugyanis országszerte a politikai kibontakozás minden addiginál erősebb sürgetése követte. Az érdekegyesítő politika kibontakozását az osztályfélelem és nemzetféltés mellett erősen motiválta, hogy a galíciai parasztlázadásból adódó következtetéseket — természetesen a maga pozícióinak megerősítésére — az abszolutizmus azonnal levonta: már áprilisban a császár elfogadta a robot részleges, ill. teljes megváltását, majd az év végén az 1846. dec. 18-i pátens az egész Monarchia területén (Magyarországot kivéve) megkönnyítette a robot megváltásának folyamatát. Ez a mozzanat is növelte egy magyarországi parasztfelkelés veszélyét, azt a lehetőséget, hogy a bécsi kormány a parasztságot nálunk is az ellenzék szétverésére használhatja fel. A galíciai parasztlázadás ilyen közvetlen és közvetett tanulságai alapján az ellenzéki mozgalomnak a parasztkérdés megoldására irányuló tevékenysége megsokszorozódott. A sajtóban egymásután jelentek meg olyan cikkek, amelyek — szüntelenül a lengyel eseményekre hivatkozva — az úrbéri tartozások megszüntetését, ill. örökös megváltását, a szabad föld eszméjét hirdették és gyakorlati megvalósítását követelték, amelyek rámutattak az eddig hozott törvények elégtelenségére, a megvalósításukkal kapcsolatos visszaélésekre s élénken ecsetelték a népre hárított kötelezettségek súlyosságát, a robot és dézsma aránytalanságát; Kossuth publicisztikájának középpontjába is ezidőtájt került az örökváltság és Közös adózás kérdése. (PH 1846. ápr. 7., ápr. 21., máj. 8., máj. 12., szept. 29., okt. 30., nov. 1., 1 ov. 3. stb. A galíciai felkelés magyarországi politikai hatásának jellemzése és a hivatkozott hírlapirodalmi anyag KOVÁCS ENDRE könyvének alapján: A lengyel kérdés a reformkori Magyarországon Bp. 1959. 335—353. l.) „Okuljunk a szerencsétlen szomszéd nemzet kárán és mivel azon hűbéri viszonyok, melyek Galíciában léteznek, nem igen különböznek Magyarország hűbéri viszonyaitól, az azelőtt oly kedves patriarchális élet pedig a polgárosodás sugárai által már úgyszólván

végképpen kiszoríttatott Európából, ha a magyar, főképp középarisztokrácia, mely szüntelen a pórnép közt él, hasonló szerencsétlenségeket eleve el akarja hárítani, szükséges, hogy azon viszonyok, melyek a földesúr és jobbágy közt mai napig is léteznek, bármi áron, végkép megszüntessenek és a jobbágyból polgár tétessék" — hangzik a beszámoló Hont megye közgyűléséről (PH 1846. máj. 14. sz; i. m. 348. l.)

A művészet érzelemkeltő, mozgósító eszközeivel ugyanerre hívott fel Eötvös ez évben készülő nagy regénye, a Magyarország 1514-ben című is, amelynek alapeszméje de egy-egy fordulata is rokon Vörösmarty költeményével, „A főurak még nem képezik a nemzetet, ebben igazad van — mondja a regény egyik alakja — de kérdezd a polgárt s azt fogja mondani, hogy a nemesség nem képezi egymaga; kérdezd a parasztot s ő talán nem válaszol, de bizonyosan ismét mást gondol magában: s hol van a kötelék, mely e szétszakadó részeket, e nemzetrongyot összetartaná?" — „A ház, melyet a jobbágy épít, nem az övé — mondja Lőrinc — . . . a mező, melyet homloka izzadságával felszántott s bevetett, nem neki termi gyümölcseit; gyermekei nem az ő örömére nőnek fel . . mint csatlósok s huszárok a büszke báró . . . csatáiban vérzenek . . . övé semmi a világon . . ."

A galíciai parasztfelkelés, de főleg a legterhesebb jobbágyszolgáltatásokat megszüntető áprilisi császári rendelet után a főfigyelem Erdélyben is a parasztkérdésre, elsősorban az örökváltság problémájára összpontosult. Az ellenzék magyarországi és erdélyi vezérei — Kossuth és Wesselényi levélváltása tüzetesen foglalkozott ezekkel a kérdésekkel. Wesselényi 1846. máj. 7-i Kossuthnak írt levelében az elmaradottabb erdélyi viszonyokra hivatkozva fejtette ki, hogy Erdélyben egyelőre elegendő lenne egy jól szabályozott úrbér, az örökváltság azonnali behozatala azonban a nemességet elriasztaná a reformoktól. — Kossuth ezzel szemben Wesselényihez máj. 27-én írt levelében az örökváltság feltétlen megvalósítása mellett foglalt állást, s a galíciai eseményekre való hivatkozással éppen a „ki nem elégítő félfellépéseket" tartja a legveszedelmesebbeknek. „Az úrbér státusbetegséggé lőn . . . Parciális váltság nem segít" — írta, s meg volt győződve, hogy „a bosszú s gyűlölség ezen hínárjából" haladéktalanul ki kell bontakozni „különben a nemesség kaszára kerül s e tor egyszersmind a magyar alkotmány s magyar nemzetiség halálnapja lesz." — E levélváltás azért érdekes, mert nem sokkal utóbb — nagyjából az *Országháza* c. vers születésének idején ugyanezen kérdésekről levélváltás folyt Vörösmarty és Wesselényi közt is, — amelyben Wesselényi mégismételte Kossuthnak is kifejtett nézeteit, — míg Vörösmarty Kossuth felfogásával csaknem teljesen megegyezően bizonygatja az örökváltság nélküli úrbérrendezés veszedelmét. (Levele Wesselényihez Pest, 1846. aug. 2., okt. 11. Czapáry 127—9. l.) E levelekben nemcsak *Az emberek* c. vers pesszimizmusával rokon félelmek nyomait találhatjuk meg (l. ott) — hanem a politikai továbblépés szükségességének hangoztatását, a nemzeti egység áldozatra szólító igényét, olyanfajta eltökéltséget és határozottságot — amely az

Országháza c. költeményre jellemző. „Hitem szerint két dolog van, — írta Vörösmarty — mire mindent tenni becsületünkre válhatik: örökváltság s a népképviseleti elemek által megifjított megyék rendezése. E két halálosan sebhető oldalunk van, e két ügy foglalja be az összes nemzetet, hozzá értve az adót, mely nélkül a váltság alig létesíthető" (Pest 1846. aug. 21. Uo.) „. . . mint mondám, isten áldása az úrbér váltsággal egybekötve, vagyis más szóval: megosztoztatása a feleknek . . . Ez már oly dolog, miért okos és becsületes nemzetnek fáradni, sőt ha nem oktalanul fog a dologhoz, veszélybe menni is dicséretére válik. Ily küzdelem nemzethez méltó, mert mind észre, mind emberies törekvésre mutat. S ha már ezen váltság közadó útján eszközölhető, akkor mind a kettőt s együtt akarni kell. Hogy száz nehézség gördül ellene, bizonyos; de én azt tartom, ha az ördög nem aluszik, akkor a becsületes hazafinak sem szabad aludni. Ha vannak rossz emberek, vagy kormányok, kik elfordíthatatlan szemmel csak tartják céljaikat, kiket nem fáraszt sem idő, sem akadály, hogy az emberek megigázását, szándéklott hódításaikat bevégezzék, akkor mi mentségünk lehet, mindent meg nem mozdítani annak eléréséért, amit jónak látunk?" (Pest, 1846. okt. 11. — Uo.) Nem tekinthetjük véletlennek, hogy e kérdések első fejtegetésével Vörösmartynak 1846. aug. 21-én kelt levelében találkozunk, — s hogy a költemény keletkezésével kapcsolatos egyetlen időbeli fogódzónk is az 1846. aug. 30-i dátum: a K_4 tanúsága szerint ekkor Vörösmarty már szavalta a költeményt — mégpedig ennek egy még bővebb, a végleges formától viszonylag legtávolabbi — feltehetően legkorábbi változatát. Ha emellett figyelembe vesszük, hogy a parasztkérdés főleg májustól (az áprilisi pátenst követő időben) került különösképpen előtérbe — a vers keletkezését a nyári hónapokra, június—augusztusra tehetjük. A költeménynek ez az általános háttere, tágabb értelemben vett aktualitása azonban egy konkrét vonatkozással is kiegészült: nevezetesen egy országház tervbevett felépítésével. A rendi sérelmi politika egy régtől hangoztatott — s különben jogos — óhaja volt, hogy az országgyűléseket az ország szívében, Pest-Budán tartsák. Nyomatékkal vetődött fel e kérdés az 1843/44. országgyűlésen, amely mint annyi más halogatni kívánt reform esetében választmányt küldött ki, s ez hozzá is fogott a leendő országház helyének kiszemeléséhez, s ezer arany jutalomdíjjal pályázatot is hirdetett a tervezésre. (Jelenkor 1844. márc. 31. 26. sz.; ápr. 7. 28., sz.); a nagyközönség is tájékozódott az országház megteremtését szorgalmazó felirati javaslatról (Társalkodó 1844. nov. 28. 95. sz. 380—81. l.). — Az ügy azonban az anyagi áldozatkészség hiánya miatt bukdácsolt. Már az országgyűlésen is az udvar részéről gúnyos tónusban merült fel a követelés: „Méltóztassanak a RR. a pénz summáról gondoskodni, mely az országház építéséhez szükséges" — s valóban a vitában ki is tűnt, mint a terv véghezvitelének egyik akadálya, a rendek áldozatkészségének, egyáltalán anyagi teherbíróképességének hiánya. (Az 1843/44-ik) évi magyar országgyűlési alsótábla kerületi üléseinek naplója. Szerk.: Kovács Ferenc Bp. 1894. I. k. 658. l., — l. a *Hányszór hallók* c. vers

jegyzetét is.) A PH *Országh íza* c. vezércikke ugyancsak szkeptikusan utalt a vállalkozás anyagi fedezetére: „A múlt országgyűlés, mint sok másban, e tárgyra nézve is a választmányok kényelmes ösvényén haladva, választmányt nevezett s e fölött programot bocsáta ki . . . . . Nem akarunk itt most ez eljárás célszerű vagy célszerűtlen voltáról szólani; elég az ahhoz, hogy e dologban a számadás gazda nélkül történt. Az o. gyűlésnek igenis bajos volt úgy intézkednie, hogy az or. választmány ne compromittáltassék. — Pénz forgott szóban, s nekünk mindenre van pénzünk, csak a statusszükségek fedezésére nincsen. Magyarország különös színben tünteté fel magát Európa előtt s pedig akár igaza volna, hogy e 12 milliónyi népességű ország az indítványozott három milliót meg nem bírná, akár ha csupán a fizetéstől vonakodott." (PH 1845. nov. 6. 568. sz. 301. l.) — Az országház felépítésének ügye így az ország gazdasági és társadalmi bajainak gyújtópontja, felszínrehozója volt. Alkalmi formája azoknak az alapvető kérdéseknek, amelyeket a galíciai eseményekre való általános reagálás napirenden tartott.

A költemény erőteljes hangja, mélységes aktualitása révén rövid idő alatt igen népszerű lett éspedig annak ellenére, hogy a cenzúra egészen a MM 1845—48. IX. kötetének megjelenéséig, 1847 végéig megakadályozta kinyomattatását. Egressy Gábor írta Vörösmartyról, hogy „saját költeményei közül csak azokat szavalta el, melyek legújabbak voltak s nyomtatásban sehol sem jelentek meg" (Egressy Gábor: Emlékezés Vörösmartyra Kézirat MTA) — Vörösmarty e költeményét is kívülről tudta s természetesen a közvélemény óhaját kielégítendő ő maga volt az, aki azt lemásolva és el-elszavalva félig illegális publicitást szerzett számára. Feltűnő ugyanis, — s csak a vers népszerűségével magyarázható, hogy a versnek négy *sajátkezű* tisztázatáról tudunk — s az sem mindennapi, hogy olyan változatával is rendelkezünk, amelyet a másoló „a szerző szájából" — írt le. Ez utóbbi eset mutatja, hogy a költeményt Vörösmarty már 1846 augusztusában szűkebb társaságban szavalta. Ugyanez év novemberében azonban már a Nemzeti Kör estvélyén, az ellenzéki közvélemény fórumán mondta el a költeményt — ahogyan a korabeli tudósítás tanúsítja — hallatlan érdeklődés mellett. „A teremek tömve valának — szól a beszámoló — képviselve vala csaknem minden polgári osztály, csaknem minden életnem; s a vendégekkel megtelt házban találkoztunk sok olyannal, kit méltán tisztelt az összes nemzet. Felköszöntések történtek komoly és elmés modorban, mindazon ügyért és személyért, mikért és kikért minden becsületes magyarnak szíve lángja forr. S midőn éppen legjavában folytanak a tósztok megeredt csatornái, fölemelkedék üléséből a Nemzeti Kör köztiszteletű másodelnöke, a költő Vörösmarty. Általános lett a kíváncsiság, a zaj, az előretolakodás, mert Vörösmarty több jeles tószt elmondása után egyik legújabb, még sehol meg nem jelent költeményét volt elmondandó. Egy pillanat alatt a melléktermek is a főterembe önték vendégeiket, egy másik pillanat alatt megtelt minden szék s minden kissé emeltebb hely, ember mögé ember telepedett s tömör testté szilárdulva, feszült

várakozással csüggött a vendégsereg a költő ajkán. Nem volt semmi nesz, s Vörösmarty férfias hangja megcsendült. Minden szónak, mit elmonda, megvolt súlya, meg hatása, mely szavalás közben gyakran nyilatkozott a hallgatók egyes tört felkiáltásaiban s a szemek lángoló pillanataiban. És amint a szavalásnak vége volt, leírhatlan volt a zaj, amit az elragadtatás szült. Hangzottak mindenfelől a szavak: „Újra! újra! kérjük még egyszer!" S Vörösmarty engedett a közkívánatnak elmondá a remek költeményt még egyszer. A költemény címe: „Országháza", tartalma hazafiúi érzemények, miket a költőben hazánk jelen, sok tekintetben szomorú körülményei szültenek. — Sok ilyen élvezetdús estélyt kívánunk a Nemzeti Körnek! (PH 1846. nov. 19. 781. sz. 333. l.) Egy más alkalomról is tudunk, mikor éppen Petőfi szavalata után mondta el a verset: „Egy buzgó óhajtás nyilváníttaték most B. J. táblabíró által, mely roppant visszhangra lelkesíté az egész társaságot. Petőfit, a nép magasztoslelkű költőjét akarták hallani. Engedett a közkívánatnak s szólott a „nép nevében", „Dalaim" s még egy költeményt mondott el, külön-külön óhajtások következtében . . . A vidéki ittlevők vetekedve siettek megismerni Petőfit, s átölelni, s a nagyszerű elismerés egy életboldogságot ért . . . Most a haza veterán irodalmi bajnokát akarták hallani, Vörösmarty Mihályt, ki rekedtsége dacára is engedett a közkívánatnak, s elmondá „Országháza" című költeményét. Ki nem ismeri a mi nagynevű költőnk szellemét? Fertály századja táplálja e nemzetet magasztos lelke teremtményeivel, s még ismertetnünk kellene őt? Nem, nem! megsértenők a magyar nemzetet. (Szelestey László: Köri estély Életk. 1847. márc. 20.) — Hogy a költemény híre Erdélybe is eljutott s hogy egy ideig Vörösmarty a cenzúra ellenállása miatt nem publikálhatta — arra, ha közvetve is — de világot vet Gyulai Pálnak egy Szász Károlyhoz írt levele: „Utolsó leveledben kérsz — írta többek közt Gyulai —, hogy tudósítsalak Urházy kívánatáról, mellyet a Pesti Divatlaphoz intézett. A dolgot jól sejtéd. Ő a Vörösmarty Országháza-t kérte az Unio számára. Az eredményt tudod s így bízvást elküldheted költeményed a kör albumába. Teleki Domokos is odaküldi az Unioból kirekesztett „Unio" című cikkét. Legközelebbi leveledben küld el nekem is a kérdéses verseket. Én hiszem Vahot kiadta volna, de bizonyosan nem engedték s tán épen azért, hogy a Vörösmartyét is betilták. Más névvel átment volna tán a cenzúrán." (Gyulai levele Szász Károlyhoz Kolozsvár 1847. ápr. 29. — Somogyi Sándor szíves közlése.) — Gyulai soraiból kitűnik, egyrészt, hogy a vers népszerűsége oly nagy volt, hogy az Unio című zsebkönyv szerkesztője, Urházy György (1823—1873) is igyekezett megszerezni a maga vállalata számára (amely különben — Vörösmarty verse nélkül — meg is jelent 1848-ban). Kiderül az is, hogy Vörösmarty a PD-nál kísérletet tett a költemény megjelentetésére — a cenzúra azonban ezt megakadályozta. — Nagyon valószínű, hogy egy ideig arra gondolhatott ő is, hogy a verset az Ellenőrben, „a kör albumában" közli — időközben azonban úgy látszik lehetőség nyílt a MM 1845—48. IX. kötetben való publikálásra.

Gyulai szerint a költeményen „Kossuth heves szelleme érzik" Vty. (Életr. 390. l.); formailag a képek homályosságát teszi szóvá. „Vörösmarty mindig uralkodott a nyelven — írja — de képei nem mindig szabatosak. Például az *Országháza* című költemény első sora: „A hazának nincsen háza", a hazáról úgy szól, mint személyről s már a második sor: „Mert fiainak nem hazája" mint tárgyat emlegeti. Nem sokkal alább e sorokban: „Vas kezével, jégszivével fölmerül a külfaj árja, a meleg vért általjárja, és a nemzet áll fagyottan" értjük, mit akar mondani a költő, de az összes nem illő elemek zavarttá teszik képes kifejezését." (Vty. Életr. 391.l.) — Riedl Frigyes *Az emberek* és az *Emlékkönyvbe* c. versekkel együtt, mint pesszimista költeményt említi. (Riedl: Vörösmarty Mihály élete és művei Magyar irodalmi Ritkasások 37. sz. 177. l.) — Babits a költeményt a nihilizmus felé való „folytonos közeledés" koncepciójába építi bele, az *Unalomhoz, A Szent ember, Az emberek* c. versek után — mint legfőbb érvet arra, hogy Vörösmartynál „a haza is értékét veszti". — Idézi a költemény 47—51. sorát, majd így folytatja: „S mindezt közvetlen a forradalom előtt, amikor egész Magyarország reményekkel, izgalmakkal volt telve." (A férfi Vörösmarty Nyugat 1911. dec. 16. 24. sz. 1059. l.) — Babits koncepciójával és versértelmezésével Waldapfel József szállt szembe (l. az *Unalomhoz* és *Az emberek* c. vers jegyzeteit is) Ő mutatott rá mindazokra a konkrét társadalmi-politikai körülményekre, amelyek a költemény mély aktualitását bizonyítják, s amelyek megértéséhez is nélkülözhetetlenek. „Látjuk — írta befejezésül — Vörösmarty 1846-ban írt versei nem a nemzet reményeivel és izgalmaival ellenkező világfájdalmas hangulatok kifejeződései, hanem éppen ezeknek az izgalmaknak és egyelőre meglehetősen kétes reményeknek kifejezői s egyben táplálói is — éppen úgy, mint Petőfi egykorú versei... Nem Vörösmarty számára veszti értékét a haza, mint Babits megcsonkított idézete elhitetné; a magyar nemességnek veti szemére, hogy önzése, kiváltságaihoz való ragaszkodása miatt „a szegény s kaján telekben", a jobbágytelken, a szegény nép viskóiban ismeretes csak átokképpen a haza neve: a hazaszeretet azok előtt ismeretlen, akiken mindig csak követelnek a haza nevében. Nagyon is jól ismert konkrét panaszok azok, amelyeket Babits idéz: „Neve szolgálj és ne lásd bért" a robotra, „Neve adj pénzt és ne tudd mért" az adóra, „Neve halj meg más javáért" az ugyancsak egyedül a népet terhelő katonaállításra vonatkozik, s mind a párttá éppen ekkor szervezkedő ellenzék aktuális követeléseit segít átvinni a köztudatba: az örökváltságot, a közteherviselést és a hadkötelezettségnek a nemességre való kiterjesztését, amely kiváltságait éppen véráldozatával szokta indokolni, de hosszú idő óta — s ezt érezték a jobbak legszégyenletesebbnek — ezt is a jobbágyságra hárította át." (Forum Élet és irodalom 1948. február 164. l.) Ugyancsak Waldapfel József másutt azt írta, hogy „az Országháza a népi forradalmat megelőzni, fölöslegessé tenni akaró nemesi szabadelvűség legkeserűbb és legőszintébb önkritikája volt." (Vörösmarty, Petőfi és a szabadságharc. Magyar Századok Bp. 1948. 221. l.) „Megmérhetetlen jelentőségű az — írja a versről Barta

JÁNOS — hogy Vörösmarty itt szakítva évszázadok megrögzöttségével, a haza mivoltát alulról, a jobbágyok felől értelmezi. A felső réteg még felül van, de — ahogy a költő látja: csak „ura s rabja millióknak, kik gyűlölnek és dacolnak" s ezek a milliók a haza „nevét rút ferdítésben ismerik csak átokképpen." Majd idézve az utolsó sorokat így folytatja: „innen már csak egy lépés volna hátra: az hogy a mindent oly élesen látó költő a nemességet, amint megérdemli, végleg ki is rekessze a nemzet köréből, s a hazában a dolgozó nép hazáját lássa. Ezt a lépést V. mégsem tudta megtenni . . . Ez a lépés Petőfire és barátaira várt. Vörösmarty patriotizmusa. It 1950. 4. sz. 25. l.)

Fordítások

Francia : La maison du pays. Traduit (en prose) par M. A. BERTHA. Paris, 1900. Fête du centenaire du poète hongrois M. V.
Orosz : Дом сейма. П. Л. Мартинова. Антология Венгерской Поэзии. Москва, 1952. Дом Сословного собрания. Перевод Л. Мартынова. Михай Вёрёшмарти. Москва, 1956.

Szövegváltozatok

1. K_2 háza;
   K_4 háza; ⟨*mért ?*⟩ [kék irónnal kihúzva]
3. K_3 hazája,
   K_4 hazája
5. K_4 pálya
6. K_4 rongálja
7. K_{3x} Kincsnek, vérnek
8. K_{3x} roszra, jóra
9. K_2 dob szóra.
   K_4 [A sor fölött áth.:]
   ⟨*Roszra jóra*⟩
10. K_{3x} millióknak,
11. K_2 daczolnak
    K_{3x} daczolnak.
    K_4 daczolnak.
12. K_3x személyben,
    K_4 zsarnok szolga
14—25. K_1 [E sorok beljebb vannak írva]
    K_2 [E sorok beljebb vannak írva]
    K_4 [E sorok beljebb vannak írva]
14. K_4 vas-eszével
16. K_2 külfaj árja
    K_4 Fölmerül árja
17. K_1 által járja.
    K_2 A' meleg *szűt* által járja
    K_{3x} által járja.
    K_4 A' meleg — *szűt* által járja

18. K_1 fagyottan,
K_3 fagyottan,
19. K_4 Tompa zsibbadt fájdalomban
21. K_{3x} Össze hangzó
22. K_2 ajakáról
K_{3x} ajak*a*ról
K_4 ajakáról
25. K_4 fájáról
26. K_4 háza. Miért? [jav. kék irónnal ebből: *háza ; mért?*]
27. K_4 idő midőn
28. K_1 Fölkelének 's
K_2 kére,
K_{3x} Fölkelének 's
K_4 Fölkelének 's
29. K_4 szóban
30. K_2 legmélyen
K_{3x} a' szív'
K_4 van
31. K_2 bért
K_4 bért
32. K_1 értte
K_2 értte
K_4 értte
33. K_2 béke,
K_3 béke,
34. K_1 vége
K_2 *A'* vérontó harcznak vége
K_{3x} *'S a'* vérontó harcznak vége
K_4 vége
35. K_1 hazának —
K_2 hazának —
K_3 hazának —
K_4 hazának —
36. K_{3x} anyának
K_4 anyának
37. K_4 gyermekej
38. K_1 örömében —
K_2 örömében —
K_{3x} örömében —
K_4 örömében
39. K_1 Földerülne boldog napja,
K_2 Földerülne boldog napja,
K_{3x} napja,
K_4 Földerülne boldog napja-
40. K_3 takarja:
41. K_2 futva
K_4 [A sor fölött a köv. áthúzatlan, a kiadásokban nem szereplő sorok:]

Ő ki mindenét od'adta
Egyenetlen osztogatta
Ön magát is árván hagyta
Sir most e' bűnnek miatta.
Földön futva ⟨*buj*⟩
42. K_2 Bujdokolva
K_3 Bujdokolva
K_4 Bujdokolva
43. K_{3x} száll be,
K_4 száll-be
44. K_3 telekbe
45. K_{3x} ferdítésben
46. K_4 átok képen.
47. K_4 bért
48. K_3 mért?
K_4 mért
49. K_4 halj-meg más javáért [az utolsó két szó tintával aláhúzva]
⟨*bűn' zsoldjáért*⟩ [kék irónnal kihúzva]
50. K_4 Neve: szégyen; neve: átok —

836. FELIRAT

Kézirat

Gyulai a vers kéziratát Vörösmarty „iratai közt" találta (MM. 1863—64. II. k. 305. l.) — A kézirat azonban jelenleg nem található.

Megjelenés

MM 1863—64 II. k. 224. l. (305. l.) — ÖM 1845—48. I. k. 326. l. (451. l.)

A verset Gyulai adta ki ma már elveszett, ill. lappangó kézirat alapján — szövegünk az ő első kiadásán alapszik.

Kézirat híján átvettük a különben valószínűleg tőle származó címet és alcímet is. „1846. nov. 12-én a József nádor választásának félszázados ünnepét a pesti lövölde megülni szándékozván, felkérte Vörösmartyt, hogy írjon feliratot a szerencse jelképű karikára, amely a lövészek célpontjául fog szolgálni" — fűzte a vershez (Uo. 305. l.)

837. A' NEFELEJTSHEZ

Megjelenés

PD 1847. márc. 14. I. f. é. 11. sz. 325. l. *A nefelejtshez.* címmel, *Vörösmarty.* aláírással.
MM 1845—48. IX. k. 262—63. l. — MM 1847. 1463. h.
MM 1863—64. II. k. 246—47. l. (307. l.)
MM 1884—85. I. k. 343. l. (453. l.)

A költeményt BABITS más versek mellett Vörösmarty tragikus szemléletének bizonyságaként említi „A nefelejtsnek az ártatlan kis virágnak, feddő durva szinként kell átrémlenie az élet ezer borzasztóságain" (Nyugat 1911. dec. 16. 24. sz. 1057—8. l.) — TÓTH D. szerint a vers a nemesi politika megbízhatatlanságával szemben még mindig élő kétely megnyilatkozása, az ember és hazafi-erkölcs ingatagságának elégikus kritikája. (482—3. l.)

Szövegváltozatok

A PD-ban az *a*, ill. *A* névelő után és az *s*, ill. *S* kötőszó előtt sehol sincs aposztróf. Az ebből adódó eltéréseket egyenként nem tüntetjük fel.

2. PD birka-képpel néz a kábaság.
3. PD szerelem
4. PD két *dus* érzelem .
6. PD búcs*u*jel
9. PD kebel;
10. PD lehel.
12. PD *M*ig a hűség tart egy pillantatig.
13. PD Igen! *S*zemed ha volna fekete,
14. PD *i*rhatnál
17. PD *S a fényben úszó élet* árjain
18. PD *Vonulnál át*, mint feddő durva szín:
19—26. PD [E sorok idézőjelben vannak]
20. PD hálás nép, ha feljutál.
22. PD Szülő! ne hagyd elveszni gyermeked.
24. PD vehesd.
26. PD el honfi,
27. PD intenél szelíd virág,
28. PD S hervadna — nem te — a ki bűnbe vág,
30. PD Most — vagy,

838. A' SZEGÉNY ASSZONY' KÖNYVE

Kézirat

K_1 MTA LK I. 149/r—153/v. — Öt, 18×22 cm nagyságú szürkészöld lap minden oldalán a költemény törlésekkel tele tagolatlan fogalmazványa.

K_2 MTA LK I. 156 rv. — Egy 18×22 cm nagyságú szürkészöld lap minden oldalán a költemény csonka, 42—46. és 95—104. sorainak címtelen, javított, hanyagul közékezett tisztázata. Eltérései a szövegnek a K_1 és K_3 közti átmeneti állapotát tükrözik.

K_3 MTA LK I. 154/r—155/v. — Két 18×22 cm nagyságú szürkészöld lap minden oldalán a költemény Vörösmarty kezétől származó néhány helyen javított, a nyomtatott szövegtől nem sokkal eltérő, csonka, 1—64. sorokat tartalmazó tisztázata. A cím előtt balra bejegyzés: 1847.

Honderü 1847. ápr. 27. I. f. é. 17. sz. 327—28. l., *Vörösmarty* aláírással, a tagolásban azzal az eltéréssel, hogy a 44. és 45. sorok közt nincs versszak-térköz. MM 1845—48. IX. k. 264—67. l. MM 1847. 1464—66. h. MM 1863—64. II. k. 247—51. l. (307. l.) MM 1884—85. I. k. 344—47. l. (453. l.)

Vörösmarty anyja, Csáthy Anna, felvidékről, Nógrádból Fejér megyébe telepedett egyszerű református nemes családból származott — s 1798 táján ment férjhez a katholikus Vörösmarty Mihályhoz. A hatvanas évek elején Gyulai Pál kifejezett kérésére VÖRÖSMARTY JÁNOS, a költő öccse, így írt róla:

„Édes Anyánk meghólt Velencén 1834 sept: 26 élete 64 évében — Atyánk meg halt 1817 Juliusba Pesten — annak holta után még Anyánk a'ki Velentzei Meszlényi Antal féle haszonbérelt birtokon lakott — ki telvén haszonbéri ideje falu Velenczébe Meszlényi Ignátztól — utóbb Meszlényi Ferentztől árendált mindig kissebb kissebb birtokot, mert minden gazdálkodása kárral ment, mi iskolába voltunk, egyik idősebb leány testvérünkkel gazdálkodott — de a' legfőbb az volt, hogy Atyánk rendeletét nem követték — mert az azt rendelte — hogy a' falusi gazdálkodással azonnal fel hagyva, gabonát birkát marhát szőlőket borokat mind eladja, az adósságot ki fizesse, a'mi pénz marad a' Fehérvár városi Árva pénztárba betegye, és a' fehérvári ház föld szőlőből még élhet — nem így cselekedvén 5 év alatt semmi sem maradt, (csak) az adosság nem fizettetett! a' legelső volt, a' ház és föld eladás — marhát birkákat elkapkodták — így aztán nagy szükséget látott Szegény Anyánk, nekünkse volt, haza sem mertünk menni — azért ott még is voltak könyörületes szivű emberek, kik segitették Anyánkat, de már ekkor nagyon bánkódott, gyermekei elhagyták és az anyira fájt (neki) bánatos szivének hogy többnyire ágyba fekvő volt — én azután rá beszéltem hogy jönne be Fehérvárra tisztességes lakást szerzek és tehenet tartok neki, hogy jó teje legyen — igy osztán Fehérváron lakott 2 évig, már ott voltunk 4en testvérek, láthatott mindennap is bennünket — de mégis csak ki vágyott — ki vittük Gárdonyba ott egy Nemes Ur adós volt: 3 évre földeket és lakást adott — de itt megint nem tudott meg szokni — siránkozván hogy neki tsak Velenczén volna jó, közel a' szőlőhöz hogy minden nap ki járhatna de már az utolsó szőlejét is elvették a' hitelezők — kedvéért nem nyugodtam még a' szőlőt vissza nem vettem és ott tisztességes lakást fogadtam — már ekkor Mihál bátyám is évenként 200 Vfot: segitett — ezen néhány évet aztán nagy megelégedéssel töltötte — meglehetős nagy kertje tágas udvara és közöl a' szőlőhöz.

Azt is méltóztatik kérdezni hogy édes Anyánk millyen Aszszony volt?

Édes Anyánk közép termetű és meglehetős testalkotású — szép arcz vonásu nem szappanyozott de igen szép természetes barna piros bőrű — holló fekete haju de oly gazdag, hogy bokáig ért, ha leeresztette — és 64 éves korában még egyszál sem volt ősz. Szelíd természetü,

jó adakozó szívü, vallásos szorgalmas fáradhatatlan a' gazdasszonykodásban, nagyon jó magyar konyhát tartott — a' gyümölcs aszalyás befőzés — sajt készítés — egy szoval neki télen nyáron mindig sürgősebbnél sürgősebb dolgai voltak — betegeket is gyogyitott nagyon gondos volt a' házhoz minden féle jó füveket, gyökereket annak idejébe be szárítattni és el tenni — Vakok gyogyitásában különös szerencséje volt — és flastromokat igen jokat készitett — hányszor (?) történik a' gazdaságba csont törés(ek) — kasza sarlóval sebzés, azokat nagyon hamar gyogyitotta —"

Ez a költeményével megegyező jellemzés is bizonyítja, hogy — amint Gyulai írta jegyzetei közt — „Vörösmarty a szegényasszonyban édes anyját rajzolta, ki hol Fehérvárott, hol Velencén élte le özvegyi napjait." (MM 1863—64. II. k. 307 l.) — Vörösmarty kezdettől nagy szeretettel viseltetett édesanyja iránt, s már mint nevelő is igyekezett anyagi gondjait enyhíteni (Levele édesanyjához Pest 1820. márc. 27. — Czapáry 137. l.) Majd mikor meglátogatta őt, fájdalommal számolt be nyomorúságáról: „. . . szokva vagyok a nyomoruság látásához, mert szinte benne nevelkedtem; de ezek olyanok, hogy a lélek sulyokat nem bírja. Ideérkeztemkor anyámat betegen találtam, elhagyatva szegényt mindenektől, csak azoktól nem, kik rajta keveset, vagy éppen nem segíthetnek, azonkívül pusztán mindent, mindent veszendőben" (Levele Stettner Györgyhöz 1827. nov. 19. — Czapáry 221. l.) Később, ahogy János öccse visszaemlékezéseiből kitűnik évi kétszáz váltóforinttal járult hozzá öreg napjai nyugalmának biztosításához, s csak azért látogatta ritkábban, mert a jó anya fia érkezésén való örömében „minden csibéjét, tyukját, ludját" leölte (Vty Életr.) 1834-ben bekövetkezett halálára *A szegény anya* c. epigrammot írta. — Az anekdotikus történet valódiságáról ugyancsak Gyulai tesz említést: „Az hogy e szakadozott könyv egyik felét néha szomszédnőjének kölcsönözte a jó öreg asszony — nem költemény, hanem való, amint nekem Vörösmarty egyik fiutestvére beszélte" (MM 1863—64. II. k. 307. l.) Érdekes, hogy a verset, az imádságos öregasszony alakját elsősorban a katolikus köztudat tartotta számon — s élt is vissza vele Vörösmartyt „katholikus" költőnek téve meg — holott Csáthy Anna református volt.

Gyulai a költeményt „kitűnő genre kép"-ként említi (Vty Életr. 214. l.) Kemény Zsigmond is a *Tót deák dala*, *A sors s a magyar ember* c. versekkel együtt, mint genre képet, ill. mint „beszélyké"-t említi, mint amely „egyszerűsége által fenséges" (Emlékbeszéd a Kisfaludy Társaság XIV. közülésén 1864. febr. 6. — Tanulmányok II. k. 339—389. l.) Hajas Béla a költemény MM 1845—48.-beli és Honderübeli szövegének néhány eltérésére hívta fel a figyelmet. (Vörösmarty két költeményének változata. It. 1946 67—8. l.) — Tóth D. szerint Vörösmarty eddigi genre-alakjait, Labodát, Gábor diákot, de még a Tót deákot is inkább kívülről, a maga és mások mulatságára rajzolta — itt az alakrajz s a kedves történet minden tárgyiassága, ábrázolóereje mellett személyes, lírai reflexiókkal gazdag, s az egész verset

a régvoltnak ugyanolyan felemlegetése s a törődött, ügyefogyott öregség jelenével való összevetés jellemzi, mint ami Petőfi ez időből való *Sári néni*jét (441. l.)

Fordítások

Francia : Le livre de la pauvre femme. Traduit par H. DESBORDES — Valmore et Ch. de Ujfalvy. Paris, 1873. Poésies Magyares. Le livre de la pauvre femme. Traduit (en prose) par M. A. BERTHA. Paris, 1900. Fête du cenntenaire du poète hongrois M. V. — Une pauvre femme. Traduit par CHARLES D'ÉJURY. Pozsony (Presburg) 1904/1908. Poésies Classiques Hongroises.

Német : Das Buch der armen Frau. Übersetzt von K. M. KERTBENY Dresden, 1854. Album hundert Ungarischer Dichter. — Dasselbe, Prag. oJ. Kober und Markgraf. — Das Buch der armen Frau. Metrisch übersetzt von K. M. KERTBENY. Pest—Leipzig, 1857. Gedichte von M. V. — Das Buch der armen Frau. Deutsch von PAUL HOFFMANN Budapest, 1886. M. V.-s ausgewaehlte Gedichte. — Dasselbe. Wien—Pest—Leipzig, 1895. — Das Buch der armen Frau. Aus dem Ungarischen von DR. PETER YEKEL, Sopron, 1901. Ausgewaehlte Gedichte.

Olasz : Il libro della povera donna. Traduzione di OSCAR MÁRFFY, riduzione il versi di Aldo Palatini. Torino, (1937) Palpiti del cuore magiare nella sua letterattura.

Szerb : Књига сироте жене. Превео Благоје Бранчић. Нови-Сад, 1907. Из мађарског меривоја.

Szövegváltozatok

A Honderűben az *a* ill. *A* névelő után, ill. az *s* és *S* kötőszó előtt nincs aposztrof. Az ebből adódó eltéréseket egyenként nem tüntetjük fel

1. K_1 [Sor fölött áth.:]
   ⟨*Egy szegény*.....⟩
   nő — isten látja: [jav. ebből: *látja-*]
   K_3 nő- isten látja,
   Honderü nő-
2. K_1 barátja, [jav. ebből: *barátja-*]
3. K_1 [A sor fölött áth.:]
   ⟨*A' kik voltak, elhalának* [jav. ebből: *meghalának*]⟩
   ⟨*Ül magán a' kiskamrában*⟩
   ⟨*Olly szegény*⟩
   gyámoltalan —
   K_3 gyámoltalan-
   Honderü gyámolatlan-
4. K_1 Ül ⟨*szerényen a' pitarban*⟩ magán a' ⟨*kamarában*⟩ csendes lakban
5. K_1 [Sor fölött áth.:]
   ⟨*Feje kötve gyász kendővel*⟩
   nincsen, ⟨. .....⟩ gyásza rég volt

6. K_1 megholt,
7. K_1 gyászol
8. Honderü Szive
9. K_1 Dolga nincs ⟨*már elvégezte*⟩ *mi dolga volna :*
   K_3 Dolga nincs, ⟨*mi dolga volna ?*⟩ hogy volna dolga?
10. K_1 [Sor fölött áth.:]
⟨*Kis ebédét ..... elköltötte*⟩
⟨*rég megfőzte*⟩
Kis ebéd *és* ⟨*tiszta konyha*⟩ *lusta konyha*
   K_3 Kis ebédhez [jav. ebből: *ebéd*] ⟨*és kurta konyha*⟩ nem kell szolga.

11. Honderü vendége :
12. K_1 [Sor fölött áth.:]
⟨*Ha neha a' múlt emléke.*⟩
Honderü mult
13. K_1 [Sor fölött áth.:]
⟨*A' Ki* [jav. ebből: *H*] *maga néz a' tálba*⟩
⟨*És már sírban egyik lába*⟩
tálba
14. K_1 [Sor fölött áth.:]
⟨*Nem lehet mohó*⟩
⟨*Annak nem nagy az étvágya*⟩
táplálja
15. K_1 Több [jav. ebből: *Többet*] ⟨*gondol*⟩ annak a' gondolatja
16. K_1 jó [jav. ebből: *volt*] falatja,
18. K_1 bal [jav. ebből: *rosz*] időre
   K_3 időre
19. K_1 [Sor fölött áth.:]
⟨*Addig* [jav. ebből: *És*] *gondol és tünődik*⟩
⟨*Mig szemébe köny ütődik.*⟩
⟨*Hejh nem igy* {*élt*} *volt hajdanában*⟩
⟨*Tejnek vajnak a' javában*⟩
⟨*Bőségben és boldogságban*⟩
⟨*Mig nem járt* [jav. ebből: *volt*] *özvegy ruhában*⟩
⟨*Körülötte csirke, gyermek* ⟩ [tollpróba:] ⟨*amazon*⟩
⟨*Torkig tele* [jav. ebből: *telve*] *búza vermek*⟩
⟨*Tejben vajban*⟩
⟨*Tele kamra, tele pincze*⟩
bánat.
   K_3 bánat
Honderü bánat
20. K_1 fárad
21. K_1 hajdanában;
22. K_1 özvegy ruhában:
   K_3 özvegy ruhában:
23. K_1 Tele ⟨*volt*⟩ kamra ⟨*tele sok*⟩ tele pincze
Honderü pincze,
24. K_1 kilincse

K_3 kilincse
26. K_1 [Sor fölött áth.:]
Konyhát 's asztalt tartottanak
27. K_1 kelle ⟨*hívni*⟩ kérni
28. K_1 szokt*ák* [sic!] ők betérni
Honderü önkényt
29. K_1 [Sor fölött áth.:]
⟨*Bort inni, vizet dicsérni*⟩
⟨*És a' gazdát nem kímélni*⟩
Viz dicsérni, bor*t* fecsélni
K_3 fecsélni
31. K_1 küldött
32. K_1 beköszöntött
33. K_1 És [jav. ebből: *'s*] azon mit [jav. ebből: *a' mit*] innen elvitt
K_3 elvitt
Honderü És *azért*
34. K_1 [Sor fölött:]
⟨.....⟩
38. K_1 ⟨*Hogy Noha gyéren*⟩ Bár vendég
39. K_1 lőn üres a' ház
K_3 sem lőn [jav. ebből: *volt*]
40. K_1 istenáldás: [jav. ebből: *isten' áldás :*]
Honderü *I*stenáldás
41. Honderü Jobbra! gyermek,
42. K_1 és [jav. ebből: *'s*] verekedtek.
K_3 verekedtek
44. K_1 Sok ⟨*sok Bút és*⟩ bajt örömet
K_3 bajt ⟨*'s*⟩ örömet
45. K_1 [Sor fölött áth.:]
⟨*Úgy volt akkor most nem úgy van*⟩
⟨*Ül magán és szomorúan*⟩
⟨*Jött a' balsors*⟩
⟨*Egy csapás jött mint a' kánya*⟩
⟨*Lecsapott a' kis tanyára*⟩
⟨*Mert a' balsors mint a' kánya*⟩
⟨*Lecsapott a' boldog házra.*⟩
⟨*A' gazdára földet szórtak*⟩
⟨*A gyermekek szét futottak*⟩
⟨*Gyermekei szét*⟩
⟨*Szét futottak mint a' falka*⟩
csak [jav. ebből: *sok*] bút látott
46. K_1 Hogy a' gazda [jav. ebből: *férje*] sírba szállott
Honderü szállott;
47. K_1 szét futottak
K_3 szét futottak
Honderü szétfutottak,
48. K_1 Napkeletnek napnyugotnak
K_3 napnyugotnak

49—52. K_1 [A kéziratból a sorok hiányzanak. Viszont a 151. rectón a teljes oldalon s a 152. rectón a vers később következő részei közé ágyazva, de azoktól vonallal elválasztva olyan folyamatosan írt, törölt sorokat találunk, amelyek részben a hiányzó soroknak, részben később következő soroknak felelnek meg. A 151. rectón található törölt sorok:]
⟨*És a' nő mint a' szedett fa*⟩
⟨.....⟩
⟨*Lőn mindentől elhagyatva*⟩
⟨{*De*} *Még is még is jó az isten*⟩
⟨*Könyörületes szivekben*⟩
⟨*Jó az isten*⟩
⟨*És maradt mint a' szedett fa,*⟩
⟨*A' szegény nő elhagyatva.*⟩
⟨*Most itt ül az asztal mellett*⟩
⟨*Imakönyvében keresget.*⟩
⟨.....⟩
⟨.....⟩
⟨*Bár sötétben rá ismérne*⟩
⟨{*Minden sorra és betűre*}⟩
⟨*A' könyv minden levelére*⟩
⟨*Még is még is*⟩
⟨*Még is folyvást forgat benne*⟩
⟨*Hogy, talán új,*⟩
⟨*Ha valami újat lelne,*⟩
⟨*Új imát és hathatósat*⟩
⟨*Melly reá még áldást hozhat.*⟩
⟨*Még is néha jobb napjában*⟩
⟨*Megmaradt a' rosz szokásban :*⟩
⟨*. . . Kit kölcsön kit inkább ingyen*⟩
[A 152. rectón található törölt sorok:]
⟨*Most itt ül szegény magában*⟩
⟨*És* [jav. ebből: *Most*] *maga üres már kis tanyája*⟩
⟨*Mint hol lecsapott kánya.*⟩
's maga
⟨{*Most*} *Pusztán mint a' megszedett fa*⟩
⟨*Úgy él* {*árván*} *pusztán, elhagyatva.*⟩
⟨*És maradt mint a' szedett fa*⟩
⟨{*A' szegény nő*} *mindenestől elhagyatva.*⟩
⟨*Rosz szokása az*⟩
⟨*Még is néha*⟩
⟨*Már ha szűken él kenyérrel*⟩
⟨*Éljen isten' igéjével*⟩

49. K_2 [Sor fölött áth.:]
⟨*Meghallod-e őket oh ég ?*⟩
⟨*És maradt mint a' szedett fa*⟩
elhagyatva
K_3 [Sor fölött áth.:]

És maradt mint a' szedett fa

51. K_2 megvan
    K_3 meg van
52. K_2 bánatban
53—60. K_1 [E soroknak megfelelő kézirati rész, törölt és törletlen sorokkal a 153/rv-on, a vers későbbi részei közé ágyazva, de azoktól vonallal elválasztva található]
53. K_1 Szűken ⟨*él*⟩ teng kis vagyonábúl
    K_2 vagyonábul
    Honderü vagyonábul
54. K_1 És [jav. ebből: 'S] ha néha sorsa fordúl
    K_2 fordúl
55. K_1 [Sor előtt áth.:]
    ⟨*nincs remény hogy sorsa fordúl*⟩
    ⟨*Rosz szokását mégsem hagyja*⟩
    ⟨*A' mivel bír, osztogatja.*⟩
    ⟨*S gyakran teng csak fél kenyéren*⟩
    ⟨*Mert könyörül a szegényen*⟩
    ⟨*A' szegény nő mit csináljon?*⟩
    ⟨*És ha mégis bőséghez jut,*⟩
    ⟨*Gazdálkodni még most sem tud*⟩
    ⟨*Jóidőkből rosz szokása,*⟩
    ⟨*Hogy más könyeit ne lássa*⟩
    ⟨*Igy él szűken kis vagyonból*⟩
    ⟨*Szűke*⟩
    ⟨*Megfelezni kis kamráját*⟩
    ⟨*Maga gyakran szükséget lát*⟩
    tud
    K_2 tud
    K_3 ⟨*Fösvénykedni*⟩ Gazdálkodni.
56. K_1 van, másnak is jut
    K_2 jut
57. K_2 szokása
58. K_1 *Hogy más* könyeit ne lássa
    K_2 lássa
59. K_1 kamráját
    K_2 kamrаját,
    K_3 kamráját
60. K_1 *M*aga lát
    [A sor után egy áth. s az alapszövegben nem szereplő áthúzatlan sor:]
    ⟨*Olly édes jót tenni mással*⟩
    El [jav ebből: *Hogy*] *nem hagyja, mig meg nem hal*
    K_2 lát
61—62. K_1 [E sorok a kéziratban nincsenek meg]
61. K_2 [Sor előtt:]
    El sem hagyja mig meg nem hal
    Olly édes jót tenni mással.

űl az asztal mellett
61. K_3 [Sor fölött áth.:]
⟨*Illyen lesz ő, mig meg nem hal :*⟩
⟨*Olly édes jót tenni mással*⟩
62. K_2 keresget
K_3 keresget
Honderü keresget:
63. K_1 Rózsáskertnek
K_3 *Rózsáskertnek* [kéziratban aláhúzva]
64. K_1 teremnek
65. K_1 [Sor fölött áth.:]
⟨*Régi jó, {könyv} de már kopott könyv*⟩
⟨*Jobban meg nem téphetné ölyv*⟩
⟨*Mint a' hogy meg van viselve*⟩
de ⟨*ernyedt*⟩ kopott jószág
66. K_1 baratság
67. K_1 öszve
69. K_1 [Sor fölött áth.:]
⟨*Hallg' Kopognak :* [jav. ebből: *!*] *tessék ! senki*⟩
⟨*Áldást minden gyermekére*⟩
⟨*Kiket annyi balsors ére.*⟩
Ím [jav. ebből: *Hallg'*] kopognak*?* és ⟨*ki jő be*⟩ *begázol*
70. K_1 *Sára* [jav. ebből: *Örzse*] ⟨*Erzsók*⟩ *asszony a' nagy sárból :*
71. K_1 [Sor fölött áth.:]
⟨*Isten áldja meg nagy asszony*⟩
⟨*Hogy sok jó napokat lásson*⟩
⟨*Ágyánál {angyal} az ég virrasszon*⟩
[A következő három kihúzott sor betoldás, alkalmilag került a 71. sor elé:]
⟨*Imádságos könyvet kérnék*⟩
⟨{*Imádságos*} *Isten látja olly jól esnék*⟩
⟨*Ha volna egy heverőben*⟩
nagy asszony'
72. K_1 [Sor fölött áth.:]
⟨*„Hozta isten Örzse* [jav. ebből: *Erzsók*] *asszony"*⟩
⟨*„Hát mi jót hozott?" De vinnék*⟩
itt honn.
73. K_1 [Sor alatt áth.:]
⟨*Jó, hogy nem megy ki a' házból*⟩
illyenkor [jav. ebből: *nem*] ki nem jár
74. K_1 *A' bokán is milly* [?] nagy a' sár.
75. K_1 „Hát mi jót hoz *Örzse* néni?"
76. K_1 Istenem! *csak* tudnék hozni.
77. K_1 [Sor fölött áth.:]
⟨*Lássa drága jó nagy asszony*⟩
78. K_1 Ha ⟨*miatta*⟩ nagy asszony
79. K_1 [Sor fölött áth.:]
⟨*Lássa drága jó nagy asszony*⟩

⟨{*Egy*} *Imádságos könyvet kérnék*⟩
⟨{*Isten látja*} *olly jól esnék*⟩
⟨..... *meg most*⟩
80. K_1 ⟨*Hogy*⟩ Tán jobb volna, ⟨*elvesznének*⟩ *nem élnének*
81—82. K_1 [E sorok a kéziratban a 86. sor után következnek.]
81. K_1 kérnék
82. K_1 ..... *most* most olly jól esnék
83. K_1 *Gondolám*, ha már az ember
84. K_1 *Napjában* jól lakni sem mer
85. K_1 *Hogy* ha ⟨*már*⟩ szűken él kenyérrel
86. K_1 isten' igéjével
Honderü igéjével.
87. K_1 [margóra írt sor:]
Különben is árva lelkünk
88. K_1 [margóra írt sor]
89. K_1 Itt tudom van heverőben
90. K_1 isten' nevében.
91. K_1 Jó asszony — felelt az özvegy
92. K_1 több csak ez az egy
94. K_1 függ *megnyugvása*
95—96. K_1 [E sorok a kéziratban nincsenek meg, helyettük áthúzott sorok:]
⟨{*Meg*} *Én beérem* [jav. ebből: *megelégedem*] *a' felével*⟩
⟨*Vegye ezt isten hírével*⟩
K_2 [A két sor a kéziratban fordított sorrendben követi egymást:]
Én beérem *a'* felével
Vegye *más* felét jó névvel."
95. Honderü Vegye *itt*
97. K_1 [Sor fölött áth.:]
⟨{.....} *'S a' szegény vén Rózsás kerten*⟩
⟨*Megosztozának*⟩
98. K_1 Könyvét ⟨*ketté választotta*⟩ két felé osztotta
99—100. K_1 ⟨*'S a' szegény vén Rózsás kerten*⟩
És [jav. ebből: *Igy*] *megosztozának* ⟨*meg*⟩ *ketten*
A' szegény vén [jav. ebből: *jó*] *Rózsás kerten.*
Most a' jambor két
99. K_2 *'S most*
100. K_2 *Hogy mi jót is* ne mulaszszon
101. K_1 [Sor fölött áth.:]
⟨*Nem kellett rá nagy erőszak*⟩
⟨*A' fél könyvből este reggel*⟩
⟨*Imádkoznak teljes szívvel*⟩
⟨*tele*⟩
⟨*jó lélekkel*⟩
szivv[el]
K_2 szívvel
102. K_1 reggel

K_2 regvel
Honderü regvel.
103—104. K_1 [E sorok a kéziratban nincsenek meg]
K_2 mennyországban

839—840. VÁSÁRHELYI PÁL' SIRKÖVÉRE 1—2.

Megjelenés

PD 1847. máj. 2. 18. sz. 593. l. Vásárhelyi Pál sirkövére. cím alatt mindkét epigramm *Vörösmarty* aláírással.
MM 1845—48. IX. k. 269. l.
MM 1847. 1466. h.
MM 1863—64. II. k. 252. l. (307. l.)
MM 1884—85. I. k. 348. l. (453—4. l.)

Vásárhelyi Pál (1795—1846) egyike a legkiválóbb magyar mérnököknek. Különböző vízszabályozási és mérési munkálatok kitűnő ellátásával a harmincas évek elején magára vonta Széchenyi figyelmét, akinek ösztönzésére és segítségével megalkotta az aldunai vontatóutat és megkezdte az aldunai sziklák eltávolítását; részt vett a Lánchíd előkészítő munkálataiban s élete főműveként kidolgozta egy nagyszabású Tisza-szabályozás terveit. — Vörösmarty Vásárhelyi Pálnak jó barátja volt. Széchenyihez mindketten bejáratosak — valószínűleg a gróf házában ismerkedhettek meg; 1835. szept. 11-én mindenesetre már Vörösmarty ajánlotta másodmagával a mérnököt az Akadémia levelező tagjául. (Viszota Gyula: Tagajánlások az Akadémiában. AkadÉrt 1906. 514. l.) Vásárhelyinek 1838-ban több értekezése jelent meg az Athenaeumban. Az egyik alatt *A szerk.* aláírással, — talán magától Vörösmartytól — a cikk jellegére vonatkozó megjegyzés olvasható (Ath 1838. márc. 1. I. f. é. 17. sz.) Vörösmarty Vásárhelyi Paulina nevű lányának eljegyzésekor verssel kedveskedett (l. *V. P. kisasszonynak* c. vers jegyzetét l.) — Vásárhelyi Pál 1846. ápr. 8-án halt meg; az akadémiai gyászbeszédet júniusban Toldy tartotta; a közgyűlés decemberben is megemlékezett az elhunytról — majd Vásárhelyi halálának évfordulóján 1847. ápr. 12-én a nyelvtudományi osztály tartott megemlékezést Schedius Lajos elnöklete alatt. — Vörösmarty az utóbbi alkalomra készítette költeményeit, amelyeket a tudósítás szerint mint a „a derék Vásárhelyi néhai barátja" — fel is olvasott. (PH 1847. máj. 4. 874. sz. 288. l.) — Ugyan ez időtájt, az évforduló alkalmából született Garay János: Vásárhelyi Pál c. emlékverse is.

Szövegváltozatok

A PD-ban az *a*, ill. *A* névelő után és a *s*, ill. *S* kötőszó után sehol sincs aposztróf. Az ebből adódó eltéréseket egyenként nem tüntetjük fel.

I.

1. PD kísérve *szeszélyét*, MM 1845-48. vizinek, MM 1847 vízinek. V. MM 1847-ben tett sajátkezű korrekciója alapján javítva
3. PD bizonyos s hogy

II.

1. PD Hallom *é* még zúgásaidat, Tisza féktelen árja?
2. PD zöldkoszorús
3. PD palotáival, álmom
5. PD Oh siket és vak a föld!
6. PD e szót.

841. MI BAJ?

Kézirat

K_1 MTA LK I. 158/r—159/v. — Két, 18×22 cm nagyságú zöldes lap minden oldalán a vers toldásos, törléses, Vörösmarty kezétől származó címtelen, szakozatlan tisztázata. A vers fölött a cím későbbi, irónnal történt, nem Vörösmarty kezétől származó bejegyzés.

K_2 OSzK Quart Hung. 1409/9—10. l.) — Két 15×20 cm nagyságú zöld lap minden oldalán a vers Vörösmarty kezétől származó tisztázata, *Vörösmarty* aláírással. —

Van ezenkívül a MTA kolligátumának 159 LK I. 159/a/r—159/v.-ján a versnek egy nem Vörösmarty kezétől származó, szakozatlan, az alapszöveggel csaknem teljesen megegyező tisztázata is, amelynek lényegtelen eltéréseit nem tüntetjük fel. —

Megjelenés

Ellenőr. Politicai zsebkönyv. A' Pesti Ellenzéki Kör megbizásából szerkeszté Bajza. Németországban 1847. 48—51. l. *Vörösmarty.* aláírással. MM 1863—64. II. k. 253—256. l. (308. l.) — MM 1884—85. I. k. 348—351. l. (454. l.).

Bajza a Pesti és Nemzeti Kör egyesülése után, már az Ellenzéki Kör megbízásából az ellenzéki törekvések propagálása céljából a hazai cenzúra megkerülésével, Ellenőr címmel politikai zsebkönyvet szerkesztett és adott ki. Kossuth, Irinyi, Lukács Móricz, Horváth Mihály és mások tanulmányai, cikkei; Petőfi, Erdélyi József, Vajda Péter, Garay János, Vachott Sándor versei mellett itt jelent meg Vörösmartynak a *Mi baj* c., a *Forget not the field* kezdetű és a *Jóslat* c. költeménye. A Pesten, 1847. ápr. 16-án kelt titkosrendőri jelentés a készülő kiadvány szerzői közt már említi Vörösmartyt — anélkül azonban, hogy — mint több másnál — szólna kiadandó művének céméről. (Barta István: Kossuth Lajos az utolsó rendi országgyűlésen Bp. 1951. 279. l.) — Maga a kötet az év végén jelent meg, s a novemberben megnyílt utolsó rendi országgyűlésen az ellenzék kedvelt olvasmánya volt. Teleki László, az Ellenzéki Kör elnöke

Pozsonyban 1848. febr. 12-én kelt, Vörösmartyhoz írt levelében — egyben Vörösmarty itt megjelent költeményeinek sikerére és népszerűségére is utalva — említi a kiadványt: „Az Ellenőr gyönyörű könyv! mindenki elragadtatással olvassa! Verseid isteniek! naponta szavalja az ellenzéki casino". (CZAPÁRY 133. l.) — A vers 45—48. sora a VU (Kolozsvár) 1848 márc. 5. számának mottója.

„A *Mi baj* című költemény — írja GYULAI — gúnyba vegyült panasz, mely a nemzet sérelmeit, vágyait leplezi föl. Mintha Pest megye 1847-iki követutasítását olvasnók, költői oldalról felfogva. A két utóbbi költemény (t. i. az Országháza és a Mi baj?) egészen az ellenzék hangulata az 1846—7-iki években". (Vty. Életr. 389. l.) A vers 53—60. sorait idézi WALDAPFEL JÓZSEF, mint amelyekben az elnyomás elleni harc a jogok kiterjesztésének igényével kapcsolódik össze (Vörösmarty és kora I. OK. I. k. 1951. 149. l.); az 57—60. sorokat idézve HORVÁTH MÁRTON is megjegyzi, hogy a költő „ebben az 1847-ben írt négy rövid sorban lényegében helyes programot ad" (A nemzeti öntudat ébresztője TSzle. 1950. 940. l.) BARTA JÁNOS a *Mit csinálunk ?*-kal együtt, mint szatirát említi, megjegyezve, hogy „mindkettő a nemzeti sajátságok seregszemléje, a gúny mellett néhány éles vágással —; s idézve e vers 25—26. sorait — folytatja: ez a vád éppen a nemzeti sajátságként tisztelt rendi alkotmány ellen szól" (Vörösmarty patriotizmusa It 1950. 24. l.). Ugyancsak szatíraként tárgyalja a verset TÓTH D. (377—78. l.)

Fordítások

Német : Was fehlt dir? Übersetzt von VASFI und BENKÖ. Braunschweig 1852. Vasfi—Benkö: Nationallieder der Magyaren.

Szövegváltozatok

2. K_1 féltenem *?*
   K_2 féltenem *?*
3. K_1 neked
6. K_1 ád
8. K_1 Szükséget [jav. ebből: *Szükséged]*
10. K_1 *Honod* [jav. ebből: *Fejed*] felett,
12. K_1 Farkas-szemet.
    K_2 Farkas-szemet.
13. K_1 Kit [jav. ebből: *Kik*] egy kor gyűlölél
17—24. K_1 [A kéziratban betoldott, margóra írt sorok]
17. K_1 [A sor előtt áth.:]
    ⟨*'S ha földed annyi van*⟩
    ⟨*Mért pénzed nincs?*⟩
    ⟨*Akard : hisz mindenütt*⟩
    ⟨*A' föld a' kincs*⟩
    K_2 soha sincs:
20. K_1 hoz

22. K_1 pénz [t ?]
K_2 már,
23. K_1 nemzetek
24. K_1 kölcsön észt
25. K_2 dicső
26. K_1 magtalan:
K_2 magtalan:
27–28. K_1 [A kéziratban + — jellel betoldott, margóra írt sorok]
27. K_1 [A sor előtt áth.:]
⟨Üdv nem terem setét⟩
⟨Árnyékiban.⟩
[E két sor közé beírva:]
⟨A' népnek nem terem⟩
⟨Üdv árnyékiban⟩
28. K_1 Árnyékiban
29. K_2 nagy.
30. K_1 *'S ki*
33. K_2 Dunád
34. K_1 berekedt:
K_2 berekedt:
36. K_1 *Csomót* vetett [alatta irónnal:] Hurkot
K_2 Hurkot [jav. ebből:] *Csomót*]
38. K_1 kapott
K_2 kapott:
41. K_1 Mi lelt? beteg vagy-e?
K_2 Mi lelt? beteg vagy-e?
42. K_1 még?
K_2 még?
43. K_1 Mit adjon hogy *⟨ver⟩* üdülj,
45. K_1 vagy szegény
K_2 vagy szegény
46. K_1 nemzetem
K_2 nemzetem.
49. K_1 nincs
K_2 nincs
50. K_1 kapható
K_2 kapható
52. K_1 Olvad, mint hó.
53. K_1 [A sor előtt, margón, áth.:]
⟨Mezőkön [jav. ebből: *Meződön*] *gyér virány⟩*
⟨Városban szenny⟩
⟨Falvadban⟩
⟨Az agy {ban} sötét 's a' szív⟩
⟨Vad idegen⟩
[fenti sorok közé más tollal betoldva:]
⟨Viránytalan mező́d⟩
⟨Kopár hegyed⟩
⟨A' dágvány és mocsár⟩

⟨*Vád ellened*⟩
[a sor ugyanazzal az átírással kétszer]
Hol a' hű [jav. ebből: *vas*] szorgalom
Hol a' hű [jav. ebből: *vas*] szorgalom
54. K_1 'S szent ⟨*akarat*⟩ indulat
K_2 indulat
56. K_1 Országodat,
58. K_1 terén
K_2 terén?
61. K_1 se' baj
64. K_2 áruban,
66. K_1 Jó 's rosz (2) ⟨*A' vész*⟩ (1) napon
67. K_1 'S világol
68. K_2 Munkáidon. —
70. K_1 éjszakát:
K_2 éjszakát!

842. FORGET NOT THE FIELD

(Szabad fordítás)

Megjelenés

Ellenőr. Politicai zsebkönyv. A' Pesti Ellenzéki Kör megbízásából szerkeszté Bajza. Németországban 1847. 291—92. l. *Vörösmarty.* aláírással.
MM 1863—64. II. k. 256—57. l. (308. l.) *(Szabad fordítás Moore Tamás után.)* alcímmel.
MM 1884—85. I. k. 351. l. (454. l.) *(Szabad fordítás Moore Tamás után.)* alcímmel.

Thomas Moore (1779—1852) angol költő, akinek 1807—1834 között megjelent, Irish melodies címen kiadott ír népi dallamokra írt versei ismeretesek, s hazafias tartalmuk miatt nálunk is népszerűek voltak. Az elnyomott ír népnek a magyaréval rokon sorsa és küzdelmei iránt a hazai közvélemény figyelemmel és rokonszenvvel viseltetett. Eötvösnek a brit gyarmatosítást leleplező, Szegénység Irlandban c. tanulmánya 1840-ben jelent meg — maga Vörösmarty is említi a „Szerencsétlen Irlandot" Kelet népe c. írásában (MM 1884—85. VII. 315. l.); s 1848-ban is egy másik cikkében: „Anglia dicsősége gyárnépe nyomorával, Irland rongyaival, a szabad és gazdag Amerika a rabszolgaság sötét foltjával homlokán, nem látszik kielégítőnek azok előtt, kik szennytelen s minden hazugságtól ment szabadságot óhajtanak" (Uo 377. l.) — A költemény, amely a szabadságért életüket áldozott hősök emléke előtt tiszteleg s amelyben zsarnokgyűlölet és áldozatkész szabadságvágy lobog — érthetően került a cenzúrát megkerülő, külföldön nyomatott Ellenőrbe. — A vers aktualitását mutatja, hogy néhány hónap múlva, az Életképek 1848. szept. 24-i számában is megjelent egy Vörösmartytól formában,

tónusban eltérő fordítása Petőfi tollából; s az ötvenes évek elején ismét a történelmi helyzet aktuális sugallata szerint Arany János fordította le. (Moore verseiből I.) — Vörösmartynak az Ellenőrben megjelent verseiről általában l. még a *Mi baj?* c. vers jegyzetét.

KÉPES GÉZA Petőfi és Arany fordításai mellett részletesen elemzi Vörösmartyét is. A költőnek a vershez írt jegyzetével ill. a költemény eredeti ritmusával kapcsolatban megjegyzi: „Egy hosszabb és egy rövidebb daktilikus lebegésű sor nem csoda, hogy Vörösmartynak olyan versmértéket sugalmazott, amely az ő romantikusan lobogó súlyos és kissé melankolikus egyéniségét leghívebben kifejezte: a disztichont". (Arany János fordításai Thomas Moore költeményeiből. It 1952. 320—26. l.)

843. JÓSLAT

Kézirat

K_1 MTA LK I. 162/rv. — Egy 18×22 cm nagyságú, szürkésfehér lap mindkét oldalán a költemény csonka, 1—16., 33—40. sorainak címtelen fogalmazványa. A kézirat végén, a 40. sor után tartalmaz két áthúzott és három áthúzatlan sort is, amelyeknek a végleges szövegben nincs megfelelőjük.

K_2 MTA LK I. 160/r—161/v. — Két 18×22 cm nagyságú szürkésfehér lap minden oldalán a költemény csonka, az 1—16., 33—40., 25—32., 41—48. sorainak cím nélküli fogalmazványa. A kézirat a szövegnek a K_1-énél későbbi állapotát tükrözi.

K_3 A Román Tudományos Akadémia Cluj-i (a volt Erdélyi Múzeum Egylet kolozsvári) levéltárában, a b. Wesselényi család anyaga közt. Mikrofilm másolata MTA B/189—A. 293/I. — Vörösmartynak Wesselényi Miklóshoz írt, Pesten, 1848. jan. 21-én kelt leveléhez, mellékletként, *Békehangok* címmel, *Vörösmarty* aláírással a vers tisztázata. A kéziratban a 25—32. sorok nincsenek meg. Az egyes versszakok 1—9-ig arab számokkal vannak számozva.

Megjelenés

Ellenőr. Politicai zsebkönyv. A' Pesti Ellenzéki Kör megbízásából Szerkeszté Bajza. Németországban 1847. 573—76. l., *Vörösmarty* aláírással. MM 1863—64. II. k. 257—60. l. (308. l.) — MM 1884—85. I. k. 352—54. l. (454. l.)

Vörösmartynak az Ellenőrben megjelent verseiről általában l. a *Mi baj?* c. költemény jegyzetét.

A költemény csonka (egy versszak híján való) változatát Vörösmarty Pesten, 1848. jan. 21-én kelt Wesselényinek írt leveléhez (külön, zsineggel összefűzött példányon), *Békehangok* címmel mellékelte. „... Egyszersmind küldök engesztelésül egy versezetet, ha még

eddig nyomtatásban kezedhez nem jutott" — írta — nyilván arra utalva, hogy ez időre már az Ellenőr is megjelent, amire különben nem sokkal utóbb Kossuth is felhívta Wesselényi figyelmét. (BARTA ISTVÁN: Kossuth Lajos az utolsó rendi országgyűlésen Bp. 1951. 279. l.) — Feltűnő azonban, hogy a vers a Békehangok címet viseli, s hogy a negyedik versszak hiányzik belőle. Bár a levél 1848 januárjában kelt, korántsem valószínű, hogy a kéziratos tisztázat ezzel egyidejű — miért adott volna Vörösmarty más címet egy olyan költeménynek, amely ekkor már nyomtatásban közkézen forgott? — Nyilván arra számítva, hogy Wesselényihez még nem jutott el az Ellenőr — egy régebbi tisztázattal kedveskedett barátjának — ami viszont ismét arra mutat, hogy a *Jóslat* is azok közé a versek közé tartozott — mint pl. az *Országháza* — amelyeket politikai érdeküknél fogva, az érdeklődés kielégítésére még megjelenésük előtt — maga Vörösmarty kéziratos tisztázatok ajándékozása révén terjesztett. Valami ilyen célra készült, korábbi, elfekvő kéziratot szedhetett elő a költő — s küldte a kurta levélért is engesztelésül Wesselényinek. — Azzal a hírrel kapcsolatban, hogy b. Jósika Lajos és id. Bethlen János kibékültek s egységre szólítanak, s hogy a nemzeti kaszinó és a polgári társalkodó tagjai szívesen látják egy*mást* házaiknál — a VU (Kolozsvár) idézi a költemény 17—20. sorait. (1848. ápr. 2. 240. h.)

GYULAI a vers kapcsán írta: „A költő érzi a kedvezőtlen viszonyokat, de nem csügged" s rámutat, hogy a refrén sora: „de néked élned kell o hon" — Kölcseytől való (Vty Életr. 388. l.). — Kemény Zsigmond — a költemény első versszakát idézve mondta: „Néha gunyolt mert szeretett, néha tünődve remélt, s biztatásai hasonlitottak a csüggedéshez". — (Emlékbeszéd a MTA XX. közülésén 1858. dec. 20-án — CZAPÁRY 40. l.) — WALDAPFEL JÓZSEF a 33—36. sorokat idézve megállapitotta, hogy „a reformmozgalomhoz való tudatos csatlakozásával egy időre a fatalizmus is eltünt Vörösmarty költészetéből, mely majdnem egy évtizeden át jellemezte". (Vörösmarty és kora I. OK. 1951. 150. l.) Hasonló értelemben idézi e sorokat BARTA JÁNOS is (Vörösmarty patriotizmusa It 195. 28. l.) — A költemény elemzése során TÓTH D. így ír: a Jóslat Vörösmartynak „az a verse, amely végre — oly hosszú idő után — a politikai *bizakodást* a legmélyebb őszinteséggel, s így magas müvészi szinvonallal legelőször tudja párositani. A vers azonban a lelkes hangulatot már nem a negyvenes évek első korszakának ódai keretébe foglalja . . . itt a költő lelkében szüntelenül lappang a veszély és gyengeség tudata, a hibák emlékei; a lelkesedésnek nem lehetnek szabadon szárnyaló futamai, azok szükségképpen törnek meg az aggodalom, a lelkiismeretfurdalás gátjain" (483. l.).

Fordítások

Német : Du musst erblühn mein Vaterland. Aus dem ungarischen übertragen von ADOLF BUCHHEIM und OSKAR FALKE. Kassel, 1850/51. Nationalgesänge der Magyaren. — Prophezeiung. Übersetzt

von Vasfi und Benkő Braunschweig 1852. Vasfi—Benkő: Nationallieder der Magyaren. — Weissagung. Deutsch von Paul Hofmann. Budapest, 1886. M. V.-s ausgew. Gedichte — Dasselbe Wien—Pest—Leipzig, 1895.

Orosz : Пророчество. Перевод Д. Самойлова. Михай Вёрёшмарти. Москва 1956.

Román : Presimptire. Din ungureste: A[dalbert] Bituc (?) Clus, 1895. Ungaria 1895.

Zenei feldolgozás

Ifjú Dr. Toldy László vegyeskar. Litografált szólamok. OSzK Mus. pr. 23627.

Szövegváltozatok

1. K_1 Ki mondja meg *mi kéne még*
K_2 [A sor alatt áth. első fogalmazás:]
⟨Ki mondja meg : mi kéne még?⟩
K_3 Ki mondja meg mi *kéne meg?*
2. K_1 elég
K_2 elég
K_3 elég.
3. K_1 kurucz tatár
K_2 Kurucz, [jav. ebből: *kurucz*] tatár
K_3 Gyülöltünk, mint
4. K_1 *Búsúltunk* mint a' puszta vár
K_2 Bánkodtunk [jav. ebből: *Búsultunk*] vár
K_3 vár:
5. K_1 *Sikert* azért
6. K_1 *Ügyünk* nem ért
K_2 ért
7. K_1 kell o hon
K_2 kell o hon
K_3 kell o hon!
9. K_1 *Fel szegre!* bú és gyűlölet
K_2 gyűlölet
K_3 gyűlölet,
10. K_1 Vagy *hát* gyülöljünk szellemet
K_2 Vagy bár [jav. ebből: *hát*] szellemet
11. K_1 Azt melly közöttünk lakozott
K_2 Azt melly közöttünk lakozott
K_3 lakozott
12. K_2 hagyott
K_3 *Melly* egygyé
14. K_1 A' szeretet
K_2 A' szeretet
15. K_1 kell o hon

K_2 kell o hon
K_3 kell o hon!
17. K_3 A' gyűlöletnél
18. K_3 *Kísértsünk* újabb életet.
23. K_3 kell o hon,
25—32. K_3 [E sorok a kéziratban nincsenek meg.]
25. K_2 [A sor előtt áth.:]
⟨Mi tilt, hogy jobbakká legyünk⟩
⟨Ha tékozlás volt életünk⟩
⟨Mi tilt : hogy jobbakká legyünk⟩
⟨Hogy megbecsüljük a' napot⟩
⟨A' mellyet⟩
⟨Mit isten örökűl adott⟩
⟨E' föld véren vett örökünk⟩
⟨Mi tilt hogy rá kezet tegyünk⟩
⟨Mi tilt hogy édenné tegyük⟩
⟨Ha életünk e' {földön} téren függ⟩
⟨Mi tilt hogy édenné tegyük⟩
25. K_2 pazaroltatok
27. K_2 [A sor fölött áth.:]
⟨Száz jót egy rest munkás helyet⟩
⟨Álljon ki száz jó egy⟩
⟨Időt észt munkát gonoszúl⟩
'S Idő ész pénz elszóratott
28. K_2 gyalázatot
30. K_2 Javulnotok
31. K_2 kell o hon
32. K_2 Bár *⟨vétkein felhőznek napodon⟩*
büneink *⟨borongnak⟩* felhőznek arczodon
33. K_1 nyílt:
K_2 A' verseny [olvashatatlan szóból jav.] nyílt,
K_3 nyílt
34. K_1 henyél
K_2 henyél
35. K_1 [A sor fölött áth.:]
⟨Jut ember : hős vagy áldozat⟩
⟨Ez minden honfinak szabad⟩
[a 162. r-on két egyedülálló, kihúzott sor is e két sor változata:]
⟨Jut ember : hős {és} vagy áldozat⟩
⟨Ez minden embernek szabad⟩
Jut ember, *bár mi tettre kel*
K_2 [A sor fölött áth.:]
⟨Jut ember, bár mi {nagyra} tettre kell⟩
⟨Ésszel, kezével, vérivel⟩
⟨Illy áldozat⟩
⟨Mindig szabad⟩
[Előző két sor mellett:]

⟨'S legyen dicsőbb⟩
⟨Ki tettre főbb⟩
⟨Mert még neked virulnod kell o hon⟩
⟨Ragyogva, hírben, büszkén, szabadon⟩
⟨Milly munka volna⟩
⟨Mig {Mig bennünk} el nem hűl a' honfi vér⟩
⟨Nincs munka, mellyet meg nem bír⟩
Jut ember, ész, kéz, munka, vér:
36. K_1 *Ésszel, kezével, vérivel*
K_2 az mit
37. K_2 [A sor fölött és előtt áth.:]
⟨Jut ember, ész, kéz, munka, vér⟩
⟨'S legyen dicsőbb⟩ ⟨Az áldozat⟩
⟨Ki tettre főbb⟩ ⟨Mindig szabad⟩
38. K_1 *A'* tettre főbb
K_2 főbb
39. K_1 virúlnod kell o hon
K_2 kell o hon
K_3 kell o hon!
40. K_1 hírben,
[A sor után a köv. áthúzott és áthúzatlan sorok következnek, amelyeknek a végleges szövegben nincs megfelelőjük:]
⟨A' síkra hát 's ha nem elég⟩
⟨Mit eddig szóban és műben tevénk⟩
Ébredj hát alvó nemzedék
'S ha mit tevénk, az nem elég
Álljon ki más, száz egy helyett
K_3 hírben, büszkén, szabadon . . .
41. K_2 [A sor fölött áth.:]
⟨Még itt e' föld, még a' miénk⟩
lábunk alatt⟩
⟨Még itt ez ős vér adta föld⟩
⟨Itt még e' föld : kezet reá⟩
⟨Itt még ez ősi föld : kezet⟩
⟨'S munkát rá⟩
⟨mély sírhalmiból⟩ mély sírjaiból
K_3 *Még itt* e' föld,
42. K_2 Az elhunyt
43. K_2 kezet!
K_3 kezet!
44. K_2 [A sor fölött áth.:]
⟨'S éden terül a' sír felett⟩
⟨'S virány terül⟩
[Margóra írt, vsz. e helyre szánt kihúzott sorok:]
⟨Hogy édent látni véljük⟩
⟨Síkodon⟩
felett

45. K_2 [A sor fölött áth.:]
⟨*Mert még nek*⟩
⟨. . . . . .⟩
46. K_2 homok
47. K_2 kell o hon
K_3 kell o hon!
48. K_2 [A sor fölött áth.:]
⟨*Miért volnál királyi hajadon.*⟩
az éggel [jav. ebből: *a'mennyel*] olly rokon.
50. K_3 nyomán;
52. K_3 tavaszt!
53. K_3 Múlt
54. K_3 Így
55. K_3 kell, o hon!
56. K_3 Fölül
57. K_3 *az* nem lehet.
59. K_3 vezér,
62. K_3 helyett.
63. K_3 kell o hon!
65. K_3 idegen
66. K_3 *'S* miért? hogy tápja meglegyen.
67. K_3 'S mitőlök várjuk a' csodát
68. K_3 Fölékesítni *a'* hazát:
71. K_3 kell o hon!
75. K_3 tiszta *szívvel* áldozánk
79. K_3 kell o hon!

844—848. [ISTVÁN NÁDORNAK 1—5.]

Kézirat

K_1 MTA LK I. 164/r. — Egy 18×22 cm nagyságú sárgásfehér lap előoldalán az epigramma sorozat 2., 3., 4. és 1. versének címtelen, szá mozatlan, egymástól vonallal elválasztott fogalmazványa. A sorrendben utolsó vers irónnal írva. A hátoldal üres.

K_2 MTA LK I. 163/r. — Egy 18×22 cm nagyságú szürkésfehér lap előoldalán az öt epigrammból álló sorozat címtelen, arabs számokkal számozott, Vörösmarty kezétől származó tisztázata. A versek fölé írt *István nádornak* cím későbbi, nem Vörösmarty kezétől származó, irónnal történt bejegyzés.

Megjelenés

Társalkodó 1847. szept. 5. 71. sz. 284. l. Az epigrammsorozat első darabja cím nélkül, a következő kísérőszöveggel: „Ide függesztjük koronául Vörösmartynktól István főhercegnek köztünk megjelentére Budapest kivilágittatásakor egy épület homlokán fényözönben tündöklött föliratot:"

MM 1863—64. II. k. 260—61. l (308. l.) *István nádornak* összefoglaló cím alatt, római számokkal jelölve (I—V.) mind az öt epigramm a K_2 sorrendjében.
MM 1884—85. I. k. 354—55. I. (454. l.) ugyanúgy, mint az MM 1863—64-ben.

A kiadás alapja a Társalkodó (1.) ill. K_2 szövege (2—5.).

A népszerű József nádor 1847. január 13-án hunyt el. Az utolsó rendi országgyűlést megelőző készülődés idején utódjának kinevezése mind a kormány, mind a hazai ellenzék szempontjából igen fontos kérdés volt. Az udvar — minthogy a nádorság József családjában több nemzedéken át apáról fiúra szállt s a család egyre inkább a nemzeti mozgalmak hatása alá került — némi aggodalmat táplált József nádor fia, István főherceg kinevezésével kapcsolatban. Kossuth ellenben, hogy a valószínű, apja által is deszignált nádort eleve lekötelezze, Pest megye közgyűlésén József nádort elparentáló beszédében hizelgő gesztusokkal élt István főherceg irányában. Apponyi kancellár interveniálására azután nemsokára ki is nevezték a főherceget királyi helytartónak. — A magyar földön nevelkedett, magyarul jól tudó, az 1838-iki pesti árvíz alkalmával erélyes és áldozatkész magatartást tanúsító főherceg — az apja érdemeire is emlékező nemzeti közvéleményben népszerűségnek örvendett, s ezt a népszerűséget Kossuth politikai taktikai célokból szította is. A főherceg Csehországból augusztus végén jött hazánkba, s rövid fővárosi időzés és ünnepeltetés után a kormány és az ellenzék által egyaránt propagált országos körútra indult, amelyet a pest—szolnoki vasút megnyitásával szeptember első napjaiban kezdett meg.

Vörösmarty az epigrammákat a főherceg pesti tartózkodásának alkalmára — valószínűleg felkérésre írta — s közülük az 1. számút átadta az Ellenzéki Körnek, amely kivilágított ablaktranszparensként függesztette ki a verset. Innen közölte — egy a pest—szolnoki vasút megnyitásáról szóló nagy cikk, valamint egy István főherceget ünneplő óda kíséretében a Társalkodó. — Ennek s a többi epigrammának tónusát az ellenzéknek a főherceg politikai szerepléséhez fűzött reménye magyarázza. —

Gyulai jegyzetei közt azt írja, hogy az első epigramm megjelent a PH-ban és az Életk. 1847. II. f. é. 10. számában. A vers azonban ezeken a helyeken nem található. — A jelzett helyen, az Életképekben van ugyan egy névtelen üdvözlő vers, de az nem azonos egyik epigrammal sem, nyilvánvalóan nem is Vörösmartytól származik.

Szövegváltozatok

1.

1. K_1 Itt születél:
   K_2 Itt születél: a' föld örömében reszket alattad
2. K_1 fiát
   K_2 fiát

3. K_1 szived' legdrágább *sírjait* a' föld
K_2 szived legdrágább *sírjait* a' föld:
4. K_1 Nem vagy-e ⟨*igy' egyiránt*⟩ mindenkép gyászra, örömre miénk.
K_2 Nem vagy-e mindenkép: gyászra, örömre, miénk . . . [olvashatatlan szóból jav.]

2.

1. K_1 Mit *vár a' nemzet*, kérdezd meg atyadat a' sírban.
2. K_1 *'S* mint bízik

3.

1. K_1 Itt születél:
2. K_1 vérünk így rokonulva tiéd.
4. K_1 Hogy *testvéreidet*

4.

1. K_1 Jobban, mint mi birók nappallá tenni *az* estét,
2. K_1 Bírd te világossá tenni a' *nemzeti* éjt.

5.

Ez az epigramm a K_1-ben nincs meg.

849. B. K. . . . P. . . . SIRKÖVÉRE

Kézirat

MTA LK. I. 157/r. — Egy 18×21 cm nagyságú sárgásfehér lap első oldalán az epigramm cím nélküli, törlésekkel tele fogalmazványa. Fölötte az *E' követ a' végső* . . . kezdetű, áthúzott sírvers, a hátoldalon számadások, tollpróbák és a *Vég ivadék vagyok* . . . kezdetű, a másik kettővel egyetemben ugyancsak Kray Pál sírkövére szánt epigramm fogalmazványa.

Megjelenés

PD 1847. II. f. é. 27. sz. 852. l. *B. K. P. sirkövére.* címmel, alcím nélkül, Vörösmarty aláírással.
MM 1845—48. IX. k. 268. l.
MM 1847. 1466. h.
MM 1863—64. II. k. 251. l. (307. l.) Római egyes (I.) számozással, a Vég ivadék vagyok én . . . és E' követ a végső . . . kezdetű epigrammok élén, azokkal *B. K. P. sirkövére (Meghalt* 16-*ik évében.)* gyűjtőcím alatt.
MM 1884—85. I. k. 347. l. (453. l.) ugyanúgy, mint az MM 1863—64-ben.

A verset Vörösmarty báró Kray János és felesége, Wenckheim Mária fiának, a tizenhat éves korában elhunyt Kray Pálnak sírkövére írta. A családhoz való viszonyára vonatkozóan l. az *Emléksorok* 2. *B. Wenckheim Máriának* c. epigramm jegyzetét. Kray Pál 1846. november közepén halt meg (Széchenyi nov. 16-án emlékezik meg Naplójában haláláról); a verseket Vörösmarty — figyelembe véve a másik két epigramm szövegét — egy évvel utóbb, a sírkő felállításakor írta. A sírvers első megjelenésének időpontja, a MM 1845—48. IX. k.-ban elfoglalt sorrendi helye is ez utóbbit valószínűsítik.

850. [VÉG IVADÉK VAGYOK . . .]

Kézirat

MTA LK I. 157/v. — Egy 18×21 cm nagyságú sárgásfehér lap hátoldalán az epigramm cím nélküli, törléses fogalmazványa. A kézirat részletes leírását l. a *B. K. P. Sirkövére* c. versnél.

Megjelenés

MM 1863—64. II. k. 251. l. (307. l.) Római kettes (II.) számozással, *A'ki fiának örül . . .* és *E'követ a végső . . .* kezdetű epigrammok közt, azokkal *B. K . . . P . . . sirkövére (Meghalt 16-ik évében)* szövegű közös cím alatt.
MM 1884—85. I. k. 347. l. (453. l.) ugyanúgy, mint az MM 1863—64-ben.
A kiadás alapja a kézirat.
Gyulai ezt az epigrammot is, az *E követ a végső . . .* kezdetűvel együtt a maga kiadásaiban a PD-ban közölt epigrammhoz kapcsolva, kéziratból tette közzé. L. a *B. K . . . P . . . sirkövére* c. és az *E' követ a végső . . .* kezdetű epigrammok jegyzeteit. — Az említett hős Kray Pál vsz. Kray Pál báró (1735—1804) a hétéves háborúban, II. József török elleni hadjáratában, majd Olaszországban s másutt kitűnt osztrák táborszernagy.

851. [E' KÖVET A' VÉGSŐ . . .]

Kézirat

MTA LK I. 157/r. — Egy 18×21 cm nagyságú sárgásfehér lap első oldalán a vers címtelen, teljes egészében áthúzott fogalmazványa. A kézirat leírását l. bővebben a *B. K . . . P . . . sirkövére* c. versnél.

Megjelenés

MM 1863—64. II. k. 251. l. (307. l.) Római hármas (III.) számozással, az *A'ki fiának örül* és a *Vég ivadék vagyok . . .* kezdetű epigrammok után, azokkal *B. K . . . P . . . sirkövére (Meghalt 16-ik évében)* szövegű közös cím alatt.
MM 1884—85. I. k. 347. l. (453. l.) ugyanúgy, mint az MM 1863—64-ben.

A kiadás alapja a kézirat.

Gyulai ezt az epigrammot is a *Vég ivadék vagyok . . .* kezdetűvel együtt a PD-ban közölt epigrammhoz kapcsolva, azzal közös cím alatt, kéziratból tette közzé, megjegyezve, hogy „Vörösmarty, mikor ily emléksorok irására kérték, rendesen hármat-négyet irt, aztán közülök kiválasztotta azt, ami neki legjobban tetszett, s a többit eldobta. Itt is ily eset volt". (L. még a *B . . . B. K . . . P . . . sirkövére* c. és a *Vég ivadék vagyok . . .* kezdetű epigrammok jegyzeteit).

852. [CSERHALOM EZ MELLYEN . . .]

Kézirat

MTA Elbeszélő költemények. 19/r. — Egy 20×25 cm nagyságú zöldesszürke lap első oldalán a vers fogalmazványa. A hátoldal üres.

Megjelenés

Emlékkönyv Beöthy Zsolt születésének hatvanadik fordulójára. Bp. 1908. 272. l. ÖV 1955. 541. l.

A kiadás alapja a kézirat.

A hosszú ideig lappangó, Gyulai kiadásaiban nem szereplő verset — a Honfi, ha győztes . . . kezdetű másik emlékverssel együtt — Dr. Szádeczky Lajos tette közzé a Beöthy emlékkönyvben. (Cserhalom emlékezete. — Vörösmarty két ismeretlen emlékverse. — 270—74. l.) — Ugyanitt részletesen előadta a költemények keletkezésének történetét. Ezek szerint a kerlési uradalom, amelynek területén valamikor az emlékezetes, Vörösmartytól is megénekelt csata lezajlott — Gr. Bethlen Lajos tulajdonát képezte. „Ez a gazdag, lelkes magyar főur büszke volt a történeti emlékre, mely főbirtokának, otthonának szinhelyére vonatkozott."

Még Vörösmarty költeményének megjelenése (1825) előtt nagyszabású építkezéseket kezdett Kerlésen, hogy azt történeti hírnevéhez méltóvá tegye.

1803-ban vette át Kerlést, „mint nőtelen új gazda".

1804-re vonatkozik önéletírásának eme feljegyzése:

„Kerlési gyönyörű sziklám puszta tetejét művelni kezdettem. Új falut építettem. A régi hánt-vetett falut lerontván, annak helyére

híressé vált lakomat, kertemet építettem, roppant fáradsággal és költséggel . . . Építményeim a százezret sokkal felyülhaladták, de ezáltal lett híres Cserhalom, a kunok és tatárok sírhalma felett épült kertem és olasz modorban épült szép lakom Kerlésen". — A birtoka nevezetességére büszke különc arisztokrata később, a negyvenes években László diadalának emlékére emlékművet akart állítani — s elégedetlenül egy erre feliratul tervezett chronosticonnal 1847-ben magához Vörösmartyhoz fordult azzal a kéréssel, hogy ő írjon emlékverset a tervezett emlékműre.

Vörösmarty a kegyeletes szándéknak eleget tett, mert Gróf Bethlen Lajos jegyzőkönyvében nem is egy, hanem két emlékverse maradt fenn.

Így szól erről gr. B. L. sajátkezű bejegyzése:

„1847-ben 16-ik Nov. írt a híres magyar költő *Vörösmarti* nékem Cserhalomra — és abba Cserhalom emlékére küldte nékem a következő versezetet, mely kőre metszendő lejend:" — s itt közli Szádeczky a két vers szövegét Bethlen másolatai alapján, majd így folytatja: „A tervezett emlékkő azonban nem készült el. A politikai élet nemsokára erősen előretörő hullámai gr. Bethlen Lajost is kizavarták csendes otthonából . . ."

Szádeczky közlésére az ÖV 1955. szerkesztőinek figyelmét Lukácsy Sándor hívta fel — így került a két költemény először Vörösmarty műveinek gyűjteményes kiadásába.

Szövegváltozatok

2. K rémes [jav. ebből: *véres*] lángu
3. K bölcs [jav. ebből: *itt*]
6. K aggnak [jav. ebből: *ősznek*] ölébe
7. K [A sor fölött áth.:]
⟨{*Nagy*} *'S elhullottak mind, kik gyilkos gyujtogatóként*⟩
8. K a' harcz' [jav. ebből: *harczi*] ⟨*mezőt*⟩ [alá írva:] mezejét

853. [HONFI! HA GYŐZTES APÁK . . .]

Megjelenés

Emlékkönyv Beöthy Zsolt születésének hatvanadik fordulójára. Bp. 1908. 273. l. alatta: *(Vörösmarti 1847)*
ÖV 1955. 541. l.

A vers történetére vonatkozóan l. a Cserhalom ez mellyen . . . kezdetű vers jegyzetét. — Ennek a versnek nincs meg a kézirata, így Szádeczky, Bethlen Lajos másolatán alapuló közlését vettük irányadónak.

Megjelenés

PD 1848. márc. 21. 13. sz. 372. l. *Szabadsajtó.* Címmel *Vörösmarty.* aláírással. Jelenkor 1848. márc. 21. 35. sz. 139. l. *Szabad sajtó* címmel Vörösmarty nevének említése nélkül A martiusi napok Pesten c. riportban, egy négysoros versszakban, két-két sor egyvégtébe írva. MM 1863—64. II. k. 262. l. (308. l.) *Szabad sajtó* címmel.
MM 1884—85. I. k. 355. l. (454. l.) *Szabad sajtó* címmel.

A kiadás alapja a PD szövege.

A párizsi forradalom győzelmének híreit kihasználva Kossuth 1848. márc. 3-án hatalmas beszéd keretében tette meg a szükséges átalakulásra vonatkozó átfogó javaslatait. A felsorolt követelések között azonban nem szerepelt a sajtószabadság. Az Ellenzéki Kör márc. 4-i ülésén, amelyen a tagok „szokatlan számban voltak jelen", megvitatta s nagy lelkesedéssel tudomásul vette a felirati javaslatot — ugyanakkor azonban határozottan kifogásolta, hogy abban a sajtószabadság nem szerepel: „Határozottan kifejezé . . . az egyesület, hogy a nemzeti alkotmány ezen tervét, közös teherviselést, esküdtszéken alapuló bűnvádi eljárást, képviseleti rendszert egyenlőség alapján, pesti évenkénti országgyűlést képező főoszlopokat, s az egész alkotmány megerősítő boltozatot a szabad sajtó nélkül csonkán maradottnak tekinti." (Ellenzéki Kör iratai. Jegyzőkönyv. 1848. márc. 4-i ülés 8. pont — Barta István: Kossuth Lajos az utolsó rendi országgyűlésen Bp. 1951. 630. l.). Az Ellenzéki Körnek ez a határozata ebben a kérdésben egybevágott a márciusi fiatalságéval, amely a szabad sajtóban a népfelszabadítás egyik legfontosabb eszközét látta. — Petőfinek az országgyűléshez c. költeménye is ezt a legfontosabbat kérte számon: „Hiába minden szép és jó beszéd. Ha meg nem fogjátok az elejét, Ha a kezdetnél el nem kezditek . . . Sajtószabadságot szerezzetek. Sajtószabadságot csak ezt ide!" — Az események hatása alatt az Ellenzéki Kör atmoszférája is forrósodott — a március 9-i reformlakomán Irinyi József beszédében nyíltan fejezte ki „rokonszenvét a francia események s ellenszenvét Metternich politikája ellen"; „roppant éljenzés és dörgő tapsok között" hangzott fel a Marseillaise és a Rákóczi-induló s a lelkes hangulatban másokkal együtt Vörösmarty is „a legszabadabb szellemű nyilatkozatokkal" állt elő (PD 1848. márc. 19.) — Az Ellezéki Kör — amelynek Vörösmarty ez időben alelnöke — mint Kossuth pesti terveinek végrehajtója érintkezésbe lépett a fiatalsággal is s felkérte annak vezetőit, hogy dolgozzanak ki egy, az országgyűléshez nyújtandó petíciót, amely a felirati javaslatban nem szereplő követeléseket is tartalmazza. Irinyi, Petőfi, Vasvári, Jókai és Bulyovszky szerkesztésében így készült el a tizenkét pont, amelyek közül az első a sajtószabadság követelése volt. — A márciusi fiatalság és a nemesi liberális Ellenzéki Kör útjai ugyan azonnal, e petíció értelmezése és felhasználása kap-

csán már márc. 14-én elváltak egymástól — de a szabad sajtó követelése mint közös és elsőrendű követelés sajátosan jellemezte a fővárosi légkör egészét — szemben a pozsonyi országgyűlési ellenzék ez ügyben tanúsított közönyével sőt aggodalmával. (SPIRA GYÖRGY: Kossuth Lajos forradalmi szövetsége a radikális baloldallal és a népi tömegekkel. Kossuth emlékkönyv II. Bp. 1952. II. k. 149. l. DEZSÉNYI BÉLA: A Nemzeti Kör a negyvenes évek irodalmi és hírlapi mozgalmaiban. ItK 1953. 195—96. l.)

Ilyen előzmények után érthető Vörösmartynak a szabad sajtó kivívásán érzett különös lelkesedése. Noha mint Teleki Lászlóhoz 1848. márc. 17-én írt levele tanúsítja, néhány nappal korábban még maga is aggodalmat táplált a tömegmegmozdulással, forradalmi fellépéssel szemben — március 15-ének sikerei azonban őt is teljesen magukkal ragadták, s ezek között jellemzően elsőnek Stancsics kiszabadításáról, a sajtószabadság kivívásáról emlékezett meg: „Még negyed napja én is oly véleményben voltam, mint te, midőn utolsó leveledet írtad, másnap megcáfolt az élet, mert Stancsics kiszabadíttatott, a sajtószabadság kivívatott . . ." (IVÁNYI BÉLA: A Teleki család gyömrői levéltára 1937.) — Főleg az újságíró Stancsics kiszabadítása volt megható és nevezetes eseménye a napnak — a költemény második versszakába szemmelláthatóan ennek a friss élménynek emléke szövődik. A költemény azonnali reagálás szülötte — március 16-án este már transzparensként világított a Kör erkélyén: „A március 15-iki mozgalomnak másnap csak nagyszerű folytatásán örvendheténk — írja a Jelenkor tudósítója. — Már hét órakor gyülekezett a szép diadala érzetében hullámzó nép az Uri utcába és városház terére. Az Ellenzéki Kör és Gyülde szállásaik ablakiból szemgyönyörködtetőleg és szívemelőleg lobogtak a háromszínű zászlók, a bejárásnál egy nagyobb lengett e fölírással: *éljen a sajtószabadság* . . . Estve a város fényesen ki volt világítva. A színház, városház, a német színház romjai, a noththeater mind teljes fényben ragyogtak. Minden kormányépület, a kaszárnyák, harmincad, sóház, helytartótanács s a királyi várlak ablakai fényes lángban örvendének a szabadság ünnepének, mely a magyarok édes hazáját is szent keblére ölelte. Az Ellenzéki Kör szállása legízletesebben volt kivilágítva, a zászló mellett egy transzparens tábla ily fölirattal: "— s közli a szerző megemlítése nélkül — Vörösmarty versét. — (Jelenkor 1848. márc. 21. 35. sz. 139. l.)

Fordítások

Német : Freie Presse. Übersetzt von VASFI und BENKŐ. Braunschweig, 1852. Vasfi—Benkő: Nationallieder der Magyaren. — Freie Presse. Metrisch übertragen von GUSTAV STEINACKER Leipzig—Pest, 1857. Ungarische Lyriker. — Freie Presse. Übersetzt von D. HAECK Halle, am Saale, O. J. Haek: Ungarische Lyriker.

Megjelenés

PH 1848. nov. 8. 208. l. *Vörösmarty* aláírással.

Hazánk s a külföld 1869. márc. 18. 11. sz. 162. l. *Vörösmarty Mihály* aláírással, a 2., 3. versszak refrénje rövidítve.

MM 1884—85. I. k. 356—57. l. (454. l.)

A kiadás alapja a PH szövege.

Bécs a nemzetiségi mozgalmakat reformkori politikájának folytatásaként a forradalom első pillanatától kezdve a magyar függetlenség elfojtásának eszközeként igyekezett kihasználni. Terveinek készséges végrehajtóját a saját nemzetének érdekeit is figyelmen kívül hagyó Jellacsicsban találta meg, akit nyilvánvaló provokációs szándékkal már ápr. 6-án horvát bánná nevezett ki, s aki ettől kezdve a jogos horvát függetlenségi követelések ürügyén egyre inkább mint a kényszerhelyzetbe került udvar megmentője lépett fel. A bán Bécs látszat-megrovásaitól álcázva, de titkos támogatásától ösztönözve áprilisban már az egységes Ausztria fenntartásának jelszavával a magyar pénz-, hadügy- és külügyminisztériumok önállóságának megszüntetését — lényegében a kivívott magyar függetlenség feladását követelte. Jellacsics áprilisi elszakadási kiáltványát s az ugyancsak áprilisi szerb megmozdulásokat követően, ápr. 29-én az ekkorra már Radical nevezetet felvett Körben nagy estélyt rendeztek a minisztérium üdvözlésére fővárosba érkezett erdélyi küldöttség tiszteletére. A lakomán Wesselényi Miklós — beszámolva a horvát és szerb megmozdulások legújabb híreiről — ahogyan Gyulai írja „a haza védelme végett önkéntes zászlóaljak alakítására szólította fel a minisztériumot és a nemzetet addig is, amíg az országgyűlés megnyílnék." Vörösmarty — teszi hozzá — „ott ült régi barátja mellett, osztozott aggodalmában és lelkesedésében" (Vty. Életr. 401 l.) — Wesselényi szenvedélyes beszédének hatása alatt a Kör másnap petíciót is küldött a minisztériumhoz: s hangsúlyozva „az osztrák megbukott bureaukratia ármányait" — felszólította: „Kétséget nem szenved, hogy a magyar föld, nemzetiség, szabadság, veszélyben van. Kell tehát, hogy a vészharang meghúzassék" (Papp Dániel: Okmánytár Magyarország függetlenségi harcának történetéhez. 1868—69. I. k. 66. l.) Ugyanakkor a Kör maga látott hozzá az önkéntes-toborzáshoz: országos adománygyűjtést és agitációt szervezett s a végrehajtást egy rendkívüli bizottmányra bízta, amelynek tagjai közé Petőfi, Vasvári, Perczel Mór mellett Vörösmartyt is beválasztották. (Dezsényi Béla: A Nemzeti Kör a negyvenes évek irodalmi és hírlapi mozgalmaiban ItK 1953. 1—4. sz. 199. l.) A „haza védelmére folyó" adakozásból 40 ft erejéig Vörösmarty is részt vállalt (PH 1848. máj. 20.). Mindezek az események valószínűsítik Gyulai véleményét, amely szerint a csak hosszú hónapokkal később, novemberben megjelent *Harci dal* ezeknek az eseményeknek, közvetlenül Wesselényi beszédének a hatására tavasszal született. (MM 1884—85. I. k. 454—55. l.) Annál is inkább,

mert ezt követően Vörösmarty májusi és június eleji cikkeiben (Az átalakulás napjai, Néhány szó a legújabb időben felmerült három eszme felől) előtérbe került a nemzetiségi kérdés éspedig többször a *Harci dal*ban is megbélyegzett „fondor hatalom" mesterkedéseinek említésével. A nemzetiségek magatartásának latolgatásakor aggodalmasan utalt arra az erőre, „melynek elsősorban érdeke a népek egymásrauszítása" — „Lesz-e a velünk most már egy jogú népfajokban annyi józanság és erő, hogy balul hízelgő csábokat és ámítást kikerülve, velünk együtt megőrizzék a közszabadságot, vagy balgán s egyszersmind hálátlanul martalékul vessék azt a hatalomnak, mely viszályainkon bizonyosan s rémületes gyorsasággal nagyra nőni fog? (MM 1884—85. VII. 367. l.) — „A népek gyűlölete és viszálya a zsarnok ereje" — írta egy más — korábban kiadatlan cikkében (Az abszolutizmus hagyományai).

Ha a költemény élményi alapja a tavaszi hónapokra, április vége, májusra nyúlik is — mégis figyelemre méltó a költemény valószínű keletkezése és megjelenése közti nagy időbeli távolság. Gyulai is találgatásokkal kísérte ezt: „. . . . nem tartotta-e az első kidolgozást sikerültnek, s újra dolgozta, vagy más okok tartóztatták vissza, nem tudhatni" — írta. (MM 1884—85. I. k. 455. l.) — Tóth D. is — előadva a keltezés körülményeit — némi módosító véleménynek ad kifejezést: A Harci dal azonban mindezek ellenére — írja az áprilisi—májusi eseményekre utalva — nem valószínű, hogy *végleges formájában* május vagy június folyamán a Wesselényi előadás és a Kör önkéntes toborzásának közvetlen hatása alatt jött volna létre. A Harci dal, ahogyan címe is mutatja, több mint toborzó költemény, benne olyan izgatott hangú az akut veszélyre való figyelmeztetés, olyan közvetlenül harcra mozgósító a hang, amilyet a májusi helyzet nem tesz teljesen indokolttá. Valószínűbb, hogy az első komoly fegyveres összecsapások, a július—augusztusban folyó szerb fegyveres támadások idején alakult ki végleg, pontosabban talán akkor, mikor az idegen, az osztrák tisztikar szabotálása miatt a hadműveletek igen hátrányosan alakultak. A szenttamási vereség, amely a nemzetgyűlésben is igen nagy visszhangot váltott ki, augusztus 20-án volt, s Vörösmarty — ahogyan Kossuth Hirlapja tudósít — *egy héttel később* augusztus 26-án szavalt a Kisfaludy Társaság ülésén „egy karokkal ellátott hadiéneket" (521—22. l.)

Kossuth Hirlapja a Kisfaludy Társaság aug. 26-i ülésének ismertetése során így írt: „Végre ez alkalommal hallottuk Vörösmarty legújabb művét, egy karokkal ellátott hadi éneket, a koszorús költő által szavaltatni. Melly hév, mélység és erő abban! Szerencsés zenét hozzá s ez ének zengedezése közt lehetetlen a magyarnak hálátlan ellenségein nem győzedelmeskedni" (1848. szept. 3. 57. sz.). — Később, nov. 7-én Vörösmarty ismét elszavalta a költeményt: „Tegnap estve barátságos lakoma tartatott a Radical-kör termében Lenkei János alezredesünk tiszteletére — írja a PH — A hírből ismert katonát és hazafit őszinte magyar vendégszeretet fogadá s ami örvendénk látni őt személyesen . . . Vörösmarty egy négy strófából álló

harci dalát mondá fel, melly illy formán kezdődik: Azért, hogy a szabadság vérben fürészti zászlaját . . . és nincs zenész, ki dalhangokra tenné, pedig mai időben egy jó dal, mint a Marseillaise példája mutatja, fölérne egy táborral . . . (PH 1848. nov. 8. 208. sz. 1047. l.) A Nemzetőr is így írt: „Vörösmarty gyönyörű szabadságdalt írt a magyarok ellen fellázadt hálátlan honosaink ellen. Csak jó zene kellene hozzá s második marseilles-i válhatnék belőle" (1848. nov. 8. 19. sz. 304. l.) — Hogy mindhárom tudósítás a költemény megzenésítését reklamálta — amelynek különben címe is Harci *dal* —, lehetséges, hogy a költő intencióinak is kifejezése. A megzenésítéssel kapcsolatos igény, s a Marseillaise említése ugyanis összevág MAREK ZSUZSANNA észrevételével, mely szerint a Harci dal refrénjének ritmusa a Marseillaise refrénjét idézi fel az olvasóban:

A sikra magyarok	Aux armes, citoyens!
Fegyvert ragadjatok	Formez vous bataillons:

Marek ugyanakkor a refrént a Marseillaise refrénje átköltésének tartja:

Aux armes, citoyens!	A sikra magyarok
Formez vous bataillons:	Fegyvert ragadjatok
Marchons, marchons,	Hazánkat ujra meg kell váltani
Qu'un sang impur	E drága föld szinét
Abreuve nos sillons.	Boritság szerteszét
	A pártütőknek véres csontjai

Párhuzamba állítja a Marseillaise sorait:

Que veut cette horde d'esclaves,
De traîtres, de rois conjurés?

a vers 15—16. soraival; a Marseillaise más sorait:

Tremblez, tyrans, et vous perfides,
. . . . . vos projets parricides
Vont enfin recevoir vos prix . . .
Liberté, liberté chérie . . .
Sous nos drapeaux, que la Victoire
Accoure à tes mâles accents: . . .

a vers 47—50. soraival. (MAREK ZSUZSANNA: Vörösmarty Harci dala és a Marseillaise. ItK 1954. 1. sz. 85—86. l.)

A költemény a Lenkei számára adott díszvacsorát követő napon, november 8-án jelent meg igen aktuális pillanatban, a schwechati csata után, Windischgrätz várható támadása előtt, mikor az októberi tapasztalatok s a fenyegető veszedelem hatása alatt Kossuth is szakított minden loyális illúzióval s november 9-i beszédében felhagyott a törvényességnek addig általa is hangoztatott elvével s nyíltan a forradalmi harc útjára lépett.

A költemény — éppen a „fondor hatalom"-ra való utalás miatt a MM 1863—64-ben nem jelenhetett meg (Gyulai a kiadás jegyzetében utal is erre II. k. 313. l.) s így a szélesebb közvélemény tudatából is kiesett. Áldor Imre Aranyfurulya. A forradalom költészete. c. antológiájában jellemzően így írt: Ki tudja: nem fordul-e másként a szerencse kockája, ha Deák és pártja szintén csatlakozik a mozgalomhoz? Bizonyos, hogy Vörösmarty egy fejjel nagyobb, koszorúja egy hervadhatatlan levéllel gazdagabb, ha „néma borongás" helyett a „velőket rázó hurokba" markol! Későbbi fájdalmát alig értjük s szilaj kétségbeesésében is csak fejcsóválva hiszünk, minthogy „A szabad sajtó" című nyolcsoros költeményen kívül nincs ami tanúskodnék, hogy a nemzeti ébredés rövid, de tündérszép hajnala vagy a fegyveres honvédelem rákövetkezett zivataros, küzdelmes napja mélyebb benyomást tett volna kedélyére . . ." (Bp. én. Előszó. 19—20. l.) — A cáfolat kapcsán került sor a költemény másodszori megjelenésére. A Hazánk s a külföld c. lap Áldor bevezetőjének fenti sorait idézve így folytatja: „Ez állítás megcáfolásaul küldte be hozzánk P. D. t. munkatársunk Vörösmarty alábbi költeményét a PH 1848. nov. 8-dikai számából lemásolva" — s közli a verset. (1869. márc. 18. 11. sz. 162. l.)

A költemény ezután csak a MM 1863—64. egy népszerű változatában, 1871-ben látott napvilágot.

Fordítás

Francia : A cause de ce que la liberté . . . Traduit par CHARLES D'ÉJURY Pozsony (Pressburg) 1904—1908. Poésies classiques hongroises.

856. [LÉGY BUZGÓ, DE . . .]

Megjelenés

Kossuth Hirlapja 1848. szept. 6. 58. sz. 265. l. Vörösmartynak A magyar hadseregről Petőfihez c. cikke végén, *Vörösmarty* aláírással. Nemzetőr 1848. szept. 10. 11. sz. 169. l. Vörösmarty fenti cikkéből való idézetként.

MM 1863—64. II. k. 262. l. (308—13. l.) *Jó tanács* címmel.

MM 1884—85. I. k. 357. l. (455—58. l.) *Jó tanács* címmel.

A kiadás alapja a Kossuth Hirlapja szövege.

Petőfi július 11-én még lelkesen köszöntötte a kétszázezer újonc megszavazását (Ismét magyar lett a magyar) —, de az ún. olasz kérdés, még inkább a magyar hadsereg felállításának ügyében hozott többségi határozatok teljesen szembeállították a nemzetgyűléssel, s magával Vörösmartyval is. Ez utóbbi kérdésben Mészáros hadügyminiszter javaslata szerint az újonnan felállítandó magyar hadsereg első ezredeit lényegében az osztrák hadsereg keretei közt, annak vezérlete és német vezénylési nyelv mellett akarta megszervezni —

későbbre „békésebb időkre" hagyván a hadseregnek valóban nemzeti keretek közt való felállítását. — Ez a javaslat a nemzetgyűlésen belül igen heves támadások kereszttüzébe került — s Kossuth, aki ekkor még a Batthyány-kormány tagja — kompromisszumos javaslattal lépett fel, s az akut katonai veszélyre hivatkozva azt javasolta, hogy a már meglevő alakulatok, míg a körülmények szükségessé teszik, maradjanak az osztrák hadsereg formái közt s az újonnan felállítandóak kerüljenek magyar vezénylet és zászló alá. Ugyane javaslat a pragmatica sanctiót nyíltan sértő olyan passzussal is rendelkezett, amely szerint a közös ezredeket csak olyan ellenség ellen lehet felhasználni, amely Magyarországot támadja meg. Ezt a közvetítő javaslatot — s ezt se minden töprengés nélkül („nagy bökkenő volt, míg túlestem rajta") — szavazta meg Vörösmarty.

E mögött a kossuthi kompromisszum mögött is azonban lényegében a dinasztia iránti illúziók, a nyílt szakítás elkerülésének nemesi közóhaja húzódott meg — s éppen ezért Petőfit mélységesen felháborította. A szavazás éjjelét követő másnapon tetőpontra hágott ingerültségében immár nemcsak a nemzetgyűlésben, de az ő számára mindeddig oly nagy tekintélyű költőben is csalódva — megírta költeményét — *Vörösmartyhoz*, amit a címzettnek történt bemutatás után az Életképek augusztus 27-i számában közzé is tett. A megtámadott költőképviselő Kossuth Hirlapjában a versre prózában, s egy annak a végére illesztett csípős epigrammban válaszolt: „Petőfinek az Életképek"-ben egy hozzám írt csinos versezete jelent meg, melyben azért fedd és kárhoztat, hogy a katona kiállítás tárgyában a többséggel szavaztam.

Ha csak Petőfivel volna dolgom, nem szólnék. Ő ezen fellépésének helytelenségét előbb utóbb be fogja látni, s én önérzetemben tökéletesen biztosnak érzem magamat.

Azonban az embereket a szép vers el szokta kábítani, s a legtisztább jellem is, ha sajtó útján megtámadtatott, igen sok ferde szájú emberrel találkozik, kik hozzá vagy a kárörömnek, vagy a sajnálkozásnak nyomorúságos mosolyával közelítenek. S a mi legfőbb baj, gyakran okos és becsületes emberek is felülegesen ítélnek kicsiségnek látszó dolgok felett, de minden felülegesség mellett ítéletöket egész határozottsággal szokták kimondani.

Filkókkal nem gondolok, mit ítélnek rólam; de okos és jóraváló emberek előtt nem szeretnék hamis színben állni. Ezek figyelmét kérem ki néhány szóra.

Petőfi azt írja versben, [sic!], hogy én míg fennjártam, nagynak mutatkozám, leszállva kicsin vagyok, hogy a földön besároztam magamat, s inkább szeretne rajtam vért látni, mint sarat, hogy a „szózat" már érthetetlenné lett, s hogy nem ő, hanem én téptem le fejemről a babért.

Ehhez hozzá adja egy jegyzetben, hogy ő szeretete és tisztelete daczára s bármilly fájdalommal s áldozattal ha szinte el kellene is vérzenie, kénytelen engem elítélni, mert jobban szereti elveit, mint engem.

Körülbelül ezek mondatnak a versben és jegyzetben.

Aki ezeket olvassa, legalább is azt kell gondolnia, hogy én Magyarország függetlenségét, szabadságát, jóllétét, fennmaradását szavaztam le, vagy a nemzetiségnek valamelly nevezetes elvét sértettem meg. Mert legalább is ennyi bűn kívántatnék ahhoz, hogy rajtam száradjon a sár, s a mit költeményeimmel netalán használtam, azt országgyűlési szavazataim lerontsák, s még akkor is kérdés: elvesztenék-e becsöket (ha van) költeményeim s nem volnának-e képesek lelkesíteni az utókort, ha addig fennmaradnak?

Petőfi elv miatt támadott meg. Most tehát az a kérdés: mire szavaztam, s micsoda elvet sértettem meg? Hogy ezt kiki minél világosabban lássa, ide jegyzem a főbb pontokat, mellyekre a többséggel együtt szavaztam.

1. A hadsereg 200,000 főre emeltessék.

2. Vezényleti, ügyvezetési nyelv magyar; színek, jelek, öltözet nemzetiek.

3. A régi katonaság, mihelyt a körülmények engedik magyar lábra állíttassék.

4. A magyar katona csak az ország megtámadtatása esetében használtathassék külföldön.

Úgy gondolom, ha az egész törvényjavaslatban elvekről van szó, csak a 2., 3., 4-ik pont lehetnek azok? S megtagadtam-e ezeket? Egy szóval sem.

S ha most azt kérdi valaki: miért hát ez a nagy hűhó elvekről, babérról, sárról és vérről, sasról és felhőről? Kisül, hogy semmiért: mert én egyetlen elvet sem tagadtam meg, s az egész ömledezés nem egyéb, mint egy fiatal hazafi, s e mellett költői kebelnek túláradása.

„Igen, de ön arra szavazott, hogy a régi ezredek három zászlóalja, meg két tartalék század újoncokkal töltessenek be, hogy a huszárezredek kiegészíttessenek."

Való, erre szavaztam, s megvallom, nagy bökkenő volt míg túlestem rajta. Azonban a tapasztalás iránt némi respectussal vagyok. Ha a tapasztalás így szól: „Adjatok nekem ujonczokat a régi katonák közé, s én két hét múlva tűzbe viszem őket s isten segítségével megverem az ellenséget", azt mondom rá: jól van, verd meg az ellenséget, s aztán alakítsd át a régi seregeket.

Erre szavaztam; de ez már bármi kákabélű tudós értelemezése szerint is nem elv, hanem a kivitel, s az alkalmazás keserű almája, mellybe bele kell harapni, ha czélt akarunk érni.

Igaz, nekem is jobban tetszett volna, ha valami fiatal, népszerű hadvezér, valami kis Napoleon-féle azt mondja: „Én teremtek magyar hadsereget, átalakítom a régit, átolvasztom az ujonczok közé s megverem az ellenséget." Én magam is csináltam s ajánlottam illynemű terveket, de mellyek mind csak illyen magamféle tapasztalatlan embereknek tetszének s megvallom, hadi dolgokban nem tartom magamat auctoritásnak.

A hadügyminister kinyilatkoztatta, hogy önálló magyar hadsereget akar (mert hiszen más hadsereget furcsa is volna akarnia),

csak időt kért, hogy e szándékát, melly a nemzet kívánatával egy, veszély nélkül létesíthesse. A kérdés tehát csak akörül forog: bíztunk-e a hadügyministerben vagy nem? Én bíztam, és még most is bízom. Meglehet, hogy tehetségét illetőleg, csalatkozni fogok; de már ez aztán nem olly dolog, hogy eltagadásról beszéljünk, s a babért letegyük a sárba. Ez fatum, balszerencse lehet, de gyalázat nem.

Ezek nézeteim a vers s jegyzet tartalmáról s tárgyilagos igazságáról. Most még Petőfihez néhány szót. Többször elolvastam a verset s véleményem ebben állapodik:

Petőfi ezen verse által mindenesetre kitette magát a higadtabb emberek ítéletének.

Nem fogják-e méltán mondani: Petőfi Vörösmartyról, kivel barátságos viszonyban van, mind eddig még egy jó szót sem szólt; honnan van az, hogy olly mohón ragadta meg az alkalmat, róla kárhoztatást kimondani? Tisztelet-e, szerénység-e az, midőn valakiről minden komolyabb vizsgálat nélkül így szólunk: én elítélem őt! kicsoda? Petőfi kit? Vörösmartyt s miért? elvekért, mellyeket Vörösmarty meg nem tagadott. Ez legalább is igen nagy elbizakodásra s könnyelműségre mutat."

S ha mélyebb psychologiai vizsgálatokba akarnék bocsátkozni, nem tűnik-e ki, hogy Petőfi kegyelettel akarván szólani, szólt igen roszul palástolt, s mondhatom igen idétlen szánakozással, mellyre én teljességgel nem szorultam.

Azonban ezen fejtegetést nem fűzöm tovább. Bal idők szerencsétlensége, hogy kelleténél ingerültebbek vagyunk s igazságtalanok a legjobb hazafiak s legjobb barátunk iránt is. — S ebben nemcsak Petőfi vétkes, hanem gyakran mi magunk is, kiket fiatalság nem ment. Bal időkben gyanú, bizalmatlanság tépik a nemzet kebelét, s a legjobb ügy bizalmatlanság által csírájában fojtatik meg.

Épen ezért vigyázatosaknak kell lennünk mások megítélésében. Ha a legjobb magyarok egymásban nem bíznak, ki lesz akkor, ki bizodalmunkat megérdemli?

Mi az ellenemi kifakadást illeti: még menthető volna, ha fényes szónoklattal a képviselők házát félrevezetném; de mivel e részben teljesen ártatlan vagyok (mert nem érezvén magamban szónoki tehetséget, mindeddig egyszerű szavazatra szorítkoztam) nincs ok, hogy bárki is befolyásomat veszélyesnek tartsa, nincs ok, hogy nem elvi, hanem csupán alkalmazási kérdések eldöntésénél egyszerű szavazatomért kiválólag megtámadtassam. Mert ha költőnek tartatom is, de az élet dolgaiban nem szeretek ábrándozó lenni, s csak ezen feltét alatt tartom szabadnak, hogy költő a gyakorlati kérdések megoldásában részt vegyen.

Egyébiránt nem gondolom, hogy ezen kis tollharcz a jó viszonyt közöttünk felborítsa. A sajtó azért van, hogy írjunk. Petőfi elmondta rólam véleményét, én most mondom el. Ő engem vétkes politicusnak tart, én őt igen gyarlónak és könnyelműnek. Vádja súlyosabb,-mint az enyém. Az idő ítélni fog köztünk.

S hogy én is verset mondjak, egy jó tanáccsal végzem szavaimat:

Légy buzgó, de szerény, birónak még te kicsin vagy.
Élj, küzdj és munkálj s várd el itéletedet. —

Vörösmarty."

Vörösmarty cikkére PETŐFI rövidesen válaszolt:

„Válasz Vörösmartynak. Nem szeretem a feleselgetést, kivált ily időkben, midőn a közönségnek kisebb gondja is nagyobb, mint egyes emberek szóváltogatásait hallgatni; mind a mellett nem hagyhatom szó nélkül Vörösmartynak e lapok 58-ik számában hozzám intézett sorait. Nem bocsátkozom a czikk pontonkinti czáfolatába, nehogy mind a magam, mind a mások becses idejéből sokat raboljak el; csak általánosságban egy pár rövid észrevételt.

Azt én gondoltam előre, hogy Vörösmarty felelni fog versemre, de megvallom, ingyen sem hittem, hogy úgy fog felelni, amint felelt. Nem hittem, hogy olyan fegyvereket fog használni, minőket senkitől sem érdemlek, s ő tőle legkevésbbé, s a mellyek ő hozzá nem is méltók: a gyanusítás és lenézés fegyvereit. Ezek a polemia legkopottabb, legmindennapibb fegyverei. Ha kardot szurt volna belém, hallgatnék, de miután bunkósbottal támadt meg, nem hallgathatok.

Azt mondja: „Nem tünik-e ki, hogy Petőfi kegyelettel akarván szólani, szólt igen rosszul palástolt s mondhatom igen idétlen szánakozással?" stb. Erre minden elfogulatlan ember azt fogja mondani, hogy nem tünik ki, de ha csakugyan ez tünnék ki, ugy megvallom, nem olyan hangon irtam, mint lelkem mélyében akartam.

Azt mondja: „Petőfi Vörösmartyról, kivel barátságos viszonyban van, mindeddig még egy jó szót sem szólt; honnan van az, hogy olly mohón ragadta meg az alkalmat, róla kárhoztatását kimondani?" stb. Engedjen meg Vörösmarty, de azt nem tudja, nem tudhatja, hogy én ez alkalmat mohón ragadtam-e meg, vagy hosszu kinos lelki harcz után? és amit előbb mond, az egyáltalában nem áll, mert én már nem egyszer mondtam róla jót és igen sok jót nyilvánosan (az 1845-iki Életképekben megjelent Uti jegyzeteimben, az 1847-iki Hazánkban megjelent Uti leveleimben stb.), de arról nem tehetek, ha elmulasztotta elolvasni, vagy arra méltónak nem tartotta. Én azon fölül tettem azt, mit senkivel sem tettem, összes költeményeimet neki ajánlottam „tisztelet és szeretet jeléül". Hogyan mondhatja hát, hogy mindeddig egy jó szót sem mondtam felőle? miért akar tényeket megsemmisiteni? Én legfölebb hibáztam azon versemben, de ő vétkezett, midőn azt nem a legtisztább baráti és hazafiui fájdalom, hanem isten tudja millyen rossz indulat kifolyásának magyarázta. Ezzel azon gyanut vágja arczomhoz, hogy én soha sem voltam őszinte tiszteljője, hogy én csak tettetém iránta a tiszteletet, szóval, hogy kétszinü ember vagyok, s ez a legczudarabb jellemtelenség, mi embertől telik, s ezt nem engedhetem meg, hogy magamon száradjon. Fölhivom mindazokat széles e világon, kik engem ismernek, nyilatkozzanak valamennyien, tapasztalták-e bennem csak árnyékát is a kétszinüségnek? ha igen, boritsa fejemet a nemzet megvetése!

E gyanusitás fáj, és fáj az a lenéző hang, mellyben beszél velem Vörösmarty, mondván többek között: „én elitélem őt? kicsoda? Petőfi, kit? Vörösmartyt" stb. Már kérem alázatosan, akárki az a Petőfi, de mindenesetre ollyan ember, kit Vörösmartynak sincs semmi joga lenézni. S ha épen kedve volt Vörösmartynak a szerénységről beszélni, inkább akárhol beszélt volna róla, mint itt, midőn ő is feledni látszik a szerénységet. Egyébiránt a mi a szerénységet illeti: én azt igen silány portékának tartom, mellynek betanulását soha sem találtam fáradságra méltónak, mert az a jezsuiták találmánya. Göthe teljes hosszu életében egyszer mondott okosat, akkor, midőn azt mondta: „nur die Lumpen sind bescheiden."

Czikke végén, miután a szerénységet repetálta, igy szól Vörösmarty: „birónak még te kicsin vagy." Nincs mit szólnom ellene, elismerem teljesen, ha azon érdemes táblabirói hiszemben él Vörösmarty is, hogy mindaddig kicsin az ember birónak, mig nagy hasa nincs.

Különben, a mit ő gondol, én is azt gondolom, hogy t. i. e tollharcz nem bontja föl közöttünk a jó viszonyt. De ha ellenkezőleg lenne is, nem csak ő vele, hanem akárkivel a föld hátán, mindig kimondanám szabadon meggyőződésemet. Inkább legyek ezután is, mint ekkorig voltam, bátran és kérlelhetlenül kimondott meggyőződésem martyrja, hogysem gyávasággal vádolhassam én magamat. Én magammal akarok békében élni, nem a világgal —

Petőfi Sándor."

(Kossuth Hirlapja szept. 8. 60. sz. 275. l.)

Ez a két költő közötti elvi nézeteltérés a forradalom továbbfejlődésével feloldódott — a jóviszony kettejük közt maradéktalanul helyreállt. Petőfi gyűjteményes kötetének kéziratából törölte a Vörösmartyhoz irt költeményt, s még november végén, mikor katonának állt, azt irta Orlay barátjának, hogy ha nem tudná Vas Gerebennél levő honoráriumát megkapni, Vörösmartytól kérjen annyi pénzt, amennyire szüleinek szüksége lesz; Debrecenben — mikor Petőfi Bem táborába indult, — Vörösmartyék vették magukhoz kisgyermekes magárahagyatott feleségét; Laura és Júlia együtt jártak az érdekesebbnek ígérkező nemzetgyűlési ülésekre s délutánonként együtt látogattak át Vachottékhoz. Petőfi nyugodtan távozhatott a hadsereghez; mint útjában egy ismerősének mondta: „Ha elesem, fiamnak Vörösmarty — mint ígérte — atyja lesz". Visszatérve pedig Vörösmartynak Bemről, az erdélyi hadjáratról mesélt, felolvasta neki legújabb költeményeit s buzdította, hogy ő is irjon (Ferenczi Zoltán: Petőfi életrajza Bp. 1896. III. k. 308.—11. l. és Vachott Sándorné: Rajzok a múltból Bp. é. n. II. k. 87. l., valamint Gyulainak a vershez irt jegyzetei alapján).

A polémia hátteréről, egyéb vonatkozásairól, valamint a rávonatkozó irodalomról l. bővebben ugyane kiadás Vörösmarty politikai irásait tartalmazó kötetét. A polémiát — amelyben a dolog lényegét illetően Petőfinek volt igaza — a Petőfi ellen áskálódók ki is használ-

ták — VACHOT IMRE álnéven Vörösmarty válaszcikkének utolsó sorait idézve éppen az epigramm ürügyén talál alkalmat Petőfi megrágalmazására. (Nemzetőr 1848. szeptember 10. 11. sz. 169. l.)

857. [SETÉT ESZMÉK BORITJÁK . . .]

Kézirat

K_1 MTA LK I. 165/r. — Egy 18×24 cm nagyságú zöldes lap első oldalán a vers cím nélküli, a tintával írt első két sor kivételével irónnal írt, törléssel, javítással tele, szakozatlan fogalmazványa. Az Emlékkönyvbe cím a vers fölött későbbi, nem Vörösmarty kezétől származó, irónnal történt bejegyzés. A hátoldal üres.

K_2 Lappangó kézirat, amelyről GYULAI tesz említést a költemény jegyzetében: „Az eredeti kézirat kétszer is meg van: egyet iratai közt találtam irónnal irva, a másik, tollal irva, Csanády János ur birtokában van, mint emléklap, melyet Csanády ur szives készséggel küldött be nekem használat végett." (MM 1863—64. II. 313. l.)

K_3 A Thalia közlése is ma lappangó kéziraton alapult. „Nagy költőnk ezen... költeménye megjelent már, de hibásan és változtatásokkal, mivel pedig az ily irodalmi ereklyék pontos és hű közlést érdemelnek, jónak láttuk azokat kéziratból ide tenni, úgy, amint szerző megírá"-szól a szerkesztői megjegyzés.

Megjelenés

Remény. Zsebkönyv az 1858. évre. Szerkeszti Vachott Sándorné Pest, 1858. 247—48. l. *Emléklapra* címmel, négy soros versszakokban VÖRÖSMARTY MIHÁLY aláírással. Thalia. — Kiadták Fésüs György és Toldy István Pest, 1862. 34. l. *Emlékkönyvbe.* címmel, alatta: *Vörösmarty Mihálytól, 1849.;* négy soros versszakokban.
MM 1863—64. II. k. 263. l. (313. l.) *Emlékkönyvbe* címmel.
MM 1884—85. I. k. 358. l. (458—59. l.) *Emlékkönyvbe* címmel, négysoros versszakokban.

A kiadás alapja a K_1

A világosi fegyverletétel után az Aradon összezsúfolódott hazafiak — köztük Vörösmarty, Bajza, Vachott Sándor is — Szatmárnak tartottak. Két-három napig Aranynál szálltak meg Szalontán, s innét Nagyvárad, Kistomaj érintésével értek Nagykárolyba, ahol még fáklyászenét is akartak adni tiszteletükre, s Vörösmartynak egy közeli tanyára kellett szöknie a veszélyes megtiszteltetés elől. Nagykárolyban gróf Károlyi inspektoránál Pákh Dénesnél laktak; majd Károlyi egy másik kasznárjánál, Kozsár Mihálynál Kisecseden húzták meg magukat. Valószínűleg innen mentek át Gebére, Csanády János vendégszerető házába, ahol Gyulai adatai szerint három hetet töl-

töttek. E három hét minden valószínűség szerint szeptember legutolsó napjaitól október közepetájáig tarthatott — a Vörösmartyval együtt bujdosó Bajza szept. 19-i levele még Nagy Károlyban kelt, az október 21-i pedig már Fegyverneken. — (Bajza József dr.: Bajza József családi levelei ItK 1908. 459—460. l. — Vörösmartyék bujdosására vonatkozóan l. Lukácsy Sándor—Balassa László: Vörösmarty Mihály Bp. 1955. 436—446. l. és Szücsi József: Bajza József Bp. 1915. 438—443. l. — valamint (Vty. Életr. 409—10. l.)

Vörösmarty a költeményt 1849. okt. 10-én írta a házigazda feleségének, Freyseysen Piroskának emlékkönyvébe, ahogyan Gyulai jegyzetéből kitűnik, kivehető emlék*lapra* (MM 1863—64. II. k. 313. l.) — A költeménynek ez a végleges tisztázata ma nem található — de valószínű, hogy a vers beírásának — s nem feltétlenül keletkezésének! — dátumát Gyulai erről olvashatta le. Az *Átok* c. vers Csanády beegyzése szerint ugyanezen a napon készült: „Irta Vörösmarty Mihály Szatmár megyében Gebén 1849. oct. 10-én délután Csanády János házánál." A két költemény közül feltehetően az emléklapra e napon már betisztázott a valamivel korábbi, az ugyane nap délutánján írt (fogalmazott) másikkal szemben. Tóth D. a költemények keletkezésének közvetlen időpontjával kapcsolatban megjegyzi: „Hogy itt [ti. Gebén] oly hosszu szünet után Vörösmarty egyszerre két verset irt, — nemcsak a hosszabb egyhelyben időzés viszonylagos nyugalmával magyarázható — sokkal inkább, hogy itt éri az október 6-i aradi kivégzések hire." (536. l.)

Szövegünk alapja a MTA kézirattárában található fogalmazvány — ez címtelen és szakozatlan. — Maga az emléklap, amely minden bizonnyal az első közlések alapját képezte — ma lappang — de valószínűleg ugyancsak címtelen volt: legalábbis erre enged következtetni, hogy az első kiadások az *Emléklapra* és *Emlékkönyvbe* címeket váltogatták. Kérdéses, hogy a tisztázat szakozott volt-e. A Remény és Thalia négy soros versszakokban, Gyulai az MM 1863—64-ben szakozatlanul az MM 1884—85. I-ben viszont négysoros versszakokban közölte a verset, — noha mindkét kiadásának jegyzete szerint „egészen a beküldött emléklap szerint" adta közre a költeményt.

Nincs kizárva, hogy Vörösmarty bujdosása alatt több emlékverset is írt. A Vay család hagyománya szerint pl. Szatmárban „Mindenütt tenyerükön hordták a nemzet jeles fiait (ti. Vörösmartyt és Bajzát) s az asszonyok, leányok, dehogy hagytak volna nekik békét, mig egy-egy verssor nem került tőlük az emlékkönyvükbe. — Szatmárban, Beregben még ma is akárhányan könyv nélkül tudják ezeket a verseket; igy mondta el nekem is egyik nemes ur azt a kettős disztichont, amelyet Bajza írt Csanádyné, Freyseysen Piroska albumába:

> Gyászos időbe vagyok szomoru vendége lakodnak,
> Honnomban idegen és menekülve futó.
> Mentsen az ég, oh hölgy, olly kintól, millyen emészti
> Keblem az eltiprott szent haza gyásza között.

(Vörösmarty és Bajza bujdosása VU 1901. 5. sz. 68. l.)

A költemény első versszakát BABITS idézte nyomatékkal, de a történeti körülményekre való utalás nélkül, mint a „harmadik Vörösmarty" pesszimizmusának dokumentumát (Nyugat 1911. dec. 16 1060. l.) A felszabadulás utáni Vörösmarty irodalom is elvétve említi a költeményt, — de rámutat a benne kifejezett kétségbeesés nemzeti érvényére s arra, hogy ez nem megtagadása volt a szabadságharcnak (l. az *Előszó* c. vers jegyzetét) — Részletesen elemzi a költeményt Tóth D. (439—40. l.)

Fordítások

Német : In ein Stammbuch. Übertragen von HANS LEICHT Budapest, (1939) Ein Perlenstrauss.
Orosz : В альбом. Перевод Л. Мартынова. Михай Вёрёшмарти. Москва 1956.
Román : Pe album. Fără indicarea traducatorului. Cluj, 1897. Ungaria. 1897. Anul. IV.

Szövegváltozatok

Miután a K_2 nem áll rendelkezésre, helyette a MM 1863—64. K_2-on alapuló szövegének eltéréseit tüntetjük fel.

1. K_1 ⟨*eszemet lelkemet*⟩ eszemet Remény Sötét boritják eszemet, MM 1863—64. eszemet.
2. MM 1863—64. istenkáromlás lakik. Remény *Szí*vemben istenkáromlás lakik;
3. K_1 ⟨*hogy*⟩ veszszen Remény Kivánságom, világ,
4. K_1 'S ⟨*ez a czudar föld a végső porszemig*⟩ e' ⟨*hitvány*⟩ MM 1863—64. S e földi nép a legvégső fajig. Remény S e földi nép a legvégső fajig.
5. MM 1863—64. a világ nekem, Remény világ *oh mit érhet nekem?*
7. MM 1863—64. a nagy Remény a nagy végtelent*!*
8. Remény d*u*lva MM 1863—64. II. k. 313. l. *Mit én kerestem,* az már d*u*lva
9. Remény ily MM 1863—64. Ily férfitól, nemes hölgy,
10. K_1 Emléklapodba [jav. ebből: Emlék *könyved*] Remény Emléklapod*ra*?
11. K_1 [A sor alatt első, áth. fogalmazás:] ⟨*sejtelmet*⟩ ⟨*I Csak egy remény*⟩ *sugárt,* ⟨*csak egy hiu reményt*⟩ Remény sejtelmet, egy remény sugárt MM 1863—64. sejtelmet, egy remény sugárt,
12. Remény nemzetem. MM 1863—64. nemzetem.
13. Remény ily remény *s* hitért, MM 1863—64. ily remény-*s* hitért,

15. K_1 tán [jav. ebből: *te*] Remény Imádkozzál, tán meghallgattatol, MM 1863—64. — *te* meghallgattatol
16. K_1 még [jav. ebből: *tán*] Remény *Csak ez* segíthet ily MM 1863—64. Az *tán* segithet ily

858. ÁTOK

Kézirat

Lappangó kézirat, amelyet Tolnai Vilmos gondos másolatban, a törléseket is feltüntetve tett közzé. „A kézirat kétségtelenül Vörösmartyra vall. — írta —. A cim hiánya, a kihuzott sorok, a központozásnak aránylag hiányos volta, magának az irásnak elsietett vonalvezetése mutatja, hogy ez az eredeti fogalmazvány s ezt Csanády jegyzete is igazolja". A vers alá ugyanis Csanády János — Tolnai közlése szerint — a következő jegyzetet függesztette: „*Irta Vörösmarty Mihály Szatmár megyében Gebén 1849. oct. 10-én délután Csanády János házánál.*" — A kéziratot Csanády Sándor, az említett János fia, Görgeynek küldte el, aki azt iratai közé tette s 1916-ban bekövetkezett halálával, más irataival együtt a MTA kézirattárába került. Tolnai innen másolta le. (Tolnai Vilmos: Vörösmarty Görgey-verse. ItK 1925. 90. l. — 91.) Kiadásunk — minthogy a kézirat lappang — Tolnai közlésén alapszik.

Megjelenés

Budapesti Hirlap 1913. febr. 18. 27. l. a *Különféle* rovatban egy „Görgei a magyar költészetben" c. irodalomtörténeti áttekintés keretében *Átok* címmel, a költemény 25—32. sora. — BpSz. 1914. 449. sz. 259. l. A vers 5—8., 13—20., 25—32. sorai Voinovich Géza: Görgei és az irodalom c. tanulmányában. — Dongó 1914. júl. 15. 14. sz. Dr. Kacziány Géza: Vörösmarty utolsó évei és kiadatlan költeményei c. cikkben *Átok* címmel, alatta zárójelben: (1849. szept.) Mindhárom helyen Vörösmarty szerzőségének jelölésével. ItK 1925. 90—91. l. cím nélkül, a fent leírt kézirat alapján, Tolnai Vilmos: Vörösmarty Görgey-verse c. közlemény keretében.

Vörösmarty ezt a költeményét is bujdosása idején, a Szatmár megyei Gebén, Csanády János házánál írta, — éspedig a házigazda által a kéziratra vezetett megjegyzés tanúsága szerint *1849. oct. 10-én délután* tehát valószínűleg valamivel később, mint az ugyan e napon emlékkönyvbe jegyzett.) *Setét eszmék borítják* . . . kezdetű verset. A vers keltezése szempontjából az eredeti kéziratra rávezetett dátum döntő, s vele szemben a Kacziány-féle változat végén szereplő *1849. szept.* keltezés elhanyagolható.

Vörösmarty Görgei ellenessége nem Világos utánról datálódik, mélyen abban a politikai ellentétben gyökerezett, amely a Kossuth-i

hazaáruló. Vachott Sándor, a szelid s mindenkiről jót hivő Vachott Sándor mentegette és magyarázni próbálta Görgey tetteit. „A hazaáruló tót diák!" — ez volt Vörösmarty caeterum censeo-ja". (Egri Ujság 1895.). — Hogy különben Bajza hallgatása mögött mi rejtezett — nyilván mutatja Honáruló c. verse — amely állásfoglalásban, indulatban Vörösmarty költeményének mintegy párja. — Tóth D. a vers keletkezésének körülményei közt megemlíti, hogy október 10-e táján „érhetett hozzájuk a tizenhárom tábornok aradi kivégzésének (akiknek Haynau bosszújából az október 6-i bécsi forradalom évfordulóján kellett meghalniok), s Batthyány Lajos pesti agyonlövetésének híre is. De ekkor tűnt ki az is, hogy Görgey neve nincs a kivégzetteké közt, s az eddig is árulónak tartott fővezér e megkülönböztetése, a csupán a maga részére nyert amnesztia a többiek gyászos sorsának kontrasztjában még inkább kihívhatta a gyűlölet indulatait" (537. l.)

A költeményt — nem valószínű, hogy a bujdosó Vörösmarty magánál tartotta — még kevésbé, hogy azzal zsebében tért volna vissza Pestre. — A vers — ahogy Kacziány Géza is gyanítja — valószínűleg ottmaradt Csanádyéknál, s onnan terjedt kéziratban. Csanády János fia a negyvennyolcas függetlenségi képviselő „később valamely alkalommal, bizonyára nem gyöngéd szándékkal, ezt az eredeti fogalmazványt elküldte Görgeynek, aki iratai közé eltette. 1916-ban elkövetkezett halálakor a többi irattal együtt a Magyar Tudományos Akadémia tulajdonába került . . ." (Tolnai Vilmos i.h.). De a köztudat is — jóval megjelenése előtt számontartotta a verset. Már Vachottné így írt visszaemlékezései közt Vörösmartyról: „. . . Elsötétült hangulatának első életjele egy „Átok" cimü költemény volt. Könnyítenie kelle lelkének szörnyü fájdalmán s kimondania az átkot azok fejére, kiket a haza árulóinak tartott. — E költemény tudtommal nem jelent meg ujabban kiadott müvei közt sem." (Rajzok a multból Bp. 1887. I. k. 78. l.) Riedl Frigyes 1913. febr. 7-i egyetemi előadásán, idézte a költemény nyolc sorát. — Ezt az előadását azután vagy ennek valamely kivonatát Riedl nevének említése nélkül, a nyolc sorral egyetemben, közölte a Budapesti Hiradó 1913. febr. 18-i száma. Itt látott először napvilágot a költeménynek a kéziratétól némileg eltérő szövege. — Voinovich tanulmányában a törölt részlettel kapcsolatban megjegyzi: „Szövegét néh. Perényi Adolf tanár úrnak köszönöm, aki Temesvárott másolta le egy gyüjteményből s Papp Ferenc tanár úr útján volt szíves hozzám juttatni". — Az egész verset először Kacziány Géza közölte (Dongó 1914. júl. 15. 14. sz.) — de ismét más változat alapján — ami mutatja, hogy a költeménynek számos másolata forghatott közkézen. Ezt követte azután a kéziratos fogalmazványnak Tolnai Vilmos által való közzététele, aki egyben a vers fenti történetét is rekonstruálta (Vörösmarty Görgey-verse ItK 1925. 90. — 91. l.)

Riedl említett előadásában úgy tartotta, hogy a versben Vörösmarty a „fegyverletétel után való korszak költészetének" „legélesebb hangját" ütötte meg (Budapesti Hirlap, i. h.).

Fordítás

Orosz: Гёрґей П. Л. Н. Чуковского. Антология Венгерской Поэзии. Москва, 1952.

Szövegváltozatok

(Tolnai Vilmos közlése alapján)

25. K [A sor fölött áth.:]
⟨*Hervadjon el- hol megpihenne a' fü.*⟩
⟨*Akadjon fel, midőn a' fára néz*⟩

26. K néz [Tolnai a vesszőt a főszöveg épsége miatt tette ki]

27. K [A sor fölött áth.:]
⟨*Egyék magának kint és nyavalyákat*⟩
⟨*'A föld ne adjon éhe, szomja ellen*⟩
⟨*Tápot ne nyujtson soha semmi kéz.*⟩

31. K *E*ljen [Tolnai az ékezetet a főszöveg épsége miatt tette ki]

32. K kárhozat [Tolnai az idézőjelet és a pontot a főszöveg épsége miatt tette ki]

859. ELŐSZÓ

Kézirat

K_1 MTA LK I. 166/v. — Egy 20×25 cm nagyságú szürke lap hátoldalán a vers csonka, törlésekkel tele, címtelen fogalmazványa. A kéziratban nincsenek meg a 9—10., 14., és a 17—33. sorok. A később irónnal a vers fölé írt cím nem Vörösmarty kezétől való. A rectón irónnal írt lakás, ill. ház-alaprajzok láthatók.

K_2 MTA LK I. 167/r—167/a/r. — Két 17×22 cm nagyságú fehér lap első három oldalán a vers Vörösmarty kezétől származó, néhány helyen javított tisztázata.

Megjelenés

MM 1863—64. II. k. 264—65. l. (313. l.) MM 1884—85. I. k. 358—60. l. (459. l.) A kiadás alapja a K_2.

„. . . hogy egy már elkészült vagy csak még elkészülendő műnek volt-e az előhangja, nem tudhatni — írta a költemény jegyzetei közt Gyulai. — Iratai közt nem találtatott egyetlen egy kész nagyobb mű sem, csak egypár kisebb költemény töredéke s egy-két nagyobb mű terve, melyek közt az „örök zsidó" legkésőbbi. Lehet, hogy az előszót az Örök zsidóhoz írta." (MM 1863—64. II. k. 313. l.) — Ennél a feltevésnél — figyelembe véve a „Midőn ezt írtam . . ." intonálást — s az egész vers tartalmát — sokkal valószínűbb Waldapfel Józsefé. „Hadd említsem meg azt a gyanításomat — írta — hogy ez a csodálatos *Előszó* valószínűleg a hiúságában sértett Ferenc József bosszúvágyától és szadizmusától a szabadság mártírjává avatott Batthyány Lajos leányának dedikált *Három regé*-re vonatkozik" (Vörösmarty, Petőfi és a szabadságharc. Magyar századok. Bp. 1948. 222. l.) — Az 1845-ben írt Három rege 1851 közepe táján jelent meg — az *Előszó* így minden

valószínűség szerint 1850—51 telén, vagy — figyelembe véve az utolsó sorok utalásait — már tavaszra is figyelmeztető télutóján keletkezhetett. E legvalószínűbb feltevés mellett megemlítjük még azt a harmadikat is, hogy a vers esetleg Vörösmarty műveinek tervezett újabb gyűjteményes kiadása elé készült volna. — Greguss Ágost 1853-ban hívta fel a figyelmet arra, hogy „Kiliánnál torlasz emelkedik a hat év óta még el nem kelt második kiadásból" s felszólította a nagyközönséget, hogy „tegye mielőbb szükségessé Vörösmarty munkáinak harmadik kiadását" (PN 1853. aug. 14.). Később Jókai is ilyen értelemben magasztalta — szinte ajánlotta — a költő műveit (VU 1854. márc. 26.). Összefüggésben lehetett ez azzal, hogy 1854 nyarán komoly formában is szó került Vörösmarty műveinek újabb kiadásáról. „Heckenast Füredről megtette írásbeli ajánlatát munkáimért — írta Vörösmarty a közvetítő Tóth Lőrincnek — . . . Mindenesetre elismerem az idők mostohaságát, de munkáimért jelenleg nem fogadhatok el kevesebbet, mint amennyit mondtam, 6000 ezer váltót, azaz hatezer forintot . . ." — s közölte szerény feltételeit (Levele Tóth Lőrinchez Nyék. 1854. aug. 4. — Czapáry 348. l.) A tárgyalások azonban megszakadtak — ami tekintetbe véve a korábbi kiadás el nem kelt példányait — nem is csoda. — A gondolatot, hogy az *Előszót* e tervezett kiadáshoz szánta volna, Vörösmarty költeményeinek egyik fordítója vetette fel: „Az a vélemény, hogy Vörösmarty ezt az Előszó-t egy (1850-ben) tervezett műhöz írta, amely mű azonban nem készült el. Azt hiszem, a versnek már az első sorai is félreérthetetlenül megmondják, hogy a költő ezt az Előszót összes addig (1854) írt művére vonatkoztatja." (Michael V-'s Ausgewählte Gedichte. Deutsh von Paul Hofmann Wien—Pest—Leipzig. 1895. 121—22. l.)

A költeményt Gyulai életrajzában nem említi. — A századelején a nyugatos Vörösmarty-kép kialakításának lett egyik sokat hivatkozott dokumentuma. Schöpflin Aladár így írt az 1849 utáni Vörösmartyról: „Van egy költeménye ebből az időből, az *Előszó*. Ennek a hatása egyenesen borzalmas, ha mint a költő akkori lelkiállapotának tükrét tekintjük. Akármennyire rá akarjuk húzni a romantika uniformisát fantasztikus képeire: Vörösmarty azelőtt is romantikus volt, de ez az egeket csapkodó hang nem a 40-es évek Vörösmartyáé. Aki ezt a verset írta, az egy meghasonlott lélek, egy beteg képzelet, amely már-már közel jár a téboly mesgyéihez. Ahogy a nagy nemzeti pusztulást symbolumokba foglalja, az már nem is fantasztikum, hanem rettentő rémlátomány. S a végén olyan elkeseredett, visszás szarkazmus van, olyan provokálása mindennek, mire valaha valamit tartott, olyan kolerikus kitörése a végtelen kínlódásnak, hogy az egész költemény úgy hangzik ki, mint egy rekedt süvöltés. Vörösmarty, aki ki van kelve magából, akinek a vég s kín feszítése alatt rikácsolásba fullad a hangja, aki ököllel döngeti az eget! Ez az új Vörösmarty, aki a leromlott Magyarország lelkileg leromlott embere, az árboca-vesztett hajónak kezeit tördelő utasa. Ez az *előszó* a *Vén cigány* előszava. (Schöpflin Aladár: A két Vörösmarty. Nyugat 1908. jún. 1. 11. sz.

582—3. l.) Babits a konkrét történelmi helyzetet említetlenül hagyva Vörösmarty pesszimizmusának bizonyságaként idézi „Mi lett a humánus költőből, aki úgy rajongott a nagyobb rész boldogságáért? — utal a Setét eszmék borítják lelkemet kezdetű versre — majd így folytatja —: *Előszó* c. töredékében mindent visszavon, megfordít; lefesti az egyenlőség, a szabadság a munka világát, amelyet képzelt, amikor

Küzdött a kéz, a szellem működött
Lángolt a gondos ész, a szív remélt

(csak mellesleg figyelmeztetek rá, hogy költőniknél az ész is lángol) aztán lefesti a nagy vihart . . ." Nyugat 1911. dec. 16.)

— Szerb Antal Vörösmarty 1849 utáni „összeomlása" mögött már elsősorban orvosi problémát lát — s az ez idei költemények (amelyek közé tévesen *Az emberek* címűt is sorolja) világát így jellemzi: „. . . neki is sikerülnek sorok, sőt költemények, amelyeket nem is értünk talán egészen, de érezzük bennük a megközelíthetetlen távlatok borzongását: Előszó, Emberek, Vén cigány" (Szerb Antal: Magyar irodalomtörténet. Cluj-Kolozsvár 1934. I. k. 341. l.) — A felszabadulás utáni irodalomtörténetírás a költeményben egyfelől annak bizonyságát látta, hogy Vörösmarty nem tagadta meg — mint sokan — a szabadságharcot „Apokaliptikus képzeletének egyik legcsodálatosabb alkotásában, az Előszóban is — írja Waldapfel József — a bukás után egy évvel, rajongó szavakkal festi azt az időszakot, amelyben a „szent szózat" az emberi üdvöt ígérő szabadság születését várták". (Vörösmarty Petőfi és a szabadságharc. Magyar századok 1948. Bp. 1948. 222. l.) Barta János pedig az emlékkönyvbe írt sorok kétségbeesésével helyezi szembe „. . . az Előszó, a magyar szabadságharc bukásának ez a grandiózus képe már mutatja az újabb eszmélést, a szűk perspektíva szakadozását. Vörösmarty mítoszalkotó képzelete hatalmas, kozmikus katasztrófa látomásává növeli meg a szabadságharcot: a kitört vihar egész világra szól, nyomában üressé vált a föld. A költői képzelet, az arányok megnövelésével, az egyetemesség sugalmazásával már sejti, hogy az, ami történt, nemcsak magyar ügy volt, a bukás nem egyetlen nemzetet érintett." (Vörösmarty patriotizmusa It 1950. 4. sz. 26. l.) Tóth D. a költemény allegorikus-szimbolikus jellegét hangsúlyozva elemzi a verset (548—551. l.).

Fordítások

Francia : Préface (1850). Paris, 1937. „Yggdrasill" 1938. VII. 25—VIII. 25. II. ème année. No. 4—5. — Préface. Traduit par Eugene Bencze. Paris, (1937) Les grands poètes Hongrois du XIXe siècle.

Német : Vorrede. Übertragen von Hans Leicht. Budapest, (1939). Ein Perlenstrauss.

Orosz : Напутствие. Перевод С. С. Заяицкого. Москва, 1925. Венгерская революционная поэзия. — Предисловие перевод Л. Мартынова. Михай Вёрёшмарти. Москва 1956.

Szövegváltozatok

1. K_1 *i*rtam ég
2. K_1 ormain
3—5. K_1 *Az elme* [jav. ebből: *agy*] *lángolt, a' kéz működött*
Tetőzetet nyert a' nagy épület
⟨'S a' béke izzadt hom A' melly⟩
K_2 [E sorok eredetileg a 10. sor után következtek, a költő += jellel onnan utalta őket a 3—5. sor helyére.]
4. K_2 Küzdött [jav. ebből: *Fáradt*]
6. K_2 'S a' [jav. ebből: *A'*]
7. K_1 a' legszebb *menyasszonyt,*
9—10. K_1 [A kéziratban e sorok nincsenek meg.]
11. K_1 *⟨Üdvözletére,⟩* (4) reszketett a lég
⟨Örömhevében⟩ (1)
⟨Mint megszülendő a'⟩ (2)
⟨Öröm hevében⟩ (3)
12. K_1 *Mint megszülendő a' nagy* szózatot,
13. K_1 *⟨Egy⟩ Melly megjelentsen egy újabb teremtést*
14. K_1 [A sor nincs meg a kéziratban.]
16. K_1 Viszhangozák azt. [a sor második része nincs meg]
17—33. K_1 [E sorok nincsenek meg a kéziratban]
18. K_2 [Sor fölött áth.:]
⟨A' vész⟩
23. K_2 vilá*r*a [a főszövegben javított elírás]
34. K_1 és *hideg* hó és halál.
35. K_1 megőszült. *⟨N⟩*
36. K_1 hajszálanké*n*t mint
37. K_1 meg mint
38. K_1 világot embert,
⟨angyal⟩
39. K_1 E' félig *⟨angyalt félig⟩* félig állatot
40. K_1 *Meg*borzadott
42. K_1 Majd *meg*jön
43. K_1 'S *a' megvénült* föld vendéghajat vesze[n]
44—45. K_1 [A kéziratban e két sor fel van cserélve]
44. K_1 [A sor csak áthúzva van meg a kéziratban]
⟨Virágok bársonyába oltozik⟩
45—49. K_1 [Margóra írt += jellel helyükre utalt sorok]
45. K_1 [Sor előtt áth.:] *⟨Virágok bársonyába oltozik⟩*
Fagyos szemén a' *jég* fölengedend
47. K_1 hazud.

48. K_1 kacért
49. K_1 *elhullott* fiait.
K_2 ⟨*ártatlan*⟩ [alatta irónnal:] boldogtalan fiait?

860. [MÉRT HAGYTÁL EGYEDŰL . . .]

Kézirat

K_1 K_2 MTA LK I. 170/r—v. — Egy 18×22 cm nagyságú fehér lap rectóján az epigramm arab egyessel (1) számozott áthúzott első, a versón számozatlan második fogalmazványa. Ez utóbbi képezi szövegünk alapját. A két változat között, a rectón, az arab kettes (2) számmal jelzett *Állitsátok az emléket* . . . kezdetű, a versón az *Épiték s mellyet* . . . kezdetű epigramm fogalmazványai.

Megjelenés

MM 1863—64. II. k. 267. l. (314. l.) *Sirversek* gyűjtőcím alatt, arab ötössel (5) jelölve, a *Vére szerint nem* . . ., *Állitsátok az emléket* . . ., *Álom volt-e, hogy* . . . és az *Épiték s mellyet* . . . kezdetű versek után
MM 1884—85. I. k. 361. l. (459. l.) mint az MM 1863—64-ben.
A vers kézirati elhelyezkedéséből kitűnik, hogy az *Állitsátok az emléket* . . . kezdetű epigrammal bizonyosan, az *Épiték s mellyet* . . . kezdetűvel valószínűleg egy alkalomra, ill. célra készült. L. a *Vére szerint nem* . . . kezdetű vers jegyzetét is.)

Szövegváltozatok

K_1 [Az áthúzott változat:]
⟨*Mért hagytál egyedűl, testvér e' puszta világban*⟩
⟨*Itt hol megfagy a' szív 's végre kifárad az ész?*⟩
⟨*Türtél volna velem, nem kellene most egyenetlen*⟩
⟨*Osztály*⟩
te alant nyugszol
⟨*Most* {*tied a' nyugalom :*} *de enyém az örömtelen élet*⟩
⟨{ . . . . } *És ez emésztő gyász, mellyet örökbe hagyál.*⟩
3. K_2 [A sor fölött áth.:]
⟨{*Mos*} *Nélküled én most* . . . . . ⟩
4. K_2 [A sor fölött áth.:]
⟨*Lelkemen a' magamét, gyászodon a' tiedet*⟩

861. [ÁLLITSÁTOK AZ EMLÉKET . . .]

Kézirat

MTA LK I. 170/r. — Egy 18×22 cm nagyságú fehér lap rectóján arab kettessel (2) jelölve, a *Mért hagytál* . . . kezdetű epigramm első, áthúzott változata után, másodikként a vers fogalmazványa.

Megjelenés

MM 1863—64. II. k. 266. l. (314. l.) *Sirversek* gyűjtőcím alatt, arab kettessel (2) jelölve a *Vére szerint nem . . .* kezdetű epigramm után, az *Álom volt-e, hogy . . ., Épiték s mellyet . . ., Mért hagytál egyedül . . .* kezdetű versek előtt.
MM 1884—85. I. k. 360. l. (459. l.) mint MM 1863—64-ben.
L. a *Vére szerint nem . . .* kezdetű és a *Mért hagytál egyedül . . .* kezdetű versek jegyzetét.

Szövegváltozatok

2. K [A sor fölött áth.:]
⟨*Kikre, mig éltek*
mig éltek, csak félig ügyelt a⟩
4. K [A sor fölött áth.:]
⟨*Vissza idéz*⟩
⟨*A leghűbb testvér nyugszik*⟩
⟨*Testvér 's hű bajtárs nyu*⟩
⟨*szebb*⟩
lelkemnek ⟨*hűbb*⟩ fele
szebb

862. [ÉPITÉK' S MELLYET . . .]

Kézirat

MTA LK I. 170/v. — Egy 18×22 cm nagyságú fehér lap versóján az epigramm számozatlan fogalmazványa. Alatta a *Mért hagytál . . .* kezdetű epigramm fogalmazványa. A kézirat részletes leírását l. ott.

Megjelenés

MM 1863—64. II. k. 267. l. (314. l.) *Sirversek* gyűjtőcím alatt, arab négyessel (4) jelölve a *Vére szerint nem . . ., Állitsátok az emléket . . ., Álom volt-e, hogy . . .* kezdetű epigrammok után, a *Mért hagytál egyedül . . .* kezdetű előtt.
MM 1884—85. I. k. 361. l. (459. l.) mint MM 1863—64-ban.
L.: a *Vére szerint nem . . .* kezdetű epigramm, valamint a *Mért hagytál egyedül . . .* kezdetű versek jegyzetét.

Szövegváltozatok

1. K [A sor fölött áth.:]
⟨*Épiték 's a'mit gondoltam, az eszme*⟩
⟨*a'mit műgond közt képzeletem szült*⟩
titkon képlettem, [jav. ebből: *gondoltam,*] az eszme
2. K testté nőni [jav. ebből: *lenni*]

863. [ÁLOM VOLT-E HOGY . . .]

Kézirat

MTA LK I. 169/v. — Egy 18×23 cm nagyságú, alul csonka zöld lap hátoldalán az epigramm fogalmazványa. Fölötte egy áthúzott epigramm-fogalmazvány. A rectón irónnal írt számadások.

Megjelenés

MM 1863—64. II. k. 266. l. (314. l.) *Sirversek* gyűjtőcím alatt, arab hármassal (3) jelölve a *Véve szerint nem . . ., Állitsátok az emléket . . .* c. sírversek után; az *Építék s mellyet . . .* s a *Mért hagytál egyedül . . .* kezdetűek előtt.
MM 1884—85. I. k. 360. l. (459. l.) mint MM 1863—64.-ben.
L. a *Véve szerint nem . . .* kezdetű vers jegyzetét.

Szövegváltozatok

[A vers fölött áth.:]
⟨*Gyermekeink* [jav. ebből: *Gyermekeim*], *szép gyermekeink*,⟩
⟨*Oh mi kemény e' kő mellyet kell tenni fejökhöz*⟩
⟨*Gyenge leányinknak a'kik alusznak alant.*⟩
⟨*Meddig alusztok még kedves kis lányok*⟩
⟨*Gyenge leánykák sírja ez itt, hervadva lehulltak*⟩
⟨*Mint a' virág*⟩
2. K Melly ⟨*Olly*⟩ kedvesb

864. [VÉRE SZERINT NEM . . .]

Kézirat

MTA LK I. 168/r. — Egy 18×23 cm nagyságú zöld lap első oldalán az epigramm cím és szám nélküli, törlésekkel tele fogalmazványa. Az irónnal fölé írt *Sirversek* cím későbbi, nem Vörösmarty kezétől származó bejegyzés. A hátoldal irónnal írt számadásokkal van tele.

Megjelenés

MM 1863—64. II. k. 266. l. (314. l.) *Sirversek* gyűjtőcím alatt, arab egyessel (1) jelölve, az *Állitsátok az emléket . . ., Álom volt-e . . ., Építék s mellyet . . .*, s a *Mért hagytál egyedül* c. versekből álló epigramma csoport élén. MM 1884—85. I. k. 360. l. (459. l.) mint MM 1863—64-ben.
Ezzel s a *Sirversek* gyűjtőcím alatt kiadott többi epigrammal kapcsolatban jegyzi meg GYULAI: „fehérmegyei barátjai és ismerősei kérésére írta, kik aztán elhunyt kedveseik sírkövére vésették." (MM 1863—64. II. k. 314. l.)

Szövegváltozatok

1. K [A sor fölött áth.:]
⟨*Véve szerint nem* [jav. ebből: *nem*] *anyám, nagyanyám is*
mostoha, oh de⟩
⟨*Szívvel lélekkel volt igaz édes anyám.*⟩
míg élt ;
⟨*Mint árvát* {*'s gyengét*} *táplált jósága' tejével*⟩
's gyengét
őrünk
⟨{*'S meg nem szünt gondos lenni családom iránt.*⟩
⟨*halála után*⟩
⟨*Szelleme most is köztünk* [jav. ebből: *rajtunk*] *él : oh vajha*
ezen kő⟩
⟨*'S meg nem szünt gondos lenni családom iránt*⟩
⟨*Vajha ezen kő meg mondhatná mint szeretém őt*⟩
nagyanyám is [jav. ebből: *sem*] mostoha.
2. K Legjobb [jav. olvashatatlan szóból]
4. K gondos ⟨*lenni családom iránt.*⟩ [fölé írva:] 's jó anya lenni
míg élt,
6. K Drága [jav. ebből: *'S drága*]

865—867. SIRVERS 1—3.

Kézirat

K_1 MTA Magy. Irod. Lev. 4. r. 102., 151/r—152/r. — Egy 19,5×25 cm nagyságú kettéhajtott, zöldes színű lap első két oldalán, a három vers cím nélküli, arab számokkal (1—3) jelzett sajátkezű tisztázata. Alatta: *NB. Az ortographiát nem szabad változtatni, különben nem áll az alku.*

K_2 Ugyane kettébehajtott lap harmadik oldalán (152/r.) *Sirvers* gyűjtőcím alatt a három epigramm arab számokkal (1—3) jelzett sajátkezű tisztázata. A negyedik oldal üres.

Megjelenés

Dongó 1914. július 15. 14. sz. 1. *Sirversek* gyűjtőcím alatt arab számozással (1—3) mindhárom epgramm, utánuk: *(1851. aug. 28.)*-as keltezés. Dr. Kacziány Géza: Vörösmarty utolsó évei és kiadatlan költeményei c. közlemény keretében. — ÖV. 1955. I. k. 555—56. l. gyűjtőcím, számozás nélkül egymásután a *Mit nyujtsunk nektek . . .*, *Hü szeretet lángján . . .*, *Hol van atyánk ? . . .* c. epigrammok, a fenti kiadástól és a kéziratokétól eltérő sorrendben.

A kiadás alapja a K_2.

A sírversek elkészítésére Vörösmarty Toldy közvetítésével kapott megbízást, aki ezzel is a költő anyagi gondjain kívánt enyhíteni. A megrendelésre annak idején himnuszt sem szívesen vállaló Vörös-

marty Toldy „kalmáriassága" miatt kissé megbántott önérzettel, de az anyagi kényszernek fejet hajtva a következő levél kíséretében küldte, két másolatban, is a verseket:

„Kedves barátom!

Olly kalmárias szellemben írtad felszólításodat, hogy ha csökönyös ember volnék, a versek mind egy lábig elmaradtak volna. Azonban hozzáértő ember még a csigát is megeszi. Igy én is megemésztettem e feladatot s a verseket ide zárom. Hármat írtam, hogy válasszatok. Ha egyik sem tetszik, sajnálom; de nem tehetek róla: illy szűk világban jobb nem telik tőlem.

Számodra hagytam egy példányt a „Három regéből" Zádornál. Megkaptad-e már? üdvözletemet kedves nődnek.

Isten áldjon!

Vörösmarty."

(Levele Toldy Ferenchez Szentiván 1851. aug. 28. — MTA Magy. Ir. Lev. 41. 102. — CZAPÁRY 306—7. l.)

Szövegváltozatok

1.

1. K_1 atyánk? anyánk?
3. K_1 valnának
4. K_1 ez életen

2.

1. K_1 [S kor fölött áth.: ⟨*hű szeretet*⟩ éltek,
3. K_1 *Mért e' hű* rokonok' sírján *most* olly

3.

1. K_1 nektek,
2. K_1 egyek.
4. K_1 hálánk temploma

868. MINT A' FÖLDMIVELŐ

Kézirat

MTA LK I. 171/r. — Egy 18×18 cm nagyságú és egy azzal összefüggő, 18×22 cm nagyságú zöld lap első oldalán a vers cím nélküli fogalmazványa. Az irónnal fölé írt *Mint a földmüvelő* cím nem Vörösmarty kezétől való. A második és harmadik oldal üres, a negyediken részben irónnal, részben tintával írt angol—magyar szószedet.

Megjelenés

MM 1863—64. II. k. 267. l. (314. l.) — MM 1884—85. I. k. 361. l (459. l.)

A kiadás alapja a kézirat.

A költemény keletkezésének időpontjára vonatkozóan semmiféle biztos fogódzó nincs. Hogy 1849 után született, arra csak tartalma alapján következtethetünk: — a kéziraton szereplő angol—magyar szószedet valószínűleg a már 1847-ben megkezdett, s 1853 nyarán-őszén újra elővett Lear-fordítással kapcsolatos. Ennek alapján keltezzük a költeményt Gyulainál, aki 1851-re datálta — későbbre, 1853-ra. Babits írta a negyvenkilenc utáni Vörösmartyról: „Ir egy epigrammát a halálról, epigrammába szorít egy különös, méla víziót, mely régi Holbein-metszetekre emlékeztet. A klasszikus forma izgató színt ad a tartalomnak" — s idézi az egész verset. (Nyugat 1911. dec. 1060. l.)

Szövegváltozatok

1. K földmivelő ⟨*felszántott*⟩ [fölé írva:] jól munk*a*lt
2. K [A sor fölött áth.:]
⟨*Isten 's munka után*⟩
4. K ⟨*Koron*⟩ Hordja koronként a' ⟨*hervatag*⟩ [föléírva:]
végtelen
5. K [A sor fölött áth.:]
⟨*És a' szegény és a' gazdag és a' koronás fők*⟩
⟨*Elhalványulnak*⟩
⟨*'S a' dús és a' szegény, ifjú, vagy 's a' koronás fők*⟩
⟨*Bölcs, botor elsápad s élete' vég küszöbén*⟩
6. K [Sor fölött olvashatatlanságig áthúzott sor:]
⟨.....⟩

869. AZ EMBER ÉLETE

Megjelenés

A Magyar nép könyve. Szerk.: Csengery Antal és Kemény Zsigmond. 245—46. l. *Vörösmarty* aláírással. MM 1863—64. II. k. 268—70. l. (314. l.) MM 1884—85. I. k. 362—63. l. (459—60. l.)

A kiadás alapja A Magyar nép könyve-beli szöveg.

Batthyányi Kázmér (1807—1854), a Szemere-kormány külügyminisztere, a főrendi ellenzék egyik vezére, a Védegylet elnöke, Kossuth híve, aki 1849. ápr. 14-e után a külügyek és ideiglenesen a kereskedelmi tárca vezetését vette át. 1849 augusztusában Kossuthtal együtt vonult emigrációba, később elvált tőle és 1851 szeptemberétől 1854. júl. 12-én bekövetkezett hirtelen haláláig Párizsban élt. — A jótékony, emberbarát gesztusairól ismert, dúsgazdag ellenzéki arisztokratának Vörösmarty személyesen is lekötelezettje volt. A PH 1845 decemberében arról adott hírt, hogy „gr. Batthyány Kázmér Vörösmartynknak két telket ajándékozott bicskei jószágán — míg régibb költőink legnagyobb része meg nem értve, nem méltányoltatva, az élet szükségeivel örök küzdésben töltve napjait, egyedül öntudata

által boldogítva szállt a sírba: most úgy látszik, e tekintetben is jobbra változnak az idők . . ." — lelkendezett a lap. (PH 1845. dec. 4. 584. sz. 366. l.) A bicskei uradalom tagosításával kapcsolatos telekadományozás ellen azonban úgy látszik a parasztok tiltakoztak — legalábbis erre enged következtetni a Hetilap megjegyzése, amely a PH említett cikkét azért kárhoztatta, mert az a tagosítás befejezése előtt „aggodalomba" ejtette a földesurukkal egyezkedő parasztokat. (Hetilap 1846. jan. 20.) A dolog Wesselényi fülébe is eljutott: „Szereztél-e vagy kaptál-e már Fejérmegyében telket? Bár e vidék ne volna oly isten háta megett, beh szivesen szereznék vagy adnék neked egy pár jó telket" — írta barátjához. (Zsibó 1846. febr. 2. — ItK 1900. 441. 2. l.) — s erre a költő így válaszolt: „A mányi uradalom ismét visszaesett. A parasztok új felmérést kívánnak; de talán a mi halad el nem marad" (Levele Wesselényi Miklóshoz Pest, 1846. márc. 6. — Czapáry 124. l.) A telekajándékozás hírét a PH azután szükségesnek tartotta újra megerősíteni (PH 1846. jún. 25.) — s a felmerült akadályokat Batthyány úgy oldotta meg, hogy a telkek helyett azok jövedelmének megfelelő, 400 pengő-forint évjáradékot biztosított Vörösmartynak. Ajánlattevő sorai a költő iránti nagy megbecsülésről tanúskodnak:

„Tisztelt Uram!

Mikor nem régenten, nem tudom micsoda ebéden, nekem, mint „jobbágyom" köszöntő poharat emelni szíveskedett, még azon reményben voltam, hogy beteljesülend azon — hiszem kissé vakmerő gondolatom, mi szerint Pegazust az ekébe fogatni akartam. Sajnosan kellett azóta tapasztalnom, hogy ez, s az annak alapján épített remények mi nálunk csak ugyan költői ábránd s hogy mi mindnyájunk jobbágyai s alattvalói vagyunk az előítéleteknek, s a legmegcsontosultabb Schlendriánnak. Minthogy ez által, a mint kegyed már bővebben tudósítva lesz, azon szándékom meghiúsítva lőn, s én ez által ezen kegyed érdemei iránti tiszteletemnek ugyan igen csekély, de szívből eredő nyilatkozatától elüttetem: — bátor vagyok, s az említett indokaim ezen ajánlatomat kegyed előtt talán elfogadhatóvá teendik — megkérni méltóztasson azon Sessiok körülbelüli évenkinti becsdíjnak élte végéig pénztáromból fölvevésében megnyugodni. Vegye tekintetbe a körülményeket s át fogja látni, hogy ezt elfogadván, nekem tett ígéretem teljesítését megkönnyebbítvén, mennyire lekötelez engemet, kinél egyébiránt mind lángeszének, mind kitűnő hazafiúi jellemének nagyobb tisztelője nem lehet, mint kegyed

alázatos szolgája
Kisbér Aug. 5-én 1846." Batthyány Kázmér

Vörösmarty ezt a megoldást elfogadta s a járadékot 1847. január 1-től negyedévi száz forintos részletekben 1848. dec. 31-ig rendszeresen felvette. — Mikor az emigrált Batthyány birtokait a kincstár zár alá vette, a szorult anyagi helyzetben levő költő, csatolva Batthyány

fent idézett levelét s az addig felvett részletek nyugtáit — a királyi jogügyi igazgatósághoz írt folyamodványban kérte az évjáradék további folyósítását — amit meg is kapott. (Az adományozás történetét, a rávonatkozó dokumentumokat részletesen l. GERŐ JÓZSEF: Vörösmarty Mihály évi járadéka ItK 1932. 313—15. l.) — Batthyány 1854. júl. 12-én halt meg — a vers nem sokkal ezután születhetett. A benne foglalt jellemrajz feltűnően egybeesik azzal a képpel, amelyet Batthyányról rögtön halála után az ugyancsak Párizsban tartózkodó emigráns Szemere Bertalan adott az angol, francia, német lapokba. „A magyar emigratiot és nemzetet egy nagy csapás érte — hangzott a megemlékezés — Egyik legkitűnőbb tagja, gróf Batthyány Kázmér, Párisban, július 12-én, élete 46-ik évében, hirtelen és váratlanul meghalálozott. Nem szándékom élete rajzát adni, mert az tettekben és áldozatokban dúsabb, semhogy néhány sorokba beférne. Mint egyén jeles volt nemcsak testi szépsége által, de lelki magas tulajdonainál fogva is, az elismerést és csodálást tőle, a tetteiben bátor, az érzelmeiben nemes, a gondolatokban gazdag, a század szellemével együtt haladó férfiútól ellenei sem tagadhatták meg. Részvéte a magyar szabadságháborúban annál nagyobb méltánylást érdemel, mert az ment volt minden személyes ambitiótól és önzéstől, használni kívánt és nem fényleni . . . stb." (SZEMERE BERTALAN: Naplóm a számüzetésben. I. k. Pest 1869. I. k. 275. l.) A vers nem sokkal a halálhír vétele után születhetett, mert már szeptember végén, a Magyar nép könyvének negyedik füzetében meg is jelent. A költeményt a Batthyány sírkövére írt epigrammokkal és *A vén cigánnyal* együtt Vörösmarty a nála Velencén járt Eötvössel küldte Csengery Antalhoz, aki a versek közül csak ezt az egyet közölte a Magyar nép könyvében. Ez a költemény volt különben a legelső, amivel Vörösmarty a szabadságharc bukása után a nagyközönség előtt jelentkezett. A vers megjelentéről hírt adott a VU (1854. okt. 1. 31. sz. 267. l.), majd következő számában üdvözölte is Vörösmarty megszólalását.

A költeményről a Vörösmarty-irodalomban nemigen esett szó. — Újabban Jegyzetek egy Vörösmarty-vershez c. cikkében igen részletesen elemezte LUKÁCSY SÁNDOR. A versben az aktualitás és filozófiai elmélyültség egységét hangsúlyozva — Vörösmarty gondolati lírájával való összefüggésben a költő társadalomszemléletének, etikájának néhány jellemző vonására mutatott rá. (Csillag 1950. dec. 37. sz. 94—100. l.)

870—872. [EGY FŐÚR SIRKÖVÉRE]

Miután az egyes epigrammok kéziratai és megjelenési helyei különböznek, azokról, valamint szövegváltozataikról egyenként adunk számot.

A három epigrammot a MTA LK I. 60/r.-n található kéziratban a költő cím nélkül arab számokkal sorolta és ezzel összekapcsolta. Gyulai címeit (A száműzött, Emléksorok egy sírkőre) és tagolását

elvetettük és a kézirat szerint sorolt verseknek a közel egykorú — esetleg a költőtől származó — gyűjtőcímet adtuk. Minderről részletesen l. az egyes epigrammok leírását.

Vörösmarty és Batthyány Kázmér viszonyára vonatkozóan részletesen l. az *Az ember élete* c. vers jegyzetét.

Batthyány Kázmér, a Szemere-kormány külügyminisztere emigránsként Párizsban halt meg 1854. júl. 12-én; s koleragyanús lévén, másnap már temették. „Magyarok, olaszok, lengyelek voltak jelen, francia alig kettő három . . . Ez tehát valóban száműzötti temetés volt, mint idegen temettetett el, s ő egy herceg öccse, ő, 20—26 millió fc vagyonnak ura, egy bérlett sírboltba tétetett le, mely mély, mint egy kút; a vállalkozó még sok koporsót fog rakni fölibe. Még sírja sincs magának, zsellér lakos ott is . . ." — írta a szemtanú SZEMERE BERTALAN. (Naplóm a száműzetésben. Pest 1869. I. k. 274. l.) — Később, „Vettek Batthyánynak örökös sírt, ez van rá írva a kőre: „Le comte Casimir Batthyány, né a Pressburg en Hongrie, mort a Paris" (Uo. 281. l.) Vörösmarty barátja és jóakarója halálhírének hatása alatt írhatta a költeményt a többi epigrammal *(A sirból ne nagyot . . ., Gróf Batthyány vagyok . . ., Gróf Batthyány van itt . . .* kezdetűekkel) egyetemben, mert az összes sírverset *Az ember élete* és *A vén cigány* címűekkel együtt küldte a nála járt Eötvössel Csengery Antalhoz (Gyulai életrajz 236. l.) — már pedig ezek közül *Az ember élete* már szeptember végén megjelent. — „E költeményt — írta jegyzetei közt GYULAI — Batthyány sírkövére írta Vörösmarty s úgy tudom, ez arra föl is vésetett Párisban" (MM 1884—85. I. k. 459. l.) Gyulainak ez utóbbi megjegyzése valószínűleg konkrét értesülésen alapulhatott, mert a MM 1863—64. jegyzetei közt ezt még nem említette. — (Ennek ugyan cenzurális okai is lehettek.) Állítását mindenesetre össze kell vetni Szemere fentebb idézett sírfelirat-közlésével, ill. a Naplóim megjelenésének időpontjával.

1.

Kézirat

K_1—K_2 MTA LK I. 59/r. — Egy 34×28 cm nagyságú, kettébehajtott szürkészöld lap első oldalán az epigramm törlésekkel tele, cím nélküli első fogalmazványa. Az irónnal később fölé írt, A számüzött cím nem Vörösmarty kezétől származik. Alatta, vonallal elválasztva a *Gróf Batthyányi van itt . . .* kezdetű, majd ez alatt ugyancsak vonallal elválasztva, *A' sirból ne nagyot . . .* kezdetű epigramm fogalmazványai találhatók. Ezeket követi arab egyes (1) számozással az epigramm második kidolgozása, alatta kettes (2) számozással *A' sirból ne nagyot . . .* kezdetű epigramm második fogalmazványa; a hátoldalon hármas (3) számozással a *Gróf Batthyányi vagyok . . .* kezdetű epigramm fogalmazványa. A harmadik és negyedik oldal üres.

K_3 MTA LK I. 60/r. — Egy 21,5×27 cm nagyságú szürkészöld lap első oldalán arab egyes (1) számozással az epigramm Vörösmarty

kezétől származó tisztázata, alatta kettes (2) számozással *A' sirból ne nagyot . . .* kezdetű, és hármas (3) számozással a *Gróf Batthyányi vagyok . . .* kezdetű epigrammok ugyancsak Vörösmarty kezétől származó tisztázatai.

Megjelenés

MM 1863–64. 2. II. k. 268. l. (314. l.) *A számüzött* címmel
MM 1884–85. I. k. 361. l. (459. l.) *A számüzött* címmel.
A kiadás alapja a K_3

Szövegváltozatok

1. K_1 [A sor fölött áth.:]
szól
⟨*Mit mond a' sir e' föld*
nemes földben, mit rajta ez emlék⟩
⟨*Mit mond e' sír kő {kő} 's az egek ragyogása fölötte*
[jav. ebből: *fölöttük*]⟩
⟨*E' nemes földben mit mond e' sír, az egek ragyogás*⟩
Mit mond *e' sirkő 's az egek ? mély gyásza fölötte,*
K_2 Mit ⟨*szól*⟩ [fölé írva:] mond dicső ég? [jav. ebből: *nép ?*]
2. K_1 *Mind idegen 's mondják :* íme a' számüzetett
K_2 ⟨*Mind idegen 's mondják :*⟩ [fölé írva:] Némán így szólnak:
íme a' számüzetett!
3. K_1 nem akart ⟨*rab*⟩ [fölé írva:] honn szolga maradni
K_2 maradni
4. K_1 *Mit ha* ⟨*megengednek*⟩ a' haza volna szabad.
megenged a' sors,
K_2 *Mit ha megenged a' sors,*
Honn ha maradhata még

2.

Kézirat

K_1–K_2 MTA LK I. 59/r. — Egy 34×28 cm nagyságú, kettéhajtott szürkészöld lap első oldalán, más, ugyancsak Batthyány Kázmérra írt epigrammok társaságában a vers első és második fogalmazványa. Részletesen l. A *Mit mond itt e sir . . .* kezdetű vers kéziratleírását.

K_3 MTA LK I. 60/r. — Egy 21,5×27 cm nagyságú szürkészöld lap első oldalán arab kettes (2) számozással más, ugyancsak Batthyány Kázmérra írt epigrammok társaságában a vers tisztázata, amely e kiadás alapjául is szolgál. Részletesen l. a *Mit mond itt e sir . . .* kezdetű epigramm kéziratleírását.

Megjelenés

Remény. Zsebkönyv az 1858. évre. Szerk.: Vachott Sándorné. Pest 1858. 89. l. *Egy főur sirkövére* 1855. gyűjtőcím alatt, római egyes (I.) számozással a *Gróf Battyáni vagyok . . .* kezdetű epigramma előtt, másodmagával, Vörösmarty Mihály aláírással. — Thalia. Kidták Fésüs György és Toldy István. Pest, 1862. 35. l. *Gr. Batthyány Kázmér sirkövére.* [alatta:] *1855. Vörösmarty Mihálytól* gyüjtőcím alatt, mint a Remény-ben. MM 1863—64. II. k. 271. l. (314. l.) *Emléksorok egy sirkőre* gyűjtőcím alatt, római egyes (I.) számozással a *Gróf Battyáni vagyok . . .* és a Gróf *Battyányi van itt . . .* kezdetű epigrammok élén, harmadmagával. A kiadás alapja a K_3.

Szövegváltozatok

1. K_1 ha szerenysegére lesz emlék
   K_2 nagyot ha szerénységére lesz emlék:
2. K_1 Oh ⟨*szerető*⟩ [fölé írva:] *szent* 's önzetlen hazafi ⟨*sirja van*⟩ [fölé írva:] csontja van itt
3. K_1 *Vagy* ⟨*eren*⟩ ha erénye [jav. ebből: *erényei*] ⟨*értékét*⟩ becséhez akarjuk merni a' házat:
   K_2 erénye becséhez [a köv. szó beszúrva:] akarjuk mérni [jav. ebből: *mérjük*] a' házat:
4. K_1 építsünk jellemi képe körül
   K_2 építsünk jellemi [jav. ebből: *jelleme*] képe korül.

3.

Kézirat

K_1 MTA LK I. 59/v. — Egy 34×28 cm nagyságú, kettébehajtott szürkészöld lap hátoldalán, arab hármas (3) számozással, más, Batthyány Kázmérra irt epigrammok társaságában. Részletesen l. a *Mit mond itt e' sir . . .* kezdetű epigramm kéziratleírását.

K_2 MTA LK I. 60/r. — Egy 21,5×27 cm nagyságú, szürkészöld sap első oldalán, arab hármas (3) számozással a vers Vörösmarty kezétől lzármazó tisztázata, egyben a kiadás alapja.

Megjelenés

Remény. Zsebkönyv az 1858. évre. Szerk.: Vachott Sándorné. Pest 1858. 89. l. *Egy főur sirkövére* 1855. gyűjtőcím alatt, római kettes (II.) számozással, *A sirból ne nagyot . . .* kezdetű epigramm után, másodmagával. — Thalia. Kiadták Fésüs György és Toldy István. Pest, 1862. 35. l. *Gr. Batthyány Kázmér sirkövére* [alatta:] *1855. Vörösmarty Mihálytól* gyűjtőcím alatt, MM 1863—64. II. k. 271. l. (314. l.) *Emléksorok egy sirkőre* gyűjtőcím alatt, római hármas (III.) számozással, *A sirból ne nagyot . . .*, és a *Gróf Battyányi van itt . . .* kezdetű epigrammok után harmadmagával. — MM 1884—85. I. k. 364. l. (459. l.) mint MM 1863—64-ben.

L. a *Mit mond itt e sir . . .* kezdetű és az *Az ember élete* c. vers jegyzetét.

A kiadás alapja a K_2

Szövegváltozatok

1. K_1 Gróf Battyanyi vagyok, úr ⟨*és nemes*⟩ [fölé írva:] még síromban is engem
2. K_1 vihar, ⟨*nem mohosíthat*⟩ idő *el nem avultat*
3. K_1 Én uraságomat *osztám a' nép ezrivel meg*
4. K_1 *A' jog 's föld, mit adék,* trónom alapja marad.

873. [GRÓF BATTYÁNYI VAN ITT . . .]

Kézirat

MTA LK I. 59/r. — Egy 34×29 cm nagyságú, kettébehajtott szürkészöld lap első oldalán, más, Batthyány Kázmérra írt epigrammok társaságában a vers számozatlan, a többitől vonallal elválasztott fogalmazványa. Részletesen l. a *Mit mond itt e' sir . . .* kezdetű epigramm kéziratleírását.

Megjelenés

MM 1863—64. II. k. 271. l. (314. l.) *Emléksorok egy sirkőre* gyűjtőcím alatt, római kettes (II.) számozással, a *A sirból ne nagyot . . .* és a *Gróf Battyáni vagyok én . . .* kezdetű epigrammák között harmadmagával.

MM 1884—85. I. k. 364. l. (359. l.) mint MM 1863—64-ben.

A kiadás alapja a K.

L. a *Mit mond itt e sir . . .* kezdetű és *Az ember élete* c. vers jegyzetét.

Szövegváltozat

1. K gyermeke ⟨*fenylob*⟩ méltóbb

874. A VÉN CZIGÁNY

Kézirat

K_1 MTA LK. I. 176/r—177/v. — Egy 22×29 cm nagyságú szürke lap mindkét oldalán és egy 21×27 cm nagyságú lap mindkét oldalán folytatólagosan a költemény cím nélküli fogalmazványa. A később irónnal fölé írt cím nem Vörösmarty kezétől származik.

K_2 OSzK Anal. Litt. — Két 21×27,5 cm nagyságú, egymással összefüggő lap minden oldalán a vers fogalmazványa. Alatta: *V.* — A vers után idegen kéz bejegyzése tintával: *Vörösmarty Mihály eredeti kézirata.* Ez alatt ismét más kéz írása, más tintával: *Tomori Anasztáz hagyatékából. E Pál*

Megjelenés

PN 1855. jún. 28., babérkoszorúval övezett címmel *Vörösmarty.* aláírással, az első és utolsó versszakot kivéve csonka refrénnel (l. a Szövegváltozatokat) — MM 1863—64. II. k. 272—74. l. (314. l.) MM 1884—85. I. k. 364—66. l. (460. l.)

A kiadás alapja a PN szövege, a rövidített refrén kiegészítésével.

Vörösmarty utolsó esztendei az önkényuralom fojtogató atmoszférájában teltek. Nemcsak a hazafiúi gond nehezedett lelkére — súlyos és szüntelenül szorongató anyagi nehézségekkel is küzdött. A nyomor terhét a hirtelenül megfáradt, nagycsaládú költő nehezen, kínlódva viselte, egy már megharcolt élet után, rokkant egészséggel a nagy nemzeti mozgalom bukását is megérve, ritkán volt képes eleven erőt, vállalkozó kedvet vagy bizakodást szembeszegezni a nélkülözés gondjaival. Nagyobbára a tehetetlenség és öregség gesztusaira kényszerült: levelei mind megannyi panasz, szívszorító kérelem, olykor szinte nyílt vallomás a teljes egzisztenciális bizonytalanságról. Megkísérelte, hogy maga intézze ügyeit, de romló egészsége egyre tehetetlenebbé tette. Hiába készült maga utána nézni évjáradékának — amellyel 1852-ben valami bonyodalom támadt —, lába ugyan épp kigyógyult a fájásból, de „infámis köhögése megsokallván boldogságát rajta üt" — márpedig a járadék elmaradása az évi négyszáz frt a Batthyánytelkek után) ahogyan írta — „földönthette volna egész házamat" (Levele Tóth Lőrinchez 1852. dec. CZAPÁRY 347. l.) A családjáért való felelősségtudat is súlyosbította gondjait. Beteg kislányának gyógyszert kért; kisfiának szenvedéseit csak súlyos anyagi áldozatok árán enyhíthette, gondterhelten hozatott hozzá orvost Pestről. „Nem örömest nyúlok költséges orvosláshoz — írta —, mert a fuvar igen sokba kerül; de kénytelen vagyok; nem nézhetem tovább szegény gyermekem kínját" (Levél Bártfay Lászlóhoz keltezés nélkül CZAPÁRY 349. l.) Gyér jövedelme mellett szüntelenül pénzhiánnyal küszködött, s szüntelen kölcsönökre és előlegekre kényszerült. Toldynak nyugtákat küldött, hogy az ékesszólásával rájuk pénzt szerezzen (Levele Toldy Ferenchez Baracska 1850. júl. 2., CZAPÁRY 305. l.); — „Sándor értesített, hogy te szíveskedtél számomra húsz pengő forint kölcsönt kieszközölni" — írta sógorának — s küldte az elismervényt aggódó, siettető útmutatásokkal, hogy minél hamarabb és pontosan megkapja, s a levél végén újra figyelmeztetett: „Kérlek, kedves Károlyom, légy rajta hogy a pénzt mielőbb megkaphassam" (Levele

Csajághy Károlyhoz Szentiván 1853. máj. 7. — Fehérvár 1955. 3. sz. 352. l.) —, s tíz nap múlva újra sürgette a pénzt — a húsz forintot; máskor meg előleg végett levelezett: „Ha Tóth Lőrinccel találkoznál — kéri Bártfayt — mondanád meg neki tiszteletem mellett, hogy biztassa azokat a kőszívű urakat, kik velem újabban szerződtek, ne éreztessék velem újra a literátorság minden kínjait. Én Learral már annyira készen vagyok, hogy tisztázhatom. Két hét múlva kézbe adom. De ők előre is ígértek. Most igazán volna egy kis pénzre szükségem . . ." (Levele Bártfayhoz keltezés nélkül. Czapáry 399. l.)

Ez a folytonos pénzszűke összefüggött emberi-írói elszigetelődésével is. Eddig is volt valami sajátos feszültség közte és a magyar olvasóközönség közt (l. a *Rosz bor* c. vers jegyzetét) s ez most tovább erősödött körülötte nemcsak mert az általános viszonyok nem kedveztek az irodalmi életnek, de mert ő már mint egy régebbi generáció tagja is kezdte elveszteni tekintélyét. „A népszerűség nagy szó, neked az nincs, mondod — írta Erdélyi Szemerének 1851 augusztusban — . . . Egy kettő a választott és már e két számba Vörösmarty sincs befoglalva" (ItK 1905. 349. l.) „Az idegen azt hiszi, hogy Magyarországon alkalmasint nem győzik nyomtatni a költő munkáit — írta Vörösmartyról Greguss Ágost —, pedig Kiliánnál torlasz emelkedik a hat év óta még el nem kelt kiadásból" (PN 1853. aug. 14.). — S ha a Pestre látogató öreg költőt tisztelettel fogadták is a fiatalok, háta mögött már nem egy úgy vélekedett róla, mint Tóth Kálmán: „Szegény öreg Vörösmarty, azt hiszem maga is elismeri a kuckóban, hogy kár volt neki annyi ostobaságot összeírni"

Igaz, hogy Kemény, Csengery, Eötvös igyekeztek Vörösmartyt bevonni a lassan újjászerveződő irodalmi életbe — de ennek mindég volt valami támogatás jellege, s az elejtett levélbeli megjegyzések mutatják, hogy Vörösmartyt ezekben az években már csak amolyan tiszteletre méltó, de erejétvesztett öregként kezelték „Öltözetét elhanyagolta — írta az ötvenes évek Vörösmartyjáról Vachottné —, mintha sorsához illőnek a durvás szövetű szürke ruházatokat tartaná csak; mindig így volt látható ez időben. Ősz szakállát ápolás nélkül engedé nőni, bokrosodni s családi körben is el-elmerült gondolataiba hosszan és mélyen, mintha csak egyedül volna." (Rajzok a múltból Bp. én. I. k. 82—83. l.) Ez a részben kényszerű, részben keresett elszigetelődés kétségtelenül hozzájárult annak a szemléletnek a kialakulásához, amellyel a kimustrált, a küzdőtérről kiszorult, belülről is fáradt ember nézi önmagát — s amelynek sajátos lírai jelenléte a versben érezhető.

A költemény megírásának valószínű idején Vörösmartyt egzisztenciális helyzete különös keserűséggel töltötte el. „Annyira kifogytam a pénzből — írta Tóth Lőrincnek —, hogy még Baracskára sem tudok elmenni. Kaparj össze, az isten áldjon meg, néhány forintot, lelkesítsd Kemény Zsigót is, s ha máskép nem, küldd ki postán. Adósság, tehetetlenség, sánta remény, hidd el, alig nevezhető életnek. Itt a lelkierő oszlop, melyről elpusztult a híd." (Levele Tóth Lőrinchez Nyék

1854. aug. 4. Fehérvár 1955. 3. sz. 353. l.) Ezek az elkeseredett sorok 1854 augusztusából valók s ugyanennek az évnek tavaszánnyarán fordult komolyra, robbant ki lényegében a krími háború is A háború a Dardanellákra és Boszporuszra, valamint a balkáni befolyás megerősítésére irányuló cári expanzió, valamint a közelkeleti konkurrens hatalmak, Anglia Franciaország érdekeinek összeütközésén alapult. A közvetlen ok a török uralom alatt álló ú. n. „szent helyek" fölötti fennhatóság kérdése volt. A cári diplomácia ugyanis a szent helyek fölött a pravoszláv egyháznak, ill. Oroszországnak követelt ellenőrzési jogot. — Ez a sokban provokatív igény természetesen összeütközésbe került a katolikus egyház, ill. az azt patronáló s a török portával is szerződéses viszonyban levő Franciaország érdekeivel, s ürügyül szolgált a háború megkezdésére. — A háborúnak ezzel a kiváltó okával függ össze a költemény 26. sorának mindkét változata. — Az orosz ultimátum visszautasítása után 1853 júniusában megindult a hadjárat a török fennhatóság alatt álló dunai fejedelemségek ellen — a háború azonban csak 1854 tavaszán, Anglia és Franciaország márc. 28-i hadüzenetével szélesedett ki s kezdődött meg igazán. — A magyar közvéleményt a háborúval kapcsolatban erősen foglalkoztatta Ausztria állásfoglalása. Ausztria ugyanis — nem viszonozva I. Miklós cárnak a magyar szabadságharc leverésében tett szolgálatait — diplomáciailag is tiltakozott a dunai fejedelemségekre igényt tartó orosz expanzió ellen, mert dunai hajózásának szabadságát veszélyeztette — sőt a törökök és a szövetségeseinek balkáni ellentámadásával párhuzamosan Szerbia határán katonailag is fenyegető pozíciót foglalt el, úgy, hogy 1854 nyarán Oroszország nem utolsósorban ezért volt kénytelen kiüríteni a dunai fejedelemségeket. Ausztriának ez a magatartása természetesen némi reményeket keltett az ellentétből nemzeti hasznot váró magyar közvéleményben. A lehetőség Vörösmartyt is foglalkoztatta — egyik bizonytalan keltezésű, de valószínűen 1849 utáni levelében így írt Stettnerhez: „Elhiszed-e, hogy semmi újságot nem tudok? Pedig úgy van, ha csak az nem újság előtted, hogy Ausztria érezni kezdi az orosz szomszédság súlyát s dolgozni kezd ellene. A Magyarok Istene erősítse meg ebben a jó szándékban" (A levél Pesten 1849. nov. 4-én kelt — ez azonban valószínűtlen; ez idő tájt Vörösmarty nem volt Pesten, hanem bujdosott, hangulata sem volt olyan kiegyensúlyozott, mint amilyet ez a vidám bor- és szivar-kérő levél tükröz.) — A 36. sor „Vert hadak vagy vakmerő remények" — mint sokan tartják — ilyenfajta „reményekre" utal. A háború alakulásával a magyar sajtó igen részletesen és állandóan foglalkozott; — a három legnagyobb európai hatalom konfliktusa a kor világháborúja volt — érthető tehát, hogy az emberiség sorsát figyelő költő lelkében oly mély és sokban pesszimisztikus visszhangot vert.

A vers keletkezését Gyulai jegyzetével (MM 1863—64. II. k.) egyezően, annál némileg bővebben Baráth Ferenc adta elő: Vörösmarty — írta — „Egressy Galambos Sámuel vendége volt, ennek ma is a család kezén levő pusztáján, Szentkirályon, Laczháza mellett.

Az ebéd melletti beszélgetés közben jelenlevő barátai gyöngéden unszolták a költőt, hogy írjon már valamit, hiszen az ilyen szomorú időkben van legnagyobb szüksége a nemzetnek nagy költői vigasztalásra. Vörösmarty mindjárt az ebéd után egy oldalszobába vonult s ott megírta a *Vén cigány* három első versszakát, melyet később otthon fejezett be!" (Baráth Ferenc: Vörösmarty és a forradalom VU 1900. 48. sz.)

Hogy itt csupán a három első versszak készült el — abban megerősít Gyulai is: „Az első kidolgozás eredetijéből három versszak megvan a nagykőrösi ref. főiskola könyvtárában, Egressy Galambos Sámuel ajándékából, kinek szentkirályi pusztáján kezdte írni Vörösmarty e költeményt" — írta jegyzetei közt — (MM 1863—64. II. k. 314. l.) Vörösmarty ezek szerint — miután nem valószínű, hogy utólag küldte el — a kéziratot az első három versszakkal otthagyta vendéglátójánál, de azt a költemény befejezésének szándékával le is másolta —; a rendelkezésünkre álló más két kéziratos fogalmazványban az első három s a további versszakok egyszerre írtaknak látszanak. — A megírás időpontjára vonatkozóan ugyancsak Gyulai egy megjegyzése ad támpontot. „1854-ben néhány költeményt írt (t. i. Vörösmarty) s küldött be Csengery Antalhoz, a Magyar nép könyve szerkesztőjéhez Eötvöstől, ki Velencén jártában meglátogatta. Az Ember élete, Száműzött, Emléksorok egy sírkőre, Vén cigány e költemények címei" (Vty. Életr. 412. l.) Ugyanezt előadja a vers jegyzetei közt is, a beküldés idejének itt közelebbről „1854 őszé"-t jelölve meg (MM 1863—64. II. k. 314. l.) — Az „ősz" alatt pontosan azonban a nyár, nyárvége értendő. A Batthyány Kázmér emlékére írt versek ugyanis mind 1854. júl. 12-e után keltek (l. jegyzeteiket) s közülük *Az ember élete* szeptember utolsó, október első napjaiban a Magyar Nép Könyvében meg is jelent. Az ezekkel egyszerre elküldésre került *A vén cigány* keletkezését nincs különösebb okunk korábbra vagy sokkal korábbra tenni, mint amazokét — másfelől a költeményről Gyulainak Aranyhoz írt 1854. szept. 6-i levelében már szó esik — keletkezésének valószínű idejét így 1854 nyarára, július—augusztusára tehetjük.

A verset Vörösmarty a többivel egyetemben a Magyar Nép Könyvébe szánta; — *Az egy ember élete* ott is jelent meg — a szerkesztő Csengery azonban valószínűleg a 26. sor miatt a cenzúrától tartva nem közölte. A beérkezett Vörösmarty-versekről való véleményét a bennfentes Gyulai Pál írta meg a vállalkozás egy másik szerzőjének, Arany Jánosnak. „Vörösmarty két költeményt küldött — folytatja a szerkesztőség problémáinak elésorolását — egyik, mely a negyedik füzetben fog megjelenni (t. i. az Egy ember élete) keveset ér, a másik, mely bordal s az öregnek egész elkeseredett kedélyét fölleplezi, nagyon szép, különösen eleje geniális, de fájdalom oly alakban, mint írva van, aligha megjelenhet s kérdés az öreg fog-e változtatni rajta? Szegény öreg, csak azt tudja írni, mi szívén fekszik, ő sem tartozik a legújabb kor költői közé." (Levele Arany Jánoshoz Pest, 1854. szept. 6. — Arany János hátrahagyott iratai és levelezése Bp. 1889. Ráth Mór. IV. k. 44. l.) — A verset azután Csengery átadta

Keménynek, hogy ő, — ahogyan Gyulai írta — „ezzel nyithassa meg az időközben átvett Pesti Napló tárcáját" (MM 1863—64. II. k. 314. l.) Kemény 1855. június 16-án vette át a PN-t — s a június 28-i számban már hozta is a költeményt. A cenzúrára azonban itt is tekintettel kellett lenni. — A Vörösmartyt Pesten vendégül látó Tomori Anasztáz írja emlékezéseiben: „Egy napon kézirattal kezében fölszólítta, hallgassam meg egy költeményét, melyet most végzett be. Reszkető hangon, mély érzéssel olvasta föl legutolsó költeményét, a „Vén cigány"-t. — Megrendítő volt rám e költemény hatása; percekig nem tudtam szóhoz jönni. A Pesti Napló nem akarta közölni ezen soráért: „A megváltó elfordult sírjában." — „Ugyan húzd ki öcsém ezen sort, — mondá Vörösmarty — s írd helyébe: Isten sírja reszket a szent honban". — Így aztán közlé azt a Pesti Napló." (Nemzet, 1886. 326. l.) Hogy Vörösmarty a költeményt akkor — tehát nyilván nem sokkal a megjelenés előtt 1855 közepén „végezte be" — vagy utólagos visszavetítés, vagy a már egy éve kész s most újra elővett költeményen tett utolsó simítások félreértésén alapszik.

A filológia a költemény egyes sorainak „eredetére" vonatkozóan is tett néhány észrevételt. — Gragger Róbert a refrén „szív és pohár tele búval borral" — képével kapcsolatban ismertette a német magyar költőnek, Beck Károlynak Der fahrende Poet c. költeményét és idézte refrénjét: „A hazájából kiüldözött költő hazalopózik, betér egy korcsmába s bor mellett húzat magának a cigánnyal. Közbe elábrándozik a török dúlásról, a magyar jobbágy nyomott helyzetéről. A tizennégysoros versszakok refrénje a következő:

Herr Wirt und bringt die nassen Flammen her,
Stoss an, das Herz ist voll, das Glas ist leer!

Enyeleg a csárdás leányával, de mikor különös kiejtése miatt idegennek nézik, elkeseredve erősíti, hogy igaz magyar. Elszomorodik, hogy idegen lett hazájában:

Herr Wirt, nichts von den nassen Flammen mehr,
Das Glas ist voll, jedoch die Brust ist leer.

Beck költeményét Magyarországon jól ismerték. Mikor pl. Kertbeny Petőfinek jelentette, hogy Beck Pesten van s meg szeretné látogatni, az éppen a „Jankó"-t olvasta. Kertbeny különben is fáradt Beck ismertetésében s közölte barátaival életrajzát, műveit. A *Fahrender Poet* 1838-ban jelent meg külön, 1845-ben Beck kiadta költeményeinek gyűjteményes kötetében. Ez a kiadás gyorsan kelt el és 46, 48-ban egyre újabbak kerültek a könyvpiacra. V.-nak több alkalma is volt látni, annál is inkább, mert a magyar költőket érdekelték Beck költői fejlődése és külföldi sikerei. Lehetséges, hogy a refrain, a szív és pohár hasonlata megütötte fülét, hiszen ez gyakori eset . . ." (Gragger Róbert: Párhuzam a Vén cigányhoz. EPhK 1908. 780. l.) — Sas Andor a vers vihar-képéhez a költő Szél urfi c. novelláját idézi s párhuzamot

von az elkeseredett Szél urfi kétségbeesése és a költemény néhány sora közt. Szél urfi: „... Bőszülten felkerekedett: *világpusztító ordítással* csapa tengerre és földre s míg ott *őrült* fájdalma dühében *hajókat süllyesztett*; itt százados *fákat ránta le töveikből*, tornyokat döntögetett s *elsodrott mindent, a mi útjába esett* ... Végre fáradtan s haldoklólag szálla meg egy kertnek lombjain ..." Itt megtalálja Cselét és ellágyul". Azon *zivatarnyi erejéből*, mellyel szárazon és vizen mindent felforgatott, *nem marada több, mint egy sóhajtás* ... mely a megszakadó szívből emelkedik." A részlet a vihar rajzával — Sas szerint — két helyen egyezik: „1. a dinamikai hatás: a föld beszáguldása rohanvást, világpusztítás, fák kirántása, hajók tördelése, 2. az akusztikai benyomás: őrült, üvöltő zajongás, mely olykor sohajszerű, panaszos vijjogásba megy át." — Sas a párhuzamra való figyelmeztetés után leszögezi, hogy „a két mű között tudatos kapcsolatot feltenni felesleges" (Sas Andor: Vörösmarty Vén cigányának vihar-képéhez. EPhK 1917. 251—52. l.)

Az akadémiai fogalmazvány variánsa alapján Bory István azt a kérdést vetette fel, vajon a kézirat „zuhog"-ja (34. sor) milyen körülmények között változhatott a nyomtatott szöveg „zokog" szavára. Miután a kéziratban ez utóbbi nem szerepel (s ehhez mi hozzá tehetjük, az OSzK-beli kéziratban sem) — megkockáztatja azt a lehetőséget, hogy a végleges, nyomtatott szöveg „zokog"-ja a „szedőterem ördögének" köszönheti létét. (Bory István: Vörösmarty műhelyében. PH 1944. aug. 8.) — Ennek a lehetőségnek latolgatásakor azonban figyelembe kell vennünk, hogy a rendelkezésünkre álló kéziratok egyike sem kifejezett tisztázat.

A költemény a közvéleményben elég élénk visszhangot keltett. Nem sokkal megjelenése után, júl. 2-án a PN egyben a költemény értelmezéseinek hosszú sorát is megnyitva arról tudósította olvasóit, hogy „Vörösmarty Vén cigányá"-t igen sikerülten, igen szépen fordítá le a derék Dux, ki ez erőteljes költeményt commentálva megjegyzi, miként e költeményben tán önmagához, tán a költészethez, tán az egész emberiséghez szólt a koszorús dalnok. Mert a költő kedélye megrendül azon fájdalomtól, mely az emberiséget hatja át, de egyszersmind előérzettel derül fel a jövő jobb kor meggondolásánál" (PN 1855. júl. 2.) — Egymásután látnak napvilágot ezután az 1856-ra szóló Nemzeti Képes Naptár hirdetései, amelyek hol cím szerint, hol csupán szerzőjének nevét említve hirdetik a költemény közeli újabb megjelenését. (VU 1855. okt. 21. 42. sz. Hölgyfutár 1855. okt. 23., VU okt. 28. 43. sz.); majd arról adnak előzetes és beszámoló jelentést a lapok, hogy az év nov. 11-én a múzeum parkjának javára rendezett hangverseny műsorán szerepel Vörösmarty „legújabb" és „szép" költeménye, amelyet Feleki (Miklós) szaval. (Hölgyfutár 1855. nov. 10, 257. sz. 1025. l., PN 1855. nov. 13.); s néhány nappal a költő halála után már a vers megzenésítéséről is érkezik hír: „Döme József elhunyt Vörösmartynk utolsó költeményére a „Vén cigány" zenét írt. E költemény nem úgy volt írva, hogy dalra tétessék, annál szebb lesz azonban, ha a zeneszerző meg tudott küzdeni helyzete nehézségével."

(Hölgyfutár 1855. dec. 13. 284. sz. 1133. l.), nemsokára pedig arról, hogy Vörösmarty kedvenc cigánya, a híres Patikárius a zenei „ábrándot" el is játssza. (Hölgyfutár 1855. dec. 29.) — Ugyanez idő tájt kezdi meg a költő barátja a színész Egressy Gábor a verset népszerűsítő, híres szavalatainak sorát; december 15-én oly mély átérzéssel adta elő Kolozsvárott a verset, hogy négyszer visszahívták (PN 1855. dec. 25.) Egressy egy e korbeli pohárköszöntő helyett tartott nagyváradi szavalatáról így szól a visszaemlékezés: „. . . Elszavalta, úgy elszavalta nekik Vörösmarty Vén cigány-át, hogy mindenki könnyezett belé és a szívekbe a hazafi mély bánat szállt! Volt éljen, kézszorítás, csókolódzás és teljes kijózanodás! Egressy szavalata egyszerre kijózanította a mámoros fejeket és az itcések fogyasztásában jókora felvonási szünet állott be, melyet Egressy hirtelen arra használt föl, hogy egy nagy tábla kender közé búját el, ott törülgetvén és rejtegetvén könnyeit, melyeket a Vén cigány költeményének elszavalása az ő szemébe is csordultig sajtolt . . ." (Molnár György: Világostól Világosig. Emlékeimből. II. könyv. Arad. 1881. 266. l.)

Egressy Dux Adolf említett fordítását méltatva a sajtóban is kifejezést adott elragadtatásának: „A bú orgiái, mikből a remény oly jelentőleg csillámlik föl; e nagyszerű zárköve azon költő életpalotájának, ki élte hajnalában oly hathatóan felrázta a nemzetet, ki annak dicső napjait oly magasztosan énekelte meg s leghívebb hangadója volt a fájdalom és örömek minden mozzanatának, mik a nemzet szívét dobogtatták; magukhoz méltón lelik itt tolmácslatukat" (Magyar Sajtó 1855. júl. 20. 17. sz.) — Gyulai Pál Dux Vörösmarty és Arany-fordításainak e méltatására kritikusan reagált s többek közt Egressynek a *Vén cigány*-nyal kapcsolatos fordulatát „bombaszt"-nak minősítette. (PN 1855. júl. 30.) Ettől az előzménytől talán nem függetlenül, néhány hónap múlva Egressy a Berlinből színikritikákat küldözgető Gyulaival vitázva különösebb apropos nélkül ilyen fordulattal élt: „A költőtől jut eszembe, hogy Vörösmarty utolsó költeményére, a „Vén cigány"-ra ez a berlini polemikus oly értelemben fejezte ki kritikáját, hogy e költeménynek csupán a feje (első verse) emberi; a többi része se nem hús, se nem hal, mint Falstaff jegyzi meg a csaplárosnéról. — Tanulságos példa ismét arra, mikép szokott a hivatlan ítélőszkedő saját magára írni legkegyetlenebb bírálatot. Im ez a polemikus itészkedő világosan kimondja magáról, hogy neki sem a költői mélységhez érzéke, sem a művészi nagyságról fogalma sincs." (Egressy Gábor: Levelek a színi világból. XIV. Magyar Sajtó 1856. ápr. 13. 87. sz.) — Gyulai — akinek lehetséges, hogy éppen a Magyar nép könyve szerkesztőségében még annak idején kifejtett, kissé szépítve Aranynak is megírt s elhírhedt véleményét olvasták fejére — Egressy megjegyzésére többek közt így válaszolt: „. . . egyébiránt azon tény, mit ön ellenem végsoraiban fölhoz, igaz, s csak kissé van elferdítve. A dolog így áll: Vörösmarty „Vén cigányát" nyilvánosan, lapban soha se bíráltam ugyan, hanem a „Magyar nép könyve" egyik szerkesztőjének szállásán, hol több író volt jelen, midőn véleményemet kérdezték körülbelül így nyilatkoztam felőle: e költemény

első versszaka kitűnő szép, a másodikban már kiesik a költő az alaphangulatból, több helyt dagályba csap, míg forma tekintetében nem mindenütt ismerhetni meg benne a régi Vörösmartyt. Nem vitatom: vajon magántársaságban mondott szavaiért felelős-e az ember a közönség előtt s vajon volt-e önnek joga az úgynevezett bírálatomat nyilvánossá tenni. Mindegy. Amit mondok, soha sem szégyeltem és tudom mindig indokolni s ha a kérdéses költemény kezemnél volna, avagy itt helye lehetne, hogy azt bíráljam, nem mulasztanám el bővebben kifejteni véleményemet. Azonban, ha én Vörösmarty e költeményét nem tartom valami kitűnőnek s legkevésbé oly remeknek, mint ön, következik-e ebből az, hogy én Vörösmartyt nem tisztelem s nem tartom egyik legnagyobb magyar költőnek. Bizonyára nem. Igaz, én Vörösmartynak még több ily s ezeknél gyöngébb költeményét is tudnám előszámlálni; igaz, se eposzait, se drámáit nem bírtam annyira magasztalni, mint mások, de ha azon költeményekről van szó, melyekben ő valóban nagy, ha azon hatás jő kérdés alá, melyet ő nyelvünkre s nemzeti érzésünk felköltésére tett, ha szóval egész költői pályájáról kell szólani, alkalmasint inkább és nyomósabban tudnám azt méltányolni, mint ön, aminthogy ezt tettem is. (Gyulai Pál: Dramaturgiai dolgozatok I. Bp. 1908. I. k. 31. 213—16. l.) (A polémiára a figyelmet Komlós Aladár hívta fel. Az elfelejtett Vén cigány c. cikkében. Csillag, 1951. febr. 233—36. l.) Lehet, hogy Gyulainak a költeményről való fenntartásos véleményét elvbarátai közt mások is osztották — mindenesetre feltűnő, hogy számos verset idéző és számosra hivatkozó emlékbeszédében Kemény sem tesz említést *A vén cigány*ról (a Kisfaludy Társaság XIV. közülésén 1864. febr. 6. — Czapáry 43. l.) Az idők folyamán Gyulai véleménye nem változhatott lényegesen — életrajzában más jelentéktelenebb versek hosszas elemzésével szemben a költeménnyel csupán néhány sorban foglalkozott: Vörösmarty „A vén cigányt az orosz—török háború kitörésekor írta, mely európaivá gyuladott s melyről azt hitte, hogy befolyással lesz Magyarország sorsára. Költői szelleme, melyet honszeretet táplált, s hazafi bánat emésztett, még egyszer erőteljesen nyilatkozik. Nemzetéhez többé nem szólhatva, önmagát szólítja meg, ő a vén cigány, a vénülő költő. Lelkén a Szózat visszhangzik, melynek balsejtelme szilaj fájdalommá vált, de amelynek reményét, hitét még őrzi megtört szívében is." „Lesz még egyszer ünnep a világon" — kiált föl — remél az európai szabadság ünnepében, s hiszi Magyarország sorsának jobbrafordulását." (Vty. Életr.) — Gyulai idegenkedésének nyomát viseli magán Jancsó Benedek véleménye is: „Már magában Vörösmarty lírájában is igen sok nyomát találjuk a klasszicizmus hibás ízlésének és üres szópompájának. Vörösmarty ebbeli tévedéseit a maga legfényesebb tulajdonaival egyesülve, leginkább a . . . Vén cigány-ban láthatjuk. Érthetetlen és a költő által csak körvonalaiban sejtett eszmék és érzések vannak itt kifejezve a költői erő és szenvedély oly magas hangján, mely a nagyhangú szavak homályától és mysztícizmusától megrémített olvasót a feltétlen bámulat és fájdalmas érzések tengerébe sülyeszti" (FL 1882. márc. 69. sz. 441. l.) — Riedl

sem emelte ki különösebben előadásai során, — de sajátos megvilágításba helyezte: „Ezt a . . . nehezen érthető költeményt, úgy gondolom, hogy a Délsziget magyarázza: A Délsziget azon hely, hol a költő az összes hangokat, melyeket mind összegyűjtött, felfogja. A költő ott a kis fiú alakjában van feltüntetve. Ugyanez van itt lázas módon előadva. (RIEDL FRIGYES: Vörösmarty Mihály élete és művei. Magyar Irodalmi Ritkaságok 37. sz. 182. l. — A kiadvány az 1906-os előadás jegyzete alapján készült.) A költemény egy esetleges és korai külföldi hatására hívta fel a figyelmet cikkében BERTHA SÁNDOR. Előadja, hogy egy Devismes Ilona nevű francia ismerőse kezébe kerültek az ő, a magyar remekírók műveiből készített fordításai. „S íme! Vörösmarty „A vén czigány" elévülhetetlen költeményének olvasása után a nevezett úrhölgy bámulata őszinte nyilvánításához azt a megjegyzést fűzte, hogy ismer az angol—normand jersey-szigeti tájszóláson írt egy verset, melynek hangulata és eszmenete egészen azonos a Vörösmarty költeményével és melyet boldogult édesatyja a kérdéses szigetről írt monográfiájában közzé is tett . . . A könyv címe: L'archipel des îles normandes Jersey, Guernesey Auregny, Sark et dépendances. Par Théodore Le Cerf, de la Société des Antiquaires de Normandie. Paris, 1862. A munka irodalmi függeléke két, a nép nyelvén írt költeményt tartalmaz. A másodiknak címe: Le sounneux. — A zenész, vagy jobban mondva A hangász. A költemény magyar fordítása körülbelül a következő szövegben állapítható meg:

Zenélj már, zenész! Fenyítsd meg hegedűdet! Hogy oly hangot adjon, minőt csak adni képes, minőt csak egy hegedű adhat! Zenélj már, zenész!

Búval, bánattal van telve a lelkem! Könyzáporban kellene azt kiöntenie! Megkönnyebbítné az! De hajh! könyü nem akar fakadni szememből! Ah! hegedű, eszközöld, hogy fakadjon! Zenélj már zenész!

Így van jól, zenész! Már teljesítetted kívánságomat! Nagy volt a teher, melytől megszabadítottál! Furfangos, de hát ez meg mi? Most már megnevettetni akarnál, pedig csak az imént zokogtam! De mindegy! Csak zenélj, zenész!

Különös egy zenész vagy! Kényed-kedved szerint nevettetsz meg, azután hogy sírva fakasztottál. E pillanatban pedig annyira felizgatsz, hogy neki mennék bárkinek is, — veressem meg bár általa! Hagyd abba, zenész!

De nem! Lelkemre! Zenélj, zenélj csak kérlek! Ne szűnjél meg bűbájos hangjaid hallatásával! És bizonyítsd be, hogy a kétségbeesés kifakadásai után lehet a szereleméit is kifejezni. Csak zenélj, zenész!

És súgd meg halkan hegedűdnek, hogy onnan *felülről* lesse el a dallamokat! Köszönöm! Zenélj, zenélj! Behunyom szemeimet és oh gyönyör! úgy érzem magamat, mintha már a mennyországban volnék! Zenélj, zenélj, zenész!"

A különös egyezés magyarázatát Bertha a következőkben adja meg. Ugyan e költemény előfordul egy másik, Rimes et poésies jersiaises című, 1864-ben megjelent antológiában is — éspedig, mint a bevezetőből kitűnik, mint egy bizonyos Manuel Henry-Luce úr, egy

jersiaisi bankár Reményi Edének a neves magyar hegedűművésznek ajánlott költeménye. Bertha a konzekvenciát meglehetősen merészen így vonja le: „Miután Manuel úr őt (ti. Reményit) ismerte, ismernie kellett „A vén czigányt" is, mert híres honfitársunk rendkívül élénk eszű ember lévén, annyit beszélt, amennyit hegedült, s becsületére legyen mondva, beszédéből a magyarságnak egy vagy más ürügy alatti felmagasztalása soha sem maradt el. Így hát könnyen elképzelhető, hogy midőn az ötvenes évek végén Hugo Viktornál járt Saint-Héliér mellett, a Saint-Clémenti öbölben fekvő „Marine-Terrace"-on, ott feldicsérte Vörösmartyt s a hegedűjátéka révén némileg reá is alkalmazható e felséges költeményét. Manuel úr tehát bizonyosan tőle nyerte népdala eszméjét, mit őszintén azzal documentált is, hogy az ajánlat következtében Reményi nevét a vers címe mellé ragasztotta." (Bertha Sándor: „A vén cigány" francia változata. Akad. Ért. 1907. 677—80. l.). A költemény értékelésében bekövetkező fordulatot Schöpflin Aladár cikke jelentette, aki — noha a vers aktualitásának megítélésében még Gyulai nyomán járt — művészi sajátságait már a fellépő új „nyugatos" nemzedék szempontjai szerint jellemezte. Kitűnő elemzését többek közt így zárja:

„A *Vén cigány* a maga közvetlenségével és Vörösmarty egyébkori technikájától teljesen elütő formáival ma a költő leginkább élő műve. Ezzel Vörösmarty átnyúlik a ma költészetébe. Ma leginkább s legelsősorban közvetlenséget keresünk a költőben és szeretjük, ha húrokat üt meg lelkünkbe, inkább jelezve, mint végigjátszva a melódiát s ránk hagyva, hogy egészítsük ki, amit ő nem pengetett végig. Mi nem látunk benne dagályt, mint látott Gyulai, ha nem világlik is ki mindig egy pillantásra a szavakból, hogy mi élt s tört kifejeződésre a költő lelkében. Nem lehet dagály ott, ahol igaz érzés közvetlenül szól a versből s ebben a versben benne van a lehanyatló Vörösmarty egész szegény, beteg, elkínzott szíve.

S ha a legifjabb magyar lírában itt is, ott is látjuk a törekvést, amely tradíciót keresve magának, Vörösmartyhoz próbál csatlakozni, a csatlakozó pont a *Vén cigány*, amellyel a költő tovább is ható tényezője marad a magyar költészetnek. A mai emberhez az az öreg, beteg Vörösmarty áll közelebb, mert az ő lelkében ismerünk rá jobban a mi ellentétektől szaggatott, diszharmóniák közt vergődő, bénulásában időnként görcsösen föllobbanó lelkünkre." (Schöpflin Aladár: A két Vörösmarty. Nyugat, 1908. Június 1. 11. sz. 513. l.) Schöpflin nyomán — de szélsőségesebben, a keletkezés konkrét történelmi körülményeinek említése nélkül, sokban a polgári dekadencia szemlélete szerint — elemezte a költeményt Babits:

„Milyen különös vers ez! Semmi sincs benne a megszokottból. Egy őrült verse. A logika kapcsolata elszakadt. A képzetek rendetlen és rengeteg káoszban úszik egymást. A költő agyában megrendült a velő. A vére forr. A világ háborús képeit kavarogni érzi a lelkében. A zengő zivatartól tanulja dalát. A kemény jégveréstől — „odalett az emberek vetése!" Íme, hogy lép a képzet, a hasonlat egyszerre a valóság birodalmába. A képzetek víziókká, a víziók fájdalmakká, a remé-

nyek kéjjé, és istenek borává válnak. Minden képzet a testre hat, mint azé, aki ópiumot evett. A föld, a vak csillag keserű levében forog. A lázadt ember vad keserveit, gyilkos testvér botja zuhanását halljuk. A szent honban isten sírja reszket. Ki dörömböl az ég boltozatján? Mi zokog, mint malom a pokolban?

Hulló angyal, tört szív, őrült lélek,
Vert hadak vagy vakmerő remények.

Ez egy őrült képzetkapcsolása. Ez a vers egy őrült verse. De ez szent őrültség. Az őrült látománya szent látomány. A bárka, mely egy új világot zár magába, egyetlen, lehetetlen, vallásos remény. A költő próféta és dalában „isteneknek tellik kedve". Zordon homloka derül. Az ember, aki minden dolgok végére jutott, minden dolgok végén különös remények kéjét, különös örömök borát találja. Lesz még egyszer ünnep a világon!"

Szerb Antal a negyvenkilenc utáni Vörösmarty költészetében sok tekintetben már orvosi kérdést lát, hátterében „lelki betegség-"et s „elborult elmét" sejt. Szerinte *A vén cigány* — az *Előszó*val együtt — már „értelmen túli" dolgokról beszél. „A vén cigány — írja ebben az összefüggésben — Vörösmarty egyik utolsó verse, alkotásának megdöbbentő hagszerelésű fortissimója. Képek zúhataga ragadja el az olvasót, világok végzetein zuhanunk keresztül, pokol és mennyország dübörögnek és zenélnek valahonnan távolról és minden elveszett. De az utolsó strófában megint felcsendül a „mégis" magyar vigasztalása, az oktalan és mégis megdönthetetlen hit az élet feltámadásában, Zrínyi hite és Madách hite és Vörösmarty költészete, mely mindig a halál és semmi határán járt, nem csendül ki reménye vesztett hangokon. (Szerb Antal: Magyar irodalomtörténet Cluj-Kolozsvár 1934. I. k. 341—42. l.) — Babits 1935-ből való beszéde, amely sajátosan aktualizálta Vörösmarty gondolati líráját (l. a *Gondolatok a könyvtár*ban, *Az emberek* c. versek jegyzetét) a versnek Gyulai egyértelmű értelmezése nyomán eddig háttérbe szorult jelentésére — a benne megnyilatkozó békevágyra — hívta fel a figyelmet. „Utolsó nagy verse — írta Vörösmartyról — a Vén cigány, mely bizonnyal a világ legszebb és legkülönösebb verseinek egyike, a zord fantázia vad és borus képeiből váratlanul prófétai újongásba és derűbe torkoll... Az utolsó szó, amelyet a sötét, félőrült és Istennel hadakozó Vörösmarty kimond, az a ragyogó, józan és vallásos szó: *Béke!* Nemzetünk büszke lehet, mert a magyar hazafiság nagy költője nem a háború véres Tyrtaiosa, hanem a béke elragadtatott s önkívületben égő sámánja"... (Babits Mihály: A mai Vörösmarty. Nyugat 1935. dec. 12. sz. 405. l.)

A marxista irodalomtörténetírás Gyulai, másfelől a nyugatosok értékelésének egyoldalúságait kikerülve, a keletkezés társadalmi — európai és hazai — körülményeinek figyelembe vételével tartalmilag és művészileg helyesebben és egységesebben szólt a versről. — „Ez a vers — írta Waldapfel József — az elnyomatás legmélyéről a kétségbeesés vízióin át forradalmi jövendölésbe hangzik ki... Azok a

szenvedélyes sorok, amelyekben a viharzó vad háborgásba kergeti szinte magát, hogy méltóbban adhasson hangot az ember és hazafi keserűségének és reményeinek, egyaránt kifejezik a nemzeti katasztrófa miatti fájdalmát az új rablóháború borzalmain való felháborodását . . . Nem valami álszenteskedő pacifizmus ez, — írja a 25—26. sorokkal kapcsolatban — hanem éppen a legmélyebb felháborodásé azon, hogy a népek hiszékenységét kihasználó üzleten, a palesztínai „kegyhelyek", a „Szent sír" jövedelmén való marakodás vezetett egész népeket pusztító és nyomorba döntő háborúra. A krimi háború a magyar közvéleményt azért is érdekelte, mert az Ausztria és Oroszország közti szövetség megbomlását várták tőle. De Vörösmarty túl volt azon, hogy azok a „vakmerő remények" kielégítsék, amelyek abban bizakodtak, hogy a szörnyű vérengzésből valami lehull az elnyomott magyarságnak is. Nem akar ezek énekese lenni. Inkább elhallgat, hogy akkor vegye fel a vonót újra, mikor a harcokból egy új világ születik . . . Nem a nagyhatalmak marakodásának valami Magyarországot is lélekzethez jutni engedő fordulatától várja nemzete sorsának jobbrafordulását, hanem egy új világ megszületésétől . . ." — WALDAPFEL ezután párhuzamba és összefüggésbe állítja a költeményt Vörösmartynak azokkal a verseivel, *(Pázmány, A Guttenberg albumba, Himnusz, Gondolatok a könyvtárban)*, amelyek „ugyancsak szenvedélyes hazafiságának és nemzeti korlátokon túlmutató egyetemes céloknak és a népek nemzetközi összefogásának hirdetői"; majd a korábbi, főleg nyugatos értelmezéssel így polemizál: „A vén cigány értelmezése különösen szabad vadászterülete volt a múltban a polgári dekadenciának s az imperialista ideológia minden csodabogarának: klerikális reakció, kozmopolitizmus, burzsoa pacifizmus és irredenta nacionalizmus egyformán megpróbálta a maga képére formálni, félremagyarázni — kiszakítva Vörösmarty egész költészetéből. Máskor ezt is szélsőségesen individualista alapon próbálták magyarázni, a minden közösségen kívülálló ember őrületbe torkolló magányosságának bizonyítékát látták a költemény homályosságában, nyelvének rapszodikus szaggatottságában. Teljesen említés nélkül hagyták ezzel kapcsolatban azt a tényt is, hogy az önkényuralom viszonyai még kényszerítőbben hozták vissza a képes beszéd politikai rendeltetését, a cenzúra elől való bujkálást, amely miatt egyszer már *Mikes bújából* Pompejus rabszolgájának keserve lett. A költemény nagyonis a kor konkrét valóságával foglalkozik, egyetemesebb szemlélettel a szokványos allegóriáknál. (Vörösmarty és kora I. OK. 1951. 158—62. l.) — A vers romantikus végletességének és eszmeiségének összefüggésére utalt HORVÁTH MÁRTON: „Az Előszó és A vén cigány című versek eget földet rázó, dübörgő képei mutatják leginkább, hogy mit tud alkotni a romantikán iskolázott, végletektől vissza nem riadó, merész képalkotás, ha a valóság, a nemzet üdve vagy pusztulása hozzánől e kozmikus látomásokhoz. A tragikus önmarcangolás, az őrület kitörése, a szaggatott szavak rohama, az orkánná fajuló hang nem lehet mértéktelen, nem lehet túlzó az elbukott szabadság harc láttán – idézi a vers 32—36. sorát majd így folytatja: Épp ez a szörnyű kitörés, a mindent elsöprő

pusztulás látomásai, a megtestesített őrület és halál teszi annyira meggyőzővé, biztossá Vörösmarty versének utolsó versszakát . . ." (TSzle 1950. dec. 945. l.)

„A vers — írta BARTA JÁNOS — .... a krimi háború keltette feszült nyugtalanságban jött létre, de éppen azok ellen szól, akik ezt a háborút, s vele a szabadság ügyét is le akarják szűkíteni csak magyar üggyé. Ő maga is vívódik. Borzalommal tölti el a háború, amelynek arányait képzelete megint világkatasztrófává növeli. Megint úrrá lesz lelkén fiatalkorának végzet-hite: a Kainok átkától, a Prometheusokat leláncoló erőszaktól nincs szabadulás. Jól értsük meg ezt a mitizáló beszédet: a nagyhatalmak: nyílt zsarnokok és demokráciát színlelő óvatos hódítók háborúja megint rátereli Vörösmarty figyelmét arra, hogy az egész földön egyetlen elnyomás van, a haladásnak egyetlen, de az egész világra kiterjedő ellensége van, s addig nincs szabadulás, addig nem jöhet el az „új világ" amíg egy egyetemes emberi „vihar" az egész földet ettől az ellenségtől meg nem tisztítja . . ." (Vörösmarty patriotizmusa It 1950. 4. sz. 27. l.) — KOMLÓS ALADÁR minden eddiginél nagyobb nyomatékkal hangsúlyozta a költeményben megszólaló békevágyat. Polemizálva a vers Gyulai-féle, soká továbbélő értelmezésével, amely szerint a versben az orosz és osztrák ellentéttől várt nemzeti reménykedés kapna hangot, — leszögezte, hogy a költeményben »elsősorban a humanista szólal meg, akit kétségbeejt, hogy „háború van most a nagy világban", akinek számára a béke lesz az ünnep, egy a bűn, szenny s ábrándok dühétől megtisztult új világ eljövetelével«. Rámutat ugyanakkor idézve a „Hulló angyal, tört, szív, őrült lélek", „A lázadt ember vad keservei", „Prometheus halhatatlan kínja" kifejezéseket, valamint a haza sorsára utaló, később átírt sorokat — hogy a háború fölötti „felháborodás felverte a költőben azt a másik fájdalmat is, amelyet a függetlenségi harcunk erőszakos leveretése és Bach rémuralma miatt érzett". Majd a krimi háború hazai visszhangjához méri a költő állásfoglalását: . . . »az az országos közhangulat, amely a krimi háborútól egy nemzeti sültgalambot remélt, nem volt olyan általános és kivételt nem ismerő, mint néha gondoljuk. Sokan lehettek, akik nem osztották a népszerű illúziókat. VAJDA JÁNOS például a „Polgárosodás"-ban Szebasztopol ostromával kapcsolatban gúnyosan ír azokról, akik természetünk és politikánk revíziója és modósítása helyett egyre csak azt lesték, „mikor és miként fog ebből majd általános és minket is magával ragadó háború keletkezni" (Összes művei 1132. l.) Hogy az általunk Vörösmartynak tulajdonított felfogás nem volt ritkaság, jól bizonyítja Szini Károlynak, Vajda János és Táncsics barátjának egy cikke, amely azzal teljesen azonos gondolatot fejez ki: „Kívánjuk, hogy ama háború, mely évek óta oly kevés sikerrel folyt, a leggyorsabban és legszerencsésebben végződjék be — vér nélkül; de ha ez nem lehetséges, akkor ama tűzből, mely e harcból a világot elborítja, keljen ki Európa megújulva, megifjodva és megörvendeztetve! Mindenekfelett pedig e harc legyen az utolsó, melyben ember ember ellen támad s utána legyen örök béke a földön! . . ." (Magyar Sajtó, 1851. febr. 5.) . . . Hozzájárulhatott ehhez

az is, hogy a békemozgalom épp az ötvenes években frisserejű mozgalom volt: 1848-ban tartották az első nemzetközi békekongresszust Brüsszelben, 1849-ben Hugo Victor elnökletével a másodikat Párizsban, 1854-ben John Bright az angol parlamentben a békemozgalom nevében tiltakozott a kezdődő krimi háború ellen . . . Semmi sem mond tehát ellent — végzi Komlós érvelését — annak az értelmezésnek, hogy *a Vén cigány* nem a nemzeti sültgalambvárást fejezi ki, hanem a felháborodást a nagyhatalmak rabló-háborúi fölött, fájdalmat a nemzet bilincsbeverése miatt s a sóvárgó reménykedést egy olyan világ után, amelyben imperialista államok nem támadnak rá a gyenge országokra.« (KOMLÓS ALADÁR: A félreértett „Vén cigány" Csillag 1951. febr. 233—36. l.) — Részletesen elemezte a költeményt TÓTH D. is (563—72. l.)

Fordítások

Angol : The hoary gypsy. Translated by WILLIAM N. LOEW New-York, 1881. „Gems from Petőfi . . ." — The same. New-York, 1887. „Magyar Songs" — The same. New-York, 1899. „Magyar Poetry" The same. New-York, 1906. „Magyar Poetry". — The old gipsy Translated by WATSON KIRKCONNEL Winnipeg, 1933. „The Magyar Muse" p. 71/72. —; The old gypsy. Szombathely (1940) Martineum. Fuor poems.

Eszperanto : La maljuna cigano. Tradukis do KÁLMÁN KALOCSAY. Budapest, 1931. Literatura Mondo. Eterna Bukedo.

Francia : Le vieux Tzigane. Traduit par M. A. BERTHA Paris, 1900. „Fête du centeunaire du poète hongrois M. V."; — Le vieux Tzigane. Traduit par PAUL VÉRTES-LEBOURG, Budapest, 1921. François Bard et Fils" Échos Français de la Lyre Hongroise" pp. 10/12.; — Joue Tzigane. Traduit par EUGENE BENCZE Paris, (1937) „Les Grands Poètes Hongrois du XIXe Siècle".

Japán : Fordította IMAOKA DSUICSIRO Tokio, 1941. „Magyar Antológia" p. 125.

Német : Der alte Zigeuner. Übersetzung nach A. DUX. Darmstadt 1856. Gustav Georg Lange. Hunfalvy—Rehbech.: Ungarn und Siebenbürgen. — Dem alten Zigeuner. Metrisch übersetzt von K. M. KERTBENY Pest—Leipzig, 1857. „Gedichte von M. V."; — Der alte Zigeuner. Deutsch von JOSEPH v. MACHIK. Pest, 1858. Robert Lampel. „Gizela".; — Der alte Zigeuner. Metrisch übertragen von GUSTAV STEINACKER; Leipzig—Pest, 1875. „Ungarische Lyriker"; — Der alte Zigeuner. Übersetzt von ADOLF VON DER HEIDE, Stuttgart — 1879. „Handmann: Pannoniens Dichterheim"; — Der alte Zigeuner. Deutsch von PAUL HOFFMANN Budapest, 1886. „M. V.-s ausgewaehlte Gedichte; Dasselbe, Wien—Pest—Leipzig, 1895.; — Der alte Zigeuner. Übertragen von DOCZY Budapest, (1890) „Blüthen der ungarischen Dichtkunst" S. 37.; — Dasselbe, Berlin, o. J. Verlag von Carl Sigismund.; — Der alte Zigeuner. Übersetzt von IRENE HECHT-CSERHALMI Stuttgart—Leipzig, 1897. „Ungarischer Dichterwald" S. 56.; —

Der alte Zigeuner. Aus dem Ungarischen von Dr. PETER YEKEL Sopron, 1901. „Ausgewaehlte Gedichte;" — Der alte Zigeuner. Übersetzt von JULIUS GROSSMANN. Budapest, 1920. Matkovics és Garai. Vörösmarty—Petőfi—Arany; — Der alte Zigeuner. Übertragen von HANS LEICHT Budapest, (1939) „Ein Perlenstrauss ungar. Dichtungen."

Olasz : Il vecchio Tzigano Traduzione di OSCAR MÁRFFY, riduzione in versi di Aldo Palatini. Torino, (1937) „Palpiti del cuore magiare nella sua letteratura"; — Vecchio zigano. Traduzione di FOLCO TE PESTI. Firenze. 1951. Valecchi: Lirici Ungheresi.

Orosz : Старый цыган. П. Л. Мартиноба. Антология Венгерской Поэзии. Москва, 1952. Старый цыган. Перевод Л. Мартынова. Михай Вёрёшмарти. Москва 1956.

Román : Bătrânul Lautar. Tradusă de CORNELIU ALBU Bucareşti, 1932. „Adevărul Literatur şi Artistic" Anul: XI. Ser. II. Num. 601.

Svéd : Den gamle Musikanten. Allogeri Oversattning av SIGRID ELMBLAD. Stockholm, 1922. Utgiven av Ungerska Sällskapet. Ungersk Lyrik; — Den gamle Zigenaren. I svensk tolkning av CÁLMÁN PÁNDY och Hans-Eric Sternberg Stockholm, 1944. „Ungersk Dikt" siden: 67.

Szlovák : Stary Cigán. Preložil ŠTEFAN KRČMÉRY Liptovsky Sv. Mikuláš, 1944. Tranoscius 8° „Krčméry: Z cudzich sadov".

Szövegváltozatok

A PN-ban a refrén csak az első versszakban teljes szövegű — a többiben *Huzd, ki tudja stb.* rövidítéssel, csonkítva szerepel. A főszövegben az első versszak refrén szövegét ismételten, teljes egészében kiírtuk, sorait beszámoztuk, a szövegváltozatok ehhez vannak viszonyítva. A PN szövegén történt változtatást a szövegváltozatok közt alkalmanként nem jelezzük.

1. K_1 [A sor fölött áth.:]
⟨megittad az árát⟩
⟨Húzd rá czigány, {megittad az árát ne ne kíméld az ujjad'}⟩
⟨Lázadjon fel húrod mint a' szélvész⟩
⟨Hogy {És} reszkessen a' velő agyadban⟩
⟨Lázadjon föl {véred} húrod mint a' szélvész⟩
{záporzuhatagban}⟩
⟨Véred forjon égő zuhatagban⟩
⟨Húzd, {rá} ki tudja meddig húzhatod⟩
⟨Mikor lesz a' nyűtt vonóból bot⟩
⟨Szív és pohár tele búval és borral⟩
⟨Húzd rá czigány ne gondolj a' gonddal.⟩
czigány megittad az árát
K_2 rá, czigány,
2. K_1 a' lábadat hiába.

K_2 a' lábadat hiába.
3. K_1 a' gond ⟨*bu*⟩ kenyéren *es* vizen
K_2 a' gond kenyéren vízen?
4. K_1 Töltsd hozzá *a'* bort a' rideg kupába
5—6. K_1 [E sorok a kéziratban nincsenek meg]
5. K_2 Mindig *így* volt e' világi élet:
6. K_2 lángal égett.
7. K_1 húzhatod
8. K_1 Mikor lesz [fölötte:] ⟨*Meddig tar*⟩ a' nyűtt vonoból bot
K_2 a' nyűtt vonobúl bot:
9. K_1 ⟨*Húzd rá*⟩ Szív búval borral
K_2 Szív és pohar
10. K_1 czigány ne ⟨*m*⟩ gondolj a' gonddal.
K_2 a' gonddal.
11. K_1 *Forrjon* ⟨*Húzd*⟩ *Véred* ⟨*forrjon*⟩ mint az örvény árja
K_2 Forrjon, mint az örvény' árja
12. K_1 ⟨*Meg*⟩ rendüljön [jav. ebből: *reszkessen*] meg a' velő agyadban
K_2 a' velő
13. K_1 láng
K_2 égjen,
14. K_1 szilajabban
K_2 szilajabban
15. K_1 [A sor fölött áth.:]
⟨*Hagyd el hagyd el kellemes nótádat*⟩
⟨*Fordítsd balra kellemes nótádat*⟩
⟨*Jég veri most . . . . . szomorú hazánkat.*⟩
Légy olly kemény mint a' jég verése
K_2 És keményen, mint a' jég' verése:
16. K_1 Oda *van* az emberek' vetése.
K_2 emberek' vetése.
17. K_1 [A sor fölött áth.:]
⟨*Jég veri most*⟩
Húzd ki tudja meddig húzhatod
18. K_1 a' nyűtt vonóból bot.
K_2 a' nyűtt vonóbul [jav. ebből: *vonóbúl*] bot:
19. K_1 Szív és pohár tele búval ⟨*gonddal*⟩ borral
K_2 Szív és pohár tele búval borral [jav. ebből: *gonddal*]
20. K_1 Huzd rá ⟨*'s zengd el*⟩ *a'mit kebled* ⟨. . . . .⟩ *lángja forral.*
21. K_1 Tanulj dalt a' zengő ⟨*Nótádat tanuld a'*⟩ zivatartól
K_2 Tanúlj dalt a'
22. K_1 Mint [jav. ebből: *A' mint*] ⟨*üvölt jajgat és dörömböl*⟩
[fölötte:] nyög, ordít, jajgat sír és bömböl
K_2 jajgat, sír és bömböl,
23. K_1 Fákat ⟨tör el⟩ [?] tép ki és hajokat tördel
K_2 tördel
24. K_1 Életet *fujt* ⟨*embereket öl*⟩ vadat és embert öl

K_2 öl
25. K_1 Háború van most a' nagy világban.
K_2 Háború van most a' nagy világban;
26. K_1 *A' megváltó elfordult* [jav. ebből: *megfordúlt*] *sírjában*
K_2 [A sor alatt az áth. korábbi változat:]
⟨A' megváltó elfordúlt sírjában.⟩
Isten' sirja reszket a' szent honban. [Tomori Anasztáz kézírásával:]
27—28. K_1 Húzd, ki tud *sat*
27. K_2 tudja, meddig
28. K_2 a' nyűtt vonóbul bot:
29. K_1 Szív búval borral.
K_2 Szív borral.
30. K_1 Húzd rá *'s igyál* ne gondolj a' gonddal.
31. K_1 sohajtás
K_2 sohajtás *?*
32. K_1 [A sor fölött áth.:]
⟨Prometheus mája [olvashatatlan szóból jav.] — *a' saskesely' szájában⟩*
⟨Kié jajgatás?⟩
K_2 sír *e' kiáltó hangban?*
Mi [jav. ebből: *Ki*] üvölt, *⟨nyog⟩* sír e' vad *⟨rohanatban zuhanatban⟩* rohanatban
33. K_1 boltozatján
K_2 Ki dörömböl a' menny' boltozatján?
34. K_1 Mi *⟨zuhan⟩* [jav. ebből: *zudúl*] *zuhog* [jav. ebből: *zuhan*] *le ⟨mélységes⟩* [?] mint [jav. ebből: *malo*] malom a' pokolban
K_2 Mi *zuhog*, mint malom a' pokolban *?*
35. K_1 angyal, *⟨örűlt fényes lélek⟩* tört szív, örűlt lélek
36. K_1 Vert hadak, *⟨vagy⟩* vagy vakmerő remények
K_2 remények.
37—38. K_1 Huzd ki tudja sat
37. K_2 húzhatod
38. K_2 a' nyűtt
39. K_1 búval borral
K_2 Szív és pohár tele búval, borral
40. K_1 *Hadd enyésszék mind a' zivatarban*
K_2 [A sor fölött áth.:]
⟨Húz⟩
⟨Igyál és húzd,⟩ ne gondolj a' gonddal.
41. K_1 Mintha
K_2 Mintha ujra hallanók *⟨az első⟩*
42. K_1 *Az első ember ⟨bujdokló⟩ fúlt nyögéseit* [jav. ebből: *nyögését*]
K_2 *Számüzöttnek ⟨fennhangzó⟩* [fölé írva:] *lázongó keservét:*
43. K_1 Az *⟨első⟩* (1) *vad gyilkos* botja' zuhanását
⟨zordon⟩ (2)
⟨suhogását⟩
K_2 A' vad gyilkos botja' *⟨zuhanását⟩* zuhanását,

44. K_1 'S az ⟨*Az*⟩ Első árvák' ⟨*zokogó gyötrelmét*⟩
síró gyötrelmeit
K_2 *És* az első árvák ⟨*fuldokló györelmét*⟩ [fölé írva:]
sírbeszédeit
45–46. K_1 [A kéziratban a két sor fordított sorrendben következik egymásután]
45. K_1 [A sor fölött áth.:]
⟨*Prometheust lánczon*⟩
⟨*Hol zuhog még nagy Noé bárkája*⟩
⟨*Melly egy új világot zár magába*⟩
A' keselyű*k*' szárnya *suhogását.*
K_2 A' keselyű*k* szárnya' csattogását:
46. K_1 Prometheusnak halhatatlan kinját
K_2 Prometheus' halhatatlan kínját.
47–48. K_1 Húzd, ki tudja *s*
48. K_2 a' nyűtt vonóbul [jav. ebből: *vonóbul*] bot:
49. K_1 Szív búval borral
K_2 Szív
(3) ⟨*zápor és*⟩
50. K_1 Húzd rá [jav. ebből: *már*] ⟨. . . . (2) ⟨*széllel és viharral*⟩
(1) ⟨*a' széllel és záporral*⟩
ne gondolj *a' duló viharral.*
K_2 czigány *'s* ne gondolj a' gonddal.
51. K_1 [A sor fölött áth.:]
⟨*Húzd! neked sem szolgált a' szerencse*⟩
⟨*Mi . . . . . ál. kis czigány korodban*⟩
⟨*Mennyit küzdél* [jav. ebből: *küszdél*] *ima 's* [jav. ebből: *és*] *csüggedés közt.*⟩
E' vak csillag, ez a' *megrémült* föld
K_2 [A sor fölött áth.:]
⟨*Húzd . . . de még se : hagyj békét a' húrnak.*⟩
E' vak csillag;
52. K_1 keserű levében
K_2 levében
53. K_1 'S annyi *szenny* ⟨*düh*⟩ *bűn és ábránd* dühétől
K_2 'S annyi ⟨*szenny*⟩ *szenny, bűn* 's ábrándok dühétől
54. K_1 a' vihar' ⟨*h*⟩ hevében
K_2 Tisztúljon meg a' vihar' hevében.
55. K_1 jőjön *meg* Noé bárkája
K_2 jőjön *meg* Noé' bárkája,
56. K_1 Melly magába
K_2 Melly egy új
57–60. K_1 *Húzz ki tudja*
Szív és pohár sat
57. K_2 Húzd, ⟨*k. . . .*⟩ ki tudja
58. K_2 a' nyűtt vonóbul bot: [jav. ebből: *bot?*]
59. K_2 Szív borrál,

60. K_2 czigány *'s* ne gondolj a' gonddal.
61. K_1 Húzd; de még se hagyj békét a' hurnak
K_2 Húzd, — de még se. *H*agyj békét a' húrnak.
62. K_1 Lesz *talán* még ünnep a' világon
K_2 a' világon,
63. K_1 [a később beszúrt sor alatt áth.:]
⟨Mit dörömbölsz olly kevély haraggal?⟩
Majd, ha el fáradt vész' haragja
K_2 [Sor alatt áth.:]
⟨Majd ha megfárad a' vész' haragja⟩
64. K_1 *⟨Míg⟩* 'S a' [jav. ebből: *A'*] viszály elvérzik [jav. ebből: *elvérzett*] a' csatákon
K_2 's a' viszály elvérzik a' csatákon,
65. K_1 *ú*jra lelkesedve,
K_2 *ú*jra
66. K_1 Isteneknek *⟨legyen rajta⟩* teljék *⟨benne⟩ rajta* kedve
K_2 kedve.
67. K_1 [A sor fölött áth.:]
⟨Akkor húzd meg bizvást húzhatod,⟩
⟨Az öröm lesz biztos támaszod⟩
*Ú*jra a' vonót [jav. ebből: *vonód*]
K_2 Akkor *újra fogd fel* a' vonót
68. K_1 *'S* [jav. ebből: *És*] derüljön *fel* zord homlokod
K_2 homlokod.
69. K_1 Szűd *teljes lesz* az öröm' borával
K_2 *⟨Húzd 's töltözzél az öröm' borával⟩*
70. K_1 Húzd, 's ne gondolj a' világ' gondjával
K_2 *⟨Huzd 's⟩* ne gondolj a' világ gondjával.
És

875. [FOGYTÁN VAN A' NAPOD . . .]

Kézirat

MTA LK I. 178/r. — Egy 20×22 cm nagyságú zöldesszürke lap rectóján a vers cím nélküli fogalmazványa. Az irónnal fölé írt *Fogytán van a napod* cím nem Vörösmarty kezétől származik. A hátoldalon ötösével való számlálás emlékeztető jelei: négy áthúzott vonal után egy karika — több ízben ismételve.

Megjelenés

MM 1863—64. II. k. 275. l. (314. l.)
MM 1884—85. I. k. 367. l. (460. l.)
A kiadás alapja a kézirat.
A verset Gyulai közölte először a következő szöveg kíséretében: „iratai közt találtatott egy pár hónappal írhatta halála előtt. Töre-

déknek látszik, de mégis elég bevégzett arra, hogy mint utolsó költeménye, itt helyet foglalhasson" (MM 1863—64. I. k. 41. 314. l.). —, A vers keletkezésének időpontjára vonatkozóan tartalmán kívül semmi biztos fogódzó nincs, Gyulai magyarázkodásából is kivehető, hogy inkább bizonyos stílus-érzék soroltatta vele — egyébként találóan — a lírai termés végére. — A legutolsó időkre visszaemlékezve VACHOTTNÉ így írt Vörösmartyról: „Halvány, átszellemült arcán a megdicsőülés szent és túlvilági fénye sugárzott. Szemei nagyobbak, átlátszóbbak lőnek, járása mintha nehezére esnék, minden mozdulata lassú és vontatott, tartása kissé hajlott s mindig szelíd most halk és még lágyabb lőn" (Rajzok a múltból Bp. én. I. k. 85. l.)

Fordítás

Olasz : Finale. Traduzione di FOLCO TEMPESTI. Firenze, 1951. Valecchi Lirici Ungheresi.

Szövegváltozatok

3. K Ha volna is, ⟨. . . . . .⟩ minek?
4. K Nincs [olvashatatlan szóból jav.]
8. K Vén gunyád [jav. ebből: *ruhád]*
11. K [A sor fölött áthúzva:]
⟨Mire virradsz te még⟩

[E sort Vörösmarty kihúzása után a 11. sor után, a mellé toldotta. Világos tehát, hogy sorrendjüket meg akarta változtatni. A vers egész menetének — s a kihúzott változatnak is megfelelően — mi a költő által szándékolt új helyre, új, 12. sorrá törtük e részt.]

FÜGGELÉK

JAVÍTÁSOK, KIEGÉSZÍTÉSEK

Vörösmarty Mihály Összes Művei I—II. kötetéhez

I. KÖTET

9. l. A 9. sz. vers címe lemaradt: *A Télről*

169. l. A 222. sz. *A' pókfi és szúnyog* 7. sora helyesen:
Így új erőt vesz, csattogatja szárnyait, (nem: csattog/atja)

189. l. A 244. sz. *Rákóczy Bercsényinél Lengyel országban* 13. sora helyesen: A' kard hüvelyben, ... (nem: *A'* kard...

198. l. A 256. sz. *A' reményhez* 5. sora helyesen:
'S így kötött szemekkel (nem: szemekke)

221. l. A 277. sz. *Volt tanítványaimhoz* 157. sora helyesen:
Míg ezek így lőnek, ... (nem: *i*gy)

224. l. A 278. sz. *Toldy Csepelben* 83. sora helyesen:
Bidsov összehúzott könnyü testtel (nem: könny*ű*)

275. l. A 319. sz. *Csaba szerelme* 15. sora helyesen:
Menjenek! e' szakadott szívvel ... (nem: Menje/ek!)

299. l. A 335. sz. *A' szemek* 31. sora helyesen:
Képzelem, mert sejthetém már, (nem: már/k. n.)

331. l. *Minden Munkái 1845—48*-as kiadásához, továbbá a

375. l. az *Apróbb versek* c. kézirat (OSzK Oct. Hung/639.) ismertetéséhez és

381. l.-on található összehasonlító táblázathoz a következő kiegészítés kerül:

Az MTA kézirattára őrzi Toldy Ferenc tervvázlatát, melyet 1845-ben Vörösmarty *Minden Munkái*nak sajtó alá rendezéséhez készített (MTA Kézirattár: Tört. 2r 11/b).

A tervezet elején Vörösmarty fejlődési korszakainak beosztását olvashatjuk:

Első időszak 1816—1823. Előkelőleg lyrai.
Második időszak 1824—1831. Előkelőleg eposi.
Harmadik időszak 1832—1843. Előkelőleg drámai.

Utána a tíz kötetre beosztott anyagot sorolja fel Toldy úgy, ahogy a „kézi kiadás"-ban meg is jelent. A IX. és a X. kötet tervezete azonban egy másik kéziraton található (Tört. 2r 26.).

A tervezet nagy részét magában foglaló Tört. 2r 11/b jelzetű kéziratcsomóban mindenek előtt az AV-füzetek tartalomjegyzékét olvashatjuk, néhány ceruzával írott megjegyzés kíséretében. Köz-

vetlen bizonyíték ez arra nézve, hogy Toldy Vörösmarty fiatalkori verseit az AV-kézirat alapján adta ki a MM 1845—48-ban. Kérdés: ismerte-e a később Zádor gyűjteményébe került diákkori versanyagot; mindenesetre figyelemreméltó, hogy Vörösmarty költői pályáját 1816-tól számítja.

Toldy a következő megjegyzéseket fűzi az 1. számú füzethez (1819—1822), melyet „egy cím nélküli füzet"-ként említ. A legtöbb vers mellé azt írja: „felveendő" vagy egyszerűen: do (detto = szintén). Az *Egy korán haló végszava* mellé ezt írja: „Töredék nem lehetne-e kiegészíteni a törlést. Igy felv." *A völgyi lakos*nál: „A variánsok feljegyzendők". *Az isteni jóság*nál: „ki van törölve". A *Rákóczy Bercsényinél Lengyel országban* mellett ez áll: „do a nevek elhagyásával". A *Szigetvár*nál: „Megjelent (Variánsok)". A 32. sz. darabnál a cím: *Magamhoz*, melléje írja: „felveendő, címe: Lelkemhez lehetne". A 33. számnál ez áll: „(Cím nélküli distichonok) Egészen szép epigramm, címe lehetne: Álom és való." A 35. sz. *Bucsuzó* mellé odaírja: „Igen derék. do" A 36. sz. *Atyám sírjához*" c. darab mellé írja: „Ennek kéne elsőnek lenni".

A Vty Akad, Kiad. I. kötetének 375—376. lapján az AV-füzetek ismertetése során feltételeztük, hogy a ránk maradt három füzeten túl egy negyedik füzet is lehetett, mely az 1822. évben írt, de az első füzetben nem található verseket tartalmazta. Toldy további feljegyzéseiben ennek az elveszett kéziratos füzetnek a tartalomjegyzékét olvashatjuk, melyet az alábbiakban teljes egészében közlünk, Toldy megjegyzéseivel együtt:

Második ⟨*füzet*⟩ rész 1822 utolsó felében Vty M. törvénytanuló

1. A szánakodó leányhoz	megjel.
2. A reménytelenség	nem kész
3. A hajnalhoz	kijött
4. Villi dal	felv
5. Ft Egyed Urnak	do
6. T. barátomnak (Teslér)	do
Angyal Bandihoz	felveendő
7. Virág Benedek Urnak	do
[A lap alján ceruzával:] Névnapi köszöntés	
8. (Cím nélküli)	felveendő
9. Egyedhez	do
10. Lalage szépsége, Dámon panasza	do (Lalage.)
11. Toldy Csepelben	do
12. A juhász és a bojtár	do
13. (Epigramm)	kijött nem 1824 mint a pesti kiadásban áll
14. Szomorú bíztatás	felv
15. (Cím néküli,)	kijött, a pesti ki.[adásban?] nem
16. 17. két epigr.	kijöhet
18. Volttanítványaimhoz	kijött Epistola

18. A gyötrődő — *nem*
19. Komhálához — Javítva jött ki Helvilához 1828[a]

A *Lyrai költés* 1823. c. füzet tartalomjegyzékében az egyes tételek közül megjegyzést fűz a következőkhöz: 2. *A három egyesült fejedelmekre* [Teljes címmel! *Szerk.]* mellé írva: „Cím nélkül vagy más címmel felv." a 3. tétel *Egy Barátom kérésére* mellett: „felv. „Cencihez". 4. *A templomba záratásomkor* mellett e megjegyzés: *„fel nem vehető"*. A *Hal-ál* cím mellett: „(rejtett szó) felv."

Az *Apróbb versezetek. Negyedik kötet 1824/25.* füzet darabjainak felsorolásakor a szokásos „kijött" vagy „felveendő" megjegyzéseken túl a következőket olvashatjuk: Toldy *Az idő [A' legjobb orvos]* c. vers után található és a *Zalán futására* vonatkozó kis dialogust is említi: „Szolga bíró és az öregbíró. Humoros beszélgetés. A *vegyesek* közé felveendő". A *Mese [A' farkas]* c. műhöz ezt teszi hozzá: „Jó, de az Uralkodók helyett vlmi egyedi név teendő, vagy *Egy Zsarnokhoz."* A *Földi mennyet* így emlegeti: „Mennyet kell a földön is? — Ennek folyt. nem jött ki." — Jelen kiadásunk 1. k. 731. lapján közölt latin versről (glacie iam stringitur Ister...) ezt jegyzi meg: „Latin vers, kié?" *A bünös sírversé*ről azt írja: „Kár, hogy töredék."

Toldy a kéziratos füzeteket Sallay Imrével másoltatta le a kiadás számára. Erről tanúskodik az ugyanabban a kéziratcsomóban található levele Sallayhoz: „Máj. 20. Ha tehát reá ér Kegyed, ne sajnálja a tudva levő verseket másolni. Itt az első két füzet. Minden iratik, kivévén a) Az első füzetben a 6 és 7 számokat *[Egy korán haló végszava, Új mérték. Szerk.]* továbbá a 26, azámot *[Az isteni jóság. Szerk.]*. b) A 2dik füzetben elmarad a 1, 3, 18, 19. [L. az előbbi táblázatot 1. 3. 19., ezeket bizonyára azért nem kellett lemásolni, mert megvoltak M 1833-ban is, a 18-at már az első kimutatás szerint is ki akarta hagyni Toldy *Szerk.*]. NB! Minden darab, tehát minden egyes epigramm is egy küiön levélre irandó, híven szórul szóra. — Az eltörlöttek szinte. Hol nincs cím, ne irassék, csak alul legyen minden levél szélén a füzet száma s a verszám megjegyezve. Még két füzet van. Mind a négynek május 27-ig késznek kell lenni. Schedel." A levél hátlapján Sallaynak a szövegekre vonatkozó megjegyzései olvashatók, ezek közül érdekesebb az, hogy a helynevekből képzett mellékneveket már kis betűvel írja a kézirattól eltérőleg (*p*esti, *t*olnai, *b*örzsönyi stb.).

A kéziratos füzetek tartalomjegyzékének összeállítása után Toldy elkészítette a kiadandó kötetek tervvázlatát. Kettő ilyen maradt fenn, a másodikon felül ez olvasható: „Bécsben, Nyomtatta Sollinger T. P." A tervvázlatok már a MM 1845—48. sorrendjében helyezik el a versanyagot, az elsőn még több olyan vers címe olvasható, melyek azután nem kerültek bele a kiadásba, de ezek ceruzával át vannak húzva. Ilyen versek: *Rákóczy Bercsényinél Lengyel országban, Jolához, Egy barna csufolódó trefásra, Dámon panasza, Bucsu, Nándor, Szebb az Asszony ha hamis, Mostani szép vers és fellengős.* Nehány költemény

új címét itt kapja: az *Enyelgés* új címe: *A Patvarista*, *Az idő* új címe: *A legjobb orvos*, a *Mese* új címe: *A farkas*, *Bors 1. 2.* új címe: *A plagiárius*. Az 1833. és az 1834. évi anyagot mintha műfajok (epigramma, dal, ballada) szerint csoportosítaná, legalább is a betoldások erre vallanak. Az 1837. évtől kezdve az Athenaeum számait írja a címek mellé: ez a kronológia alapja.

Toldy tervvázlatait szükségesnek tartottuk ismertetni és részben közölni pótlólag, mert egyrészt a hiányzó második AV-füzet tartalomjegyzéke értékesen egészíti ki a Vörösmarty-kéziratokról való ismereteinket, másfelől ezek a tartalomösszeállítások világot vetnek Toldy munkamódszerére a MM 1845—48., ill. a MM 1847. összeállításakor.

* * *

562. l. Az 514. sz. *A bujdosó* c. vers első megjelenése az Aspasiában, 1824-ben, a 89. lapon, *Dallai* álnéven.

566. l. A 218. *Az életgyülölőnek kettős panasza* c. vers első részét később átvitte a *Zalán futásá*ba, mint Laborczán panaszát, de ennek lelőhelye a II. ének 526—540. sora (nem: 561—574.).

578. l. Felülről a 23. sor. A *Zalán futásá*nak második kidolgozása (Pap Károly emlékkönyv 1939. 184—185.) c. anyagközlés és cikk KOZOCSA SÁNDOR munkája (a bibliográfiából úgy tűnik ki, mintha Gálos Rezsőé lenne). Perczel Etelka valószínű arcképe időközben előkerült.

611. l. A 259. sz. *A' szánakodóhoz* c. vers jegyzetéhez: *Zenei feldolgozások*. A kéziratos dallamot fényképmásolatban közli KODÁLY és GYULAI ÁGOST Arany János Népdalgyűjteménye (Bp. Akad Kiadó 1952. 85. l. 160. l.).

708. l. A 320. sz. *Árpád' emeltetése* c. verset angolra fordította BÉKÁSSY GYÖRGYI A book of Hungarian Verse c. 1925-ből való kéziratos füzetében. Említi: SZENTKIRÁLYI JÓZSEF Angol filológiai tanulmányok 1942.

II. KÖTET

13. l. 343. *[Ének Hédervári Kontról]* 6. sor helyesen:
Nem szűlt még anya. (nem: *n*em)
Ugyanabban a versben *:* — 8. sor helyesen:
Harczok' angyala. (nem: *h*arczok)

14. l. Ugyanabban a versben: 41. sor helyesen: A' havas ... (nem: *'A* ...)

15. l. Ugyanabban a versben: 61. sor helyesen:
Melly vitéz az, a' ki ott áll (nem: vitéz, az, a')

26. l. 349. *Szilágyi és Hajmási* 23. sora helyesen:
És a' mit lát, és a' mit hall, (nem: hall k. n.)

30. l. 350. *A' haldokló leány* 22. sor helyesen:
És majd ha megyen (nem: ha majd)

36. l. 359. *Párja nincs* 1. sora helyesen: Perzsi, lelkem' álma (nem: Perzsi.)
43. l. 364. *A' buvár Kund* 12. sora két betűvel beljebb kezdődik.
46. l. 365. *Andor' panasza* 28. sora helyesen: Még sem boszorkány. (nem: boszorkány,)
51. l. 369. Toldi 61. sora helyesen: „Sír' kéme!... (nem: „'Sír'...) A 79. sorban új bekezdés van.
53. l. A 119. sor helyesen:
'S már nem rideg a' sir a' puszta uton, (nem: sir')
56. l. 371. *Hedvig* 93. sora: helyesen:
Hogy kegyedben szép arczot teremtél." " (nem: teremtél." " ")
83. l. 394. *A' tihanyi viszhang* 12. sora helyesen:
„Némúlj meg, viszhang;... (nem: „Némulj...)
90. l. 419. *V. Ferdinand királyhoz* 52. sora két betűvel beljebb kezdődik.
97. l. 430. *Buksihoz* c. vershez beiktatandó egy újabban előkerült epigramma:

430/A [HÍRKOSZORÚ NÉLKÜL...]

Hírkoszorú nélkűl meddő telek a' rövid élet.
1831. június 4. előtt.

419. lapra kerül az e versre vonatkozó jegyzet:
430/A [Hírkoszorú nélkűl...]
A Hazai és Külföldi Tudósítások 1831. évi első kötet 50. számában a 394. lapon az egyik híradás így kezdődik: „Az Állatmutatás ez idén a' Pesti Pályatér mellett f. Jun. h. 4-dikén tartatott. ... Az Asszonyságok adta idei billikomra e' körülírás vala metszve: *Hírkoszorú nélkűl meddő telek a' rövid élet.* Vörösmarty M." Közölte: CSATKAI ENDRE: Alkalmazott költészet és egy ismeretlen Vörösmarty-verssor. ItK 1961.
99. és 100. l. 432. *Becskereki* 35. sora helyesen:
Rettenetes, hol a' fényt elállja (nem : Rettenes)
a 85. sor helyesen: „Nem kell nekem... (nem: Nem kell...
130. l. 469. *Az ősz bajnok* 178. sora helyesen:
'S megborzasztó felhivása: (nem: felhívása:)
195. l. 631. *A' túlvilági kép* 112. sora helyesen: Száz rétü kebelét. (nem: rétű)
226. l. 661. *A' szinház' nemtője* 32. sora helyesen: Több illy hölgyeket." (Kell az idézőjel.)
283. l. 341. *A' magyar költő* jegyzetéhez pótlás:
Stettner György Kazinczyhoz 1827. szeptember 28-án küldött levelében (KazLev XX. 362.) mellékeli *A' magyar költő* máso-

latát (MTA M. Irod. Lev. 4r 27.). Tehát a vers ez időpont előtt keletkezett.

295. l. 343. *[Ének Hédervári Kontról]* jegyzete. Alulról a 6. sorban helyesen:
Az *[Ének Hédervári Kontról]*... (nem: *Nédervári*...)

298. l. 12. sorban és a 299. l. 2. sorban helyesen:
a K_2-ben áthúzott (nem: az *eredetiben* áthúzott)

386. l. 390. *Fekete szem* angol fordítása: Black eye. Loew: Magyar Poetry. 1899.

406. l. 419. *V. Ferdinand királyhoz* c. vers jegyzetében alulról a 15. sorban „nemzetölő veszély" a helyes szöveg, nem: „beszély".

471. l. Pótlás a 472—480. *Szamárdiák* 1—8. c. versek jegyzetéhez.
A legtöbb Thewrewk ellen írt xéniát Vörösmarty később *Calibán* címen összegyűjtötte egyik kéziratán. A kézirat az OSZK-ban van, autográf, tisztázat-jellegű, a katalógusban a következő címszó alatt található: *Vörösmarty Mihály : Calibán. Anal. Lit.* A kézirat két egymásbahajtott 22,5×19,5 cm lapból áll, négy oldalból áll. 1 rv-n, 2rv-n és 3 r-en olvasható a szöveg, 3v és 4 rv üres. A papír vízjele bordázott.

Az epigrammákat ciklusokba foglalva találjuk. A ciklusok címei: *Első — Hatodik Felhuzás*. Gyulai Pál kiadásában nyilvánvalóan innen vette a Calibán-verseknek „felhuzások"-ra való beosztását, nála azonban csak öt „felhuzás" van, és hiányzik az utolsó két epigrammot összefoglaló cím: „Vége."

Az *Első Felhuzás* magában foglalja a jelen kiadásunkban 547—554. sz. alá foglalt *Calibán. Felelet.* c. epigrammákat. A bevezető epigramma felett ez olvasható: „Calibán./Kivonat" *Szövegeltérések :* 1. sor: titkon, *Felelet* után 1. szám. Eltérések: 1. sor: Félsz, *egy* Felelet 2. epigramma, 2. sor: *magad*, 3. epigramma, 1. sor: *g*onoszra 4. epigramma, 1. sor: Úgy de 5. epigramma, 1. sor: marhadög árva hazánkra: 6. epigramma, 1. sor: irígység' 7. epigramma, 2. sor: Gyűlöltünk,

A *Második Felhuzás* cikluscím alatt ezt a zárójeles alcímet olvashatjuk: (Calibán szamárrá lesz) Ceruzával mellé írva: Átváltozás. E sorokat magában foglalja a kiadásunkban a 472—480. sz. *Szamárdiák* c. alatt található epigrammák közül az első hetet. Eltérések: 1. epigramma, 1. sor: Calibán „*ösmersz-e halálodat, engem?*" (K-ban aláhúzva) 4. sor vár, — 2. epigramma, 1. sor: botolj ütésem. 3. epigramma, 1. sor: utamban?" 2. sor: loptál pára 4. epigramma: gazdám; ⟨*soha többé nem lopok*⟩ nem botlom, hű ⟨*csacsid*⟩ lovad immár." 5. epigramma, 1. sor: úton?" 2. sor: árultál, bűn' fia, 6. epigramma, 1. sor: gyilkolsz, gázdám, fejedelmem, lá! hogy' 7. epigramma, 1. sor: ütéstől" 2. sor: elhaltam."

A *Harmadik Felhuzás* alá írva ceruzával: Calibán mint ló. E sorozat magában foglalja a kiadásunkban a 472—480. sz. *Szamárdiák* c. ciklus 8. darabját, (Eltérés: első sor: *h*eliconra), valamint a kiadásunkban 488. sz. *[Láttalak a' Helicon tetején ...]* c. epigram-

mát mint 2. számút. Eltérések: 1. sor: *h*elicon' türélek; 2. sor: Gondoltam: legelni, Az epigrammának a Calibán-versek közé sorolása is megerősíti azt, a kiadásunk II. kötetének 478. lapján kifejtett véleményt, hogy ez a később Harsányi Pál ellen intézett xénia eredetileg Ponori Thewrewk Józsefnek szólt.

A *Negyedik Felhuzás* csoportban a kiadásunkban 481—483. sz. *[Calibán]* c. három xénia tartozik. A 2. epigramma 2. sorában az eltérés: az ég: *ostoba*. A 3. epigramma, 1. sorában: Konczod adék gazdád, 's

Az *Ötödik Felhuzás* alcíme: Calibán Virágot összepök. [Ceruzával közbeírva.] A verscsoportba az 579—580. *[Thewrewk Virágról]* c. versek tartoznak. Az 1. epigramma eltérései: 1. sor: *Hydrád*" Virához; 2. sor: Van! te vagy az, *poklok' százfejü szörnye, Ponor*, 2. epigramma, 2. sor: *Rusnya* szarándok vagy, *kelj* tova, borjut imádj.

A *Hatodik Felhuzás* alcíme: (Calibán, a' festető) [Ceruzával mellé írva:] *principális*. E csoport magában foglalja a kiadásunkban 584—585. sz. *Calibán a' festető* c. verseket. Eltérések: 1. epigramma, 3. sor: gyávát letudál föstetni, 's azóta, 4. sor: Képem az *elkárhodt* máz, 2. epigramma, 1. sor: festeni, ülj meg: 2. sor: Érdemid *is nagyok*, és a munka (fölötte ceruzával: *mü*) 3. sor: Itt *a'* szemed, itt orod füleid, ⟨*habod*⟩ mint barna vitorlák, 4. sor: ád. A 4. és az 5. sor közt áth.

⟨*'s gyomrodban forr a' zugolódás' mérge ; de íme*⟩
⟨*Szarvad is -ördög vagy turkai ; én szaladok*⟩

5. sor: forr a' *zugolódás'* mérge de íme 6. sor: Szarvad is — ördög vagy Turkai — én szaladok.

A kézirat utolsó versciklusa e címet viseli: Vége. Tartalmazza a kiadásunkban 486—487. sz. *[Turkai]* c. alá foglalt verseket. 1. epigramma, 1. sor: felirtam 2. sor: „Én ütök, és te szaladj; én." 3. sor: puhogatva *ütélek* azóta, 4. sor: Turkai, — hasra esél. 2. epigramma, 1. sor: bűnebb, 2. sor: agyon, Turkai, érted-e már?

510. laphoz, az 547—554. sz. *Calibán. Felelet.* c. versek jegyzeteihez pótlás:

Az epigrammáknak még két kézirata maradt fenn. Egyik a fentebb ismertetett nagy Calibán-ciklusban található. A másik ugyanebben a kéziratkötegben (OSZK Analekta Lit.) található, ugyancsak szürke papírlapra írva, a cím: Calibanra. A versek alá írva ez az álnév: Kaszás Péter.

A kézirat szövegeltérései: 3. epigramma, 1. sor: volna? — *go*noszra 2. sor: is; 5. epigramma: *'S jó* neved 6. epigramma: tárgya? *Ha* 7. epigramma: Hah hát borúlni? ⟨*a*⟩

536. l. 593. *Cséplő* c. epigramma jegyzetéhez pótlás:

Valószínűleg egy *Cséplő* nevű cenzorra vonatkozik. Vö. Vörösmarty levelét Stettnerhez 1833. július 12-én: „Bajza Kritikai L. III. csomója kéziratban kész; de Cenzora nincs, mert Cséplő uramat lecsepülték, s szegény Schmidt sem kovácsolhat többé." (Czapáry 231. l.)

636—637. l. A Szózat angol fordításait ki kell egészíteni a következő adattal:
— BÉKÁSSY GYÖRGY kéziratos Szózat-fordítása említve a köv. műben: SZENTKIRÁLYI JÓZSEF: Angol Filológiai Tanulmányok 1942.

653. l. A Szózat zenei feldolgozásaihoz írt fejezethez kiigazítás: Felülről a 20. sorban: SZABOLCSI BENCE művének címe helyesen: A XIX. század magyar romantikus (nem: *vonatkozású)* zenéje. Bp. 1951.
Ugyanezen a lapon az 5. pontban, mely HUBER KÁROLY Szózat-feldolgozásáról szól, az idézett mű szerzőjének neve helyesen: HARASZTI (nem: Haraszri)

706. l. A' Guttenberg-albumba angol fordítójának neve helyesen: A. H. WHITNEY (nem: Witney)

* * *

Végül felhívjuk a figyelmet arra, hogy a II. kötet elejére tévedésből az Akadémián őrzött Barabás festette Vörösmarty-arckép fénykép-másolata került, amely az I. kötet elején is ott található. A II. kötetben a kép hátlapján jelzett és az 1837-es Aurorában megjelent Barabás-metszetet kiadásunk VIII. kötete fogja pótlólag hozni.

BETŰRENDES MUTATÓ

	Sorszám	Szöveg oldal	Jegyzet oldal
Adorján Boldizsárnak	773—779	25	234
A hazafi	798	76	335
A' katona	802	83	347
[A' kellem poharát...]	724	31	214
A' Krivánon	760	31	250
A' magyar hölgyekhez	784	55	291
A' merengőhöz (Laurának)	793	69	315
A' nefelejtshez	837	153	513
A sors és a magyar ember (Rege)	831	133	476
A' szegény asszony könyve	838	154	514
A' szent ember	825	119	438
A' szomju	763	39	256
[A' természet örök könyvét...]	779	53	285
A' vaddal köz italt	721	9	213
A' vén czigány	874	193	572
A' zalamegyeieknek	829	129	470
Az anyátlan leányka	801	79	346
Az egy és sok	741—758	29	241
Az elveszett ország	800	78	345
Az emberek	833	145	494
Az ember élete	869	191	566
Az élő szobor	731	22	229
Az ifjú költő	777	51	283
Az unalomhoz	729	18	225
Az úri hölgyhöz	762	32	252
Ábránd	792	68	314
Áldás	741—758	29	242
[Állitsátok az emléket...]	861	183	561
Álom és való	733—739	26	236
[Álom volt-e, hogy...]	863	183	563
Átok	858	175	554
[Bátran fut versenyt...]	725	10	215
[Becsületes ember...]	797	75	334

	Sorszám	Szöveg oldal	Jegyzet oldal
B. K...P... sirkövére (Meghalt 16-ik évében)	849	164	536
Borhütőkre	699—714	7	208
Bú és öröm	733—739	26	237
Búcsú	759	30	243
[Cserhalom ez mellyen...]	852	165	538
Csik Ferke	832	139	483
Cs. M. kisasszonynak	787	61	305
Deák Ferencz	828	128	467
Dessewffy Aurél	806	93	368
[Dél vala értelmed...]	815	95	382
[E követ a végső...]	851	165	537
[Egy főúr sirkövére]	870—872	193	568
Előszó	859	179	557
[Elszórta terhes fellegeit]	780	53	286
[Emléksorok]	715—720	8	210
Emléksorok	733—739	25	231
Éj és csillag	728	17	225
[Épiték' s mellyet...]	862	183	562
Fáy Andrásnak	733—739	25	232
Feketeségek	741—758	27	238
Feledés	783	54	290
[Feleségem, szép és jó...]	809	94	374
Felirat	836	149	513
[Fogytán van a napod...]	875	196	591
Forget not the field (Szabad forditás.)	842	160	528
Fóti dal	767	42	263
Gondolatok a könyvtárban	822	101	400
[Gróf Battyányi van itt...]	873	193	572
Ha gondolok reád...	834	147	504
Hahnemann	807—808	93	368
Haragszom rád	785	57	295
Harczi dal	855	169	542
Háládatlanság	761	31	251
[Hányszor hallók életet]	819	97	388
Három rege B. E. ifjú grófnőnek ajánlva 1845-ben	824	109	419
[Hogy búdat gátolja...]	805	93	367
[Honfi! ha győztes apák...]	853	165	539
Honszeretet	795	74	331

	Sorszám	Szöveg oldal	Jegyzet
Hubenayné (1844. nov.)	817—818	95	384
Hymnus	821	99	395
[István nádornak 1—5]	844—848	163	534
Jó bor	826	125	450
Jóslat	843	161	529
Keserü pohár (Bordal „Czilley s a Hunyadiak" szomorújátékból)	794	70	325
Ki a' hamis?	782	54	287
Kis gyermek	771—776	50	283
Kis leány sirjára	827	128	466
Kölcsey (Meg ne ijedjetek . . .)	813	95	379
Kölcsey (Nap vala értelmed . . .)	814	95	382
Laurához (Nagy szálka vagy . . .)	791	67	312
Laurához (Rád nézek, mert . . .)	764	39	258
[Légy buzgó, de . . .]	856	171	545
Liszt Ferenczhez	727	10	217
Madárhangok	823	107	414
Mák Bandi	768	46	280
Másnak	733—739	25	235
Megyeri	811—812	95	378
Mese a rózsabimbórul Bezerédy Flórikának	786	57	296
[Mért hagytál egyedül . . .]	860	183	561
Mi baj?	841	157	525
Mi kell?	741—758	28	241
[Midőn a nap . . .]	726	10	216
[Mig éltél neveténk . . .]	810	94	374
Mint a földmivelő	868	187	565
Mit csinálunk?	820	97	388
Moslékkal mosogatsz	741—758	28	239
[Múlt, melly nem változol]	789	63	311
[Nem fáradsz-e . . .]	830	129	475
Névnapi köszöntés. (Laurához)	765	40	259
Névnapra	766	41	261
Nő s anya	771—776	50	282
Országháza	835	147	504
Önkormány	741—758	30	243
Önkormányunkat ne gunyold	741—758	30	243
Ősök	781	53	287

	Sorszám	Szöveg oldal	Jegyzet oldal
Miss Pardoe' emlékkönyvébe	723	9	214
Petike	730	20	227
Rosz bor	804	6	362
Rövid törvénykezés	741—758	28	240
Sár, por	741—758	28	241
[Setét eszmék boritják . . .]	857	175	551
Sirvers 1—3.	865—867	184	564
Sirvers (Hol van a gazdag erő . . .)	722	9	213
Sirversek	771—776	50	282
Sok baj	788	63	310
Szabad föld	796	74	331
Szabadsajtó	854	169	540
[Szög Kató . . .]	790	64	311
[Tartson meg az isten . . .]	803	91	365
[Titka teremtésnek . . .]	778	53	283
Tót deák' dala	799	76	336
Tóth Lőrincz emlékkönyvébe	816	95	383
Vásárhelyi Pál sirkövére	839—840	157	524
Vesztegetés	741—758	29	241
Vég	769	49	281
[Vég ivadék vagyok . . .]	850	164	577
[Vére szerint nem . . .]	864	184	563
Világ	741—758	30	243
Világzaj	732	24	231
Virág és pillangó	740	26	237
Vizgyógy	759	31	249
Vontató	741—758	30	242
V. P. kisasszonynak Nov. 20. 1842. . . .	770	49	282
B. Wenckheim Máriának	733—739	25	233

KISEBB VERSEK CÍMMUTATÓJA
I. II. III.

		Kötet-szám	Szöveg oldal	Jegyzet
147.	A' babonás Sallayhoz	I	95	502
112.	XVII [A' Bajnok Hectort . . .]	I	64	476
692.	[A bátor nem örül nyugalomnak . . .]	II	259	699
286.	A' bátortalan szerelem	I	239	652
117.	A' Beteg Hazafiakért Brúna Ferentzhez	I	69	477
2.	A Bialok közelíte[se]	I	7	324
426.	A' boldog	II	96	416
265.	A' bonyhádi erdőben	I	206	617
328.	A' bucsuzó	I	286	721
214.	A' bujdosó	I	153	562
236.	A' bujdosó gyilkos	I	182	591
377.	A' bús legény	II	62	370
237.	A' bús vándor	I	183	592
561.	[A' butaság neked . . .]	II	152	513
310.	A' bűnös sírverse	I	264	689
364.	A' buvár Kund	II	43	339
19.	[Accipe Care Pater! . . .]	I	16	404
459.	A' csalfa lány	II	119	440
252.	A' csalogányhoz	I	194	604
240.	A' csendes haló	I	185	594
372.	A' csermelyhez	II	58	361
735.	3. Adorján Boldizsárnak	III	25	234
70.	[Aeole, vidd hírűl . . .]	I	47	447
317.	A' farkas	I	273	698
626.	[A' farkas és a' bárány]	II	167	567
22.	[A' fel háborodott elmét . . .]	I	17	406
282.	A' fellegekhez	I	233	647
660.	A' féltékeny	II	224	668
187.	[A' Fő boldogság . . .]	I	131	539
20.	[A Fő Böltsesség, a' midön]	I	16	404
669.	[A' gát nem mindig akadály . . .]	II	238	685
257.	A' gőgös	I	199	609
295.	A' Guttenberg-albumba	II	260	701
360.	A' gyászkendő	II	37	334

	Kötet-szám	Szöveg oldal	Jegyzet oldal
421. A' gyászkiséret	II	91	411
314. A' gyáva gonosz	I	272	695
258. A' gyötrődő (Ah nem, többé)	I	200	610
216. A' gyötrődő (Hajt keservem)	I	155	564
223. A' hajdani nemesség' emléke	I	170	574
260. A' hajnalhoz	I	202	611
234. A' haldokló	II	102	424
450. A' haldokló leány	II	30	324
743. A' hamis alvó	I	187	596
287. A' hamis leányka	I	240	653
122. [A' havazó télnek szele . . .]	I	71	481
398. A' hazafi	III	76	335
295. A' hazafiak	II	83	390
189. A' három egyesült fejedelmekre	I	243	656
207. A' hitlen	I	258	684
446. A' hivatlan dalosok	II	121	442
325. A' hivtelenre	II	96	416
640. A' holdhoz	II	207	605
628. A' hontalan	II	173	569
610. A' hontalannak	II	162	555
471. A' hős sirja	II	135	459
680. A' hü lovag	II	241	523
393. A' hű szerető	II	82	064
598—602. Ajándékok Szemere Pálnak	II	159	041
45. Ajánló versek	I	28	356
637. A' jegyes' sirja	II	205	447
217. [A' jövőnek szép reményit . . .]	I	156	644
279. A' juhász és bojtár	I	226	966
802. A' katona	III	83	346
81. A' Kegyetlen emberről	I	52	457
724. [A kellem poharát . . .]	III	10	214
431. A' kérő	II	97	419
627. A' két politikus	II	168	567
325. [A' ki ha Plutónál . . .]	I	284	718
69. [A' ki Hazájának . . .]	I	46	447
448. [A' ki merész . . .]	II	112	433
213. [A' ki nem tud . . .]	I	153	560
634. A' kis leány' baja	II	201	600
658. A' klastrom	II	224	666
201. A' korcsokhoz	I	141	548
242. A' koszorú	I	186	395
55. A közelgetö veszedelmeknek iszonyú tsapásit képzelő szivnek panaszai	I	35	436
760. A' Krivánon	III	31	250
621. A' „Különc" forditójának	II	164	664
297. A' lanthoz	I	252	667

	Kötet-szám	Szöveg oldal	Jegyzet oldal
457. A' leányka szobor elött	II	119	439
446. A' látogatók	II	111	432
315. A' legjobb orvos	I	272	695
235. Alku a' természettel	I	181	591
492. [Almanach iró]	II	142	479
263. [Aludjatok szép álmaim . . .]	I	204	615
442. A' magány	II	104	427
784. A' magyar hölgyekhez	III	55	291
341. A' magyar költő	II	7	281
662. A' magyartalan hölgyhöz	II	226	671
685. A' megcsalt leány	II	256	695
80. [A' melly érzések . . .]	I	51	457
793. A' merengőhöz (Laurának)	III	69	315
171. [A' merész halandókat . . .]	I	115	528
744. [Amerikának hát vannak feketéi . . .]	III	28	238
427. A' nándori toronyőr	II	96	416
365. Andor' panasza	II	45	340
324. András és Béla	I	282	716
837. A' nefelejtshez	III	153	513
270. Angyal Bandihoz	I	210	628
6. A nyarol	I	8	396
445. A' patakhoz	II	111	432
293. A' patvarista	I	246	660
284. A' pásztor leányok	I	235	650
653. A' philosophus vaczkor	II	222	662
334. A' plagiarius 1—3	I	297	734
222. A' pókfi és szúnyog	I	169	573
131. A' Pusztai vadász	I	77	489
441. A' puszta sír	II	104	427
630. A' rabló	II	185	579
500. [Aranyos]	II	143	487
256. A' reményhez	I	198	607
205. A régi üdők emlékezete	I	146	551
61. [A rény nagy jutalom . . .]	I	41	441
456. A' rózsa	II	118	439
300. ARRIA [Martialisból]	I	255	679
397. A' siket lantos	II	84	391
674. A' sors' adománya	II	239	687
831. A' sors és a' magyar ember (Rege)	III	133	476
556. [Aspázia]	II	152	511
370. [A' szabadság' büszke vára . . .]	II	53	356
259. A' szánakodóhoz	I	201	610
645. A' szegény anya	II	209	610
838. A' szegény asszony' könyve	III	154	514
321. A' szellőhöz	I	279	708
335. A' szemek	I	298	737

	Kötet-szám	Szöveg oldal	Jegyzet oldal
825. A' szent ember	III	119	438
449. A' szerelemhez	II	112	433
215. A' szerelmes (Hah kié vagy most)	I	154	563
298. A' szerelmes (Hasztalan van olvasásom,)	I	253	670
329. A' szerelmetlen	I	289	724
11. A szerentsé változásairol	I	10	397
387. A' szeretők	II	73	382
462. A' szerető' ohajtása	II	120	441
633. A' szép hajadon	II	200	599
322. A' szép leány	I	280	710
172. [A' szép halálnak...]	I	115	529
461. A' szép szemek	II	119	441
332. A' szép virág	I	296	732
661. A' szinház' nemtője	II	225	669
224. A' szittya gyermekek	I	170	574
336. A' sziv' temetése	I	299	738
190. [A' szokott úton repeső örömnek...]	I	133	541
763. A' szomju	III	39	256
4. A Tavaszról	I	8	395
291. A' templomba záratásomkor	I	244	658
779. [A' természet örök könyvét...]	III	53	286
9. A Télről	I	9	397
394. A' tihanyi viszhang	II	83	389
362. [A' törvény erejét...]	II	40	338
631. A' túlvilági kép	II	192	588
299. A' tünődő	I	254	671
126. Atyám' sirjához	I	73	485
721. [A' vaddal köz italt...]	III	9	210
167. [A' vándor élet...]	I	113	526
361. A' vándor madarak	II	38	335
411. A' várakozó	II	87	398
388. A' váró ifju	II	73	383
485. A' versmérték	II	141	474
874. A' vén czigány	III	193	572
296. A' virág	I	251	665
1. A virág le szakasztásakor	I	7	394
225. A' völgyi lakos	I	171	576
829. A' zalamegyeieknek	III	129	470
801. Az anyátlan leányka	III	79	346
105. Az álomból hamisan jósló Bodorról	I	62	475
667. Az árvizi hajós	II	234	681
447. Az átok	II	112	433
652. Az egerek	II	222	662
752. 11. Az egy és sok	III	29	238
538. Az elhagyott	I	183	593
452. Az elhagyott leány	II	117	437

	Kötet-szám	Szöveg oldal	Jegyzet
230. Az elhaló remény	I	176	587
468. Az elhaló szerelem	II	123	444
665. Az elmaradók	II	233	676
211. Az elmenőhöz	I	151	558
647. Az elszánt	II	211	657
460. Az elválók	II	119	440
800. Az elveszett ország	III	78	345
428. Az elzárkozott	II	97	417
869. Az ember élete	III	191	566
833. Az emberek	III	145	494
821. [Az emberszív' örvényei]	II	147	496
623. Az epigrammai Musa, az irókhoz	II	164	565
231. Az 1821 diki tél	I	176	587
392. Az éjféli ház	II	77	387
368. [Az éj' palástja...]	II	48	344
218. Az életgyűlőletnek kettős panasza	I	157	566
10. Az élet időről	I	10	397
731. Az élő szobor	III	22	229
116. XXI. Az én nevem	I	65	477
777. Az ifjú költő	III	51	283
234. Az ifju vitéz	I	180	590
220. [Az ifjuság és ártatlanság]	I	159	567
311. Az imádkozóhoz	I	267	690
89. Az Irigységhez	I	55	462
241. Az isteni jóság	I	185	594
232. A' zivatar	I	179	588
602. Az ostor beszél	II	160	540
384. [Az öröm édes bor...]	II	70	378
469. Az ősz bajnok	II	124	445
8. A[z] Őszről	I	9	396
649. Az özvegy	II	217	658
355. [Azt gondoltam...]	II	33	332
99. [Azt mondod Kormos...]	I	61	474
416. Az újítás' ellenségeihez	II	88	400
729. Az unalomhoz	III	18	225
762. Az uri hölgyhöz	III	32	252
792. Ábránd	III	68	314
753. 12. Áldás	III	29	242
861. [Állitsátok az emléket...]	III	183	531
738. [Álmodd ifjuság' szép álmait...]	III	26	231
312. Álom	I	269	693
245. Álom és való	I	189	598
737. Álom és való	III	26	236
675. Álom és valóság	II	239	687
863. [Álom volt-e hogy...]	III	183	563
13. [Ámde ha kivánod...]	I	15	402

	Kötet-szám	Szöveg oldal	Jegyzet oldal
320. Árpád' emeltetése	I	279	706
305. Ártatlan lány' éneke	I	257	683
383. [Ártatlanság köntösében . . .]	II	69	377
98. [Átkozod életed . . .]	I	61	474
858. Átok 1849. oct. 10	III	175	554
43. [Bár ki legyen . . .]	I	26	424
138. XII [Bár zengje más . . .]	I	85	494
670. [Bátran előre lovag . . .]	II	238	685
725. [Bátran fut, versenyt . . .]	III	10	215
432. Becskereki	II	98	420
797. [Becsületes ember . . .]	III	75	334
648. Berzsenyi' emléke	II	215	657
849. B. K. . . .P. . sirkövére	III	163	536
644. B-né' emlékkönyvébe	II	209	608
493. [Bojszi]	II	142	480
132. VI. [Boldog a' kit . . .]	I	78	490
87. [Boldog az, a' ki jeles tzélját . . .]	I	55	460
103. VIII. [Boldog az a' ki világát . . .]	I	62	474
203. [Boldogok a gyengék . . .]	I	142	549
699—714. Borhűtőkre	III	7	208
106. XI. [Boszszankodsz minden . . .]	I	62	—
604—606. B . . . . . Pálnak	II	160	544
162. [Borzadva jártam . . .]	I	107	521
17. [Borzasztó Télnek már majd közepét . . .]	I	16	403
657. B. P. emlékkönyvébe	II	224	665
129. III. [Boszszus sziveknek . . .]	I	75	488
563. [Botlol szürke . . .]	II	153	513
327. Börzsönyben	I	284	720
758. 16. Búcsú	III	30	249
679. Búcsú (Mit mondjak,)	II	241	689
308. Búcsú (Szép Etelka, kit szivembe)	I	260	686
316. Búcsú (Veszszen el a' ki remeg)	I	272	696
207. Bucsuzó	I	207	618
450. Budai temető	II	113	434
430. Buksihoz	II	97	417
739. 7. Bú és öröm	III	26	237
437. Bús emlék	II	103	425
440. Bús kert	II	103	426
115. XX. [Bús Pyram . . .]	I	65	477
587. Bústelekyre	II	157	533
734. B. Wenckheim Máriának	III	25	233
481—483. [Calibán]	II	140	473
584—585. Calibán a' festő	II	156	530
547—554. Calibán. Felelet	II	150	510

		Kötet-szám	Szöveg oldal	Jegyzet oldal
57.	Carmina [O Deus Omnipotens . . .]	I	36	438
502.	CHl	II	144	488
33.	Conciliandi sunt multorum animi M 1.	I	20	417
319.	Csaba, szerelme	I	274	704
690.	Csalogány	II	259	698
611.	Csaplovicsnak	II	162	556
198.	[Csattog az öldöklő viadalban . . .]	I	140	547
338.	Csák	I	301	743
342.	[Csák] (Csák, den.)	II	8	285
422.	Csák (Fölkele Csák, s nagy lelke)	II	91	412
221.	[Csendes volt az üdő . . .]	I	162	569
852.	[Cserhalom ez mellyen . . .]	III	165	538
593.	Cséplő	II	158	536
832.	Csík Ferke	III	139	483
787.	Cs. M. kisasszonynak	III	61	305
356.	Záfolás	II	35	333
123.	Czeczei Barátomhoz	I	71	482
290.	Czenczihez	I	243	658
96.	[Czinke reád sok . . .]	I	60	474
141.	Czinkéhez	I	88	499
528—531.	[Czinkére]	II	148	500
357.	Czipellőhöz	II	35	333
14.	[Dat Deus et recipit . . .]	I	15	402
283.	Dámon panasza	I	234	649
828.	Deák Ferencz	III	128	467
34.	M II Decenter fari, magnas res tractare intende	I	20	417
58.	De laboris similitudine cum Rosa	I	37	439
189.	[Deritsd vezérlő tsillagodat . . .]	I	132	540
806.	Dessewffy Aurél	III	93	368
59.	De Timore Domini	I	37	440
3.	De Venatore	I	7	394
7.	De volubilitate boni mundani	I	9	396
815.	[Dél vala értelmed . . .]	III	95	382
514.	D.....G.....ra	II	146	494
52.	[Distica quot fingis . . .]	I	32	434
408.	Dobó	II	86	398
91.	[Dóriai folyamok . . .]	I	57	463
513.	Döbi	II	146	493
170.	[Drága Tanitom! mit nyujtsak . . .]	I	114	527
193.	[Dúlja elboldog napom . . .]	I	134	542
592.	[Ebihal]	II	158	536
569.	[Edvi]	II	154	517
191.	Edyllion	I	133	541

	Kötet-szám	Szöveg oldal	Jegyzet oldal
407. Egri bor	II	86	397
133. Egy Barátom verseire Iső felelet VII	I	78	490
155. Egy Barátomhoz (Vigság néked nem)	I	102	512
165. Egy Barátomhoz (Tán kevesebb)	I	111	525
269. Egy barna csufolódó tréfásra	I	210	627
192. Egy boldogtalannak panasza (Ah hova ah hova, nagy Egek)	I	133	541
166. Egy Boldogtalannak panaszsza (Már siet hátra napunk)	I	112	525
294. Egy czifrán készült meleg hüselőre	I	247	662
267. Egyed Antalhoz (Elhagysz, elhagynak)	I	208	619
273. Egyed Antalhoz (Mint vagy Egyed,)	I	213	632
276. Egyedhez	I	215	634
281. Egy festett nefelejts alá	I	233	646
870—872. [Egy főúr sirkövére]	III	193	568
414—415. Egy jámbor szerzetes sírverse	II	88	399
642. Egy képszoborra	II	209	607
453. Egy kibujdosott' vég ohajtása	II	118	437
212. Egy korán haló végszava	I	152	559
92. (Egykoron a' kis egér...)	I	59	465
195. (Egykoron egy' kapitány...]	I	136	544
373. Egy költőre	II	59	362
515—520. [Egy könyvnyomtatóra]	II	146	495
402. Egy kövér vendégfogadósra	II	85	395
622. Egy „Magyar poesis" irójára	II	164	565
741—758. Egy politicus költőhöz	III	27	238
247. Egy széphez	I	191	600
654. Egy tanácsadóhoz	II	223	663
151. [Egy Tavasz van...]	I	99	507
209. Egy Váras, és Pásztorleány	I	150	555
351. [Egy világot...]	II	31	326
176. [Ekkor meg szabadúlsz...]	I	122	531
851. [E' követ a' végső...]	III	165	537
663. Elhagyott anya	II	227	673
559. Előszó	III	179	557
780. [Elszórta terhes fellegeit...]	III	53	286
697. Emlékezet	II	261	708
688. Emlékkönyvbe (Szólj, gondolj)	II	258	698
303. Emlékkönyvbe (Byronból)	I	256	682
733—739. Emléksorok	III	25	231
715—720. [Emléksorok]	III	8	209
227. Emmihez	I	173	582
111. XVI. [Engedelemre von a' hatalom...]	I	64	476
177. Epigramma	I	122	531
96—116. Epigrammák, 's némely rövid alagyák	I	60	468

		Kötet-szám	Szöveg oldal	Jegyzet
37.	Epistola ad amicum	I	21	419
51.	Epistola 1ma Első levél Penelope Ulissesnek	I	31	433
250.	[Epret eszik Miklós . . .]	I	192	601
664.	Erdei madárka	II	229	675
451.	Etele	II	117	436
26.	Exercitatio poetica	I	18	409
124.	[Ezt a barátomnak . . .]	I	73	484
728.	Éj és csillag	III	17	225
309.	Éjjel	I	261	688
84.	[Ékes Leányzó . . .]	I	53	459
616.	Élet, Udvardytól	II	163	562
523.	[Élnél vagy halnál . . .]	II	147	498
261.	[Éltetője életemnek . . .]	I	203	612
86.	[Éltünk hiúság' talpain . . .]	I	54	460
343.	[Ének Hédervári Kontról]	II	13	295
862.	[Épiték 's mellyet . . .]	III	183	562
496—499.	[Éva]	II	143	483
733.	Fáy Andrásnak	III	25	232
506—509.	[Fáy Andrásra]	II	145	490
288.	Fehérvár	I	241	654
390.	Fekete szem	II	76	386
743.	Feketeségek	III	27	239
678.	F. E. kisassz. emlékkönyvébe	II	240	688
136.	IV. Fel: X	I	82	492
137.	V Fe (1) XI	I	84	493
134.	II Felelet VIII	I	79	491
135.	III Felelet IX	I	80	491
139.	VI. F.[el] XIII	I	86	449
783.	Feledés	III	54	290
809.	[Feleségem szép és jó . . .]	III	94	374
160.	[Feléd, Barátom, im feléd siet . . .]	I	106	520
142.	XVI. [Feléd sohajtnak . . .]	I	89	499
656.	[Felforgatott menny . . .]	II	223	664
836.	FELIRAT. A szerencse jelképű karikára a lövöldében	III	149	513
540.	[Fel pénzelt Erdély . . .]	II	149	505
423.	V. Ferdinand' felgyógyulásakor	II	95	413
419.	V. Ferdinand királyhoz	II	89	401
226.	[Fergeteg dúl . . .]	I	173	581
25.	[Festa dies Jani . . .]	I	17	408
197.	[Fiad, Barátom, a' hadi életet . . .]	I	137	545
875.	[Fogytán van a' napod . . .]	III	196	591
571.	[Fojni]	II	154	518
49.	Fordítás. (Cimeri térségen mélly öblű . . .)	I	29	431

	Kötet-szám	Szöveg oldal	Jegyzet oldal
40. Fordittás [Amit még tenger 's Arionnak . . .]	I	24	423
50. Fordittás. (Cimeri térségen fekvö . . .)	I	30	432
188. [Forditsd felém oh Delia, Fényedet . . .]	I	132	540
842. Forget not the field (Szabad forditás)	III	160	528
60. [Fortuna dies Patrone sacra recurrit...]	I	38	440
767. Fóti dal Oct. 5. 1842.	III	42	263
330. Földi menny	I	290	727
161. [Fut kerül engem . . .]	I	107	521
389. Gábor diák	II	74	384
694. G. L. emlékkönyvébe	II	260	700
249. Gnomák 1—3.	I	191	600
822. Gondolatok a' könyvtárban	III	101	400
586. Gondolatok a' nap alatt	II	157	532
873. [Gróf Battyányi van itt . . .]	III	193	572
557—559. [Gödör József]	II	152	512
525—527. [Göthe-utánzó]	II	147	499
82. Gygantomachia	I	53	458
146. [Gyakran készültem . . .]	I	95	50
638. Gyász és remény	II	206	604
643. [Győzni, előre magyar . . .]	II	209	607
834. [Ha gondolok reád . . .]	III	145	504
807—808. Hahnemann	III	93	370
376. Haj, száj, szem	II	61	368
67. [Halhatlan Isten . . .]	I	46	446
588—591. Handabasa	II	157	534
596. Handabasák	II	159	538
785. Haragszom rád	III	57	295
855. Harczi dal	III	169	542
178. [Háborog a' tenger . . .]	I	123	532
761. Háladatlanság	III	31	251
90. Hálá adás	I	56	462
619. H. . .ányi Pálnak	II	164	563
819. [Hányszor hallók életet . . .]	III	97	388
824. Három rege	III	109	418
169. [Hát én végre Neked . . .]	I	113	527
576. [Hát te deákúl irsz . . .]	II	155	523
371. Hedvig	II	53	357
78. Hellynek leirása	I	49	451
331. Helvila' halálán	I	295	729
280. Helvilához	I	229	642
673. Hiba	II	239	686
577. Hires magyar—német költő	II	155	524

	Kötet-szám	Szöveg oldal	Jegyzet
671. [Hír terem a' pályán . . .]	II	239	686
805. [Hogy búdat gátolja . . .]	III	91	—
104. [Hogy fejedet beverék . . .]	I	62	474
183. [Hogy korosabb idején virítson . . .]	I	129	537
504. [Hogy meg ne sántulnál . . .]	II	144	489
107. XII [Hogy megütél, Brálos . . .]	I	63	—
73. [Hogy papucsos lettél . . .]	I	48	449
74. [Hogy papucsos most . . .]	I	48	451
165. [Honfi! ha győztes apák . . .]	III	165	539
36. Honores comparatos conservare	I	21	419
795. Honszeretet	III	32	329
150. H III. 3 (Horatius)	I	98	506
68. Hor I 5	I	46	446
144. XIX. Hor. I 5	I	91	450
600. Hová tavasz, te szép korunk' vezére . . .?	II	160	540
817—818. Hubenayné	III	95	384
206. Hucskó	I	147	552
464. Hunyadi' halála	II	120	441
632. Hűség (A' leányka mint madár)	II	198	597
418. Hűség (Lányka miért ez elázott arcz)	II	89	401
821. Hymnus	III	99	395
228. Idához	I	174	584
639. Idához (Nem mondom, hogy szeretlek)	II	206	605
199. Ifjúi ábrándozás	I	140	548
380—382. [Ifju, leány. Három párbeszéd.]	II	65	375
21. [Illa divina molem sapientia . . .]	I	16	405
366. Ilus' panasza	II	46	342
101. [Imre sietsz; . . .]	I	61	474
23. [Incidat ut menti . . .]	I	17	406
655. Intés a' vaczkorhoz	II	223	663
651. Irvágy	II	222	661
844—848. [István nádornak]	III	163	534
435. Izmén' sirjára	II	102	425
429. Jelenkori szerelem	II	97	417
292. Jeszenszky Miklóshoz	I	245	659
826. Jó bor	III	125	450
264. Jolához	I	205	616
843. Jóslat	III	161	529
562. [Jó üti-kos lennél . . .]	II	153	513
24. [Kedves Uram Bátyám! . . .]	I	17	408
83. [Kedvetlen a' dal . . .]	I	53	458
629. Kemény Simon	II	174	576
566—568. 1. „Kenyérmezei diadal" irójának	II	153	515

	Kötet-szám	Szöveg oldal	Jegyzet oldal
794. Keserű pohár	III	70	325
391. Kék szem	II	76	387
93. [Kénye szerént . . .]	I	59	466
339. Kérelem	I	304	745
118. [Kérj te . . .]	I	69	479
682. Késő vágy	II	253	693
413. Két gyermek sirja	II	88	399
399—401. Két hivatal	II	84	394
782. Ki a' hamis	III	54	287
173. [Ki fogja méltán . . .]	I	115	529
175. [Kisded bokrokkal . . .]	I	121	530
467. Kisfaludy Károl' emlékezete	II	91	409
420. Kisfaludy Károly' sirjára	II	122	444
774. Kis gyermek	III	50	283
318. Kis gyermek' halálára	I	273	700
827. Kis leány' sirjára	III	128	466
573. [Kis Samu]	II	154	519
125. [Kis szunyog . . .]	I	73	184
128. [Kit meg nem ejtnek . . .]	I	75	488
455. Klára Visegrádon	II	118	438
229. Klivényi barátomhoz (episztola)	I	174	584
140. XIV. Klivényi barátomhoz	I	87	495
202. Klivényihez	I	141	549
347. K. Matild' dala	II	24	309
348. K. Mathild számára	II	25	310
538—539. Kolmár	II	149	504
340. [Korpádi dala]	I	306	747
522. Kovacsóczy	II	147	497
813. Kölcsey (Meg ne ijedjetek . . .)	III	95	379
814. Kölcsey (Nap vala értelmed, . . .)	III	95	382
12. K: Uram Atyám Neve Napjára	I	11	398
208. Kútirás	I	149	554
163. [Küldi köszöntését az Abydai . . .]	I	108	522
379. Laboda' kedve	II	64	373
791. Laurához (Nagy szálka vagy . . .)	III	67	312
764. Laurához (Rád nézek . . .)	III	39	258
100. [Látom, hogy ájtatosan . . .]	I	61	474
488. [Láttalak a' Helicon tetején . . .]	II	141	476
164. Leander Herohoz	I	110	524
253. Lelkemhez	I	194	605
39. [I.] [Lengedező széltől . . .]	I	23	421
856. [Légy buzgó, de . . .]	III	171	545
489. [Liborczi]	II	142	478
727. Liszt Ferenczhez	III	10	217
687. L.-né emlékkönyvébe	II	258	697

		Kötet-szám	Szöveg oldal	Jegyzet oldal
823.	Madárhangok	III	107	414
597.	[Magyar költők]	II	159	539
444.	Magyarország' czimere	II	111	430
262.	[Majd meglássuk — Uram, . . .]	I	204	614
333.	Martialis után	I	297	734
510—511.	(Marti te a' szintől . . .)	II	145	491
768.	Mák Bandi	III	46	280
186.	[Már a' földövező Tenger . . .]	I	130	538
575.	Máré' vára	II	155	522
149.	[Már hitlen Salamon . . .]	I	96	505
130.	IV. [Már meg szünnie . . .]	I	76	489
5.	Márs zászlója alatt szomorkodo Jámborrol	I	8	395
736.	Másnak	III	25	235
578.	[Megfoganál, dagadott a' bércz . . .]	II	155	526
601.	Megint Muzárion	II	160	540
85.	[Meg mentett Helicont . . .]	I	54	459
811—812.	Megyeri	III	94	378
641.	Mellyik jobb?	II	208	605
635.	[Merj 's indulj! . . .]	II	201	604
786.	Mese a' rózsabimbórul	III	57	296
495.	[Metőfi]	II	143	482
583.	[Még ifjút, 's szabadot . . .] [Vitkovics]	II	156	529
38.	[Még pirosult orczád . . .]	I	22	420
409.	Méh	II	87	398
860.	[Mért hagytál egyedűl . . .]	III	183	561
42.	[Mért nevezel . . .]	I	26	424
841.	Mi baj?	III	157	525
726.	[Midőn a' nap . . .]	III	10	216
810.	[Mig éltél, neveténk . . .]	III	94	374
233.	[Mig gondok nélkűl . . .]	I	179	589
66.	[Mig ifjúi irányid . . .]	I	45	445
102.	VII. [Mig nyájas ligetek . . .]	I	61	474
148.	7. Mi kell?	III	28	246
337.	Mikes' búja	I	301	740
181.	[Miként rebegjen . . .] (I. II.)	I	126	534
545.	Mimili	II	150	508
185.	[Minden sziv nélkül . . .]	I	129	538
868.	Mint a földmivelő	III	187	565
46.	[Mint kezdjem levelem' . . .]	I	28	429
63.	[Mint lebegő ladikot . . .]	I	42	443
154.	[Mint vasad . . .]	I	101	511
723.	Miss Pardoe' emlékkönyvébe	III	9	213
820.	Mit csinálunk?	III	97	388

		Kötet-szám	Szöveg oldal	Jegyzet oldal
363.	[Mit te kívánsz tennem . . .]	II	40	338
403—404.	Mohács	II	85	395
746.	[Moslékkal mosogatsz . . .]	III	28	238
677.	Mosoly és gyötrelem	II	240	688
306.	Mostani szép vers, és fellengős	I	258	684
512.	[Most ez elég . . .]	II	145	493
16.	[Most ezer és hétszáz . . .]	I	15	403
77.	[Mostoha állapotunk . . .]	I	49	453
683.	M. . . szemei	II	254	694
789.	[Mult, melly nem változol . . .]	III	63	311
599.	Muzárion loco citato	II	160	540
598.	Muzárion. Uj folyam	II	159	540
501.	[Múzsa ne nézz ide . . .]	II	144	487
285.	Myrtill és Daphne	I	237	651
454.	Napoleon	II	118	438
110.	[Nappali pállyáját . . .]	I	63	475
301.	Nádorról	I	255	680
248.	Nefelejts	I	191	600
830.	[Nem fáradsz-e . . .]	III	129	475
79.	[Ne szánj meg éltem szűnte után . . .]	I	51	457
271.	Névnapi köszöntés	I	211	628
765.	Névnapi köszöntés Laurához	III	40	259
143.	Névnapi tisztelet	I	90	450
766.	Névnapra. [Ugy áldjon meg isten . . .]	III	41	261
127.	I. [Nézzed Barátom, . . .]	I	74	487
771.	Nö 's anya	III	50	282
659.	[Nő 's anya nyúgoszik itt . . .]	II	224	667
180.	[Nyájas tekintetednek . . .]	I	126	533
30.	[Nyájjas és szomorú versekre . . .]	I	19	414
741.	[Ócska tanácsokkal . . .]	III	27	238
374.	Óda Karlsbádra	II	60	365
127—144.	Ódák I—XVIII.	I	74	485
76.	[Oh fuss e' kegyetlen Földről . . .]	I	48	452
28.	[O Pater hominum coeli Regnator . . .]	I	19	411
326.	Országgyülés	I	284	718
835.	Országháza	III	147	504
624.	[Óva siess Magyar . . .]	II	167	566
27.	[O Quamvis corpore . . .]	I	18	411
686.	Ő	II	257	696
560.	[Öklelgetsz boczikám . . .]	II	152	513
755.	14. Önkormány	III	30	243
756.	[Önkormányunkat ne gúnyold, . . .]	III	30	238
781.	Ősök	III	53	287

	Kötet-szám	Szöveg oldal	Jegyzet oldal
174. [Őszre hanyatló napokban . . .]	I	117	530
94. [Őszvejövésünket levelemmel . . .]	I	59	466
613—614. Papp' gyötrelme	II	162	559
472—623. Pályalombok	II	137	460
359. Párja nincs	II	36	334
358. Pásztorlány' dala	II	35	333
406. Pázmán	II	86	396
666. Pest mart. 13. 1838.	II	234	677
730. Petike	III	20	227
152. Pindár mértéke [szerint]	I	100	508
681. Pipiske	II	251	692
114. [Pompeius fiait . . .]	I	65	477
210. Pórdal	I	151	557
546. [Poszeszti, . . .]	II	150	509
570. Pörkezdő	II	154	518
15. [Praeteriit postquam gelida pars . . .]	I	15	402
54. Proposita sententia	I	33	453
35. Prudenter fortuna utendum est M 3	I	21	418
378. Puszta csárda	II	63	370
405. Pusztaszer	II	86	396
18. [Qua sum depressus . . .]	I	16	403
31. [Quem vidit exorta dies . . .]	I	19	416
219. [Rabulához]	I	159	566
625. [Rajta lovag! . . .]	II	167	566
244. Rákoczy Bercsényinél Lengyelországban	I	189	596
194. Rege a' Hajdaniságból	II	135	543
32. [Reggel a' ki magát . . .]	I	20	416
302. Rejtett — szó	I	256	681
410. Remete' sirja	II	87	398
246. Remény 's emlékezet	I	190	599
804. Rosz bor	III	91	362
353. [Rózsa voltál . . .]	II	32	330
396. [Rösly]	II	84	391
747. Rövid törvénykezés	III	28	240
609. Rumynak	II	161	549
113. [Rusnya fekélyeddel . . .]	I	64	476
443. Salamon	II	109	427
581—582. Salamon I—II.	II	156	528
689. Sas	II	258	689
367. Sas és fogoly	II	47	343
749. Sár, por	III	28	238
313. Sejtés	I	271	694
88. [Semmire sem mehetünk . . .]	I	55	461

	Kötet-szám	Szöveg oldal	Jegyzet
857. [Setét eszmék borítják . . .]	III	175	551
691. Sikináv	II	259	699
182. ['s Im egy lenge Zefir . . .]	I	128	536
354. [Sír a' szegény Pere . . .]	II	33	330
108. [Siratod a' multat . . .]	I	63	—
650. [Sirvers] (Egy özvegy, boldog mint nő)	II	221	660
693. Sirvers (Férj és atya nyúgoszik itt) . . .	II	259	700
722. Sirvers	III	9	213
771—776. Sirversek	III	50	282
865—867. Sirvers	III	184	564
75. [Si terra toto cardine . . .]	I	48	451
788. Sok baj	III	63	310
120. [Sok vész riaszt . . .]	I	70	480
207. Sonett	I	149	554
398. [Sorvadozék 's vesztem . . .]	II	84	393
47. [Sunt nunc in cunctis . . .]	I	29	430
48. [Sustinui poenam non aequa mente . . .]	I	29	431
796. Szabad föld	III	74	331
854. Szabadsajtó	III	169	540
750. 9 Szavazat és a' tömeg	III	29	247
304. Szebb az Aszszony, ha hamis	I	256	683
463. Szent László	II	120	441
612. Szepyre	II	162	558
254. Szerelmesek	I	195	609
153. [Szerentsétlen, igen szerentsétlen . . .]	I	101	510
636. Széchenyihez	II	202	603
386. Szép asszony	II	71	379
352. [Szép az élet az erdőben . . .]	II	31	327
438. Szép és hű	II	103	426
470. Szép Ilonka	II	131	446
417. Sziget	II	88	400
251. Szigetvár	I	192	601
349. Szilágyi és Hajmási	II	25	311
439. Sziv	II	103	426
119. [Szivemből örülök . . .]	I	70	478
564—565. [Szókönyv-iró]	II	153	514
239. Szomorú biztatás	I	184	593
184. Szonnet egy Barátomhoz	I	96	504
646. Szózat	II	210	614
790. [Szög Kató . . .]	III	64	311
663. Sz. . . . . P. . . . K	II	160	543
620. Sz. . . . . rnek	II	164	564
145. Szultánnak hamvazást ajánló Török követhez	I	95	501
95. [Szűz Artzád . . .]	I	60	467

	Kötet-szám	Szöveg oldal	Jegyzet oldal
503. [T.]	II	144	488
676. Tanács	II	240	687
803. [Tartson meg az isten . . .]	III	91	361
555. [Tárnok]	II	151	511
204. T. Czinke Úrnak	I	145	550
29. [Tecum vitae quae est iucunda . . .]	I	19	412
541. [Terhes]	II	149	505
268. T[eslér] barátomhoz (Miként nyugatnak)	I	209	624
274. Teslér barátomhoz (Teslér, ki hitte)	I	214	633
156. [Tégedet, a' ki velem . . .]	I	103	515
168. [Tégedet, a' ki reánk . . .]	I	113	526
72. Tégedet, harcz mezején	I	47	448
579—580. [Thewrewk Virágról]	II	156	527
184. [Ti, Felsők nem ügyeltek' e . . .]	I	129	537
109. XIV [Tiszteled Istenedet, . . .]	I	63	475
196. [Tisztúl ködéből . . .]	I	136	545
65. Titirus és Moeris	I	44	445
56. Titirus Mopsus	I	36	437
778. [Titka teremtésnek . . .]	III	53	285
433. Tittel' halálakor 1831	II	102	423
607—608. Tizcsapás', irójának. Ugyan-annak	II	161	546
369. Toldi	II	49	350
278. Toldy Csepelben	I	222	641
494. [Toldy 's Fenyéry]	II	142	482
799. Tót deák' dala	III	76	336
816. Tóth Lőrincz' emlékkönyvébe	III	95	383
672. Tréfa és való	II	239	686
345. Túri' nője	II	19	302
486—487. [Turkai]	II	141	474
465. Tűkör	II	120	442
572. Tündérvölgy	II	154	519
436. Tűz és víz	II	102	425
615. T.....Y	II	163	561
97. U. A. II [Buzgóságodat egy némelly . . .]	I	60	474
158. [Udvardim! — nevemet hatalán . . .]	I	105	519
157. [Udvardim! tova földre szakadt . . .]	I	104	517
484. Ugrira	II	141	474
524. [Ugrottál, de azért . . .]	II	147	499
385. Újesztendei szép kívánság (1830)	II	70	379
275. Új kinok	I	215	634
323. Utóhang Cserhalomhoz	I	282	713
159. [Üdvöz légy békés liget . . .]	I	106	519

	Kötet-szám	Szöveg oldal	Jegyzet
742. [Van hiba, van bennünk; . . .]	III	27	238
542—543. . . . vardynak	II	150	506
698. Vashámor	II	261	709
424. Vágy . . .	II	95	414
62. [Várja hanyatlását kiki: . . .]	I	41	442
71. [Várna Moháts Rákos . . .]	I	47	448
505. . . . váry	II	144	489
574. Vásárhelyi	II	155	520
839—840. Vásárhelyi Pál sirkövére	III	157	524
41. Versio. Minden erkőlts ortzádon fénylik	I	25	423
344. Verskoszorú	II	19	301
44. [Vesztegeted felséges eröd . . .]	I	27	425
751. Vesztegetés	III	29	247
769. Vég	III	49	281
850. [Vég ivadék vagyok . . .]	III	164	537
121. [Végre köszöntésem . . .]	I	70	481
864. [Vére szerint nem . . .]	III	184	563
757. 15. Világ	III	30	243
732. Világzaj Dec. 1841	III	24	231
200. [Villám fegyverrel . . .]	I	140	548
64. [Villám kardok közt . . .]	I	43	444
255. Villidal	I	196	606
272. Virág Benedekhez	I	211	629
740. Virág és pillangó	III	26	237
458. Virág és szerelem	II	119	439
375. Vitkovics' emlékezete 1829	II	60	366
759. Vízgyógy	III	31	249
745. [„Volnánk bár kissé feketére születve." . . .]	III	28	238
277. Volt tanitványaimhoz	I	217	635
754. 13. Vontató	III	30	238
770. V. P. kisasszonynak Nov. 20. 1842. . . .	III	49	282
696. W. G. emlékkönyvébe	II	260	707
594—595. Y	II	158	537
544. Y	II	150	507
537. Y Algebra	II	148	502
490—491. Zalán	II	141	479
617—618. Zódonyi Ágnes irójának Ugyan annak	II	163	563
53. [Zoltánról a fő hatalom . . .]	I	32	434
295. Zotmund	I	248	664
346. Zrínyi	II	22	302
412. Zrínyi a' költő	II	87	399
179. [Zsenge munkádnak . . .]	I	125	533

KISEBB VERSEK KEZDŐSOR MUTATÓJA

I. II. III.

		Kötet-szám	Szöveg oldal	Jegyzet oldal
112.	A' Bajnok Hektort tsalfán leteriti Akilles	I	64	476
604.	A' balkéz embert szokták volt híni balognak	II	160	544
269.	A' Barnaság nem igen nagy dísz ugyan	I	610	627
692.	A' bátor nem örül nyugalomnak, bajt keres és győz	II	259	699
561.	A' butaság neked oh széljós, felséges ajándék	II	152	513
19.	Accipe Care Pater! jam a longo tempore scripta,	I	16	404
236.	A' csendes éjnek rémei közt sebes	I	182	591
441.	A' Duna' habjainál ki van itt a' kisded üregben	II	104	427
70.	Aeole, vidd hírűl Udvardinak, hogy ma Barátját	I	47	447
626.	A' farkas 's bárány egy patakhoz jöttenek	II	167	567
22.	A' fel háborodott elmét tehetetlensége követvén	I	17	406
187.	A' Fő boldogság, mellyhez rövid életüdőnkben	I	131	539
20.	A Fő Böltsesség, a' midön alkotta világot	I	16	404
269.	A' gát nem mindig akadály;	II	238	685
248.	A' gyengéd nefelejts elhervad. Örökre virit az	I	191	600
349.	A' harcz kitört, a' harcz lefolyt;	II	25	311
122.	A' havazó télnek szele kezdi lezárni folyóink'	I	71	481
835.	A' hazának nincsen háza,	III	147	504
287.	„Ah mi jó hogy itt talállak,	I	240	653
258.	Ah nem, többé nem vidámít	I	200	609
231.	A' hó porral elegy fetreng lábamnak alatta	I	176	587
192.	Ah hova, ah nagy Egek! hova tüntek el annyi szerentsés	I	133	541

		Kötet-szám	Szöveg oldal	Jegyzet oldal
243.	A' hűs ligetek fái közt	I	187	596
217.	A' jövőnek szép reményit	I	156	564
283.	A' kegyes Boris' szerelmét	I	234	649
724.	A' kellem' poharát az erő diadalma üríti	III	10	214
733.	A' kétes csillag milly sorsot küld le hazánkra,	III	25	231
164.	A' ki fiának örűl, mert szép, jó, ritka tehetség	III	164	536
325.	A' ki ha Plútónál jól lakhatik ördögi borral	I	284	718
69.	A' ki Hazájának kivánván hű fia lenni	I	46	447
448.	A' ki merész csak az él, a' gyávát tengeti hivság.	II	112	433
270.	A' kinek nincsen barátja	I	210	628
213.	A' ki nem tud dinnyehéjból	I	153	560
533.	A' kivonás meg van — kevesebb mint semmi kilenczczel	II	148	500
344.	A' koszóru gyengéd szövedék sokféle virágból,	II	19	301
632.	A' leányka, mint madár,	II	198	597
345.	A' leány, kit Túri kedvel,	II	19	302
828.	Alkudtál, 's mondtad: „nem kell, a' mit ti szerettek,	III	128	467
263.	„Aludjatok szép álmaim: itt az éj,	I	204	615
419.	A' megdicsőült hajdan' erősei,	II	89	401
80.	A' melly érzések gerjesztik nappal erőnket	I	51	457
171.	A' merész halandókat	I	115	528
744.	Amerikának hát vannak feketéi? Nekünk is;	III	28	238
2.	A mikor a tónak füves partjára le dűlnék	I	7	394
598.	A' min rég vajudál, nagy kín közt végre kinyögted,	II	159	540
40.	Amit még tenger 's Arionnak Hazája nemesmért	I	24	423
678.	A' mit vágyad kivánt,	II	240	688
82.	A' nagy Egek fényét megirígylé egykoron a' Föld	I	53	458
536.	Annyi esésid után nyughatnál végre de nem tudsz	II	149	502
222.	A' pókfi hálót szőtt magának a' falon	I	169	573
800.	Arczom, ne kérdjétek,	III	78	345
61.	A rény nagy jutalom, 's egyedűl messzére ki fénylik,	I	41	441
871.	A' sírból ne nagyot, ha szerénységére lesz emlék;	III	193	568

		Kötet-szám	Szöveg oldal	Jegyzet
776.	A' sírnak szentsége föd itt bú és bajok ellen:	III	51	282
782.	A' sok leány között	III	54	287
831.	A' sors előtt (ki légyen	III	133	476
370.	A' szabadság' büszke vára	II	53	356
288.	„A' szent királyok' széke' dicső helyén	I	241	654
172.	A' szép halálnak, bús, de ditső nyomát	I	115	529
41.	A szép tisztesség ortzád környékzi, fehérlö	I	25	423
190.	A' szokott úton repeső örömnek	I	133	541
824.	A' tavaszban elhullván virága,	III	109	918
779.	A' természet' örök' könyvét forgatni ne szünjél:	III	53	286
131.	A' Tél már befödé sikos	I	77	489
9.	A Télröl (Csak a cim van meg a kéziratban)	I	9	347
362.	A' törvény' erejét zárhat'd négy szóba: parancsol	II	40	339
721.	A' vaddal köz italt meg kezdé vetni az ember,	III	9	210
470.	A' vadász ül hosszu méla lesben,	II	131	446
150.	A' változatlan férfi erős szivét	I	98	506
167.	A' vándor élet szélveszes útjain	I	113	526
155.	A' vigaság néked nem tetszett, minthogy egy s-sel	I	102	512
759.	A' viz kétes elem, a' földet elönti, de táplál;	III	31	249
368.	Az éj' palástja lassan bontakozva	II	48	344
647.	Az élet másnak munka 's hivatal.	II	211	657
855.	Azért, hogy a szabadság	III	169	542
384.	Az öröm édes bor, keserű a' fájdalom, és bú	II	70	378
6.	Az Tavaszi napokat nyár szokta nyomba követni	I	8	396
355.	Azt gondoltam, hogy tudom, mi a' szem,	II	33	332
99.	Azt mondod Kormos, köztünk nints nálad erősebb	I	61	474
123.	Azt véléd, hogy már emléke baráti nevednek	I	71	482
753.	Áldást, igy szólasz, no csikarjunk, jó, legyen úgy bár:	III	29	238
429.	Állhatatosság a' szerelemben, aranykori hűség,	II	97	417
861.	Állitsátok az emléket hideg észszel azoknak	III	183	561

	Kötet-szám	Szöveg oldal	Jegyzet
245. Álmaim, a' csalfák, éjfélkor adák meg ölemnek	I	189	598
105. Álmodat hímezvén ugyan abból jóslani szoktál	I	62	475
738. Álmodd ifjúság' szép álmait, és ha fölébredsz,	III	26	231
737. Álmodjál örömet, 's ha fölébredtél, ne csalódjál,	III	26	231
387. Álmodom én, nem aluszom,	II	73	382
331. Álom, álom, édes álom!	I	295	729
863. Álom volt-e, hogy olly hamar eltünt életök? álmot,	III	183	563
13. Ámde ha kívánod, mi lehetne bajongva kesergö	I	15	402
133. Ámulásba hozott verseid hangzata	I	78	490
357. Árnyékát látván megbotlék benne Czipellő	II	35	333
427. 3. Árnyék sem vagy egész, csak lába vagy és feje már nem	II	148	439
383. Ártatlanság' köntösében	II	69	377
98. Átkozod életed, hogy ha szerentsétlen vagy, azomban	I	61	474
443. „Átok reád, magyarok' hazája,	II	109	427
617. Balga te, a' színtől jobb volna ha messze maradnál,	II	163	563
495. Baltával jött fel Pindus tetejére Metőfi	II	143	482
292. Barátom, egy magyar hazádfia	I	245	659
487. Bántani jámbort bűn, de gonoszt nem bántani bűnebb:	II	141	474
623. Bántani jámbort bűn, de gonoszt nem bántani bűnebb,	II	164	565
43. Bár ki legyen, boszus nyelvel a' ki sérteget engem,	I	26	424
138. Bár zengje más a' Hősök homálytalan	I	85	494
670. Bátran előre lovag: hol utad nincs menni, ugorj át.	II	238	685
725. Bátran fut, versenyt, kit Szépek' díja tüzel rá.	III	10	215
65. Bátya, mi bús dallal feleselnek az erdeji bértzek?	I	44	445
797. Becsületes ember.	III	75	334
463. Béla' fiát Lászlót a' váradi sírterem őrzi,	II	120	441
426. Bírlak-e, vagy csábúlt szemeim' játéka ime' kéz,	II	96	416

		Kötet-szám	Szöveg oldal	Jegyzet oldal
493.	Bojszi te, mit mívelsz? versekről értekezést irsz?	II	142	480
279.	Bojtárom, mi bajod? melly bánat nyomja sohajtó	I	226	641
132.	Boldog a' kit kész meg elégedéssel	I	78	490
87.	Boldog az, a' ki jeles tzélját izzadva eléri	I	55	460
103.	Boldog az a' ki világát nyájasan éli magamként	I	62	474
203.	Boldogok a' gyengék, mert tudnak türni erősen	I	142	549
219.	Boldogságot ohajt, o boldog Rabula, néked	I	159	266
566.	Bors, ha Kenyér' mezejére botolsz, 's még kedves az élet:	II	153	515
334.	Bors, hogy munkáját jól adta ki, szerte dicsekszik	I	297	734
162.	Borzadva jártam harmatos útamon	I	107	521
4.	Borzasztó Télnek hidege már hátrá nyomulván	I	8	395
17.	Borzasztó Télnek már majd közepét is el hagyván	I	16	403
106.	Boszszankodsz minden kitsinyért, mind egyre nagyítod	I	62	—
129.	Boszszús szíveknek képtelen átkait	I	75	488
563.	Botlol szürke, ne tudd, üt gazdád érette, ne érezd	II	153	513
244.	B. Rákóczy itt? R. Bercsényi, haj!	I	189	596
117.	Brúna! Te boldog vagy. Még, harmad napja miséztél:	I	69	477
286.	Búsan rejti bánatos szivében	I	239	652
730.	Bús mogorván ül Petike,	III	20	227
382.	Búsnak kellene oh nevetőke Olívia lenned;	II	66	375
677.	Búsongtam, 's nevetél. Nevetek most és te keseregsz	II	240	688
115.	Bús Pyram a' mikoron társát elvesztve kesergné	I	65	477
97.	Búzgóságodat egy némelly mondotta hibának	I	60	474
241.	Büntető nagy Isten,	I	185	594
50.	Cimeri térségen fekvő nagy hegynek alatta	I	30	432
49.	Cimeri térségen mélly öblű 's mesze benyúló	I	29	431

		Kötet-szám	Szöveg oldal	Jegyzet
198.	Csattog az öldöklő viadalban szánni tudatlan	I	140	547
252.	Csattogj tavasznak édes éneklője,	I	194	604
342.	Csák, den Helden rühm ich, und mit Freude	II	8	285
220.	Csendes vidék! o kedves hely nekem!	I	159	567
221.	Csendes volt az üdő, a' nap nyugovásra hanyatlott,	I	162	569
852.	Cserhalom ez, mellyen a' hír örökifju kezében	III	165	538
593.	Cséplő csépelhetsz; de ha meggyujt lángja dühömnek	II	158	536
519.	[5] Csibe korodban is már jól ösmertelek	II	146	495
832.	Csík Ferkének elfogyott a' telke,	III	139	483
271.	Csóka, holló, vén rigó nép	I	211	628
238.	Csüggedő mell, égj sanyarú bajodban,	I	183	593
290.	Czenczi! szive' belső rejtekében,	I	243	658
565.	Cizuk mist és mismást kevert é a' honni szavakhoz	II	153	514
96.	Czinke reád sok irígyeknek rút vádjaik omló	I	60	474
284.	Daphne, szelid társném, jó Daphne, beszéld el előttem:	I	235	650
14.	Dat Deus, et recipit saepe, quod ipse dedit	I	15	402
26.	De Campe veniens Albensi littera amici	I	18	409
189.	Derítsd vezérlő tsillagodat felém	I	132	540
815.	Dél vala értelmed, jó szived csillagos éjfél	III	95	382
754.	Dicsérd, hogy a' pór' terhén könnyítni törekszünk,	III	30	238
52.	Distica quot fingis, tot sunt ibi particularum	I	32	434
209.	Disze vidékednek, mért távozol annyira tőlem	I	150	555
91.	Dóriai folyamok, csemetés sziget öblei sűrű	I	57	463
170.	Drága Tanítom! mit nyujtsak végtére jutalmúl	I	114	527
193.	Dúlja elboldog napom a' szerentse	I	134	542
807.	Eddig anyag harczolt anyag ellen a' bús beteg' ágyán,	III	93	370
812.	Eddig néma valék, bérczekbe temetve vadon kő,	III	94	378

		Kötet-szám	Szöveg oldal	Jegyzet
569.	Edvi komor sanyarú múzsád jobb volna bagolynak,	II	154	517
204.	Egy boldog észnek meszszeható tüze...	I	145	550
665.	Egy fészket ismerék,	II	233	676
528.	Egy hiba van benned; de igen nagy cz..ke barátom:	II	148	500
410.	Egy jámbor remetét lelsz e' kis üregbe letéve,	II	87	398
92.	Egykoron a' kis egér egy vas ládába be csúszott	I	59	465
195.	Egykoron egy' kapitány így szól az otromba Inasnak	I	136	544
650.	Egy özvegy, boldog mint nő és mint anya egykor,	II	221	660
581.	Egy Salamont irtál, 's kettő lett végre belőle,	II	156	528
838.	Egy szegény nő, isten látja	III	154	514
151.	Egy Tavasz van csak rövid életünkben,	I	99	507
436.	Egy tűz van csak erő és egy víz' árja hatalmas,	II	102	425
351.	Egy világot, 's még egy fél világot	II	31	326
796.	E' ház, hová most lábamat teszem	III	74	331
440.	E' helyet elbódult szerető keresé ki magának	II	103	426
415.	2 E' helyt szentinek a' szent férfiu zenge zsolozsmát	II	88	399
176.	Ekkor megszabadúlsz vétkedtől egyre tekíntve	I	122	531
437.	E' koszorút gyászemlékűl keseredve akasztom	II	103	425
851.	E' követ e' végső ivadéknak egy ősi családból	III	165	537
412.	„E' lantot, koszorútlant bár VIOLÁJA' kezétől,	II	87	399
531.	4. Elcsábúlt Irokéz, ha leszen rend gondolatidban?	II	148	500
783.	Elfelejtenélek	III	54	290
267.	Elhagysz, elhagynak veled a' bonyhádi Camoenák,	I	208	619
612.	Elhajlál 's a' hazát kész volt megsérteni nyelved	II	162	558
690.	Elhervadt a' virág, a' fák' koszorúi lehulltak;	II	259	698
467.	Elhúny visszajöhetlenűl,	II	122	443
318.	Eljátszottad már kis játékidat,	I	273	700

	Kötet-szám	Szöveg oldal	Jegyzet oldal
489. Ellenségemnek tartod magad, árva Liborczi:	II	142	478
590. 3 Elméd elrontád sok idétlen gondolatokkal:	II	158	534
842. El ne feledd a' mezőt, a hol ők elhulltanak, a' hűk	III	160	528
534. Elsőnek szereted magadat nézetni: mi vadság!	II	149	502
627. ELSŐ. Ötödször: ő volt, a' ki lábait...	II	168	567
360. Elszáradt a' rózsafa,	II	37	334
780. Elszórta terhes' fellegeit az ég	III	53	286
649. Eltépte fátyolát a' gyász	II	217	658
8. El tűnt a Nyárnak hévséges színe előlünk	I	9	396
323. Elzengette dalát a' késő kor' fia, rólad	I	282	713
568. 3 Embereid, mint a' fűszál, elhullnak az harczon	II	154	515
752. Emberek a' tömeg is, még inkább ember egy ember:	III	29	238
771. 1 Emléket kérek síromba leszállva, 's ez emlék	III	50	282
697. Emlékezni fogok rólad, ha nem engedi sorsom	II	261	708
715—720. Emlékek nélkül nemzetnek híre csak árnyék.	III	8	209
313. „Emma, Emma, beteg vagyok	I	269	693
111. Engedelemre von a' hatalom vad rettegéssel	I	64	476
699—714. E' poharat mig vigan üritjük együtt, im elfoly az élet;	III	7	208
250. Epret eszik Miklós. Kiki látja, de érzi leginkább	I	192	601
768. Esküszik Mák Bandi, a' szomszéd is hallja,	III	46	280
240. Este létemnek, szomorú enyészet,	I	185	594
378. Ez a' csárda nevezetes,	II	63	370
124. Ezt a barátomnak küldöm, hogy értse mit érzek.	I	73	484
459. Édesen a' keserűt, keserűen mondod az édest:	II	119	440
769. Égj tisztán, mint a' szent oltár' lángja hazádért,	III	49	281
684. Égő szalag	II	254	694
666. Éjfél volt, szomorú mély csend, 's a' hajdani város	II	234	677
728. Éj vagyok, te csillag,	III	17	225
84. Ékes Leányzó névnapi tiszteletedre jő,	I	53	459

		Kötet-szám	Szöveg oldal	Jegyzet oldal
86.	Életünk hiúság' talpain alkatott	I	54	460
523.	Élnél vagy halnál, jó volna; de közbe szorultál, ...	II	147	498
603.	Élnél vagy halnál, jó volna; de közbe szorultál, ...	II	160	543
818.	Élni, örülni az életnek — fiatal vagyok és nö —	III	96	384
261.	Éltetője életemnek	I	203	612
557.	Élve halál vagy már gödrök' szörnyebbike, József	II	152	512
485.	Énekidet kérded hova mérjed? mérd füleidhez	II	141	474
622.	Énekidet, kérded, hova mérjed? mérd füleidhez!	II	164	565
1.	Én kiszakasztlak ugyan gyökeredből gyenge virágszál	I	7	391
862.	Építék 's mellyet titkon képlettem, az eszme	III	183	562
734.	Ép legyen, és lelkes, testben, szellemben erős faj, ...	III	25	231
607.	És te csapást költél? te csapás magad, a' legerősbik, ...	II	161	546
145.	Észrehozó hamvat javasoltál másnak azomban	I	145	501
497.	Éva szivem! neki türköztél, 's ifjakra hadakszol.	II	143	483
329.	Fájdalmasan folyt sok napom ifjuság'	I	289	724
194.	Fájdalom gyötrelmi köztt járt	I	135	543
689.	Fák' sudarán zápor 's szélvész harcolnak időnként, ...	II	258	698
809.	Feleségem szép és jó	III	94	374
160.	Feléd, Barátom, ím feléd siet	I	106	520
126.	Feléd borongnak, bús temető, komor.	I	73	485
142.	Feléd sohajtnak bánatim e kies.....	I	89	499
656.	Felforgatott menny.....	II	223	664
605.	Felfúttad magadat 's dudaszóval járod az útczát, ...	II	160	544
540.	Fel pénzelt Erdély 's nem szolgálsz érette; te ment vagy	II	149	505
559.	Felszedted Helicon' szemetét nagy száju gödör te, ...	II	152	512
469.	Fenn Lajosnak udvarában, ...	II	124	445
309.	Fenn már a' hold, leszáll az éj, ...	I	261	688
226.	Fergeteg dúl a' kopasz hegy' ormán...	I	173	581
25.	Festa dies Jani nunc laetae Calendae venerunt	I	17	408

		Kötet-szám	Szöveg oldal	Jegyzet oldal
585.	Festettél, most majd én foglak festeni: ülj meg.	II	157	540
836.	Félszázados nádort köszönt e hon!	III	149	513
461.	Féltelek, ah nagy az én félelmem, lányka, miattad:	II	119	441
447.	„Férfiak!" így szólott Pannon' vészistene hajdan,	II	112	433
693.	Férj 's atya nyúgoszik itt; özvegy' 's négy árva' keserve	II	259	700
197.	Fiad, Barátom, a' hadi életet	I	137	545
597.	Firkáltunk, bár senki magát nem törte nevünkért	II	159	527
524.	Fiu. O megint	I	195	606
33.	Flectere Corda hominum consvenit saepe benignus	I	20	417
227.	Fogadd el, édes Emmim,	I	173	582
875.	Fogytán van a' napod	III	196	591
571.	*Fojni* Fehérvárról hírdettél földi egy írást,	II	154	518
445.	Foly el, o folyj, patak, és kit partod' bokra lehullat	II	111	432
188.	Fordítsd felém oh Delia, Fényedet	I	132	540
377.	Forgó szél megy út' közepén,	II	62	370
60.	Fortuna dies Patrone sacra reccurit	I	38	440
208.	Földbe rejtett és homályba	I	149	554
767.	Fölfelé megy borban a' gyöngy;	III	42	262
422.	Fölkele Csák, 's nagy lelke' szavait maga zúgta hogy írnák,	II	91	412
214.	Fölkerestem nagy zajában	I	153	562
161.	Fut kerűl engem, valamerre térek	I	107	521
762.	Fürtidben tengervészes éj,	III	32	762
389.	Gábor diák mélyen elmerűlve	II	74	384
611.	Gázoltál szent hamvain a' nemes éltü VIRÁGNAK,	II	162	556
36.	Gloria non minimo nobis adeunda laborest	I	21	419
586.	„Gondolat a' nap alatt" munkádnak czime. — Ne tréfálj:	II	157	532
858.	Görgeinek híják a' silány gazembert	III	175	554
526.	Gőthe magából irt, holmit te utána leírtál	II	147	499
525.	Göthének szereted magadat mondatni? Legyen hát!	II	147	499
529.	Gőzei közt fejedet főnek gondoltam: azonban	II	148	500
872.	Gróf Battyányi vagyok, úr még siromban is: engem	III	193	568

		Kötet-szám	Szöveg oldal	Jegyzet
873.	Gróf Battyányi van itt magas ősök gyermeke, méltóbb	III	193	572
146.	Gyakran készűltem reggel szerelemre, — de pártos	I	95	502
425.	Gyászolom a' hitlent, 's nem színlett gyászom örök lesz;	II	96	416
629.	Gyilkos haraggal tört utat	II	174	576
399.	Gyógyítasz 's bort mérsz. Italod két érdemü: érzem	II	84	394
747.	Gyors törvénykezetet nevezél „lámpára kötésnek"!	III	28	238
643.	Győzni, előre magyar, az idő 's fejedelmed akarja	II	209	607
661.	Gyűl, fogy a' nép a' szinházban,	II	225	669
801.	Hadd lássalak, te kis	III	79	346
794.	Ha férfi lelkedet	III	70	325
834.	Ha gondolok reád én	III	147	504
253.	Hagyd a' világot 's kedvbe merűlt zaját,	I	194	605
613.	Hagyjátok színjátékot firkálni az embert,	II	162	559
215.	Hah kié vagy most, ki csak érttem égél,	I	154	563
376.	Haj, haj, haj,	II	61	368
216.	Hajt keservem, hajt az ínség,	I	155	564
799.	Ha kedvem elborúl,	III	76	336
464.	Haldoklott Hunyadi 's meg nem tuda halni; töröknek	II	120	441
67.	Halhatlan Isten bölcs kezeinek remek	I	46	446
408.	Halla török zajgást réműlt várában Egernek	II	86	398
833.	Hallgassatok, ne szóljon a' dal,	III	145	494
840.	II. Hallom-e még zúgásaidat, Tisza' féktelen árja!	III	157	524
592.	Hal nem vagy, lábaid vannak, nem béka is: a' fark	II	158	534
450.	Hamvait e' környék fedi a' szent keblü VIRÁGnak;	II	113	434
588.	Handabasa	II	157	534
596.	Handabasát neki a' nyavalyásnak: régi betegség	II	159	537
785.	Haragszom rád, mert fürtöd fekete,	III	57	295
486.	1. Harczoltam veled, és hátadra fölírtam ez alkut:	II	141	474
427.	Hasztalanúl küzdött, nem tudta leverni fokáról	II	96	416
298.	Hasztalan van olvasásom,	I	253	670
199.	Hatalmas érzet, mellyet az alkotó	I	140	548

	Kötet-szám	Szöveg oldal	Jegyzet
644. Ha van erény földön 's van díj számodra, szelídség!	II	209	608
646. Hazádnak rendületlenűl	II	210	614
761. Hazudság a' mit írtam	III	31	
178. Háborog a' tenger, nagy szél forgatja gödrében,	I	123	532
282. Háborogva, csüggedezve	I	233	647
90. Háladatlan szivvel nem akarnék tőled elálni	I	56	462
337. „Hányodtál: tengerré lett a' sok baj alattad,	I	301	740
819. Hányszor hallók életet, vért	III	97	388
302. Három tagja elűl könnyen forog a' vizek árján	I	256	681
375. „Hát csak az él-e soká, ki után a' sírba lenézni	II	60	366
169. Hát én végre Neked mit nyujtsak viszsza, Tanitóm	I	113	527
595. Hát külföldre szaladsz 's ott koldúlsz végre deákúl	II	158	537
576. Hát te deákúl irsz, Cicero' szolgája, 's dicsekszel	II	155	523
587. Hát te magadka vagy itt illat 's szín nélkül az ormon?	II	157	533
266. Hej! barátim széledünk,	I	207	618
210. Hej, Kató ne szomorkodj	I	151	557
570. Híres nagy pörnek te valál kezdője Holéczy.	II	154	518
727. Hírhedett zenésze a' világnak,	III	10	217
430. Hírt keresünk, úgy van! Italúl én szomjuzom a' hírt	II	97	417
671. Hír terem a' pályán, a' hír fia mér, halad, és győz.	II	239	686
805. Hogy búdat gátolja Bugát, jó dinnyemagot küld,	III	91	367
104. Hogy fejedet beverék, ne boszúld meg, mert igaz űgyed	I	62	474
496. Hogy gránátosnak szűlt a' természet, örülhetsz:	II	143	483
55. Hogyha az erdőkön lett volna világra jövésem	I	35	436
193. Hogy korosabb idején virítson	I	129	537
504. Hogy meg ne sántulnál, nyakon ütöttelek,	II	144	489
107. Hogy megütél, Brálos, 's a' költsönt viszsza nem adtam	I	63	—

		Kötet-szám	Szöveg oldal	Jegyzet
580.	2 Hogy mered a' tisztes nyelvhőst illetni, Virágot?	II	156	527
848.	5 Hogy nem egyenlő hang üdvözl országos utadban,	III	164	534
300.	Hogy Paetusnak adá kardját szűz Arria, mellyet	I	255	679
73.	Hogy papucsos lettél, szivem, hiddel, fájlala téged	I	48	449
74.	Hogy papucsos most lett Exstein, sokan azt ki kacagják	I	48	451
400.	Hogy tokajid nem jó a' tőke hibája 's az égé,	II	85	394
729.	Holdvilág az arczod,	III	18	
638.	Holló hajfürteid	II	206	604
667.	Hol népes ház-sorok	II	234	681
544.	Holt betüket szaporitsz magad élő ép betű: mondd el	II	150	507
722.	Hol van a' gazdag erő, hol az élet' hajnala? Eltűnt,	III	9	213
865.	Hol van atyánk, hol anyánk 's szeretett testvére atyánknak?	III	184	564
492.	Hol volt, hol nem volt, volt egyszer egy Almanach iró,	II	142	479
620.	Hol volt, hol nem volt, volt egyszer egy almanak-iró,	II	164	564
417.	Honfi! ha föllépendsz düledék várára Szigetnek,	II	88	400
853.	Honfi! ha győztes apák emlékét látni kivánod:	III	165	539
621.	Honnom, a' hálátlan, rég sírba taszíta 's nyugottam,	II	164	564
545.	Honnom, a' hálátlan rég sírba taszíta, 's nyugottam	II	150	508
816.	Hosszú életet élj, hogy elérd, a' mit mi reméltünk,	III	95	383
322.	Hó, vagy hab, vagy csillag rémlik	I	280	710
237.	Hová bolyongasz e' szél, záporzaj között?	I	183	542
822.	Hová lépsz most, gondold meg, oh tudós,	III	101	400
793.	Hová merült el szép szemed' világa?	III	69	315
201.	Hová rohantok átkozott gonosz fiak?	I	141	548
866.	2 Hő szeretet' lángján férj 's nő 's jó rokon éltek:	III	184	564
409.	Hulló harmatnak szeretője, 's a' harmatos ágé,	II	87	398
653.	Huppanj, körte! megértél már, Kinek íze kivánja,	II	223	662

		Kötet-szám	Szöveg oldal	Jegyzet
874.	Húzd rá czigány, megittad az árát,.....	III	193	572
772.	Hű nőért a' férj, az anyáért gyermekek, a' jó	III	50	282
631.	„Hűségtelen, de szép valál,.....	II	192	588
228.	Ida mégy? Hajh! mért kell itt maradnom, ...	I	174	584
804.	Igyunk, barátim, szomjas a' világ.....	III	91	362
21.	Illa divina molem sapientia posquam...	I	16	405
817.	Illy hamar, oh anyaföld, mért süllyedtél el alatta?	III	95	384
381.	Illy későn 's egyedül oh lányka. hová viszen útad?	II	65	375
572.	Illyen verseket a' nem igen bölcs kántor is irhat:	II	154	519
101.	Imre sietsz; de hátráltat nagyon a' komor álom	I	61	474
23.	Incidat ut menti Xti patientis imago...	I	17	400
202.	Indúlsz? nyomodban lengenek a' szelíd	I	141	549
306.	Ingadozásnélkűllévőségednekörűlő	I	258	684
32.	In Hung: Reggel a' ki magát büszkén hordozza: azon nap	I	20	416
34.	Intentus rebus praeclaris esto decenter	I	20	418
520.	Intézet más, azt ország állítja, 's nemes czél, ...	II	146	495
518.	Intézetté lett a' könyvek műhelye? — honnan?.....	II	146	495
651.	Irgalom a' hűnek! ne gyötörd szolgádat, Apollon!	II	222	661
543.	Irt szavaid, mint a' mondottuk zagyva beszédek	II	150	506
739.	Ismerj meg bút és örömet: rövid éj legyen a' bú, ...	III	26	231
663.	Ismérek egy édes, ah árva anyát,.....	II	227	673
634.	Isten a' megmondhatója	II	201	600
392.	„Isten hozzád büszke város, ...	II	77	387
821.	Isten segits! királyok istene!.....	III	99	395
407.	Ittanak a' hősök 's egyik így pendíte: „Török vér!"	II	86	397
760.	Itt állt egy távol népnek szabadelmü királya	III	31	250
414.	1 Itt nyugszik Cseri Pál, szent szerzet' tagja az úrban:	II	88	399
402.	Itt nyugszik Haspók, 's örömest, ha zabálni lehetne;	II	85	395
844.	Itt születél, a' föld örömében reszket alattad, ...	III	163	534

		Kötet-szám	Szöveg oldal	Jegyzet
846.	3 Itt születél, fia vagy minden csepp vérrel e' honnak	III	163	534
12.	Izzadó nyárnak kiderűltt szép napjai mulván,	I	11	398
478.	7. „Jaj nekem! elveszek illy sok ütéstől." Fogsz-e javulni?	II	140	468
628.	Járatlan útakon ki jársz,	II	628	569
165.	Jár hevesebb szekerén nyájasb sugárra derűlvén	I	111	525
341.	Jár számkiüzötten az árva fiú,	II	7	281
774.	4 Játszám 's meghaltam; játékim' folytatom égben!	III	50	282
687.	Játszol örömmel, bánattal; játékodon ámúl	II	258	697
847.	4 Jobban mint mi birók nappallá tenni ez estét	III	164	534
640.	Jó hold, ki békén szenveded	II	207	605
310.	Jó istenem volt és szép angyalom	I	264	689
556.	Jókor elért a' sors gyönyörű Aspázia téged,	II	152	511
673.	Jó, mint a' kegyelem, gyönyörű vagy, mint az aranyszál;	II	239	686
207.	Jó reményi a' jövő időnek,	I	148	554
562.	Jó üti-kos lennél van hozzá szarvad elég nagy	II	153	513
340.	Jő meszsziről a' bús fiú,	I	306	747
255.	Jő, társak, az éj' fele, jő,	I	196	606
423.	Jött a' Halál betegágyához magyar ifju királynak;	II	95	413
317.	Juhász lett a' farkas, 's egymás után	I	273	698
698.	Kard, eke, láncz készűl a' vasnak gazdag eréből,	II	261	709
765.	Kár hogy a' pap megkeresztelt,	III	40	259
555.	Kecske lovat hajtál, 's magadon jöttél ide Tárnok	II	151	511
434.	Kedves lányka! ha sírhelyemet meglátni jövendesz,	II	102	424
24.	Kedves Uram Bátyám! szives Soraimra tekintsen	I	17	408
276.	Kedves volt leveled, most is, mint máskor, előttem,	I	215	634
83.	Kedvetlen a' dal, kedvetlen a' sorsis	I	53	458
854.	Kelj fel rab-ágyad kőpárnáiról,	III	169	540
784.	Kell-e dal, szép és varázsló,	III	55	291

		Kötet-szám	Szöveg oldal	Jegyzet
750.	Kell szavazat, 's gúnyolva beszélsz a' képviseletről,	III	29	238
428.	Kertem alatt ha kimégy a' rétre, leányka, 's az ajtót	II	97	417
775.	5 Ketté vált a' család; én mentem ölelni a' holtat!	III	50	282
249.	Kezdj buzgón, 's már sokra menél: halad, a' ki	I	191	600
93.	Kénye szerént széljel dühödő szél hajtja vitorlám	I	59	59
118.	Kérj Te mathesis helyet Brúnától natragulyát, én	I	69	479
395.	Kértek, 's a' haza kér; firkáltok, 's a' haza buzdít;	II	83	390
674.	Kértelek a' sorstól 's az megtagadott; de helyetted,	II	239	687
773.	Későn, vajha minél később lássalak ismét,	III	50	282
256.	Kétes szép remények	I	198	606
806.	Kétes uton jártál, kevesektől értve, 's ha célod	III	93	368
694.	Két jó van, mi fölött sorsnak nincs semmi hatalma,	II	260	700
173.	Ki fogja méltán zengeni érdemes	I	115	529
230.	Ki lesz fogyasztó bánatom' orvosa?	I	176	587
680.	„Ki lesz, ki úgy örűljön,	II	241	689
843.	Ki mondja meg, mit ád az ég?	III	161	529
645.	Kinnal szült fiakat szomorúságodra neveltél;	II	209	610
175.	Kisded bokrokkal födözött bérczeknek az alján	I	121	530
420.	KISFALUDYt ne keresd e' keskeny sírban, o honfi!	II	91	409
421.	Kisfaludyt gyászolni ki jő? milly szánakodó nép,	II	91	411
365.	Kis lány, nagy lány,	II	45	340
633.	Kisleány-seregben	II	200	599
358.	Kis rózsa, szép rózsa,	II	35	333
125.	Kis szunyog, a' Pásztor, hogy meg tartád vala éltét,	I	73	184
826.	Kit illet e' pohár,	III	125	450
128.	Kit meg nem ejtnek vágyakozásai	I	75	408
374.	Kit méltán zengjen Heliconnak népe, o kutfő,	II	60	365
538.	Kolmár súgok egyet; de ne mondd meg senkinek: a' nyelv	II	149	504

		Kötet-szám	Szöveg oldal	Jegyzet
483.	Konczod adok gazdád, táplálód, és te morogsz rám?	II	140	473
385.	Kormosan, de tiszta szívvel,	II	70	379
514.	Ködben emelkedtél 's a' köd nimbus vala fődnek:	II	146	494
735.	Költő lenni ha vágysz, költs el búbánatot és bajt,	III	25	231
479.	Költő vagy te is, és velem a' Heliconra sovárgasz?	II	140	468
589.	Költőt gondoltam benned lappangni: azonban	II	157	534
242.	Könnyű kebellel, vígan lejtve andalog	I	186	595
515.	Könyvnyomová lettél oh drága barátom ügyészből	II	146	495
517.	[3] Könyvsatuvá lettél oh drága barátom ügyészből,	II	146	495
655.	Körték' vadja maradj békén, jó polyva között vagy;	II	223	663
163.	Küldi köszöntését az Abydai Hero! tenéked	I	108	522
164.	Küldi köszöntését, mellyet bár vinne Leander	I	110	524
453.	Külföld' halma födend, leütöttet nem honi harczban,	II	118	437
446.	Lányka! ha lassu dobajt hallasz 's ajtódon álmak'	II	111	432
418.	Lányka! miért ez elázott arcz, e' harmatozó szem?	II	89	401
547.	Lányka! ne hódolj a' csáboknak az ifju' alakján:	II	119	439
319.	Lányka, szerelmiben ha külön több névre találtál,	I	274	704
348.	Lászlót köszöntök, nem Lászlónapot,	II	25	310
798.	Látogató ha keres, mondjátok, nem vagyok itt benn:	III	76	335
507.	2 Látom, alatt búkálsz, 's örömest ha lehetne, kitérnél	II	145	490
100.	Látom, hogy ájtatosan viseled magadat, de hogy épen	I	61	474
488.	Láttalak a' Helicon' tetején mászkálni, 's türélek,	II	141	476
619.	Láttalak a' Helikon tetején mászkálni 's türélek,	II	164	563
675.	Láttalak álmomban, harag ült szép homlokod' élén	II	239	687

	Kötet-szám	Szöveg oldal	Jegyzet oldal
223. Láttam kelni serény lován	I	170	574
307. Láttam, megindult a' tavasz, illatos ...	I	258	684
251. Láttam veszélyes tájadat, oh Sziget! ..	I	192	601
546. Legjobb költőnek méltán mondhatni Poszesztit	II	150	509
373. Lelked beteg, 's a' költés benne gyöngy;	II	59	362
480. 9. Lelkedet add ide? nincs. párádat? az itt van. — Elég rosz, ...	II	140	468
39. [I]. Lengedező széltől suhogó zöld fának alatta	I	23	421
856. Légy buzgó, de szerény, birónak még te kicsin vagy,.....	III	171	545
247. Lyányka, ha bírhatnám szivedet, nem kellene	I	191	600
574. Magadat nem érted, 's mások értenének?	II	155	520
695. Majd ha kifárad az éj 's hazug álmok' papjai szűnnek.....	II	260	701
262. Majd meglássuk — Uram. mit igért volt, tudja e most is, ...	I	204	614
505. Marczonglod fejedet 's bámulsz, hogy semmire sem mégy?	II	144	489
510. Marti te a' szintől, jobb volna, ha messze maradnál	II	145	591
291. Marty, Marty még mi lesz belőled, ...	I	244	658
186. Már a' földövező Tenger alá elmerűlt.	I	130	538
490—491. Már csak futna Zalán, de magad, mázlója, mikor futsz?	II	142	479
575. Máré' vára dagadsz, szólj illy iszonyúra mi pöffeszt	II	155	522
149. Már hitlen Salamon a' Mogyoródi hegy'	I	96	505
56. Már kezdé komor éjt fel váltani a' piros hajnal.....	I	36	437
130. Már meg szűnnie láttatik	I	76	489
139. Már rég nem hallám zengeni lantodat	I	86	494
166. Már siet hátra napunk, már int az enyészeti alkony	I	112	525
654. Másnak bölcs, te korán érett szóhőse, ki vagy te?	II	223	663
339. Mást sugár nagy termet hódít, ...	I	304	745
229. Meddig fogsz az igéret után hallgatni, barátom?	I	174	584
246. Meddig vezérlitek háborgó éltemet,....	I	190	599
530. 3. Medvét tánczoltatsz ősz vénségedre Bohósdi?	II	148	500

		Kötet-szám	Szöveg oldal	Jegyzet
484.	Megcsaltál, 's haragom kezdett lázadni; de már ma	II	141	474
155.	Megfoganál, dagadott a' bércz, 's már szinte nevettünk	II	155	526
600.	Megfoganál, dagadott a' bércz 's már szinte nevettünk,	II	160	540
315.	Meggyógyit az üdő, jobb orvos nincs az üdőnél:	I	272	695
808.	2. Meghaltál, hogy kötve ne légy egy testhez örökké:	III	93	370
85.	Meg mentett Helicont nyissátok viszsza sereglő	I	54	459
732.	Megmozdúlt egy sír, 's vele mozgatni kezde a' tenger,	III	24	231
813.	Meg ne ijedjetek, a' hazaföldnek szíve dobog fel:	III	95	379
473.	2. Meg ne botolj, maczkó, botlásodat éri ütésem	II	139	468
397.	Megrendíthetlen nyugodalmad, o lant' fia! Ember	II	84	391
388.	Megvártalak, kedves, az órára,	II	73	303
324.	Melly csend ez? mi halál lett úrrá néma falak közt	I	282	716
281.	Mellyet egykor hű kezekkel	I	233	646
404.	2. „Melly föld ez, mi virágzó tér az öreg Duna' partján,	II	85	395
343.	Melly hős az, ki hadkirályként	II	13	295
68.	Melly jó illatokat ömledező hajú	I	46	446
144.	Melly jó illatokat ömledező hajú	I	91	450
326.	Melly már honnunknak sebeit valahára bekötné	I	284	719
811.	Melly nevetés ez alant? mi öröm van a' síri világban?	III	94	378
332.	Melly vad az, melly zordon, a' ki	I	296	732
460.	Menni fogunk, te öröm 's boldog szerelemnek ölébe,	II	119	440
37.	Meny szerződ nélkűl levelem e' Pesti vidékről	I	21	419
330.	„Mennyet kell a' földön is keresni,	I	290	724
635.	Merj 's indulj! heverőt nem pártol semmi szerencse.	II	201	603
577.	Merre van a' te hazád, vendég szózatnak irója?	II	155	524
749.	Mert nem adózunk, gyermekidet sár porba fulasztod;	III	28	238
662.	Mert szép vagy, kellemid'	II	226	671

		Kötet-szám	Szöveg oldal	Jegyzet oldal
558.	2. Mese mese mi az? tégy hozzá, kisebb lesz	II	152	512
313.	Messze az elmúltak' honjába kivánkozik e' szív,	I	271	694
449.	Még egyszer, szerelem!	II	112	433
610.	Még egyszer, te nekünk nem kellesz nagy nevü iró,	II	162	555
583.	Még ifjút, 's szabadot szeretett egy furcsa leányka,	II	156	529
38.	Még pirosúlt orczád diszesitvén életüdődet	I	22	420
482.	2. Még sem csillapodol? mit látsz közeledni, mi zendit?	II	140	473
134.	Még viszsza térhet kedved ez úntalan	I	79	491
338.	Mélyen alszik sirja' éjjelében	I	301	743
475.	„Mért bántasz gazdám, nem botlom hű lovad immár."	II	139	468
839.	I. Mértem az országot, vizinek kisérve futását,	III	157	524
477.	6. „Mért gyilkolsz gazdám fejedelmem? lám! hogy iramlom."	II	140	468
860.	Mért hagytál egyedűl testvér e' puszta világban	III	183	561
350.	Mért könnyü lebel,	II	30	324
686.	Mért nem vagy virágszál	II	257	696
42.	Mért nevezel, már most mondd meg, változni tudónak	I	26	424
296.	Mért, pogány tél, mért fogyasztod	I	251	665
474.	„Mért ütögetsz gazdám, lásd már nem botlom utamban."	II	139	468
476.	5. „Mért vagdalsz uram, im nyögök, és nem botlom az úton"	II	139	468
664.	Mi boldog erdején a' kis madár,	II	229	675
726.	Midön a' nap nyugodni tér	III	10	216
859.	Midőn ezt irtam, tiszta volt az ég	III	179	557
136.	Midőn sietnek képzetid rideg	I	82	492
280.	Miért jelensz meg álmaimnak	I	229	642
206.	Miféle gerjedelem zavarja lelkedet?	I	147	552
327.	Mig a' képzelődés' könnyü szárnyán	I	284	720
148.	Mig az ifjúság zsengedő korán	I	96	504
810.	Mig éltél, neveténk, sirodba könnyezve teszünk le:	III	94	374
233.	Mig gondok nélkűl játszottam az égi örömmel	I	179	589
66.	Mig ifjúi irányid hevét természeted oldja	I	45	445

		Kötet-szám	Szöveg oldal	Jegyzet oldal
102.	Míg nyájas ligetek tsendében napjaim' élém	I	61	474
272.	Míg te Kelenföldnek koszorús zengője, daloddal	I	211	629
268.	Miként nyugatnak gyenge fuvalma, melly	I	209	624
181.	Miként rebegjen tiszteletet szavam	I	126	534
293.	Mi kik előbb vizen és sáson kényünkre hajóztunk,	I	246	660
615.	Mikre nem ád isten költőnek semmi hatalmat?	II	163	561
788.	Mi lelt engem, én nem tudom,	III	63	310
499.	Milly édes neked a' boszuállás éva! de meg van:	II	143	483
89.	Minden jóra fenet vad agyart a' mérges irígység	I	55	462
185.	Minden szív nélkűl, látjátok' e Istenek anynyi	I	129	538
45.	Mint a' fergetegek tollat levegőbe emelvén	I	28	426
868.	Mint a' földmivelő jól munkált földbe magot vet	III	187	565
462.	Mint a' gyenge virág haldokló fára fonódik,	II	120	441
582.	Mint a' jó öregek, játszíni személyeid, ollyak	II	156	528
869.	Mint az érett gyümölcs,	III	191	566
567.	2. Mint bizonyos dolgot, látom szép végedet oh bors,	II	153	515
781.	Mintha nem őstől származnál, légy tetteid által	III	53	287
787.	Mintha szívem' húrja volnál,	III	61	305
303.	Mint hideg sirkőre metszett	I	256	682
46.	Mint kezdjem levelem' bánkodjak és keseregjek?	I	28	429
328.	Mint kit a' halál' hatalma	I	286	721
63.	Mint lebegő ladikot ragad a' viz szine szüntelen	I	42	443
584.	Mint urat és szolgát egyiránt beköp a' csunya légyfi,	II	156	530
73.	Mint vagy Egyed, hű nyájadnak közepette, miként van	I	213	632
154.	Mint vasad buzgó paripádat, úgy űz	I	101	511
841.	Mi ok, hogy tégedet	III	157	525
777.	Mi sürget mondanom	III	51	283
820.	Mit csinálnak Magyarhonban?	III	97	388

	Kötet-szám	Szöveg oldal	Jegyzet
289. Mit forralt titkos kebelén a' hármas erőszak,	I	243	656
827. Mit jelent a rózsafelhő	III	128	466
5. Mit keseregsz jámbor! kit a sors Mars mezejére	I	8	395
723. Mit kérjünk születendő nép, magas Anglia, tőled?	III	9	213
424. Mit késel, o lányka,	II	95	414
870. 1. Mit mond itt e' sír, e' nemes föld és e' dicső ég?	III	193	568
679. Mit mondjak, mit ne mondjak?	II	241	689
867. 3. Mit nyujtsunk néktek, lemenőknek az ősi porokhoz,	III	184	564
363. Mit te kivánsz tennem neked, és a' mit nem, azonkép	II	40	339
285. Mit tekingetsz csábító szemeddel	I	237	651
609. Mit tótúl gondolsz, elmondasz konyhadiákúl,	II	161	549
545. 2. Mit várunk tőled, kérdezd meg atyádat a' sírban,	III	163	534
758. Mit versben vétél, tettekben helyre hozandod.	III	30	238
294. Mi vagy te szép völgyecske, szép tetőddel?	I	247	662
356. Mondod, hogy a' tolvaj, gaz csinyait éjszakában űzi.	II	35	333
676. Mondtam az észnek: hagyd! a' szívnek: szív! ne szeresd őt.	II	240	687
339. Mást sugár nagy termet hódit,	II	304	745
746. Moslékkal mosogatsz 's elszennyezed a' miket érintsz	III	28	238
512. Most ez elég; vedd jó néven, ha meg ostorozálak	II	145	493
602. Most ez elég, vedd jó néven, ha megostorozálak;	II	160	540
16. Most ezer és hétszáz nyoltzvan nyoltzadik év ránk	I	15	403
77. Mostoha áLLapatunk terhét egy DráVaI Nájás	I	49	453
10. Mulnak az esztendők szomoru folyamattal azomban,	I	10	397
789. Múlt, melly nem változol	III	63	311
601. Muzárion magtár, nyelvünk' magtára, de benne	II	160	540
501. Múzsa ne nézz ide, itt úrszéket tart az igazság;	II	144	497

		Kötet-szám	Szöveg oldal	Jegyzet
573.	Nagy ajtón Kis Samu megy a' palotába,	II	154	519
451.	Nagy haragú Etelét, dúlóját annyi hadaknak,	II	117	436
366.	Nagy hiba az nálunk	II	46	342
301.	Nagy Mahomet, 's Hunyadynk harczolt vad Servia sikján,	I	255	680
295.	Nagy sereggel, büszke szívvel	I	248	664
791.	Nagy szálka vagy szememben, kis leány!	III	67	312
454.	Nagy volt ő 's nagysága miatt megdőlnie kellett;	II	118	438
110.	Nappali pállyáját végezve hanyatlani kezdett	I	63	475
814.	Nap vala értelmed, jó szived, csillagok és hold:	III	95	382
837.	Nefelejts! te gyáva kékszemű virág,	III	153	513
537.	Nem bántlak többé, csak ez egy kérdésre felelj meg	II	149	502
751.	Nem csak lélekadó bortól részegszik az ember,	III	29	238
642.	Nem faragott, oh lány, kőből a' müvész' keze téged;	II	209	607
830.	Nem fáradsz-e reám mosolyogni, ha csüggedek és ha	III	129	475
637.	Nem hervaszt engem szerelem,	II	205	604
314.	Nem hihetem hogy félt meghalni Gonosz Peti: önkényt	I	272	695
748.	„Nem kell hát takarékpénztár, lópálya, hanem más"	III	28	238
606.	3 Nem keserű galacsot, porló tejczukrot ajánlok	II	161	544
135.	Nem képes hát már bár mi derűlt idő	I	80	491
648.	„Nem kérem, oh sors! kincseidet, nem az	II	215	657
639.	Nem mondom, hogy szeretlek,	II	206	605
141.	Nem vár hiú bért a' nemesebb szivű	I	88	499
685.	Ne nézz reám!	II	256	695
79.	Ne szánj meg éltem szűnte után, utas!	I	51	457
829.	Nevet kerestek jó ügynek baráti	III	129	470
361.	Nézd a' madarak' seregét:	II	38	355
346.	Néz nyúgatra, borús szemmel néz vissza keletre	II	22	302
320.	Nézz Árpádra, magyar, ki hazát állíta nemednek;	I	279	706
127.	Nézzed Barátom, mint halad elkorunk	I	74	487
35.	Non quovis nobis fortunam obtingere casu	I	21	418
265.	Nőj fiatal fa, 's légy gyötrelmem rejteke, sirja:	I	206	617

		Kötet-szám	Szöveg oldal	Jegyzet
659.	*Nő* 's *anya* nyúgoszik itt, házának gyásza 's keserve:	II	224	667
657.	Nőtelen országnak méltán mondhatni hazánkat,	II	224	605
264.	Nyájas szerelme szűz Jolám' szivének,	I	205	616
180.	Nyájas tekintetednek	I	126	533
30.	Nyájjas és szomorú versekre fakaszta keservem.	I	19	414
786.	„Nyílj ki, nyílj ki rózsabimbó,	III	57	296
299.	Nyugszik a' szél, csendes a' hab,	I	254	671
741.	Ócska tanácsokkal, köpönyeggel zápor után jársz,	III	27	238
57.	O Deus Omnipotens adsis mihi semper egenti	I	36	438
413.	Oh anya! meg ne sirass, hogy ezen kis sírba leszálltam:	II	88	399
152.	Oh borítsel engem	I	100	508
76.	Oh fuss e' kegyetlen Földről, fuss! mert ez irígy Ház	I	48	452
211.	Oh! ki tőlem, 's bút nevelő szivemtől,	I	151	558
212.	Oh! most hallgass rám, csak most végtére figyelmezz	I	152	559
372.	Oh selyme a' vizeknek,	II	58	361
11.	Oh ti tsalárd képek tündérek, és tünemények	I	10	397
513.	Ólom madár vagy, és röpülni vágynál?	II	146	493
683.	Olly szép szemem ha volna	II	254	694
28.	O Pater hominum coeli Regnator et orbis	I	19	411
27.	O Quamvis corpore quod aegrum vires minuantur	I	18	411
624.	Óva siess Magyar, a' tüzhöz kell állhatatosság	II	167	560
442.	Ő az! e' szív' választotta,	II	104	427
560.	Öklelgetsz boczikám, kis tülköd hány napi valljon?	II	152	513
508.	Ökreid, és szamarid sok jót adnak ki magában	II	145	490
756.	Önkormányunkat ne gyanyold; gyermek marad a' kit	III	30	238
636.	Őrizzen sorsod 's nemtőd a' közszeretettől	II	202	603
522.	Ösmerlek ki, mi vagy, hernyóból pille madár vagy,	II	147	497
174.	Őszre hanyatló napokban	I	117	530

	Kötet-szám	Szöveg oldal	Jegyzet
257. Összemértem szép szemével	I	199	607
94. Összejövésünket levelemmel előzni akartam	I	59	466
406. Pázmán, tiszta valóságnak hallója egekben, ...	II	86	396
359. Perzsi. lelkem' álma, ...	II	36	334
51. Pénelopéd neked e' levelet küldötte, Ulisses!	I	31	433
539. Pénzedet elviheted, kifizettek, hogy soha nyelvünk	II	149	504
681. Pipiske, a' ki vagy, ...	II	251	692
516. Piszkos az intézet, a' műhely régi; de jobb szó	II	146	149
114. Pompeius fiait nyugat, és kelet halma takarja	I	65	477
594. Pört vesztél magyarúl, most kárálsz benne deákúl	II	158	537
15. Praeteriit postquam gelida pars maxima bruma, ...	I	15	402
405. Pusztaszer a' nevem, itt szerzett törvényeket Árpád	II	86	396
18. Qua sum depressus, me sors attolletet illa	I	16	403
31. Quem vidit exorta dies veniensque superbum	I	19	416
7. Quidquit erat rarum est factum illud amarum	I	9	396
59. Qui timuit semper Dominum, cultor sit et idem	I	37	440
625. Rajta lovag! ki serényen fut, kergetni is első.	II	167	566
472. Rajtad ülök, Calibán, „ösmersz-e halálodat, engem?"	II	139	468
764. Rád nézek, mert szeretlek, ...	III	39	258
218. Rejtezz gyűlölt nap, melly búmra világodat öntöd, ...	I	157	566
232. Reng a' negédes kőfal, az oszlopok.....	I	179	588
234. Rengnek a' fák, zúg az erdő, ...	I	180	590
297. Rég pihensz, lantom, szerelem' dalától,	I	252	667
502. Régi ruhában jársz, 's új szókat mondasz, iróczi.	II	144	488
503. Rosz fődért remegél, 's lábszáron üttelek	II	144	488
456. Rózsa, hajolj meg a' lányok előtt: szerelemmel az ifju	II	118	439

	Kötet-szám	Szöveg oldal	Jegyzet
353. Rózsa voltál, rózsa	II	32	330
396. Rösly! mihez nem tudsz, ne birálgasd; mert biz' ebül jársz, ...	II	84	391
113. Rusnya fekélyeddel, melly tsorbát ejte nevemben	I	64	476
147. Sallay! hogy fecskét láttál legelöször ez éven	I	95	502
608. Sáska legyek bánták, szunyogoknak serge, sötétség	II	161	546
88. Semmire sem mehetünk, ha csak andalgólag emeljük.....	I	55	461
506. Senkit sem bántasz, hogy senki se bántson, azonban	II	145	490
224. Serény futó gyermeke az ősz Gyulának	I	170	574
857. Setét eszmék borítják eszemet	III	175	551
660. Setét hajadnak árnyában nyugodtam,	II	224	668
393. Sík országúton vágtat a' huszár	II	82	388
369. Sík, puszta, kietlen az őszi határ;.....	II	49	350
182. 's Im egy lenge Zefir, melly ezelőtt talán	I	128	530
354. Sír a' szegény Pere, ...	II	33	330
108. Síratod a' multat, de jövendőt várva tünödől	I	63	—
333. Sírásó lön az orvosból; a' gyenge sirásó	I	297	734
278. Sírva áll az özvegy, sírva lánya,.....	I	222	641
403. Sír vagyok, elhullott magyaroknak sírja, Mohácsföld, ...	II	85	395
75. Si terra toto cardine corruat	I	48	451
336. Sokat türél már, még csak ezt, kebel,...	I	299	738
471. Sok bajnak utána az ősz dalia	II	135	459
616. Sok jó van benned, ki tagadná? sok vagyon új is:	II	163	562
736. Sok, rideg álomként az egekben kergeti üdvét;	III	25	231
435. Sok szívnek gyötrelme mig élt, gyötrelme hogy elhalt, ...	II	102	425
120. Sok vész riaszt a' tengerek árjain	I	70	480
802. Sorba legény, sorba szép legénység,....	III	83	347
398. Sorvadozék, 's vesztem, mint sarja között megütött ág.....	II	84	393
3. Sternit in Silvis Aprum e venandi peritis	I	7	394
321. Súgd meg nekem, kis fúvalom!	I	279	708
691. Súgóból Sikináv criticus lőn. Annak előtte	II	259	699
47. Sunt nunc in cunctis ... reta cavenda remotis.....	I	29	430

	Kötet-szám	Szöveg oldal	Jegyzet
48. Sustinui poenam non aequa mente ferendam	I	29	431
78. Sűrű bokrok közt a' bértzek homályos öbléből	I	49	451
668. Szállj jó lovam, mint a' madár;	II	238	685
740. Szállj le, szállj le, szép arany pillangó,	III	26	237
259. Szánsz ha titkos búm' könyűit	I	201	610
452. Száraz fának száraz ága,	II	117	437
652. Szegre, morály! biztos hajlék, a' mellybe vonúltunk.	II	222	662
468. Szerelem' oltárán	II	123	444
792. Szerelmedért	III	68	314
466. Szerelmet énekeltek	II	121	442
153. Szerentsétlen, igen szerentsétlen	I	101	508
795. Szeresd hazádat és ne mondd:	III	72	329
770. Szereted-e jó szüléidet	III	49	
757. Széchenyiről szólál, elkárhoztatva „Világát",	III	30	238
379. Széles utczán, széles jó kedvében	II	64	373
458. Szélvész! el ne ragadd a' szelid fa' virágait: önként	II	119	439
391. Szép a' fekete szem,	II	76	387
390. Szép a' kék szem, nem tagadom,	II	76	386
304. Szép az Asszony szebb mint máskor,	I	256	683
352. Szép az élet az erdőben,	II	31	327
260. Szépen hasadsz a' támadat' ormain	I	202	611
308. Szép Etelka, kit szivembe	I	260	686
696. Szép fiatalságod 's lelkednek tiszta erénye	II	260	707
672. Szép szavaim, ha hiú volnál, csak puszta hizelgés:	II	239	686
335. Szép szemek! bár hol ragyogva,	I	298	737
438. Szép vagy, Amália, szép; de ha szép a' bájos Elíza,	II	103	426
444. Szép vagy o hon, bércz, völgy változnak gazdag öledben,	II	111	430
509. 4. Szinjáték haladást kíván, 's ez nálad is így van:	II	145	490
275. Szinte megnyugodtak	I	215	634
119. Szívemből örülök hogy kedved e' tudományra	I	70	478
521. Szivörvényeidet jobban mondhatni gödörnek:	II	147	496
439. Szív vagyok, elkeserűlt ifjúnak szíve, üres ház,	II	103	426

		Kötet-szám	Szöveg oldal	Jegyzet oldal
731.	Szobor vagyok, de fáj minden tagom;..	III	22	229
371.	Szóla isten Gábor angyalához:	II	53	357
823.	Szól a' pacsirta fönn lebegvén	III	107	414
688.	Szólj, gondolj, tégy jót 's minden szó, gondolat és tett.....	II	258	698
481.	1 Szólni akarsz? hagyd el, csak káromkodni tanúltál:.....	II	140	473
763.	Szomjas vagyok; de nem bort szomjazom, ...	III	39	256
790.	Szög Kató	III	64	311
394.	„Szüntesd csókjaidat, szüntesd meg az alkudozó szót, ...	II	83	389
95.	Szűz artzád ketseid forro ifjúi viránynak	I	60	467
465.	Tarka kendőd' lobogása.....	II	120	442
803.	Tartson meg az isten	III	91	361
386.	Tatárjáráskor egy jó férfinak, ...	II	71	
641.	Tán annak is igaza van, ...	II	208	605
535.	4 Tán visszájáról vagy az első; sánta vagy ott is	II	149	502
29.	Tecum vitae quae est iucunda tempus traducam	I	19	412
205.	Tehát ezekre kelle jutnod, o Haza!....	I	146	551
541.	Terhes megvoltál terhelve; de már kiürültél	II	149	505
311.	Természet' édes gyermeke, ...	I	267	690
235.	Természet, ki mostohám vagy, ...	I	181	591
274.	Teslér, ki hitte, hogy megint feléd.....	I	214	633
367.	Tested ég felé megy, lelked vált pokolnak;	II	47	343
156.	Tégedet, a' ki velem nyájás zsengékre kifejlő.....	I	103	515
168.	Tégedet, a' ki reánk öntesz 's nyelvünkre világot	I	113	526
433.	Téged, egek' 's csillagkoronák' éjféli barátját, ...	II	102	423
72.	Tégedet harcz mezején vezetend majd ritka szerentse	I	47	448
743.	Téged mint bölcset Priesznitz tintába' fürösztött, ...	III	27	238
191.	Téli hideg megszűnt, 's mezeinken enyészeti szellő	I	133	541
184.	Ti, Felsők nem ügyeltek' e hát illy képtelenekre?	I	129	537
277.	Tiszta, nemes lelkek, kik gyors munkára hevűlve	I	217	635

	Kötet-szám	Szöveg oldal	Jegyzet
109. Tiszteld Istenedet, mikor éles menyköve dördül	I	63	475
547—554. Tisztelj csak titkon: nyilván ha teended, irígyek'	II	150	510
143. Tisztes nevednek napja derül reánk	I	90	450
196. Tisztúl ködéből gyakran hanyatlani	I	136	545
416. Tí, ti az újítás' megrögzött ellenzői,	II	88	400
778. Titka teremtésnek a' természetbe merült el:	III	53	285
494. Toldy 's Fenyéry ti csak firkáltok hetet havat össze:	II	142	482
401. Tőkédben hiba hogy Mádnak távol van egétől	II	85	394
511. 2 Történet maga is történik, színre mi szükség	II	145	591
618. Történet maga is történik, színre mi szükség	II	163	563
137. Tsendünk mulandó bár mi elégedést	I	84	493
364. Túl a' mezőn, túl a' hazán,	II	43	339
682. Túl ifjuságomon,	II	253	643
455. Tündérkert övezé a' hajdan büszke Magaskőt,	II	118	438
54. Tündér szerentsénk olly tsalfán forgattya	I	33	453
500. Tűzbe veled, te nagyon aranyos, tán tiszta arany vagy.	II	143	487
158. Udvardim! — nevemet hatalán nem vonta homályba	I	105	519
157. Udvardim! tova földre szakadt őszinte Barátom!	I	104	517
524. Ugrottál; de azért ne itéld, hogy sas-keselyű vagy	II	147	499
766. Ugy áldjon meg isten neved' napján,	III	41	261
58. Ut Rosa flos duris quamvis circumdata spinis	I	37	439
755. Üdvös az önkormány a' hely' szükségeit érző,	III	30	238
159. Üdvöz légy békés liget!	I	106	519
177. „Vad Magyarok vagytok" gyakran Boda erre fakadtál,	I	122	531
39. Vagy ha talán nem akarsz vélem dalolásra fakadni	I	24	421
591. 4 Vaj nagyon eltévedt, a' ki téged monda baromnak	II	158	534

	Kötet-szám	Szöveg oldal	Jegyzet oldal
742. Van hiba, van bennünk; de mi rajta segítni ohajtunk,	III	27	238
579. „Van neked is hydrád" igy szólsz hizelegve Virághoz,	II	156	527
542. Vardy te, két dolgot bámúlok rajtad erősen'	II	150	500
411. Várakozás, te csalárd érzet' szerzője, keserv a'	II	87	398
564. Váraszenditő, te harangok gyáva huzója	II	153	514
62. Várja hanyatlását kiki: bármint féli elestét	I	41	442
71. Várna Moháts Rákos Magyaroknak bús Temetői,	I	47	448
140. Vegyed köszöntő énekemet, velem	I	87	495
432. „Verjen meg az isten, Becskereki!	II	98	420
316. Veszszen a' ki remeg küszöbén túlmenni de éljen	I	272	696
380. Veszszen el a' hűség' tapodója, törüld ki alakját	II	65	375
239. Vesztedre mégy-e illy örömest? vagy a'	I	184	593
44. Vesztegeted felséges eröd holt nyelvre Barátom!	I	27	425
850. Vég ivadék vagyok, a' hős Kray Pál' unokája	III	164	537
121. Végre köszöntésem', mellyet most vinni tilalmas,	I	70	481
498. 3 Vén Amazon vagy már, harczod kezd válni futásra	II	143	483
116. V-én kezded nevemet, 's yttel fordítva rekeszted	I	65	477
864. Vére szerint nem anyám, nagy anyám is mostoha. Oh de	III	184	563
825. Vészek ellen	III	119	438
431. Vicza lelkem! hova sétálsz?	II	97	419
200. Villám fegyverrel keresett honjokba betérvén,	I	140	548
64. Villám kardok közt háborgó Hunnia térén	I	43	444
614. 2 Viszhangot bámulsz? ne csodáld, még a' kutyabőr is,	II	162	559
630. Vitorlaszárnyakon	II	185	579
745. „Volnánk bár kissé feketére születve." Nagyon szép	III	28	238
532. Y árva betű régóta gyanús vagy előttem	II	148	500

		Kötet-szám	Szöveg oldal	Jegyzet
658.	Zár-lakot óhajtál? a' lány' szive zár-lak: apáczák	II	224	666
305.	Zengj a' bokorban, kis madár,	I	257	683
53.	Zoltánról a' fö hatalom Toxusra le szálván,	I	32	434
81.	Zordon Szikláknak szirtjei közt nevelt	I	52	457
347.	Zöld ágon kis gili	II	24	309
225.	„Zöld fürtözettel	I	171	576
599.	Zűr vala gondolatod, de leírtad 's melly csoda! most már	II	160	540
179.	Zsenge munkádnak kibotsátatása	I	125	533

Tiedge János fényképe 1854, Történelmi Képcsarnok ..... 4—5. old. között

1. *A' merengőhöz* kézirata. MTA LK II. 32/r.
2. *Névnapra* c. vers kézirata. MTA LK I. 67/r (K_2) ..... 72—73. old. között

3. *Gondolatok a' könyvtárban* kézirata MTA LK I. 78/r.....
4. *Az emberek* kézirata MTA LK I. 140/r 104—105. old. között

5. MM 1845—48. III. kötetének belső címlapja
6. MM 1847. belső címlapja..... 112—113. old. között

7. *A vén cigány* kézirata MTA LK I. 176/v.
8. [Fogytán van a' napod] kézirata MTA LK I. 178/r..... 192—193. old. között

		Vers lapszáma	Jegyzet
	1840		
699—714	Borhűtőkre	7	208
715—720	[Emléksorok]	8	209
721	A' vaddal köz italt	9	210
722	Sirvers (Hol van a gazdag erő ...)	9	213
723	Miss Pardoe' emlékkönyvébe	9	213
724	[A kellem poharát]	10	214
725	[Bátran fut, versenyt]	10	215
726	[Midőn a nap...]	10	216
727	Liszt Ferenczhez	10	217
	1841		
728	Éj és csillag	17	225
729	Az unalomhoz	18	225
730	Petike	20	227
731	Az élő szobor	22	229
732	Világzaj	24	231
733—739	Emléksorok	25	231
733—739	1. Fáy Andrásnak	25	232
733—739	2. B. Wenckheim Máriának	25	233
733—739	3. Adorján Boldizsárnak	25	234
733—739	4. Másnak	25	235
733—739	5—6. Álom és való	26	236
733—739	7. Bú és öröm	26	237
740	Virág és pillangó	26	237
741—758	Egy politicus költőhöz	27	238
741—758	3—5. Feketeségek	27	239
741—758	(Moslékkal mosogatsz ...)	28	239

		Vers lapszáma	Jegyzet
741—758	6. Rövid törvénykezés	28	240
741—758	7. Mi kell?	28	241
741—758	8. Sár, por	28	241
741—758	9. Szavazat és a' tömeg	29	241
741—758	10. Vesztegetés	29	241
741—758	11. Az egy és sok	29	241
741—758	12. Áldás	29	242
741—758	13. Vontató	30	242
741—758	14. Önkormány	30	243
741—758	(Önkormányunkat ne gunyold . . .)	30	243
741—758	15. Világ	30	243
741—758	16. Búcsú	30	243
759	Vizgyógy	31	249
760	A' Krivánon	31	250
761	Háladatlanság	31	251
762	Az úri hölgyhöz	32	252
	1842		
763	A' szomju	39	256
764	Laurához (Rád nézek, mert . . .)	39	258
765	Névnapi köszöntés. Laurához	40	259
766	Névnapra	41	261
767	Fóti dal	42	263
768	Mák Bandi	46	280
769	Vég	49	281
770	V. P. kisasszonynak Nov. 20. 1842	49	282
771—776	Sirversek	50	282
771—776	1—3. Nő s anya	50	282
771—776	4—6. Kis gyermek	50	283
777	Az ifjú költő	51	283
778	[Titka teremtésnek]	53	285
779	[A' természet örök könyvét]	53	286
780	[Elszórta terhes fellegeit]	53	286
781	Ősök	53	287
782	Ki a' hamis?	54	287
783	Feledés	54	290
784	A' magyar hölgyekhez	55	291
785	Haragszom rád	57	295

		Vers lapszáma	Jegyzet
786	Mese a' rózsabimbórul Bezerédy Flórikának ..	57	296
787	Cs. M. kisasszonynak	61	305
788	Sok baj	63	310
789	[Múlt, melly nem változol . . .]	63	311
790	[Szög Kató . . .]	64	311
	1843		
791	Laurához (Nagy szálka vagy . . .)	67	312
792	Ábránd	68	314
793	A merengőhöz (Laurának)	69	315
794	Keserü pohár (Bordal „Czilley s a Hunyadiak" morújátékból.)	70	325
795	Honszeretet	72	329
796	Szabad föld	74	331
797	[Becsületes ember . . .]	75	334
798	A' hazafi	76	335
799	Tót deák' dala	76	336
800	Az elveszett ország	78	345
801	Az anyátlan lányka	79	346
	1844		
802	A' katona	83	347
803	[Tartson meg az isten . . .]	91	361
804	Rosz bor	91	362
805	[Hogy búdat gátolja . . . . .]	93	367
806	Dessewffy Aurél	93	368
807—808	Hahnemann	93	370
809	[Feleségem, szép és jó . . .]	94	374
810	[Mig éltél, neveténk . . .]	94	374
811—812	Megyeri	94	378
813	Kölcsey (Meg ne ijedjetek . . .)	95	379
814	Kölcsey (Nap vala értelmed . . .)	95	382
815	[Dél vala értelmed . . .]	95	382
816	Tóth Lőrincz' emlékkönyvébe	95	383
817—818	Hubenayné (1844. nov.)	95	384
819	[Hányszor hallók életet]	97	388
820	Mit csinálunk?	97	388
821	Hymnus	99	395
822	Gondolatok a' könyvtárban	101	400

		Vers	Jegyzet lapszáma
	1845		
823	Madárhangok	107	414
824	Három rege B. E. ifju grófnőnek ajánlva 1845-ben	109	419
825	A' szent ember	119	438
826	Jó bor	125	450
827	Kis leány' sirjára	128	466
828	Deák Ferencz	128	467
829	A' zalamegyeieknek	129	470
830.	[Nem fáradsz-e . . .]	129	475
	1846		
831	A' sors és a' magyar ember (Rege)	133	476
832	Csik Ferke	139	483
833	Az emberek	145	494
834	[Ha gondolok reád . . .]	148	504
835	Országháza	147	504
836	Felirat	149	513
	1847		
837	A' nefelejtshez	153	513
838	A' szegény asszony' könyve	154	514
839—840	Vásárhelyi Pál' sirkövére	157	524
841	Mi baj?	157	525
842	Forget not the field (Szabad forditás)	160	528
843	Jóslat	161	529
844—848	[István nádornak]	163	534
849	B. K..P.. sirkövére (Meghalt 16-ik évében.)	164	536
850	[Vég ivadék vagyok . . .]	164	537
851	[E' követ a' végső . . .]	165	537
852	[Cserhalom ez mellyen . . .]	165	538
853	[Honfi! ha győztes apák . . .]	165	539
	1848		
854	Szabadsajtó	169	540
855	Harczi dal	169	542
856	[Légy buzgó, de . . .]	171	545
	1849		
857	[Setét eszmék boritják . . .]	176	551
858	Átok	175	554

		Vers	Jegyzet lapszáma
	1850		
859	Előszó	179	557
	1851		
860	[Mért hagytál egyedül . . .]	183	561
861	[Állitsátok az emléket . . .]	183	565
862	Épiték' s mellyet . . .]	183	561
863	[Álom volt e, hogy . . .]	183	563
864	[Vére szerint nem . . .]	183	563
865—867	Sirvers 1—3	184	564
	1853		
868	Mint a földmüvelő	187	565
	1854		
869	Az ember élete	191	566
870—872	[Egy főúr sirkövére]	193	568
873	[Gróf Battyányi van itt . . .]	193	572
874	A vén czigány	193	572
875	[Fogytán van a' napod . . .]	196	591
Jegyzetek			198
Rövidítések			199
Idegen nyelvi fordítások			202
Bevezetés a kisebb költemények harmadik kötetének jegyzeteihez			203
Jegyzetek az 1840—1855. években irt kisebb költeményekhez			208
Függelék			593
Betűrendes mutató			603
Kisebb versek címmutatója I. II. III.			607
Kisebb versek kezdősor mutatója I. II. III.			625
Képek jegyzéke			656

Kiadásért felelős

BERNÁT GYÖRGY

az Akadémiai Kiadó igazgatója

*

A szerkesztésért felelős

DR. DOLMÁNYOS ISTVÁNNÉ

Műszaki szerkesztő

DR. BRÓDY LÁSZLÓNÉ

*

A kézirat beérkezett: 1961. VIII. 15.

Példányszám: 2500

Terjedelem: 41½ (A/5) ív + 9 melléklet

*

62.54115 Akadémiai Nyomda

Felelős vezető

BERNÁT GYÖRGY